EKSPORT PRES

JUGOSLAVIJA 1941-1981.

eksport pres
Francuska 27 — Beograd

Direktor:
Antonije MIHAILOVIĆ

Rukovodilac izdavačke delatriosti:
Mr Pavle DŽELETOVIĆ

Glavni i odgovorni urednik:
Dušan MALETIC

Urednik:
Ljiljana KOVACEVIĆ

Likovni urednik:
Ivan MESNER

Lektor i korektor:
Jelena ĆOL1Ć

Štampa:
RO »TIPOGRAF« — Rijeka
šetalište XIII divizije 16—18

JUGOSLAVIJA
1941–1981

»Naša revolucija
mora ostati onakva
kakva je uvijek bila:
nepokolebljiva
u osnovnim opredeljenjima,
humana u nastojanjima
da stalno proširuje
prostore ljudske slobode
i nepomirljiva prema onima
koji bi željeli
da ugroze njene tekovine
i skrenu njene tokove. «
T I T O

Zajíc
I. XII. 1943

Uređivački odbor:

Ivan DOLNIČAR, predsednik
Marin CETINIĆ
Sinan HAS AN I
Dr Muhamed KEŠETOVIĆ
Dušan MALETIĆ, glavni i odgovorni urednik »Eksport-presa«
Vukašin MICUNOVIC
Antonije MIHAILOVIĆ, direktor »Eksport-presa«
Aleksandar PETKOVIC
Dane PETKOVSKI
Đorđe STRIŽAK
Fabijan TRGO

Redakcija:

Aleksandar PETKOVIC, glavni urednik
Milan BAJEC (unutrašnja politika i privreda)
Blagoje LAZIĆ (spoljna politika i događaji u svetu)
Slavoljub PRVULOVIĆ (NOB i oružane snage)
Dušan SIMIĆ (kultura i sport)
Novica ĐUKIĆ, likovna oprema
Nenad BORIĆ, lektor
Dragan SIMEUNOVIĆ, sekretar

Autori:

Unutrašnja politika i privreda

Milan BAJEC
Julije DRASINOVER
Gordana LOGAR
Aleksandar PETKOVIC
Dragan SIMEUNOVIĆ

Spoljna politika i događaji u svetu

Blagoje LAZIĆ
Miloš COROVIĆ

NOB i oružane snage

Slavoljub PRVULOVIĆ
Fabijan TRGO
Mr Jovan VUJOŠEVIC

Kultura

Jovan CIRILOV
Hristina NEDIC
Arh Aleksandar MILENKOVIC
Branka OTAŠEVIC
Ljiljana SIMIC
Milan VLAJCIC

Sport

Rade STANOJEVIC

Četiri decenije traje proces revolucionarnog preobražaja jugo slovenskog društva, započet četvoro godišnjom oružanom borbom protiv okupatora i domaćih izdajnika, borbom u kojoj je utemeljeno bratstvo i jedinstvo na kojem su izrasli ravnopravnost i zajedništvo naroda i narodnosti socijalističke Jugoslavije. Na tokove i ishod tog procesa svojim delom, mišlju i akcijoyn stavio je neizbrisiv pečat Josip Broz Tito – inspirator i simbol istorijskih odluka, prelomnih trenutaka i ostvarenih pobeda.

Trudili smo se da jezgrovitom informacijom, vrednim dokumentom i zanimljivom ilustracijom popularno i pregledno prikažemo nastanak i razvoj nove Jugoslavije, veličinu clela njenih naroda i narodnosti, njene radničke klase i Saveza komunista i njihova dostignuća u svim oblastima društvene aktivnosti tokom proteklih 40 godina.

U želji da olakšamo snalaženje čitaocu, knjigu smo podelili na pet razdoblja, koja vremenski omeđuju određene etape razvitka našeg društva. U okviru svakog razdoblja su pojedine tematske celine koje, objektivno i zgusnuto, prikazuju osnovne karakteristike rasta i zrenja Titove Jugoslavije.

Istorijski hod samoupravljanja, inspirisan i usmeravan Savezom komunista, čiji je početak, kako je Kardelj okarakterisao sukob KPJ sa Informbiroom 1948, označio i početak kraja staljinizma, prezentiran je reljefno, sa svim onim što ga je pratilo. Pazili smo da se verno pokaže na kakve je sve prepreke nailazilo samoupravljanje, nezadrživo lomeći najpre birokratsko-etatističke, pa unitarističko-centralističke, zatim nacionalističke i liberalističke, tehnokratsko-menadžerske i druge otpore, stalno šireći prava radnih ljudi i građana i njihovih razuđenih samoupravnih organa i postupno obuhvatajući sve sfere života i rada, da bi na kraju počelo da izrasta u integralni društveno-politički sistem i postaje suština socijalizma u Jugoslaviji. Uporedo sa samoupravljanjem rasla je materijalna osnova našeg društva. Postignut je džinovski napredak u privrednoj, socijalno-zdravstvenoj i kulturno-umetničkoj sferi, o čemu smo pokušali da pružimo što obuhvatnije podatke u svim poglavljima.

Jugoslovensku spoljnu politiku prikazali smo u sažetom vidu kao izraz unutrašnje politike i samoupravljanja – tog jedinstvenog društvenog poretka u uzburkanom savremenom svetu. Vlastita borba za nezavisnost bila je osnova širokog i stalnog zalaganja Jugoslavije u svetu za ravnopravne međunarodne odnose, za poštovanje suvereniteta i integriteta, za mir i aktivnu koegzistenciju, za politiku nesvrstavanja kao

protivtežu blokovskim dcobama, za smanjenje jaza između razvijenih i nerazvijenih, za novi ekonomski poredak u svetu, a protiv svih vidova imperijalizma, kolonijalizma i hegemonizma. Sastavni deo te borbe bilo je i neprestano, dosledno angažovanje za ravnopravne odnose i plodnu saradnju u međunarodnom radničkom i komunističkom pokretu, bez mešanja u unutrašnje poslove drugih partija i pokreta, bez usmeravajućeg centra i uz puno uvažavanje međusobnih razlika. Krupnim događajima u svetu bavili smo se u sklopu zbivanja u Jugoslaviji i njenih međunarodno-političkih akcija u vezi sa tim događajima.

U oblasti kulturnog i umetničkog stvaralaštva želeli smo da se kroz uvid u prelomna zbivanja odrazi raznolikost naših nacionalnih kultura, svesni da se, u ovom obimu i ovolikom vremenskom rasponu, ni izdaleka ne može izraziti njihovo celokupno bogatstvo.

Protekli period posebno predstavlja dug, dinamičan, borbom i iskustvom bogat razvojni put Saveza komunista. Obrađujući najvažnije partijske događaje i dokumente, nastojali smo da se delatnost Saveza komunista ponajpi'e vidi kroz aktivnost radnih ljudi i ostvarenja u svim oblastima rada i stvaralaštva.

Svesni velike odgovornosti u jednom ovakvom izdavačkom poduhvatu svesni smo i mogućih propusta. Svi burni događaji četiri prve decenije Titove Jugoslavije nisu objektivno mogli naći svoje mesto u ovakvoj knjizi. Zato smo se trudili da iz obilja zbivanja odaberemo najvažnija i najzanimljivija ona koja su u svom vremenu i u svojoj oblasti donela nešto novo. Nekom čitaocu se može učiniti da u knjizi nema nečega što je trebalo zabeležiti ili ilustrovati. Naše ambicije nisu bile, niti su u ovakvoj ediciji mogle biti, da se obradi sve što je bilo značajno u istoriji Jugoslavije tokom proteklih 40 godina, a još manje da se vrednuju njena bogata i raznovrsna dostignuća. Opredelili smo se da obradimo glavne pravce kretanja i sa nizom primera iz svih oblasti života i rada i iz svih sredina ilustrujemo neprekidni rast i uspon naše zemlje. Nastojali smo da skoro svaka stranica knjige svedoči o kontinuitetu revolucije i neumitnom toku istorijskog kretanja započetog 1941, kada su jugoslovenski komunisti predvođeni Titom, zapalili buktinju opštenarodnog ustanka i poveli narode i narodnosti Jugoslavije ka slobodi i socijalizmu.

R e d a k c i j a

1941-1945 Aprilski slom

»Po svim svojim djelima,
po svim svojim svojstvima,
po onome što je naša
revolucija prva dala,
ona je socijalistička,
duboko revolucionarna,
proleterska i narodna
i za nju bi moglo da se kaže
jednom riječju da je ona
jedna specifična revolucija
za ostvarenje naučnih misli
Marksa, Engelsa i Lenjina,
specifičan događaj
u historiji čovječanstva
na njegovom putu u bolju
i srećniju sutrašnjicu.«

TITO

Slobodarsko i revolucionarno stanovništvo Beograda i Jugoslavije oduševljeno pozdravlja rušenje kapitulantske vlade Cvetković—Maček 27. marta 1941. (desno gore)

Jedan od letaka protiv izdaje: »Sve za čast i slobodu! Čast i slobodu nizašta!« (sasvim desno)

Nacistička Nemačka se surovo osvetila Beogradu aprila 1941.

Uprkos potpisivanju pakta o nenapadanju između Nemačke i SSSR, krajem avgusta 1939, što je izazvalo pravu pometnju među komunistima i antifašistima u svetu, KPJ je ostala verna antifašističkom i revolucionarno-demokratskom programu. Peta zemaljska konferencija KPJ (6.455 članova), održana krajem oktobra 1940, bila je borbena smotra jugoslovenskih komunista uoči sudbonosnih događaja.

Kao odgovor na izdajničke korake jugoslovenske vlade i kneza Pa via, u smislu pripremanja terena za pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu, sredinom marta CK KPJ je izdao proglas »Protiv kapitulacije — za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom«, u kome je isticao da je vlada počela da »prodaje nezavisnost Jugoslavije«. Neposredno uoči potpisivanja Protokola o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu, u proglasu PK KPJ za Srbiju, 24. marta, upozoravano je: »Hoćemo vladu nacionalne sloge i odbrane! Sve za čast i slobodu! Čast i slobodu nizašta!« Tog dana su počele demonstracije u mnogim gradovima Srbije, da bi se narednih dana proširile i u ostale zemlje Jugoslavije. Pokret narodnih masa protiv Trojnog pakta i izdaje 27. marta uzeo je široke razmere. Tada su demonstranti javno istupali s parolama: »Bolje rat nego pakt!« i »Bolje grob nego rob!« koje su prihvatili i komunisti. Pod pritiskom masa došlo je do puča, zbačena je kapitulantska vlada Cvetković—Maček i obrazovana vlada generala Dušana Simovića, koja — zbog svog sastava i karaktera — nije bila sposobna za radikalnije mere za odbranu zemlje. U događajima od 27. marta talas narodnog gneva »bio je dovoljno snažan da slomi kapitulantsku vladu Cvetković—Maček, ali je bio još preslab da bi mogao da dovede na vlast istinske demokratske snage naroda« (E. Kardelj), dodajući da su događaji od 27. marta bili prvi revolucionarni proboj trulog kapitalističkog sistema; oni su pokazali da je u Jugoslaviji »prošla era buržoazije i da je rukovodeća uloga prešla na radničku klasu i najsvjesniji njen dio — na Komunistič" nartiju«.

Tito je visoko ocenio značaj 27. marta: »Preokret od 27. marta nije bio stvar pojedinca, stvar male grupe, nego čitavog naroda. Inače se ne bi moglo izvršiti ono što je ivzršeno. Pojedinci su učinili ono što je htjela masa, što je htio narod ... Dvadeset sedmi mart 1941. godine bio je bojni zov pod oružje, na odbranu ove zemlje .. .«

Mada je Simovićeva vlada izjavila da ostaje lojalna Trojnom paktu, Hitler je naredio da se odmah preduzmu sve mere za razbijanje jugoslovenske države. Fašistička agresija na Jugoslaviju počela je 6. aprila žestokim bombardovanjem nezaštićenog Beograda sa 484 njemačka bombardera u pratnji 250 lovaca. Preko 50 njemačkih, italijanskih i mađarskih divizija izvršilo je koncentričan napad na Jugoslaviju bez objave rata. Razbijena agresijom spolja i dejstvom pete kolone iznutra, poslije prvih dana jugoslovenska oružana sila i država bili su u rasulu. Bez obzira na mestimične i usamljene primere otpora pešadije, vazduhoplovstva i mornarice, iugoslovenska oružana sila je bezuslovno kapitulirala 17. aprila 1941.

I kratkotrajni otpor u Jugoslaviji za antifašticku koaliciju značio je mnogo u vojnom, političkom i moralno-psihološkom pogledu. Napad na SSSR, planiran za 15. maj, Hitler je morao odgoditi.

Pohod fašističkih armija na Kraljevinu Jugoslaviju, okončan neočekivano munjevitom i lakom pobedom, doveo je do njenog rasparčavanja na desetak delova, pri čemu su prostrane oblasti Vojvodine i Makedonije ustupljene satelitskim režimima Mađarske i Bugarske. Stvorena je ujedno i kvislinška Nezavisna država Hrvatska. Ubrzo su nastali i drugi kolaboracionistički režimi, tzv. komesarska vlada u Srbiji, tzv. Savjetodavno vijeće u Crnoj Gori, tzv. Konzulat — Savet u Sloveniji, te druge separatističke grupe,

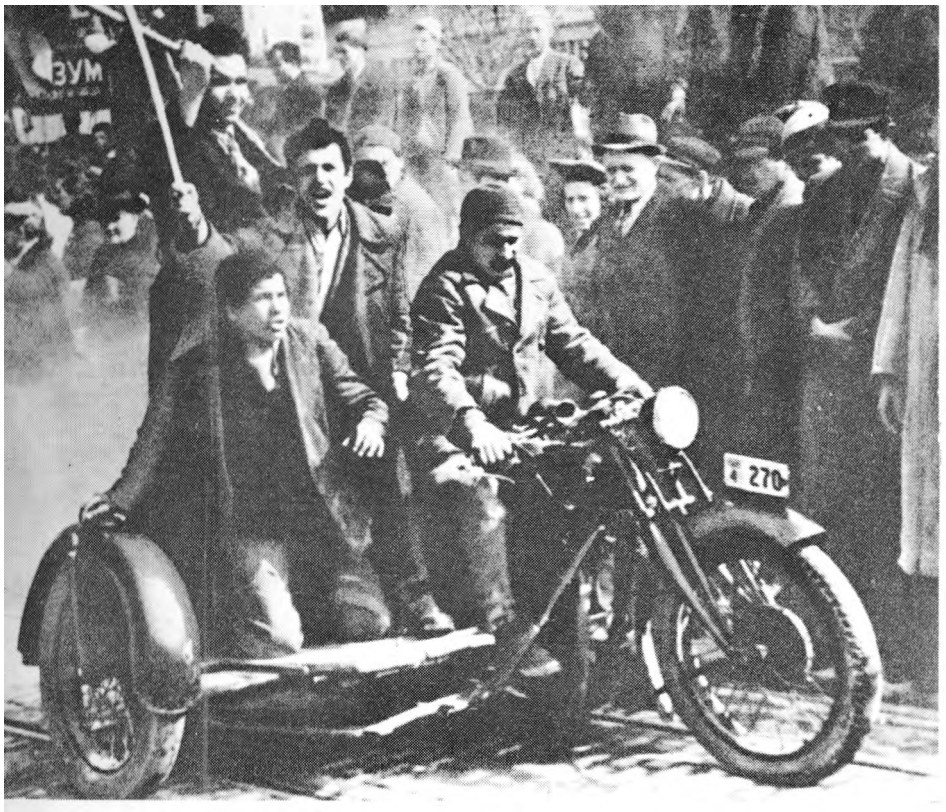

Срби! Београде!

Данашња влада спрема издају. За неки дан треба да се потпише Тројни пакт који значи сигурну и срамну смрт нашој држави, нашој слободи и нашем народу. Први пут у нашој историји треба пред тиранима да клекнемо, да на коленима потонемо у бешчашће и ропство. И то данас, кад је цео народ у свима крајевима државе свих сталежа и узраста, устао исто као 1912, 1913, 1914, и када има само једну душу, једну вољу и једну мисао: да на живот и смрт брани своју највећу тековину и светињу — националну слободу и државну независност.

Цео народ — шеснаест милиона људи — хоће част и слободу отаџбине.

Влада — шеснаест људи — хоће издају, ропство и срамоту.

Народ је са највећим стрпљењем чекао владу, давао јој времена али не да дочека издају, него да се спреми одбрана.

Сад је чаша препуна.

Ово су последњи тренутци кад се решава наша судбина. Не дамо да нас издају!

Нећемо да положимо оружје!

Они који се играју главама шеснаест милиона, играју се својим главама.

Срби! Београде!

Покажимо се достојни својих предака. Не смемо бити гори ни од Косовских јунака, ни од Карађорђевих устаника, ни од славних хероја са Куманова, Брегалнице Цера, Сувобора, Мојковца, Кајмакчалана. Београд 1941 не сме да постиди Београд 1915.

Нека свако испуни своју дужност, и злочин који влада припрема, биће спречен у последњем тренутку.

Нећемо ни Тројни пакт, ни инструкторе, ни туристе, ни привредне стручњаке, ни чишћење непријатеља Отаџбине.

Хоћемо владу националне слоге и одбране.

Слобода! Част и слобода иначе!

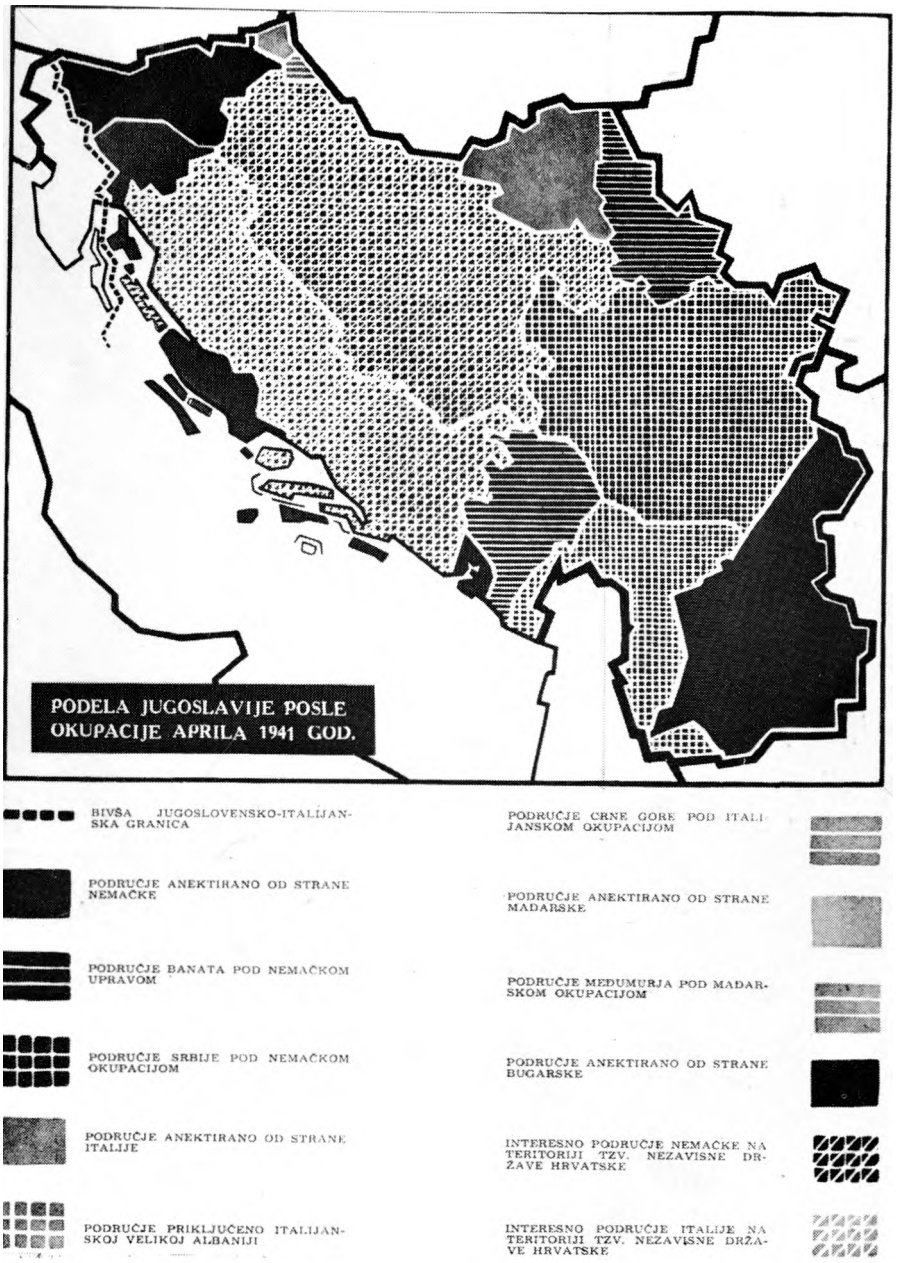

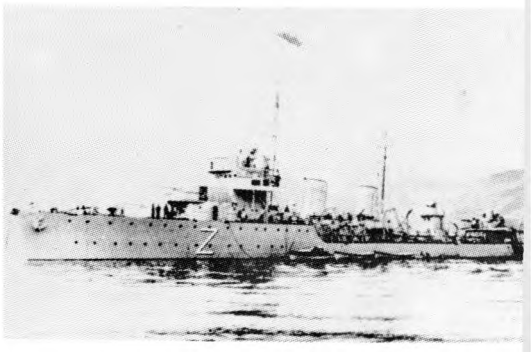

U Bokokotorskom zalivu 17. IV 1941, žrtvujući svoje iivote, poručnici bojnog broda Milan Spasić i Sergej Mašera potopili su razarač »Zagreb« da ne bi pao italijanskim agresorima u ruke. Za to svoje patriotsko delo, Tito ih je posmrtno, 1973. godine, odlikovao Ordenom narodnog heroja Jugoslavijé

Preko 300.000 jugo slovenskih vojnika odvedeno je u zarobljeničke logore

Teror okupatora

POSEBNO IZDANJE

HRVATSKI NAROD

ZAGREB, 10. TRAVNJA 1941. CIJENA 1 DINAR

PROGLAŠENA JE NEZAVISNA HRVATSKA DRŽAVA

Zamjenik Poglavnika i vrhovni zapovjednik cjelokupne vojne sile SLAVKO KVATERNIK održao je preko radija govor u kome je upućio hrvatskom narodu riječi, koje znače USKRS HRVATSKE DRŽAVE:

HRVATSKI NARODE!

Proglas novog načelnika Zagreba

PROGLAS DRA MAČKA

NAREDBA

U roku od uet dana računajući od dana oglašema ove naredbe imaju bezuslovno napustiti teritoriju Hrvatske Driave sva Hca rodom i porijeklom w krajeva bivše Srbije i Crne Gore. bez obzira, da ti su u tavnoj ili privatnoj službi, ili u mirovini, kao i bez obzira, rva tc. da li su stekli zaviča|nost u nekoj općini na ter ıı or i u Hrvatske Državе.

Ovo se takoć.er odnosi i rui sva drutfn lica. koja obzirom na svoj loši dosadašnji rad i vladanje u javnom životu, niiesu zaslužila da i ftalie uživaju irostoprimstvo Države Hrvatske.

Tko se u c rniem roku ne pokon ovoj naredbi biti će silom prebačen preko eranice.

'Stožernik,
Dr Viktor Gi/tić

Uz pomoć okupatora, 10. aprila 1941, nastala je tzv. Nezavisna država Hrvatska (sasvim gore)

Naredba stoiernika Gutića protiv srpskog i crnogorskog stanovništva, Jevreja i dr. (gore)

***Nemačke okupacione vlasti nisu imale samilosti ni prema najmlađima (raseljavanje Slovenaca) (desno*)**,

Kvisling Milan Nedić, general upućuje kolaboracionističke oružane jedinice u borbu protiv partizanskih odreda (desno, sredina)

Fašistički okupatori su odmah zaveli teror i otpočeli progonima komunista i antifašista, posebno Srba, Jevreja i Roma. Preko 300.000 pripadnika kraljevske jugoslovenske vojske odvedeno je u zarobljeništvo. Nekoliko stotina hiljada Slovenaca iz anektiranih delova Slovenije i Srba iz Hrvatske osuđeno je da napusti svoje domove i svoja imanja. Prišlo se mobilizaciji radnika za nemačke fabrike. Uspostavljeni su koncentracioni logori, najveći među njima — Jasenovac i Banjica. Ustanovljen je »prinudni rad« sa koga se malo ko vratio kući. Problemi nezaposlenosti, gladi i snabdevanja uopšte — što je bila propratna pojava jugoslovenske stvarnosti između dva rata — prisustvom okupatora još više su se zaoštrili.

Okupatori — inicijatori i podstrekači ustaških pokolja, iza kojih su ubrzo sledili četnički zločini, težili su da za svoje potrebe obezbede ekonomski i ljudski potencijal Jugoslavije. Započela je sistematska eksploatacija jugoslovenskih bogatstava, naročito onih od izrazitog vojnog značaja (boksit, olovo, drvo, ugalj, žito itd.). U NDH nasilno je prevedeno u katoličku veru oko 240.000 Srba pravoslavne veroispovesti.

Da bi lakše realizovale svoje planove, okupacione vlasti su nastojale da iskoriste unutrašnju nacionalnu razjedinjenost i ver-

ske suprotnosti, da od brojno jake pete kolone i od raznih kolaboracionista iz profašističkih i separatističkih redova, stvore sebi oslonac i podršku. Tako su ubrzo obrazovane kolaboracionističke oružane formacije a aparat jugoslovenske državne administracije najvećim delom stavio se u službu tuđina. U anektiranim i okupiranim oblastima zavedeni su nemački, odnosno italijanski, mađarski, bugarski ili albanski jezik i administracija.

Demonstracija sile bila je jedna od osnovnih komponenata okupatora za postizanje njihovih ciljeva, što se ogleda u činjenici angažovanja u Jugoslaviji snažnih kontingenata vojske 1941. i kasnije. Uspostavljanjem garnizona i čitave mreže posadnih mesta, kombinacijom vojnih, policijskih i političko-propagandnih sredstava, okupatori su pokušavali da normalizuju situaciju. Išli su za tim da se stvori takav okupacijski sistem koji bi maksimalno osigurao sprovođenje u život strategijskih ciljeva, razrađen do te mere da se stvori utisak kako za stanovništvo okupiranih oblasti »nema više izlaza«.

Zbog svega toga, bilo je ne malo onih koji su bili razočarani i zbunjeni, zaplašeni i kolebljivi. Kod dela naroda postojale su iluzije o NDH i oslobodilačkoj misiji fašističke Bugarske u Makedoniji ili fašističke Italije u tzv. Velikoj Albaniji. Drugi su gajili varljivu nadu i veru u velikodušnost fašističkih okupatora. Bilo je i takvih koji su propovedali lojalno držanje prema okupatoru i odustajanje od svake borbe.

Nemački metođ zastrašivanja: vešanje pripadnika NOP na Terazijama u Beogradu, avgusta 1941.

»Ovog puta se ne radi više o tome, da je bolje stojeći umrijeti, nego klečeći živjeti! Ovaj put se radi o tome, da je bolje stojeći se boriti, nego klečeći umrijeti!«

(Tito)

Hitlerovci primenjuju najbrutalnije represalije: duge kolone nedužnih ljudi odlaze na gubilišta (Kragujevac, 21. oktobra 1941)

PROLETERI SVIH ZEMALJA UJEDINITE SE!

Proleter

ORGAN CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

ina XVI — mart—april—maj 1941 — Broj 3—4—5

SAVJETOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

...tokom maja ove godine održano je par... ...ovanje na kome su bili zastupljeni ru... ...i drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, ...e, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog ...h razloga nisu mogli stići na Savjetovanje ...iz Makedonije i Dalmacije. Povod ovome ...anju KPJ u najtežim uslovima okupacije i ...ora bio je ty... ...l) da se u novo na... ...tu: ...ji oslied okupacije zemlje naša par... ...organizaciono prilagodi novim uslovima, ...tavku borbe i zaključci iz bitnih mi... ...događaja koji su protekli i odigrali se ...u posljednja imperijalističkih osvajača na ...nju, o ulozi naše partije u to vrijeme, ...ulvrde zaključke koje se sada postavljaju ...u partiju, kada je zemlja rasparčana, a ...ugoslavije, opljačkani i porobljeni stenju ...ptorskom čizmom imperijalističkih gra... ...a.

...o, to su bili krupni i neodložni razlozi ...ratili da partija hitno mobiliše sve svoje ...ko bi svela fala velike i teške zadaće ko... ...pred njom u ovim sudbonosnim danima, ...oći porobljenih naroda mase svih ze... ...goslavije upira u našu Komunističku par... ...rukovodioca njihovih borbi, kada se u... ...u veliku zemlju socijalizma—SSSR—kao ...nira, blagostanja i napretka.

...cima tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije

...prijetila od vanjskih neprijatelja. Baš zbog toga ...što su unutarnji neprijatelji, u licu buržoaske vla... ...dajuće klike činili sve ono što je vodilo zemlju u ...propast. Mi smo godinama ...vali na okup sve što ...je poštено i rodoljubivo radi borbe, a prvom redu ...protiv tih unutarnjih neprijatelja, koji su kroz dva... ...deset godina krčili put imperijalističkim razboini... ...cima koji su danas porobili narode naše zemlje. ...Svi režimi od reda zbog toga su nas krvavo pro... ...ganjali. Režim Cvetković—Maček dao je po ulica... ...ma Beograda, Splita, Zagreba itd. strijeljati u ma... ...se zbog toga što je narod pod vodstvom Komuni... ...stičke partije tražio da se preduzmu sve mjere u ...interesu odbrane neovisnosti naroda Jugoslavije. ...Zbog toga su bili stvoreni koncentracioni logori ...za komuniste i ostale borce radničke klase. Zbog ...toga su bili hapšeni i proliivani potoci i hiljade ...najboljih boraca, sinova našeg naroda.

Preko dvadeset godina vodili se izdajnička nacionalna politika, politika strahovitog ugnjetavanja i izrabljivanja Makedonaca, Hrvata, Crnogoraca, Slovenaca i drugih nacionalnih manjina sa strane velikosrpske vladajuće klike koja je pod firmom jugoslovenstva htjela zadržati svoju pljačkašku hegemoniju. I kad joj nije uspijevalo, onda je pravila aranžmane i sporazume sa hrvatskom, slovenačkom i drugim buržoazijama, ali uvijek na štetu naroda. Preko dvadeset godina sijale su srpska, hrvatske i druge buržoazije mržnju i razdor među narodima Jugoslavije iskorišćavajući to za svoje kapitalističke interese pri dnobi pljačke nad narodom. Preko dvadeset godina provodio se bjesomučan progon nad avangardom radničke klase—Komu-

»Proleter« o majskom savetovanju KPJ 1941.

Tito je podneo referat i ukazao na najvažnija područja angažovanja partijskih organizacija. Tom prilikom su formulisani najpreči zadaci za sve partijske organizacije, pri čemu se prvenstveno vodilo računa o specifičnostima u pojedinim krajevima:

— okupljanje svih porobljenih naroda i narodnosti Jugoslavije, svih rodoljuba u jedinstveni front borbe protiv terora i pljačke, protiv denacionalizatorske politike i raspirivanja bratoubilačkog razračunavanja;

— usmeravanje najveće pažnje na organizovanje borbe protiv okupatora, na pružanje što masovnijeg otpora odvođenju naroda u radne logore i vrbovanju ljudi za odlazak na rad u Nemačkoj;

— raskrinkavanje svih onih koji rade za osovinske osvajače i onih koji rade za povratak starog stanja.

Pripreme za oružanu borbu

Još u toku aprilskog rata 1941. godine KPJ se orijentisala na oružanu borbu protiv agresora, odnosno okupatora. Partija nije avanturistički ušla u ustanak, već ga je politički i organizaciono pripremala, tako da akcije većeg obima započnu onda kada se steknu povoljni unutrašnji i međunarodni uslovi, pre svega, kada šire na rodne mase budu spremne da prihvate oružje i da slede rukovodstvo oslobodilačke borbe protiv neprijatelja.

Na savetovanju KPJ početkom maja 1941, u Zagrebu, izvršena je analiza proteklih događaja i delatnosti Partije pre i u toku aprilskog rata, kao i u prvim danima okupacije.

Na savetovanju je sumirana značajna aktivnost partijskih organizacija u prikupljanju oružja, municije i ratne opreme. Takođe je ukazano na izuzetan značaj partijske tehnike i ideološkog izgrađivanja članstva. Zaključeno je da Partija i nadalje deluje kao opštejugoslovenska politička snaga, bez obzira na raskomadanost jugoslovenske državne teritorije i granice između okupacionih zona i kvislinških »državnih« tvorevina u takvom okupacionom sistemu.

Da bi se narodne mase mobilisale u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje, da bi se pripremile »za iduće odlučujuće borbe«, posebno je istaknuta obaveza svih članova KPJ da se neumorno zalažu u radu: »Komunisti moraju biti sposobni da deluju u svako vreme i u svakoj situaciji, ako je potrebno, samostalno, brzo i odlučno«.

Učesnici savetovanja izrazili su jednodušno uverenje da se uspešna borba protiv fašističkih okupatora i kolaboracionista mo že voditi isključivo kao opštejugoslovenska borba, kao zajednička borba svih naroda i narodnosti Jugoslavije pod rukovodstvom radničke klase i Komunističke partije.

Tokom maja i juna gotovo u svim krajevima počele su se formirati udarne grupe ili odredi, čije su jezgro u početku sačinjavali komunisti (oko 8.000) i skojevci (oko 30.000). Proces obučavanja i učvršćivanja tih prvih oružanih jedinica, koje su u stvari bile jezgro budućih partizanskih formacija, trajao je sve do izbijanja oružanog ustanka.

Gotovo jednovremeno s pripremama za oružanu borbu, u porastu su oružane akcije i drugi vidovi antiokupatorskog raspoloženja. Okupacione trupe izvode brojna čišćenja u blizini naseljenih mesta, duž komunikacijskih pravaca, u brdsko-planinskim krajevima. Međutim, neprijatelj ne postiže željeni efekat, jer »i po izvršenom traganju ne može se pouzdano reći da je pretraženi predeo i stvarno očišćen«, odnosno da je »od naroda, s obzirom na ogromna prostranstva područja i konfiguraciju terena, nemoguće oduzeti oružje«. Preduzimaju se i koordinirane akcije fašističkih okupatora, krstarenje čak i van komunikacija. Italijanski general Dalmazzo naređuje da »velike jedinice i odeljenja moraju biti u stanju da ponovo preduzmu ratne operacije« — jer »mora biti jasno« da »sve nije gotovo«, kako je to 24. maja 1941. zapisano u Istorijskom dnevniku 2. italijanske armije.

Period od kapitulacije do napada Nemačke na SSSR bio je ispunjen mnogobrojnim i raznovrsnim akcijama, izlivima mržnje i prkosa, manjim i većim okršajima, što potvrđuje činjenicu da sve nije bilo gotovo, jer je iza takvog stanja stvari u Jugoslaviji stajala KPJ, čije su organizacije i kadrovi znali da se veoma brzo prilagode novostvorenim uslovima i da revolucionarne i slobodarske tradicije jugoslovenskih naroda i narodnosti ožive i usmere u borbi protiv okupatora i kolaboracije.

Jedno od svedočanstava antiokupatorske aktivnosti pripadnika NOP u okupiranom Beogradu u leto 1941. (gore levo)

Diverzantska akcija početkom avgusta 1941. na železničkim prugama u Kaštelanskom polju (gore)

Antifašistički znak pripadnika partizanskih odreda

Napad Nemačke na SSSR

Vest o izbijanju rata između Nemačke i Sovjetskog Saveza primljena je svuda sa olakšanjem i nadom, izazvala je oduševljenje i pojačano interesovanje za dalji tok drugog svetskog rata. Stvoreni su oovoljni međunarodni uslovi za pokretanje oružanog ustanka. CK &PJ izdao je proglas narodima i narodnostima Jugoslavije. Okupatorsko-kolaboracionistički funkcioneri i komandanti jedinica odmah su stupili u dejstvo za »suzbijanje komunističke akcije«. Prema izveštaju šefa nemačke policije bezbednosti, naročito od tada počela je »jaka komunistička propagandna aktivnost«, a raspoloženje naroda 22. juna 1941. je bilo »skoro isto onakvo kao i 27. marta 1941« u Beogradu i drugim jugos lo venskim mestima. Nemački general u Zagrebu cenio je da su se ulaskom SSSR u rat »opet jače pokrenuli brojni komunisti ove zemlje«.

Na sednici Politbirpa CK SKJ, 27. juna 1941, rešeno je da deo članova CK pođe na teren radi organizacije i rukovođenja partizanskim odredima. Obrazovan je Glavni štab NOP odreda Jugoslavije, u čiji su sastav ušli članovi Politbiroa CK KPJ, a Josip Broz Tito, generalni sekretar KPJ i predsednik Vojnog komiteta, određen je za komandanta partizanskih odreda Jugoslavije.

Krajem juna 1941. neredi u srezu Donji Lapac ugušeni su intervencijom ustaških formacija iz Gospića i Bos. Petrovca. U Kaknju je oko 300 rudara stupilo u štrajk. Tih dana se registruju i diverzantske akcije u neposrednoj blizini Beograda. Prema izveštaju nemačke komande žandarmerijskog okruga Trbovlje, tih dana je počela živa komunistička propaganda: »Po ulicama i cestama rasute su veće količine eksera a unaokolo krstare naoružane grupe ljudi«. Italijanski komandanti saopštavali su da stanovništvo »ne simpatiše ni nas ni Nemce«, čak da je »većina stanovništva vest o objavi rata Rusiji primila sa izvesnim ushićenjem«, a — prema proceni nekog nemačkog narednika — »80 posto stanovništva oseća se solidarnim sa Rusijom«.

Po ulicama okupiranih gradova pripadnici NOP ispisuju antifašističke parole i simbole. Među antifašističkim parolama nalazi se i najvažnija parola oslobodilačkog rata i revolucije: »Smrt fašizmu — Sloboda narodu!«

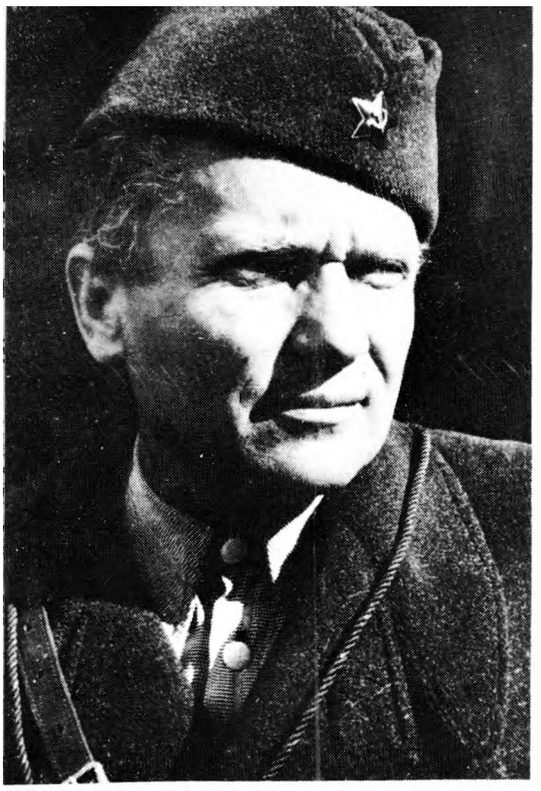

Generalni sekretar KPJ i Vrhovni komandant partizanskih odreda

Zgrada u kojoj je doneta istorijska odluka za oružani ustanak

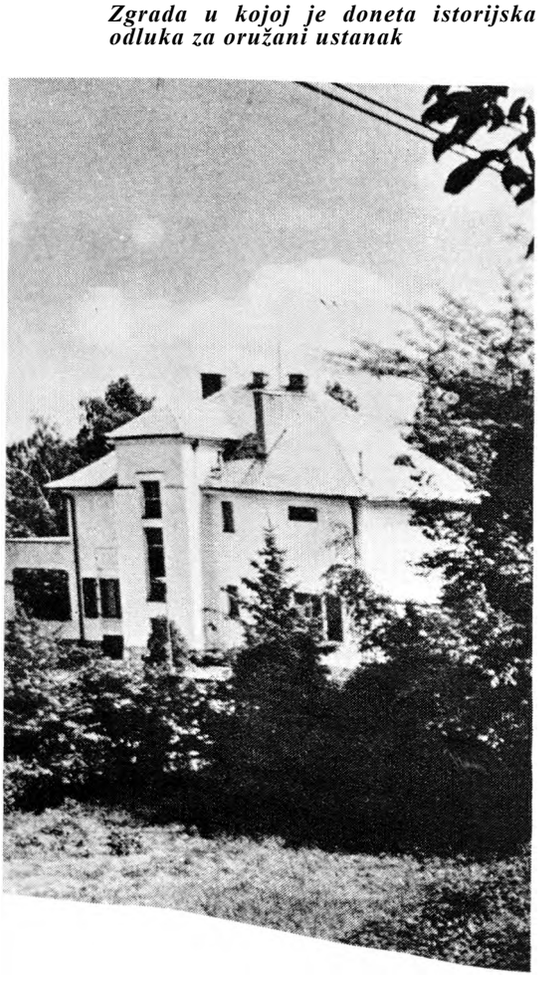

Народи Југославије: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и други...!

Већ преко три недеље бије се најкрвавија битка у историји света. С једне стране насрћу дивљи фашистички чопори Хитлера који као изгладнели пси крвавих очију и исплажених језика чине очајне напоре да се домогну оних огромних богатстава која су себи створили у зноју лица свога мирољубиви народи Совјетског Савеза. С друге стране бори се са до сада невиђеним јунаштвом и самопожртвовањем херојска Црвена Армија, дигао се читав совјетски народ на позив свога великог и гениалног вође, друга Стаљина да одбрани своју земљу, да уништи крваве фашистичке хијене које су усудиле да нападну на мирољубиву и ратују земљу, на његов мирад, на његову културу, на његово благостање.

Радници, сељаци и грађани Југославије!

Поставимо себи питање: да ли се народи Совјетског Савеза боре само за себе? Да ли се та њихова јуначка борба тиче само њих? Не, она се тиче и нас, она се тиче свих поробљених народа, она се тиче свих оних којима прети опасност поробљавања, она се тиче читавог културног света. Може ли данас и један културан човек здравога разума веровати у глупе лажи фашистичких крвопија и освајача како се они тобоже боре против бољшевизма, за добро европских народа. Не, у те нове лажи фашистичких главореза данас више нико не верује. Увек су ти бандити нашли неки лажни изговор кад год су напали или поробили неку земљу, али најглупља и најпрозирнија лаж јесте њихов изговор за напад на Совјетски Савез. Читав културни свет сви народи поробљених земаља, народи Енглеске, Америке итд. са презрењем одбацују те најновије лажи Хитлерове фашистичке банде и шачице њених верних паса у поробљеним земљама. Сви ти народи симпатишу, диве се херојској борби Црвене Армије и спремни су да помажу праведну борбу Совјетског Савеза, јер су данас свесни тога да је та борба совјетског народа уједно и њихова борба; они су свесни тога да је то борба на живот и смрт против највећег непријатеља човечанске слободе, културе и напретка. У читавом свету данас је већ створен јединствени фронт свих демократских прогресивних снага у борби против мрака, насиља и ропства—против фашизма.

Народи Југославије: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и други...!

Ваша је земља поробљена и опљачкана од тих истих злочинаца који се дрзнуше да дигну свој окрвављени канџе на Совјетски Савез. Ви сте били побеђени у рату, али нисте покорени. Славне традиције борби за правду и слободу ваших дедова не смеју бити заборављене. Сада је време да покажете да сте достојни потомци својих славних предака. **Сада је време, сада је крајње час да се цијелото свет као један у бој против окупатора и њихових домаћих слугу пређима ваших народа.** Не плашите ни пред каквим терором непријатеља. На терор одговарајте масовним ударом по најосетљивијим тачкама фашистичких окупаторских бандита. Уништавајте све—све што користи фашистичким освајачима. Не дозволимо да наше железничке превозе ратни материјал и друга средства која служе фашистичким хордама у њиховој борби против Совјетског Савеза. Створимо од наше земље одвратну тврђаву за фашистичке освајаче.

Србе!

Ваши најбољи синови већ се боре по брдима против фашистичких џелата. Но то није довољно, читав српски народ мора да подржи те борце и њихову борбу. Сви они који могу и који су способни нека стварају у партизанске одреде.

Фашистички окупатори осећају тај снажан отпор српског народа и зато настоје да по сваку цену створе од домаћих изрода своје оружје, своју потпору. Они су ту потпору нашли у презреном издајици Љотићу, у такозваним комесарима на челу са крвником Ачимовићем, они су ту потпору нашли у шачици полицијских паса као што су: Драги Јованчић, Вујковић, Бећаревић, Косманац и други. Ти народи српства хватају по улицама и кућама комунисте и друге народне борце који се боре за твоју слободу и предају их у руке фашистичких освајача који поробише и опљачкаше твоју земљу. Они стрељају у масама те твоје синове.

Српски народе, шта су заслужили ти изроди? Заслужили су не само твој презир, него и срамну смрт издајница која их мора пре или касније стићи. Срби, онемогућите те изроде да спроводе у дело наредбе својих окупаторских фашистичких господара. Сав српски народ мора дати најчешћи отпор тим слугама освајача.

Хрвате!

Грозну срамоту наноси вам отачки издајник Павелић и његова усташка банда стварајући нечувене добровољачке одреде против Совјетског народа. Хрвати, не дозволите да ваши добровољци пређу против Совјетског Савеза. Ако вас буду терали на силу, ви бежите у шуме и стварајте партизанске одреде, водите борбу против окупатора и Павелићеве усташке банде. Хрвати организујте се и срушите окупаторску владавину Павелића, уједините своје снаге са српским црногорским словеначким и другим народима који већ воде оружану борбу против окупатора и њихових слугу. Устајте без оклевања на борбу против окупатора и усташа који иду у поход против ослободилачке борбе Срба, Црногораца и других народа.

Комунисте Хрватске, Словеније, Далмације, Македоније итд.!

Не оклевајте ни часа, већ хитно организујте партизанске одреде. Станите на чело ослободилачке народне борбе против окупатора као што то већ чине ваши српски и црногорски другови.

Искористите сада у овој тешкој ситуацији ваше годинама стечено искуство. Не презајте ни пред каквим жртвама сада када је у питању ослобођење народа, када фашистичка крволоци прете да истребе све што је напредно и слободољубиво. У бој, другови. У бој против фашистичких злогласа, непријатеља слободе и напретка, у бој за слободу и националну независност, у бој за збацивање фашистичког окупаторског јарма.

Комунисти, на вама лежи тежак, али час тај задатак организације извођења тешке борбе са крволочним фашистичким злочинцима. Имајмо стално у виду да совјетски народи лију потоцима своју драгоцену крв за спас читавог човечанства и то нам налаже да не оклевамо ни часа, да се свим снагама и средствима боримо у првим редовима народа против фашистичких злочинаца који угњетавају нашу земљу и који су напали на велики и снажни Совјетски Савез надајући се брзој победи како би онда лакше поробили читав свет. Ти бандити добијају све јаче и јаче ударце од славне Црвене Армије. Наш је задатак да на ово ме нашем фронту, у нашој земљи створимо за фашистичке освајаче пропаст, а не базу за снабдевање фашистичких хорди на северу. Будимо храбри, будимо упорни, будимо брзи у својим акцијама, јер ту је у питању част наше Комунистичке партије као најборбенијег одреда радничке класе, ту је у питању част нашег народа.

Радници, сељаци, грађани и спасиоци Југославије!

У бој. У бој против фашистичке окупаторске банде која тежи да истреби не само најбоље борце народа, већ и Словене на Балкану, која тежи да поробљени читав свет, која тежи да заведе најстрашнију владавину над народима коју памти историја. У бој, јер је сада крајње час да збацимо окупаторски фашистички јарам. У бој, јер је то наш дуг пред совјетским народом који се бори и за нашу слободу. У бој, у последњи бој за уништење фашистичке заразе.

12 јула 1941 г.

ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ
Комунистичке партије Југославије

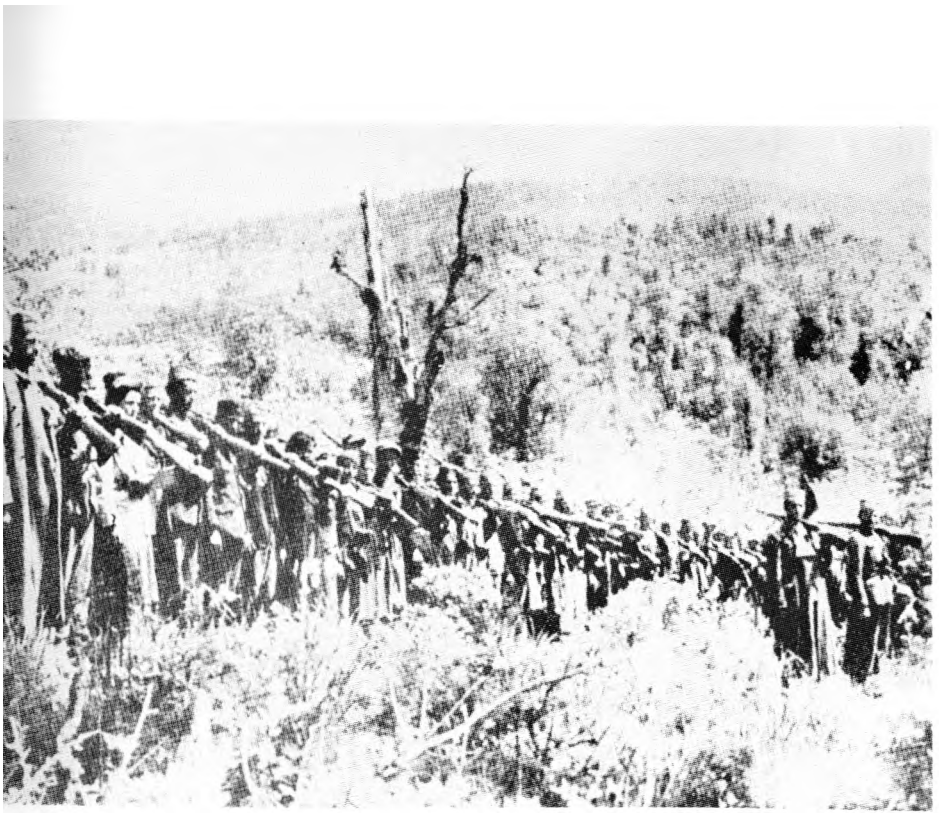

Partizanski odredi — »borbeni odredi naroda Jugoslavije« — Zetski partizanski odred (levo gore)

Uvek u pokretu i ofanzivi, zakon partizanskog ratovanja — čelo kolone yaljevskog partizanskog odreda (gore)

Prkos i na gubilištu — partizan Franc Sešek pred streljanje, krajem avgusta 1941.

Poziv na ustanak

Izbor trenutka za početak oružanog ustanka protiv okupatora donesen je posle svestrane analize objektivnih i subjektivnih faktora. Poziv na ustanak istaknut je upravo onda kada su pripreme bile uglavnom završene a osnovne snage okupatora angažovane na Istočnom frontu.

Odluke i direktive CK KPJ sa istorijske sjednice Politbiroa od 4. jula 1941. u Beogradu, formulisane u proglasima 12. i 25. jula za rad na organizovanju oružanih formacija, došle su u pravi čas, na osnovu realno sagledanh uticajnih faktora. One su poslužile kao oslonac u radu prvih vojnih jedinica, koje su od svojih začetaka — udarnih grupa i odeljenja, vojnih desetina — evoluirale u ustaničke odrede, veoma različite jačine u ljudstvu i materijalu. Neposredno pre i na početku oružanih akcija, njihov sastav sačinjavali su gotovo isključivo članovi Partije i Skoja, najbrojniji rodoljubi i antifašisti.

Uputstva Glavnog štaba NOP odreda Jugoslavije od 10. avgusta 1941 — »Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«, čiji je autor Tito — predstavljaju čvrstu orijentaciju za rad i jasnu perspektivu. Po njima, partizanski odredi »nisu borbene formacije bilo koje političke partije ili grupe«, već »borbeni odredi naroda Jugoslavije«; glavni cilj oružane borbe je oslobođenje od okupatora; najveći neprijatelj je fašizam; politička linija ustanka je narodnooslobodilački front svih naroda i narodnosti Jugoslavije a borbeni zadaci partizana su da na svakom koraku uništavaju fašističke trupe, da ruše sve objekte korisne za okupatora i da brane naselja od fašističkih zuluma. Za štabove odreda postavljao se zadatak da brinu o borcima i da iz njihovih redova izgrađuju i vaspitavaju starešinski kadar. Svi partizanski odredi stavljeni su pod vrhovno rukovodstvo Glavnog štaba NOPOJ. Što se tiče njihovog daljeg razvoja, ukazano je na to da će se, zavisno od konkretnih u slova i potreba, iz više odreda stvarati krupnije vojne jedinice radi izvođenja zamašnijih operacija.

Najzad, valja istaći činjenicu da su, od prvih dana, organizacija, objedinjavanje i usmeravanje oružanih jedinica bili u nadležnosti ĆK KPJ i Vrhovnog štaba NOPOJ.

Oružane akcije širom zemlje

Omladina je masovno pohrlila u partizanske odrede — grupa skojevaca iz Klimana — Vojvodina, 1941.

Iz robijašnica u slobodu — kroz prokopani kanal iz kaznione u Sremskoj Mitrovici spasio se 32 robijaša i stupilo u partizanske odrede, avgusta 1941. (desno)

Diverzantske akcije na komunikacijama širom zemlje, u težištu partizanske taktike protiv okupatora (desno dole)

Oružane i neoružane akcije pripadnika NOP u okupiranim gradovima: diverzija u zagrebačkoj pošti, septembra 1941.

Oružane akcije ustalasale su Srbiju 7. jula, Crnu Goru 13. jula. Sloveniju 22. jula, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu 27. jula, Makedoniju 11. oktobra 1941. godine. Bili su to krajnje neizvesni dani za Evropu i svet kada su se jugoslovenski komunisti i patrioti, kao partizani, digli na oružje protiv sila Osovine, kolaboracije i kontrarevolucije. Hitlerove trupe ulazile su u Smolensk, stremeći ka Moskvi i Lenjingradu, upravo u danima kada je Radio-Moskva upozoravao svet da se radi o biti ili ne biti za SSSR. U Africi i na drugim ratištima drugog svetskog rata armije sila Osovine beležile su pobede. U porobljenoj Evropi dotad nije zapažena organizovanija i veća antifašistička aktivnost. Kolaboracionistički dnevnik u Beogradu, »Novo vreme«, tih dana je objavljivao vesti o streljanju pripadnika NOP u Zagrebu i Beogradu. Vojni zapovednik okupirane Srbije prenosio je Hitlerovu zapovest »za konačnu likvidaciju komunističke svetske revolucije« (18. jula 1941), a Musolini je svojim trupama — pred njihov polazak na Istočni front — naglašavao da je »apsolutna matematička sigurnost da će sile Osovine pobediti u drugom svetskom ratu«.

U izveštaju načelnika Upravnog štaba okupirane Srbije, dr Kisela, od 23. jula 1941, povodom ustanka u Srbiji ističe se: »Tako je otpočeo prvi komunistički ustanak«, u kome je, prema nemačkim procenama, učestvovalo oko 30.000 ljudi oslonjenih na »izvanrednu obaveštajnu službu«, tj. na podršku stanovništva, dodajući da su snage kojima raspolaže »izvanredno male«, što je veoma nepovoljno, s obzirom na uverenje nemačkog komandovanja da »svaka neuspešna akcija vojske šteti njenom ugledu«.

Na oslobođenim područjima počinjao je novi život i razvijala se nova, narodna vlast. Širom zemlje, gdegod je bilo slobodne teritorije, nicali su seoski, opštinski, sreski NO odbori, a u jesen su se pojavila i nacionalna rukovodstva narodnooslobodilačke vlasti u Srbiji i Sloveniji. Uništenjem okupacione i stare vlasti, ti odbori su preuzimali funkcije naoružanog naroda. Zahvaljujući njima i antifašističkim masovnim organizacijama, NOP je dobijao sve širu moralnu i materijalnu podršku stanovništva, slobodne teritorije postepeno su postajale baze za vođenje oslobodilačke borbe. U težnji da se održi i odbrani slobodna teritorija, javljaju se veće jedinice, brojno jače ali glomaznije, još uvek slabo naoružane, nepokretne i neaktivne na odbrambenim položajima ili blokadama oko pojedinih uporišta neprijatelja. Pokušaji odbrane ustaničkih frontova i vođenja frontalne borbe, dovodili su do težih gubitaka i demoralizacije, do osipanja jedinica, mestimično i do štetnih posledica po NOP u celini. Vrhovni štab i CK KPJ u to vreme su upozoravali da se ne vode frontalne borbe, već da stupaju u dejstvo mnogobrojni, međusobno povezani i istovremeno dejstvujući partizanski odredi koji će se, prema potrebi, spajati u krupnije formacije i zadavati iznenadne udarce neprijatelju na odabranim objektima, da bi se potom udaljavali od mesta izvršenih akcija. Rukovodstvo ustanka je takođe predočavalo da će rat duže potrajati i da se treba osloboditi iluzije o brzoj i lakoj pobedi nad okupatorima.

Nakon prvih tridesetak dana raznovrsnih ustaničkih akcija, nemački Abver je upozoravao na »nesigurnost i nemire« u okupiranoj Jugoslaviji, doslovce: »na celokupnoj srpskoj teritoriji, zatim u sevemom Banatu, Crnoj Gori, Hercegovini, Lici, Hrvatskoj južno od Save«, podvlačeći ujedno da vlada »ogorčeno i očajno stanje«, što »silom prilika goni stanovništvo u redove ustanika«.

Partizanski rat - najpogodnija forma borbe

Partizanski rat u datim uslovima vodile su jedinice sa slabim naoružanjem, malobrojnim i neobučenim starešinskim kadrom, be? borbenog iskustva a protiv izrazito nadmoćnijeg neprijatelja brojem i u ratnoj tehnici. Pa ipak, bila je to najpogodnija forma borbe, jedina celishodna i moguća taktika, najprihvatljivija za široke narodne mase. Takav način ratovanja, čije su osnovne karakteristike: iznenadnost i brzina, inicijativnost i pokret, neprekidna ofanzivna dejstva, bogatstvo i originalnost u zamislima i izvođenju akcija, već na početku je ispoljio niz preimućstava u odnosu na neprijatelja, što se ogledalo u uspešno izvedenim akcijama, prilivu novih boraca i jačanju vere ustanika i stanovništva u mogućnost efikasne borbe protiv okupatora.

Gotovo jednovremeno stupanje u dejstvo partizanskih odreda izazvalo je skoro svuda nemir i nesigurnost, iznenadilo okupatora i prisililo ga da razvuče svoje snage. Početni uspesi učvrstili su samopouzdanje i moral boraca. Okupirana Jugoslavija, duboka pozadina armija sila Osovine, postala je ratište za koje je okupator bio prisiljen da veže znatne snage i sredstva.

CENA 2 LIRI - 50 PFENIGOV PROLETARCI VSEH DEŽEL, ZDRUŽITE SE!

DELO

ORGAN CENTRALNEGA ODBORA KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

SEPTEMBER 1941. Štev. 3

NEZNANI:

POJTE ZA MENOJ!

Več pnet svoj dolg?
Nimaš več besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?
Vrzi pesem v svet,
pesem za današnjo rabo,
vsi jo bomo povzeli za tabo!

Vem, o vem svoj dolg
v prsih, tu me žge;
naj se mi grlo odpre,
bom zavijal ko volk —
na vseh štirih bom stal vrh planine,
pesem svojo vil med pečine.

Vrh Možaklje bom stal,
pesem svojo rjul,
Blegaš jo bo čul,
Krim odmev bo dal,
v vse vetrove jo bom tresel,
eden jo bo na Pohorje nesel.

Pojte za menoj,
silen žensmo brup,
boga gmajna, le vkup,
le vkup, le vkup, oboj
vse noči tulimo, tulimo,
da se pretulimo skozi to zimo.

Še bo kdaj pomlad,
še bo napočil zor,
takrat volčji zbor
pojde lovce klat;
plavaj čez Savo, plani čez Dravo —
zob za zob, in glavo za glavo!

V partizane!

Iskanje prvih partizanskih oddelkov na naših tleh so popolnoma razbile slovešče glasove tistih prikritih lakajev okupatorskih tlačiteljev, ki so oznanjali hiter »slom« partizanskih čet, ki so govorili, da vje že pripravljajo za oborožene akcije in ki so hoteli slovenski narod prisiliti, da strahopetno in sramotno upogne tilnik pod tujčevo palo. Slovenski partizani so razbili prve napade sovražnika in mu pri tem zadali relativno občutne izgube in skoro povsod že prešli v napad proti sovražnikovim oboroženim pozicijam na naših tleh. Brez izjeme v vseh oddelkih se je po teh prvih bojih bojna pripravljenost partizanskih bojevnikov silno dvignila, obenem pa so se ti oddelki okrepili še z močnim dotokom novih borcev. Danes je že ves teritorij Slovenije poteal torišče partizanske akcije. Ponekod, zlasti na Gorenjskem, so partizani že v veliki meri potisnili okupatorske oborožene oddelke proti centrom ter si s tem olajšali gibanje. Par-

Mobilizacija svih snaga i sredstava za oružanu borbu — osnovno u propagandi NOP

»Za nas je partizanski rat bio polazna faza formiranja narodne revolucionarne armije ustanka, koja će biti sposobna da samostalno, u ravnopravnosti sa armijama naših saveznika, učestvuje u donošenju konačnih odluka drugog svetskog rata uopšte i posebno u pogledu budućnosti Jugoslavije. A to je bio sastavni deo naše političke strategije. Slobodno se može reći da je u izgradnji takvog koncepta armije Titova uloga bila od dugoročnog istorijskog značaja«.

(E. Kardelj)

Savetovanje u Stolicama 26. septembra 1941. imalo je izvanredan značaj po dalji tok narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji: zgrada, u krugu, gde je Savetovanje održano

Savetovanje u Stolicama

Efekti i posledice partizanskog ratovanja u Jugoslaviji krajem leta 1941, tj. u vreme zasedanja u Stolicama, bili su veoma značajni. Već posle prvih okršaja tokom oružanog ustanka zapaža se kako komandovanje nemačkih i italijanskih okupatora analitički razmatra tok i ishod borbi protiv ustaničkih formacija, sve u potrazi što boljih rešenja u pogledu organizacije i naoružanja, posebno taktike. Da je taktika jugoslovenskih partizana izazivala izvanrednu pažnju neprijatelja, vidi se u njegovom sistematskom praćenju svih vidova antiokupatorskih akcija i u nastojanjima da se iznađu adekvatna rešenja u borbi protiv NOPOJ. Proučavanje i razmena iskustava postaje »glavna tema razgovora svih starešina«, čak i savetovanja, čas u Beogradu, čas u Zagrebu, tokom avgusta i septembra 1941. Tako nemački general u Zagrebu 13. septembra javlja komandantu oružanih snaga na Jugoistoku uznemiravajuću činjenicu da »ceo severozapadni Balkan od Rijeke do granice Makedonije .. . ugrožava pokret koji se svakim danom sve više širi. . .«

Veliki podstrek razvoju oružane borbe i izgrađivanju vojne organizacije NOP imalo je Savetovanje u Stolicama 26. septembra 1941, kojom prilikom je donet niz odluka od presudnog značaja za dalji razvoj odreda i partizanske taktike: da se postepeno prelazi na čvršću formaciju partizanskih jedinica, da se u okviru partizanskih odreda stvaraju čete i bataljoni, da se posebna pažnja posveti organizaciji obaveštajne službe, veze, saniteta, snabdevanju i drugih službi, da se učvrsti red i disciplina u odredima, da se u svim zemljama i pokrajinama formiraju glavni štabovi kao nacionalna vojno-politička rukovodstva, a da se Glavni štab NOPOJ preimenuje u Vrhovni štab i preseli u oslobođeno Užice, radi lakšeg rukovođenja borbom koja je postajala sve složenija. Razrađen je i plan stvaranja novih i širenja postojećih slobodnih teritorija, kao oslonac za rasplamsavanje oružane borbe i učvršćenje narodne vlasti, pa su u tom pravcu data i uputstva kako se stvara i brani slobodna teritorija. Ukinuti su različiti nazivi za partizanske odrede, odbačena tendencija da se oružana borba zadrži na nivou gerile i ponovo istaknuto da ona, preko ustanka, mora izrasti u opštenarodni oslobodilački rat.

U oružanoj borbi kovalo se i učvršći vaio bratstvo i jedinstvo (Ramiz Sadiku i Boro Vukmirović 1941)

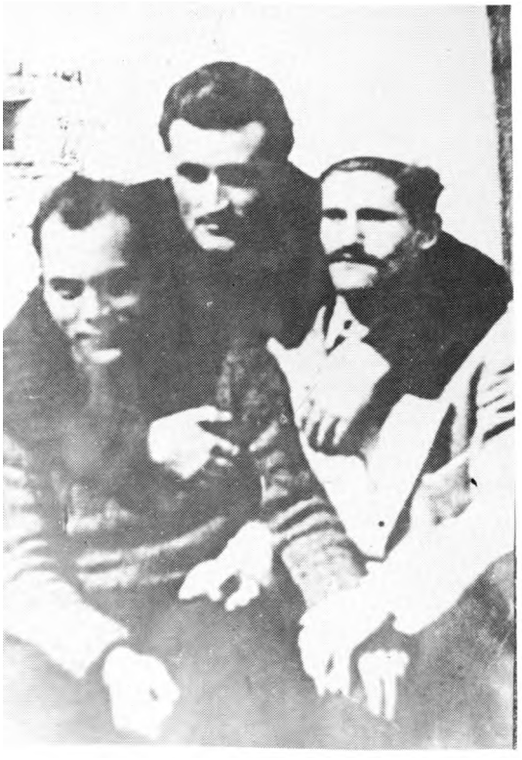

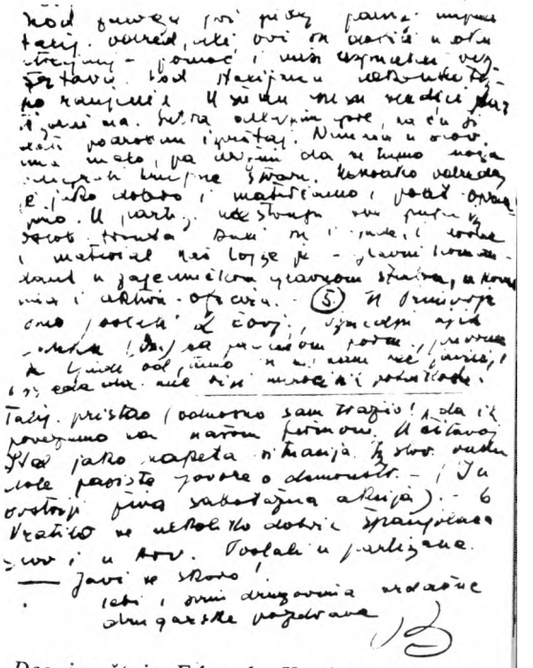

Deo izveštaja Edvarda Kardelja-Bevca Titu, 2. avgusta 1941. o situaciji u Sloveniji (gore)

Svakodnevni politički rad je učvršćivao disciplinu i borbeni moral partizanskih jedinica — politički čas omladinske čete kod čačka 1941. (levo gore)

Partija je uložila veliki napor oko stvaranja jednoobrazne i čvrste vojne organizacije — partizani Divosela, kod Gospića, 1941. (levo)

»Naš ustanak je od samog početka imao organizovan i opštejugoslovenski karakter, a ne neki spontani i lokalistički, u ovoj ili onoj pokrajini« — — Tito. (Prateća četa Vrhovnog štaba, 1941) (levo dole)

Borci Takovskog odreda na zaplenjenom nemačkom tenku

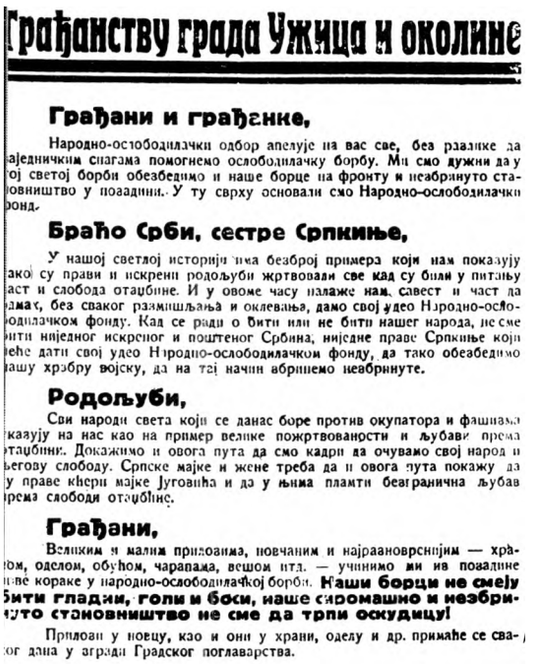

Грађанству града Ужица и околине

Грађани и грађанке,

Народно-ослободилачки одбор апелује на вас све, без разлике да заједничким снагама помогнемо ослободилачку борбу. Ми смо дужни да у тој светој борби обезбедимо и наше борце на фронту и неабрињуто становништво у позадини. У ту сврху основали смо Народно-ослободилачки фонд.

Браћо Срби, сестре Српкиње,

У нашој светлој историји има безброј примера који нам показују ако су прави и искрени родољуби жртвовали све кад су били у питању част и слобода отаџбине. И у овоме часу налаже нам, савест и част да дамо, без сваког размишљања и оклевања, дамо свој удео Народно-ослободилачком фонду. Кад се ради о бити или не бити нашег народа, не сме бити ниједног искреног и поштеног Србина, ниједне праве Српкиње који неће дати свој удео Народно-ослободилачком фонду, да тако обезбедимо нашу храбру војску, да на тај начин абришемо неабрињуте.

Родољуби,

Сви народи света који се данас боре против окупатора и фашизма указују на нас као на пример велике пожртвованости и љубави према отаџбини. Докажимо и овога пута да смо кадри да очувамо свој народ и његову слободу. Српске мајке и жене треба да и овога пута покажу да су праве кћери мајке Југовића и да у њима пламти безгранична љубав према слободи отаџбине.

Грађани,

Великим и малим прилозима, новчаним и најрасположенијим — храном, оделом, обућом, чарапама, вешом итд. — учинимо ми ив позадине свој корак у народно-ослободилачкој борби. **Наши борци не смеју бити гладни, голи и боси, наше сиромашно и незбрињуто становништво не сме да трпи оскудицу!**

Прилози у новцу, као и они у храни, одећу и др. примаће се сваког дана у згради Градског поглаварства.

Народно-ослободилачки одбор за град Ужице.

Jedan od letaka Narodnooslobodilačkog odbora upućen građanima Užica i okoline (gore)

Komesar čačanskog partizanskog odreda Ratko Mitrović govori na zboru u oslobođenom čačku, u jesen 1941.

JJŽička fabrika oružja i municije proizvela je 21.000 pušaka — »partizanki« i 2,700.000 puščanih metaka — pogled na ulaz fabrike

Užička Republika

Do kraja septembra 1941. godine oslobođeno je više prostranih teritorija širom Jugoslavije, među kojima i dve trećine Srbije. Slobodna teritorija — Užička Republika — protezala se na zapadu do Drine, na istoku do Velike Morave, na severu do Save i na jugu do Zapadne Morave i Uvea sa centrom u Užicu koje je tada bilo sedište Vrhovnog štaba i CK KPJ. Tu su teritoriju kontrolisala i branila 23 partizanska odreda sa oko 14.000 naoružanih boraca, oslonjenih na podršku većine stanovništva.

Na partizanske akcije okupatori su reagovali svom snagom, upućujući poterna odeljenja, kaznene ekspedicije, policijske i rnotorizovane trupe, podržane artiljerijom i avijacijom. Dovlačena su pojačanja iz Albanije, Grčke, Italije, Francuske i sa Istočnog fronta, pri čemu su maksimalno korišćene oružane snage NDH, kao i ostale kolaboracionističke jedinice. Istovremeno su vršene žestoke represalije, streljanje talaca i masovno odvođenje stanovništva u internaciju. Desetine hiljada ljudi, žena i dece odvedeno je u Jasenovac, na Sajmište i u druge logore. Ustanovljeni su tzv. preki sudovi za suđenje pripadnicima NOP.

U slobodnom Užicu je bujao intenzivan život na svim sektorima. Obrazovana je Komanda mesta, u gradu je dejstvovao Gradski NO odbor a ubrzo je — na konferenciji predstavnika mesnih NO odbora — izabran Sreski NO odbor, potom Okružni NO odbor, najzad, sredinom novembra, imenovan je i Glavni NO odbor za Srbiju. Na području užičkog kraja razvijao je svoju aktivnost Užički partizanski odred sa oko 2.500 boraca.

Užička fabrika oružja i muncije nastavila je proizvodnju za potrebe partizanskih odreda (tokom oktobra i novembra proizvela je preko 21.000 pušaka »partizanki«, 2,700.000 puščanih metaka i 90.000 metaka za revolvere, popravljeno je oko 20.000 granata i mina, 18.000 ručnih bombi, 200 mitraljeza i 300 puškomitraljeza, 3 topa, 2 tenka i oko 4.500 pušaka). Proradile su razne partizanske radionice: opančarske, kovačko-potkivačke, krojačke, pekara, obućarska, za pletenje čarapa i džempera — što je bilo izvanredno važno, naročito kad se ima u vidu da je bilo mnogo loše odevenih i bosih boraca.

U užičkoj štampariji 19. oktobra 1941. počela je da izlazi »Borba«, organ ĆK KPJ, zatim »Omladinska borba«, »Vesti«, organ Užičkog partizanskog odreda, te razni propagandni materijali.

Za izbeglice (oko 1.000) i neobezbeđeno stanovništvo (oko 3.500 žena i dece) radile su tri menze u kojima je besplatno deljena hrana. Organizovane su i službe bezbednosii: gradska milicija, protivvazdušna i protivpožarna služba. Uspostavljena je i sanitetska služba. Gradski NO odbor izdao je niz propisa i odluka, kojima se reguliše zaštita porodica mobilisanih za potrebe fronta, o finansijskoj pomoći izbeglicama i nezbrinutim porodicama. Formirani su NO fondovi koji su odigrali značajnu ulogu za mobilizaciju snaga i sredstava za dalje vođenje oslobodilačke borbe.

Sredinom novpmbra u Užicu je održana konferencija Slovenaca prognanih u Srbiju, a 5. oktobra je formirana Slovenačka partizanska četa.

Saglasno odlukama Savetovanja u Stolicama, u svim štabovima oružanih jedinica isticana je potreba za što čvršćim međusobnim povezivanjem, kao i koncentracija snaga radi pooštrene kontrole komunikacija koje vode »ka glavnoj bazi ustanka«, tj. prema Užičkoj Republici. U tom smislu se išlo i dalje. Tako je u direktivi PK KPJ za Srbiju, 16. oktobra 1941, stajalo: »Sada ili nikada je momenat da se oslobodi naš narod krvoloka, da se slije ustanak u Srbiji sa onima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Sloveniji itd., da se napravi neprekidan i čvrst front na ćelom Balkanu i da to bude varnica koja će konačno zapaliti tlo okupatora u svim drugim zemljama«.

Zarobljeni nemački vojnici na ulicama Uzica, septembra 1941.

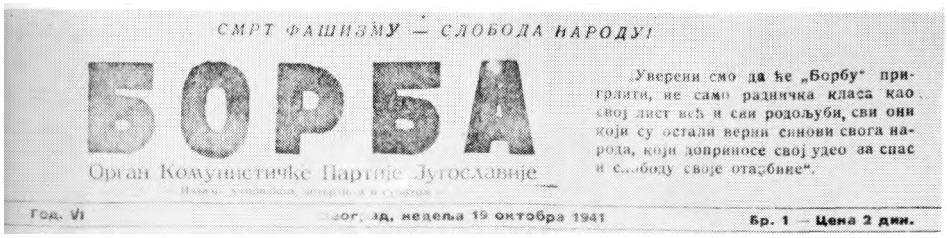

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

БОРБА

Орган Комунистичке Партије Југославије

„Уверени смо да ће „Борбу" пригрлити, не само радничка класа као свој лист већ и сви родољуби, сви они који су остали верни синови свога народа, који доприносе свој удео за спас и слободу своје отаџбине".

Год. VI — Београд, недеља 19 октобра 1941 — Бр. 1 — Цена 2 дин.

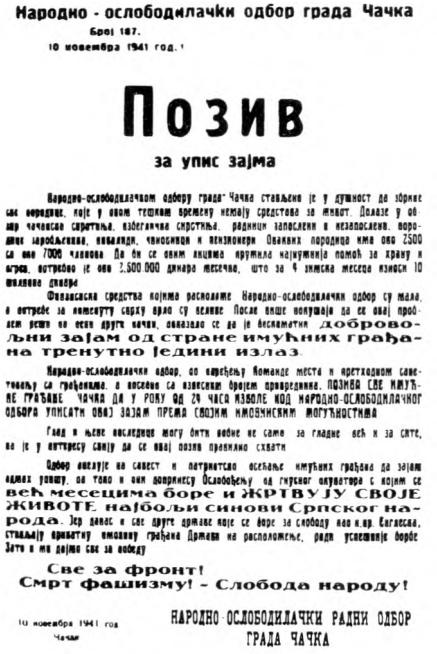

Народно - ослободилачки одбор града Чачка

Број 187.

10 новембра 1941 год.

Позив

за упис зајма

Народно-ослободилачком одбору града Чачка стављено је у душност да збрине све породице, које у овом тешком времену немају средстава за живот. Долазе у обзир чачанска сиротиња, избегличке сирстиња, радници запослени и незапослени, породице заробљеника, инвалиди, чиновници и пензионери. Овакних породица има око 2500 са око 7000 чланова. Да би се овим лицима пружила најнужнија помоћ за храну и огрев, потребно је око 2.500.000 динара месечно, што за 4 зимска месеца износи 10 милиона динара.

Финансиска средства којима располаже Народно-ослободилачки одбор су мала, а потребе за помоћу сврху врло су велике. После више покушаја да се овај проблем реши на неки други начин, показало се да је бескаматни добровољни зајам од стране имућних грађана тренутно једини излаз.

Народно-ослободилачки одбор, по наређењу Команде места и претходном саветовању са грађанима, а посебно са извесним бројем приредника, ПОЗИВА СВЕ ИМУЋНЕ ГРАЂАНЕ ЧАЧКА ДА У РОКУ ОД 24 ЧАСА ИЗБОЛЕ КОД НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА УПИСАТИ ОВАЈ ЗАЈАМ ПРЕМА СВОЈИМ ИМОВИНСКИМ МОГУЋНОСТИМА.

Глад и њене последице могу бити робне не само за гладне већ и за сите, па је у интересу свију да се овај позив правилно схвати.

Одбор апелује на савест и патриотско осећање имућних грађана да зајам одмах уплату, па тако и они допринесу Ослобођењу од гнусног окупатора с којим се већ месецима боре и ЖРТВУЈУ СВОЈЕ ЖИВОТЕ најбољи синови Српског народа. Јер данас и све друге државе које се боре за слободу као н.пр. Енглеска, стављају приватну имовину грађана Држави на расположење, ради успешније борбе. Зато и ми дајмо све за победу.

Све за фронт!

Смрт фашизму! - Слобода народу!

10 новембра 1941 год.

Чачак

НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИ РАДНИ ОДБОР ГРАДА ЧАЧКА

Sredinom oktobra 1941. godine »Borba« je objašnjavala značaj pozadine za uspešno vođenje oružane borbe, za očuvanje i širenje slobodne teritorije: »Bitka se vodi na položajima, bitka se vodi iza položaja, u pozadini. Front i pozadina su jedna celina koja živi, radi, diše samo za jedan cilj: slomiti ugnjetača«. Podvlačilo se tada u »Borbi« da se na tom »pozadinskom frontu« bije »ne manje tvrdokorna i uporna borba« od one s oružjem u prvoj liniji. Ukratko, »treba u prvom redu pobediti na pozadinskom frontu, da bi se pobedilo na svim položajima«. »Borba« je tih dana isticala visoku klasnu nacionalnu svest radnika, što se ogledalo u tome da su oni radili na svojim zadacima u pozadini »pod istim uslovima kao i naši drugovi na frontu«. Radnici su to potvrdili i u nedelji »Sve za front«: »Radništvo po partizanskim radionicima«, — pisala je »Borba« 28. oktobra 1941 — »nastoji da se ispuni krilatica najsvesnijih rodoljuba, u isto vreme najdražu krilaticu celokupnog radništva: "Sve za front"!«

»Borba« je brižljivo registrovaia četničku izdaju. Javila je i o mučkom, neuspelom napadu četnika na Užice i Ćačak, 7. novembra 1941. S druge strane, zabeležila je i to kako je »nemački oficir streljao dva nemačka vojnika jer su odbili da idu napred«. Upravo u to vreme, dopisnik TASS-a iz Stokholma je pisao: »Naročito su narodi Jugoslavije u poslednje vreme pojačali svoju borbu protiv nemačkih okupatora.. . Partizani Srbije. Crne Gore, Hrvatske i drugih krajeva nastaviće svoju junačku borbu za potpuno uništenje nemačkog fašizma«. A 20. novembra 1941. Radio-Moskva je uputio »plamene bratske pozdrave« jugoslovenskim partizanima.

Bila je to jedina slobodna teritorija u hitlerovskom »novom poretku«. Značajna podrška armijama antifašističke koalicije, podstrek i ohrabrenje antifašističkim i oslobodilačkim pokretima u Evropi.

Dragojlo Dudić, prvi predsednik Glavnog odbora NOO za Srbiju 1941.

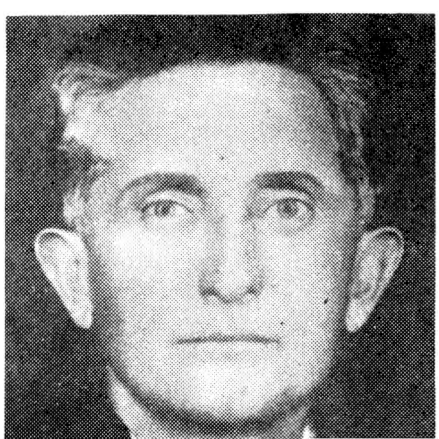

Kadinjača

... Od grada vijugav put na zapad,
četrnes hiljada metara ima...
Dvesta je ljudi pošlo u napad
i nemi oproštaj grada s njima.

Pognule breze glave od studi,
a možda zbog tuge ili plača...
Neravnoj borbi pošli su ljudi
i sve je bliže
...Kadinjača.

— — — — — — — — — — — —

Rođena zemljo, jesi li znala?
Tu je pogino bataljon ceo...
Crvena krv je procvetala
kroz snežni pokrov hladan i beo.

Noću je i to zavejo vetar.
Ipak na jugu... vojska korača...
Pao je četrnesti kilometar,
al nikad neće
Kadinjača.

Iz Poeme „Kadinjača"
Slavka Vukosavljevića.

Miting u Uzicu pred. polazak Radničkog bataljona na položaj, krajem novembra 1941.

Stvaranje Prve proleterske brigade

Posle povlačenja iz Srbije i stečenih iskustava tokom tzv. prve neprijateljske ofanzive i sve žešćih borbi u drugim zemljama i pokrajinama Jugoslavije, Vrhovni štab je zaključio da oružani ustanak treba razvijati ne samo u širinu i masovnost, već i kvalitetno. Pokazalo se neophodnim da se pristupi stvaranju takvih vojnih formacija koje bi bile sposobne da napuste svoju teritoriju i da ratuju tamo gde im se naredi, gde to nalažu najpreči interesi rata i revolucije. Odlukom CK KPJ i Vrhovnog štaba, 22. decembra 1941, u Rudom stvorena je Prva proleterska NOU brigada. Bio je to početak procesa prerastanja teritorijalnog partizanskog načina borbe u opštenarodni oslobodilački i revolucionarni rat.

Brigada je imala 6 bataljona, ukupno 1.199 boraca »koji su to zaslužili svojim herojskim držanjem u borbama«. Među njima

Ispunjavajući direktivu Vrhovnog štaba i da bi olakšali evakuaciju iz Užica, branioci Kadinjače borili su se gotovo do poslednjeg čoveka. Posle dramatične borbe, Kadinjača je pala tek oko podne 29. novembra, pa su Nemci toga dana uveče ušli u Užice. Druga kolona 342. divizije — nastupajući preko Kosjerića — 27. i 28. novembra skršila je otpor Valjevskog odreda na Bukovima i Posavskog odreda na Crnokosi, pa je 29. novembra prodrla u Užice.

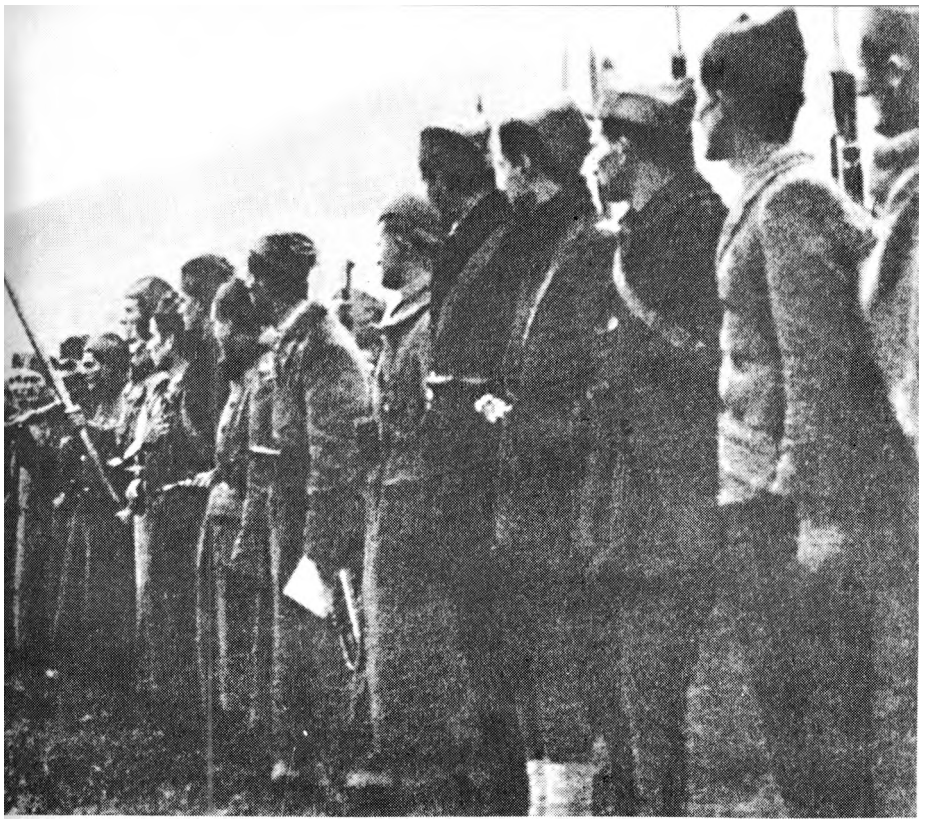

TITO
Drugoj proleterskoj brigadi

»I mi ćemo nastaviti da se borimo, bez obzira da li će se i kada će se otvoriti drugi front. Znamo da ćemo se boriti do posljednjeg daha na ovoj zemlji... Drugovi, neka nas napaja ponos što smo i mi borci velike armije koja se bori za slobodu čitavog čovječanstva«.

Pojava prvih proleterskih brigada označila je početak prerastanja partizanskog rata u opštenarodni oslobodilački i revolucionarni rat — Josip Broz Tito, 7. novembra 1942, predaje zastavu Prvoj proleterskoj brigadi (levo)

je bilo preko 650 članova Partije i Skoja. Za ugled i snagu te prve proleterske jedinice od izvanrednog značaja bila je upravo okol nost da je njen borački i starešinski kadar bio prekaljen u ilegalnoj revolucionarnoj borbi uoči drugog svetskog rata i u prvim mesecima oružane borbe protiv okupatora. Bila je to brigada mladih — preko 800 boraca imalo je do 25 godina — brigada radnika i seljaka (757), đaka i studenata (259), službenika (137), ostalih (46). Po svom nacionalnom sastavu, ona je od početka bila simbol bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

Na trgu u Rudom, proleterima se obratio Josip Broz Tito: »Govorio sam im o tome zašto stvaramo ovu proletersku jedinicu i kakvi moraju biti njeni borci, govorio sam im o ulozi koju će ona imati i o teškim borbama koje nam predstoje, o sigurnoj pobjedi nad okupatorima i domaćim izdajnicima, i o srećnijoj budućnosti koja očekuje naše narode. U očima i na licima svih boraca vidio sam odlučnost za borbu i ogromno povjerenje u našu Partiju koja je organizovala i vodila tu borbu.«

Sutradan posle formiranja, Brigada je u oštroj borbi protiv Italijana i četnika kod sela Gaočići i Mioča položila svoj prvi borbeni ispit i zabilježila svoju prvu pobedu: zarobila je 124 italijanska vojnika i oficira, dok je tridesetak neprijateljskih vojnika poginulo. Devet proletera je palo u tim okršajima. Bilo je u planu da Brigada dostigne jačinu od desetak bataljona. U pismu CK KP Hrvatske, Tito je isticao da je »svrha stvaranja te proleterske brigade stvoriti jednu silu koja bi se mogla upotrijebiti svuda gdje je to najpotrebnije«, dodajući da ona ima »historijsku ulogu«.

Krajem 1941. okupatorsko-kolaboracionističke snage u Jugoslaviji iznosile su blizu pola miliona vojnika. Partizanske snage su brojile oko 80.000 boraca snabdevenih uglavnom lakim pešadijskim naoružanjem, zaplenjenim od neprijatelja, znatnim borbenim iskustvom i visokim moralom. »Godine 1941. mi smo imali moralno-političku čistotu i stvorili smo novu snagu u zamjenu za onu koja je bila zbrisana za nekoliko dana«.

Na pozornici drugog svetskog rata odigrali su se tih dana krupni događaji. Napadom Japana na Perl Harbur 7. decembra 1941. i ulaskom SAD u rat, svetski požar je zahvatio nova golema prostranstva. Odbranom Moskve i prelaskom Crvene armije u protivofanzivu, Hitlerova dokrtina »munjevitog rata« doživela je krah.

Tode Ivanovski — grafika

Crtež I smeta Mujezinovića: Bombaš

»Naš dolazak je bio u pravi čas ... Pojava Brigade imala je ogromnog moralnog dejstva, a za četnike je to bila bomba iz vedroga neba«, — javio je Vrhovni štab 8. januara 1942. Glavnom štabu Srbije.

Savladana je hladnoća od minus 32 stepena, potvrđene su izuzetne moralne, psihofizičke i borbene odlike boraca Prve proleterske brigade — kolona partizana savlađuje snežnu padinu (desno)

Druga ofanzivà

Krajem decembra 1941, na osnovu Hitlerove odluke, bugarske fašističke trupe proširile su svoju okupacionu zonu u jugoistočnoj Srbiji do linije Zaječar — Ćuprija — Kruševac — Leskovac. Italijanska Vrhovna komanda nastojala je da iz Jugoslavije povuče deo svoje okupacione armije da bi pojačala italijanski kontingent na Istočnom frontu. Međutim, zbog sve većeg rasplamsavanja oružane borbe na jugoslovenskom ratištu i slabosti kolaboracionističkih snaga, ti su planovi samo delimično ostvareni.

Vrhovni štab je glavnu pažnju posvetio istočnoj Bosni, zbog njenog vojno-političkog položaja u odnosu na susedne pokrajine, kao i zbog toga što je tamo, zbog četničke akcije, došlo do izvesnog previranja u partizanskim odredima. Da bi sprečio razorni rad četnika i stvorio bazu za kasnija dejstva ka susednim oblastima, Vrhovni štab je odlučio da 1. proletersku brigadu prebaci na Romaniju, pruži pomoć tamošnjim partizanskim odredima, spreči njihovo osipanje i mobiliše radnike iz industrijskih i rudarskih centara. Prebacivanje 1. proleterske brigade u istočnu Bosnu znatno je doprinelo jačanju oslobodilačke borbe u toj oblasti:

Smatrajući istočnu Bosnu najjačim ustaničkim žarištem, nemačka Vrhovna komanda je naredila da komandant Jugoistoka, sa snagama iz Srbije, u saradnji sa Italijanima i ustaško-domobranskim jedinicama, uguši ustanak u istočnoj Bosni, pa da 113. divizija otpočne prebacivanje na Istočni front, nešto kasnije i 342. divizija. Nemci su odlučili da koncentričnim dejstvom iz Višegrada, Zvornilca, Tuzle i Sarajeva potisnu, okruže i unište na prostoru između Han-Pijeska i Olova glavninu partizanskih snaga u istočnoj Bosni (Romanijski, Pračanski, Rogatički, Birčanski i odred »Zvijezda«) sa 1. proleterskom brigadom i Vrhovnim štabom.'Ofanziva je počela 15. januara. Nemački skijaški odredi, 21. januara, iznenadili su delove 5. šumadijskog bataljona 1. proleterske brigade (tom prilikom su poginula 42 borca toga bataljona i 17 boraca Romanijskog partizanskog odreda), a na Bijelim Vodama delove 2. crnogorskog bataljona (kojom prilikom je palo 14 proletera).

Čim su otpočele operacije, Vrhovni štab je s delovima 2. bataljona 1. proleterske brigade krenuo iz rejona Čevljanovića preko Podromanije, gde su mu se priključili 4. bataljon i četa 5. šumadijskog bataljona. Kod Renovice, 18. januara, prešao je preko železničke pruge Sarajevo — Višegrad i savladao padine Jahorine (gde je izbio i 6. bataljon 1. proleterske brigade. Oko 25. januara stigao je u oslobođenu Foču (koju su oslobodili partizani Durmitorskog odreda).

U drugoj etapi Druge ofanzive Nemci su nameravali da, uz pomoć ustaško-domobranskih jedinica, unište Ozrenski partizanski odred (1.200 boraca), koji je izvodio uspešne akcije na komunikacijama u dolinama Bosne i Spreče. Angažovao je grupu »Istok« (po 1 puk iz 342. i 718. divizije) i grupu »Zapad« (1 puk 718 divizije i dva bataljona 15. domobranskog puka), te ustaško-domobransku grupu »Doboj« (dva' pešadijska puka, tri bataljona iz raznih pukova, 1 ustaški bataljon, delovi Tuzlanskog dopunskog bataljona, 1 nemačka i 5 domobranskih baterija i tri oklopna voza). Neprijatelj je 29. januara prešao u napad. Ozrenski odred se vešto izvlačio ispod udara neprijatelja. Zbog velikog snega, teških terenskih prilika i slabih izgleda na uspeh, Nemci su odustali od planiranog nastupanja ka grebenu Ozrena i produžili dejstva ka Doboju. Dok su nemačke borbene grupe silazile u Doboj, Ozrenski odred je prešao u protivnapad, razbio tri ustaško-domobranska bataljona i do 7. februara ovladao gotovo čitavom teritorijom koju je držao pre neprijateljske ofanzive.

Igmanski marš — izdržljivost pred naletima ledene smrti

Ne znajući pravo stanje, Stab 1. proleterske brigade — u situaciji kada je već 23. januara ofanziva na širem području Romanije bila završena — odlučeno je da se s jedinicama koje su se nalazile pod njegovom komandom (1, 2, 3. i 5. bataljon i prateća četa), oko 740 boraca, prebaci na teritoriju Kalinovičkog odreda. Tako je došlo do Igmanskog marša koji je izveden po hladnoći od minus 32 stepena. Bila je to svojevrsna proba moralnih, psihofizičkih i borbenih kvaliteta 1. proleterske brigade. Ta epizoda 1. proleterske brigade ostavila je duboke tragove: iz stroja je izbačeno preko 150 promrzlih proletera. Bila je to ujedno prilika da se, zahvaljujući visokom moralu i svesti pripadnika 1. proleterske brigade, nadmaše poznate granice izdržljivosti pred naletima ledene smrti i ne manje opasnosti od blizine sarajevskog garnizona čijom se periferijom provlačila brigadna kolona pre penjanja uz planinu Igman, noću 27/28. januara.

Bio je to, po rečima Josipa Broza Tita, »podvig kakav se ne pamti«, »nevjerovatno rijedak podvig koji će ući u istoriju kao sjajan podvig«. Vrhovni komandant je pohvalio 1. proletersku brigadu za ovaj primei izuzetne izdržljivosti i morala. U bolnici »Igman«, u Foči, 150-orici promrzlih proletera-igmanaca odrezana su 224 prsta na nogama. I to primitivnim sredstvima, pri čemu su pacijenti bez jauka podneli neizdržljive bolove. Tito je govorio da je moral pripadnika 1. proleterske brigade »kako kod zdravih tako i u promrzlih, na tako visokom stepenu kako se rijetko nađe u vojnim jedinicama... To je kadar s kojim će naša Partija moći sa sigurnošću izvršavati najteže zadatke«.

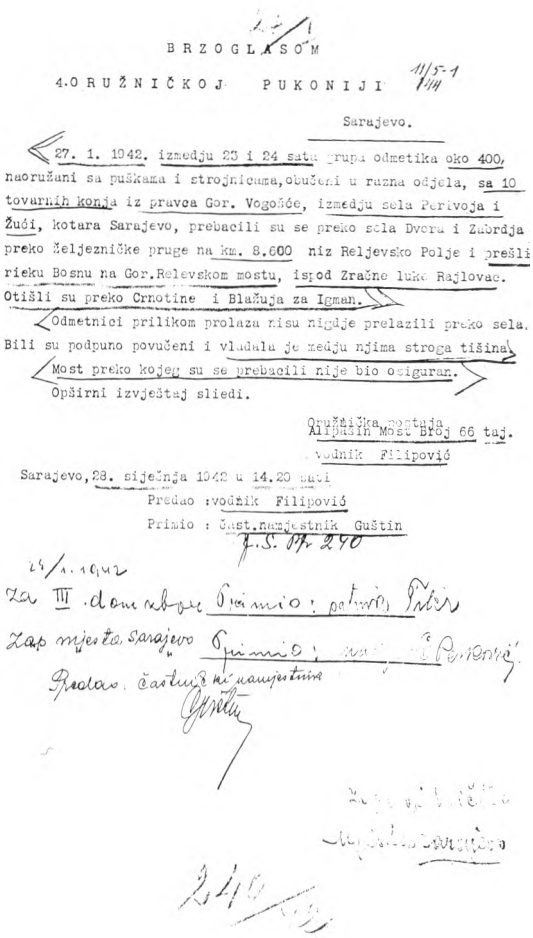

BRZOGLASOM

4.ORUŽNIČKOJ PUKONIJI

Sarajevo.

27. 1. 1942. izmedju 23 i 24 satu grupa odmetika oko 400, naoružani sa puškama i strojnicama, obučeni u razna odjela, sa 10 tovarnih konja iz pravca Gor. Vogošće, izmedju sela Perivoja i Žući, kotara Sarajevo, prebacili su se preko sela Dvora i Zabrdja preko željezničke pruge na km. 8.600 niz Reljevsko Polje i prešli rieku Bosnu na Gor.Relevskom mostu, ispod Zračne luke Rajlovac. Otišli su preko Crnotine i Blažuja za Igman.

Odmetnici prilikom prolaza nisu nigdje prelazili preko sela. Bili su podpuno povučeni i vladala je medju njima stroga tišina.

Most preko kojeg su se prebacili nije bio osiguran.

Opširni izvještaj sliedi.

Oružnička postaja
Alipašin Most Broj 66 taj.
vodnik Filipović

Sarajevo, 28. siječnja 1942 u 14.20 sati

Predao :vodnik Filipović

Primio : Čast.namjestnik Guštin

Neprijatelj je samo registrovao prebacivanje Prve proleterske brigade preko Igmana: faksimil telegrama vodnika Filipovića 4. oruiničkoj pukovniji, Sarajevo (gore)

Fočanski period

Josip Broz Tito i Moša Pijade, dugogodišnji saradnici

U svom direktivnom pismu od 15. aprila 1942. CK KPJ je upozoravao: »Ne radi se danas ni o kakvoj sovjetizaciji. . . Naša narodnooslobodilačka i dobrovoljačka vojska je vojska čitavog naroda koji se bori protiv okupatora. Dakle, naš glavni i osnovni cilj jeste borba protiv okupatora, ostvarenje jedinstva svih rodoljuba u toj borbi. . .

Od 25. januara do 10. maja 1942. centar nove i prostrane slobodne teritorije i sedište CK KPJ i Vrhovnog štaba NOPOJ bila je Foča. To vreme, koje istorija zna kao »fočanski period«, CK KPJ i Vrhovni štab iskoristili su za dalju izgradnju oružanih formacija, za razradu uloge i zadataka NO odbora, za učvršćenje oslobodilačkog pokreta u celini i za mobilizaciju širih slojeva stanovništva protiv okupatora, kolaboracionista i kontrarevolucionarnih snaga.

U Foči je izrađen i donet statut proleterskih brigada, vanredno značajan dokument za izgradnju oružanih snaga, za ustrojstvo proleterskih i udarnih jedinica. Njime su bili precizirani karakter, uloga, zadaci i formacija proleterskih brigada. U jednoj od prvih stavki statuta naglašava se da su proleterske brigade »vojne udarne formacije naroda Jugoslavije pod rukovodstvom Komunističke partije, da su one »jemstvo za uspešnu borbu protiv nacionalnog i ekonomskog ugnjetavanja«, »jezgro buduće narodne armije«.

Raznovrsna i plodna aktivnost CK KPJ i Vrhovnog štaba u fočanskom periodu bila je usredsređena na to da se stvore takve oružane formacije koje će uspešno odoleti neprijatelju u svakoj prilici i koji će pobedonosno završiti misiju oslobođenja jugoslovenskih naroda i narodnosti. »Bolje je imati manje boraca, ali disciplinovanih, nego masu koja je labava«, — stoji u Uputstvu Vrhovnog komandanta od 7. aprila.

Vrhovni štab je osuđivao stvaranje krutih frontova i držanje jalovih blokada oko pojedinih gradova, što je obično iscrpljivalo snage, iziskivalo prekomerno trošenje municije i prilično velike gubitke u ljudstvu.

Pošto u datim uslovima nije bilo korisno odsudno braniti slobodnu teritoriju, Vrhovni štab je istakao načelo da gubitak jedne teritorije treba da znači oslobađanje druge, još prostranije. Osnovna nit u direktivama i uputstvima bila je da se neprijatelju nanose što veći gubici u živoj sili i tehnici, a da se, u isto vreme, sa što manje gubitaka, ostvare zadaci i da se sa što manje utroška municije dođe do što obimnijeg plena u naoružanju i opremi.

Radi proširenja političke platforme za oružanu borbu protiv okupatora i radi obuhvatanja onih rodoljuba koji neće da budu partizani niti četnici, a izražavaju spremnost za borbu, CK KPJ i Vrhovni štab doneli su odluku o stvaranju dobrovoljačke vojske.

Kurs Vrhovnog štaba na stvaranje operativne vojske, na obrazovanje pokretnih jedinica, došao je do izražaja u nizu direktiva. Tako je Vrhovni štab naredio obrazovanje operativnih štabova i štabova operativnih zona, a putem posebnih naređenja i uputstava razradio je zadatak komandi mesta i komandi vojnih područja, koje su, u saradnji sa NO odborima, organizovale pozadinu u službi fronta.

Faksimil prve stranice propisa o radu, unutrašnjem ustrojstvu, načinu izbora i zadacima narodnooslobodilačkih odbora, donet u Foči februara 1942.

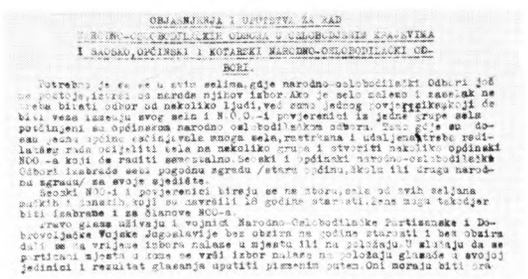

OBJAŠNJENJA I UPUTSTVA ZA RAD
[illegible]
I SAVJETA, OPĆINSKI I KOTARSKI NARODNO-OSLOBODILAČKI ODBORI.

Potrebno je da se u svim selima, gdje narodno-oslobodilački Odbori još ne postoje, izaberu od naroda njihov izbor. Ako je selo malesno i zaseoak ne treba biti odbor od nekoliko ljudi, već samo jednog povjerenika, koji će biti veza između svog sela i N.O.O.-a povjerenici iz jedne grupe sela potčinjeni su općinskom narodno oslobodilačkom odboru. Tamo gdje su do-sad jedne općine obuhvaćale veliki broj sela, a udaljenost otežavala rad, potrebno je selo na nekoliko grupa i stvoriti nekoliko općinskih NOO-a koji će raditi samostalno. Svaki i općinski narodno-oslobodilački Odbori trebaće svoju zgradu /stara općina, škola ili druga narodna zgrada/ za svoje sjedište.

Srezki NOO-i i povjerenici biraju se na zborovima sela od svih seljana punoljetnih i punoletnih, koji su navršili 18 godina starosti. Žena može također biti izabrana i za članove NOO-a.

Pravo glasa uživaju i vojnici Narodno-Oslobodilačke Partizanske i Dobrovoljačke Vojske Jugoslavije bez obzira na godine starosti i bez obzira da li se nalaze u vojsci ili na položaju. U slučaju da se partizani nalaze u selu, ne vrši izbor nalaze na položaju glasnde i svojoj jedinici i rezultat glasanja uputiti pismenim putem. Oni moraju biti pra-

Februara 1942. Vrhovni štab i CK KPJ izdali su u Foči dva značajna dokumenta o NO odborima (Fočanski propisi), i to: »Zadaci i ustrojstvo NO 'odbora« i »Objašnjenja i uputstva za rad NO odbora u oslobođenim krajevima«, u kojima su postavljeni osnovni principi organizacije i izgradnje nove, narodne vlasti. U prvom dokumentu se ističe da NO odbori »nisu i ne smiju biti organi pojedinih političkih stranaka i organizacija«, a da su oni »privremeni organi narodne vlasti birani slobodno i neposredno od samog naroda«. U drugom dokumentu se daju objašnjenja i uputstva za rad NO odbora, o funkcionisanju narodnooslobodilačkog fonda, organizaciji razmene, načinu snabdevanja vojske, te postupak u slučaju rekvizicije, konfiskacije i dr.

Dok su boravili u Foči, CK KPJ i Vrhovni štab uspostavili su redovnije i češće veze sa gotovo svim krajevima zemlje, što je za usmeravanje oružane borbe bilo od neprocenjivog značaja.

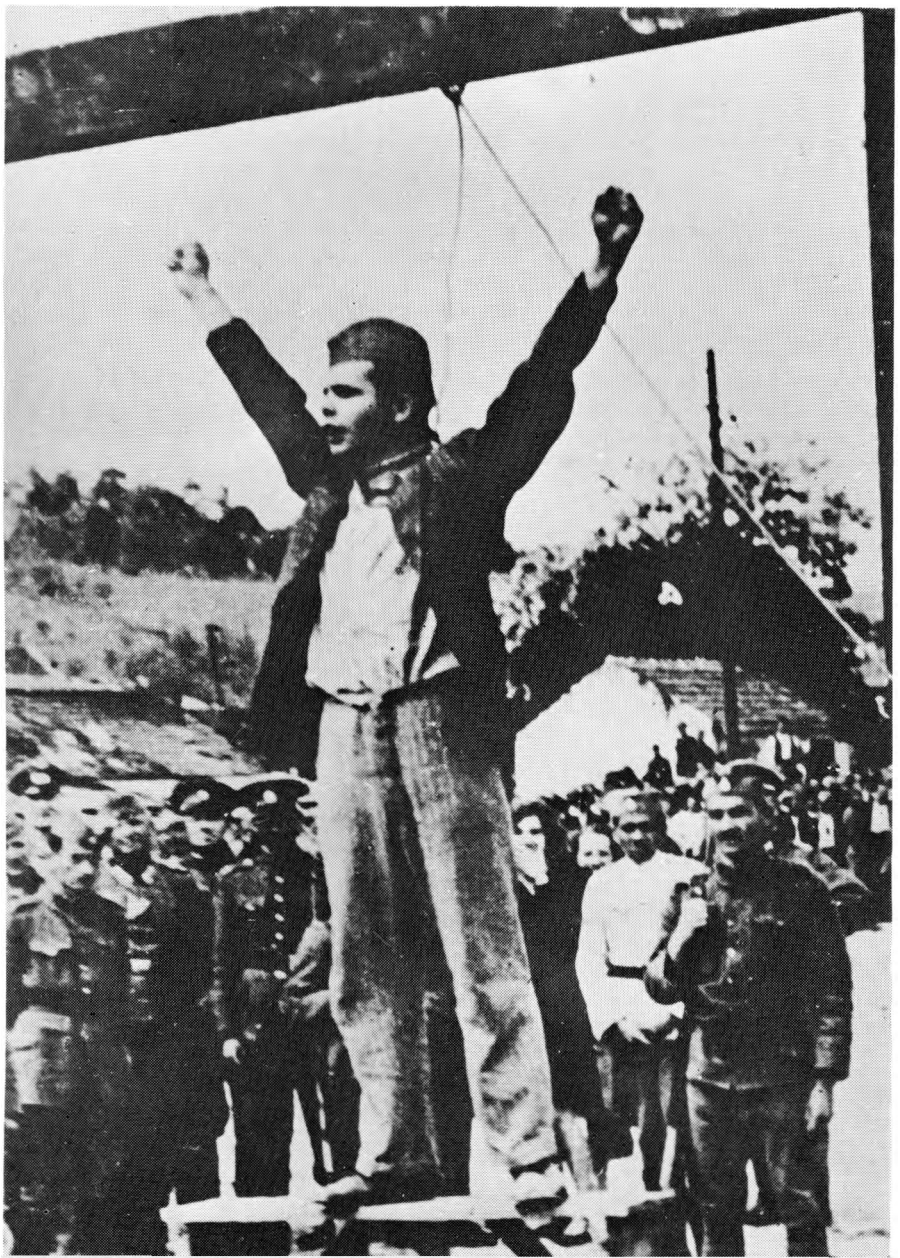

*Duge kolone prognanih, iseljenika i pogorelaca predstavljale su mase ozlojeđenih i ogorčenih ljudi. Stoga su Nemci isticali da »komunističku akciju ne treba olako shvatiti, jer se radi o ljudima koji nemaju šta da izgube«!**

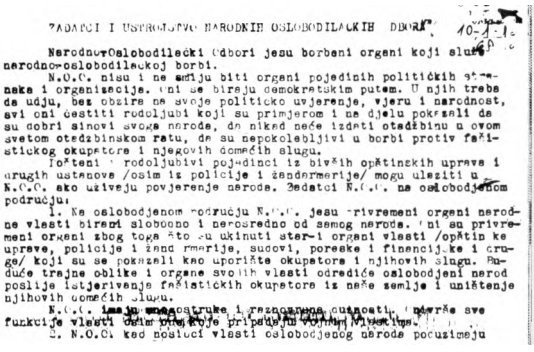

ZADATCI I USTROJSTVO NARODNIH OSLOBODILAČKIH ODBORA

Narodno-Oslobodilački Odbori jesu borbeni organi koji služe narodno-oslobodilačkoj borbi.

N.O.O. nisu i ne smiju biti organi pojedinih političkih stranaka i organizacija. Oni se biraju demokratskim putem. U njih treba da udju, bez obzira na svoje politicko uvjerenje, vjeru i narodnost, svi oni čestiti rodoljubi koji su primjerom i na djelu pokazali da su dobri sinovi svoga naroda, da nikad neće izdati otadžbinu u ovom svetom otadžbinskom ratu, da su nepokolebljivi u borbi protiv fašistickog okupatora i njegovih domaćih slugu.

Počteni i rodoljubivi pojedinci iz bivših opštinskih uprava i drugih ustanova /osim iz policije i žandarmerije/ mogu ulaziti u N.O.O. ako uživaju povjerenje naroda. Zadatci N.O.O. na oslobodjenom području:

1. Na oslobodjenom području N.O.O. jesu privremeni organi narodne vlasti birani slobodno i neposredno od samog naroda. Oni su privremeni organi zbog toga što su ukinuti ster-i organi vlasti /opštin ke uprave, policije i žandarmerije, sudovi, poreske i financijske i druge/ koji su se pokazali kao uporište okupatora i njihovih slugu. Buduće trajne oblike i organe svojih vlasti odrediće oslobodjeni narod poslije istjerivanja fašističkih okupatora iz naše zemlje i uništenje njihovih domaćih slugu.

N.O.O. imaju mnogostruke i raznovrsne dužnosti. Oni vrše sve funkcije vlasti osim onih koje pripadaju vojnim vlastima.

2. N.O.O. kao nosioci vlasti oslobodjenog naroda poduzimaju

Faksimil objašnjenja i uputstava za rad narodnooslobodilačkih odbora: delovi dokumenta

Simbol neustrašivosti i vere u pobedu: Stevan Filipović ispod vešala poziva narod da nastavi oružanu borbu protiv okupatora, Valjevo, maja 1942.

Štab Kolubarskog partizanskog odreda, februar 1942.

Dve bolničarke — partizanke iz Dalmacije, 1942.

Razvoj pokretnih i udarnih jedinica

Situacija u Crnoj Gori u prvoj polovini 1942. godine postajala je sve složenija, naročito u ekonomskom pogledu. Upravo tada dolazi do Skupštine rodoljuba u Ostrogu 8. februara 1942, kojom prilikom je izabran NO odbor za Crnu Goru i Boku. Pored gladi i nedostatka municije, izuzetno oštra zima otežavala je izvođenje akcija. Ujedno, italijansko-četnička saradnja postaje sve otvorenija. Živa se spuštala i do 30 stepeni ispod nule.

U Sandžaku, između Lima i Tare, partizanske jedinice su branile slobodnu teritoriju od napada okupacionih trupa i četnika. Namesto Srpsko-sandžačkog i Crnogorsko-sandžačkog odreda, koji su rasformirani, obrazovani su štabovi Pljevaljskog i Bjelopoljskog odreda.

Početkom marta 1942. godine Vrhovni štab je obrazovao privremenu Udarnu grupu od 2. proleterske brigade i tri bataljona 1. proleterske brigade; koja je u istočnoj Bosni izvršila niz zadataka u borbi protiv četnika i oko stvaranja partizanskih i dobrovoljačkih jedinica. U Hercegovini su mnogi garnizoni okupatora bili blokirani. Obrazovan je Privremeni operativni štab za rukovođenje operacijama i za koordinaciju dejstava sa crnogorskim jedinicama. Postignuti su značajni rezultati protiv okupatora i četnika u stolačkom, bilećkom i nevesinjskom srezu. Posle dvodnevne borbe Borač je zauzet 18. aprila. Italijanski garnizoni u istočnoj Hercegovini ostali su izolovani a četnici delimično razbijeni.

Oslobođenjem Prijedora, 16. maja, spojene su slobodne teritorije Kozare i Podgrmeča, a 22. maja od udarnih bataljona i boraca iz pet partizanskih odreda obrazovana je 1. krajiška brigada. Ofanzivna operacija okupatorsko-kolaboracionističkih trupa na Kozari imala je za cilj da uništi partizanske jedinice na tom značajnom žarištu oružane borbe, a potom i u ostalim oblastima Bosanske krajine. Komandant Jugoistoka je u tu svrhu obrazovao borbenu grupu »Zapadna Bosna« od 35 nemačkih i ustaško-domobranskih bataljona, četnika, uz podršku mađarske rečne flotile na Savi, artiljerije i nekoliko eskadrila avijacije. Na Kozari se nalazio

2. krajiški partizanski odred sa svojih pet bataljona, oko 3.500 boraca. Neprijatelj je 10. juna otpočeo napad iz Banjaluke. Ubrzo je Kozara okružena, pa se odred 'sa narodom našao u kritičnoj situaciji. Noću 3/4. jula počeo je proboj iz obruča na komunikaciji Bos. Dubica — Prijedor. Probili su se samo 1. i Udarni bataljon i delovi 3. bataljona, oko 800 boraca sa oko 10.000 izbeglica, dok je ostatak odreda sa oko 500 ranjenika i čitavim zbegom ostao na Kozari. Do 18. jula neprijatelj je krstario Kozarom i Prosarom, paleći naselja, ubijajući i zarobljavajući grupe boraca i mase izbeglog naroda. Odred je izgubio oko 1.700 boraca. Neprijatelj je popalio nekoliko desetina sela i pohvatao oko 70.000 stanovnika, od kojih je deo pobijen a ostatak oteran u logor, u Jasenovac.

Na preostale partizanske jedinice u zapadnoj Srbiji i Šumadiji okomile su se nemačke trupe sa nedićevcima, belogardejcima i četnicima Koste Pećanca. Zbog teških udaraca organizacijama KPI i NOP došlo je do jenjavanja oružane borbe u tim oblastima. U južnoj Srbiji — gde je početkom 1942. godine stvorena velika slobodna teritorija od planine Jastrepca do planine Kukavice i od Suve planine do Vlasotinaca — odvijale su se višemesečne borbe partizanskih snaga protiv jedinica 1. bugarskog okupacionog korpusa, nedićevaca, ljotićevaca i četnika. Neprijatelj je privremeno uspeo da ovlada slobodnom teritorij om i da partizanskim odredima nanese osetne gubitke, koji su potom nastavili borbe pod teškim uslovima. Partizanske snage i organizacije NOP u Banatu i Bačkoj pretrpele su velike gubitke u ovom periodu, što je izazvalo oseku NOP u tim oblastima, pa se težište oružane borbe prenelo u Srem, koji postaje glavno žarište NOB u Vojvodini. U ovo vreme, krajem maja 1942, pada i herojska pogibija Stevana Filipovića koji je ispod vešala prkosio okupatoru.

Na Kosovu i Metohiji ulažu se napori oko jačanja NOP. Na oblasnom savetovanju KPJ za Kosovo i Metohiju, februara 1943, odlučeno je da se formira partizanski odred na Šar-planini.

U Makedoniji je obrazovano više odreda koji su u proleće 1942. počeli oružane akcije protiv bugarskih okupatora.

Obnovljen je Pokrajinski štab koji je krajem juna dobio naziv Glavni štab narodnooslobodilačkih odreda za Makedoniju.

U Hrvatskoj su se nalazile slobodne teritorije u Gorskom kotaru, na Baniji i u Lici, povezujući se sa slobodnom teritorijom u zapadnoj Bosni. U Dalmaciji su obrazovani novi partizanski odredi. Na moru je pojačana partizanska aktivnost, počev od zarobljavanja motornog jedrenjaka »Merkur« u luci Gradac, dobijajući u intenzitetu do leta 1942. Primorska četa Sjevernodalmatinskog odreda (na obalskom pojasu između Šibenika i Biograda i na obližnjim ostrvima), izvela je nekoliko prepada na italijanski pomorski saobraćaj. U Slavoniji su stvorene slobodne teritorije a u Hrvatskom zagorju je obrazovan partizanski odred.

Najšire razmere u Sloveniji NOB je dostigla u tzv. Ljubljanskoj pokrajini, u kojoj je došlo do opšteg ustanka. Pošto je tamo stvorio čvrstu bazu, Glavni štab Slovenije je odatle upućivao pojedine jedinice u Slovenačko primorje, Gorenjsku i Štajersku, da bi potpomogao NOP i otklonio neravnomernost ustanka.

Ofanziva udruženih italijansko-nemačkih, ustaško-domobranskih i četničkih snaga od sredine aprila do sredine juna (jedna nemačka i tri italijanske divizije, desetak ustaško-domobranskih bataljona, te brojne formacije crnogorskih i hercegovačkih četnika), tzv. Treća ofanziva prisilila je partizanske snage na povlačenje. Vodeći oštre borbe, glavnina partizanskih odreda Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine povlačila se ka tromeđi Bosne, Hercegovine i Crne Gore, u širi rejon Zelengore, gde je Vrhovni štab od tih jedinica u prvoj polovini juna formirao 3. sandžačku i 4. i 5. proletersku brigadu.

***»U** Sloveniji stvari ne idu dobro. Visoki komesar traži da mu se uputi još 24.000 ljudi. Izgleda da su ljubljanske ulice neprohodne za naše trupe. Svaka kapija, svaka zavesa na prozoru skriva po jednu zasedu« — stoji u Dnevniku grofa Cana 16. V 1942. Na slici: Diverzantska akcija Prvog bataljona Prve grupe partizanskih odreda u Sloveniji (24. maja 1942)*

Borci partizanskih odreda »Damjan Gruev« i »Jane Sandanski«, 1942.

Petar Leković je februara 1942. još za života proglašen Za prvog narodnog heroja Jugoslavije

Vrhovni komandant Tito diktira zapovest za pohod brigada sa Zelengore u Bosansku krajinu

Pohod brigada u Bosansku krajinu

Pohod grupe proleterskih brigada — 1, 2, 3. i 4. pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, sa Zelengore u Bosansku krajinu, predstavlja najuspešniju operaciju koju su do tada partizanske snage izvele na jugoslovenskom ratištu. Počeo je 24. juna sa četiri brigade, oko 3.800 boraca. Razaranjem železničke pruge Sarajevo — Mostar 3/4. jula na oko 60 km i zauzimanjem Konjica 8. jula, grupa brigada nanela je neprijatelju težak udarac: uništeno je 25 lokomotiva, spaljeno nekoliko železničkih stanica, porušen most na Lukaču i prekinuta veza Sarajeva sa Jadranskim morem. Potom su oslobođeni Prozor, Šćit i Gornji Vakuf. Pokušaji 4. proleterske i delova 1. i 2. proleterske brigade da se sredinom jula zauzme Bugojno nisu uspeli, ustaška posada se žilavo borila i održala (brigade su imale oko 180 izbačenih iz stroja).

Dok se grupa brigada primicala Bosanskoj krajini, krajiške jedinice su postigle niz uspeha: jedinice 3. i 5. krajiškog odreda prisilile su domobransku posadu da 20. jula napusti Glamoč; 1. krajiška brigada sa delovima 1, 3. i 5. krajiškog odreda 27. jula oslobodili su Ključ. Od početka avgusta do sredine septembra formirane su 2, 3. i 4. krajiška brigada, te 6. krajiški odred.

Posle oslobođenja Duvna i Šujice stvoreni su uslovi za oslobođenje Livna. U napadu su učestvovali: 4 bataljona 1. proleterske brigade, 3 bataljona sandžačke proleterske brigade i delovi 5. krajiškog odreda. Napad je počeo noću 4/5. avgusta a poslednje otporne tačke savladane su 7. avgusta. Početkom avgusta u sastav grupe brigade sa Zelengore stigli su 5. crnogorska proleterska brigada i Hercegovački odred od koga je 10. avgusta stvorena 10. hercegovačka brigada. Zloglasno ustaško uporište Kupres, dobro utvrđeno i branjeno, odolelo je napadima 2. i 4. proleterske brigade, 10. hercegovačke brigade i delovima 3. sandžačke brigade i 3. krajiškog odreda sredinom avgusta, pri čemu su proleterske jedinice imale 238 izbačenih iz stroja.

Noću 23/24. avgusta 1. krajiška brigada i 2. proleterska brigada oslobodile su Mrkonjić Grad (tom prilikom je zarobljeno 355 domobrana), a sutradan je 2. krajiška brigada oslobodila Sitnicu od četnika. Potom je 2. proleterska brigada, u sadejstvu sa 1. i 2. krajiškom brigadom, oslobodila Jajce, čija je posada tom prilikom imala 424 izbačena iz stroja. Krajem septembra Nemci su sa ustaško-domobranskim jedinicama zauzeli Ključ i Sitnicu, zatim Mrkonjić-Grad i Jajce. Italijani su zauzeli Prozor i Gornji Vakuf a nakon trodnevne borbe, 23. oktobra, ušli su u Livno.

Operacije za oslobođenje Bosanskog Grahova nisu uspele, pa je težište dejstava preneto prema Bihaću, čiju su posadu sačinjavali dva bataljona 4. ustaške brigade, bataljon 2. domobranskog puka i delovi 12. puka i druge jedinice. Za napad na utvrđeni Bihać Operativni štab za Bosansku krajinu, kome je Vrhovni štab poverio izvršenje ovog zadatka, angažovao je 1, 2, 3, 5. i 6. krajišku brigadu, 2, 4. i 8. hrvatsku brigadu. Napad je počeo 2. novembra uveče a poslednje otporne tačke savladane su 4. novembra u 16 časova. Neprijatelj je imao oko 1.500 izbačenih iz stroja, dok su gubici krajiških i hrvatskih jedinica bili znatni.

Stvorena je prostrana slobodna teritorija u Bosanskoj krajini, koja je sa slobodnom teritorijom Banije, Korduna, Like i Dalmacije sačinjavala kompaktnu celinu sa Bihaćem kao političkim centrom i sedištem CK KPJ i Vrhovnog štaba NOPOJ.

Postignuti uspesi na svim poljima potvrdili su opravdanost dalekovide odluke vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita o prenošenju težišta oslobodilačkog rata i revolucije iz istočnih u zapadne krajeve Jugoslavije.

Pečat: Vrhovni štab narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije

Konferencija AFl u popaljenom selu -Hrastovac, Banija

Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije

Zahvaljujući postignutim uspesima sredinom 1942. godine, porast oružanih jedinica, njihovom ratnom iskustvu i operativnim mogućnostima, Vrhovni štab je stvorio NOVJ. Prvog novembra su formirane prve divizije — 1. i 2. proleterska, potom još 6 divizija, ubrzo 1. bosanski i 1. hrvatski korpus NOVJ. Uporedo su jačali i vojno-teritorijalni organi: do kraja 1942. obrazovano je 14 komandi vojnih područja, a pri Vrhovnom štabu uspostavljen je Privremeni upravni odsek čiji je zadatak bio da rukovodi radom komandi područja i komandi mesta, partizanskim stražama i narodnim odborima, da organizuje bezbednost na oslobođenoj teritoriji i rukovodi propagandom u zemlji i inostranstvu. Osim toga, pri Štabu 4. operativne zone Hrvatske obrazovana je 18. decembra Sekcija za ratnu mornaricu, a 29. decembra Vrhovni štab je izdao Naredbu o obrazovanju vojnih sudova.

Pod svojom neposrednom komandom Vrhovni štab je zadržao 1. i 2. proletersku i 3. udarnu diviziju, i na taj način obrazovao jaku operativno-strategijsku formaciju. Ona je vojno-političkom rukovodstvu Jugoslavije služila za rešavanje glavnih pitanja oslobodilačkog rata i revolucije. Obrazovana je i Vojna škola NOVJ za stručno uzdizanje komandanata bataljona, brigada i divizija. Njen rad je počeo 9. novembra i trajao do 20. februara 1943, do početka tzv. Četvrte neprijateljske ofanzive.

Krajem 1942. NOVJ je, zajedno sa ostalim naoružanim pripadnicima NOP, imala ukupno oko 150.000 boraca. Na jugoslovenskom ratištu tada se nalazilo oko 600.000 okupatorskih i oko 250.000 kolaboracionističkih vojnika.

Prvi hrvatski proleterski bataljon na maršu. — Lika, leto 1942.

Otvaranje Prvog zasedanja AVNOJ-a

Pečat Predsedništva AVNOJ-a

Delegati prate izlaganje referenata i diskusiju na Prvom zasedanju AVNOJ-a u Bihaću, 26. novembra 1942. (desno)

Moša Pijade radi na septembarskim propisima o NOO, 1942.

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije

Kada su se krajem 1942. godine stekli povoljni vojni i politički uslovi: kompaktna slobodna teritorija (koja je obuhvatila srednju i zapadnu Bosnu, deo Dalmacije, Liku, Kordun i Baniju) na prostranstvu od blizu 50.000 km², široka mreža seoskih, opštinskih, sreskih i okružnih NO odbora koji su razvijali raznovrsnu aktivnost na slobodnim područjima, snažna oružana sila u vidu tek stvorene NOVJ sa dva korpusa, devet divizija, 24 brigade, sedam samostalnih brigada i 36 partizanskih odreda — vrhovno rukovodstvo oružane borbe pristupilo je stvaranju opšteoolitičkog predstavničkog tela za čitavu zemlju u vidu Avnoja, s ciljem da se još jače rasplamsa oslobodilačka borba, učvrste dostignute tekovine i, posebno, izbori afirmacija NOP u inostranstvu.

Osnivačka skupština Avnoja održana je u oslobođenom Bihaću 26. i 27. novembra 1942. Prisustvovala su 54 izabrana delegata iz gotovo svih krajeva Jugoslavije. Otvarajući zasedanje, vrhovni komandant NOVJ Josip B/oz Tito naglasio je da se u datim okolnostima nije moglo ići na stvaranje jedne legalne vlade zbog međunarodnih odnosa i prilika, ali da je bilo neodložno da se obrazuje »jedan politički organ koji će okupiti sve narodne mase, koji će okupiti naš narod i povesti ga, zajedno s našom junačkom vojskom, u dalje borbe«.

Zasedanje je donelo dva dokumenta: Rezoluciju o osnivanju i zadacima Avnoja i Proglas narodima Jugoslavije, u kojem se, pored ostalog, ističe: »Naša pobjeda biće potpuna samo onda kada se narodi u oslobođenoj zemlji budu osjećali kao svoj na svome« i kada budu osigurani svi uslovi »za poredak koji će im pružiti mogućnost da ostvare istinsku i pravu demokratiju i da izgrade jednu slobodnu, nezavisnu i bratsku zajednicu«.

Unutrašnja organizacija Avnoja — koji je imao svoj Izvršni odbor — bila je podeljena na sektore: privredno-finansijski, socijalni, zdravstveni, propagandni, kulturno-prosvetni, verski. Aktivnost Izvršnog odbora, prvog parlamenta nove Jugoslavije, ubrzo je pokazala veoma korisne rezultate na liniji konsolidacije prilika na slobodnoj teritoriji, popularizacije NOP i privlačenja novih rodoljuba za borbu protiv okupatora, kao i u pravcu afirmacije NOP u inostranstvu.

Posle Prvog zasedanja Avnoja održana je Prva zemaljska konferencija Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (od 6. do 8. decembra), zatim Prvi kongres antifašističke omladine Jugoslavije (od 27. do 29. decembra), a 15. januara 1943, neposredno pred početak tzv. Četvrte neprijateljske ofanzive, u Bihaću je održana konferencija predstavnika trideset sreskih NO odbora i dvanaest komandi područja.

Stvaranjem Avnoja i NOVJ završen je buran period oslobodilačke borbe i ujedno dat snažan podstrek probijanju istine o NOB i ostvarenju krajnjih ciljeva rata i revolucije jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Vrhovni štab je decembra 1942. glavne snage NOVJ usmerio prema dolinama Save, Bosne i ka srednjoj Dalmaciji, radi razbijanja snaga neprijatelja, dejstava na komunikacije i daljeg širenja slobodne teritorije. Prva proleterska i 3. udarna divizija prebačene su iz zapadne u srednju Bosnu, 1. bosanski i 1. hrvatski korpus usmereni su na garnizone neprijatelja u dolinama Save i Une, a 2. proleterska divizija i jedinice 4. operativne zone Hrvatske pristupile su razbijanju četnika u Kninskoj krajini.

TITO ŽENAMA JUGOSLAVIJE

(početkom decembra 1942)

»Naše žene, kćeri, majke učestvuju sa puškom u ruci u borbi. Ja se ponosim time što stojim na čelu armije u kojoj ima ogroman broj žena. Ja mogu kazati da su žene u toj borbi po svom heroizmu. po svojoj izdržljivosti, bile i jesu na prvom mjestu i u prvim redovima i svim narodima Jugoslavije čini čast — što imaju takve kćeri.« (Borba, 13. XII 1942, str. 1)

TITO OMLADINI JUGOSLAVIJE

(krajem decembra 1942)

»S ponosom možemo konstatirati da u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima ima 70—75 procenata iz mlade generacije naših naroda . . . Mogu podvući ovu činjenicu: omladina Jugoslavije u toku ovoga rata i ove teške borbe, stekla je, zajedno sa svim ostalim borcima naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, pred licem čitavog naprednog čovječanstva, ime kakvo još nikada nije imala naša vojska u historiji naših naroda. Ogromna je zasluga naše mlade generacije, što je naša vojska osvjetlala lice pred čitavim naprednim svijetom«. (Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, tom I, Prvi i Drugi kongres USAOJ, Titov govor na Prvom antifašističkom kongresu nmlaHinp Tiicrnslpiviip Rihar 77—29 rlpppmbra 1942V

Izvršni odbor AVNOJ-a izabran na Prvom zasedanju u Bihaću, krajem novembra 1942.

Grupa iena iz Slovenije nosi hranu ranjenim partizanima

Delegati za Prvi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine

БОРБА

Орган Комунистичке Партије Југославије

Зашто излази Борба

Štampa narodnooslobodilačkog pokreta

Nasušna potreba pripadnika NOP u organima vlasti i rukovodstvima masovnih antifašističkih organizacija, posebno boraca NOVJ, za svojom štampom proisticala je iz samog karaktera rata i oslobodilačke misije NOVJ. Tako se među prvim organima oružane borbe 10. avgusta 1941. u Beogradu javlja »Bilten Glavnog štaba NOPOJ«, čiji uvodnik — iz pera Josipa Broza Tita — pruža izvanredno značajnu direktivu i uputstvo o karakteru, ulozi i zadacima partizanskih odreda. Na teritoriji Hrvatske izlazi »Naprijed«, Slovenije — »Delo« i »Slovenski poročevalec«, Crne gore — »Narodna borba« i »Saopštenja«, Makedonije »Dedo Ivan«, Bosne i Hercegovine — »Sloboda« i »Oslobođenje«, Vojvodine — »Istina«, Kosova »Rilindja«, Srbije — »Glas« i »Borba«, gde u njenom prvom broju (19. X 1941), Tito podvlači da bi ona trebalo da bude spona »koja će povezivati sve narodne snage u jedan jedinstveni narodnooslobodilački front«, da objašnjava razvoj događaja, raskrinkava politiku okupatora i domaćih kolaboracionističkih i kontrarevolucionarnih snaga, da ukazuje na perspektive »općenarodne oslobodilačke borbe«, tako da ovaj organ KPJ »prigrle kao svoj list« svi rodoljubi.

Tokom oslobodilačkog rata, od prvog ustaničkog pucnja do konačne pobede, u Jugoslaviji se pojavilo blizu 10.000 izdanja (4.339 vojnih izdanja knjiga, brošura, periodike i 4.779 izdanja organizacija KPJ i raznih organa NOP), što je rečit pokazatelj snage i stvaralaštva subjektivnih činilaca oslobodilačke borbe naroda i narodnosti Jugoslavije od 1941—1945. godine.

Pripadnici NOP bili su nosioci progresivnih političkih ideja, nosioci najlepših vrlina boraca za slobodu. To što su oni svakodnevno informisani o zbivanjima širom Jugoslavije i u inostranstvu, o domaćim i svetskim događajima, omogućavalo im je da se snađu u spletu odnosa među saveznicima i perspektive rata i revolucije. S druge strane, to što su borci NOVJ i ostali pripadnici NOP bili upoznati s lokalnim prilikama, bio je bitan uslov za uspešno delovanje među stanovništvom. Stoga su pripadnici NOP bili angažovani politički radnici, koji su otvoreno i slobodno razgovarali o svim problemima, o domaćim i međunarodnim odnosima, posebno o odnosima Jugoslavije sa susedima, i o onome šta borce za slobodu očekuje u oslobođenoj zemlji. Pripadnici NOP su u svojim istupanjima, pisanim tekstovima ili na konferencijama, pristupili sa stanovišta interesa nove jugoslovenske državne zajednice.

Stojanka majka Knežopoljka

Sveti nas, seko Kozaro,
okaj nas smrtno, krvavo . . .

Znaj:
Kad bi se utroba moja oplodila,
još bih tri Mladena,
i tri bih Mrđana,
i tri bih Srđana
porodila,
i ljutom dojkom odojila,
i sva tri tebi poklonila!

(Odlomak iz poeme »Stojanka majka Knežopoljka« Skendera Kulenovića)

Grupa boraca i rukovodilaca Prvog bataljona Prve proleterske brigade na zastanku kod Mliništa, u jesen 1942, čita »Borbu« (gore)

Tito sa grupom zagrebačkih umetnika, 1942. (desno)

Zlatko Priča, ilustracija za poemu »Jama« Ivana Gorana Kovačića, 1944, litografija (desno gore)

Krajiška serija »Borbe«

Posle Užica, »Borba«_ je nastavila svoje izlaženje u Driniću, kod Bos. Petrovca, jednom nedeljno, počinjući sa brojem 20. Prvi broj opremio je i uredio Moša Pijade sa Veselinom Maslešom. Redakciju su sačinjavali: Veselin Masleša, Mitra Mitrović i Vladimir Dedijer, a kasnije su ušli i Radovan Zogović i Olga Kovačić. Od 1. X 1942. do 27. II 1943. izašlo je ukupno 20 brojeva i jedan nenumerisani vanredni broj od 23. XII 1942. Poslednji broj krajiške serije izdat je u dolini Rame kod Gračanice, gdje je štamparija zakopana. Svoje izlaženje »Borba« obnavlja u oslobođenom Beogradu 15. novembra 1944. godine.

ORGAN
PROLETER
IZ
PITANJA LENJINIZMA

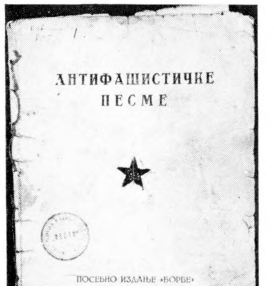
АНТИФАШИСТИЧКЕ ПЕСМЕ

Jedinstvo fronta i pozadine

Postignuti uspesi NOP u prvoj polovini 1942. na jugoslovenskom ratištu, naročito dolazak Vrhovnog štaba sa grupom proleterskih brigada u Bosansku krajinu, izazvali su jači razvoj oslobodilačke borbe širom zemlje. Uporedo s tim i jačanjem oružanih snaga, pristupilo se daljoj izgradnji sistema revolucionarne vlasti.

Stvorena je čvrsta organizacija narodne vlasti i vojno-pozadinskih organa na prostranoj slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like, Banije i Korduna, te delu Dalmacije. Septembra 1942. godine Vrhovni štab je izdao Naredbu o izborima za NO odbore i Naredbu o organizaciji vojno-teritorijalnih vlasti. U pismu Vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita istaknuto je da NO odbori nisu privremeni, već stalni organi narodne vlasti, što je bio značajan korak u razvoju oslobodilačke borbe i organizaciji nove vlasti.

Ostvareno je jedinstvo fronta i pozadine, vojske i naroda, što se manifestovaio u obradi zemlje i u borbi za letinu.

Uporedo s razvojem vlasti i jačanjem oružanih snaga, razvijali su se i organi vojno-pozadinske vlasti.

Oružana borba u drugoj polovini 1942. zahvata gotovo sve oblasti Hrvatske, uvršćuju se postojeće i stvaraju nove oružane formacije, brani i širi slobodna teritorija, jača NOP, naročito južno od Save i Kupe. Započinje diferencijacija u redovima Hrvatske seljačke stranke i previranje u hrvatskim masama koje su sve više gubile veru u stabilnost ustaškog režima.

Jedno od spaljenih ličkih sela 1942.

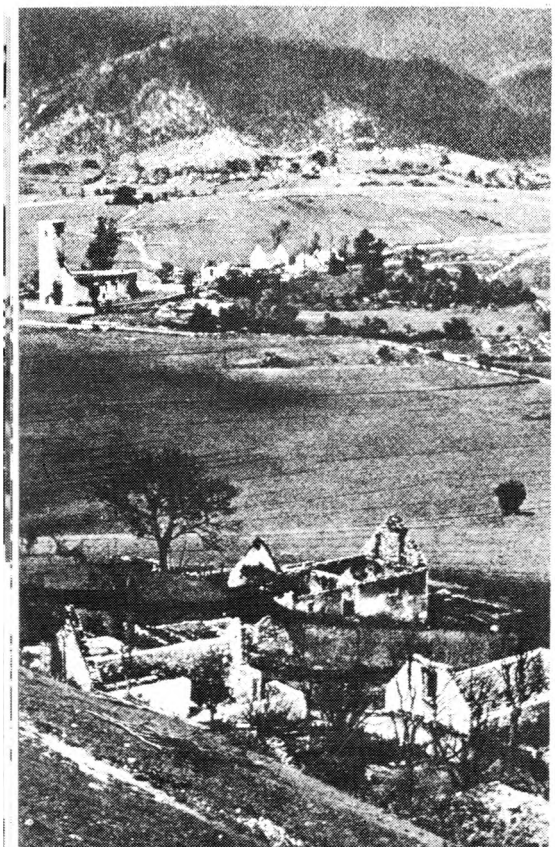

Pod uticajem Vrhovnog štaba i grupe proleterskih brigada, u leto i jesen 1942, ustanički polet je zahvatio i Dalmaciju: otud je oko 2.000 dobrovoljaca otišlo za popunu proleterskih brigada.

Oružana borba u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju dobila je u širini i intenzitetu. U drugoj polovini jula stvaraju se udarni bataljoni u 1. i 2. primorsko-goranskom odredu. Među značajnijim akcijama je i ona koju je noću 1/2. avgusta izvršio 1. proleterski bataljon u saradnji sa Udarnim bataljonom 2. primorsko-goranskog odreda na komunikaciji Gerovo — Crni Lug, kada su napali italijansku auto-kolonu i tom prilikom oslobodili oko 400 interniraca i spalili oko 30 kamiona. U Istri je stvoreno više partijskih i masovnih antifašističkih organizacija, nekoliko ilegalnih NO odbora i 1. istarska četa »Vladimir Gortan«.

Na teritoriji Moslavine, Kalnika, Hrvatskog zagorja, Žumberka, Turopolja i Pokuplja oformljena su tri ustanička centra. Četvrta brigada Hrvatske, 26. avgusta, razbila je domobransku posadu u Jastrebarskom i iz ustaškog logora oslobodila 727 dece sa Kozare, Banije i Korduna. Tih dana se iz Zagreba na slobodnu teritoriju prebacuje veći broj radnika za jedinice, a 10. novembra je obrazovana 13. brigada »Rade Končar«. Tokom jula i avgusta stvorena je slobodna teritorija na Psunju, Papuku i Krndiji a l i . okto bra je formirana 1. slavonska brigada. Na ostrvima su formirane partizanske grupe i čete. Iz luke Podgora dejstvovao je Primorski vod, prva partizanska jedinica za akcije isključivo na moru.

Razvoj oslobodilačke borbe u Sloveniji ugrozio je pozicije okupatora, naročito komunikacije kojima je vršeno snabdevanje nemačkih i italijanskih trupa na Balkanu, na afričkom i sovjetsko-nemačkom frontu. Nemci su svoje snage u svojoj okupacionoj zoni pojačali na oko 20.000, ne računajući razne kolaboracionističke oružane formacije. Juna 1942. italijanska Vrhovna komanda obrazovala je 23. armijski korpus, sa zadatkom da spreči širenje NOB i njeno prenošenje u severnu Italiju. Tokom jula Italijani su pripremili tzv. rošku ofanzivu uli etapa, angažujući za to 11. armijski korpus, ojačan dvema divizijama i drugim specijalnim jedinicama — ukupno oko 75.000 vojnika. Pre početka ofanzive, u ljub-

ljanskoj pokrajini nalazili su se 3. i 5. grupa partizanskih odreda i 1. slovenačka brigada »Tone Tomšič« — oko 3.000 boraca.

U svom okupiranom delu Slovenije, Nemci su pojačali pritisak na partizanske jedinice. Tako su uništili 2. bataljon Koruškog odreda i Štab 1. grupe odreda i prisilili partizanske snage u Goren jskoj na defanzivu. I Savinjski bataljon je pretrpeo teže udarce. Dok su Italijani izvodili operacije u ljubljanskoj pokrajini, dotle je NO u Slovenačkom primorju počeo da uzima šire razmere. Septembra 1942. primorski partizani su izbili u Beneško Sloveniju.

Posle krupnih događaja u prvoj polovini 1942, oslobodilačka borba u istočnoj Bosni preživljavala je ozbiljnu krizu. Okupator i ustaško-domobranske jedinice zaposeli su sve gradove, a četnici su sklopili sporazume s vojnim i civilnim vlastima NDH o zajedničkoj borbi protiv NOP. Upravo u toj situaciji, 2. avgusta, formirana je 6. istočno-bosanska brigada, sa zadatkom, da u sadejstvu sa Birčanskim odredom, oživi oružanu borbu u toj oblasti.

Okupatori i kolaboracionisti u Srbiji nastojali su svim sredstvima da unište partizanske snage i odvoje narod od oslobodilačkog pokreta. Početkom jula partizanska grupa sa Bukulje prerasla je u 1. šumadijski odred, a tokom avgusta su obnovljeni Čačanski i Suvoborski odred. U istočnoj Srbiji, tokom avgusta, prišlo se obnovi i učvršćenju partijskih organizacija. Požarevački i Timočki odred izvodili su brojne akcije i odigrah važnu ulogu za kasniji razvoj NOP. Na teritoriji južne Srbije, u smislu datih direktiva, Jastrebački i Rasinski odred na Jastrepcu, Ozrenski i Nišavski na Ozrenu i Svrljiškim planinama, intenzivno su radili oko mobilizacije novih boraca, dok su Leskovački, Jablanički i Babički odred povezivali pojedine grupe radi pojačane borbene aktivnosti. U periodu juli—septembar izvedena je tzv. Aćimovićeva ofanziva protiv Niškog, Ozrenskog, Jastrebačkog i Rasinskog odreda.

Dok se NOP u Bačkoj i Banatu sporije razvijao, dotle je u Sremu bio u usponu. Fruškogorski i Podunavski odred, pod parolom »Ni zrna žita okupatoru«, otpočeli su akcije za letinu. Od 10. do 16. jula oko 2.000 vojnika (dva nemačka i dva ustaško-domobranska bataljona i dva artiljerijska diviziona) izvršili su neuspeo napad na Fruškogorski i Podunavski odred na Fruškoj gori i povukli se u svoje polazne garnizone.

U leto 1942. godine, u rejonu Šar-planine, obrazovane su prve partizanske grupe od kojih je početkom oktobra stvoren Šar-planinski odred koji je glavnu pažnju posvetio političkom radu među stanovništvom Kosova i Metohije. Sredinom oktobra obrazovan je i albanski odred »Zejnel Ajdini«, čiji je osnovni zadatak bio popularizacija oslobodilačke borbe među Albancima.

Rukovodstvo NOP u Makedoniji nastavilo je upornu borbu za realizaciju politike CK KPJ i pokretanje širokih masa u oružanu borbu. Pored postojećih odreda, 6. jula je formiran Bitoljsko-prespanski odred »Damjan Gruev« a kasnije je obnovljen i Prilepski odred pod imenom »Dimitar Vlahov«.

Posle povlačenja partizanskih snaga iz Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine, sredinom 1942, nastupio je period četničke vladavine i svirepog obračuna sa ostacima partizanskih odreda, s komunistima i pripadnicima NOP. U tako složenoj situaciji radili su Pokrajinski komitet i deo partijskog aktiva, kao i izvestan broj kadrova koji su se iz rejona Zelengore vratili u Crnu Goru sa zadatkom da obnove partijske i skojevske organizacije, da razviju politički rad na razbijanju četničke propagande i izvrše pripreme za oživljavanje oružane borbe. Četnici su zaveli strahovit. teror i u Sandžaku i u Hercegovini. U Sandžaku se jedino održala partizanska grupa na Zlataru — poznata kao »Zlatarska gerila«, đok je u Hercegovini — od preostalih partizana i ilegalnih radnika — formiran partizanski bataljon »Sloboda« i pripremljeno formiranje bataljona »Iskra«.

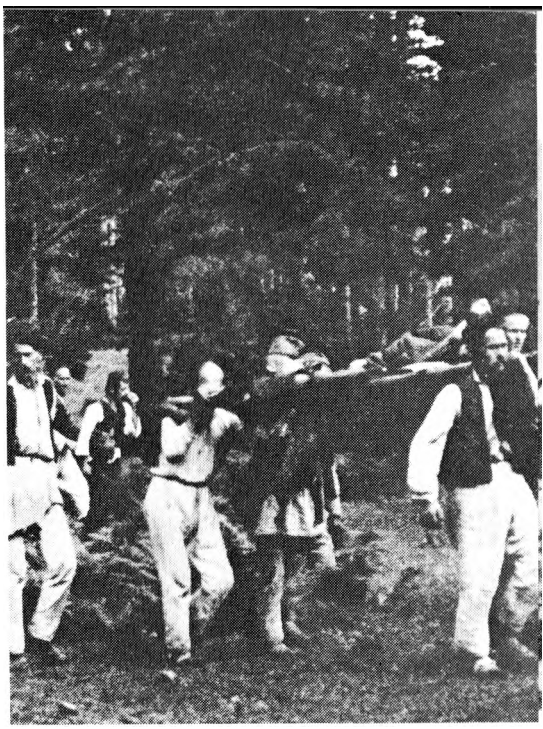

Prenos ranjenika bitno je olakšan zahvaljujući pomoći stanovništva u svim krajevima zemlje

Proslava Prvog maja 1942. u Lici

Širenje istine o zbivanjima na jugoslovenskom ratištu

Stanovništvo je pružilo dragocenu pomoć oko prenošenja ranjenika u četvrtoj ofanzivi

Tstina o zbivanjima u Jugoslaviji sve uspešnije se probija u svet. Izvršni odbor Avnoja, januara 1943, uputio je notu vladama SSSR, Velike Britanije i SAD, u kojoj se razotkriva saradnja četnika Draže Mihailovića sa okupatorima. Tim spolinopolitičkim istupom ru kovodstvo NOP ujedno je postavilo i pitanje jugoslovenske kraljevske vlade u izbeglištvu koja je svim sredstvima podržavala četnički pokret a koja je istovremeno uživala gostoprimstvo savezника.

Sem toga, dolazi do zvaničnih kontakata savezničkih misija sa rukovodstvom NOVJ: aprila 1943. stigla je britanska vojna misija u Glavni štab Hrvatske, a krajem maja — u Vrhovni štab NOVJ. U to vreme, na osnovu obaveštenja od Vrhovnog štaba o učešću četnika na strani Italijana i Nemaca protiv NOVJ u bici na Neretvi, sovjetska vlada upućuje notu kraljevskoj izbegličkoj vladi u Londonu, sa zahtevom da se jugoslovenska vlada javno ogradi od četničke saradnje sa okupatorima.

Od kraja 1942. pa nadalje pojačava se aktivnost jugoslovenskih iseljenika s raznih kontinenata u smislu podrške NOP u Jugoslaviji, kako u pravcu širenja istine o zbivanjima na jugoslovenskom ratištu, tako i u rasvetijavanju izdajničke uloge četnika.

U inostranstvu se sve objektivnije ceni uloga i doprinos naroda Jugoslavije u borbi protiv fašističkih okupatora. Sa uvažavanjem se govori i piše o Jugoslaviji kao »ostrvu otpora«, na kome se odigrava »potresna drama običnih ljudi«, odnosno o NOB, koja predstavlja »istoriju neverovatnih stradanja i podviga«. U »Njujork tajmsu« se krajem decembra 1943. ističe da preko 250.000 ljudi i žena imaju protiv sebe »više neprijateljskih divizija nego V i VIII armija u Italiji zajedno«.

General Vilson. komandant savezničkih snaga na Srednjem istoku, u svojoj poruci od 9. novembra 1943. ističe da su jugoslovenski uspesi posle kapitulacije Italije »veoma značajni« i da su izazvali divljenje celog sveta. Nemačka Vrhovna komanda je u to vreme zaključivala da snage NOVJ u centralnom delu Jugoslavije »već predstavljaju jednu iskrcanu savezničku armiju«.

Otuda je konferencija u Teheranu između Staljina, Cerčila i Ruzvelta — pored drugih važnih vojnih i političkih odluka (uspostavljanje tešnjeg kontakta između komandi oružanih snaga SAD, SSSR i Velike Britanije, bezuslovna kapitulacija Nemačke i Japana) — rešila da pruži pomoć NOVJ, što je bilo od velikog značaja za međunarodnu afirmaciju i priznanje NOP.

Prozor neposredno posle oslobođenja, februara 1943.

Bjelopoljski partizanski odred 1943. (desno gore)

Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« 1943. (desno)

Pojačana aktivnost snaga NOVJ u vreme bitke na Neretvi i Sutjesci

U prvoj polovini 1943, dok su glavne okupatorske snage vodile oštre borbe protiv jedinica NOVJ u Kordunu i na Baniji, u Lici, Bosanskoj krajini, Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku, jedinice NOVJ van bitačnih prostorija Neretve i Sutješke razvile su najživlju aktivnost protiv neprijatelja. Gotovo svuda su oslabljene snage okupatora i kolaboracionista u posadama pojedinih mesta i duž komunikacija, sem onih važnijih, što je stvorilo povoljnije uslove za partizanska dejstva širom zemlje.

Da bi što neposrednij je uticao na otklanjanje teškoća i jačanje NOP u Makedoniji, Vrhovni štab je uputio tamo svog delegata Svetozara Vukmanovića Tempa. CK KPJ je odlučio da se formira CK KP Makedonije. Ubrzo, 19—20. marta u Tetovu je formiran CK KP Makedonije.

U Srbiji je došlo do obnavljanja i učvršćivanja partizanskih odreda, do razbuktavanja oružanih akcija u skladu s direktivom CK KPJ od 16. januara 1943. godine Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju. Do proleća 1943. neprijatelj je naneo teške udarce partizanskim odredima i partijskim organizacijama na Kosovu i Metohiji. Posle dolaska Svetozara Vukmanovića Tempa, ustanak je oživeo. Ubrzo su formirane dve operativne zone, potom i Glavni štab za Kosovo i Metohiju. Šarplaninski odred je sa 70 narastao na više od 220 boraca u maju 1943. godine. Početkom 1943, na osnovu direktiva CK KPJ, formiran je novi Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu (koji je u proteklom periodu pretrpeo teške gubitke).

U prvoj polovini 1943. godine NOB je zahvatio gotovo sve oblasti Hrvatske. U mnogobrojnim borbama jedinice NOV Hrvatske nanele su znatne gubitke neprijatelju.

Posle izjave osnivačkih grupa, 16. februara, Osvobodilna fronta je sa svojim Izvršnim odborom postala opštenarodna politička organizacija Slovenije, u kojoj je Komunističkoj partiji priznata rukovodeća uloga.

Žetva u Gorskom kotaru pod zaštitom jedinica NOVJ, 1943. godine

Herojska pogibija Pohorskog bataljona

Dejstvovao je pretežno na Pohorju od svog formiranja, 5. septembra 1942, i izveo oko 120 raznih akcija. Početkom novembra imao je ukupno oko 100 boraca. Nemačke trupe su ga 8. januara 1943. okružile i koncentričnim nastupanjem iz Ruša, Oplotnice i Slovenj-Gradeca prisilile na odsudnu bitku po dubokom snegu, u kojoj nije bilo šansi za povlačenje ili probijanje. Braneći se do poslednjeg metka, bataljon je ceo izginuo: poginulo je 59 partizana i 10 partizanki Za ispoljeni heroizam, bataljon je odlikovan Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvezdom.

Šarplaninski partizanski odred, maja 1943. na Šari

Tokom četvrte ojanzive, beieći ispred okupatora, ustaša i četnika, duge kolone izbeglica (starci, žene i deca) priključile su se jedinicama NOVJ ili su se sklonile u zbegove

Preko srušenog mosta na Neretvi izgrađen je improvizovani most kojim su se prebacile jedinice Operativne grupe Vrhovnog štaba NOVJ i ranjenici Centralne bolnice (desno)

Prema nekim procenama oko 40.000 ljudi našlo se po zbegovima u toku ofanzive okupatorsko-kvislinških trupa protiv »Titove države« 1943.

Neretva - bitka za ranjenike

Neprijatelj je svim silama nastojao da uništi Titovu državu i osigura se za slučaj iskrcavanja saveznika na jadransku obalu. Četnici su težili da tu situaciju iskoriste za svoje kontrarevolucionarne ciljeve, pa su mobilisali znatne snage u Crnoj Gori, Hercegovini i Bosni i dovukli ih na levu obalu Neretve radi sadejstva okupatorima.

Sedam dana posle početka neprijateljskih operacija, usledila je protivofanziva operativne grupe Vrhovnog štaba. Deo snaga nastavio je da brani slobodnu teritoriju, a 1, 2. i 3. divizija sručile su se na garnizone neprijatelja u dolini Rame i Neretve. Druga divizija je zauzela Imotski, likvidirala Drežnicu i ubrzo zauzela Jablanicu u kojoj je zadobila veće količine plena. Silovitim jurišima, sredinom februara, 3. divizija skršila je otpor Italijana u utvrđenom Prozoru. Ubrzo, italijanska divizija »Murgie«, u dolini Rame i Neretve, bila je gotovo potpuno uništena. Put za prebacivanje jedinica preko Neretve bio je otvoren, ali se tada moralo čekati na hiljade ranjenika koji su bili udaljeni od Jablanice nekoliko stotina kilometara.

Spasiti ranjene drugove bila je najsvetija misao svih boraca i rukovodilaca, taj zadatak se morao ispuniti po cenu novih žrta-

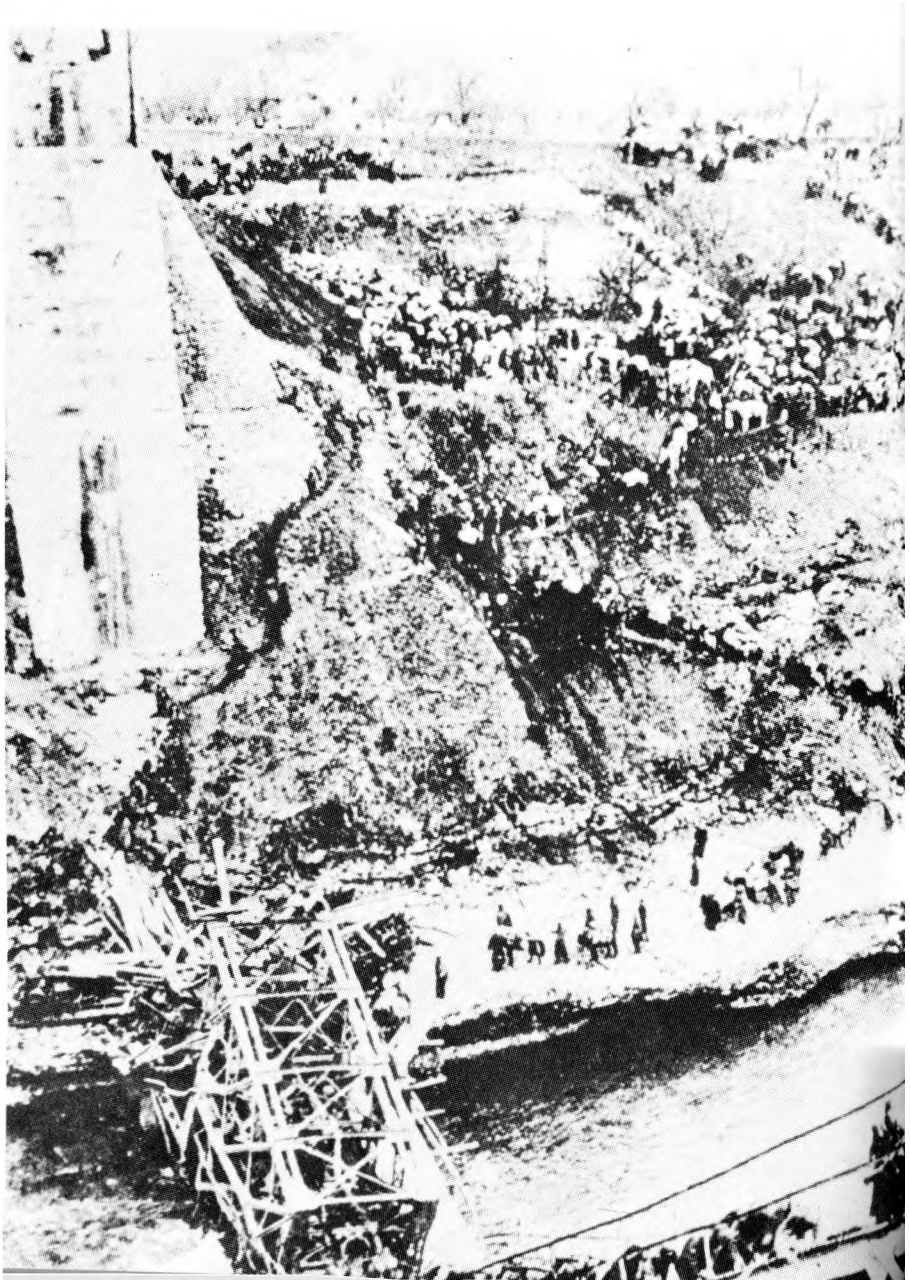

va. Tako se za ranjenike ginulo u Baniji i Bosanskoj krajini, na svim sektorima fronta. Na Grmeču, gde je bila opkoljena 4. divizija s delom bolnice, pao je gotovo isti broj boraca koliko je spaseno ranjenika.

Postignuti uspesi jedinica u dolini Rame i Neretve izazvali su uznemirenje kod neprijatelja. Mostar je bio zahvaćen panikom. Čak su vršene pripreme za njegovu evakuaciju. Međutim, nevolje boraca operativne grupe su se gomilale. Pored iscrpljenosti od stalnih borbi i pokreta, nedostatka municije i opreme, pojava pegavog tifusa izbacivala je iz stroja čitave jedinice.

Iako podržan četom bornih kola zaplenjenih od Italijana, posada okruženog Konjica odolela je obnovljenom napadu 3. divizije. Samo tokom 24. i 25. februara bilo je 120 akcija nemačkog vazduhoplovstva za snabdevanje Konjica borbenim potrebama. Nemački komandanti su tih dana izveštavali kako se svuda vode žestoki okršaji i kako »neprijateljski otpor na čitavom frontu i dalje raste« .

Tito je u potrazi najboljeg rešenja za ranjenike, od Štaba bosanskog korpusa 2. marta zahtevao da mu odmah javi da li se preko Grahova teški ranjenici mogu prebaciti za Liku. Istoga dana, Štabu IV operativne zone postavio je pitanje: da li se ranjenici mogu prebaciti na Biokovo.

Na sektoru Gornjeg Vakufa borbe su se rasplamsavale svom snagom. Na Makljen je upućena artiljerija sa dva kamiona granata. Zaplenjenim kamionima neprekidno su prebacivani municija i ljudstvo prema Gornjem Vakufu odakle je pretila najveća opasnost. Neprijatelj je zadržan ispred Makljena a kod Vilića guvna 4. proleterska brigada u sadejstvu dva bataljona 3. krajiške brigade razbila je Nemce, dok su 2. proleterska i 1. dalmatinska brigada ovladale Crnim vrhom. Prodor neprijatelja bio je zaustavljen. Uveče,
4. marta, na završetku dramatične bitke kod Gornjeg Vakufa, 717. divizija je bila prisiljena da saopšti komandantu Jugoistoka: »Jak neprijateljski pritisak u toku čitavog dana prisilio je diviziju da se povuče«.

Već 5. marta Tito je izdao naređenje za forsiranje Neretve. .Starešinama i borcima predočavana je važnost predstojećih operacija za spas ranjenika. Noću 6/7. marta počelo je forsiranje Neretve pod krajnje nepovoljnim okolnostima: onostrana obala bila je gusto zaposednuta četnicima, neprijateljska avijacija je ometala kretanje jedinica, bombardovala i mitraljirala njihove položaje. Jedno odeljenje bombaša 2. dalmatinske brigade uništilo je četničko osiguranje porušenog železničkog mosta kod Jablanice, preko kojeg su se noću prebacile 2. dalmatinska i 2. proleterska brigada
i, sutradan, uz podršku haubičkog diviziona Vrhovnog štaba, potpuno razbile četnički front iznad Jablanice. Inžinjerijska četa Vrhovnog štaba, namesto porušenog mosta — što je u stvari bila varka i što je navelo neprijatelja na pogrešan zaključak da se operativna grupa vraća u Bosnu — podigla je pešački viseći most. Sledeće noći počelo je prebacivanje ranjenika na levu obalu Neretvé.

Prva proleterska brigada pridata je 2. proleterskoj diviziji čije su jedinice vršile funkciju prethodnice u ovoj izuzetno složenoj i značajnoj bici. U situaciji koja je mnogima izgledala kao bezizlazna, savladana je Neretva. To je priznao i neprijatelj: »Partizanima je uspelo da se prebace preko Neretve i da se do posljednjeg čoveka povuku u severni dio Crne Gore ... Nije bilo nikakvog plena ni zarobljenika. Nijedan partizanski ranjenik, pa čak ni poginuli nije pronađen . . . «

U nezadrživom prodoru operativne grupe kroz Hercegovinu padale su jedna za drugom četničke odbrambene linije. Porazi četnika kod Glavatičeva i na Lipeta planini izazvali su posledice slične slomu italijanskih trupa kod Prozora. Uporedo s tim teklo je prebacivanje ranjenika i bolesnika iz doline Neretve na sigurnije prostore. Dok Su jedinice 3. divizije gonile četnike prema Nevèsinju, delovi 2. proleterske divizije zauzeli su Ulog i našli se na prilazima Kalinoviku, gde su četnici u žestokim okršajima bili razbijeni.

Zarobljenog nemačkog oficira saslušava komandant Peko Dapčević

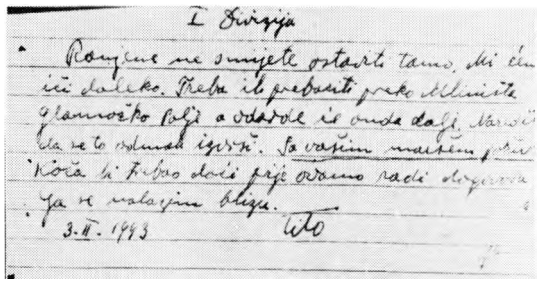

Titova depeša Prvoj diviziji: »Ranjene ne smijete ostaviti tamo ...«

Bitku na Neretvi sačinjava ciklus operacija operativne grupe Vrhovnog štaba, koje su trajale više od mesec dana, od oslobođenja Prozora do razbijanja četnika u rejonu Kalinovika. U bici na Neretvi odigrala se velika drama jugoslovenske revolucije. Bila je to kulminacija tzv. Četvrte neprijateljske ofanzive.

Počelo je gotovo jednovremeno, 20. januara 1943. Sa svih strana na centralnu oslobođenu teritoriju u Bosni i u delovima Hrvatske, sručile su se jake snage Nemaca, Italijana, ustaša, domobrana i četnika, oko 80.000 dobro naoružanih i opremljenih vojnika, s ciljem da opkole i unište glavninu snaga NOVJ u centralnim oblastima zemlje: 1. hrvatski i 1. bosanski korpus, te operativnu grupu od pet divizija pod komandom Vrhovnog štaba.

Desetine hiljada ljudi napustilo je svoje domove i krenulo sa svojom vojskom. Neprijatelj je palio čitava sela, masovno ubijao stanovništvo zatečeno kod svojih kuća, odvodio omladinu na prisilni rad u Nemačku i u logore smrti. Tako su se formirale kolone izbeglica, majke s decom, starci, krda stoke. Vladala je oštra studen, bilo je i 20 stepeni ispod nule. Takve kolone su često bile meta bezobzirne neprijateljske avijacije.

I u najkritičnijim trenucima — briga za ranjenike

Iznemogli borci, ranjenici, tifusari neposredno pred probojem iz obruča u petoj ofanzivi (desno)

Vrhovni komandant NOVJ, Josip Broz Tito, ranjen u bici na Sut ješci.

Bitka na Sutjesci

Nemci su u najvećoj tajnosti pripremali operaciju »Svare« protiv Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba, kako bi postigli potpuno iznenađenje. Prema planu, trebalo je koncentričnim nadiranjem sa kružne osnovice Foča — Goražde — Pljevlja — Prijepolje — Bijelo Polje — Kolašin — Podgorica — Nikšić — Bileća — Gacko — Kalinovik, nabaciti Glavnu operativnu grupu na planinske masive između Pive i Tare i tu je uništiti.

Već prvog dana, 15. maja 1943, neprijatelj je ubrao izvesne uspehe i stekao uslove za dalje nadiranje.

Planirani napad 1. i 2. proleterske divizije na Kolašin i Mojkovac je obustavljen. Sve više indikacija — počev od radiograma Glavnog štaba Hrvatske i drugih upozorenja iz jedinica, kao i od zarobljenika — govorile su o tome da je u toku zamašna ofanzivna operacija neprijatelja. Zaštita Centralne bolnice nametnula je odbrambeni karakter borbi, vezivanje za pojedine položaje, zatvaranje pravaca i prelaza na rekama. Novim žrtvama trebalo je omogućiti prebacivanje ranjenika i bolesnika na sigurnija mesta. Bolnice su bile prva briga nižih i viših komandi, svakog borca. »Zapnite svim snagama da ozdravi što veći broj drugova«, — pisao je CK KPJ 19. maja 1943 — »i da se što pre vrate u svoje boračke jedinice. To će biti veliko rasterećenje naših bolnica, a s druge stran» ogromna pomoć našem frontu«.

Dok su Nemci i Italijani, impresionirani događajima kod Bioča 16. i 17. maja — kada je Udarna grupa bataljona, oko 500 boraca iz 4. i 5. proleterske brigade, rastrojila glavninu 383. puka divizije »Venezia« — zaključivali da se Glavna operativna grupa probija u Albaniju i za to na liniji Kolašin — Podgorica angažovali desetak bataljona, Vrhovni štab je vršio pripreme za proboj na suprotnom pravcu.

Krajem maja Nemci su uporno napadali na položaje 10. i 7. brigade, težeći da se probiju do Mratinja. Za odbranu staze koja od Brljeva vodi u Mratinje, moralo se uložiti mnogo napora i žrtava. Borbe oko Pivskog Javorka i Budnja bile su vrlo dinamične, iscrpljeni borci su davali sve od sebe kako bi se što duže održali na položajima i time obezbedili dragoceno vreme jedinicama Glav-

ne operativne grupe za dejstva u dolini Sutjeske. Tada je neprijatelj izbio na celoj dužini Tare, na suprotnoj strani — tamo gde su snage Glavne operativne grupe tražile izlaz iz obruča — Nemci su organizovali za odbranu levu obalu Sutjeske od Tjentišta do ušća u Drinu. Tako je Vučevo; visoravan između Maglića, Mratinja i ušća »Sutjeske u Drinu, dobilo izuzetan značaj. To »ostrvce slobode« premorenim borcima pružalo je predah. Predviđajući tok borbi i značaj Vučeva, Vrhovni štab je još 22. maja tamo uputio dva bataljona 2. proleterske brigade da ga zaposedne.

Neprijatelj je žurio da što pre stegne omču oko Glavne operativne grupe i bolnice, pa je pritiskao sa svih strana — automatskim oruđima, artiljerijom i avijacijom. Na sastanku u Mratinju, 3. juna, Vrhovni štab je odlučio da se 1. i 2. proleterskom divizijom izvrši proboj na Sutjesci u pravcu istočne Bosne, a da se 3. i 7. divizija s ranjenicima probiju prema Ljubišnji, Sinjajevini ili Goliji. Od 3. do 5. juna odvijaju se oštre borbe za Borovno i Košur, kako bi se na Sutjesci, od Tjentišta do Ćureva, otvorio prolaz ka Zelengori. Dok je Borovno 3. i 5. juna padalo u ruke proletera, šumoviti vis Košur ostao je neosvojiv uprkos višednevnih silovitih juriša 2. proleterske brigade.

Posle izvršenog pregrupisavanja, Štab 1. proleterske divizije uputio je 6. juna 1. brigadu preko Suhe i Tjentišta ka Lučkim kolibama, za kojom je krenula 3. krajiška, zatim i 2. proleterska brigada. Prema Košuru su zadržane 6. istočno-bosanska i Majevička brigada. Na položajima Gornje i Donje Bare nalazila se 2. dalmatinska brigada koja je štitila prolaz jedinica ka Zelengori. U borbama od 5. do 9. juna ona je odolevala nasrtajima Nemaca, izgubila je oko 250 boraca, ali je moral ostao na visini, što ilustruje njena poruka Vrhovnom štabu: »Izginuo nas je veliki broj, ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu!«

Neprijateljska avijacija se 9. juna svom silinom okomila na xMilinklade, kojom prilikom je i Tito ranjen. Upravo tada nemački general Liters je zaključivao da je »čas uništenja« Titove vojske na pomolu. Uzani prostor preko Zelengore prostreljivan je vatrom neprijateljskih mitraljeza. Položaj na Ljubinom grobu branila je 2. četa 3. bataljona 4. proleterske brigade. Na golu kosu Ljubinog groba navaljivala je nemačka pešadija, avijacija sipala bombe i mitraljirala, ali hrabra četica — iako je palo 27 proletera — izvršila je zadatak.

Posle oštrih borbi 9. juna i napornog marša pošumljenim bespućem, 1. proleterska je izjutra, 10. juna, silovitim jurišem skršila otpor na Balinovcu potpuno iznenađenih delova 369. divizije i to u trenutku kada je general Liters izdavao naređenje da se iz obruča ne sme izvući nijedan živ partizanski borac. Tim probojem stvoreni su uslovi za izvlačenje ostalih jedinica Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba i ranjenika. Već 12. juna raskinut je obruč i na cesti Kalinovik — Foča, pa su jedinice izbile na Jahorinu.

Položaj 3. divizije i ranjenika, koji su se 10. juna nalazili na Vučevu — opkoljena i izložena strahovitom dejstvu ariteljerije i avijacije — bio je kritičan. Pokušaj forsiranja Sutjeske 11. juna nije dao pozitivne rezultate, samo se deo boraca prebacio na levu obalu. U zoru 13. juna počeo je drugi, poslednji pokušaj forsiranja Sutjeske. Uprkos heroizmu boraca 5. crnogorske, 1. dalmatinske i 3. krajiške, napad je bio slomljen. Na čelu 3. divizije, jurišajući na neprijatelja, pao je i njen komandant, legendarni heroj Sava Kovačević.

Računa se da je Glavna operativna grupa u bici na Sutjesci izgubila oko 6.000 boraca, dok je neprijatelj imao preko 3.100 mrtvih, ranjenih i nestalih. Sa Jahorine, jedinice Glavne operativne grupe su prešle u protivofanzivu u istočnu Bosnu. Nemački komandant je u svom izveštaju istakao da su Titove snage odlično orgamzovane, žilave i da raspolažu moralom koji izaziva čuđenje. Tito je kazao da su pobedu na Sutjesci mogli izvojevati samo čelični ljudi. Sve brigade na Sutjesci odlikovane su Ordenom narodnog heroja.

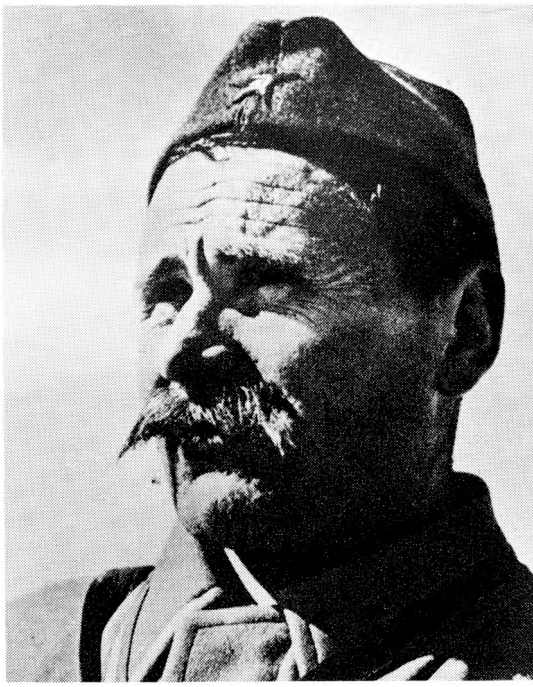

Narodni heroj Savo Kovačević

Protiv oko 16.000 boraca Glavne operativne grupe (1. i 2. proleterska, 3. udarna i 7. banijska divizija, Drinska operativna grupa — ukupno 16 brigada) i oko 3.500 ranjenika i tifusara u Centralnoj bolnici, angažovano je oko 127.000 neprijateljskih vojnika (nemačkih — oko 67.000, italijanskih — oko 43.000, bugarskih iz 61. puka — oko 2.000, ustaško-domobranskih — oko 11.000 i nekoliko hiljada četnika).

»Peta neprijateljska ofanziva u proljeće i ljeto 1943. protiv naše oslobođene teritorije u Crnoj Gori i Sandžaku ući će u historiju kao najslavnija epopeja naše narodnooslobodilačke borbe.« (Tito)

Bugarske fašističke trupe, sa nemačkim okupatorima i ustaško-domobranskim jedinicama aktivno su učestvovale protiv operativne grupe Vrhovnog štaba

BUGARSKI VOJNICI
NA DURMITORU

VO USPJEŠNO SUDJELOVANJE BUGARSKIH VOJNIKA U BO
PROTIV BOLJŠEVIZMA POZDRA- VIO JE CIELI BUGARSKI NAR
OD NAŠEG REDOVITOG DOPISN

SOFIJA, 6 srpnja. Ovdje je odlikovan bugarski general Asen Nikolov njemačkim teškim križem prvoga stupnja.

garski tako i njemački, napisali su nekoliko reportaža iz razdoblja borbenih djelatnosti, kada su bugarski vojnici nastu-

SLOBODNA DALMACIJA

NEVNIK JEDINSTVENOG NARODNO-OSLOBODILAČKOG FRONTA DALMACIJE

ve za front - sve za pobjedu!

U Dalmaciji je planuo opći ustanak

Narodne mase i partizanske jedinice razoružale talijansku vojsku i oslobodile Split, Solin, Kaštela, Trogir, Makarsko Primorje, Brač, Hvar, Sin i dr.

Čitav narod Dalmacije podigao se u boj protiv Nijemaca

Branioci Splita desetkovali Nijemce na Klisu

Ustanak u Hrvatskom Primorju i Sloveniji

»Čitav narod Dalmacije podigao se u boj protiv Nijemaca« (»Slobodna Dalmacija«, 16. septembra 1943)

Ivo Lola Ribar, sa grupom boraca, posle povlačenja iz Splita, septembra 1943.

Polet NOP u vreme kapitulacije Italije

Posle kapitulacije Italije jedinice NOVJ odmah su preduzele operacije za razoružavanje italijanskih snaga i ovladavanje obalom i zaleđem Jadrana. Prema nemačkim procenama i inače, slom italijanske vojske imao je »najveći odjek na Balkanu«, jer je usledio »brže nego što se očekivalo«. S druge strane, komanda 15. nemačkog korpusa ocenjivala je da je postojanje Titove »Jugoslovenske sovjetske republike« opasnost za Nemačku i Evropu, opasnost »koja se ne može dovoljno ozbiljno sagledati«.

U isto vreme i Nemci su po planu »Akse« započeli nastupanje prema jadranskoj obali, počela je u stvari obostrana trka ka obali u toku koje je došlo do žestokih borbi. U prvoj etapi operacija — koja je počela prodorima ka najvažnijim lukama na Jadranu i razoružavanjem Italijana, inicijativu je uglavnom imala NOVJ; druga etapa se karakteriše izrazitom inicijativom nemačkih trupa (dejstva oktobra i novembra u zaleđu obalskog pojasa, od Furlanije do Prokletija); u trećoj etapi vođene su borbe za ovladavanje ostrvima.

Blagovremenim angažovanjem NOVJ, energičnim de.jstvima jedinica i masovno učešće stanovništva u Istri, Slovenskom primorju, Ljubljanskoj provinciji, Hrvatskom primorju, Dalmaciji i Crnoj Gori, razoružan je veći deo italijanske okupacione armije. Došlo je do snažnog poleta NOP i do masovnog priliva novih boraca u NOVJ. Od kapitulacije Italije do kraja 1943. godine formirano je 56 brigada, pretežno naoružanih iz ratnog plena razoružane italijanske vojske. Od zaplenjenih tenkova formirane su tenkovske jedinice. Sredinom oktobra, Naredbom Vrhovnog štaba, uspostavljena je Prva vazduhoplovna baza u Livnu. Na oslobođenoj jadranskoj obali obrazovane su tri mornaričke komande, koje su pristupile naoružavanju zaplenjenih plovnih objekata, ribarskih brodova i čamaca. Naredbom Vrhovnog štaba od 18. oktobra, stvorena je Mornarica NOVJ, koja je objedinjavala rad mornaričkih komandi (10 naoružanih brodova, 30 patrolnih čamaca, 300 motornih jedrenjaka, nekoliko obalskih baterija i partizanskih odreda na ostrvima).

Pošto su posle oštrih borbi tokom oktobra i novembra zaposeli jadransku obalu, Nemci su pristupili formiranju svoje mornarice. Krajem septembra ušli su u evakuisani Split, potom ovladali ostrvima ispred Šibenika i poluostrvom Pelješac, onda Veliki i Mali Drvenik, Krk, Cres i Lošinj. Stvoren je Operativni štab za odbranu srednjodalmatinskih i južnodalmatinskih ostrva, za čiju se odbranu, pored 26. divizije, angažuju otočki partizanski odredi i flotile IV i V pomorskog obalskog sektora.

Kada su Nemci zauzeli Korčulu, doneta je odluka za povlačenje na Vis koji postaje pravi bastion NOVJ, centar pomorskih veza sa saveznicima i sa partizanima na ostrvima i na kopnu. Sem toga, sa obale i ostrva preko Visa evakuisane su hiljade izbeglica u Italiju i Egipat, kao i veliki broj ranjenika i bolesnika iz jedinica NOVJ i upućivani u baze NOVJ u Italiji. Sve to ujedno omogućava širenje istine o NOB, doprinoseći ujedno bržem opredeljenju više hiljada Slovenaca i Hrvata iz Slovenačkog primorja i Istre za NOP, za prikupljanje interniraca i logoraša i za stvaranje prekomorskih brigada.

Deo kolone bataljona »Garibaldi« na maršu prema Beogradu (levo)

Od zaplenjene italijanske motorizacije formirane su tenkovske jedinice NOVJ. Na slici: deo Tenkovskog bataljona NOV Hrvatske, Lika, septembra 1943. (levo dole)

Jedinice NOVJ za kratko vreme uspele su da razoružaju glavninu ili delove desetak italijanskih divizija, dok su glavnina divizije »Venecija« i delovi divizije »Taurinenze« prešli na stranu NOVJ. Znatne količine naoru žanja i opreme pali su u ruke NOVJ. Formiran je veći broj novih brigada i divizija, a početkom oktobra i 7. korpus NOVJ. U Dalmaciji, Hrvatskom primorju, Istri i Slovenačkom primorju došlo je do masovnog ustanka. Oslobođena je gotovo čitava jadranska obala, pa i neke važnije luke, među njima i Split. Komunikacije koje vode za Italiju ili od jadranske obale prema centralnim delovima Jugoslavije, kao i komunikacija Peć — Podgorica, bile su prekinute ili ugrožene.

Od 11. septembra do sredine oktobra jedinice 2. udarnog korpusa oslobodile su znatan deo Crne Gore i Sandžaka (Kolašin, Berane, Prijepolje, Pljevlja, Nova Varoš, Šavnik, Zabljak, Grahovo, Mateševo i dr.). Sem toga, 18. oktobra u Ostrogu je uništen četnički štab za Crnu Goru.

U iesen 1943. NOP je u Hrvatskoj uzeo šire razmere. Na područjima koje su držali italijanski okupatori, došlo je do ODŠteg **narodnog ustanka. Od pridošlih dobrovoljaca, u Dalmaciji su formirane brigade: Šibenska, Splitska, Trogirska, Cetinska, Prva otočka, Južnodalmatinska i Biokovska. U obalskom Doiasu Jadrana i niegovom zaleđu NOVJ je tada vezivala deset divizija, od kojih dve oklopne. Na italijanskom frontu u to vreme bilo je osam nemačkih divizija.**

Šesta brigada Slovenije »Slavko Slander« posle borbi kod Trebinja i Mokronoge, avgusta 1943.

NOVJ - spona između nemačko - sovjetskog fronta i fronta u Italiji

Razoružavanjem italijanskih trupa NOVJ se domogla znatnih količina naoružanja i ratne opreme. Na obalskom području od Trsta do albanske granice i u njegovom dubljem zaleđu došlo je do snažnog poleta NOP-a, a i do masovnog ustanka. Pojačana je demoralizacija među kolaboracionističkim oružanim formacijama. Prilike su se bitno izmenile u korist NOP.

U Sloveniji su oslobođeni ljubljanska pokrajina, sem Ljubljane, i najveći deo Slovenačkog primorja. Na oslobođenoj teritoriji od 20 do 25. septembra izabrana su 572 delegata za zbor u Kočevju, kojom prilikom je (od 1. do 3. oktobra) doneta odluka o Slovenačkom narodnooslobodilačkom odboru (SNOO), kao najvišem predstavništvu s pravom zakonodavne i izvršne vlasti na teritoriji Slovenije.

Oslobođeni su gotovo cela Istra, Gorski kotar, Hrvatsko primorje i Dalmacija (sa ostrvima) do Neretve. Posle tromesečnih borbi Nemci su zaposeli obalski pojas, sem srednjodalmatinskih ostrva i komunikacija u zaleđu. I jedinice između Save i Drave postigle su značajne uspehe. U ogromnoj većini hrvatski narod je pristupio NOP. U domobranstvu je došlo do demoralizacije, pa je bilo i prelaženja čitavih domobranskih jedinica sa naoružanjem na stranu NOVJ (prilikom napada na Popovaču 14/15. septembra jedan domobranski bataljon se predao bez borbe, a u početku borbe za Viroviticu, 6/7. novembra, predalo se 530 domobrana).

Dobar dio istočne Bosne u jesen 1943. bio je oslobođen. Priliv novih boraca omogućio je formiranje novih partizanskih odreda, brigada i divizija. Izvode se i složenije operacije, kao na Tuzlu i Bijeljinu (krajem septembra), Zenicu, Travnik i Vareš (od 10. do 20. oktobra). Jedinice NOVJ u Bosni nalazile su se tada pred Sarajevom i na Drini, spremne za ofanzivna dejstva ka Srbiji. Komunikacije u dolinama Bosne, Neretve i Une bile su neprekidno izložene napadima.

Narodnooslobodilački pokret u Srbiji dobio je jači zamah. Pored većeg broja partizanskih odreda, formirane su tri brigade a od ljudstva iz Srema — pet vojvođanskih brigada. U ovom periodu oživele su borbe u Banatu i Bačkoj. Krajem septembra i tokom oktobra neprijateljske snage vrše ofanzivne akcije u Sremu. Da bi ojačao dejstva u Sremu, Glavni štab Vojvodine prebacio je iz Bosne u Srem. 1. vojvođansku brigadu koja je 21. novembra napala nemačke snage u Grgurevcima i nanela im osetne gubitke, ali se pod pritiskom neprijatelja morala povući u Bosnu. Na prostranoj slobodnoj teritoriji u Sremu funkcionisali su mesni, sreski i okružni NO odbori a u novembru je stvoren i Prokrajinski NO odbor Vojvodine.

U drugoj polovini oktobra delovi 2. proleterske divizije prodrli su od Pljevalja i Prijepolja ka Priboju. Krajem oktobra odbacili su jače četničke snage i ušli u Novu Varoš. Istovremeno su jedinice 5. divizije oslobodile Rudo, Višegrad, Dobrun i Priboj. Potom su delovi tih divizija vodili borbe protiv četnika na Zlatiboru, odbacivši ujedno i delove 24. bugarske divizije ka Užicu. Međutim, prodor 2. divizije ka Sjenici nije uspeo, pa su njene jedinice bile prisiljene na povlačenje ka Limu. Krajem novembra 2. i 5. divizija drže dolinu Lima i Uvea a delom svojih snaga sa Zlatibora vrše pritisak prema Užicu. Po naređenju Vrhovnog štaba, 29. novembra u sastav 2. proleterske divizije (u Prijepolju) uključuje se Prva šumadijska brigada.

Vrhovni štab je 5. oktobra odredio jedinstvene brojne oznake korpusa NOVJ: 1. proleterski korpus — u zapadnoj i srednjoj Bosni, 2. udarni korpus — u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini, 3. korpus (dotad 1. bosanski) — u istočnoj Bosni, 4. korpus (dotad 1. hrvatski) — u srednjem delu Hrvatske, 5. korpus (dotad 2. bosanski) — u zapadnoj i srednjoj Bosni, 6. korpus (dotad 1. slavonski, pa 2. hrvatski) — u Slavoniji, 7. korpus — u srednjem delu Slovenije, 8. korpus — u Dalmaciji.

U vreme kada su se 5. američka i 8. britanska armija borile u Italiji a Crvena armija prelazila Dnjepar, uloga NOVJ na jugoslovenskom ratištu i na Balkanu dobijala je sve veći značaj i za nemačko komandovanje i za saveznike. Ona je tada sve više postajala stvarna spona između sovjetsko-nemačkog fronta i Savezničkog fronta u Italiji, ugrožavajući bok nemačkih snaga u Italiji. Stoga su Nemci bili prinuđeni da na jugoslovensko ratište dovlače nove snage, preko potrebne za druge frontove.

Vojno-politički uspesi omogućili su snažniji razvoj oružane borbe i osnivanje centralnog organa vlasti u Bosni i Hercegovini u Mrkonjić-Gradu 27. novembra 1943. U Rezoluciji Osnivačke skupštine ZAVNO konstatuje se da su se »prvi put u isto rij i Bosne i Hercegovine sastali predstavnici srpskog, muslimanskog i hrvatskog naroda, povezani čvrstim bratstvom u ustanku, s ciljem da na osnovu rezultata oružane borbe naroda Jugoslavije i naroda Bosne i Hercegovine donesu političke odluke, koje će otvoriti put našim narodima da urede svoju zemlju onako kako to odgovara njihovoj želji i interesima«.

Makeđonsko-kosovske jedinice oslobodile su Kičevo (levo)

Prenos žita iz Srema u Bosnu za jedinice NOVJ, septembra 1943.

Malobrojne kosovske jedinice u jesen 1943. dejstvovale su van svoje teritorije — u južnom delu Srbije i u Makedoniji. Na padinama Šar-planine krajem oktobra formiran je Kosovsko-metohijski odred. Na oblasnom partijskom savetovanju, od 4. do 6. novembra, formirani su oblasni komiteti za Kosovo i za Metohiju, dok je Oblasni komitet preimenovan u Pokrajinski komitet KP.

U redovima kolaboracionističkih formacija sve vidljiviji su bili znaci demoralizacije. Četnici i nemački okupatori učvršćuju međusobnu saradnju protiv NOP, dolazi i do tešnjih kontakata između četnika i bugarskih okupacionih trupa.

Tokom oktobra jedinice 118. i 297. nemačke divizije izvode operaciju »Balkanski klanac« protiv 2. udarnog korpusa i italijanske divizije »Venecija« u dolini Lima i Tare. Za ovu operaciju Nemci su angažovali dva italijanska fašistička puka, muslimansku fašističku miliciju i četnike. Od Podgorice prema Mateševu nastupala je 118. divizija, a sa prevoja Čakor i od Murine 297. divizija ojačana sa oko 4X100 balista, italijanskih fašista i četnika. Posle oštrih borbi neprijatelj je ovladao Kolašmom (22. oktobra), Andrijevicom i Beranama (23. oktobra), kada je poduhvat »Balkanski klanac« bio završen. U protivnapadu snaga 2. udarnog korpusa, ubrzo su oslobođeni Kolašin, Berane i Andrijevica, pa su delovi 2. korpusa početkom novembra ponovo držali pod svojom kontrolom dolinu Tare i Lima. Novopridošla 181. divizija, koja je smenila 118. diviziju, okupirala je Crnu Goru zapadno od Morače i Zete, uključujući i Crnogorsko primorje.

U Makedoniji su stvorene veće slobodne teritorije i formiran niz jedinica: 1. i 2. bataljon 3. operativne zone, bataljon »Stevan Naumov«, grupe bataljona, a 11. novembra obrazovana je i 1. makedonsko-kosovska brigada. Formiranje brigade i ostalih jedinica, njihovo uspešno dejstvo i jačanje označilo je prelom u razvoju oslobodilačke borbe u Makedoniji. Početkom oktobra Glavni štab Makedonije objavio je Manifest u kome je izložio karakter i ciljeve oslobodilačke borbe. Programske stavove Manifesta potvrdilo je Drugo zasedanje AVNOJ-a i Prvo zasedanje ASNOM-a. Na većem delu Makedonije uspostavljeni su organi narodne vlasti i vojno-pozadinske strukture, što je doprinelo daljoj mobilizaciji stanovništva u NOP.

Sa oslobođenog ostrva Korčule partizanska artiljerija je kontrolisala pomorske puteve

Komandant Drugog udarnog korpusa, Peko Dapčević, govori pripadnicima divizije »Garibaldi« (formirane u Pljevljima 2. decembra 1943).

U pismu Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ od 22. XII 1943. godine italijanskoj Vrhovnoj komandi, podvlači se da će divizija »Garibaldi« doprineti »uspostavljanju novih i zdravih odnosa prijateljstva između naše demokratske i federativne Jugoslavije i buduće demokratske i u punom smislu antifašističke Italije«. U tom pismu se ističe: »Radimo svim silama da od njih stvorimo jedinicu koja će moći odgovarati teškom načinu ratovanja koji mi vodimo, a na koji nisu privikli Vaši borci«. Međutim, naglašava Štab korpusa, oni ipak podnose sve nedaće takvog ratovanja, jer »oni znaju da se, boreći se pod zastavom Garibaldija na Balkanu, bore za slobodu i nezavisnost Italije«.

Svetozar Vukmanović Tempo sa predstavnicima grčkog pokreta otpora 1944. godine

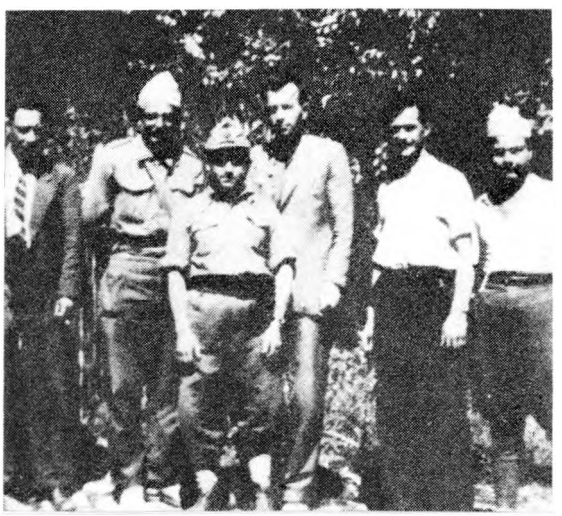

Saradnja i pomoć NOP antifašističkim i oslobodilačkim pokretima susednih zemalja

Domet i iskustva jugoslovenskih boraca za slobodu dopirala su, na ovaj ili onaj način, do antifašističkih boraca u susednim zemljama. Pored tog uticaja na antifašističko i revolucionarno gibanje u susednim zemljama, u Jugoslaviji je vršena sve intenzivnija i šira akcija, naročito posle kapitulacije Italije, oko privlačenja antifašistički raspoloženih vojnika radi uključivanja u NOVJ ili stvaranja posebnih oružanih jedinica stranih državljana.

CK KPJ, Vrhovni štab NOVJ i Tito obraćali su izuzetnu pažnju stvaranju, razvoju i učvršćivanju jedinica stranih nacionalnosti. Decembra 1943. Tito je isticao da je »pravilno razvijati snage NOP u svim krajevima Balkana«, s tim što bi trebalo »politički sarađivati i mijenjati iskustva«, pružajući im pomoć na osnovu »kod nas već postignutih rezultata«. Ujedno je ukazivao na potrebu da komunističke partije susednih zemalja iskoriste neiscrpna vojna i politička bogatstva oslobodilačke borbe u Jugoslaviji.

Delujući na načelima internacionalističke solidarnosti, KPJ je od 1941. ostvarivala veoma intenzivnu i tesnu saradnju sa NOP susedne Albanije, sa antifašističkim snagama Austrije itd. Kada je Vrhovni štab vršio pripreme za prenošenje težišta operacija iz zapadnih u istočne krajeve Jugoslavije, imao je u vidu i dalji razvoj oslobodilačkog pokreta u Bugarskoj. U direktivi Vrhovnog štaba 6. XII 1943. Štabu 2. korpusa ističe se da je Srbija od posebne važnosti, pored ostalog i zato što se odatle »može pružiti ruka bratskom bugarskom narodu«. Internacionalistička solidarnost NOP i KP Jugoslavije izražena u borbenoj saradnji sa oslobodilačkim i antifašističkim pokretima susednih zemalja — različitog obima i intenziteta — dosegla je zapažen nivo i postigla značajne rezultate tokom 1943. i nadalje zahvaljujući tome što su se jugoslovenski borci, inspirisani principima i politikom KPJ, osećali — kako je govorio Tito — »borcima velike armije koja se bori za slobodu čovječanstva«.

Narodnosti Jugoslavije u NQP

Već od početka oružanih akcija 1941, s borcima hrvatske, srpske, slovenačke, makedonske i crnogorske nacionalnosti, rame uz rame, bore se i pripadnici jugoslovenskih narodnosti: Mađari, Albanci, Poljaci, Italijani, Rumuni, Cesi, Slovaci, Jevreji, Ukrajinci, Nemci, Romi i drugi.

U nastojanjima da ostvari bratstvo i jedinstvo svih nacionalnosti, osnovni preduslov za uspeh oružane borbe, vojno-političko rukovodstvo Slavonije i Vojvodine, centralne Bosne, gde su se nalazile kompaktne grupe češkog i slovačkog življa, Mađari, Poljaci, Nemci, Rusini — još od početka okupacije i priprema za ustanak preduzimalo je raznovrsne političko-propagandne i organizacione mere s ciljem da ih uključi u oružanu borbu protiv okupatora, kolaboracije i kontrarevolucije. Tako je pokrajinsko rukovodstvo KPJ za Vojvodinu — držeći se stavova Majskog savetovanja u Zagrebu da »komunisti Vojvodine imaju tu zadaću da suzbiju sijanje nacionalne mržnje« — pozvalo Slovake, Čehe, Mađare i ostale narodnosti da se zbiju »u jedinstvenu celinu« i da iščupaju »otrovnu žaoku« šovinizma i međusobne mržnje koju neprijatelj NOP smišljeno i uporno seje da bi lakše ostvario svoje ciljeve, naglašavajući: »Ostvarite na taj način proleterski internacionalizam, koji je važan uslov za sretniju budućnost Vojvodine«.

U sastavu NOVJ formirane su oružane jedinice jugoslovenskih narodnosti: Čeha, Slovaka, Mađara, Albanaca. Nemaca, Jevreja, Italijana. Prva slovačka partizanska jedinica bila je četa »Jure Janošek«, formirana novembra 1942. Krajem avgusta 1944. godine 1. četa Novosadskog partizanskog odreda obrazovana je isključivo od Slovaka s područja Novog Sada, a sredinom 1944. u Moslovačkom partizanskom odredu formirana je češka četa. Još 5. avgusta 1943. godine Štab 4. slavonske divizije javljao je da će Štab 3. operativne zone formirati »posebnu jedinicu od Čeha i Slovaka«, što je realizovano 3. maja 1943, kada je nastao 1. čehoslovački bataljon. Potom, 26. oktobra 1943. u Bučju je stvorena čehoslovačka brigada »Jan Žiška iz Trocnova«. Sredinom avgusta 1943. formiran je mađarski bataljon »Šandor Petefi« a krajem novembra 1944. istoimeni mađarski bataljon u Bačkoj Topoli. Novembra 1944. formirana je Slovačka brigada — 14. vojvođanska brigada. Ubrzo, 1. januara 1945. od ta dva bataljona i drugih dobrovoljaca, stvorena je mađarska brigada »Petefi« — 15. brigada 16. divizije NOVJ.

U selu Slatinski Drenovac, 15. avgusta 1943, formirana je prva antifašistička oružana jedinica od pripadnika nemačke narodnosti — četa »Ernst Telman«. Nemački partizani — kao i mađarski češki, slovački — pored crvene petokrake zvezde, nosili su svoju nacionalnu zastavicu i u četi se komandovalo na maternjem jeziku.

S proleća 1944. došlo je do jačeg priliva Poljaka u NOVJ, pa je 5. maja obrazovan Poljski bataljon. Sredinom septembra 1943. od oslobođenih zatočenika koncentracionog logora na Rabu, formiran je Jevrejski bataljon koji je ubrzo rasformiran i njegovi borci raspoređeni u 7. diviziju NOVJ. Prva albanska partizanska formacija — odred »Zejnel Ajdini« nastala je 29. septembra 1942. Sredinom januara 1943. na Golešu je formiran odred »Emin Duraku« a u drugoj polovini 1943. i odred »Bajram Curi«. Krajem avgusta 1944. nastala je i albanska brigada u sastavu 48. divizije NOVJ. Od pripadnika albanske narodnosti, krajem 1943, formirana su i dva bataljona — jedan kod Vranja, drugi u Jablanici.

U težnji da se prihvate Italijani koji su tokom 1944. godine pristupili NOVJ, Operativni štab za Istru odlučio je da se pri svakom bataljonu Odreda »Učka« formira po jedna italijanska četa. Kasnije je formiran bataljon »Pino Budičin« — 3. bataljon. pulskog partizanskog odreda. U Sušačko-kastavskom odredu nalazio se i partizanski bataljon »Garibaldi«, a na području Kopra i Trsta dejstvovao je italijanski bataljon »Đovani Zol« — 3. bataljon Istarskog partizanskog odreda.

Miting u oslobođenom Bačkom Petrovcu, oktobra 1944.

Pečat čehoslovačke brigade »Jan Žiška«

Smotra jedinica 15. vojvođanske brigade »Šandor Petefi«

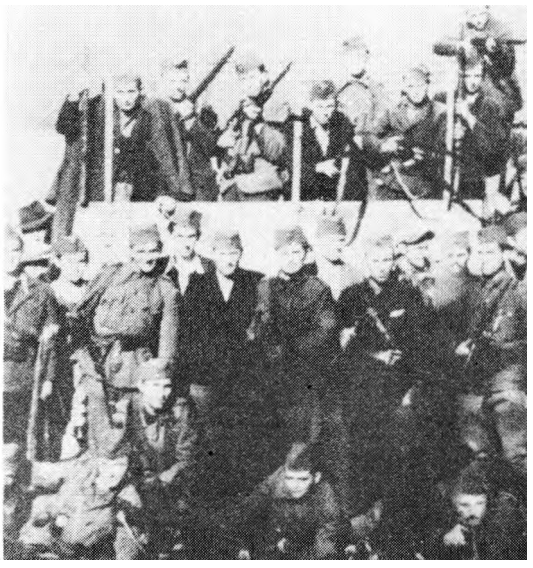

Temelji nove jugoslovenske države

Panorama drevnog Jajca u kome je održano istorijsko Drugo zasedanje AVNOJ-a

Grb nove Jugoslavije

Stvoren je TANJUG. Na slici članovi prve redakcije sa rukovodiocima AVNOJ-a

Tokom 1943. godine NOP je u usponu, što ilustruju revolucionarna kretanja u svim zemljama i pokrajinama Jugoslavije. Sve šire mase Srba, Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini uključuju se u oslobodilačku borbu, postavljaju se čvrsti temelji bratstva i jedinstva u oružanim formacijama i među stanovništvom, što se ogleda i u sazivanju Osnivačke skupštine ZAVNO Bosne i Hercegovine krajem marta 1943, kada su se delegati izjasnili za federativno uređenje Jugoslavije u kojoj će Bosna i Hercegovina imati status ravnopravne federalne jedinice. Odnos političkih snaga u Hrvatskoj bitnije se menja u korist NOP. Na Osnivačkoj konferenciji ZAVNO Hrvatske, sredinom juna 1943, istaknuta je potreba čvršćeg jedinstva u borbi protiv okupatora i kolaboracionista. Takođe je naglašena potreba jačanja borbe za oslobođenje hrvatskih oblasti koje je Italija anektirala posle 1918. godine. Posle razbijanja belogardističkih oružanih odreda i pokušaja stvaranja jedinica tzv. Plave garde, KP Slovenije izrasta u jedinu rukovodeću snagu revolucionarne borbe slovenačkog naroda, što je potvrđeno i Izjavom osnivačkih grupa Osvobodilne fronte 1. marta 1943. Početkom marta 1941. obrazovan je CK KP Makedonije, potom i oblasna partijska rukovodstva; uspostavljena je mreža NO odbora i antifašističkih organizacija, pojačan proces omasovljavanja oružanih jedinica i njihova aktivnost protiv okupatora. U Srbiji se obnavljaju okružna, sreska i druga partijska rukovodstva. Osloncem na široku mrežu NO odbora i antifašističkih organizacija niču novi partizanski odredi i brigade, stvaraju se uslovi za nov polet oslobodilačke i revolucionarne borbe srpskog naroda. Obnavljaju se organizacije i rukovodstva KP u Bačkoj i Banatu, Srem je i dalje najjače uporište u Vojvodini. Beleži se dalji proces jačanja bratstva i jedin stva albanskog, srpskog i crnogorskog naroda, stvaranje i dejstvo oružanih jedinica na Kosovu i Metohiji. Posle razbijanja četnika u Hercegovini i u Sandžaku, naročito posle kapitulacije fašističke Italije, uspon u Crnoj Gori je sve očigledniji.

Uspostavljanje i afirmacija nacionalnih vojnih i političkih rukovodstava, izgradnjom oružanih snaga i sistema narodne vlasti izrastali su temelji nacionalne nezavisnosti, kroz zajedničku oslobodilačku borbu učvršćivalo se poverenje između naroda i narodnosti, na čemu se gradila nova jugoslovenska zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti.

Interesi daljeg vođenja NOB nametali su potrebu da AVNOJ preraste u najviše zakonodavno i izvršno telo naroda Jugoslavije, odnosno da se stvori neki organ koji bi imao sva ovlašćenja privremene vlade. Polazeći od toga da su narodi Jugoslavije »stekli pravo da sami odlučuju o svojoj sudbini«, na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu, 29. novembra 1943, udareni su temelji nove Jugoslavije kao demokratske i federativne države ravnopravnih naroda. U dokumentima zasedanja data je ocena pređenog puta i perspektiva dalje borbe. U izveštaju Josipa Broza Tita prikazane su etape borbe teškoće i uspesi, razvoj vlasti i oružanih formacija, istaknuti problemi i perspektive. Učesnici zasedanja, ukupno 208 većnika, u potpunosti su prihvatili visoku ocenu o ulozi oružanih snaga, pa su u vidu posebnog dokumenta odali priznanje NOVJ i njenom vrhovnom komandantu, Josipu Brozu Titu, kome je dodeljeno zvanje maršala Jugoslavije.

АНТИФАШИСТИЧКО ВЕЋЕ
НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА
ЈУГОСЛАВИЈЕ
Број одлуке 3

О Д Л У К А

ДРУГОГ ЗАСЕДАЊА АНТИФАШИСТИЧКОГ ВЕЋА НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ

о изградњи Југославије на федеративном принципу

На основу права сваког народа на самоопредељење, укључујући право на отцепљење или на уједињење са другим народима, и у складу са истинском вољом свих народа Југославије, исповедаченом у току трогодишње заједничке народно-ослободилачке борбе која је сковала неразрушиво братство народа Југославије, Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије доноси следећу

О д л у к у:

1. Народи Југославије никада нису признавали и не признају раскомадање Југославије са стране фашистичких империјалиста и доказали су у заједничкој оружаној борби своју чврсту вољу да остану и даље уједињени у Југославији.

2. Да би се остварио принцип суверености народа Југославије, да би Југославија претстављала истинску домовину свих својих народа и да никад више не би постала доменом било које хегемонистичке клике, Југославија се изграђује и изградиће се на федеративном принципу, који ће обезбедити пуну равноправност Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца, односно народа Србије, Хрватске, Словеначке, Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине.

3. У складу са таквом федеративном изградњом Југославије, која се темељи на најпунијим демократским правима, јесте чињеница да већ сада, у време народно-ослободилачког рата, основне органе народне власти код појединих народа Југославије претстављају народно-ослободилачки одбори и земаљска антифашистичка већа народног ослобођења (Главни народно-ослободилачки одбор Србије, Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Хрватске, Словенски народно-ослободилачки одбор, Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Босне и Херцеговине, Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Црне Горе и Боке, Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Санџака, иницијативни органи за Земаљско антифашистичке веће народног ослобођења Македоније), и да је Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије врховно законодавно и извршно претставничко тело народа Југославије и врховни претставник суверенитета народа и државе Југославије као целине.

4. Националним мањинама у Југославији обезбедиће се сва национална права.

5. Ова одлука ступа одмах на снагу.

Дане 29 новембра 1943,
у Јајцу

За Антифашистичко веће
народног ослобођења Југославије

Секретар
Р. Голубовић, с.р.

М.П.

Председник
Др. А. Рибар, с.р.

Na ovom istorijskom zasedanju rešeno je:

»da se AVNOJ konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo Jugoslavije, kao vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine«,

»da se uspostavi Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao organ, sa svim obeležjima narodne vlasti, preko kojega će AVNOJ ostvarivati svoju funkciju«,

»da se izdajničkoj jugoslovenskoj izbegličkoj 'vladi' oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose da predstavlja narode Jugoslavije ma gde i ma pred kim«,

»da se pregledaju svi međunarodni ugovori i obaveze koje su u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopile izbegličke 'vlade', u cilju njihovog poništenja ili ponovnog sklapanja, odnosno odobrenja, i da se ne priznaju međunarodni ugovori i obaveze koje bi ubuduće u inostranstvu eventualno sklopila izbeglička 'vlada', najzad,

»da se Jugoslavija izgradi na demokratskom, federativnom principu kao državna zajednica ravnopravnih naroda«.

Odluke su imale snažan odjek u zemlji i inostranstvu, što se ogleda i u činjenici da je posle njih nastupio polet NOP i priliv novih boraca u NOVJ. One su privukle i deo kolebljivih elemenata na stranu NOP. Bi le su podsticaj brojnim Jugoslovenima u koncentracionim logorima na još uporniju borbu protiv fašizma, a ujedno i onim jugoslovenskim sunarodnicima i prijateljima u raznim krajevima sveta da i oni sa svoje strane doprinesu pobedi oslobodilačkog rata.

Odluke Drugog zasedanja su bile definitivni obračun revolucionarnih snaga u Jugoslaviji sa emigrantskom kraljevskom vladom.

Tito podnosi referat na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu (levo gore)

Boris Kidrič sa grupom delegata iz Slovenije u Jajcu

Zimske operacije protiv NOVJ 1943 -1944. godine

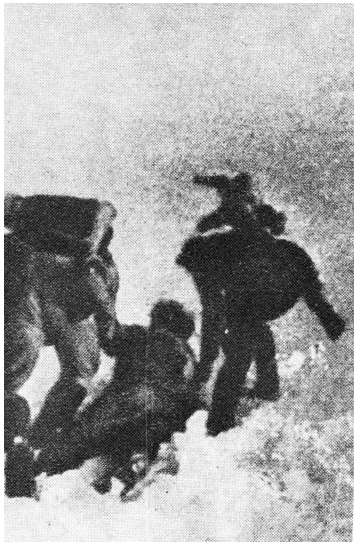

Februarski marš 1944. Prve makedonsko-kosovske brigade i Grupe bataljona, sa CK KPM i Glavnim štabom Makedonije trajao je 25 dana (počeo je 31. januara sa padina Kozufa a završio kod Kumanova 24. februara 1944)

Deo kolone jedinice Trećeg korpusa NOVJ kod Šekovića, januara 1944.

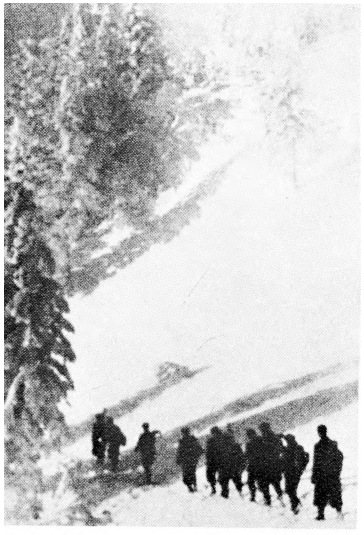

Procenjujući da je NOVJ stvorila mostobran »za veliko angloameričko iskrcavanje«, nemačka Vrhovna komanda je odlučila da tokom zime 1943—1944. godine razbije glavne snage NOVJ, grčke i albanske partizane takođe, kako bi spremno dočekala savezničku invaziju na Balkan i prodor Crvene armije u Podunavlje. Štab 2. oklopne armije dobio je zadatak da ofanzivne operacije protiv NOVJ izvede između jadranske obale, Kupe, Save, Drine i Lima. Pored raspoloživih snaga, ovoj armiji su dodeljene još tri divizije (1. brdska iz Grčke, 371. pešadijska iz Italije i 392. legionarska iz Austrije). Tokom novembra izvršene su pripreme za operacije.

Vrhovni štab je tih dana cenio da su stvoreni povoljni međunarodni i unutrašnji uslovi za prenošenje glavnih ratnih operacija u istočne oblasti Jugoslavije, kako bi se ugrozile komunikacije u moravsko-vardarskoj dolini i uspostavila čvrsta veza sa oslobodilačkim pokretima ostalih balkanskih zemalja.

Protiv prostrane slobodne teritorije u Crnoj Gori, Sandžaku i istočnoj Bosni, sa koje su jače snage NOVJ vršile pripreme za prodor u Srbiju — angažovane su trupe 5. SS brdskog korpusa. Sem toga, u ovim operacijama Nemci su angažovali i četnike sa zadatkom »čišćenja teritorija« iza nemačkih jedinica od preostalih partizanskih delova i radi uništenja pozadinskih radnika. U zapovesti za operaciju »Kugelblic« Štaba 369. divizije podvlači se težnja da se jedinice NOVJ u Crnoj Gori, Sandžaku i istočnoj Bosni sabiju »na uzan prostor i unište«, dodajući da se svaki deo nemačke jedinice »ima boriti do poslednjeg čoveka«.

Prema planu, izjutra, 4. decembra započelo je nastupanje 1. brdske i 7. SS divizije. Prva brdska divizija usmerila je glavni udar pravcem Sjenica — Prijepolje — Pljevlja. Jedna njena kolona obišla je dva bataljona 2. proleterske brigade na Koševini i ušla u Prijepolje. Pošto su pristigle i druge snage, Nemci su blokirali dva bataljona 1. šumadijske brigade u zgradi bolnice u neposrednoj blizini mosta na Limu. U dramatičnim okršajima 4. decembra. 1. šumadijska i dva bataljona 2. proleterske brigade pokušavali su da se probiju iz okruženja. Dok su branioci Prijepolja upornom odbranom zadržavali nemačke trupe, dotle su ranjenici i đelovi 2. korpusa eval^uisali iz Pljevalja 10 vagona ratnog materijala i hrane i prebacili se do reke Tare. Po zauzeću Prijepolja, 1. brdska divizija je 5. decembra ušla u Pljevlja, a odatle nastavila nadiranje ka Goraždu i Priboju, a slabijim snagama ka Bijelom Polju.

Trećeg decembra počinje nastupanje delova 187. nemačke rezervne divizije i 901. motorizovanog puka, s ciljem da onemoguće proboj 3. korpusa NOVJ na sever. Nastaju žestoke borbe u istočnoj Bosni i sredinom decembra završava se limsko-drinska operacija. Tih dana otpočelo je nastupanje 7. SS divizije i delova 1. brdske divizije sa komunikacije Sokolac — Vlasenica ka Kladnju i Olovu. Došlo je do krivajske operacije u kojoj su jedinice NOVJ pretrpele osetne gubitke.

Istovremeno sa limsko-drinskom i krivajskom operacijom, Nemci su planirali uništenje 16. divizije i partizanskih odreda na prostoriji Majevica — Posavina — Trebava.

Da bi olakšao položaj napadnutih snaga NOVJ u istočnoj Bosni, Vrhovni štab je odlučio da sa jedinicama 5. korpusa napadne Banjaluku, najjači i najveći garnizon neprijatelja u zapadnoj Bosni, u kome se nalazilo oko 5.000 vojnika. Iako je ojačan delovima' 1. proleterskog korpusa, napad izveden 1. i 2. januara 1944, nije uspeo. Jedinice 3. korpusa izvršile su napad na Tuzlu, najjači garnizon neprijatelja u istočnoj Bosni, 16. januara 1944, ali bez uspeha.

U operaciji »Citen« 5. SS i 15. brdskog korpusa neprijatelj je težio da prodre u Livno i Bugojno i da ovlada srednjodalmatinskim ostrvima. Za vreme operacija u srednjoj Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni, jedinice 5. korpusa su 22. decembra otpočele desant na Korčulu uz podršku artiljerije i avijacije. Posle oštrih borbi, delovi 26. divizije i 1. prekomorske brigade morali su se povući na Vis i Hvar. Ubrzo su nemačke trupe ovladale Hvarom i Mljetom čime su stvorile povoljnije uslove za odbranu u slučaju savezničkog iskrcavanja.

Istovremeno sa operacijama u istočnoj Bosni i Dalmaciji, Štab 2. oklopne armije odlučio je da izvede operaciju »Panter«, s ciljem da razbije jedinice 4. korpusa NOVJ na Kordunu i Baniji i ovlada komunikacijama koje iz doline Save izbijaju ka jadranskoj obali. Operacija se odvijala od 4. do 14. decembra, kada su se nemačke jedinice povukle.

Dok su se vodile borbe u Baniji i Kordunu, omladinska brigada »Jože Vlahović« i Žumberačko-pokupski odred izvršili su niz diverzija na pruzi Zagreb — Karlovac.

Za izvođenje operacija u srednjoj i zapadnoj Bosni i severnoj Dalmaciji protiv 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa, Štab 2. oklopne armije angažovao je glavninu 2. i 3. domobranskog korpusa — oko 5 divizija. Nemačke trupe su 3. januara počele ofanzivne operacije. Prodrle su u Prnjavor i produžile ka dolini Vrbasa. Nastupanjem grupe »Brauner« ka Vijačanima i 1. brdske divizije preko planine Borja 11. divizija je dovedena u težak položaj, ali se izvukla ka Petrovom polju. Ubrzo se i 1. proleterska divizija našla u teškom položaju, pa je — prema direktivi Vrhovnog štaba — izvršila proboj preko komunikacije Jajce — Travnik i izbila u pozadinu 1. brdske divizije. Delovi 1. proleterske brigade 10/11. januara kod Melića razbili su jedan nemački bataljon.

Da bi osujetio prodor neprijatelja ka Drvaru (koji je 8. i 11. januara ušao u Mrkonjić-Grad i Jajce), Vrhovni štab je naložio 1. proleterskom korpusu da 2 brigade uputi u rejon Drvara a 8. korpusu da zatvori pravac Knin — Bos. Grahovo. Od 17. do 21. januara delovi 1. proleterske divizije vodili su oštre borbe protiv 1. brdske divizije na pravcu Glamoč — Drvar a 8. korpusa na pravcu Glamoč — Bos. Grahovo. Izbijanjem 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka u Sinj, završene su ofanzivne operacije neprijatelja u Bosni.

Do 20. januara 19. divizija je oslobodila veći deo severne Dalmacije i obalu od Biograda do Vodica, na koju su se s Visa iskrcali 1. prekomorska i 13. dalmatinska brigada i Orjenski odred. Likvidacijom nemačke posade u Prekom, na ostrvu Ugljenu, dovršeno je oslobođenje svih severnodalmatinskih ostrva. Početkom februara nemačke snage i četnici okružili su 19. diviziju i 13. dalmatinsku brigadu između Lipača i Dubokog Dola, ali su se one 5. februara probile u Liku.

Slovenski POROČEVALEC

INFORMACIJSKI VESTNIK OSVOBODILNE FRONTE

CENA 2 LIR! LETO V., ŠT. 2 15. JANUARJA 1944

Naša Primorska

sestavni del nove Jugoslavije

Jugoslovansko osvobodilno gibanje ... slovensko še posebej, so bistili naši domači izdajalci in sovražniki, da hoče prodati naše brate, čeprav ... sami dopustili, da so jih prejeknje ... mirovne pogodbe pustile neosvobo... Podtikali so mu, da hoče pre... Slovence na Koroškem Avstriji, ... v Italiji pa Italijanom. Ko... tični partiji so še posebej odre... vsa patriotična čustva. O tem, ... Komunistična Partija Italije in ... je priznali slovenskemu narodu ... samoodločbe, niso hoteli niti ... Take izjave so pač sodili po ...

Predsedstvo Protifašističnega sveta narodnega osvobojenja Jugoslavije

Odlok

o priključitvi slovenskega Primorja, Benečke Slovenije, Istre in hrvatskih jadranskih otokov k Jugoslaviji.

V skladu z davno težnjo in borbenimi napori slovenskega in hrvatskega naroda v deželah, podjarmljenih od italijanskih imperialistov. Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije

potrjuje

1. odlok Slovenskega narodnega odbora (plenuma Osvobodilne fronte) o priključitvi slovenskega Primorja in vseh anektiranih delov Slovenije k svobodni Sloveniji v federativni Jugoslaviji.
2. odlok ZAVNOH-a o priključitvi Istre, Reke, Zadra in anektiranih delov Hrvatske ter hrvatskih jadranskih otokov k svobodni Hrvatski v federativni Jugoslaviji.
3. Ta odlok stopi takoj v veljavo.

V Jajcu, dne 29. novembra 1943.

Tajnik Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije
Rodoljub Colaković, l. r.

Predsednik Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije
Dr. Ivan Ribar, l. r.

Papuk 1943 — partizanska kolona

Zimske operacije u centralnim delovima Jugoslavije 1943/1944 — po intenzitetu dej stava i obostranim gubicima, po veličini teritorije i ukupnom vremenskom trajanju — predstavljaju jedan od težih perioda NOR-a. Bio je to jedinstven poduhvat nemačke 2. oklopne armije protiv glavnih snaga NOVJ na širokom operativnom prostranstvu. Te operacije se naziva i u tzv. Šesta ofanziva, ponegde i »velike akcije protiv Tita«.

»Slovenski por očev alec« je u januaru 1944. objavio odluku Avnoja kojom se potvrđuje rešenje Slovenačkog narodnog odbora o priključenju Slovenačkog primorja Sloveniji i federativnoj Jugoslaviji. Tih dana, od 6. januara do 6. februara 1944. trajao je pohod 14. divizije iz rejona Suhora preko Save, Kalnika i Sutle do Štajerske

Ostrvo Vis je 22. februara proglašeno ratnim garnizonom; tamo se nalazila 26. divizija sa oko 8.000 dobro naoružanih ljudi, Mornarica NOVJ i, po odobrenju Vrhovnog štaba, odredi, mornarički, artiljerijski, inžinjerijski i pozadinski delovi, a na viški aerodrom sleću avioni britanskog 334. »vinga« i sovjetske transportne grupe u Bariju. U sporazumu sa saveznicima, januara 1944. godine počelo je prebacivanje zbega sa jadranske obale i ostrva u rejonu Taranta a potom u El Šat u Sinajskoj pustinji (do leta je brojao oko 27.000 lica). U logoru su organizovani Odbor zbega, AFŽ, USAOJ i partijska organizacija, školska nastava i druge aktivnosti. Veliki broj ranjenika i bolesnika prihvaćen je u savezničke bolnice u Italiji; 1. februara ih je bilo preko 1.500, najviše u bolnicama u Tarantu i Grumu (do kraja rata prihvaćeno je oko 12.000). Inače, pri bolnicama je bio razvijen politički i kulturno-prosvetni rad, a održavani su i kursevi za bolničare. Krajem 1943. formirane su i iz Italije prevezene u Dalmaciju 1. i 2. prekomorska brigada; februara 1944. obrazovana je i 3. prekomorska brigada, pretežno od Istrana i primorskih Slovenaca, jednog bataliona Crnogoraca i izvesnog dela prezdravljenih ranjenika (marta je prevezena u Dalmaciju i ušla u sastav 26. divizije); potom je formirana i 4. prekomorska brigada i zadržana u Italiji radi opsluživanja na aerodromima i u lukama, odakle su prebacivani ratni materijal i hrana za Jugoslaviju; u jesen je formirana i 5. prekomorska brigada (koja je po dolasku u Jugoslaviju uključena u 8. koupus).

Dolazak sovjetske vojne misije, Medeno Polje, kod Bosanskog Petrovca, februara 1944.

Rasplamsavanje oružane borbe

U svim oružanim jedinicama i među stanovništvom oslobođenih i neoslobođenih krajeva odvijala se krajem 1943. i početkom 1944. godine intenzivna agitaciono-propagandna i organizaciono-politička aktivnost, ne samo da bi se svestrano i iscrpno objasnile istorijske odluke Drugog zasedanja AVNOJ-a, nego i da bi se mobilisale nove snage za ostvarenje ciljeva rata i revolucije. Stotine i hiljade neumornih agitatora uspešno je tumačilo ono što je odlučeno u Jajcu. Tada je sve jasnije postajalo da su »narodnooslobodilački pokret i Narodnooslobodilačka vojska postali faktor koji uživa podršku ogromne većine naroda« (E. ICardelj).

Odluke su imale snažan odjek u zemlji i inostranstvu, što se ogleda i u činjenici da je posle njih nastupio polet NOP i priliv novih boraca u NOVJ. One su privukle i deo kolebljivih elemenata na stranu borbe protiv okupatora. Bile su podsticaj brojnim Jugoslovenima u koncentracionim i zarobljeničkim logorima da se upornije bore protiv fašizma, a ujedno i onim jugoslovenskim sunarodnicima i prijateljima u raznim krajevima sveta da, sa svoje strane, doprinesu pobedi NOP.

Partijske organizacije su ulagale velike napore da se celokupni politički rad usmeri na objašnjavanju položaja nove Jugoslavije i na okupljanje svih oslobodilačkih i revolucionarnih snaga za borbu protiv brojnih okupacionih i kolaboracionističkih trupa. »Potrebno je mnogo objašnjavati«, — govorio je Tito — »a u tome treba biti strpljiv. Ima mnogo ljudi koji bi rado htjeli da nas shvate, ali još ne mogu. Treba ih strpljivo ubjeđivati«.

Posle završetka zimskih operacija 1943/1944. jedinice NOVJ produžile su dejstva na komunikacijama i na neprijateljske posade. Predviđajući mogućnost savezničkog iskrcavanja, nemačko komandovanje je na svaki način htelo da sačuva komunikacije koje dolinu Save vezuju s jadranskom obalom. Radi toga je u prolećnim borbama težilo da razbije jedinice NOVJ koje su neposredno ugrožavale komunikacije i druge objekte u zaleđu Jadrana.

Narodnooslobodilačka vojska je razvila svoju aktivnost u svim krajevima zemlje. U Sloveniji su onesposobljavane komunikacije i vršeni napadi na uporišta neprijatelja. Oslоncem na Diij, Papuk i Psunj, jedinice NOV Hrvatske dejstvovale su na magistralu Beograd — Zagreb, a s Kalnika i Ivanščice na komunikacije između Zagreba i doline Drave. Iz oslobođenih delova Korduna i Banije, Turopolja, Zumberka, Gorskog kotara, Like, Hrvatskog primorja, Istre i Dalmacije ispoljavale su pritisak na komunikacije i garnizone neprijatelja, a izvođene su i desantne akcije na ostrva. Jake snage držale su prostrane slobodne teritorije u Bosni, razvijajući svoja dejstva ka dolinama Neretve, Bosne, Save, Une i prema Dalmaciji. U Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini jedinice NOV usmeravale su dejstva ka Srbiji i ka obalskom pojasu U Srbiji su usmeravale aktivnost u dolinama Južne i Zapadne Morave, Ibra, Toplice i Nišave. U Vojvodini, pored snažnog žarišta oružane borbe u Sremu, pojačana je delatnost NOP u Bačkoj i Banatu. Jedinice u Makedoniji izvodile su dejstva na komunikacije u dolinama Vardara, Južne Morave, Strumice i Bregalnice.

Nacionalna antifašistička veća, posle Drugog' zasedanja Avnoja, donela su svoje odluke u pravcu izgradnje federativnog uređenja u Jugoslaviji. Među njima bile su odluke: o preimenovanju nacionalnih antifašističkih veća u vrhovne zakonodavne i izvršne organe vlasti, o odobrenju rada svojih delegacija na Drugom zasedanju Avnoja, o pravima i dužnostima svojih naroda, o spajanju SNOS-a za Slovenačko primorje sa organima slovenačke narodne vlasti, o ustanovljenju nacionalnih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih slugu. Sva veća su se pretvorila u parlamente federalnih jedinica.

U proleće 1944. Nacionalni komitet i Vrhovni štab doneli su nekoliko važnih dokumenata: Uputstvo za rad organa narodne vlasti na obnovi zemlje, Uputstvo o organizaciji prosvete, Predlog za formiranje narodnih sudova, Uputstvo o upoznavanju i eksploataciji šumskog i rudnog bogatstva. Naredbom Vrhovnog komandanta od 13. maja pri Povereništvu za narodnu odbranu obrazovano je Odeljenje za zaštitu naroda (Ozna), sa zadatkom da objedini službu bezbednosti u borbi protiv neprijatelja i da u tom pravcu usmerava rad za to predviđenih jedinica. Narodnooslobodilački odbori rešavali su probleme snabdevanja oružanih jedinica i stanovništva, zasejavanje što većih površina, organizaciju prometa i rada industrijskih preduzeća, formiranje zdravstvenih ekipa radi suzbijanja zaraznih bolesti, podizanje skloništa za ranjenike i pogorelce, organizacija sudstva, narodne prosvete i školovanja. Od 1. marta počinje izlaženje »Nove Jugoslavije«, časopisa za politička i društvena pitanja.

U delu pod nemačkom okupacijom, Jugosloveni koji su pobegli iz zarobljeničkih i koncentracionih logora posle kapitulacije Italije, otpočeli su borbu protiv Nemaca samostalno ili zajedno sa italijanskim partizanima. Pored manjih grupa u srednjoj i severnoj Italiji, Jugosloveni su sačinjavali jezgro partizanske brigade »Antonio Gramši« (Antonio Gramsci): tri jugoslovenska i dva italijanska bataljona. Kasnije je osnovan i partizanski odred »Tito«.

Povodom dolaska sovjetske vojne misije sa generalom Kornjejevim na čelu u Vrhovni štab, krajem februara, izmenjeni su međusobni pozdravi.

»Mi smo vas odavno očekivali. Naši narodi, naši borci, komandiri i politkomesari sa čežnjom su očekivali dan kada će vas vidjeti u svojoj sredini!« — rekao je Tito.

Na to je general Kornjejev odgovorio:

»Ja vas pozdravljam kao najtalentovanijeg organizatora i rukovodioca Narodnooslobodilačke vojske herojskog jugoslovenskog naroda. Jugoslovenski narod i njegova Narodnooslobodilačka vojska u teškim uslovima našli su u sebi snage da se bore i da nanose udarac za udarćem nemačko-fašističkim zavojevačima. Takav narod nikada neće biti pod fašističkom čizmom«.

General Maklin, pridružujući se dobrodošlici koju je Tito poželeo članovima sovjetske misije, kazao je tom prilikom :

»Ovde u Jugoslaviji general Kornjejev moći će da vidi, kao što sam i ja video, početke nove Evrope. Uveren sam da će ga ono što bude video ispuniti entuzijazmom i poverenjem u budućnost... Međutim, posledice tog pokreta prelaze okvire Jugoslavije. Kao što je gospodin čerčil naglasio u svom zadnjem govoru, Narodnooslobodilačka vojska veže vrlo veliki broj neprijateljskih divizija, čije bi snage inače bile upotrebi jene na I-stočnom ili na italijanskom frontu, ili kao odbrana od velike savezničke invazije, koja će uskoro započeti na zapadu Evrope. To je vrlo stvaran i važan doprinos savezničkom ratnom naporu. Nadajmo se da će slavni primer Jugoslavije probuditi ostale potlačene narode Evrope da ustanu protiv zajedničkog neprijatelja i da će gnusne snage fašizma uskoro pasti zgažene snagom ujedinjenih naroda«.

Istarska brigada »Vladimir Gortan« na Učki, februara 1944. (gore)

Članovi angloameričke vojne misije na Kočevskom Rogu u Sloveniji, avgusta 1943.

Drugi svetski rat u završnoj etapi - jugoslovensko ratište

U 1944. godini drugi svetski rat je ušao u rešavajuću etapu. Na sovjetsko-nemačkom frontu Crvena armija je, razbivši nemačke armije na krajnjem južnom delu fronta, stvorila uslove za brzo napredovanje preko Balkana i u Podunavlju, dok je na severa već prodrla u Poljsku. Zahvaljujući njenom uspešnom nastupanju i ustanku rumunskog naroda (23. avugusta 1944), oborena je fašistička vlada Antoneskua. Izbijanjem Crvene armije na granicu Bugarske, sovjetska vlada je 5. septembra objavila rat carskoj Bugarskoj, čiji je režim ubrzo kapitulirao. Odmah je obrazovana vlada Otečestvenog fronta, koja je objavila rat Nemačkoj.

Uporedo sa ovakvim razvojem situacije u jugoistočnoj Evropi, savezničke trupe u Italiji, posle zauzimanja Rima, produžile su napredovanje prema severa. Savezničke invazione snage, koje su sé iskrcale u Normandiji, krajem avgusta oslobodile su Pariz i nastavile nadiranje kroz Francusku. Na južnoj obali Francuske iskrcale su se anglo-američke i francuske trupe, do 10. septembra oslobodile južnu Francusku i spojile se sa anglo-američkim snagama koje su nastupale iz Normandije. Vazdušnim napadima veli

Najzad, 6. juna 1944. godine, počela je angloamerička invazija u zapadnoj Evropi. Zarobljeni Nemci na putu prema Parizu

U Rumuniji — Nemci su izgubili jednog saveznika i jednu bitku. Na fotografiji: prvi zarobljeni Nemci posle ulaska sovjetskih trupa na teritoriju Rumunije (desno)

17. divizija NOVJ forsira Drinu i prelazi u Srbiju u leto 1944. godine

Borde Andrej ević-Kun: Prenošenje ranjenika

kih razmera i dalje je razarana Nemačka. Oko nje se obrazovao obruč koji se ubrzo pretvorio u povezani front savezničkih trupa.

U takvoj situaciji, kada je razvoj događaja na evropskim frontovima svakim danom dovodio Hitlerovu Nemačku u sve nepovoljniji položaj, jugoslovensko ratište je dobijalo nove dimenzije u značaju i za saveznike i za okupatore.

NOV u ovoj etapi drugog svetskog rata na jugoslovenskom ratištu definitivno preuzima strategijsku inicijativu u svoje ruke i pristupa konačnom oslobođenju zemlje od okupatora, kvislinga i kolaboracionista. Kao samostalna oružana sila, pored armija vodećih zemalja antihitlerovske koalicije, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije trebalo je da i u završnoj etapi drugog Svetskog rata dade svoj doprinos kao dostojan partner savezničkim armijama. Od uspešnog izvršenja tog zadatka zavisilo je dovođenje oslobodilačke borbe do pobedonosnog kraja, a posebno rešenje složenog problema međunarodnog priznanja nove Jugoslavije, kao i pitanje njenih zapadnih granica. Oslobođenje zemlje bilo je bitan činilac u onemogućavanju realizacije dogovora postignutog u Moskvi 9/10. oktobra 1944. godine između čerčila i Staljina o proporciji uticaja u zemljama jugoistočne Evrope, prema kojem je britanski i sovjetski uticaj u Jugoslaviji trebalo da bude podjednak (»fifty—fifty«). Oslobođenje zemlje vlastitim snagama bila je najbolja garancija za očuvanje i dalje razvijanje tekovina revolucije, a samim tim i sužavanje prostora za bilo kakve uticaje spolja na društveno-političko uređenje Jugoslavije. Tim shvatanjem bilo je prožeto celokupno delovanje predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske, odnosno Jugoslovenske armije, Josipa Broza Tita u završnom periodu narodnooslobodilačkog rata. On je to izrazio u svom govoru održanom 12. septembra na Visu istorijskim rečima »Tuđe nećemo, svoje ne damo« — geslom pod kojim će usmeravati politički i vojni tok NOP-a do pobedonosnog završetka.

U julu 1944. godine NOVJ je imala 39 divizija, više samostalnih brigada i bataljona, svrstanih u 12 korpusa, i svoju ratnu mornaricu — ukupno oko 350.000 boraca, i već je bila oslobodila znatan deo jugoslovenske teritorije.

Smotra 26. divizije avgusta 1944. uoči operacija za oslobođenje jadranskih ostrva (gore levo)

Prethodnica nemačke motorizovane jedinice prodire na oslobođenu teritoriju

Nemački desant na Drvar, 25. maja 1944. godine

Desant na Drvar

Vazdušni napad na Drvar predstavlja jedini neuspešan pothvat Nemaca ove vrste u drugom svetskom ratu. Rukovodstvo NOP-a nije uništeno, kako je to planirala Nemačka Vrhovna komanda. Jedinice NOVJ koje su bile okružene, uspešnim manevrom izbegle su teže udarce neprijatelja i ubrzo povratile privremeno izgubljenu slobodnu teritoriju. Bitka za Drvar završena je porazom napadača, koji je na poprištu borbe ostavio preko 700 mrtvih i ranjenih.

Drug Tito pred pećinom u Drvaru, maja 1944. godine

U proleće 1944. narodnooslobodilački pokret, koji je odlukama AVNOJ-a u Jajcu dobio nove impulse, uspešno se razvijao u celoj zemlji. Rukovodstvo NOP-a razvilo je intenzivan rad i na međunarodnom planu. Pored ostalog, razmenjene su vojne misije sa vodećim silama antihitlerovske koalicije. Na oslobođenom delu zemlje bujao je novi život, čiji se duh sve više prenosio i na neoslobođene krajeve. Spoznaja o neminovnosti pobede NOP-a ovladala je svešću najvećeg dela stanovništva svih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka vojska je znatno ojačala i svojim delovanjem na jugoslovenskom ratištu angažovala 19 nemačkih divizija i brojne kvislinške snage koje je ozbiljno zahvatio proces demoralizacije, a ponegde i raspadanja. Zbog takvog razvoja događaja, čemu treba dodati i strahovanje od savezničkog iskrcavanja na istočnu jadransku obalu, nemačka Vrhovna komanda, u nemogućnosti da preduzima krupne ofanzivne pothvate kao što je to činila ranije, jer su divizije i korpusi NOVJ bili rasprostranjeni i delovali na ćelom jugoslovenskom prostoru, verovaia je da će odlučujući uspeh u borbi protiv NOP-a postići uništenjem njegovog vojnog i političkog rukovodstva i, u prvom redu, vrhovnog komandanta maršala Tita. Tada je, u proleće 1944, sedište Vrhovnog štaba, CK KPJ, Nacionalnog komiteta, Predsedništva AVNOJ-a i rukovodstva omladine i AF2 bilo u Drvaru i njegovoj neposrednoj okolini. U samom gradu nije bilo operativnih jedinica, izuzev najneophodnijih radi neposrednog osiguranja rukovodstva.

Nemci su napad na Drvar pripremali u najvećoj tajnosti. Bilo je planirano da se izvrši vazdušni desant i, uporedo s tim, koncentričan napad motorizovanih i pešadijskih jedinica prema području Drvara, i to iz Banjaluke, Bosanske Krupe, Gornjeg Lapca, Bosanskog Grahova, Livna i Jajca.

Rano ujutro, 25. maja 1944, Nemci Su najpre bombardovali Drvar, zatim u nekoliko talasa izvršili desant — padobranima i jedrilicama. Razvila se žestoka borba s nemačkim desantnim jedinicama koju su vodili delovi Pratećeg bataljona VŠ, tenkovski

vod 1. proleterskog korpusa, naoružani članovi rukovodstva i pripadnici vojnopozadinskih vlasti. Oružja su se latili gotovo svi Drvarčani koji su se u vreme desanta zatekli u gradu, U odbrani prilaza pećini u kojoj se nalazio maršal Tito s najbližim saradnicima naročito su se istakli slušaoci Oficirske škole VŠ. Saznavši za desant, jedan broj operativnih jedinica (među prvima 3. lička brigada) krenuo je prema Drvaru i stupio u borbu protiv Nemaca. U toku prepodneva maršal Tito i ostali rukovodioci i članovi savezničkih misija, tako reći pod borbom, uspešno su napustili Drvar u kome se nastavila žestoka borba. Koncentričnim napadom 3. ličke brigade i slušalaca Oficirske škole Nemci su do uveče potisnuti na uzani prostor gde su organizovali kružnu odbranu. Za to vreme jedinice 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa sprečavale su Nemce da se iz raznih pravaca probiju u Drvar i spoje sa desantnim jedinicama. To im je uspelo tek sutradan. Žestoke borbe na širem prostoru Drvara vođene su još nekoliko dana. Svi napori nemačkih jedinica da posle neuspeha u Drvaru opkole i unište rukovodstvo NOP-a, ostali su bez uspeha. Vrhovni komandant, sa ostalim članovima rukovodstva NOP-a i savezničkim vojnim misijama, noću između 3/4. juna, sovjetskim i britanskim avionima, sa Kupreškog polja prebacili su se u Bari, odakle su 7. juna savezničkim razaračem prebačeni na otok Vis koji tada postaje sedište rukovodstva nove Jugoslavije.

Više od 350 Drvarčana, među njima većina članova Sreskog i Opštinskog komiteta SKOJ-a i čitav Okružni komitet SKOJ-a, nisu preživeli desant. Ime mlade partizanke Mile Bosnić, koja je, žrtvujući i vlastiti život, zbacila s partizanskog tenka ćebe koje su nabacili esesovci, da bi onemogućili njegovo dejstvo, ostaće kao svetao primer hrabrosti i neustrašivosti jedne šesnaestogodišnje devojke. Grad-heroj, više puta rušen i nanovo obnavljan, u desantu je ispoljio svoje junaštvo i samopregor zbog čega je, s pravom, dohio visoko priznanje.

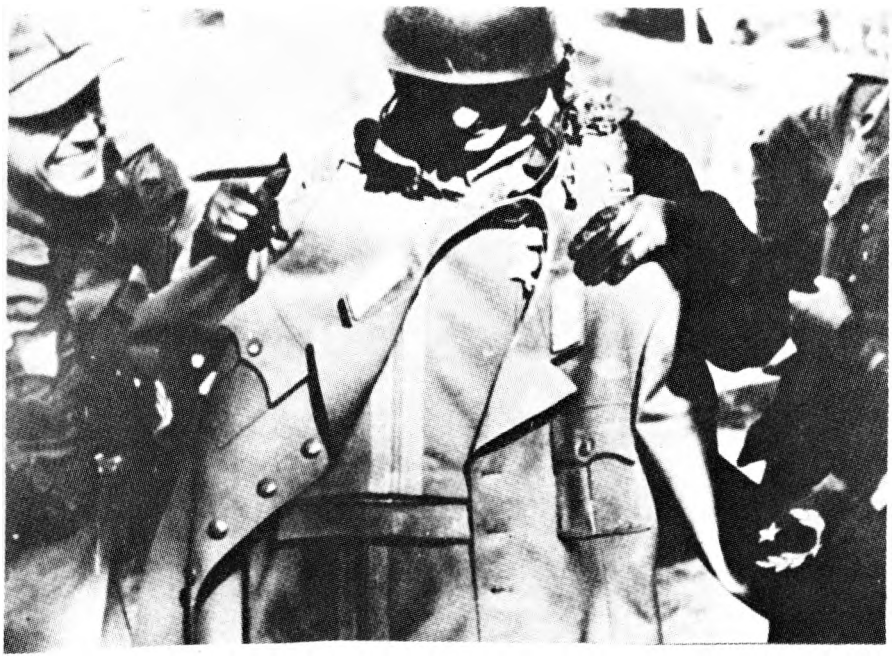

Skupo plaćen desant. Od glavnog cilja — uništavanje Vrhovnog štaba, ostala je samo zaplenjena uniforma druga Tita (levo)

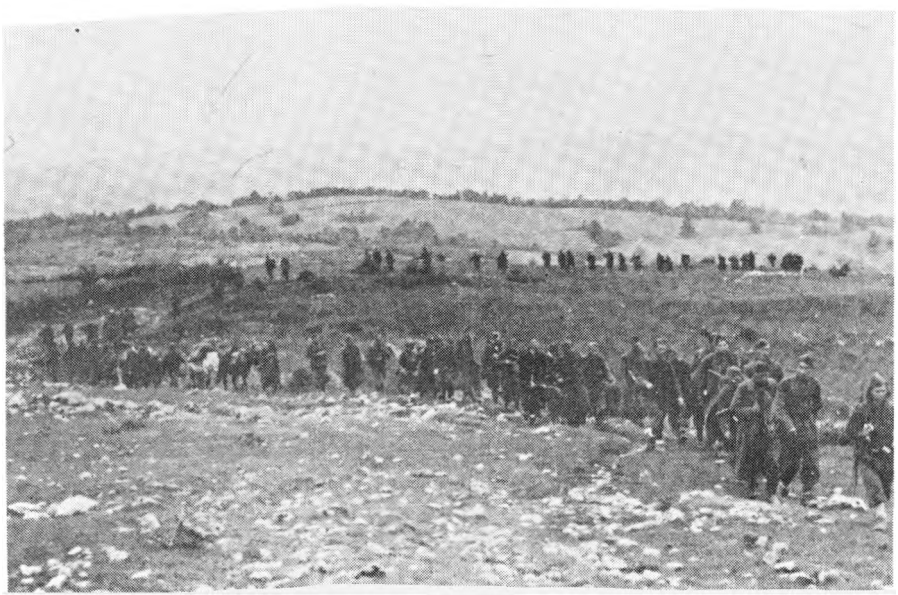

Prilikom desanta na Drvar padobranci zarobljavaju partizanku Gospu Talić (gore)

Jedinice Šeste proleterske (ličke) divizije na maršu ka Drvaru, 25. maja 1944.godine (levo dole)

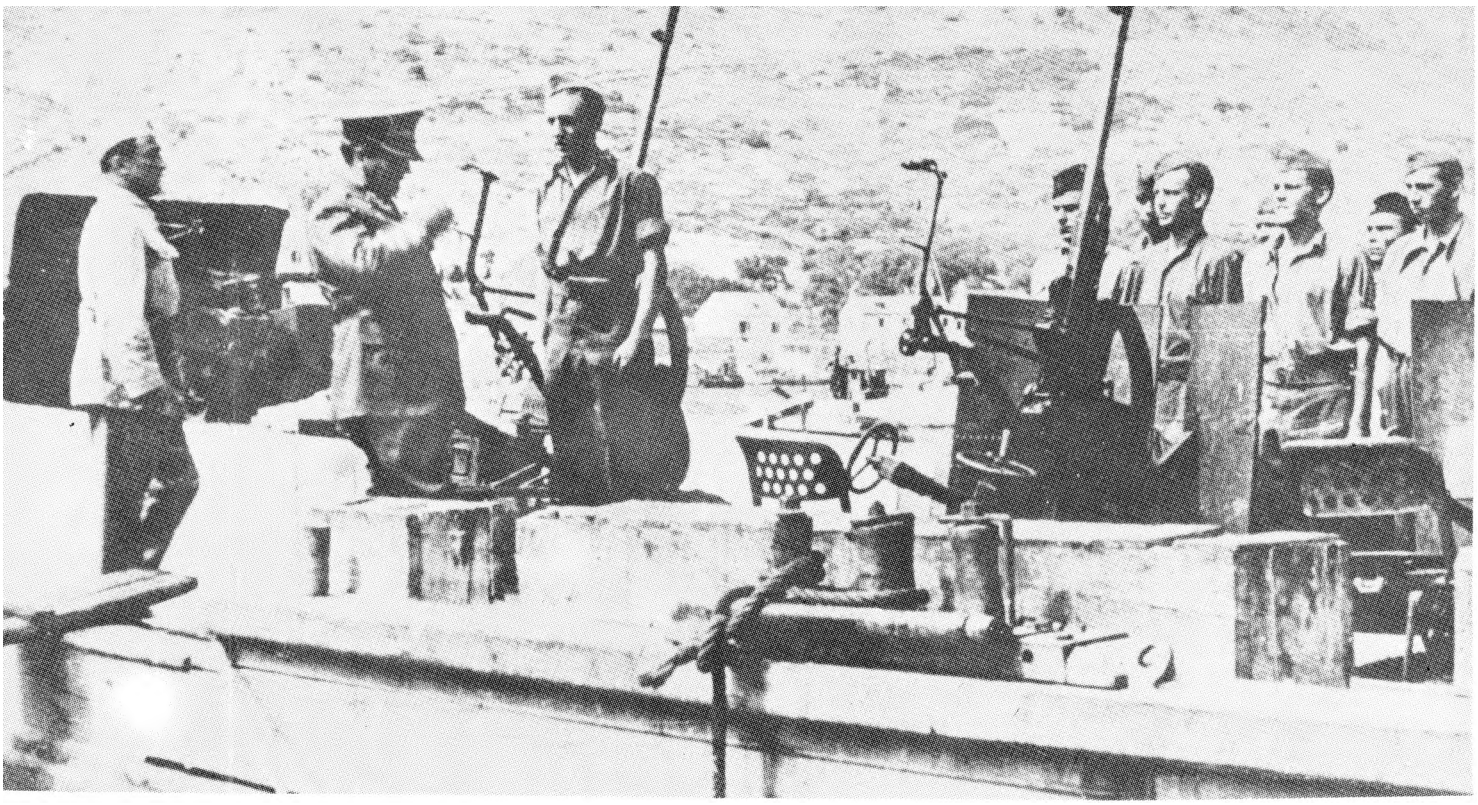

Drug Tito na brodu »Jadran« prilikom obilaska Mornarice NOVJ u luci Vis, 11. jula 1944. godine

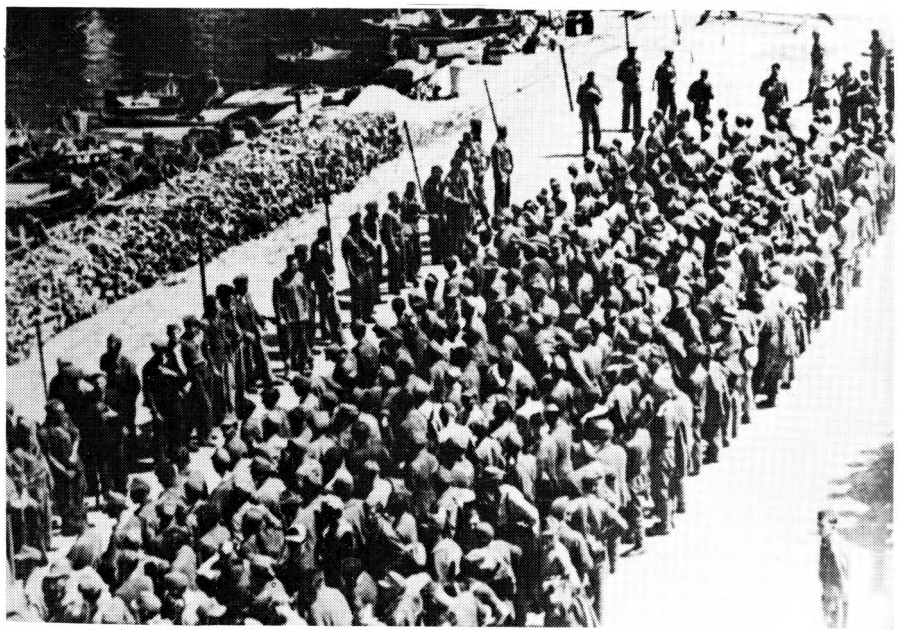

Dolazak na Vis jedinica 3. prekomorske brigade iz Italije, marta 1944. godine (dole)

Uspeh u prvom obimnijem napadu sa Visa imao je izvanredno moralno dejstvo na jedinice NOV i Mornarice. Pored toga, visoko je podignut ugled NOV u očima saveznika (iako su sa skepsom gledali na naš desant). Engleski general Vilson (komandant Bliskog istoka) nije mogao a da ne oda priznanje našim jedinicama. On je uputio telegram komandantu 26. divizije:

»Mnogo cenim rad Vaše vojske u napadu na Mljet i Korčulu. Bio bih Vam zahvalan ako uručite komandirima i borcima moje čestitke za njihovu uspešnu borbu.«

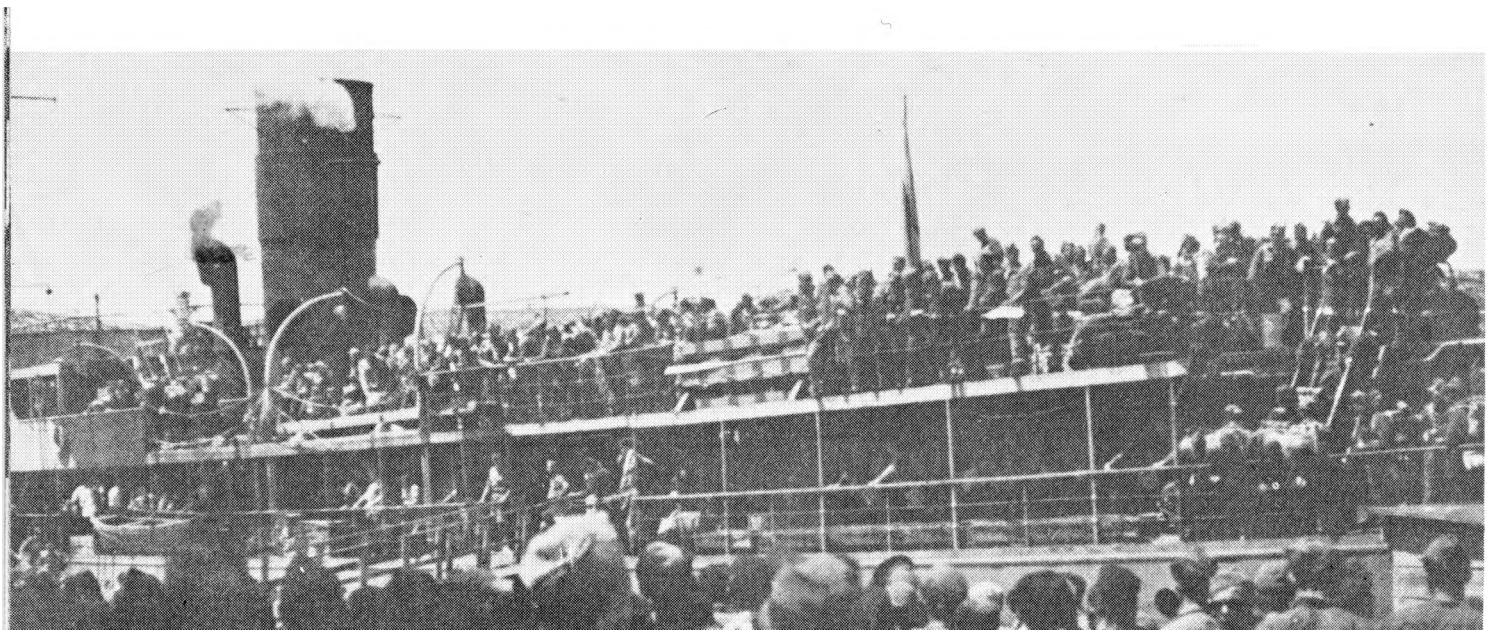

Vis-strategijskiznačaj u NOR-u

Oslobođenjem gotovo cele istočne jadranske obale i otoka, prilikom kapitulacije fašističke Italije, septembra 1943, nastala je pukotina u odbrambenom sistemu tzv. Hitlerove evropske tvrđave. Formiranjem 8. korpusa (4 divizije) i Mornarice NOVJ izmenjena je operativna situacija na prostoru Dalmacije. Oslobođeni otoci i obala poprimili su funkciju »mosta« za uspostavljanje direktnog kontakta sa savezničkim armijama koje su se iskrcale na tlo južne Italije. Sve to ugrozilo je sigurnost nemačke odbrane Balkana, gde je predviđena i mogućnost iskrcavanja savezničkih trupa. Zbog loga je nemačka Vrhovna komanda naredila Komandi 2. oklopne armije da što pre ovlada istočnom jadranskom obalom i otocima. Posle žestokih višemesečnih borbi, Nemcima je uspelo da do kraja 1943. godine potisnu glavninu 8. korpusa sa obalskog pojasa i zaposednu sve otoke, izuzev Visa, na koji su se januara 1944. povukle jedinice 26. divizije i Mornarice NOVJ i na njemu, po Titovom naređenju od 20. januara, organizovale upornu odbranu. Vis je pretvoren u bastion koji neprijatelj nije mogao da zauzme. Čvrsto branjeni Vis postao je stecište celokupnog pomorskog saobraćaja, baza za prihvatanje materijalne i tehničke pomoći, odakle je ona dalje transportovana na razne punktove na ostrvima i na obali. Preko Visa su upućivani ranjenici na lečenje u Italiju, kao i neboračko stanovništvo u zbeg. Vis je postao prva škola kadrova — vojnih rukovodilaca i raznih specijalista. U proleće 1944. sa Visa su vršeni desanti na nemačke posade na susednim ostrvima; među značajnije spada desant na Mljet i Korčulu izvršen aprila 1944, kada je ubijeno ili zarobljeno oko 1.000 nemačkih vojnika.

Nemačka Vrhovna komanda veoma dobro je uočavala važnost odbrane Visa za NOVJ, pa je njegovo zauzimanje bilo više puta predmet njene rasprave. Ali, ceneći da je napad na ovo ostrvo veoma rizičan, Nemci su odustali od namere da ga zauzmu.

Savezničkim armijama u Italiji bilo je u interesu da se Vis zadrži u vlasti NOVJ. Zato su se saveznici postepeno, iako oprezno i direktno, angažovali u odbrani Visa sa oko 2.000 vojnika i nekoliko torpednih čamaca. Svaki dolazak savezničkih jedinica, pa i manjih grupa, na Vis radi angažovanja u odbrani bio je posebno odobren od Vrhovnog štaba, kao i izgradnja aerodroma, baziranje plovnih jedinica u lukama Visa i si.

Dolaskom na Vis vrhovnog komandanta i predsednika Nacionalnog komiteta maršala Tita sa svojim saradnicima, 7. juna 1944. posle neuspešnog desanta na Drvar, ovo ostrvo dobija izuzetnu ulogu. Vis je postao sedište rukovodstva nove Jugoslavije. Za njegovo ime vezana je čitava etapa oslobodilačkog rata i revolucije. On je pružao neophodne fizičke uslove za rad najvišeg rukovodstva nove Jugoslavije u periodu konstituisanja države, u jeku bitke za njeno međunarodno priznanje. »Sa Visa je«, rekao je Tito, »nama bio otvoren široki horizont za kontakte sa našim saveznicima i ostalim svijetom uopšte. Na Visu je bio omogućen, manje-više i miran, normalan rad. Tu se mi nismo bavili samo vojnom strategijom, već i politikom.« Vis je postao centar političke i diplomatske aktivnosti nove Jugoslavije čije je rukovodstvo intenzivno radilo na oživotvorenju odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a, što je praktično značilo osiguranje tekovina oslobodilačke borbe i revolucije. Na Visu (»na oslobođenom teritoriju Jugosalvije«), potpisan je tzv. Viški sporazum. Sa Visa je Tito otputovao u Italiju na razgovore sa V. čerčilom, što je bilo od ogromnog značaja za novu afirmaciju naše oružane borbe.

U govoru borcima Prve dalmatinske brigade, povodom dvogodišnjice njenog osnivanja, maršal Tito je septembra 1944. na Visu izgovorio čuvenu lozinku »Tuđe nećemo — svoje ne damo!«

Zarobljeni Nemci prilikom oslobođenja Korčule, aprila 1944. (levo)

Piloti Prve i Druge eskadrile NOVJ pred poznatim »Spitfajrom — osvetnikom Pete ofanzive«. Početkom septembra 1944. godine na Visu drug Tito je izvršio smotru eskadrile i tom prilikom ušao u kabinu ovog našeg legendarnog lovca.

Završne operacije NOVJ

(septembar 1944 — početak januara 1945)

Jedinice 13. korpusa NOVJ u pokretu od Leskovca ka Nišu, septembra 1944. godine

Prateći razvoj operacija na evropskim ratištima i procenjujući da će dalji razvoj ofanzive Crvene armije na južnom levom krilu sovjetsko-nemačkog fronta bitno uticati na strategijsku situaciju na Balkanu, vrhovni komandant Tito je odlučio da težište operacija NOVJ usmeri ka Srbiji, i u tom cilju do početka jula 1944. u Crnoj Gori, Sandžaku i istočnoj Bosni koncentrisao jake snage: Operativnu grupu divizija, 1. proleterski i 12. korpus. Plima NOB-a zahvatila je Srbiju, na čijem tlu je formirano pet divizija NOVJ.

Pored vojnog, oslobođenje Srbije imalo je posebno političko značenje zbog razbijanja domaćih kontrarevolucionarnih i kolaboracionističkih snaga — četnika D. Mihailovića.

Tito je procenio, posebno na osnovu razgovora sa čerčilom u Italiji (avgusta 1944), da će Britanci sve dok Srbija ne bude oslobođena, voditi političku igru sa četnicima i licitirati sa tobožnjim raspoloženjem srpskog naroda, nastojeći da time pravdaju svoju težnju za ponovnim uspostavljanjem monarhije u Jugoslaviji. Po povratku iz Italije razradio je plan operacija za oslobođenje Srbije ceneći da od uspešnog ishoda, pored učvršćenja NOP-a u ovom delu zemlje, zavisi i jačanje pozicija nove Jugoslavije kod saveznika.

Snage NOVJ, tokom leta, izmanevrisale su Nemce i prodrle duboko u Srbiju. Do sredine septembra one su, zajedno sa 2. šumadijskom brigadom i partizanskim odredima, u bojevima na Kopaoniku, u Župi i Rasini, na Zlatiboru i Jelovoj gori potpuno razbile i raspršile četničke snage D. Mihailovića. U međuvremenu, u jugoistočnoj i istočnoj Srbiji formirani su (6. septembra) 13. i 14. korpus NOVJ.

Radi efikasnijeg vođenja daljih operacija u Srbiji, Vrhovni štab je 15. septembra formirao 1. armijsku grupu, u čiji su sastav ušli 1. i 12. korpus — ukupno osam divizija. U drugoj polovini septembra, divizije 1. armijske grupe NOVJ, oslobađajući zapadnu Srbiju i Šumadiju, približile su se Beogradu, izbivši na liniju Aranđelovac — Šabac.

Građani i borci pod zaštitom tenka izvlače ranjenike u borbi za oslobođenje Beograda, oktobra 1944.

Prodorom divizija NOVJ u Srbiju, dejstvom 13. i 14. korpusa i prodorom trupa Crvene armije kroz Rumuniju i Bugarsku do jugoslovenske istočne granice, zatvarao se najkraći pravac povlačenja nemačkoj Grupi armija »E« na sever i severozapad. Uporedo s tim počelo je izvlačenje Grupe armija »E« iz Grčke početkom oktobra 1944, kada su zajedničke operacije NOVJ i Crvene armije ka glavnom strategijskom cilju — Beogradu već bile otpočele.

U takvoj vojno-političkoj situaciji, kada je NOVJ oslobodila najveći deo Srbije i kad je 17. divizija NOVJ, sa oko 100.000 boraca, bila spremna da uđe u završnu fazu bitke za konačno oslobođenje Srbije, čitava NOVJ koja se borila na svim područjima Jugoslavije imala je tada (septembra 1944) 15 korpusa, odnosno 50 divizija, 2 operativne grupe, 16 samostalnih brigada, 130 partizanskih odreda, svoju ratnu mornaricu, prve formacije avijacije — ukupno oko 400.000 naoružanih boraca.

U razgovorima u Moskvi, Nacionalni komitet i sovjetska Vrhovna komanda su se »sporazumjele o prelasku trupa Crvene armije na istočnu teritoriju Jugoslavije i o vođenju zajedničkih operacija radi oslobođenja tog dijela zemlje i Beograda«. Sovjetska strana je priznala neprikosnovenost suvereniteta Jugoslavije i poštovanje organa narodne vlasti od strane jedinica Crvene armije za vreme privremenog boravka na jugoslovenskoj teritoriji.

Na povratku iz Moskve, u Krajovi, predsednik Nacionalnog komiteta maršal Tito — u želji da doprinese uspostavljanju dobrih

odnosa sa otečestvenofrontovskom Bugarskom i da olakša njen međunarodni položaj — udovoljio je molbi bugarske vlade i, u ime Nacionalnog komiteta, odobrio učešće delova bugarske armije na tlu Jugoslavije.

Zajedničke operacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Crvene armije za oslobođenje istočnih i severoistočnih delova Srbije, koje su počele krajem septembra 1944, obeležene su zajedničkom pobedom — oslobođenjem Beograda, 20. oktobra 1944, za čiju slobodu je dalo živote oko 3000 boraca NOVJ i oko 960 crvenoarmejaca.

Posle beogradske operacije i učešća u oslobađanju Vojvodine, jedinice 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije prebačene su na front u Mađarsku, sem jednog korpusa koji je do kraja 1944. godine, takođe, upućen na budimpeštanski pravac. Prema sovjetskim podacima, u borbama na tlu Jugoslavije je poginulo oko osam hiljada crvenoarmejaca.

Oslobođenje istočnih krajeva zemlje i Beograda bilo je veoma značajno za dalje vođenje oslobodilačkog rata. U oslobođeni Beograd prešlo je vojno i političko rukovodstvo nove Jugoslavije, gde je razvilo svestranu aktivnost mobilišući sve snage za konačno oslobođenje Jugoslavije, za dalju izgradnju narodne vlasti i međunarodno priznanje i obnovu' razorenih oblasti zemlje.

Vrhovni komandant Maršal Tito drži govor postrojenim jedinicama na Banjici, 27. oktobra 1944. godine

Već prvih dana u borbi za oslobođenje Reograda, oko 2000 Beograđana priključilo se oslobodiocima svoga grada (gore)

General Peko Dapčević, komandant Prve armijske grupe NOV sa generalom Zdanovim, komandantom jedinica Crvene armije za vreme Beograske operacije, oktobra 1944. (levo)

Oslobođenje Dalmacije, Makedonije i Crne Gore

Ulazak jedinice Osme vojvođanske brigade u Sentu, krajem oktobra 1944. godine

Izuzetno značenje imale su operacije za oslobođenje Dalmacije, u leto i jesen 1944. U prvoj polovini septembra, desantima sa otoka Visa otpočelo je oslobođenje srednjodalmatinskih otoka i obale. Dalmacija je konačno oslobođena početkom decembra uspešno izvedenom kninskom operacijom, u kojoj su razbijeni 264. nemačka divizija i četnici popa Đujića.

Pobede NOVJ i njene mornarice u Dalmaciji bile su značajan činilac u pogledu učvršćenja pozicija NOP-a na jadranskoj obali.

Glavni štab NOV Makedonije početkom septembra pripremao je svoje jedinice za konačno oslobođenje Makedonije. U vremenu od avgusta do oktobra 1944. formirano je sedam divizija NOV Makedonije (41, 42, 48, 49, 50, 51. i Kumanovska) svrstanih u tri korpusa: 15, 16. i Bregalničko-strumički. Snage NOV Makedonije ukupno su imale oko 60.000 boraca. U neprekidnim dvomesečnim borbama, od polovine septembra do polovine novembra, one su, uz pomoć delova 1. i 4. bugarske armije oslobodile Makedoniju. Poslednje nemačko uporište u Makedoniji — Skoplje, 13. novembra

Ova fotografija na svoj način rečito govori o stanju na jugoslovenskom frontu krajem 1944: među objašnjenjima za razbijene i demoralisane nemačke jedinice jeste i pravac za »Zbornište vojnika koji su jedinicu izgubili« (desno)

Defile oslobodilaca Mostara, februara 1945. godine (desno dole)

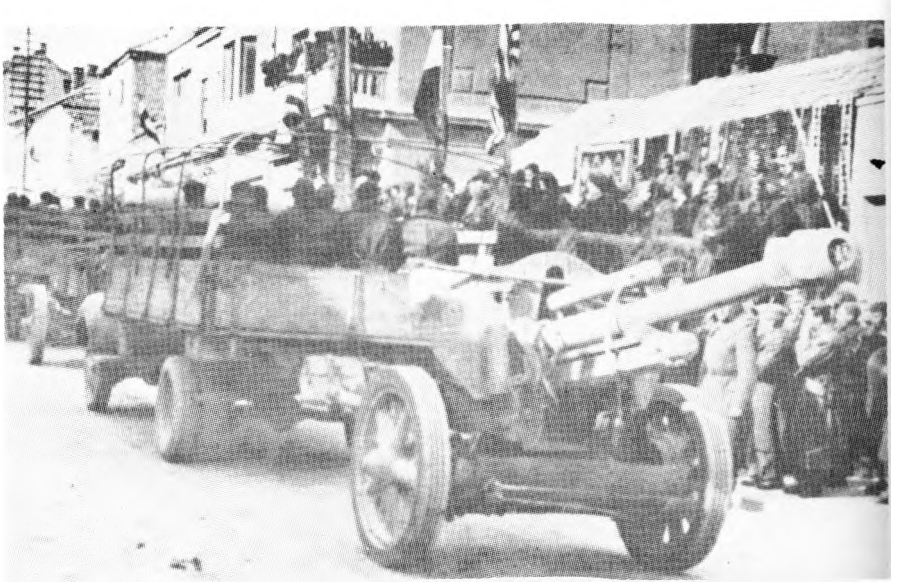

Nakon oslobođenja Beograda, zadatak je osloboditi Zagreb — faksimil teksta govora druga Tita na Banjici prilikom defilea jedinica koje su učestvovale u Beogradskoj operaciji

Nakon oslobođenja Beograda zadatak je osloboditi Zagreb

Govor maršala Tita, koji je održao po svom dolasku u Beograd na Banjici prilikom defilea jedinica Narodno-oslobodilačke vojske

Drugovi borci, komandiri, komandanti i politkomesari Narodno-oslobodilačke vojske!

Izražavam svoju zahvalnost za vaše junačko držanje prilikom oslobođenja vama svima dragog glavnog grada Beograda. Oslobođenje Beograda, koje ste izvojevali skupa sa herojskom Crvenom armijom, ima ogroman historijski značaj. **U ovom namučenom gradu prije tri i pol godine počeo je otpor protiv t. zv. nepobjedivog njemačkog osvajača.** 27. marta narod Beograda kao i narod drugih gradova davao je otpor i vi ste započeli borbu protiv pljačkaša, koji je dotle porobio čitavu Evropu. Kada su njemačke hitlerovske horde, opijene pobjedama u Evropi, mučki napale na velikog Saveznika — Sovjetski Savez narodi Jugoslavije znali su da je došao čas za borbu. Narodi Jugoslavije ponovno su dobili vjeru da će opet doći dan oslobođenja.

Omladina Beograda pokazala je besprimjerno herojstvo napadajući na ulicama Beograda njemačku motorizaciju. Omladina Šumadije prva se digla i poslije bratskog vremena oslobodila skoro cijelu zapadnu Srbiju. Kada su njemački osvajači uz pomoć domaćih izdajnika Nedića i Mihailovića naše slavne šumadijske partizane istisnuli iz Srbije, omladina Šumadije pošla je zajedno sa slavnim crnogorskim borcima u ostale krajeve Jugoslavije da slije bratstvo i jedinstvo i da bije prokletog neprijatelja, koji je htio istrijebiti naš narod. Sinovi Srbije, sinovi Šumadije i sinovi Crne Gore pošli su i spojili se sa Hrvatima i Slovencima iz svih ostalih krajeva i rame uz rame pod najtežim okolnostima tri i pol godine junački izdržali u borbi protiv nadmoćnijeg neprijatelja.

Sada su se mladi Srbi vratili iako u mnogo manjem broju, jer su najbolji sinovi ostavili kosti u Crnoj Gori, Dalmaciji i Bosni, hujući bratstvo i jedinstvo. Vratio se jedan mali, ali mnogo jači dio. Vratili su se sinovi Hrvatske, Slovenije, Dalmacije i Vojvodine da zajedničkim oslobađanju i oslobode grad Beograd. Ovdje su se prvi put spojile Crvena armija i naša Narodno-oslobodilačka vojska. Ulice Beograda zalivene su krvlju svih sinova Jugoslavije, zalivene su također krvlju herojske Crvene armije, sinova Sovjetskog Saveza. Po tome ima ogromni historijski značaj. Sada je vaš zadatak i zadatak ostalih boraca, naročito sinova Srbije, da zajedno sa ostalim narodima oslobode preostale dijelove naše namučene zemlje.

Sada je zadatak sinova Šumadije i Hrvatske kao i ostalih boraca, da oslobode grad Zagreb.

To su vaši zadaci. Vaš je zadatak, da **rame uz rame sa Crvenom armijom gonite zakletog neprijatelja izvan naše krvlju natopljene zemlje.** Sjećate se pred jednu i pol godinu neprijatelj se obrušio svom silom na nas da nas zatre. Mi smo bazali, ne ćeš, pobijedit ćemo mi.

Naši Saveznici — Sovjetski Savez, Engleska i Amerika došli su u mogućnost da nam ukažu pomoć. Saveznici Engleska i Amerika počeli su prebo svojih avijatičara slati pomoć u oružju i municiji i ostalom što je bilo potrebno. Danas sinovi sovjetske zemlje, Crvenoarmejci, rame uz rame sa vama oslobađaju ovu zemlju. **Ovdje u Beogradu, u jugoslaviji kuje se bratstvo svih naših velikih saveznika sa našom namučenom zemljom. Naša je misija ne samo osloboditi naše zemlje, nego zajedno sa našim saveznicima da istjeramo neprijatelja u njegove jazbine i tamo učinimo kraj ludaji, koja je htjela pokoriti čovječanstvo.**

Artiljerija Osmog korpusa NOVJ početkom decembra 1944, dejstvuje u poznatoj Kninskoj bici (levo gore)

oslobodila je 42. divizija u sadejstvu sa 16. brigadom Kumanovske divizije NOV Makedonije.

Od sredine oktobra do druge polovine decembra jedinice NOVJ oslobodile su Kosovo i delove zapadne Srbije. U borbama za oslobođenje Kosova, pored jedinica NOVJ, učestvovala je i jedna divizija Narodnooslobodilačke vojske Albanije i delovi bugarske 2. armije.

Završne operacije za oslobođenje Crne Gore i Sandžaka počele su u oktobru 1944. godine. U oktobru i novembru oslobođen je veći deo Crne Gore. Cetinje je oslobođeno 13. novembra i u njega se (8. decembra) preselilo Predsedništvo crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja. Jedinice Primorske operativne grupe oslobodile su Crnogorsko primorje. Oslobođenjem Podgorice (19. decembra), Kolašina (28. decembra), Mojkovca (31. decembra) i Bijelog Polja (4. januara 1945), Crna Gora je potpuno oslobođena.

Za vreme borbi za oslobođenje Srbije, Dalmacije, Makedonije, Crne Gore i Hercegovine, zapadno od linije Dunav — Drina — Sarajevo — Mostar — Knin — Zadar, u Hrvatskoj, Bosni i Sloveniji delovalo je osam korpusa NOVJ (3, 4, 5, 6, 7, 9, 10. i l i) — ukupno 21 divizija, i jedinice jedne operativne zone u (Štajerskoj), niz partizanskih odreda i više vojnoteri tori jalnih komandi i jedinica.

Korpusi NOVJ u pozadini neprijatelja, da bi sprečili manevar i snabdevanje neprijateljskih jedinica, ofanzivno su delovali, pre svega, na komunikacije. Pri tom su napadani i krupni neprijateljski garnizoni kao, na primer, Banjaluka i Tuzla. Operativno-•strategijsko delovanje korpusa NOVJ u pozadini neprijatelja predstavljalo je značajnu komponentu uspeha završnih operacija u celini.

Do kraja 1944. NOVJ je oslobodila veliki deo zemlje: Dalmaciju, jugoistočne delove Bosne i Hercegovine, Crnu Goru, Srbiju i Makedoniju. To je bila solidna straterijska osnova za dalje vođenje rata, do njegovog pobedonosnog završetka. Time je bila završena prva etapa operacija za konačno oslobođenje Jugoslavije. Narodnooslobodilačka vojska, kao samostalna oružana sila, uspostavila je jedinstven i stabilan front od Drave preko Srema, Bosne i južne Like do Jadranskog mora.

Delovi 42. makedonske divizije ulaze u Skoplje, novembra 1944.

Narodnooslobodilački front i narodna vlast (u završnoj etapi rata)

Lazar Koliševski, na slici prvi sleva, u oslobođenom Skoplju krajem 1944, obrazovao je Prvu vladu Makedonije, 16. aprila 1945.

Đuro Pucar-Stari govori na Trećem zasedanju ZAVNO BiH-a krajem aprila 1945, kada je obrazovao prvu vladu Bosne i Hercegovine

Rukovodstvo NOP-a stalno je nastojalo da proširuje političku osnovu nove Jugoslavije. Od maja 1944. u svim jugoslovenskim zemljama i pokrajinama, sem u Sloveniji gde se na specifičan način razvijala Osvobodilna fronta od 1941. stvaraju se organizacije Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF) u koje ulaze svi rodoljubi koji su se izjasnili za narodnooslobodilačku borbu, bez obzira na njihovo političko uverenje, nacionalnu i versku pripadnost. Stvaranjem ovako snažne političke organizacije izraženo je jedinstvo širokih narodnih slojeva. Osnovu JNOF predstavljaju masovne političke organizacije omladine i žena (USAOJ i AFŽ) koje su stvorene krajem 1942. godine, a nakon formiranja, januara 1945. u JNOF, kao kolektivni član, pristupaju i Jedinstveni sindikati radnika i nameštenika Jugoslavije. Pored ovih masovnih političkih organizacija, JNOF su pristupili i neki građanski političari. Tako, na primer, u Hrvatskoj, na oslobođenoj teritoriji obrazuje se Izvršni odbor Hrvatske seljačke stranke sa ciljem da se izoluje bivše vodstvo s Mačekom na čelu; u Srbiji, u jesen 1944, JNOF prastupaju pojedini demokratski orijentisani građanski političari koji su prihvatili vodstvo KPJ u NOP-u. Izvan fronta naći će se malobrojna grupa opozicionara Demokratske stranke s Milanom Grolom na čelu, koji traže podelu vlasti i istupaju protiv federativnog uređenja zemlje, traže buržoaski parlamentarizam i suprotstavljaju se socijalističkom pravcu razvitka zemlje. Ogromnom pobedom Narodnog fronta na izborima 1945. ovi malobrojni opozicionari, kojima su se pridružili šubašić i Šutej, izgubili su i poslednje nade u vraćanje buržoaskog poretka u Jugoslaviji. Stvaranjem organizacije JNOF, razgraničene su funkcije vlasti od političkih organizacija.

Uporedo sa širenjem i jačanjem političke osnove nove Jugoslavije, KPJ je — u duhu odluka AVNOJ-a — radila na učvršćivanju i osposobljavanju organa narodne vlasti koji su, što se rat bližio kraju, morali sve više rešavati probleme celokupnog života naroda, a pre svega pokrenuti sve narodne snage na obnovu razorene zemlje. U tom periodu Predsedništvo AVNOJ-a donosi odluku o kažnjavanju saradnika okupatora, kao i o konfiskaciji njihove imovine. Tako je krajem 1944. i početkom 1945. godine izvršena eksproprijacija imovine saradnika okupatora i ratnih zločinaca, a imovina nestalih i odsutnih lica stavljena je pod državnu upravu. Na isti način je postupljeno i sa stranim preduzećima koja su posle povlačenja Nemaca ostala napuštena. Tako se, iako ne na klasnoj osnovi, još u toku NOR-a počinje stvarati ekonomska osnova novog političkog sistema, što je omogućilo bržu obnovu zemlje, snabdevanje fronta i oživljavanje privrede. To su bile značajne promene u društveno-ekonomskoj strukturi.

Tokom 1944. zemaljska antifašistička veća konstituisala su se u zakonodavne i izvršne organe vlasti, a njihovi izvršni odbori poprimili su karakter privremenih vlada. Završni oblik sistema jedinstvene narodne vlasti dobija u aprilu i maju 1945. godine kada zemaljska antifašistička veća federalnih jedinica postaju njihove narodne skupštine. Istovremeno se obrazuju vlade federalnih jedinica, i to: 9. aprila u Srbiji, 14. aprila u Hrvatskoj, 16. aorila u Makedoniji, 17. aprila u Crnoj Gori, 28. aprila u Bosni i Hercegovini i 5. maja u Sloveniji. Tada se, ujedno, konstituiše Srbija kao federalna jedinica sa autonomnim pokrajinama Vojvodinom i Kosovom i Metohijom (Kosovo). Time su već bile postavljene osnove federativnog uređenja nove Jugoslavije, koje će biti potvrđene Ustavom koji je donet januara 1946. godine.

Grupa članova prve slovenačke vlade u Ajdovščini 5. maja 1945. U sredini, Boris Kidrič, predsednik Vlade

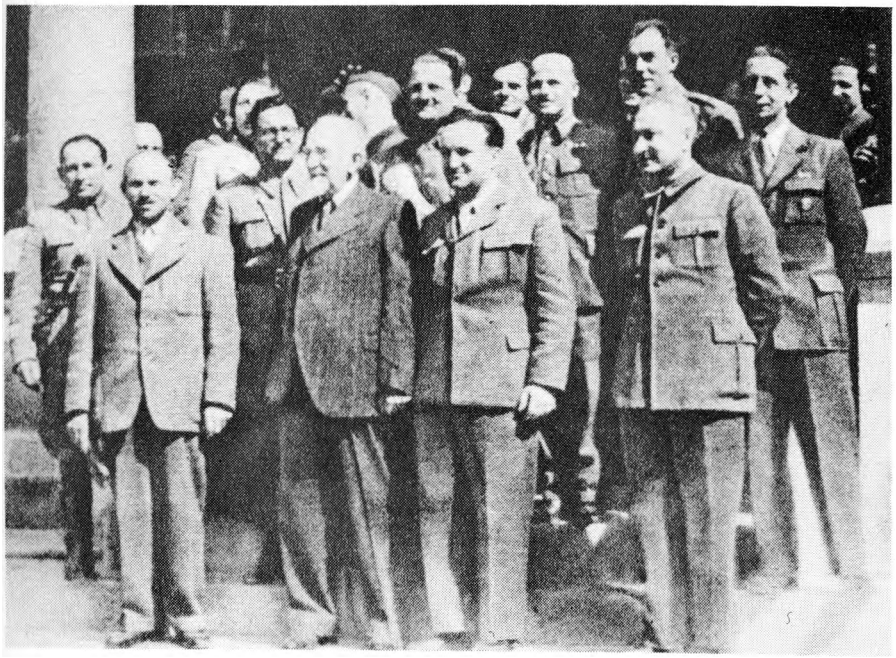

Sa zasedanja Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije, na kojoj je 14. aprila 1944. obrazovana Narodna vlada Srbije (levo gore)

Vlada Hrvatske, formirana u Splitu 14. aprila 1945. U prvom redu, u sredini, Vladimir Nazor, predsednik ZAVNOH-a i Vladimir Bakarić, predsednik Vlade (levo)

Grupa većnika Četvrtog zasedanja Crnogorske antifašističke skupštine, na kome je 17. aprila 1945. formirana Vlada Crne Gore

Maršal Tito u Rimu sa svojim saradnicima, avgusta 1944. godine

Predsednik Nacionalnog komiteta Maršal Tito sa grupom članova Komiteta i Ivanom Subašićem na dan potpisivanja sporazuma Tito—Subašić na Visu, 1944. godine

Borba za međunarodno priznanje nove Jugoslavije i stvaranje privremene vlade DFJ

Posle Teheranske konferencije lidera triju vodećih sila antihitlerovske koalicije, problem međunarodnog priznanja nove Jugoslavije ulazi u novu etapu. Odluke Drugog zasedanja AVNOJ-a postale su čvrsta osnova za odbranu nezavisnosti nove Jugoslavije. Osloncem na snagu NOP-a, koja je bila u stalnom porastu, nasuprot slabljenju i raspadanju fronta okupatora i kvislinga, one su bile polazište u Titovoj aktivnosti na postizanju međunarodnog priznanja. Iako savezničke vlade ove odluke nisu primile s naklonošću, one ih u odnosima s NOP-om nisu mogle ni mimoići. U takvoj situaciji predsednik britanske vlade Ćerčil, koji je formalno napustio četnike Draže Mihailovića, početkom 1944. godine otpočeo je prepisku s Titom nastojeći da, pravljenjem izvesnih ustupaka, privoli rukovodstvo NOP-a da prihvati povratak kralja u zemlju pozivajući se na njegova ustavna prava. On je verovao da će se na taj način »istopiti« tekovine NOP-a i revolucije i u posleratnoj Jugoslaviji osigurati buržoaski poredak.

Međutim, Tito je beskompromisno zastupao odluke AVNOJ-a i Ćerčilu 9. februara 1944. godine odgovorio: »Kao što Vam je poznato, AVNOJ je na svom Drugom zasjedanju od 29. novembra 1943. potvrdilo da je nepokolebljivi pobornik jedinstva jugoslavenskih naroda. Međutim, sve dok postoje dvije vlade, jedna u Jugoslaviji, a druga u Kairu, ne može biti govora o potpunom jedinstvu. Stoga se vlada u Kairu mora ukinuti, a sa njom odstraniti i Draža Mihailović. Saveznici su dužni da priznaju i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, kao jedinu jugoslovensku vladu, a kralj Petar da se, suglasno tome, potčini odlukama AVNOJ-a.«

Videći čvrst stav rukovodstva NOP-a, Britanci su smenom Purića i dovođenjem za predsednika jugoslovenske vlade dr Ivana šubašića kao prihvatljive ličnosti za razgovore s Nacionalnim komitetom, nastojali stvoriti uslove za te razgovore, naravno, imajući u vidu uvek krajnji cilj: povratak kralja.

Tito i rukovodstvo NOP-a, polazeći od vojne i političke snage NOP-a i ceneći da še bliži završna etapa drugog svetskog rata, veoma značajna za rešavanje spoljnopolitičkog položaja nove Jugoslavije, prihvatili su pregovore sa dr Ivanom Subašićem smatrajući ih jednom stepenicom u međunarodnom priznanju nove Jugoslavije. Tako je 16. juna 1944. došlo do Viškog sporazuma između Nacionalnog komiteta i kraljevske vlade dr I. šubašića (u čijoj je stalnoj pratnji bio britanski ambasador Stivenson). Ovim sporazumom ni u čemu nisu dovedene u pitanje odluke AVNOJ-a. Šubašić je prihvatio federativno uređenje zemlje, odao priznanje NOVJ pod komandom maršala Tita, preuzeo obavezu da se založi za pomaganje NOB i da sastavi vladu od ličnosti koje se nisu kompromitovale u borbi protiv NOP-a.

Britanci nisu bili zadovoljni Viškim sporazumom i zato su preduzeli neposrednu akciju. Prilikom razgovora Tito — čerčil, avgusta 1944. godine u Italiji, iako je postignuta saglasnost o nekim pitanjima, o dva suštinska pitanja nije postignut dogovor:
o povratku kralja u Jugoslaviju i o vraćanju zemlji-matici Istre i Slovenačkog primotja, koji su otuđeni nakon prvog svetskog rata. Tito je odlučno ponovio argumente protiv povratka kralja, pozivajući se na odluke AVNOJ-a i istakao pravo Jugoslavije na otuđene krajeve s obzirom na to da u njima živi u velikoj većini hrvatsko

Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije pod predsedništvom druga Tita obrazovana je 7. marta 1945. u Beogradu. Pored dr Šubašića, u vladu je ušlo još nekoliko predstavnika emigrantskih krugova. Vlada je donela svoju Deklaraciju u kojoj je saopšteno da će svoju delatnost razvijati na tekovinama Narodnooslobodilačke borbe, izraženim u odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a. Saveznici su odmah priznali Privremenu vladu, a uskoro su to učinile i ostale savezničke i neutralne države.

i slovenačko stanovništvo, kao i da se NOP tamo široko razvio što je izraz opredeljenja tog stanovništva.

Za vreme razgovora u Moskvi između Tita i Staljina, postignut je dogovor u pogledu zajedničkih operacija NOVJ i Crvene armije za oslobođenje istočnih krajeva Jugoslavije i Beograda i o pružanju pomoći u naoružanju NOVJ. No, tom prilikom i Staljin je sugerisao Titu da tobože privremeno prihvati kralja i da se oko toga ne spori sa Britancima, što je bilo u duhu dvadesetak dana kasnije postignutog sporazuma u Moskvi sa Ćerčilom o podeli uticaja u Jugoslaviji (50:50).

Nakon oslobođenja velikog dela zemlje i Beograda, čime je još više ojačao položaj nove Jugoslavije a oslabio položaj snaga starog poretka, Tito je prihvatio razgovore sa dr I. Subašićem o obrazovanju zajedničke vlade od predstavnika Nacionalnog komiteta i predstavnika šubašićeve vlade.

Beogradskim sporazumom između Nacionalnog komiteta i kraljevske jugoslovenske vlade stvoreni su uslovi za stvaranje zajedničke jugoslovenske vlade kao izvršnog tela, pri čemu je suština bila
ii tome da AVNOJ u toj privremenoj, prelaznoj situaciji zadržava sva prava vrhovnog zakonodavnog i izvršnog predstavničkog organa nove Jugoslavije. Propao je i poslednji pokušaj razbijanja Beogradskog sporazuma što je, pod uticajem velikosrpskih emigrantskih krugova verujući u podršku SAD, pokušao da učini kralj Petar. Tito je tada Britancima jasno stavio do znanja da će, ukoliko kralj ne prihvati Beogradski sporazum, Nacionalni komitet proglasiti vladom. U međuvremenu, u februaru 1945. došlo je do Konferencije na Jalti, koja preporučuje rukovodstvu nove Jugoslavije da se što pre obrazuje jedinstvena vlada, bez obzira na držanje kralja Petra, s tim da se AVNOJ proširi nekompromitovanim poslanicima Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije (izabranim decembra 1938).

Privremena vlada DFJ, uklanjanjem stvarne i formalno-pravne prepreke (najzad je kralj 2. marta imenovao namesnike), formirana je 7. marta 1945. godine pod predsedništvom maršala Josipa Broza Tita, i na dotadašnjoj platformi NOP-a nastavila rad na ostvarenju programa AVNOJ-a. U vladi je bila apsolutna većina ministara iz redova NOP-a. Istog meseca velike sile antihitlerovske koalicije priznale su novu jugoslovensku vladu i u Beograd uputile svoje diplomatske predstavnike.

Susret Maršala Tita i premijera Britanske vlade Vinstona Čerčila u Napulju 12. avgusta 1944. godine

Završna ofanziva Jugoslovenske armije

(januar 1945 — 15. maj 1945)

Početkom 1945. godine, posle niza poraza na svim frontovima, Nemačka se našla pred konačnim porazom. Snage antihitlerovske koalicije, sa istoka i zapada, izbile su na granice nacističke Nemačke, a s juga i jugoistoka približavale su se njezinom teritoriju. Crvena armija je prvi put otpočela operacije na teritoriji Trećeg Rajha — u Istočnoj Pruskoj. Linija sovjetsko-nemačkog fronta sada se protezala istočnom granicom Pruske, pored Varšave, kroz krajnji istočni deo čehoslovačke, zapadno od Budimpešte do reke Drave.

Nakon neuspele ofanzive u Ardenima i na Zapadnom frontu, nemačke trupe su se nalazile u strategij skoj defanzivi. Saveznička vojska ubrzo je izbila na francusko-nemačku granicu, oslobodila Belgiju, Luksemburg i južni deo Holandije.

Na Balkanu je Narodnooslobodilačka vojska Albanije, posle šestogodišnje okupacije, krajem 1944. godi ne oslobodila svoju zemlju.

Vrhovni komandant NOVJ maršal Josip Broz Tito na Sremskom frontu početkom 1945. godine

Posle oslobođenja Srbije, Makedonije, Crne Gore, Dalmacije i znatnog dela Bosne i Hercegovine, u 1945. godini na jugoslovenskom ratištu otpočinje druga etapa završnih operacija NOVJ koja je, sama na tlu Jugoslavije, započela svoj poslednji udar za konačno oslobođenje zemlje.

U do tada? oslobođenim krajevima osnovna akciona parola bila je »Sve za front — zve za pobedu!« Jedinstveni narodnooslobodilački front težište svog delovanja je usmerio na mobilizaciju svih ljudskih i materijalnih potencijala i njihovo uključivanje u napore za potpuno oslobođenje Jugoslavije. Tito je tada isticao da »ne može biti govora o nekom miru dok još ima i jedan komad naše zemlje pod okupatorom«. U Makedoniji, Srbiji, Vojvodini, na Kosovu, u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Dalmaciji, uporedo sa mobilizacijom ljudi za NOVJ, razgarala se bitka za snabdevanje fronta i za obnovu razorenih i opustošenih delova zemlje koji su konačno oslobođeni, za zbrinjavanje i prihvat ranjenika s fronta, za staranje o nezbrinutim, o deci i starcima, žrtvama fašističkog terora, za vraćanje izbeglica u njihove domove itd. Jedan od najznačajnijih zadataka bio je obnavljanje privrede, stavljanje u pogon fabrika, saobraćajnica, pokretanje akcije za obradu zemlje, odnosno oživljavanje poljoprivrede. Svi ovi napori bili su u moralnom i materijalnom pogledu veoma značajni za ostvarenje strategijskog cilja — oslobođenje preostalog dela Jugoslavije, a bili su istovremeno prva masovna aktivnost na obnovi razorenih oblasti.

Prvog januara 1945. godine formirane su 1, 2. i 3. armija, a dva meseca kasnije 4. armija. Tada je Narodnooslobodilačka vojska preimenovana u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab reorganizovan u Generalštab.

Na početku 1945. godine NOVJ je brojila oko 600.000 boraca, a do početka marta, tada već kao Jugoslovenska armija, narasla je na preko 800.000 boraca, svrstanih u 63 divizije i jedinice Mornarice i Vazduhoplovstva (dve divizije).

U toku priprema za završnu ofanziivu jedinice NOVJ u prvim mesecima 1945. neprekidno su vodile žestoke borbe protiv nemačkih trupa i kvislinških formacija, posebno na Sremskom frontu, i za virovitički mostobran. Narodnooslobodilačka vojska je u februaru oslobodila Mostar i celu Hercegovinu. Početkom Ì945. godine 4. korpus NOVJ još čvršće je povezao slobodnu teritoriju Korduna i Banije. U Lici i Gorskom kotaru i u dolini Une 11. korpus je uspešno delovao u pozadini nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa.

U Sloveniji je početkom 1945. godine bilo već oko 135.000 neprijateljskih vojnika, uključujući i policijske snage. Jedinice NOV i PO Slovenije delovale su na širokom frontu. Sedmi korpus vodio je veoma dinamične manevarske borbe za Suhu krajinu, a najteže borbe je vodio 9. korpus u centralnom delu Slovenačkog primorja i u zapadnoj Gorenjskoj. Žestoke ofanzivne pothvate, praćene strahovitim terorom nad stanovništvom, neprijatelj je vodio i protiv jedinica 4. operativne zone u Štajerskoj i Koruškoj. Početkom aprila 1945. u Sloveniji deluje preko 30.000 boraca. To je bio strategijski veoma značajan deo Jugoslovenske armije u pozadini uspostavljene linije jugoslovensko-nemačkog fronta.

Sva ova dejstva jedinica Narodnooslobodilačke vojske u januaru i februaru 1945. imala su uvodni karakter — prethodila su završnom udaru, koji je počeo 20. marta ofanzivom 4. armije a

U vreme završnog udara Jugoslovenske armije, snage antihitlerovske koalicije preduzeće opštu ofanzivu u centralnoj Evropi. Ubrzo će se (25. aprila) na reci Elbi, kod grada Torgaua, sresti Crvena armija i trupe zapadnih saveznika. Otpočeće neposredna bitka za Berlin, koji će Crvena armija zauzeti 2. maja.

Na savezničkom frontu u Italiji 9. aprila počela je ofanziva angloameričkih snaga i 22. aprila probijen je front, čime su stvorene mogućnosti za brzo napredovanje prema severnoj Italiji, u kojoj su uspešno delovali italijanski partizani.

Prvi susret vojnika Crvene armije sa angloameričkim vojnicima u Nemačkoj, 30. aprila 1945. godine (levo)

ПОВЕРЕНИШТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Број: 255 1945 г.
1 марта 1945 г.

Наша Народно-ослободилачка војска, рођена у ослободилачкој борби наших народа, извршујући дело ослобођења наше отаџбине, постала је стварна и једина оружана сила Демократске Федеративне Југославије.

Наша војска изграђена је на братству и јединству наших народа и претставља моћан фактор за даље учвршћивање тога братства.

По својој зрелости, ратном искуству и вештини, наша војска остварује улогу једне савремене регуларне армије.

На основи овога,

ОДЛУЧУЈЕМ:

1.-Да наша Народно-ослободилачка војска Југославије, од сада носи назив „Југословенска армија".

2.-Да морнарица Народно-ослободилачке војске Југославије носи назив „Југословенска морнарица".

3.-Да се досадашњи Врховни штаб Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије реорганизује у генерални штаб као непосредни орган Повереништва Народне одбране, за сву оружану војну силу.

ПОВЕРЕНИК НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
Маршал Југославије

Faksimil odluke povereništva za Narodnu odbranu Demokratske Federativne Jugoslavije od 1. marta 1945.

Jedinice treće armije JA u pokretu kroz Hrvatsko zagorje u završnoj ofanzivi 1945. godine (levo gore)

Savezničko oružje u naoružanju Jugoslovenske armije (levo)

Tenkovi IV armije kroz oslobođenu Istru hitaju prema Trstu

Saveznički komandanti značaj jugoslovenskog ratišta cenili su sa stanovišta njegovog pozitivnog uticaja na delovanje njihovih trupa. Tako, na primer, feldmaršal Aleksander, posle pose te Beogradu 28. februara 1945, javlja načelniku Imperijalnog generalštaba: »Posetio sam front koji drže partizanske snage kod Šida. To je propisno organizovan front s rovovima, artiljerijom, mitraljezima i protivtenkovskim topovima itd. Tamo se vode dosta žestoke borbe i partizani imaju uspeha u napadima na nemačke položaje i u zarobljavanju Nemaca... Moj utisak je da je Jugoslovenima vredno pomoći i da se oni bore ograničenim sredstvima da bi isterali Nemce iz svoje zemlje.« Nešto kasnije Aleksander mu je javio: »Operacije na Balkanskom frontu uznemiruju komandanta nemačkih snaga na jugoslovenskom prostoru... Nedavna promena položaja nemačkih snaga (u Jugoslaviji — prim. F. T.) ide u prilog mojim operacijama u Italiji.«

Jedinice Jugoslovenske armije na ulicama tek oslobođenog Zagreba, 8. maja 1945. (gore desno)

Dogovor o koordinaciji završnih operacija dveju savezničkih armija: feldmaršal Harold Aleksander, komandant angloameričke 15. grupe armija posetio je Maršala Tita krajem februara 1945: dvojica vojskovođa nad kartom bojišta (sredina desno)

Kolone pobednika i pobeđenih (desno dole)

zatim i ostalih armija 12. aprila, u kojem će Jugoslavija biti definitivno oslobođena.

Pred početak druge etape završnih operacija, Jugoslovenska armija je na svom odvojenom frontu imala protiv sebe nemačku Grupu armija »E«, odnosno 7 armijskih korpusa ukupne jačine preko 400.000 vojnika, i više od 200.000 kvislinških vojnika — ukupno oko 600.000 neprijateljskih vojnika. Ove nemačke snage na jugoslovenskom ratištu bile su približno jednake snagama u Mađarskoj ili u severnoj Italiji.

Protiv ovih neprijateljskih formacija povešće odlučnu borbu za oslobođenje još neoslobođenih krajeva Jugoslavije četiri naše armije u zahvatu fronta i šest korpusa i jedinice 4. operativne zone (u Štajerskoj) u pozadini fronta (na teritoriji Hrvatske i Slovenije).

Strategijski cilj koji je postavio vrhovni komandant JA maršal Tito u završnoj ofanzivi, bio je: energičnim dejstvom armija u zahvatu fronta i korpusa u pozadini, na svom delu strategijskog obračuna oko Nemačke na jugoslovenskom ratištu, razbiti nemačke snage i prisiliti kvislinške formacije na kapitulaciju i osloboditi preostale delove zemlje, uključujući Istru i Slovenačko primorje i Korušku, tj. otuđene krajeve posle prvog svetskog rata na zapadnim i severozapadnim granicama Jugoslavije.

Vrhovni komandant Tito blagovremeno je ocenio da se problem sjedinjenja Istre i Slovenačkog primorja s maticom neće moći rešiti samo mirovnom konferencijom, bez obzira na neoborivost jugoslovenskih argumenata. Zato je neprekidno podsticao razvoj oružane borbe, formiranje većih vojnih jedinica, stvaranje organa narodne vlasti i zbližavanje Hrvata i Slovenaca sa Italijanima na ovom području. A u završnici rata Tito je smatrao da je od presudnog značaja da 4. armija pre savezničke vojske dođe u ovaj prostor. Stoga je 4. armiji postavio zadatak: osloboditi Istru i Slovenačko primorje i izbiti na reku Soču.

Četvrta armija je 20. marta otpočela svoju pobedonosnu ofanzivu. Ona je uspešno završila ličko-primorsku operaciju, u kojoj je gotovo potpuno uništila nemački 15. brdski korpus i oslobodila Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Polovinom aprila 4. armija je bila pred Istrom, gde se nemački 97. korpus spremao da pruži najžešći otpor.

Početkom aprila 1945. godine 1, 2. i 3. armija pripremale su se za opštu ofanzivu. Na Sremskom frontu 1. armija je 12. aprila izvršila proboj; druga armija razbila je nemačka i kvislinška uporišta u severoistočnoj Bosni; treća armija je istovremeno forsirala Dravu kod Valpova i Dalja i 14. aprila oslobodila Osijek. Za dva dana borbi Sremski front je probijen na celoj širini, razbijena je odbrana 34. nemačkog korpusa. Do 25. aprila, nastupajući na svojim pravcima prema zapadu, te armije izbile su na liniju Drava — Bilo-gora — Ilova — Una. U daljem nastupanju pridružio im se 10. zagrebački korpus i jedinice JA, prodirući ka zapadu 7. maja su oslobodile Karlovac i Varaždin, a 8. maja Zagreb. Nakon toga, zajedno sa slovenačkim korpusima, divizijama i brigadama 1, 2. i 3. armija nastavljaju gonjenje i razbijanje neprijateljskih snaga kroz Sloveniju. U prvoj dekadi maja vođene su borbe za oslobođenje Slovenije.

Na levom krilu jugoslovenskog fronta 4. armija je slomila nemačku odbranu na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici. Vrhovni komandant Jugoslovenske armije maršal Tito je 27. aprila naredio da se ubrza tršćanska operacija i da borbe za Trst odmah otpočnu. Grad je do 28. aprila bio taktički opkoljen. Približavanjem Trstu jedinica JA u gradu je sve više rasla borbenost antifašistički opredeljenog stanovništva. Za vreme borbi jedinica Jugoslovenske armije na prilazima Trstu, u gradu je izbio ustanak. Radnički bataljoni, sastavljeni od Slovenaca i Italijana, u toku dvodnevnih borbi (28—30. aprila) u Trstu razoružali su veliki broj okupatorskih vojnika.

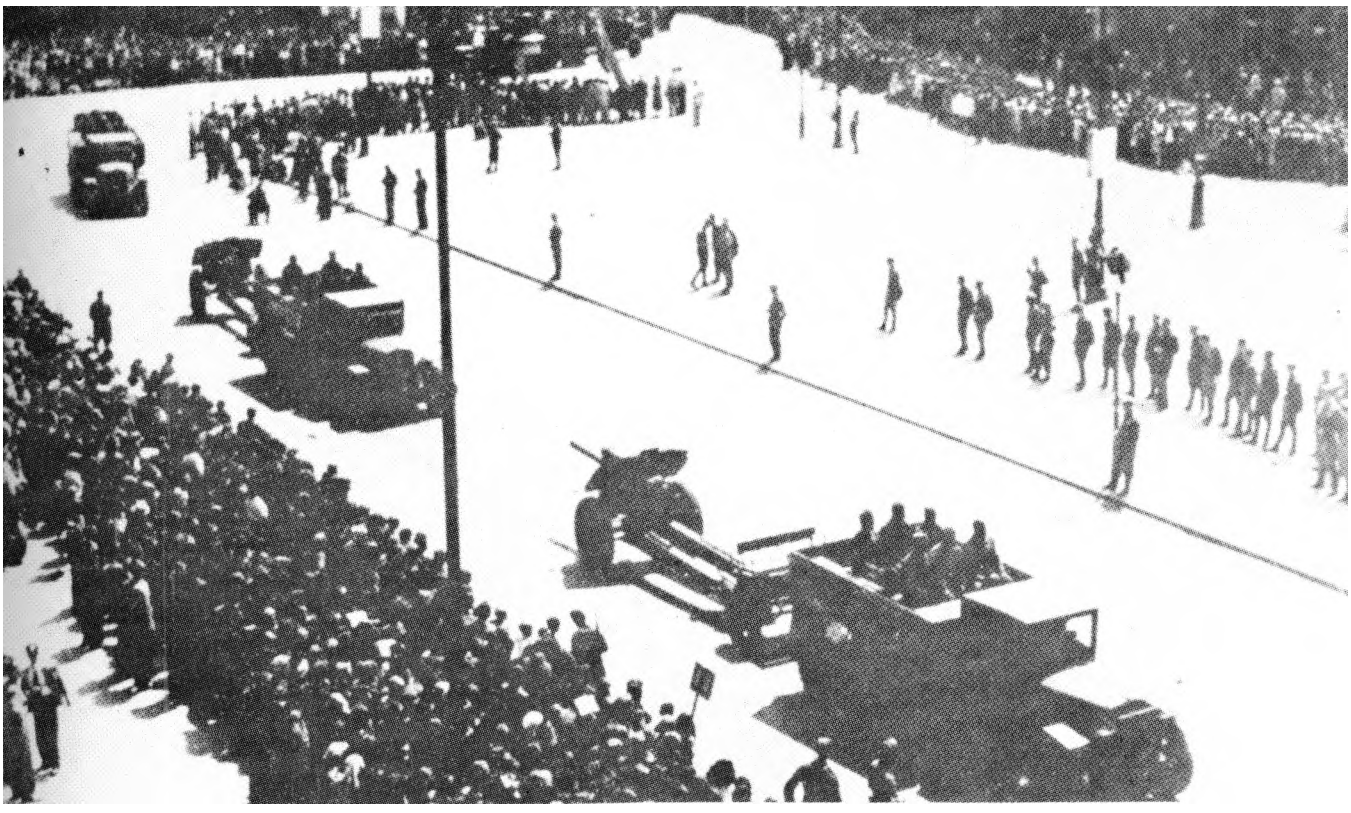

»Četvrta armija« — pisao je Tito 4. aprila 1945. Aleksanderu — »koja operira u zapadnom dijelu Jugoslavije izvršava u toku postojeće ofenzive velike zadatke, kako sa stanovišta jugoslavenskog fronta tako i u pogledu opće ofenzive koju vode savezničke armije u tom dijelu Evrope.« U svom odgovoru od 10. aprila 1945. Aleksander je maršalu Titu čestitao na uspesima 4. armije i, između ostalog, u telegramu napisao: »To je trijumf vaše lične strategije, pobeda vaših odličnih vojnika«.

Oslobođenje Istre, Trsta i Slovenskog primorja

Kad je prodor 4. armije u Istru i Slovenačko primorje postao realnost, britanska vlada, u pitanju Istre i Slovenskog primorja, ostala je na politici da se ne sme dozvoliti Titovoj vojsci da napreduje preko stare jugoslovensko-italijanske granice. Zbog napredovanja 4. armije krajem aprila, po čerčilovoj direktivi, Jugoslovenskoj armiji bila je obustavljena pomoć u naoružanju i opremi, kao i podrška savezničkog vazduhoplovstva. U jednom dokumentu Forenj ofisa iz tih dana kaže se: »Bez obzira na to koliko bi to (napredovanje Jugoslovenske armije prema zapadu — prim. F. T.) moglo biti prihvatljivo s vojne tačke gledišta, njega (Tita — prim. F. T.) ipak dovodi bliže uzburkanim pokrajinama Julijskoj krajini i Koruškoj. U mnogom pogledu bilo bi podesno ako bi se događaji razvijali tako da bi Tito bio privremeno zaustavljen otporom ustaša i bele garde, recimo oko Ljubljane i Zagreba, dok bi savezničke snage iz Italije bile u mogućnosti da u srazmemom miru okupiraju Julijsku krajinu i Korušku.«

Savezničke snage u Italiji, koje su gotovo bez otpora nadirale prema severu, 29. aprila stigle su u Padovu (toga dana u Kazerti je potpisana kapitulacija nemačkih snaga u Italiji i trebalo je da stupi na snagu 2. maja). One su nastojale, po svaku cenu, da pre 4. armije uđu u Trst.

Uprkos upornosti i žilavosti odbrane, nemačke i kvislinške snage su bile poražene. U dvomesečnim operacijama, četiri armije u zahvatu fronta, šest korpusa i jedinice jedne operativne zone koji su delovali u pozadini neprijatelja, oslobodili su celokupnu jugoslovensku teritoriju i izbili na reku Soču i u Korušku. Prvog maja 4. armija je oslobodila Trst i delove Hrvatske i Slovenije koji su posle prvog svetskog rata ostali pod Italijom. Toga dana, oko 13,30 časova, prednji delovi savezničke novozelandske 2. pešadijske divizije kod sela Ronki stupili su u vezu s jedinicama 31. slovenačke divizije, a tek sutradan, 2. maja, oko 16 časova, ušli su u već oslobođeni Trst. U ovim operacijama značajnu ulogu odigrala je Jugoslovenska mornarica, koja je tada imala oko 14.000 ljudi i blizu 400 transportnih i naoružanih brodova i čamaca. Prvi savezнички brod koji je uplovio u luku Trst 5. maja, bio je patrolni čamac »PČ 8«, brod Jugoslovenske mornarice. Dok su se vodile borbe za Trst, deo snaga 9. korpusa oslobodio je 1. maja Tržič, Goricu i Čedad i sledećeg dana, zajedno sa italijanskim garibaldinskim jedinicama, ušao u Videm (Udine). Tako je čitava zapadna granica slovenačke etničke teritorije bila tih dana u rukama oslobodilačkih snaga.

Kod Rijeke, koja je oslobođena 3. maja, nemački 97. armijski korpus, sa generalom Kiblerom na čelu, nakon žestokih borbi, prinuđen je na bezuslovnu predaju.

Sedmi slovenački korpus i 29. hercegovačka divizija oslobodili su Dolenjsku i Notranjsku i noću 8/9. maja ušli u Ljubljanu.

Nakon oslobođenja Gorenjske deo Motorizovanog odreda 4. armije i Jeseničko-bohinjski odred učestvovali su u borbama u

Oslobođenje zemlje vlastitim snagama značilo je osigusanje tekovina NOB i socijalističke revolucije, a samim tim i eliminisanje drugih uticaja na uređenje zemlje koji su pokušavam da se nametnu dogovorima »podeli odgovornosti« ili, pak, drugim kombinacijama u vezi s novom Jugoslavijom. To upečatljivo potvrđuje jedno Ćerčilovo pismo od 28. aprila 1945. godine u kojem se on žali Staljinu: »Moram takođe istaknuti da je tok događaja u Jugoslaviji takav da ne vidim da je odnos interesa naših zemalja 50 odsto prema 50 (na osnovu dogovora u Moskvi oktobra 1941 — prim. F. T.) Maršal Tito je potpuno uzeo vlast.«

Nakon oslobođenja Ljubljane,* 9. *maja 1945, održana je veličanstvena proslava u glavnom gradu Slovenije (sasvim levo)

Prvog maja 1945. jedinice Jugoslovenske armije, uz pomoć stanovništva koje se diglo na ustanak, oslobodile su Trst. Na slici: tenkovi IV armije na ulicama Trsta (levo gore)

Kolona zarobljenih Nemaca u Ilirskoj Bistrici, maja 1945. (levo dole)

U nezadrživom naletu u završnoj operaciji za konačno oslobođenje zemlje, IV armija je oslobodila Bihać, 28. marta 1945. (dole)

Koruškoj, gde je 9. maja u Celovec prodro Koruški odred kao prva jedinica Jugoslovenske armije. U Beljaku i Celovcu ove jedinice su razoružale veliki broj neprijateljskih vojnika i izvršavale svoje zadatke sve do 22. maja, kada su, pod pritiskom zapadnih saveznika, napustili Koruško.

Prva, 2. i 3. armija produžile su energično gonjenje neprijatelja s ciljem da, u sadejstvu s jedinicama 4. operativne zone Glavnog štaba Slovenije, zatvore jugoslovensko-austrijsku granicu i prisile neprijatelja na predaju južno od Karavanki i reke Drave. Borbe su trajale sve do 15. maja 1945. godine kada su njemačke jedinice pod komandom generala Lera bile prinuđene da kapituliraju na jugoslovenskom tlu, a s njima i preostale snage tzv. NDH i druge kvislinške i kolaboracionističke grupe.

U operacijama na tlu Slovenije za oslobođenje Ptuja i Maribora učestvovali su i delovi 1. bugarske otečestvenofrontovske armije.

Još u toku operacija za oslobođenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja došlo je do zaoštravanja odnosa između nove Jugoslavije i zapadnih saveznika. Ne obazirući se na savezničke odnose, dotadašnje sporazume i doprinos NOP-a Jugoslavije pobedi nad silama Osovine, odmah nakon oslobođenja ovih krajeva zapadni saveznici su zahtevali da jedinice Jugoslovenske armije napuste Trst i Julijsku krajinu. Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije, ne želeći da spor oko Trsta i Julijske krajine dovede do sukoba širih razmera, pristala je na sporazum o privremenoj upravi nad ovim područjima, s tim da na području Trsta ostane jedan jugoslovenski odred jačine 2.000 boraca.

Istorijska pobeda Jugoslovenske armije — oslobođenje zemlje — predstavljala je krunisanje udruženih napora svih naroda i narodnosti Jugoslavije u četvorogodišnjem ratu i oružanom delu socijalističke revolucije. Vrhovni komandant maršal Tito na Dan pobede, 9. maja 1945. godine, uputio je poruku borcima i starešinama Jugoslovenske armije u kojoj se, između ostalog kaže: »Vi ste časno izvršili svoj dug prema svojoj domovini. Vaša besmrtna djela vječito će živjeti u srcima naših naroda i njihovih budućih pokoljenja.«

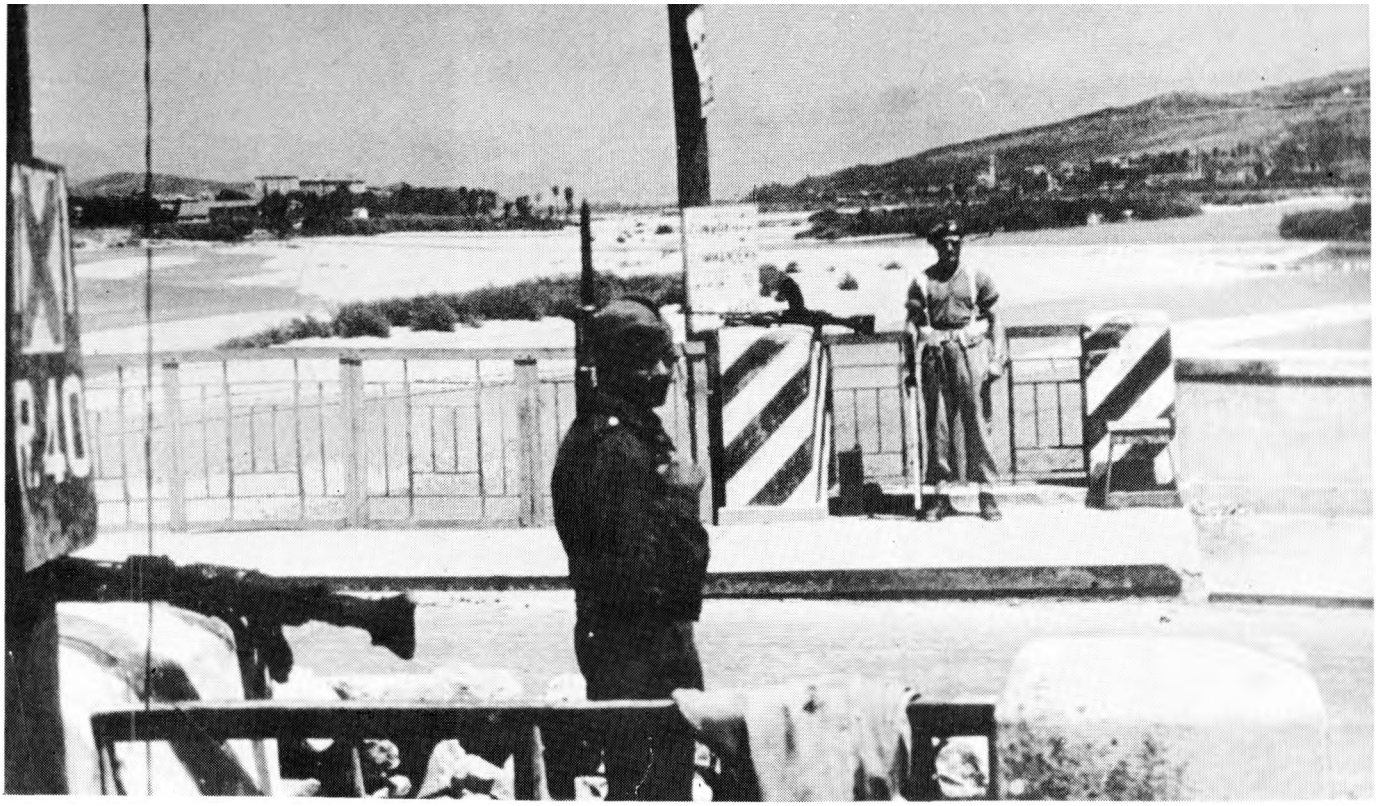

Lomeći otpor nemačkih snaga i domaćih izdajnika, jedinice Jugoslovenske armije izbile su na zapadne granice Jugoslavije i oslobodile Trst, Goricu i Tržič. Na fotografiji (gore) granični most na Soči — nasuprot našem vojniku-graničaru je britanski vojnik.

Doprinos Jugoslavije pobedi nad fašizmom

Oslobodilačka borba naroda Jugoslavije odvijala se u opštim okvirima drugog svetskog rata, u kojem je najveći teret nosila Crvena armija i u kome je zajedničkim naporima zemalja antihitlerovske koalicije izvojevana pobeda nad fašizmom. Narodi Jugoslavije su »prema svojim mogućnostima i sposobnostima dali ono što se najviše moglo dati« (Tito).

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi su od 1941. do 1945. godine svojim borbenim delovanjem vezivali za sebe na jugoslovenskom ratištu prosečno 30 do 35 okupatorskih divizija i time, pored vlastitog oslobođenja, objektivno pomagali saveznicima i sa Istoka i sa Zapada. U drugom svetskom datu Jugoslavija je izgubila 1,706.000 ljudi, odnosno poginuo je svaki deseti Jugosloven! U Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije poginulo je oko 305.000 boraca, a više od 425.000 je ranjeno. Prinudno je raseljeno oko 530.000 ljudi, 320.000 internirano u razne logore širom Evrope, a 270.000 upućeno na prinudni rad. Za svoj značajan udeo u borbi protiv fašističkih zemalja narodi Jugoslavije su dobili zasluženo priznanje svih naprednih i slobodoljubivih ljudi, svih savezničkih vlada. Narodi Jugoslavije veoma su ponosni na to što su u vreme najvećih iskušenja za čovečanstvo, u borbi za izvojevanje krupne istorijske pobede nad fašizmom, dali najveći mogući doprinos.

Pored ljudskih gubitaka, Jugoslaviji je pljačkom i represivnim merama naneta ogromna materijalna šteta. Ukupna ratna šteta procenjena je na oko 50 milijardi američkih dolara, prema cenama iz 1938. godine. Srušeno je ili teže oštećeno oko 500.000 zgrada. Težak udarac zadat je poljoprivredi. Prilikom povlačenja neprijatelj se naročito okomio na industrijska postrojenja, rudnike, puteve, mostove i železničke pruge — uništavajući sve redom. Isto tako iz Jugoslavije je opljačkano veoma mnogo umetničkih eksponata velike vrednosti kao i veliki arhivski fondovi — veoma značajna svedočanstva o prošlosti naših naroda i narodnosti.

Manifestacije u tek oslobođenom Trstu (dole)

NESLAVNI KRAJ

I pored zvanične kapitulacije oružanih snaga Trećeg Rajha, nemačke trupe su u Jugoslaviji nastavile da se bore, u nameri da se probiju do zapadnih saveznika i njima predaju, verujući da će u tom slučaju izbeći polaganje računa za svoja nedela na našem tlu. To im nije pošlo za rukom i general Ler (gore na slici) komandant grupe armija »E« zarobljen je 15. maja 1945. Gore levo na slici su zarobljeni Nemci na ulicama Celja, sredinom maja 1945. Slika dole prikazuje uništenu nemačku motorizovanu kolonu i zapaljeno oružje u operacijama kod Dravograda, maja 1945.

U četvorogodišnjoj borbi na tlu Jugoslavije izrasla su dva bitna činioca — revolucionarna vojska i revolucionarna vlast. I oni su omogućili pobedu narodnooslobodilačke borbe koja je imala »izrazito klasnu sadržinu« (Tito).

NOVJ, odnosno Jugoslovenska armija, čiji je proces stvaranja otpočeo 1941, izrasla je u snagu sposobnu, da u sklopu ratnih napora antihitlerovske koalicije, oslobodi zemlju i ostvari konačnu pobedu narodnooslobodilačkog pokreta. Ona je kroz borbu prihvaćena i priznata od sila antihitlerovske koalicije kao partner protiv sila Osovine. U završnoj fazi drugog svetskog rata Jugoslovenska armija, kao samostalna oružana sila, pored armija vodećih savezničkih zemalja, imala je svoj deo strategijskog fronta prema hitlerovskoj Nemačkoj.

Drugi bitan činilac — nova narodna vlast, koja se razvija od prvih dana ustanka uporedo sa oružanom borbom, izražavala je revolucionarnu suštinu društveno-političkog preobražaja zemlje. Njeno stvaranje bila je garancija da nema povratka na stari sistem vlasti. Odlukom Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, održanog 29. novembra 1943. godine u Jajcu, označena je promena nosilaca vlasti u Jugoslaviji i osigurano konstituisanje nove, federativne zajednice ravnopravnih jugoslovenskih naroda i narodnosti. To je bio rezultat promena u odnosima političkih snaga u zemlji, čija je osnovna karakteristika u tome što je narodnooslobodilački pokret, koji je na osnivačkoj skupštini Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću, izrazio svoj društveno -politički i opštejugoslovenski karakter i postao dominantna snaga. Snage starog buržoaskog pokreta, u procesu oslobodilačkog rata, skinute su sa društvene pozornice kao otvoreni ili maskirani saradnici okupatora. To ih je onemogućilo da ozbiljnije utiču na dalji razvitak jugoslovenskog društva. Razvijajući oslobodilački rat na utvrđenim načelima, KPJ ga je dovela do pobedonosnog završetka. To je omogućilo ozakonjenje rezultata postignutih u četvorogodišnjem ratu proglašenjem Republike Jugoslavije (29. novembra 1945) i donošenjem prvog Ustava nove države (januara 1946). Time je završena prva etapa socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

1945-1950.

»Revolucijom ili revolucionarnom promjenom društvenog sistema može se nazvati samo promjena koja donosi novi, viši oblik društvenog uređenja, koja ukida stare preživjele društvene formacije, forme koje koče razvitak – ekonomski, politički, kulturni itd., – umjesto da ga pokreću naprijed ka sve višem i savršenijem obliku.«

TITO

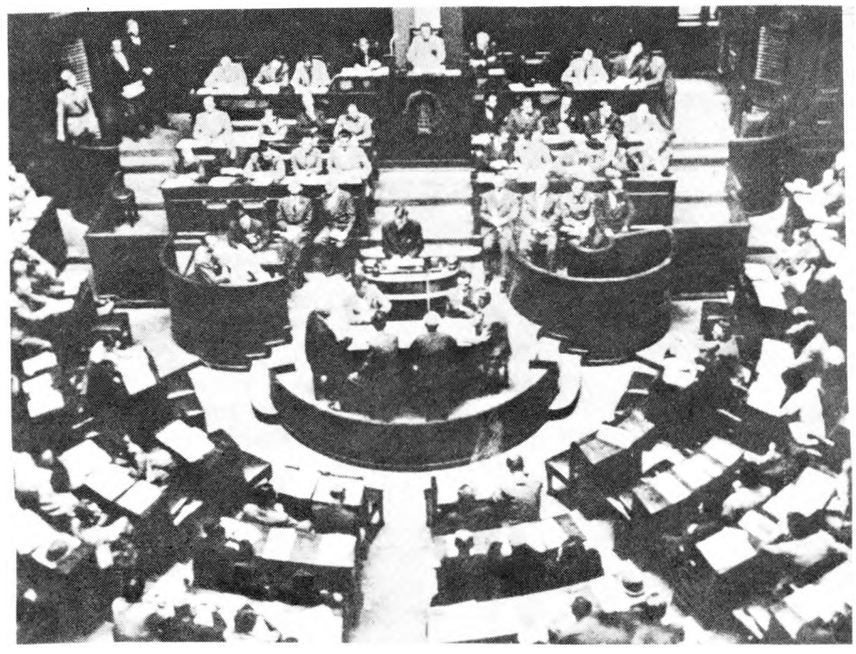

Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije održan je avgusta 1945. u zgradi Savezne skupštine

Delegati Kongresa pozdravljaju ulazak maršala Tita u dvoranu (gore desno)

Narodni front

Izuzetan značaj za učvršćenje demokratskih osnova nove Jugoslavije imalo je konstituisanje Narodnog fronta. Zapravo, zemaljske organizacije, pod nazivima nacionalnih narodnooslobodilačkih frontova, postojale su još od ranije — kao izraz najšireg okupljanja narodnih masa u jedinstvenom oslobodilačkom pokretu. Ove zemaljske organizacije zajedno s vrhovnim štabovima narodnooslobodilačke vojske, bile su nosioci oslobodilačke borbe na teritorijalna jugoslovenskih naroda, vršeći istovremeno i političke zadatke i funkcije vlasti. Neposredno posle završetka rata, od 5—7. avgusta 1945. godine, predstavnici ovih organizacija — oko 1.150 izabranih delegata iz cele zemlje — okupili su se u Beogradu i konstituisali Narodni front Jugoslavije.

Na Prvom kongresu ove opštenarodne političke organizacije usvojena su njena osnovna programska načela kojima su utvrđeni glavni pravci delovanja u oblasti unutrašnje i spoljne politike. U unutrašnjoj politici, kako se kaže u tim načelima, biće nastavljena i produbljavana narodno-demokratska orijentacija Narodnog fronta, kao i njegova uloga u čuvanju i daljem razvijanju tekovina oslobodilačke borbe i orijentacije na progresivne preobražaje zemlje u interesu radnih slojeva. Ističe se, takođe, da će se Narodni front boriti za razvijanje ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije, za poboljšavanje uslova života radnika i seljaka, za svestrano prosvećivanje naroda i što bržu obnovu zemlje. U spoljnoj politici zalagaće se za prijateljske i ravnopravne odnose među svim zemljama i narodima.

Iz dokumenata ovog prvog kongresa i aktivnosti Narodnog fronta jasno se može sagledati da se tu radilo o jednoj, po mnogo čemu novoj političkoj organizaciji. To je bila masovna organizacija, izrasla iz oslobodilačkog rata i revolucije, koja je označavala prevazilaženje tradicionalnih oblika političkog organizovanja i razvijanje jedne nove prakse političkog delovanja, oslonjenog na široko i neposredno učešće najširih narodnih slojeva. Narodnofrontovske organizacije koje su se pre i za vreme rata stvarale u drugim zemljama, predstavljale su uglavnom koalicije raznih stranaka, što ih je u posleratnom periodu učinilo manje-više izlišnim, pa su se i raspadale. Nasuprot tome, Narodni front u Jugoslaviji stva-

ran pod rukovodstvom Komunističke partije u najtežim danima borbe i posleratnih napora od početka nije bio koalicija partija, već najširа organizacija za okupljanje svih rodoljubivih snaga na progresivnim ciljevima i zadacima.

U stvari, u celokupnom revolucionarnom previranju, koje je bilo zahvatilo sve krajeve naše zemlje, dogodilo se to da su se mase počele aktivno uključivati u Narodni front, nalazeći u njemu organizaciju u kojoj najbolje mogu da izražavaju i ostvaruju svoje interese. Neki od lidera predratnih stranaka i sami su se uključili u Narodni front. A drugi su ostali van njega, pa su samim tim ispali i iz političkog života.

Ukazujući u svom pozdravnom govoru na ove procese, drug Tito je na Kongresu rekao:

»Ne bi trebalo da se ovdje shvati, ili da neko, saslušavši deklaracije pojedinih predstavnika pojedinih partija, može shvatiti, kao da su u ovaj Front danas umarširale partije koje su izvan njega. Ne. U ovom frontu ništa se nije promijenilo, osim što su mnogi rukovodeći ljudi došli ondje gdje su bile njihove mase. A to — treba pozdraviti. Jer ko ne bi tako postupio on bi ostao izoliran od masa.«

Na Prvom, osnivačkom kongresu Narodni front se konstituisao i kao organizacija koja okuplja druge organizovane snage oslobodilačkog pokreta, kao što su bile Antifašistički front žena (AFŽ) i Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ). U Narodnom frontu bila je i organizacija sindikata koji su se tada nazivali Jedinstveni sindikati radnika i nameštenika Jugoslavije (JSRNJ), a i druge masovne organizacije. I najzad, u rukovodstvo Narodnog fronta bili su uključeni i vodeći ljudi nekih predratnih građanskih stranaka — Saveza zemljoradnika, Hrvatske seljačke stranke — Hrvatske republikanske seljačke stranke, Narodne seljačke stranke, Jugoslovenske republikanske stranke, Samostalne demokratske stranke i nekih drugih grupacija.

Osnivački kongres je za predsednika Narodnog fronta izabrao druga Tita. Izabrano je i šest potpredsednika, kao i članovi Sekretarijata i Izvršnog odbora. Usvojen je i Statut. U njemu je, pored ostalog, predviđeno da član Narodnog fronta može da postane svaki rodoljubivi građanin koji prihvata njegovu programsku orijentaciju i plaća članarinu.

Baš zato što se stvarao na bojnom polju i u teškim danima posleratne izgradnje, a ne u kancelarijama stranačkih -vodstava, Narodni front je izrastao u široku i snažnu organizaciju u kojoj je bilo mesta za sve rodoljubive i progresivne ljude, za sve koji su bili spremni da se aktivno uključe u borbu za stvaranje i izgradnju nove Jugoslavije. Narodni front, kako se posebno isticalo, bio je izraz same suštine revolucionarne orijentacije na ostvarivanje poznatih poruka osnivača naučnog socijalizma da izgradnja novog društva može da bude jedino delo miliona samih radnih ljudi.

O tome je drug Tito govorio više puta docnije, a na Trećem kongresu Narodnog fronta, održanom 1949. godine, posebno je naglasio:

»Bez sumnje, danas je svakome u našoj zemlji jasno da mi bez takve jedinstvene organizacije kao što je naš Narodni front ni u kom slučaju ne bismo bili sposobni savladati u tako kratkom roku toliko teškoća — koliko smo ih do danas savladali — i postići takve političke i ekonomske uspehe. Naročito bi to bilo nemogućno izvršiti u takvim uslovima u kakvim smo se mi nalazili, ne samo u toku oslobodilačkog rata, već i poslije rata ...«

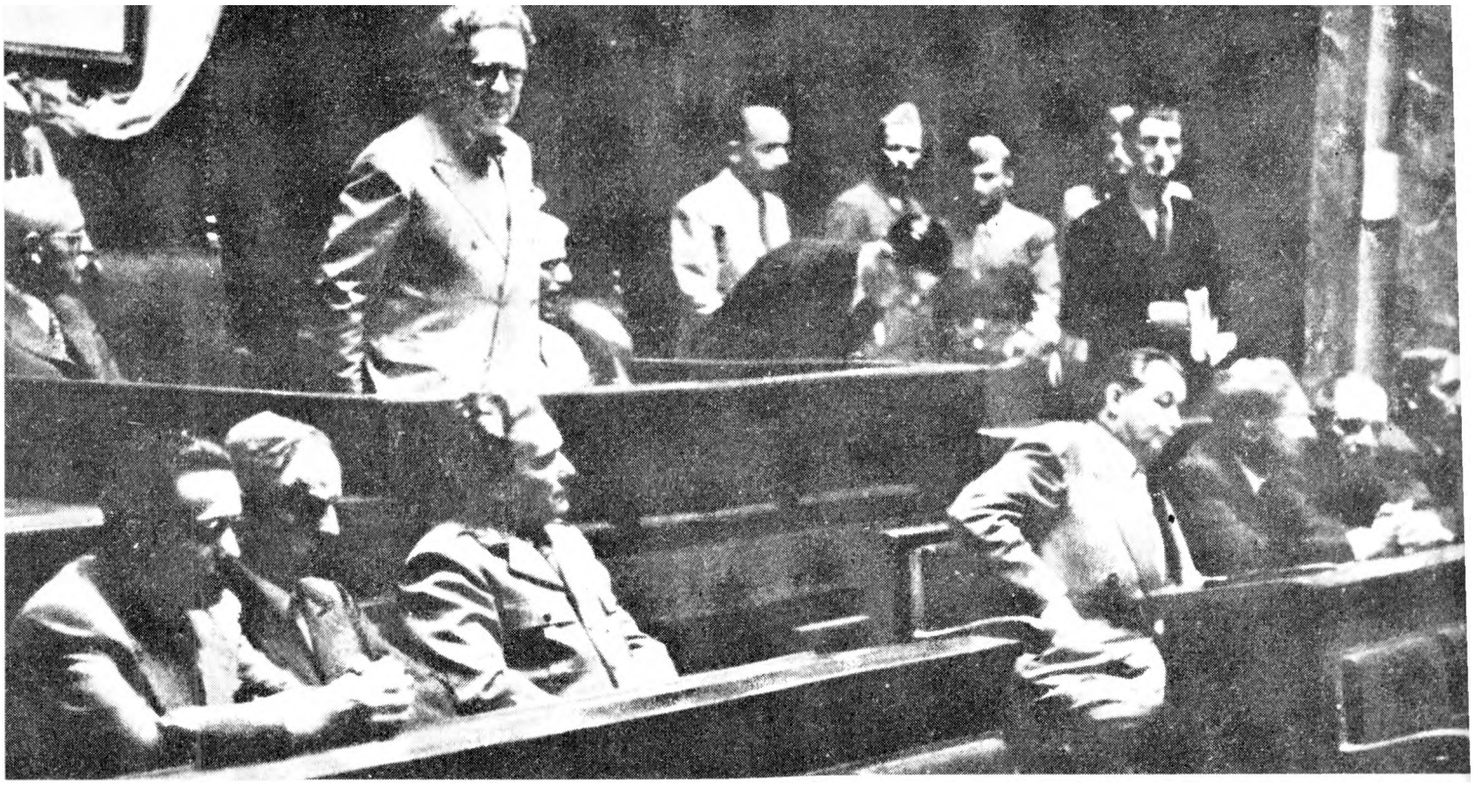

Treće zaseđanje AVNOJ-a otvorio je predsednik dr Ivan Ribar

Treće zaseđanje AVNOJ-a

Veoma značajne zakonodavne poslove za sasvim kratko vreme obavila je Privremena narodna skupština koja je zapravo nastavila revolucionarno delo Drugog zasedanja AVNOJ-a i pripremila sve što je bilo neophodno da se Jugoslavija konstituiše kao federativna narodna republika. Od avgusta do novembra 1945. godine ovo telo je donelo niz zakona i drugih propisa kojima je obezbeđeno da građani oslobođene zemlje mogu da koriste svoja politička i građanska prava i da se aktivno uključe u politički život.

Rad Privremene narodne skupštine počeo je 7. i trajao do 26. avgusta 1945. godine u Beogradu. Tog dana je u skupštinskoj dvorani najpre održano Treće zaseđanje AVNOJ-a koje se u toku samog rada konstituisalo u Privremenu skupštinu.

Skupština je, kao prvo, donela zakone o Ustavotvornoj skupštini, o biračkim.pravima i izborima narodnih poslanika. (Na taj način uspostavljen je izborni sistem koji će u novoj državi obezbediti sva demokratska prava građana i izraziti demokratsku suštinu narodne vlasti.) Uvedeno je pravo glasa za sve građane s navršenom 18-tom godinom, bez obzira na pol, veru i nacionalnu jpripadnost. Biračko pravo su na taj način po prvi put stekle i žene, a i vojnici. U biračke spiskove uvedeno je više od osam miliona građana, odnosno dvostruko više nego pre rata. Takođe su usvojeni novi Zakon o štampi i Zakon o zborovima i udruženjima, a biračkog prava lišeni su narodni izdajnici i saradnici okupatora.

Privremena narodna skupština usvojila je i zakone koji su imali za cilj da učvrste pravosudni sistem, kao što su zakoni o uređenju narodnih sudova i o ustrojstvu i nadležnosti vojnih sudova. U sklopu toga donet je i Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države.

U međuvremenu sproveden je niz ekonomskih i socijalnih mera kojima je tremalo olakšati uslove života ljudi u tim veoma teškim pósleratnim danima. Uvedeno je obezbeđeno snabdevanje, a predviđene su i stroge mere protiv špekulanata životnim namir-

»Naša zemlja, iako je iz ovog rata izišla razorena i osiromašena materijalno, izišla je u isto vrijeme duhovno preporođena, spremna na najveće stvaralačke napore. Izišla je ujedinjena i u bratstvu smirena nova, demokratska, federativna Jugoslavija« — rekao je drug Tito u zaključku svog ekspozea koji je podneo na Trećem zasedanju AVNOJ-a

nicama. Izvršena je i valutna reforma kojom je zatečeni okupatorski novac mogao samo do ograničene količine da se promeni za nove jugoslovenske novčanice, što je pogodilo ratne dobitnike i ostale špekulante koji su ostali s velikim količinama bezvrednog okupatorskog novca. Uveden je pravičniji sistem radničkih i službeničkih piata, a uspostavljeni su i temelji socijalnog osiguranja.

Poseban značaj imale su mere konfiskovanja nemačke imovine i imovine saradnika okupatora. Ona je sačinjavala pretežan deo tadašnjih industrijskih i ostalih ključnih ekonomskih potencijala zemlje. Prenošenjem te imovine u ruke naroda udareni su temelji podruštvljavanja najznačajnijih sredstava za proizvodnju. U najtešnjoj vezi s tim bio je i Zakon o agrarnoj reformi kojim je ukinut zemljišni veleposed, dok je individualni posed ograničen na 30 hektara.

Na početku rada Privremene narodne skupštine ekspoze o radu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije podneo je predsednik tog tela Josip Broz Tito koji je dao ceo pregled njegove atkivnosti u periodu između Drugog i Trećeg zasedanja AVNOJ-a.

Privremena narodna skupština usvojila je ovaj izveštaj i izrazila puno poverenje i priznanje drugu Titu za njegove zasluge u vođenju oslobodilačkog rata i stvaranju nove države. Posebnom rezolucijom odato je priznanje Jugoslovenskoj armiji za pobedu nad neprijateljem.

Moša Pijade govori na Zasedanja

Pogled na dvoranu u kojoj je održano Treće zasedanje AVNOJ-a

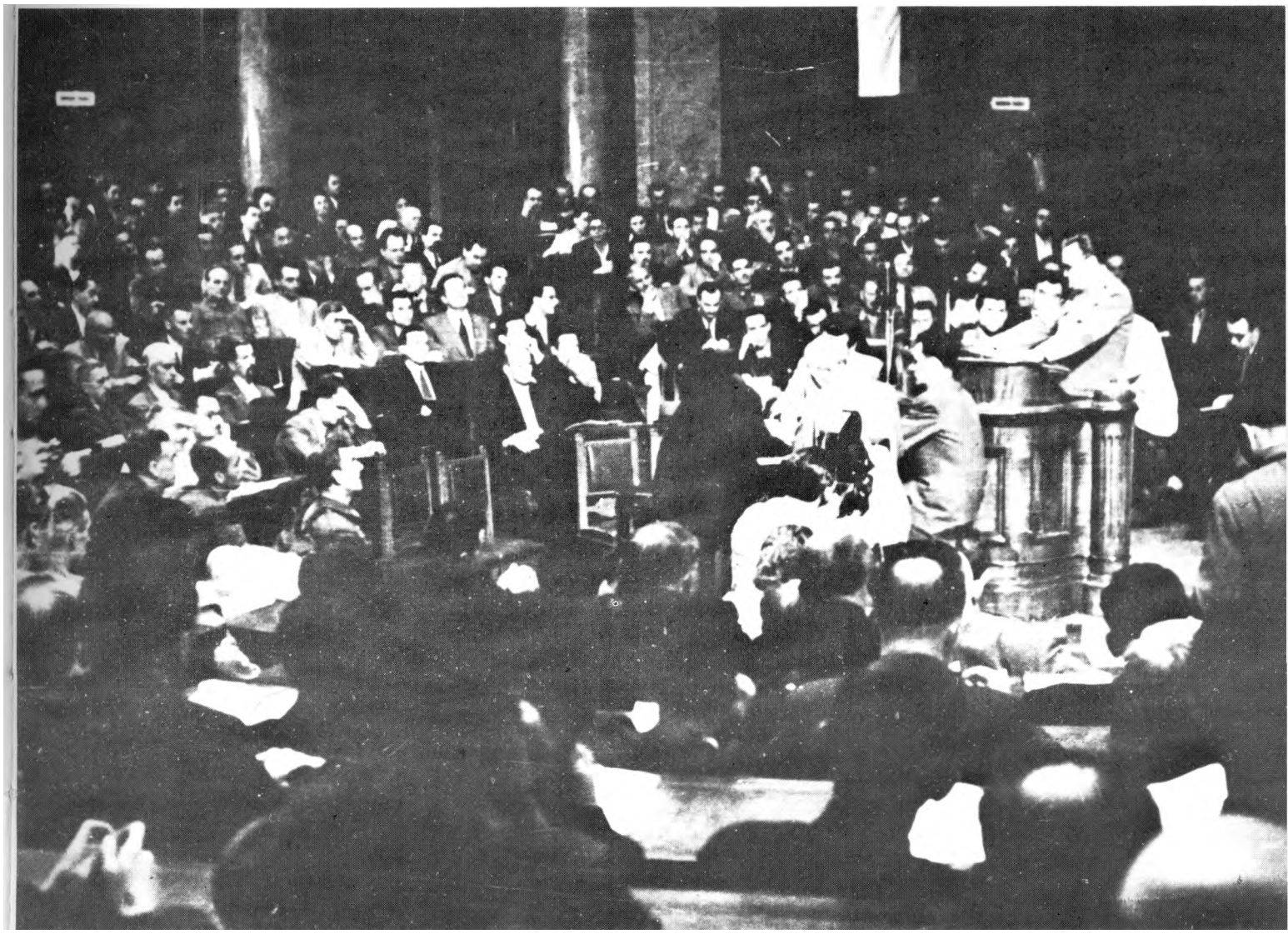

Duge kompozicije prevozile su kolonisteiz. opustošenih krajeva zemlje u plodnu Vojvodinu

Trenutak predaha na putu u nove domove

Agrarna reforma

Parola »Zemlja seljacima!«, koju su svi progresivni pokreti oduvek ispisivali na svoje zastave, došla je u novoj Jugoslaviji na dnevni red odmah posle oslobođenja, kao jedna od prvih mera narodne vlasti.

U Privremenoj narodnoj skupštini, prvih dana posle njenog konstituisanja, pristupilo se pripremanju zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, tako da je 23. avgusta 1945. ovaj zakon već mogao da bude izglasan. Predstavnici predratnih građanskih stranaka, koji su u to vreme istupali u svojstvu »udružene opozicije«, vodili su oštru kampanju protiv ove mere. Doduše, u načelu je nisu osporavali, znajući da bi ih to još više kompromitovalo u javnosti, već su jedino tražili da se ona odloži za đocnije kad se »stanje u državi sredi«, kako su govorili. Međutim, nova Jugoslavija je istrajala na tome da se što pre pristupi agrarnoj reformi, polazeći od toga da je ogromna većina seljaštva upravo u toj meri videla jednu od bitnih tekovina narodnooslobodilačke borbe.

Tako je zakon, uz mali broj uzdržanih i protivnih glasova, dosta brzo prošao kroz skupštinsku proceduru.

Reformom se ukidaju svi ostaci feudalnih odnosa u poljoprivredi i eksproprišu se velike zemljišne površine u posedu banaka,

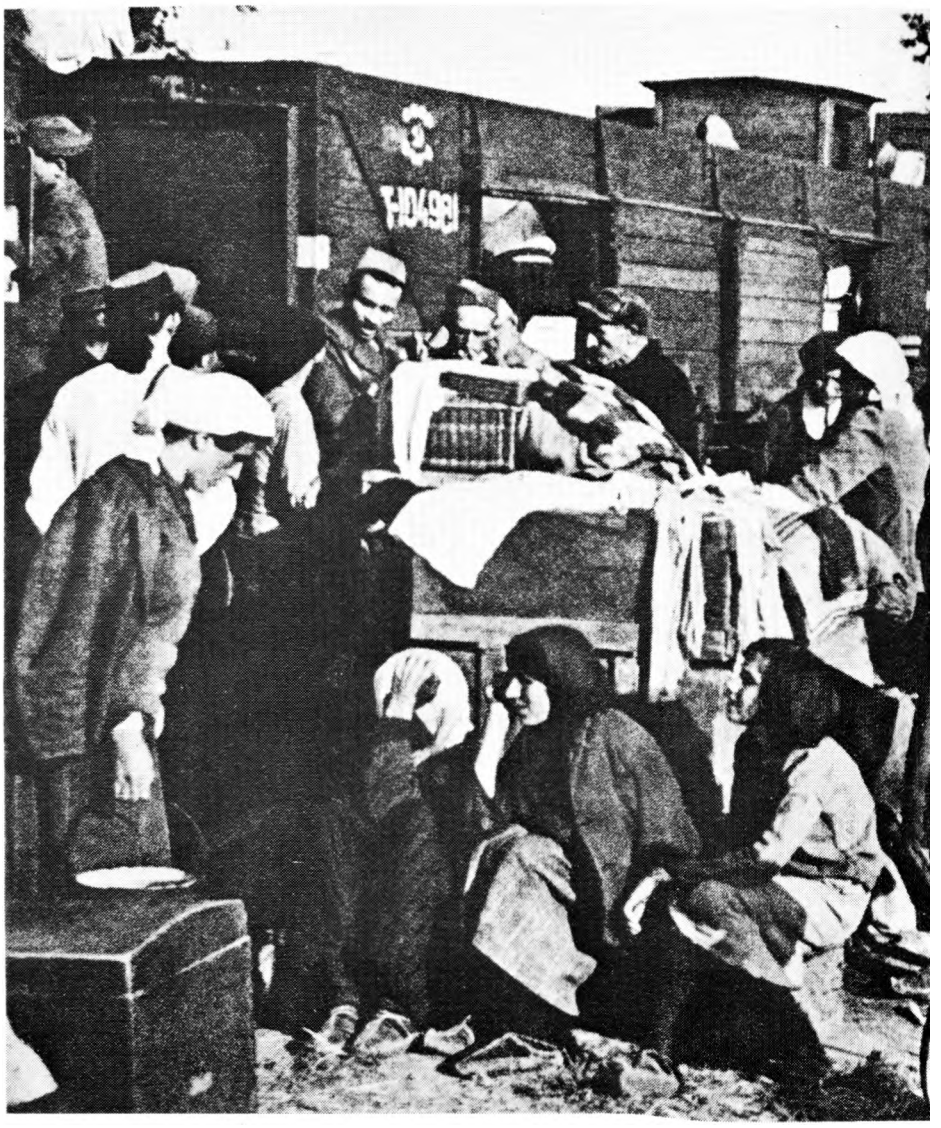

Izvori zemljišnog fonda

U zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije ušla je zemlja kapitalističkih poseda, pravnih lica, pripadnika nemačkog Rajha i lica nemačke narodnosti, stranih državljana, nestalih porodica, napušteni posedi kolonista i zemlja verskih organizacija i zemljoradničkih porodica iznad maksimuma.

Korisnici zemljišnog fonda

	Zemljište raspoređeno iz fonda u procentima
Ukupno	**100**
Individualni seljački posedi	**51,0**
Državna poljoprivredna dobra	**18,3**
Državnapreduzeća	**2,5**
Zdravstvene i druge ustanove	**1,3**
Opšte zemljoradničke zadruge	**2,6**
Šume i zemljišta za pošumljavanje	**24,3**

Seljaci korisnici zemljišnog fonda

Korisnici agrarne reforme	SFRJ
Ukupno:	**316.415**
Seljaci koji su imali zemlju	**179.961**
Seljaci bezemljaši	**70.701**
Unutrašnji kolonisti	**23.166**
Kolonisti u Vojvodini	**42.5€7**

Bezemljaši kreću na dobijene posede

akcionarskih društava, crkve i individualnih kapitalista. Sem toga, utvrđeno je bilo da se bogatim seljacima oduzme višak zemlje iznad 30 hektara, a da se samo određeni minimum od 3 do 5 hektara ostavi vlasnicima koji nisu zemljoradnici. Od veleposeda crkava i manastira trebalo je oduzeti višak iznad 10 hektara.

Sprovođenjem ovog zakona i konfiskacijom zemljoposeda okupatora i domaćih izdajnika stvoren je zemljišni fond od 1,6 miliona hektara. Od toga je polovina podeljena porodicama siromašnih seljaka i bezemljaša. Ukupno 316 hiljada takvih porodica dobilo je ovu zemlju, i to, naravno, besplatno. Druga polovina oduzete zemlje dodeljena je poljoprivrednim dobrima i zadrugama koje su na taj način stvorile sebi materijalnu osnovu za pro izvodnju kao nosioci društvenog sektora u poljoprivredi.

Među porodicama koje su dobile zemlju, bilo je 66 hiljada kolonističkih koje su poticale iz siromašnih krajeva. Najvećim delom to su bile porodice kojima je na taj način odato priznanje za njihove zasluge u narodnooslobodilačkoj borbi i za žrtve koje su pretrpele u ratu. Kolonizacija je počela u jesen 1945. godine. S pravom je zabeleženo da je to bio veliki podvig narodne vlasti koja je u to teško vreme, kada je saobraćaj još uvek bio razoren, uspela da organizuje preseljavanje tako velikog broja ljudi iz udaljenih ustaničkih krajeva zemlje do njihovih novih ognjišta u Vojvodini, Slavoniji i Baranji.

Jedna od prvih mera nove narodne vlasti bilo je i brisanje zemljoradničkih dugova. Bilo je, naime, neophodno i ovakvom merom upotpuniti agrarnu reformu i omogućiti da se savlada teško nasleđe ekonomskih i socijalnih problema na selu. Agrarne reforme su stavljane na dnevni red i u predratnoj Jugoslaviji, ali su one sprovođene do te mere nedosledno i polovično, da su mnoga seoska domaćinstva kojima je deljena zemlja dotadašnjih veleposednika, ubrzo zapadala u dugove i druge ekonomske teškoće, pa bi većina ponovo dospevala u red siromašnih i bezemljaša.

Nova Jugoslavija je bila odlučna u tome da ne dozvoli vraćanje na staro ni u kojoj oblasti života, pa ni na selu. U kasnijim godinama, kad je cela jugoslovenska privreda već stala na noge i kad je počeo razvoj samoupravnih odnosa, pokazalo se da su upravo dosledno sprovedenom agrarnom reformom stvoreni uslovi da se može pristupiti neposrednim zadacima socijalističkog preobražaja poljoprivrede i sela.

Grupa bezemljaša iz Makiša kod Beograda pred početak rasprave o dodeli zemlje

Naši karikaturisti su od prvih meseci posle oslobođenja uspešno raskrinkavali delovanje predratnih političara koji su se, podržavani i podstrekavani od reakcionarnih snaga Zapada, suprotstavljali novoj narodnoj vlasti

Na karikaturi (gore) prikazani su, ministri Privremene vlade DFJ Milan Grol, Ivan Subašić i Juraj Šutej koji su podneli ostavke pred izbore za Ustavotvornu skupštinu

Na karikaturi (dole) karikaturista »komentariše« posetu kralja Petra oficirima stare jugoslovenske vojske koji su odbili da se vrata u domovinu

Pokušaj kralja Petra da opozivom svojih namesnika izazove političku krizu u Jugoslaviji naišao je na masovne i oštre proteste širom zemlje. Demonstracije u Beogradu (levo) demonstracije u Skoplju (dole)

Bezuspešni pokušaji

Prve demokratske i socijalne mere, koje je Privremena narodn? skupština počela da donosi u toku leta i jeseni 1945. godine, bik su povod da predstavnici predratnih građanskih stranaka i politi čkih grupacija razviju žestoku aktivnost protiv nove narodne vlasti. Njima su se pridružili ostaci kvislinških snaga — ustaških četničkih, belogardejskih, balističkih i drugih. A značajnu podršk davali su im i klerikalni krugovi pojedinih crkava.

Delovanje ovih snaga bilo je omogućeno samim tim što je ocređeni broj njihovih predstavnika bio na osnovu sporazuma Tio — Subašić uključen u sastav AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine. Nova Jugoslavija izašla je u susret savetu koj je potekao od savezničke konferencije u Jalti o uključivanju precratnih političara, koji se nisu kompromitovali saradnjom s nepri jateljem, u politički život zemlje. Tako je u avgustu razmatrar u AVNOJ-u predlog o njegovom proširenju u smislu preporuka i: Jalte.

Predlog je podneo Edvard Kardelj, kao ministar za Konsti tuantu. On je izneo da je prilično mali broj poslanika predratne Narodne skupštine koji se nisu kompromitovali. Zato je sugerisac da se AVNOJ proširi i ličnostima koje će same građanske strankt i grupacije predložiti. One su to ubrzo učinile, pa je AVNOJ proširen predstavnicima sledećih grupacija: Saveza zemljoradnika Demokratske stranke, Narodne seljačke stranke, Jugoslovenske republikanske stranke, Samostalne demokratske stranke, grupe d Ivana Šubasića, Socijalističke stranke, Socijal-demokratske strai ke i još određenog broja drugih javnih i kulturnih radnika. Ukup no je ovih predstavnika bilo 69, dok je od predratnih poslanika i sastav AVNOJ-a ušlo 37. Kooptirano je i 13 pojedinaca istaknutil javnih radnika.

Značajan deo ovih poslanika počeo se okupljati kao »opozici ja« kojoj se stavio na čelo predratni političar Milan Grol koji je istovremeno bio i potpredsednik savezne vlade. Svoju aktivnost oni su razvili u više pravaca, a sve u cilju klevetanja nove narod ne vlasti i izazivanja spoljnog pritiska na Jugoslaviju. To je na ročito došlo do izražaja za vreme tršćanske krize i konferencije velikih sila u Postdamu. »Opozicija« je koristila tu priliku da zapadnim silama i svetskoj javnosti upućuje apele o »nedemokratiji« u Jugoslaviji i potrebi da se zapadni saveznici umešaju u njene unutrašnje stvari. Uporedo s tim aktivirali su se ostaci emigrantske vlade i počeli da vrbuju pristalice među vojnicima i oficirima predratne vojske koji su se, kao bivši ratni zarobljenici, još nalazili u Nemačkoj i drugim zemljama. Tako je eks-kralj Petar počeo da obilazi zarobljeničke logore u zapadnim zonama Nemačke kako bi tamo našao pristalice za svoju »kraljevsku vojsku«.

U samoj zemlji aktivirale su se odmetničke grupe još nepohvatanih četničkih i ustaških jedinica koje su pljačkale planinska sela i nastojale da stvore utisak kako za njih sve još nije izgubljeno.

Ovakvim svojim delovanjem, istupajući otvoreno kao nekakva »opozicija« a u stvari boreći se za očuvanje klasnih pozicija, predratni političari još više su se kompromitovali u narodu. Što su se više približavali izbori za Ustavotvornu skupštinu, to je postajalo jasnije da oni nemaju ozbiljnije podrške u masama i da će biti drastično poraženi kad dođe do glasanja. Svesni toga, oni su počeli da govore kako nemaju mogućnosti za političku aktivnost i kako će zbog toga bojkotovati izbore. Tako su septembra 1945. godine izdali saopštenje »Udruženih opozicionih stranaka« u kojemu izjavljuju da neće izići na izbore i da to ne bi trebalo da čine ni birači.

Međutim, nastavili su svoju političku aktivnost. Pri tom su se naročito okomili na agrarnu reformu, na federativno uređenje zemlje i na postojanje narodnooslobodilačkih odbora. Pod izgovorom da Jugoslavija treba što pre da pređe na mirnodopsko stanje, zahtevali su da se anuliraju sve tekovine oslobodilačke borbe i da se na svim područjima političkog i društvenog života uspostave predratni odnosi.

Bilo je ipak jasno da sa ovakvim istupanjima ništa ne postižu na predizbomim skupovima i da se birači ogromnom većinom izjašnjavaju za program odlučnih promena koji su pripremile i počele da sprovode progresivne snage okupljene u Narodnom frontu. Na apel »Udruženih opozicionih stranaka« da se izbori bojkotuju, Narodni front je odgovorio korektnim potezom — najavio je da će svi birači koji ne žele da glasaju za njegovu listu imati mogućnosti da to izraze spuštanjem kuglica u »kutiju bez liste«.

Prvi put u Jugoslaviji glasali su i vojnici koji se na slici vide u kozaračkom kolu na beogradskim ulicama

Dr Ivan Ribar na biračkom mestu svoje opštinc

Na ovom biralištu do 11 časova glasalo je 90 odsto birača

Prvi izbori

U toku cele 1945. godine, pogotovo u mesecima posle oslobođenja, odvijao se snažan proces političkog konsolidovanja zemlje. U leto su počele i pripreme za Ustavotvornu skupštinu. Predstojali su parlamentarni izbori — prvi u svetu posle drugog svetskog rata.

Posle široke političke aktivnosti, koju je Narodni front vodio u svim delovima zemlje, prišlo se 11. novembra izborima za Ustavotvornu skupštinu. Novim izbornim zakonom bila je obezbeđena puna demokratičnost i tajnost izbora, a glasačko pravo dobili su mnogi građani kojima je u predratnoj Jugoslaviji bilo uskraćeno — žene, omladina i vojnici.

Ukupno je bilo upisano 8,383.455 birača. I pored žestoke kampanje koju su vodile stranke »građanske opozicije« među biračima, pozivajući ih da bojkotuju izbore, odziv je bio vrlo velik. Na glasačka mesta izašlo je 7,432.469 birača, odnosno 88,66 odsto od ukupnog broja upisanih. A za listu Narodnog fronta glasalo je 6,725.047 birača, odnosno 90,48 odsto od ukupnog broja glasača. U kutije bez liste, rezervisane za one koji žele da izraze neslaganje s politikom Narodnog fronta, gumene kuglice spustilo je nešto preko 700 hiljada birača.

Besomučna kampanja koja je pre toga vođena i u zemlji i u inostranstvu da bi se ovi izbori unapred proglasili nedemokratskim, doživela je više nego uverljiv poraz. Čak su i u onom delu strane štampe koja nije bila dobronamema prema Jugoslaviji objavljivani izveštaji u kojima se isticalo da su izbori bili sasvim u skladu sa demokratskim normama, a da je odziv birača bio iznad očekivanja. U svojoj izjavi za domaće i inostrane novinare maršal Tito je naglasio da su to bili najdemokratskiji izbori koji su ikad održani u Jugoslaviji.

Približno godinu dana kasnije održavani su i izbori za ustavotvorne skupštine narodnih republika. Odmah zatim svaka republika dobila je svoj ustav.

Proglašenje Republike

Iste noći, čak i istog časa, kada je usred ratnog vihora u Jajcu održano Drugo zaseđanje AVNOJ-a, sastala se dve godine docnije u oslobođenom Beogradu Ustavotvorna skupština da bi proklamovala osnovni zahtev najvećeg dela stanovništva Jugoslavije — da njihova zemlja zauvek bude republika. Te noći, 29. novembra 1945. godine, Ustavotvorna skupština donela je Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Budući da se nešto pre toga na izborima za Ustavotvornu skupštinu ogromna većina stanovništva izjasnila za kandidate Narodnog fronta, a time i za narodno-demokratsko i republičko-federativno uređenje zemlje, Deklaracijom o proglašenju Republike samo je potvrđena nedvosmisleno izražena volja naroda. Širom zemlje održavali su se tim povodom masovni mitinzi na kojima su radni ljudi i građani oduševljeno pozdravljali svoju republiku.

I samo zaseđanje Ustavotvorne skupštine proteklo je u svečanom raspoloženju. Novoizabrani poslanici pažljivo su saslušali predlog Deklaracije koji je podneo dr Siniša Stanković, a zatim ga jednoglasno usvojili.

Ustavotvorna skupština je na istoj sednici potvrdila sve odluke i zakone koje su doneli AVNOJ i njegovo Predsedništvo od Drugog zasedanja u Jajcu nadalje.

Proglašenjem Republike ozakonjeno je rađanje Jugoslavije kao federativne i narodno-demokratske države koja izražava stvarne težnje najširih narodnih slojeva, a pre svega njihov zahtev da žive u slobodi i nezavisnosti i da sami budu kovači svoje sudbine. Ta nova država već je u sebi izražavala element neposredne vlasti samih radnih ljudi i građana iz kojih će docnije izrasti ceo sistem samoupravnih socijalističkih odnosa.

Posle više od jedne decenije, u Programu Saveza komunista Jugoslavije iz 1958. godine, posebno će biti istaknut istorijski značaj ovog događaja za koji je rečeno da je u punoj meri izrazio revolucionarni i socijalistički karakter nove narodne vlasti, stvorene u narodnooslobodilačkoj borbi, pa time i obezbediti da dalji revolucionarni socijalistički preobražaji Jugoslavije budu neminovni.

»Komunistička partija Jugoslavije, čvrsto vezana s radničkom klasom i podržana od ogromne većine ostalih radnih ljudi« — kaže se u Programu — »svesno, smelo i sistematski je pristupila ostvarivanju svog istorijskog revolucionarnog zadatka. U toku tog procesa iz revolucionarne vlade ubrzo su otpali svi oni elementi koji su na ovaj ili onaj način bili vezani za stari poredak, za interese istorijski preživele, društveno-politički i moralno kompromitovane i poražene buržoazije. Put ka realizaciji velikih istorijskih zadataka, put ka socijalističkoj izgradnji zemlje bio je definitivno raščišćen proglašenjem Jugoslavije za Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju.«

Razvoj događaja, neposredno posle proglašenja Republike, bio je veoma ubrzan. U Ustavotvornoj skupštini, u njenim odborima i komisijama, radilo se grozničavo na pripremanju Nacrta ustava, prvog ustava nove Jugoslavije. Naročito veliki doprinos u tome dali su vodeći revolucionari Tito, Edvard Kardelj i Moša Pijade. Nacrt ustava bio je iznet i na opštenarodnu diskusiju. Istaknute ličnosti jugoslovenskog revolucionarnog pokreta obrazlagale su na masovnim .mitinzima najvažnije ustavne odredbe i tumačile njihov značaj.

Pogled na zgradu Skupštine Jugoslavije u kojoj je 30. novembra 1945. proglašena Republika

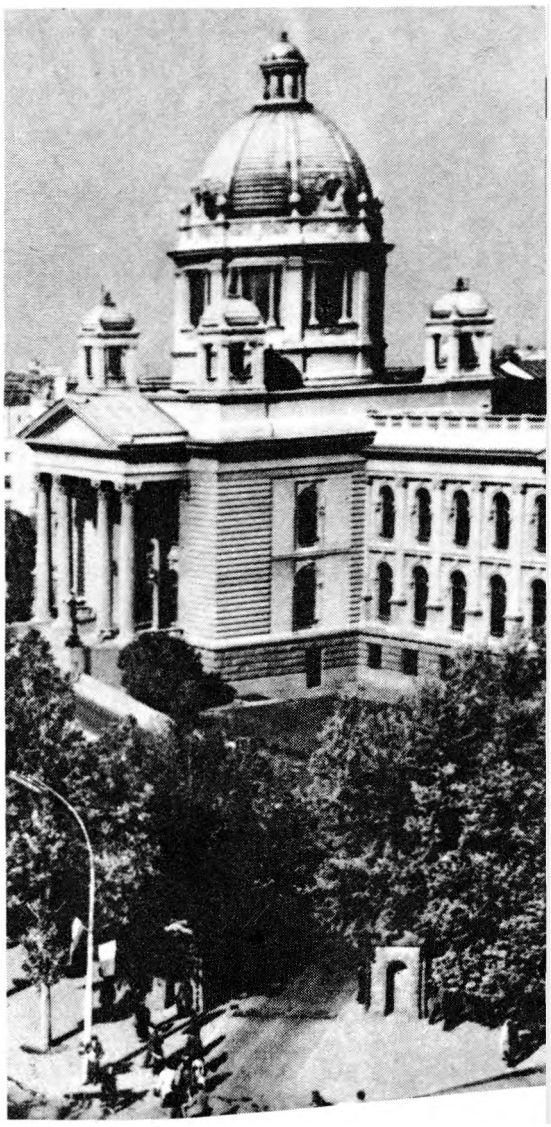

Dr Siniša Stanković čita Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije

Naslovna stranica vanrednog izdanja »Borbe« posvećenog proglašenju Republike

ВАНРЕДНО ИЗДАЊЕ

БОРБА

Живела Федеративна Народна Република Југославија!

ИСТОРИСКА ОДЛУКА УСТАВОТВОРНЕ СКУПШТИНЕ

УСТАВОТВОРНА СКУПШТИНА ПРОГЛАСИЛА ЈЕ РЕПУБЛИКУ

Декларација о проглашењу Федеративне Народне Републике Југославије

Састанак Скупштине народа

ДЕКЛАРАЦИЈА

о проглашењу Федеративне народне републике Југославије

Кроз двадесет и две године постојања Југославије пре рата, њени народи нису могли остварити своје вековне тежње: националну равноправност и социјалну правду. Уместо да буде остварено њихово братско јединство на основу равноправности, ненародна владавина једне хегемонистичке клике стварала је међу њима све дубљи јаз и међусобни раздор.

Таква политика угњетавања појединих народа и њиховог разједињавања, као и брутална политичка и социјална реакција коју су спроводиле реакционарне клике са монархијом на челу, ослабила је државу изнутра као и према спољнем свету, што је довело до катастрофалних последица у време најезде фашистичких сила у Југославију априла 1941 године.

У време априлске најезде Немачке и других фашистичких сила у Југославију, Петар II Карађорђевић није имао ни способности ни воље да организује отпор народа против окупатора, већ је побегао у иностранство а народе Југославије препустио њиховој судбини.

Својим поступцима за време народно-ослободилачке борбе Петар II Карађорђевић ослабио је отпор народа према окупатору. Он је свим средствима помагао народне издајнике који су од 1941 непрекидно водили борбу против Народно-ослободилачке војске, односно против ослободилачког покрета народа, и сарађивали са окупатором.

Народи Југославије устали су у борбу против фашистичких окупатора и домаћих издајника чврсто решени да бране своју независност и слободу и да допринесу свој удео општим напорима уједињених нација против заједничког непријатеља. У четворогодишњој борби народи Југославије остварили су своје чврсто јединство и братство. Они су крвљу и животима својих најбољих синова не само победили окупаторе и њихове домаће сарадишке, него су и уклонили све оно што их је у прошлости раздвајало. Они су чврсто решили да створе такав унутрашњи поредак који ће им омогућити миран развитак и остварење боље и срећније будућности.

Народи Југославије уверили су се, како у периоду од првог до другог Светског рата, тако и у самом току четворогодишње ослободилачке борбе да је монархија била највећа сметња стварању нове Југославије братске и демократске заједнице равноправних народа. Они су се уверили да је монархија главни кривац и за све поступке ненародних режима и пре рата као и за оно што су наши народи морали подносити од домаћих издајника који су били помагани од монархије.

На основу тога и сагласно слободно израженој вољи свих народа Југославије, Савезна скупштина Уставотворне скупштине, решила је и решава у име народа:

I

Демократска федеративна Југославија проглашује се народном републиком под именом ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА!

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА је савезна народна држава републиканског облика, заједница равноправних народа који су слободно изразили своју вољу да остану уједињени у Југославији.

II

Са овом одлуком коначно се у име свих народа Југославије укида монархија у Југославији, а Петар II Карађорђевић, са целом династијом Карађорђевића, лишава се свих права која су њему и династији Карађорђевића припадала.

Дано у Београду
главном граду
Федеративне народне републике Југославије
29 новембра 1945 године

Josip Broz Tito prvi je potpisao Deklaraciju

Miting na beogradskom trgu »Slavija« povodom proglašenja Republike

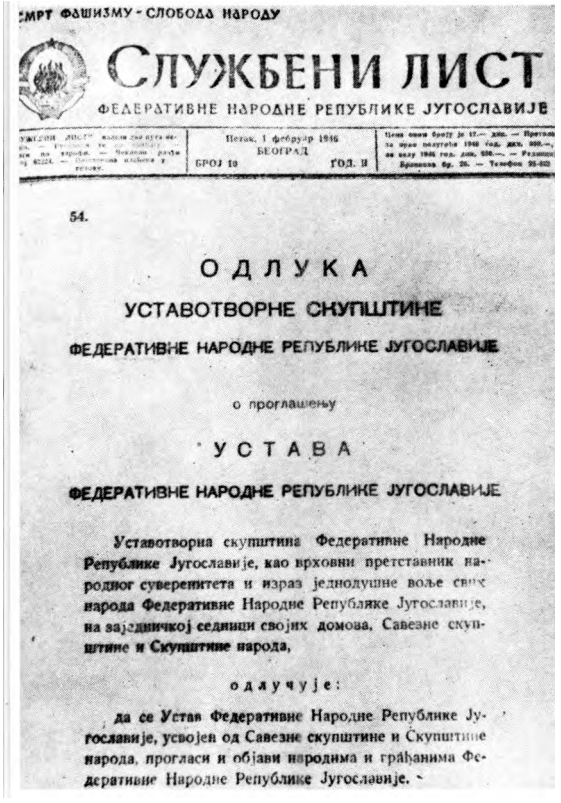

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Петак, 1 фебруар 1946. БЕОГРАД

БРОЈ 10 ГОД. II

54.

ОДЛУКА

УСТАВОТВОРНЕ СКУПШТИНЕ

ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

о проглашењу

УСТАВА

ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Уставотворна скупштина Федеративне Народне Републике Југославије, као врховни претставник народног суверенитета и израз једнодушне воље свих народа Федеративне Народне Републике Југославије, на заједничкој седници својих домова, Савезне скупштине и Скупштине народа,

одлучује:

да се Устав Федеративне Народне Републике Југославије, усвојен од Савезне скупштине и Скупштине народа, прогласи и објави народима и грађанима Федеративне Народне Републике Југославије.

Josip Broz Tito, Edvard 'Kardelj i Jaša Prodanović pozdravljaju donošenje Ustava FNRJ

Prvi Ustav

Samim tim što su temelji novog državnog i društvenog uređenja izgrađivani još u toku oslobodilačke borbe, pripremanje prvog ustava nove Jugoslavije išlo je dosta brzo i bez većih neusaglašenosti tokom rasprava u Ustavotvornoj skupštini. Uostalom, o svemu tome iscrpno se raspravljalo u celokupnoj javnosti tokom predizborne kampanje za Ustavotvornu skupštinu, a pogotovo prilikom stavljanja Nacrta ustava na opštenarodnu diskusiju. I najzad, antifašistička veća svih šest republika još tokom 1944. godine svečano su potvrdila odluke Drugog zasedanja AVNOJ-a i izjasnila se za zajednički život u federativnoj i narodno-demokratskoj zajednici, što je značilo da su jugoslovenski narodi i narodnosti čvrsto opredeljeni za načela koja će morati da sadrži budući ustav.

Sam čin usvajanja prvog ustava nije bio rezultat nekakvih stranačkih nadmetanja i parlamentarnih natezanja, već izraz jedinstvene volje jugoslovenskih naroda i narodnosti i ogromne većine birača. A njihova volja je bila da žive u ravnopravnosti, bratstvu i jedinstvu, da učvršćuju narodno-demokratsku vlast i da stvaraju uslove za izgradnju bogatijeg i čoveka dostojnijeg društva.

Ustav je u skupštinskim domovima usvojen 30. januara 1946. godine, a narednog dana bio je proglašen na njihovoj zajedničkoj sednici.

U Izveštaju Predsedništvu Ustavotvorne skupštine, koji su potpisali dr Ivan Ribar, kao predsednik, i Mile Peruničić, kao sekretar — kaže se da su oba doma jednoglasno usvojila konačni tekst Ustava, i to Savezna skupština sa 326, a Skupština naroda sa 163 glasa. Nije bilo nijednog glasa protiv i nijednog uzdržanog. U Izveštaju se takođe ističe da su, uporedo s raspravama u skupštinskim domovima, »široke narodne mase u celoj zemlji na nebrojenim sastancima i konferencijama takođe uzele najživljeg učešća u proučavanju i diskutovanju Nacrta ustava« i da je »radni narod grada i sela pokazao najveće oduševljenje za predloženi Nacrt«. Sve to, zaključuje se u Izveštaju, pokazuje »u kolikoj meri ovaj Ustav predstavlja opštenarodno delo, u kolikoj meri on odgovara životnim interesima i istinskim demokratskim naprednim težnjama svih naših naroda«.

Prvi Ustav je, pre svega, ozakonio činjenicu da je nova država slobodna zajednica jugoslovenskih naroda u kojoj oni žive kao slobodni i ravnopravni i zajednički deluju na ostvarivanju ciljeva za koje su se opredelili još u toku oslobodilačkog rata. Šest republika, koje su nastale kao izraz neotuđivog prava jugoslovenskih naroda i narodnosti da budu sami svoji gospodari, prenele su deo svoje suverenosti na federaciju koja će biti odgovorna za očuvanje društvenog uređenja, za jedinstvenu politiku socijalističke izgradnje, za ostvarivanje zajedničkih interesa i za obezbeđenje položaja zemlje prema inostranstvu. U skladu sa Ustavom donele su svoje ustave i republike.

Ustav je istovremeno ozakonio sistem narodne vlasti kao osnove celokupnog društvenog i političkog uređenja. Ma koliko bilo neophodno u tim teškim posleratnim vremenima jačati elemente centralizma u upravljanju državom i privredom, ipak se i kroz taj prvi Ustav dosledno provlačio princip da je sva vlast u rukama naroda i da se ceo državni i politički poredak temelji na najširoj aktivnosti narodnih masa. Taj princip je naročito naglašavan u konstituisanju i načinu rada narodnih odbora, kao i u sistemu biranja i odgovornosti skupština i drugih organa.

Kao osnova društveno-ekonomskog uređenja proklamovana je opštenarodna imovina koja je nastala već samom logikom klasne diferencijacije u toku oslobodilačkog rata, budući da je na osnovu presuda narodnih sudova saradnicima okupatora njihova imo-

Naslovne stranice ustava narodnih republika koji su doneti ubrzo posle usvajanja Ustava FNRJ

vina konfiskovana, pa je veliki deo ekonomskih potencijala prešao u ruke države. Ova imovina, koja je ubrzo zatim proširena i Zakonom o nacionalizaciji, postala je materijalna osnova dalje socijalističke izgradnje.

Posebnim ustavnim odredbama utvrđena su građanska i politička prava ljudi. Pored klasičnih, proklamovani su i novi principi koji se tiču unapređenja socijalnog položaja radnih ljudi. Time je još više naglašen društveni karakter nove države i pravac njenog daljeg razvitka.

Bez obzira na sve elemente centralizovanog upravljanja državom i društvom, kojim je prvi Ustav davao dosta prostora, političko vodstvo je i u to vreme stalno naglašavalo potrebu da državni organi budu čvrsto povezani s narodom, da se oslanjaju na atkivnost i inicijative masa i da se podvrgavaju kritici i kontroli odozdo. Kao osnovno se uvek isticalo da se autoritet nove vlasti mora učvršćivati na poverenju najširih slojeva. Na tome je naročito insistirao drug Tito koji je u to vreme, u svim svojim istupanjima, podsećao rukovodioce nove države da brižljivo osluškuju glas naroda i da budu uvek spremni da pod pritiskom kritike odozdo ispravljaju svoje greške.

Narodna skupština FNRJ bila je i dalje sastavljena od dva doma, ali su oni dobili novo ime — Savezno veće i Veće naroda. Savezno veće sačinjavali su poslanici, birani širom jugoslovenske teritorije, i to po jedan na svakih 50 hiljada stanovnika. Njihov izbor je vršen na osnovu opšteg, neposrednog i jednakog biračkog prava i tajnim glasanjem. Drugi dom bio je sastavljen od poslanika koje su birale republike, svaka po 30, Autonomna pokrajina Vojvodina 20 i Autonomna Kosovsko-Metohijska oblast 15 poslanika. Domovi su bili u svemu ravnopravni, što znači da je svaki akt Narodne skupštine morao biti izglasan u svakom od njih.

Ustavom su bila u potpunosti zaštićena prava republika. Sve što Ustavom nije bilo utvrđeno kao nadležnost Federacije, spadalo je u delokrug republika. Na isti način bile su utvrđene i nadležnosti narodnih odbora.

Na čelu FNRJ bio je Prezidijum Narodne skupštine. Ovo telo donosilo je ukaze, sazivalo i raspuštalo Skupštinu, raspisivalo izbore, proglašavalo zakone i davalo za njih obavezna tumačenja, ratifikovalo međunarodne sporazume i obavljalo poslove koji spadaju u uobičajenu nadležnost šefova država.

Moša Pijade bio je jedan od glavnih tvoraca zakonodavstva nove Jugoslavije

Jedinice KNOJ-a posle rata

Jedinice KNOJ-a još u toku NOR-a imale su značajnu ulogu u čišćenju oslobođenih teritorija od ostataka neprijatelja, diverzanata i špijuna. Posle rata ove su, u saradnji sa organima bezbednosti i Narodne milicije i uz pomoć naroda i društveno-političkih organizacija, bile osnovni činilac za uništenje kontrarevolucionarnih ostataka ustaša, četnika, balista, belogardejaca i drugih, a takođe i stranih agentura. Uloga KNOJ-a je bila naročito značajna u razbijanju i uništenju četnika Draže Mihailovića u prvim godinama posle rata.

Posle rata KNOJ je sa svojim jedinicama preuzeo obezbeđenje granica sve do 1953. godine, kada je rasformiran, a čuvanje granica su preuzele granične jedinice JNA.

Pripadnici jedinica KNOJ-a na granici, Komovi 1945. (gore)

Nerazdvojni pratilac graničara

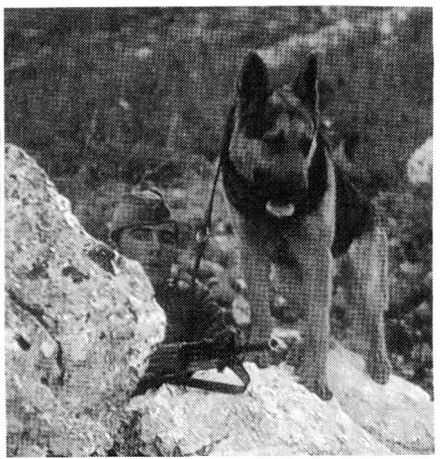

Mirnodopski razvoj

Armija revolucionarnog kontinuiteta

Mirnodopska izgradnja oružanih snaga započela je ubrzo po povratku ratnih brigada i divizija s fronta. Vreme od 1945. do 1948. godine bilo je razdoblje početnog mirnodopskog konstituisanja oružanih snaga. Prvi njihov zadatak bila je zaštita i obezbeđenje državnih granica i uništenje ostataka kvislinških oružanih formacija i terorističkih grupa, ali su se, uporedo s tim, počeli pojavljivati novi zadaci za modernizaciju vojne organizacije.

Izišla iz rata sa oko 800.000 vojnika i starešinskim kadrom bogatog ratnog iskustva, Armija se već u prvoj mirnodopskoj godini našla pred mnoštvom složenih problema. Krajem 1945. godine njeno brojno stanje je čak i povećano na gotovo milion ljudi, a od jedinica je imala 51 diviziju i 214 brigada.

Proces mirnodopske izgradnje započeo je već 19. jula 1945. godine kada je Predsedništvo AVNOJ-a donelo prvi, a 26. oktobra 1945. godine i drugi zakon o demobilizaciji starijih godišta. Do kraja 1947. godine iz Armije su demobilisani svi vojnici — obveznici, sem godišta 1920-27, sve žene borci, izuzev podoficira, oficira i sanitetskog osoblja, oficiri i podoficiri rođeni 1928. godine i kasnije, ukoliko su pre stupanja u Armiju bili đaci srednjih škola, a želeli su da produže školovanje. Jugoslovenska narodna armija od milionske, na kraju 1945. godine, svedena je na oko 400.000 vojnika i starešina grupisanih u 26 divizija kopnene vojske i pet divizija ratnog vazduhoplovstva. Umesto ratnih armija postojalo je pet vojnih oblasti sa 28 vojnih područja.

Ratna mornarica je zadržala u osnovi organizacionu strukturu iz rata: tri pomorske komande, flotu i rečnu ratnu flotilu. Ratno vazduhoplovstvo je saobraženo novim potrebama i materijalno-tehničkim mogućnostima.

Narodna skupština FNRJ u 1946. i 1947. godini donosi zakone 0 vojnoj obavezi, o službi u JA, o popuni oružanih snaga, o vojnim i disciplinskim sudovima, o vojnom tužilaštvu i drugo. Zakonom od 1946. godine regulisana su i osnovna pitanja organizacijskog karaktera. Utvrđena je podela JA na tri vida: na kopnenu vojsku, ratnu mornaricu i ratno vazduhoplovstvo, a u okviru kopnene vojske određeni su rodovi, službe i specijalnosti.

Za nove uslove bio je potreban starešinski kadar novog profila. Partizanski oficiri i podoficiri imali su ogromno ratno iskustvo i visoke moralno-političke kvalitete a nedovoljnu opštu i stručnu spremu. U Armiji je započelo masovno i organizovano školovanje starešina. Ideološko, vojnostručno i opštekulturno obrazovanje postaje jedan od glavnih zadataka komandi, starešina i organizacija Saveza komunista.

Sve starešine počele su da polažu ispite iz poznavanja tehnike 1 naoružanja i da pohađaju večernje škole i kurseve. Intenzivno se izvodi obuka i školovanje kadrova svih profila. Otvaraju se nove škole: između ostalih, Viša vojna akademija, Viša vojnopomorska akademija, Vazduhoplovna oficirska škola i druge.

Zadržava se i proširuje institucija političkih komesara, koji istovremeno postaju i rukovodioci partijskih organizacija. Politički, ideološki i kultumo-obrazovni rad dobija široke razmjere.

oružanih snaga

»Jugoslovenska narodna armija je izrasla iz naroda u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji. U svim fazama izgradnje naše socijalističke zajednice, ona je bila pouzdani oslonac radnih ljudi i u njihovom nastojanju da očuvaju tekovine revolucije i da ih dalje razvijaju ... « TITO

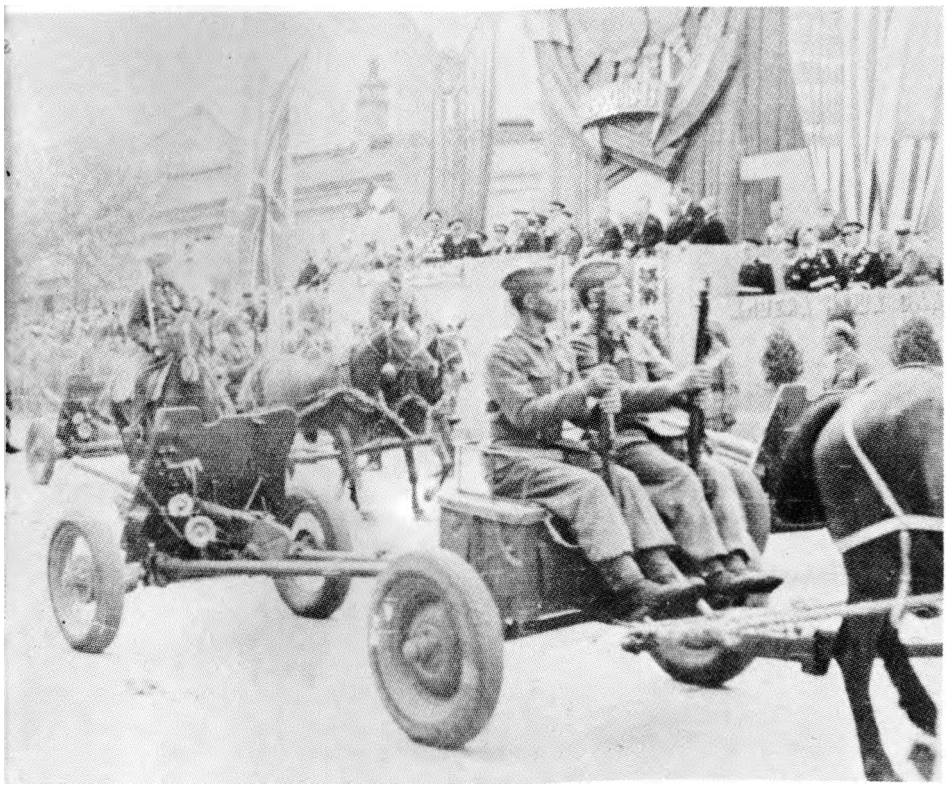

Jedinica protivtenkovskih topova iz ešelona artiljerijskog diviziona pred Vrhovnim komandantom, na prvoj paradi, 1. maja 1945. godine u Beogradu (levo)

Vojna akademija DFJ

Vojna akademija DFJ osnovana je još u toku rata — 21. novembra 1944. godine. Počela je s radom u oslobođenom Beogradu, u Topčideru. U Akademiju su primani učesnici NOR-a koji su dolazili sa fronta i iz svih krajeva Jugoslavije. Prva klasa je imala 2.300 pitomaca koji su 23. februara dali svečanu obavezu pred Vrhovnim komandantom.

Septembra 1945. godine Vojna akademija je rasformirana, a umesto nje su obrazovana vojna učilišta rodova vojske: pešadijsko, artiljerijsko, tenkovsko i inžinjerijsko.

Oslonac na sopstvene snage

Sredinom 1948. godine, u vreme kada su se narodi Jugoslavije hvatali ukoštac s ogromnim zadacima u industrijalizaciji i ekonomskom preobražaju zemlje i kada su postavljani temelji organizovanoj, planskoj privredi, Jugoslavija se suočila s potpuno novom situacijom: grubim i jednostranim prekidom svih odnosa od strane Sovjetskog Saveza i istočnoevropskih socijalističkih država. Započinje vojna, ekonomska i politička blokada najširih razmera, a uporedo i demonstracije vojne sile, provokacije i pritisak na granicama. S druge strane, odnosi sa Italijom bili su veoma zaoštreni zbog razgraničenja, dok su zapadne sile vršile snažan pritisak.

Time je zemlja bila stavljena u izuzetno težak položaj. Iz relativno mirnodopskog stanja Armija prelazi u stanje pripravnosti, vrši se preorijentacija na sopstvene materijalne izvore i privredni potencijal zemlje, preispituju se i menjaju dotadašnja organizaciono-tehnička, doktrinarna i kadrovska rešenja. Brigadni sistem zamenjuje se pukovima.

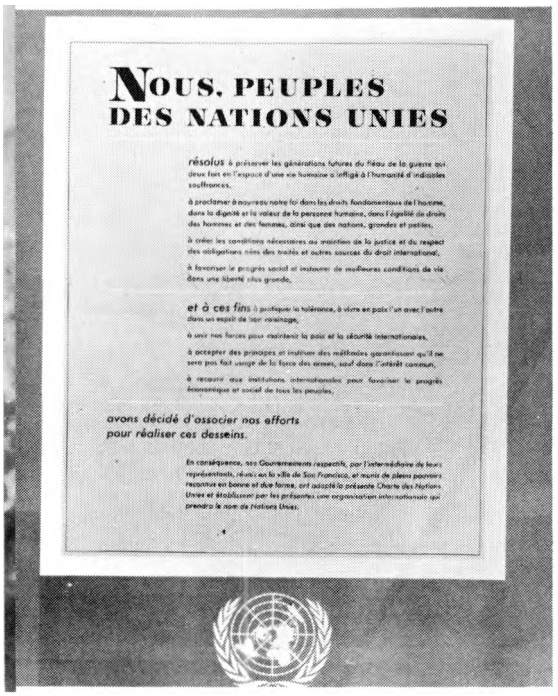

Kada je većina potpisnica ratifikovala Povelju OUN, a među njima i tadašnje velike sile SAD, SSSR, Britanija, Kina i Francuska, ovaj dokument ogromnog značaja stupio je na snagu 24. oktobra 1945. Svoje opredeljenje za osnovne ciljeve i osnovna načela OUN naša zemlja je potvrđivala vlastitom politikom u svakoj prilici i vremenu. Tako su jugoslovenska spoljna politika i stav prema problemima međunarodnih odnosa t sveta uopšte redovno polazili od temeljnih principa Ujedinjenih nacija koji nalažu da sve članice budu suverene i ravnopravne, da svoje sporove sa drugim državama rešavaju obavezno mirnim sredstvima, da se uzdržavaju od pretnji silom, kao i od upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje zemlje, da svetskoj organizaciji pružaju punu pomoć u svakoj njenoj akciji, preduzetoj u skladu s Poveljom, čija je preambula na slici. Preambula počinje rečima: »Mi, narodi Ujedinjenih nacija«. U njoj je iznesena namera da se buduća pokolenja spasu »užasa rata koji je dva puta u toku jednog ljudskog života naneo čovečanstvu neizrecive patnje« te da se sarađuje u učvršćivanju mira, jačanju pravde, ostvarivanju opšteg napretka.

Osnivanje organizacije Ujedinjenih nacija

Sredinom drugog svetskog rata, 1. januara 1942 — u vremenu kada su sile nacističko-fašističke osovine Rim—Berlin harale Evropom, severnom Afrikom, Atlantskim okeanom, a Japan Azijom i Dalekim istokom, u Vašingtonu je 26 država antihitlerovske koalicije usvojilo »Deklaraciju ujedinjenih nacija«. U njoj je stajala obaveza da se rat vodi do potpune pobede, da se u to uloži svaki mogućni napor, a da se isključi i sama pomisao na sklapanje nekih zasebnih ugovora o miru s neprijateljem. Prvi put je tada bio upotrebljen izraz »ujedinjene nacije« — po sugestiji tadašnjeg predsednika SAD Frenklina Delana Ruzvelta.

Potpisivanju »Deklaracije ujedinjenih nacija« prethodila je zajednička izjava predsednika Ruzvelta i britanskog premijera Vinstona Čerčila s njihovog sastanka održanog 14. avgusta 1941. godine »negde na pučini« — nazvana »Atlantskom poveljom«.

Sledio je niz sastanaka na kojima je bila potvrđivana spremnost na stvaranje »opšte međunarodne organizacije, zasnovane na načelu suverene ravnopravnosti svih miroljubivih država, a otvorene učlanjivanju svih takvih država, velikih i malih, radi očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti«. Osnovana je bila na konferenciji Ujedinjenih nacija u San Francisku, u SAD, sazvanoj za 25. april 1945. U zgradi Opere u tom kalifornijskom gradu, delegati 50 zemalja jednoglasno su usvojili, 25. juna 1945, Povelju Ujedinjenih nacija sa 111 odredaba, članova. Tako je svetska organizacija nastala na konferenciji koja je bila nazvana »poslednjom, možda, šansom čovečanstva«. Među osnivačima OUN bila je i Jugoslavija — i to među onim veoma aktivnim, a među prvima je i ratifikovala Povelju.

Nova svetska organizacija nije ni postojala, a kod nas je rat još trajao, kada je 9. maja 1945, na Dan pobede, maršal Josip Broz Tito, predsednik vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, u govoru na beogradskom radiju izjavio da u delovanju Ujedinjenih nacija valja videti veliku nadu čovečanstva.

»Deveti maj 1945. godine« — rekao je Tito — »zajednički je praznik svih Ujedinjenih naroda. Želimo da ovaj veliki dan bude dan nadahnuća i težnji svih Ujedinjenih naroda ka trajnom miru i međusobnom razumijevanju. Uvjeren sam da tumačim želje svih naših naroda kada kažem da bi se narodi Jugoslavije osjetili srećni ako i poslije ove velike pobjede na bojnom polju bude među Ujedinjenim nacijama vladala ista jednodušnost i razumijevanje u miru, kao što je vladala i u ratu«.

Kao jedan od prvih utemeljivača OUN i jedan od najangažovanijih članova, Jugoslavija je stalno, dosledno, bila privržena načelima osnovnih dokumenata nove svetske organizacije, uprkos svim mogućnim teškoćama. A teškoća je bilo zaista mnogo, naročito u podužem prvom razdoblju, u kojem je članstvo OUN bilo još malobrojno. U početku su u OUN u velikoj većini bile kapitalističke zemlje, mahom države građansko-parlamentarnih višepartijskih sistema. Prema njihovih više od 40 glasova stajalo je, u ranim godinama, svega šest glasova socijalističkih zemalja, ili država koje će krenuti tim pravcem razvoja.

Novo obeležje podeljenosti u redovima članica OUN doneo je hladni rat, kao ishod međusobnog otvorenog razilaženja velikih sila: SAD i Britanije — na jednoj strani, a SSSR — na drugoj. Velike sile su pretvorile savezničke odnose, čim je rat bio završen, u otvoren sukob pogleda na svet i zamišljenih interesa dvaju ubrzano stvaranih vojno-političkih blokova. Sa krajnje retkim izuzecima, razbuktavanje hladnog rata postrojilo je ogromnu većinu država učlanjenih u svetsku organizaciju u dve kolone — pripadnika jednog ili drugog bloka velikih sila.

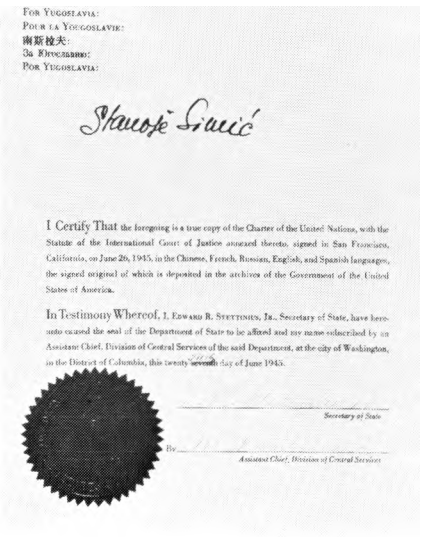

FOR YUGOSLAVIA:
POUR LA YOUGOSLAVIE:
南斯拉夫:
За Югославию:
POR YUGOSLAVIA:

Stanoje Simić

I Certify That the foregoing is a true copy of the Charter of the United Nations, with the Statute of the International Court of Justice annexed thereto, signed in San Francisco, California, on June 26, 1945, in the Chinese, French, Russian, English, and Spanish languages, the signed original of which is deposited in the archives of the Government of the United States of America.

In Testimony Whereof, I, EDWARD R. STETTINIUS, Jr., Secretary of State, have hereunto caused the seal of the Department of State to be affixed and my name subscribed by an Assistant Chief, Division of Central Services of the said Department, at the city of Washington, in the District of Columbia, this twenty-seventh day of June 1945.

Secretary of State

By

Assistant Chief, Division of Central Services

»Mi narodi Ujedinjenih nacija ...« — uvodni deo francuskog teksta Povelje svetske organizacije i verifikacija potpisa jugoslovenskog predstavnika Stanoja Simića na tom dokumentu. Na slici je trenutak kada je potpisao osnovni dokument OUN u San Francisku, 26. juna 1945. godine

Velika većina glasova bila je u rukama zapadnog bloka koji je, naravno, nastojao da iskoristi tu prednost, da što više utiče na smisao, na sadržinu odluka donošenih u OUN. U redovima grupacije koju je predvodio SSSR, često su se čule optužbe da Zapad i SAD, kao njegov predvodnik, iznuđuju odluke silom i glasačkom mašinom, što se uzimalo za povod da se dovodi u pitanje obaveznost svake usvojene rezolucije, ako zbog nečega ne bi odgovarala toj strani u sukobu.

Nije trebalo da prođe mnogo vremena pa da se u OUN pojavi i jedna mala grupa zemalja koje će veoma samostalno delovati, nezavisno i od zapadnog i od istočnog bloka, odnosno od sila što su predvodile te vojno-političke formalne ili neformalne saveze. Među prvim zemljama samostalnog držanja i delovanja u OUN bila je Jugoslavija, uz neke mlade države, nove, poput Indije, na primer, i Burme, pa Indonezije kasnije, i još poneke — malobrojne u to vreme. Bio je to nagoveštaj budućeg razvoja prilika koji će doneti stvaranje velikog pokreta nesvrstavanja, čiji će pripadnici postepeno postati većina, a zatim i velika većina u članstvu OUN, u svetu.

Uvek veoma angažovana za pozitivna osnovna načela OUN, Jugoslavija je u svetskoj organizaciji igrala istaknutu ulogu od samog početka, pa je, stoga, često sticala i krupne funkcije. U više mahova bila je član i Ekonomskog i socijalnog saveta, a i Saveta bezbednosti. U Savet bezbednosti bila je prvi put izabrana već u 1949, uprkos najvećim naporima jednog od glavnih ljudi Staijinove diplomatije — Andreja Višinskog, da to, po svaku cenu, spreči, i uprkos mnogim otvorenim problemima u jugoslovenskim odnosima sa zapadnim silama. Jugoslovenski predstavnici su u toku tri i po decenije bili birani i za predsednika i potpredsednika Generalne skupštine, za članove komiteta tog najvišeg organa OUN, za predsednika Komisije za međunarodno pravo, za sekretara Ekonomske komisije UN za Evropu.

U ovom ranom posleratnom razdoblju, Jugoslavija je bila nosilac značajnih inicijativa. Bila je predlagač rezolucije o dužnostima država u slučaju izbijanja neprijateljstava — u oktobru 1950. godine — a dve nedelje ranije, u OUN, iznela je spremnost da zaključi sporazume o nenapadanju sa svakom zemljom.

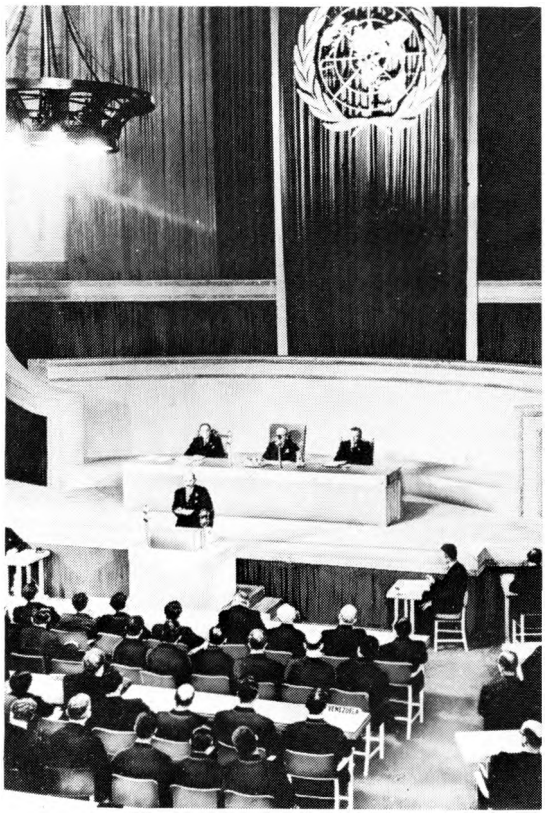

Prvo zasedanje Generalne skupštine Organizacije ujedinjenih nacija bilo je održano 1946. godine u Londonu, u vestminsterskom Sentral holu. Na slici se vidi predsednik britanske laburističke vlade Klement Atli, koji je, kao domaćin, pozdravio delegacije pedeset zemalja. Iz Londona OUN prelazi u Njujork, gde po odluci iz 1946. godine uspostavlja svoje sedište na obali Istočne reke.

Menjanje slike sveta

Jedno od osnovnih načela Ujedinjenih nacija, kojima se rukovodila Jugoslavija, vodeći svoju nezavisnu, međunarodnu politiku, bilo je pravo svih naroda na samoopredeljenje. Tako je naša zemlja bila među prvima koje su odlukama svojih vlada priznavale, prihvatile, pomagale proces velikog menjanja političke karte, političke slike posleratnog sveta.

Rat još nije bio okončan kada je DFJ priznala, 30. marta 1945, privremenu vladu Poljske, s kojom su ubrzo bili razmenjeni i ambasadori. Mesec dana kasnije — 28. aprila 1945. godine — Jugoslavija je priznala i nove vlade Albanije, Bugarske, Sirije i Libije.

Kako se koji deo velikih kolonijalnih imperija osamostaljivao, tako je naša zemlja — opet među prvima — priznavala te nove države: Indiju, Burmu, Indoneziju i druge, s kojima će početi da stvara jezgro budućeg pokreta nesvrstanih.

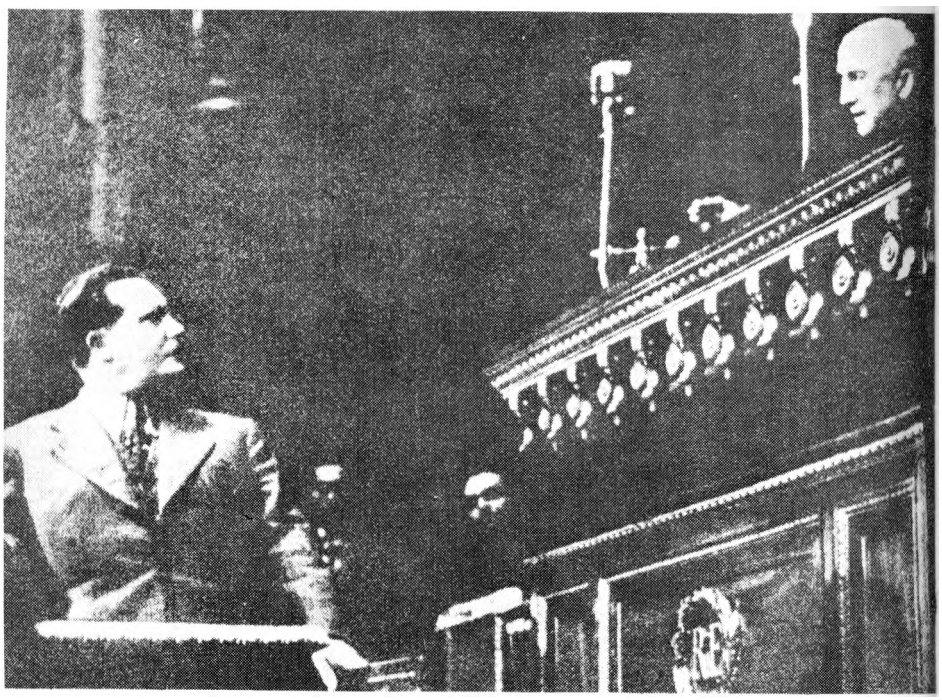

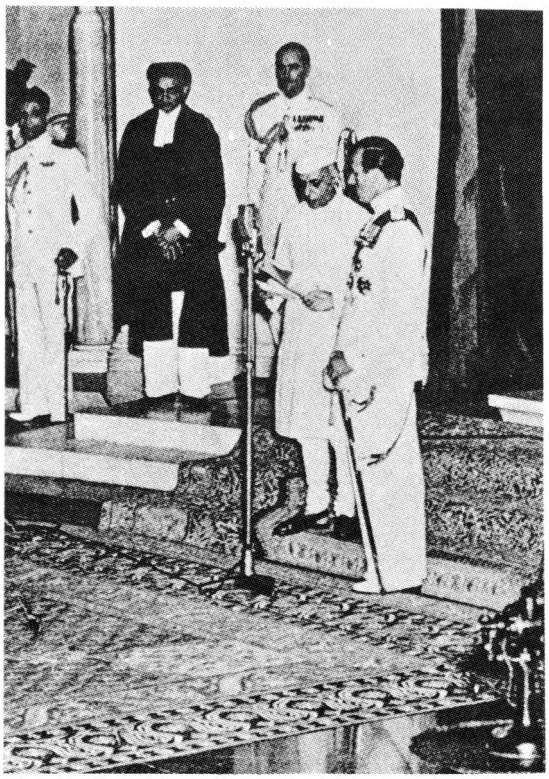

Jedan od istorijskih fotosa iz raznih dana dekolonizacije: borac za oslobođenje Indijaca Džavaharlal Nehru „i vice-kralj Indije lord Mauntbaten u trenutku proglašavanja nezavisnosti dotadašnjeg ogromnog britanskog poseda u Aziji

Ratni gubici

Na međusavezničkoj reparacionoj konferenciji utvrđeno je bilo da su gubici u ljudstvu na evropskim bojištima rata protiv Hitlerove Nemačke i njenih saveznika iznosili ukupno 27 miliona ljudi.

U Jugoslaviji je živote izgubilo 1,706.000 ljudi, ili 10,8 odsto od ukupnog njenog predratnog stanovništva. Po tome je naša zemlja treća na spisku savezničkih država s najvećim brojem poginulih, mrtvih: iza SSSR (17 miliona) i Poljske (5,8 miliona). Pored poginulih, u Jugoslaviji je 1,610.000 ljudi, ili 10,2 odsto od ukupnog njenog stanovništva pretrpelo razna stradanja u zarobljeničkim logorima, u internaciji, u koncentracionim logorima, u prisilnom raseljavanju i u prinudnim mobilizacijama. To znači da su u našoj zemlji otprilike jednu četvrtinu stanovništva zadesili smrt ili ranjavanje, ili je bila izložena raznim vidovima trajnog zlostavljanja u toku drugog svetskog rata.

Ratnim razaranjem, surovom eksploatacijom privrednih mogućnosti i sistematskim uništavanjem svega na teritorij ama s kojih su pobeđene naci-fašističke i kvislinške trupe morale da se povlače, nacionalnom bogatstvu Jugoslavije bila je nanesena šteta od preko devet milijardi dolara tadašnje vrednosti. To je iznosilo 17 odsto ukupnih gubitaka te vrste kod 18 savezničkih zemalja, koliko ih je ukupno bilo u ratu protiv Osovine Berlin—Rim i njenih trabanata.

Direktna materijalna šteta Jugoslavije u drugom svetskom ratu bila je 1,4 puta veća od britanske, dva puta veća od holandske, nekih 3,6 puta veća nego u Grčkoj, a 7,2 puta veća od gubitaka SAD.

Kod nas je bilo spaljeno, srušeno ili teže oštećeno više od jedne petine svih kuća. Bez krova je ostalo bilo više od tri miliona Jugoslovena. Potpuno je bilo uništeno 289.000 seoskih gazdinstava.

Nestalo je bilo 36,5 odsto vrednosti osnovnih fondova industrije. Razrušena ili teško oštećena 223 rudnika. Polovina svih pruga normalnog koloseka i trećina uskog bile su razorene.

Mirovna konferencija u Parizu 1946.

Raspoloženje da se svet podeli, pre ili kasnije, na dva međusobno suprotstavljena vojno-politička bloka osetilo se, na razne načine, već u prvoj pravoj posleratnoj godini, u prvoj koja je cela bila izvan velikog rata: u 1946. Jedna od najneprijatnijih demonstracija takvih namera bila je priređena na Mirovnoj konferenciji, održanoj u Parizu u pomenutoj godini. Sudaranje raznih posebnih interesa dojučerašnjih ratnih saveznika nije se više mnogo ni pokušavalo izbeći ili prikriti.

Jugoslovenska delegacija, koju je predvodio Edvard Kardelj, odlučila je bila da ne prisustvuje zaključnoj sednici Pariške konferencije, čiji je ishod u području mnogih krupnih pitanja, naročito u pogledu mirovnog ugovora sa Italijom, naj neposredni je pogađao bitne interese naše zemlje.

Sva nerešena pitanja, oko kojih nije bilo saglasnosti na Pariškoj konferenciji, prenesena su tada u petoročlani Savet ministara spoijnih poslova (SSSR, SAD, Francuska, Kina i Britanija). Bio je obrazovan odlukom Potsdamske konferencije (jul—avgust 1945. godine) s nalogom da izradi projekte mirovnih ugovora. Posle njujorškog zasedanja tog Saveta (novembar—decembar 1946. godine), na kome je bila usvojena i zamisao o Slobodnoj Teritoriji Trsta, mirovni ugovori sa bivšim saveznicima Hitlerovog III rajha (sa Bugarskom, Finskom, Italijom, Mađarskom i Rumunijom) bili su potpisani februara 1947. godine u Parizu.

Mirovni ugovor s Nemačkom ne postoji — razvoj ranih posleratnih prilika zaobišao je taj posao i krenuo ka stvaranju dveju nemačkih država, koje će se odmah naći u dva faktički već postojeća bloka: jedna u zapadnom, druga u istočnom. A mirovni ugovor s Japanom bio je potpisan tek 1951. godine — učinile su to, uglavnom, zapadne države. Mnogo kasnije potpisala ga je Kina, dok je sa SSSR bio nepotpisan još i 1980. godine.

Iako naša zemlja spada među one države koje su silno propatile i imale najveće ljudske žrtve i najteži gubitak materijalnih dobara, ona je, boreći se za svoja prava, uvek bila spremna da razume tuđe nevolje i da pomogne koliko može. Tako je Jugoslavija na Pariškoj konferenciji pružila nekim zemljama — Mađarskoj, na primer — veliku političku pomoć, a Bugarskoj je potpuno oprostila plaćanje reparacija, ratne štete nanesene našoj zemlji bugarskom okupacijom.

Ni u vreme Pariške konferencije, ni u godinama koje su sledile, Jugoslavija nije mogla računati na razumevanje mnogih vlada za njene prirodne i pravedne zahteve. Naprotiv, naša zemlja je odmah posle rata bila suočena sa žestokim pritiskom sa svih strana — naj pre sa zapadne, a zatim i sa istočne.

Na Zapadu se nisu slagali sa socijalističkom orijentacijom nove Jugoslavije, pa su tamo, u želji da spreče izgradnju takvog društva, preduzimali svakakve neprijateljske poteze. Bile su blokirane i zadržane zlatne rezerve Narodne banke Jugoslavije. U zapadnim okupacionim zonama u Nemačkoj praktično je neko vreme bila zarobljena gotovo čitava naša dunavska trgovačka flota. Provokativno su se američki avioni slali u operacije narušavanja suvereniteta u našem vazdušnom prostoru. Ratnim zločincima iz četničkih, ustaških, belogardejskih i drugih kvislinških formacija bila je pružana svaka mogućna podrška, i iz njihovih redova su se regrutovali špijuni i teroristi za ubacivanje u Jugoslaviju. Bilo je dosta raznih pokušaja mešanja u unutrašnje poslove naše zemlje, praćenih često besomučnim antijugoslovenskim kampanjama u štampi i radio-emisijama. Nešto kasnije, dosta toga je našlo svoje mesto i u repertoaru Staljinove politike jarosnoga nasrtanja na našu zemlju — sve do ivice pokušaja i vojne intervencije.

Na Mirovnoj konferenciji u Parizu bila je zastupljena 21 država-članica ratne antihitlerovske koalicije: Australija, Belgija, Beloruska SSR, Brazil, Čehoslovačka, Etiopija, Francuska, Grčka, Holandija, Indija, Jugoslavija, Južnoafrička Unija, Kanada, Kina, Norveška, Novi Zeland, Poljska, SAD, SSSR, Ukrajinska SSR i Ujedinjeno kraljevstvo, tj. Britanija. Pored njih, još je sedam zemalja imalo svoje delegacije, ali sa i zvanično ograničenim pravom na iznošenje, samo, svojih gledišta, o pojedinim odredbama projektovanih mirovnih ugovora: Albanija, Austrija, Egipat, Irak, Iran, Kuba i Meksiko.

Ali, iz ratnih dogovaranja tadašnjih velikih sila — posebno u Potsdamu, predgrađu Berlina, 1945. godine (na slici su Staljin i Truman na tom sastanku na kome je Britaniju zastupao najpre čerčil, a posle pada njegove konzervativne vlade, novi laburistički premijer Atli) — proistekla je jedna bitna osobenost Pariške mirovne konferencije: da jedino SAD, SSSR, Britanija, Kina i Francuska, kao klasični kvintet velikih sila, imaju pravo odlučivanja, a da svi ostali članovi pobedničkog saveza iz drugog svetskog rata mogu samo iznositi svoje želje i mišljenja.

U takvim okolnostima, jugoslovenski stavovi su dobijali, najčešće, samo podršku sovjetske delegacije, ali je i ona, u mnogim bitnim pitanjima — oko Trsta, na primer, i u pogledu južne Koruške — išla tek do poneke određene tačke, preko koje je prelazila u kompromis sa zapadnim silama.

U oslobođenoj Puli, maja 1945. godine. (Od 16. juna 1945. Pula je bila pod angloameričkom okupacijom, a 16. septembra 1947. pripojena je matici Jugoslaviji)

Priključenje domovini

Veliko narodno slavlje održano je 21. septembra 1947. godine u gradiću Lijaku povodom pripajanja Istre i Slovenskog primorja Jugoslaviji. Tih dana preuzimale su jedinice Jugoslovenske armije pogranična utvrđenja, kasarne i druge objekte na onim delovima jugoslovenske teritorije koji su posle prvog svetskog rata otrgnuti hrvatskom i slovenačkom narodu i dođeljeni Italiji, da bi njihovo stanovništvo tokom narodnooslobodilačkog rata, u kome je masovno učestvovalo, pred celim svetom pokrenulo svoje pravo na samoopredeljenje. Više od četvrt veka proveli su Istrani i Primorci u ropstvu, ali i u suprotstavljanju progonima italijanskih fašista koji su učinili sve da im zatru jezik i svako nacionalno osećanje. A evo, tog sunčanog septembarskog dana oni su, zajedno sa mladićima u novim uniformama i sa »titovkama« na glavi, proslavljali svoje oslobođenje i početak novog života u Titovoj Jugoslaviji.

Ipak, to slavlje je bilo zagorčano jednom nepravdom koja ni tada nije bila ispravljena.

U tom trenutku pod Italijom su još ostali pojedini delovi jugoslovenske teritorije sa oko 200 hiljada naših sunarodnika. Jugoslovenska vlada je istakla čvrstu obavezu da će pomagati naše sunarodnike koji ostaju u tuđini da ostvaruju svoja politička i druga prava; a obavezala se isto tako da će italijanskim pripadnicima koji su se našli u krajevima pripojenim Jugoslaviji obezbeđivati punu ravnopravnost i pružati im svaku pomoć u očuvanju i daljem razvijanju svog nacionalnog identiteta.

Priključenje ovih krajeva Jugoslaviji bilo je dočekano sa zadovoljstvom u svetskoj progresivnoj javnosti. Ali, bilo je istovremeno propraćeno besomučnim antijugoslovenskim demonstracijama neofašista i raznih reakcionara u Trstu, Gorici i drugim gradovima sa slovenačkim življem koji su ostali pod Italijom. Bilo je dosta uličnih izgreda i napada na sedišta slovenačkih političkih i kulturnih organizacija. To je, međutim, dalo nove podsticaje zajedničkim akcijama slovenačkih i italijanskih antifašističkih organizacija čije se bratstvo stvaralo još u pokretu otpora, a sada se u punoj snazi ispoljilo u političkoj borbi protiv oživljavanja fašizma i šovinističkih strasti.

Na celu ovu situaciju osvrnuo se drug Tito još 31. marta 1947, na sednici Narodne skupštine FNRJ kada je izjavio: »Vlada je riješila, iako teška srca, da potpiše ugovor o miru sa Italijom koji predstavlja veliku nepravdu za našu zemlju«. Pri tom je jugoslovenski predsednik posebno imao na umu da su rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta Slovenije i Hrvatske još u toku rata donela odluke o priključenju onih delova jugoslovenske teritorije koje je posle prvog svetskog rata anektirala Italija, što je svečano potvrđeno na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu. Pogotovo je imao na umu da su jedinice Jugoslovenske armije same izvojevale slobodu ovih teritorija, kada su sa njih u poslednjoj fazi rata proterale nacističko-fašističke okupatore, a da su se docnije povukle u interesu što bržeg uspostavljanja miroljubivih odnosa u tom delu sveta. Stoga je drug Tito na toj sednici Skupštine i rekao da su nepravednim ugovorom »ipak stvoreni uslovi za uspostavljanje normalnih odnosa s tom susjednom zemljom s kojom želimo živjeti po mogućnosti u što boljim odnosima...«

Tršćanska kriza

Prvog i drugog maja 1945. godine, jedinice Jugoslovenske armije ulaze u Trst i oslobađaju ga. U saradnji sa svim antifašističkim snagama u tom najvećem gradu Julijske Krajine, odmah je bila uspostavljena i vojna i civilna vlast. Činilo se tada da bi na pragu već moglo da bude ujedinjavanje sa Jugoslavijom — Slovenskog primorja, Beneške Slovenije — teritorije koja je od pradavnog doba, još od velikih seoba naroda, naseljena bila Slovencima i kojoj je, kao svojoj zaleđeni, pripadao i grad Trst.

Etničke i prirodno-geografske granice nikako se u tom delu Evrope nisu poklapale sa državnim, koje su velike sile, u više mahova, u Rapalu 1920. i u Parizu 1946-47, krojile prema svojim interesima, a veoma nepravedno prema jugoslovenskim narodima i njihovom savezničkom doprinosu pobedi nad Austro-Ugarskom i Nemačkom u prvom svetskom ratu, i nad Hitlerovom i Musolinijevom »Osovinom« u drugom.

Vlade SAD i Britanije već su 9. juna 1945. godine — u okvirima velikog vojnog, političkog i diplomatskog pritiska — uputile našoj zemlji ultimatum, jednu notu sa osporavanjem prava Jugoslovenskoj armiji da drži trupe u Trstu i drugim oslobođenim krajevima Slovenskog primorja i Istre. Tražile su, i u veoma zaoštrenom stanju odnosa ishodile, potpisivanje sporazuma po kojem su se jedinice Jugoslovenske armije 12. juna 1945. povukle na utvrđenu demarkacionu liniju. Poznata i kao Morganova linija, ta je međa delila spornu teritoriju u dve zone: A i B.

Zonu A su okupirale trupe SAD i Britanije, koje su ponovo stavile na snagu italijanske zakone iz vremena fašističke vladavine. Raspušteni su bili, u toj zoni, svi demokratski izabrani organi narodnooslobodilačkog pokreta, kao i sve takve ustanove. Narodnooslobodilačkim odborima oduzeta je bila upravno-politička funkcija.

Zonu B su zaposele jedinice Jugoslovenske armije.

Kako su, prema potsdamskom dogovoru, samo velike sile pripremale nacrte ugovora i jedino ih one usvajale na Pariškoj konferenciji, u Mirovni aranžman sa Italijom od 10. februara 1947. godine ušla je formula o pretvaranju područja grada Trsta i severozapadnog dela Istre u Slobodnu Teritoriju Trsta (STT).

U Zoni A STT je anglo-američka vojna uprava dozvoljavala da njeni italijanski službenici krše, na razne načine, i odredbe Mirovnog ugovora, i Statuta STT.

Kako se hladni rat razbuktavao, tako je i pritisak na Jugoslaviju sa Zapada rastao, pa su vlade SAD, Britanije i Francuske svojom »Tripartitnom deklaracijom« predložile 28. marta 1948. da se zaboravi Mirovni ugovor i cela STT prisajedini Italiji. Italijanske vlade su, opet, sinhronizovano priređivale vojne demonstracije u graničnom području.

A kada je Staljin pokrenuo Informbiro protiv naše zemlje i naše Partije, žestok pritisak je došao i sa druge strane. Tada su se, zajedno sa zapadnim silama, i sa iredentistima svih vrsta u Italiji — sve do onih krajnjih desničara — našli, po Staljinovom nalogu, i neki funkcioneri italijanske Komunističke partije u Trstu. Vitorio Viđali, na primer, koji je u svojoj burnoj prošlosti obavljao laznovrsne poslove za Staljina.

Svojim velikim protestnim zborovima, jugoslovenski narodi su pokazali takvu odlučnost i jedinstvo u krajnje teškim prilikama, da su neostvarene ostale i Tripartitna deklaracija, i vojne pretnje, i sve intrige, i svakakve druge provokacije.

Pored Trsta — i Koruška

Na samom pragu tog mira, 7. maja 1945. godine, privremena vlada DFJ uputila je poruku Britaniji, SSSR i SAD u kojoj je zatražila minimalnu korekciju jugoslovensko-austrijske granice. Ispravkom bi 15 opština, sa apsolutnom većinom slovenačkog stanovništva, bilo priključeno Jugoslaviji. Zahtev je bio i opravdan, i umeren. Oko 130.000 Slovenaca našlo bi se u Jugoslaviji, dok bi ih oko 70.000 iz drugih opština ostalo u Austriji. Važna je pojedinost bila i činjenica da su Slovenci u Austriji ratovali protiv Hitlerove vojske, da su u toj borbi imali oko hiljadu poginulih, blizu hiljadu ranjenih, nekoliko stotina nestalih. Bili su, dakle i saveznici u ratu.

Kao i kod tršćanskog problema,- zapadne sile su jugoslovenski zahtev da se ispravi granica sa Austrijom — potpuno nespremne da ga prihvate — ubacile u mehanizam rešavanja svih otvorenih pitanja u uskom krugu pet vlada: američke, britanske, francuske, kineske i sovjetske. U klub za pogađanje pet velikih sila. Savet ministara spoljnih poslova tih država imao je koruški dosije na svojini zasedanjima 1947. u Moskvi i, kasnije iste godine, u Londonu, i sa njima je Jugoslavija mogla računati samo s obećanom sovjetskom podrškom. Ali, i ta je podrška bila ograničenog dometa i trajanja, jer je — po oceni šefa naše delegacije u mirovnim pregovorima Edvard Kardelj — SSSR, kao velika sila, gledao na neka za nas bitna pitanja kao na nešto relativno sporedno u njegovoj globalnoj strategiji.

Tako je Savet petorice ministara spoljnih poslova na svom pariškom sastanku 1949. godine konačno odbacio naš zahtev. Problem prava Slovenaca u Koruškoj ostao je otvoren, nerešen, a, dobrim delom i nerešavan u klubu tadašnjih velikih sila.

Sa prvih posleratnih izložbi: »Prenos ranjenika« I smeta Mujezinovića (gore), »Svedoci užasa« Đorđa Andrejevića-Kuna (dole)

Prva premijera u oslobođenom Beogradu

Narodno pozorište (osnovano 1868. godine) 22. decembra 1944. ponovo je otvorilo svoja vrata publici u oslobođenom Beogradu. Na repertoaru je bila »Najezda« poznatog sovjetskog pisca Leonida Leonova na temu drugog svetskog rata. Jezgro ansambla čine članovi Kazališta narodnog oslobođenja pri Vrhovnom štabu, koji su. kao partizansko pozorište, delovali među borcima na oslobođenoj teritoriji. Igraju glumci, dojučerašnji partizani: Nikola Popović, Ljubiša Jovanović, Jože Rutić, Salko Repak, Braslav Borozan, Junus Međedović i drugi, kao i starija generacija glumaca koja nije bila u partizanima, a među njima i najveća živa glumica romantičnog perioda s kraja prošlog veka — Mara Taborska.

I reditelj komada je učesnik narodnooslobodilačkog rata i član Kazališta narodnog oslobođenja Vjekoslav Afrić, pre rata poznati zagrebački glumac.

Već narednog meseca pridružuje se »Najezdi« komad »Mati« češkog antifašiste Karela Čapeka i klasik srpske dramske književnosti Branislav Nušić, komedijom »Narodni poslanik«.

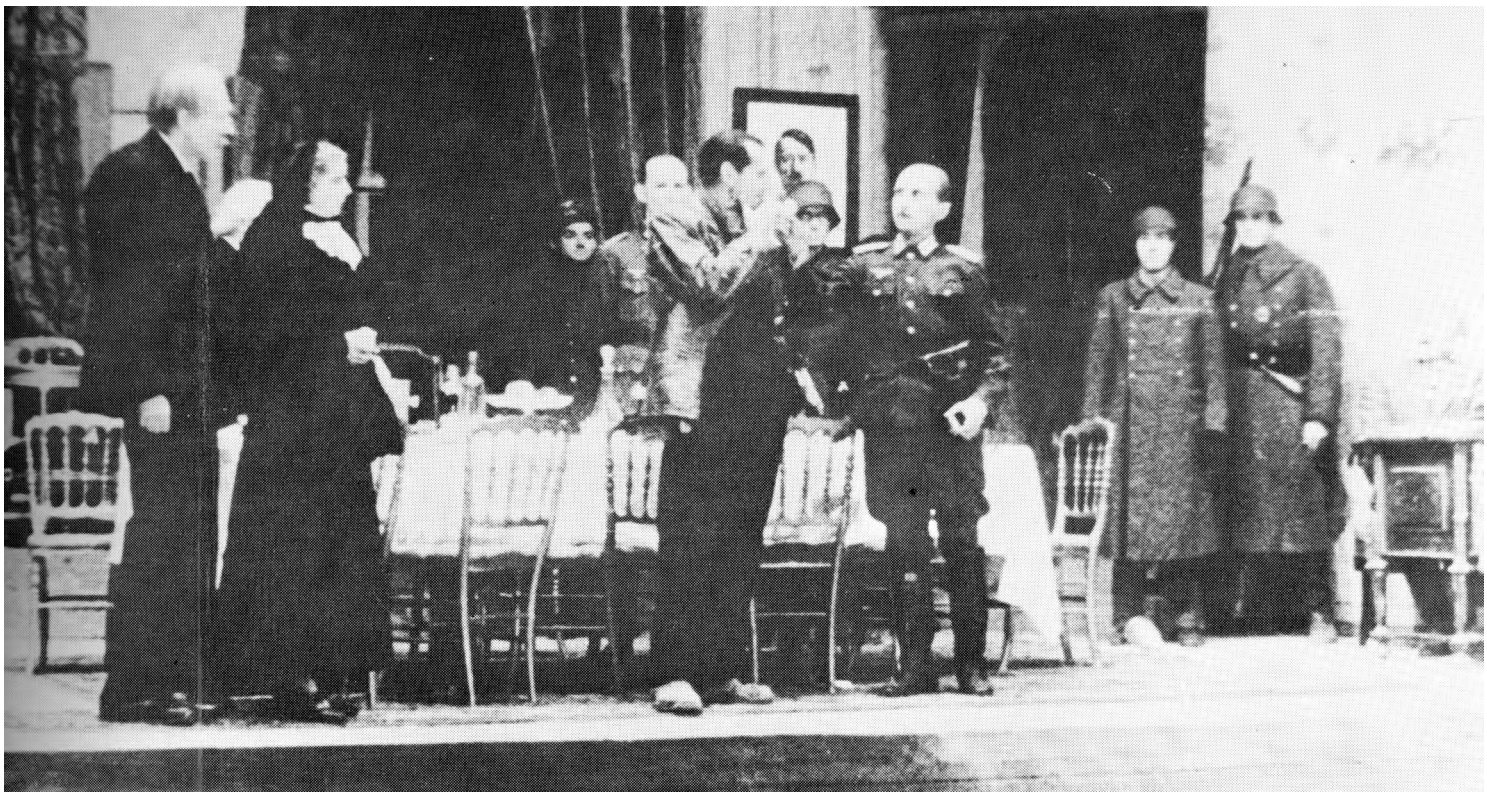

Prva pozorišna predstava u slobodnom Beogradu: Scena iz »Najezde« Leonida Leonova

Nova umetnička udruženja

U prvim godinama nakon oslobođenja i od likovnih umetnosti se tražilo da budu aktivan činilac društveno-političke borbe za ostvarivanje socijalizma, da sadržaje nalaze u tekovinama NOR-a i naporima posleratne obnove, da odražavaju novu stvarnost — a to je sve zahtevalo reorganizaciju umetničkog života. Zato se pristupilo osnivanju republičkih udruženja likovnih umetnika sa zadatkom da stimulišu rad umetnika i organizuju izložbe. Tako je u Beogradu krajem 1944. godine osnovan ULÜS, a 1945. u Zagrebu ULUH, u Ljubljani DSUU, u Skoplju DLUM i u Sarajevu ULUBIH, dok je u Cetinju ULUCG osnovan 1946. godine.

U tim godinama glavne izlagačke forme bile su izložbe tih umetničkih udruženja, organizovane jednom do dva puta godišnje. Izlagale su se slike, skulpture i grafike koje su odabirali posebni žiriji sastavljeni od članova Udruženja. Tako je samo dva meseca nakon oslobođenja, decembra 1944, otvorena prva posleratna izložba u Umetničkom paviljonu u Beogradu, Izložba Udruženja likovnih umetnika Srbije u korist ranjenih boraca. Da su humanističke pobude rukovodile izložbeni odbor u kome su bili Sreten Stojanović, Đorđe Andrejević Kun, Bora Stevanović i Jefta Perić, vidi se iz teksta predgovora skromnog kataloga: »Udruženje likovnih umetnika Srbije spremilo je ovu izložbu jer želi da obraduje ranjene borce. Umetnici su potražili po svojim ateljeima, sobama, a neki i u ruševinama i našli po dva rada za prodajnu izložbu kako bi svaki ranjeni borac dobio dar o praznicima . . . Izlagalo se dakle, ono što se našlo u ateljeima . . .«

Ubrzo posle osnivanja umetničkih udruženja ukazala se potreba za formiranjem jedinstvenog koordinacionog tela na saveznom nivou. Godine 1947, na Osnivačkom kongresu u Zagrebu, koji je otvorio tadašnji rektor Umetničke akademije Antun Augustinčić, osnovan je Savez likovnih umetnika Jugoslavije (SLUJ), koji se otada javlja kao organizator većih izložbi jugoslovenskog karaktera.

Prva izložba SLUJ-a održana je u Ljubljani 1949. godine a zatim preneta u Zagreb i Beograd.

Muzički život nakon oslobođenja u znaku je obnavljanja rada postojećih i osnivanja brojnih novih muzičkih institucija i ustanova. Amaterski horovL pri raznim radničkim društvima (»Abrašević«, »Jože Vlahović«, »Vladimir Nazor«, »Branko Krsmanović«) razvijaju živu delatnost i izvan granice zemlje predstavljajući pre svega, domaći repertoar. Nadalje, osnivaju se i horovi pri Radio-stanicama (1944. hor Radio-Beograda, 1945. Radio-Skoplja) kao i pri Jugoslovenskoj narodnoj armiji (1948. godine). Pored aktivnog rada vodećih operskih ansambala formira se i niz orkestara: Slovenačka filharmonija (1947), Simfonijski orkestar Bosne i Hercegovine (1953. prerastao u Sarajevsku filharmoniju), Državni simfonijski orkestar u Skoplju (1944), koji će biti glavna pokretačka snaga u osnivanju Skopske filharmonije i Opere, Simfonijski orkestar Radio-Zagreba (1945. od 1955. pod nazivom Zagrebačka filharmonija), a obnavlja se i delatnost Beogradske filharmonije.

Značajan doprinos razvoju muzičkog života, istraživanju i oživljavanju domaće muzičke baštine, pored aktivnog rada muzičkih akademija, muzičkih škola — doprinose i ustanove kao što su: Muzikološki institut u Beogradu (1948), Institut za folklor u Skoplju (1950), Muzički odsek pri JAZU (1953).

»Trudbenici na odgovornom poslu«: Predsedništvo Prvog kongresa Saveza književnika Jugoslavije

Okupljanje književnika

Od 17. do 19. novembra 1946. godine održan je u Beogradu Prvi kongres Saveza književnika Jugoslavije. U referatu, o Statutu Saveza Ivo Andrić je, između ostalog, rekao:

»Projekt Statuta niti je rađen kao neka po svaku cenu originalna tvorevina, niti je kopija statuta drugih zemalja ... Svoj Statut mi moramo skrojiti prema našim književnim i opštim društvenim prilikama . . . «

Za predsednika Saveza na Kongresu je izabran Ivo Andrić, a za potpredsednike — Oton Župančič, Miroslav Krleža, Isidora Sekulić, Radovan Zogović, Isak Samokovlija i Blažo Koneski. Sekretar Saveza postao je Čedomir Minderović.

Dve godine kasnije Andrić je u ime Saveza književnika i umetnika Jugoslavije pozdravio goste i delegate Petog kongresa KPJ recima:

»Književnici i umetnici Jugoslavije, povezani sa svojim narodima, narodnom državom i njenim rukovodstvom, učestvuju u svim pojavama i promenama društvenog života svoje zemlje, u svemu što pokreće narodne mase i što utiče na njihov život. To je posve prirodno, jer oni su trudbenici radnici na svom teškom i odgovornom poslu . . . «

Razmah izdavačke delatnosti

Prve godine u slobodi označene su i naglim razmahom izdavačke delatnosti. Odmah po oslobođenju Beograda osnovano je Državno-izdavačko preduzeće »Prosveta«, u kojoj, već decembra 1944. godine, među prvim rukopisima, stiže i Andrićeva »Na Drini ćuprija«. Obnavlja se predratni »Nolit«, sada sa imenom »Novo pokolenje«, a osniva se u Beogradu i Izdavačko preduzeće »Kultura«.

U Novom Sadu obnavlja rad »Matica srpska«. Već 1945. godine prve knjige izlaze kod novoosnovanog izdavača »Svjetlost« u Sarajevu. U Zagrebu rade »Naprijed« i »Nakladni zavod Hrvatske«, u Ljubljani »Državna založba Slovenije« i »Cankarjeva založba«, u Skoplju »Kočo Racin«, na Cetinju »Narodna knjiga«.

Od prvih dana slobode pažnja se poklanja izdanjima na jezicima naroda i narodnosti. U tu svrhu osnivaju se posebna preduzeća — »Forum« u Novom Sadu (mađarski), »Rilindja« u Prištini (albanski), »Edit« u Rijeci (italijanski), »Libertatea« u Pančevu (rumunski).

Broj naslova knjiga i brošura stalno raste a takođe i njihov tiraž. Statistika beleži da je 1950. godine broj naslova bio 4.371, a ukupan tiraž 29,768,321. Izlazilo je te godine 357 listova, s prosečnim ukupnim tiražom po broju od 5,889.666 primeraka, a štampan je i 381 časopis.

TRI VELIKA ROMANA IVE ANDRICA

Iz štampe izlaze tri velika romana Ive Andrića. Novoosnovano izdavačko preduzeće »Prosveta« u Beogradu objavljuje u martu roman »Na Drini ćuprija« (Višegradska hronika), kao prvu knjigu u svojoj biblioteci »Južnoslovenski pisci«.

U avgustu iz štampe izlazi roman »Travnička hronika« (Konzulska vremena), u izdanju Državnog izdavačkog zavoda Jugoslavije u Beogradu.

Treći Andrićev roman »Gospođica« izlazi u novembru, u izdanju sarajevske »Svjetlosti«.

Sva tri romana ocenjena su kao izuzetan događaj u našoj kulturi, posebno u književnom stvaralaštvu.

Prvo pozorište Makedonaca

U Skoplju je 3. aprila 1945. godine otvoren Makedonski naroden teatar sa predstavom »Platon Krečet« sovjetskog pisca Aleksandra Kornejčuka. Time je prvi put u istoriji makedonskog noroda otvoren zvanični narodni teatar na makedonskom jeziku. U predratnom periodu, s vremena na vreme, makedonski umetnici su »krijumčarili« u pozorištu, koje je igralo na srpskohrvatskom jeziku, drame na makedonskom jeziku kao »regionalne, folklorne« predstave.

Na čelo drame Narodnog teatra stao je mladi reditelj Dimitar Kjostarov.

Naslovnu ulogu na prvoj predstavi igrao je Ilija Milčin, a učestvovali su poznati umetnici Krum Stojanov, Petre Prličko.

Upravnik pozorišta Pero Kobar, povodom otvaranja Makedonskog narodnog teatra, rekao je između ostalog: »Na dan 3. aprila 1945. godine kada se digla zavesa, počinje svetla stranica naše kulturne istorije. Vekovno porobljeni makedonski naród, koji je bio lišen svih ljudskih prava, kome je krvavo bila odrečena njegova nacionalna individualnost, koji je bio lišen kulturnog razvoja, dobio je sa današnjim danom jednu moćnu tribinu. .. kojom će oplemenjivati svoj život«.

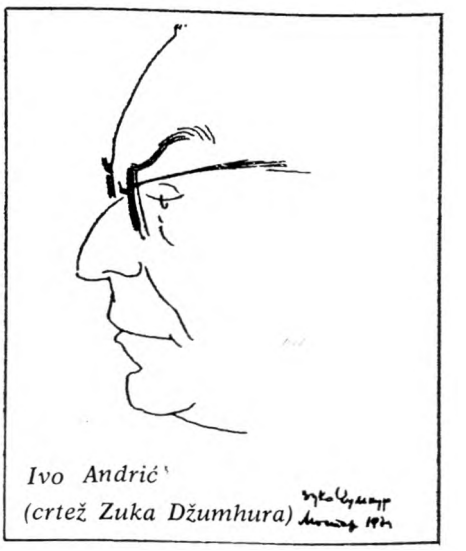

Inspiracija za književnu epopeju: Višegradska »Na Drini ćuprija«

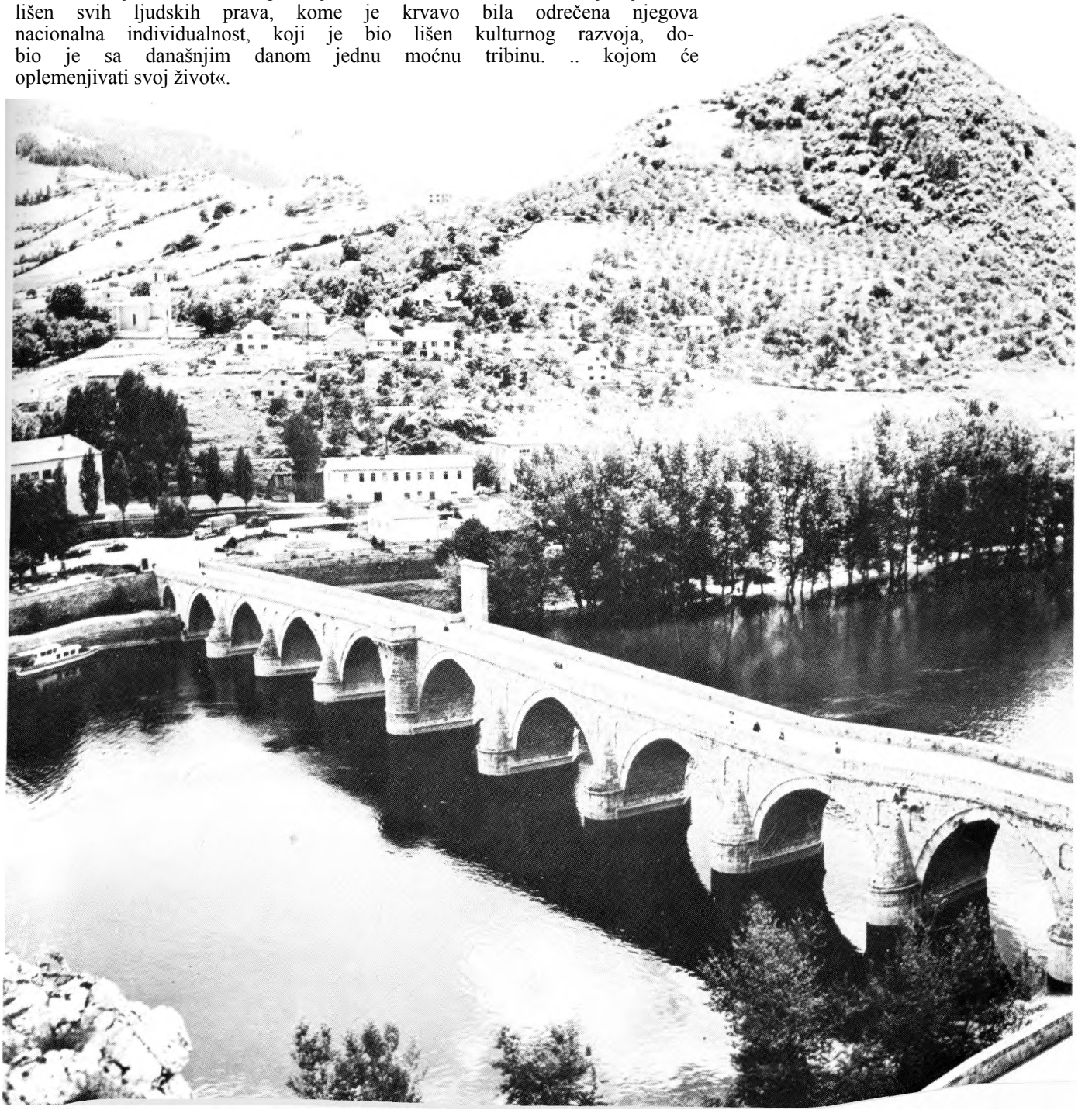

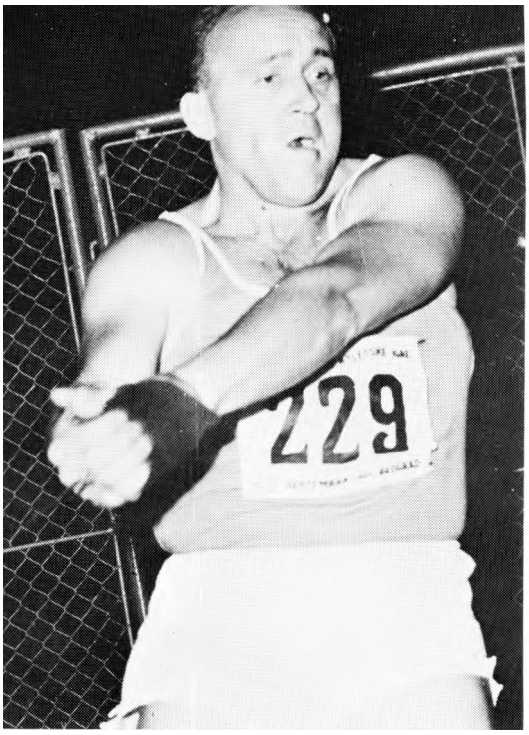

Ivan Gubijan nosilac bronzane medalje na Olimpijadi u Londonu

Prve olimpijske medalje

Sportisti nove Jugoslavije prve olimpijske medalje osvojili su u Londonu 1948. godine. Na XIV olimpijskim igrama imali smo predstavnike u atletici, biciklizmu, veslanju, gimnastici, plivanju, vaterpolu i fudbalu, a sa srebrnim medaljama vratili su se Ivan Gubijan i fudbalska reprezentacija.

Učešće naše fudbalske reprezentacije na Olimpijskim igrama počelo je na senzacionalan način: posle prvog poluvremena, Luksemburžani su vodili sa 1:0! Ali, na kraju je sve bilo postavljeno na svoje mesto: prvo je Branko Stanković izjednačio golom iz slobodnog udarca sa 30 metara, a onda se redala serija pogodaka i naš tim je pobedio sa 6:1.

U četvrt-finalu savladana je Turska sa 3:1, a u polufinalu, na Vembliju, i Velika Britanija, takođe sa 3:1.

Finalnu utakmicu sa švedskom, za koju su igrali i čuveni asovi Gren, Nordal i Lindholm — naš tim je izgubio sa 3:1.

Jugoslavija nije bila prva, ali je njena srebrna medalja odjeknula u fudbalskoj Evropi kao nagoveštaj nove fudbalske sile.

Obnova sporta

Obnova jugoslovenskog sporta počela je, u stvari, još za vreme narodnooslobodilačke borbe, kada su — u predahu između bitaka sa okupatorima — partizani organizovali sportske utakmice. Napredni klubovi prestali su da rade za vreme okupacije kao, na primer, splitski Hajduk, koji je kompletan, sa igračima, trenerom i članovima uprave, u maju 1944. prešao na Vis, tamo održao prvu skupštinu na oslobođenoj teritoriji, postavši tim NOVJ i POJ. Tim ratnog Hajduka odigrao je zatim niz utakmica na Visu, u južnoj Italiji i u nekim zemljama Afrike i Azije.

Kako je koji grad oslobađan 1944. i 1945 — budio se i sportski život. Prve utakmice u slobodnom Beogradu, igrane su u korist fonda za pomoć ranjenicima, porodicama izbeglih iz opustošenih krajeva i u druge humane svrhe. Ubrzo zatim, širom zemlje donete su odluke: da prestanu da rade sportski klubovi koji su se kompromitovali za vreme okupacije, da obnove aktivnost radnički klubovi i da se pod okriljem omladinske organizacije osnivaju novi. Rat još nije bio završen (7. maja 1945), a u Beogradu je bio održan sastanak predstavnika fiskultumo-sportskih tela svih tadašnjih federalnih jedinica Jugoslavije da bi se usvojili osnovni principi na kojima će počivati fizička kultura u novoj Jugoslaviji.

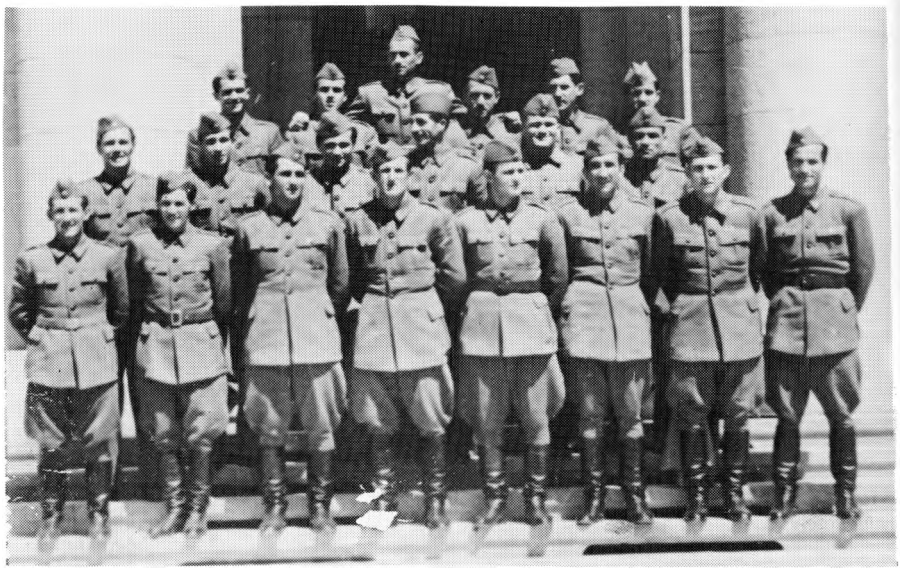

Marta 1945. osnovan je fudbalski klub Sportskog društva »Crvena zvezda«. Jedan od prvih »Zvezdinih« timova (desno gore)

Fudbalska ekipa »Partizana« iz 1946. godine. Tada je to još bio tim Centralnog doma Jugoslovenske armije — svi njegovi igrači na ovoj slici su u vojničkim uniformama (desno)

Prva fudbalska takmičenja i..

Jugoslovenska fudbalska reprezentacija 1946. godine, po povratku iz Praga gde je odigrala svoju prvu posleratnu utakmicu

Prvo posleratno prvenstvo Jugoslavije u fudbalu održano je početkom septembra 1945. godine. Igrale su reprezentacije šest republika i Pokrajine Vojvodine i reprezentacija Jugoslovenske armije. U ovim ekipama bili su okupljeni svi tada najbolji jugoslovenski fudbaleri: Mitić, Mrkušić, Tomašević, Jezerkić, Lovrić, Ćirič i dnigi (Srbija); Soštarić, Lehner, Kacijan, Ž. Čajkovski (Hrvatska); Palfi, Hirman (Vojvodina); M. Pajević (Crna Gora); Stanković, Đajić, Rajlić (Bosna i Hercegovina); Glazer, Bobek, Brozović, Z. Čajkovski, Matošić, Simonovski, Atanacković i drugi (JA) ... Prvak je postala ekipa Srbije, koja je u četvrt-finalu pobedila Crnu Goru sa 2:1, u polufinalu Hrvatsku sa 3:1 i u finalu ekipu Jugoslovenske armije sa 1:0. Najbolji strelac na turniru bio je Bobek, koji je dao osam golova. Na ukupno osam utakmica u Beogradu, prisustvovalo je skromnih 44.500 gledalaca. Velikih stadiona tada još nije bilo ...

Sledeće jeseni počelo je prvo posleratno prvenstvo Jugoslavije u fudbalu po ligaškom sistemu. Učestvovalo je 14 klubova, među kojima i radnički tim iz Trsta, Ponciana. Nadmoćno je prvo mesto osvojio beogradski Partizan, a najviše golova dao je Dinamo (81) i to je do danas ostao neoboren rekord. Najviše golova dao je igrač Dinama Velfl (28).

U 1946. godini prvi put je igrala reprezentacija nove Jugoslavije. Na Dan pobede, 9. maja 1946. godine, Jugoslavija je igrala u Pragu sa Cehoslovačkom i pobedila sa 2:0 (1:0) golovima koje su postigli Košta Tomašević i Rajko Mitić. Ekipa, koju su vodili inž. M. Arsenijević i A. Tirnanić, pred 50.000 gledalaca — igrala je u ovom sastavu: Monsider — B. Stanković, Kokeza — Pleše, I. Horvat, Simonovski — K. Tomašević, Mitić, Bobek, M. Matošić, Kacijan. Sem Frane Matošića, koji je pre rata bio odigrao sedam utakmica u dresu »plavih« — svi ostali bili su debitanti. Iste jeseni, 29. septembra 1946, Jugoslavija je odigrala i prvu utakmicu u zemlji — opet sa Cehoslovačkom, u Beogradu. »Plavi« su ponovo pobedili, sa 4:2. Na još nezavršenom stadionu Jugoslovenske narodne armije bilo je oko 30.000 gledalaca

Kup Jugoslavije

Ideja o kupu prvi put je pomenuta 1945, ali odluka o osnivanju Fudbalskog kupa Jugoslavije doneta je 4. jula 1947, a u novembru je saopšteno da maršal Tito daruje pobedniku veliki prelazni srebrni pehar. Prve godine učestvovalo je 349 timova; kasnije se taj broj neprestano povećavao a u takmičenju 1980. igralo je 5.229 klubova. U prvom finalu, 30. novembra 1947. na stadionu JNA, Partizan je pobedio Naša krila iz Zemuna sa 2:0 (2:0) golovima Jezerkića i Simonovskog i tako postao prvi šampion Kupa. Prvi put pehar maršala Tita primio je kapiten Partizana Miroslav Brozović.

Sledeće tri godine pobeđivala je Crvena zvezda, ali rekord u osvajanju pehara uzastopce drži splitski Hajduk, koji je pet puta, iz godine u godinu, počev od 1972. bio pobednik Kupa.

Prilikom svog povlačenja okupatorske jedinice su specijalnim ralicama razarale ielezničke pragove. Pruga Beograd Zagreb neposredno posle oslobođenja

Brigade Narodnog fronta na dobrovoljnom radu na raščišćavanju porušenog Beograda

Obnova

Kao jedna od najteže razorenih zemalja u drugom svetskom ratu Jugoslavija se našla pred gotovo nepremostivim preprekama kada je trebalo pristupiti obnovi privrede i drugih područja života. Okupator je za sobom ostavio toliko ljudskih žrtava i materijalnih šteta da je izgledalo da se za dugi period neće moći nadoknaditi sve što je uništeno. Uostalom, evo samo nekoliko globalnih podataka.

U ratu je izgubilo život više od 1,7 miliona ljudi, odnosno stanovništvo je u doslovnom smislu desetkovano. Gotovo sve značajnije železničke linije bile su razorene ili ozbiljno oštećene, a to je činilo više od polovine svih železničkih saobraćajnica. Prilikom povlačenja nemačke trupe su pomoću specijalnih mašina preorale magistralnu prugu Beograd—Zagreb. Oko dve petine industrije bilo je onesposobljeno. A unšteno je oko stotinu rudnika uglja, zatim hroma, antimona, boksita i drugih. Razoreno je oko 289 hiljada seoskih domaćinstava. Oštećene su ili uništene mnoge stambene zgrade.

Vrednost direktnih gubitaka od ovih razaranja iznosila je, prema cenama iz 1939. godine, 9 milijardi dolara, odnosno 17 odsto od ukupnih gubitaka svih 18 država koje su na strani saveznika učestvovale u drugom svetskom ratu. A ukupna ratna šteta, sa svim indirektnim gubicima, penjala se na oko 47 milijardi dolara.

Pa ipak, nova Jugoslavija nije zastala pred ogromnim teškoćama ovih razaranja i gubitaka. Organizovana obnova zemlje počela je još u ratu, naročito posle Drugog zasedanja AVNOJ-a kada su izvršni organi ovog tela preuzeli nove dužnosti. Glavnu pokretačku snagu obnove čini sam narod sa svojim dobrovoljnim akcijama i radnim požrtvovanjem u okviru svojih masovnih organizacija — Narodnog fronta, Narodne omladine, Antifašističkog fronta žena i drugih. Već pred kraj rata organizovane su značajne omladinske akcije radi obezbeđivanja drva i uglja gradovima u toku te zime. A narednog leta organizovane su masovne akcije za obavljanje žetvenih radova na poljima Vojvodine i Slavonije. Veliku inicijativu ispoljavaju organi narodne vlasti u aktiviranju lokalnih privrednih potencijala i sirovinskih izvora.

U fabrikama, koje se tek obnavljaju, počinje veliki takmičarski i udarnički pokret. Velikim radnim elanom nadoknađuje se oskudica mašina. Računa se da je ovaj pokret već u 1946. godini obuhvatio više od tri petine svih zaposlenih.

Zahvaljujući tome, obnova zemlje završena je relativno brzo. Uporedo sa otklanjanjem šteta, počelo se i sa ubrzanim proširivanjem postojećih kapaciteta i izgradnjom nekih novih. Dobrovoljnim radom obnavljani su mostovi, putevi, pruge i fabrike. Radilo se danonoćno, i to u vreme kada se živelo u najvećoj nemaštini, kada se ishrana stanovništva svodila na najnužnije namirnice koje su se mogle nabavljati samo u ograničenim količinama i uz bonove za snabdevanje. Tako, u zapisniku sa sednice Narodnooslobodilačkog odbora Beograda od 28. oktobra 1944. godine stoji ubeležena odluka — da će oni, koji bez prestanka dobrovoljno rade na obnovi grada, dobiti, pored redovnog snabdevanja, još po 300 grama hleba dnevno.

Jugoslavija se brzo oporavljala od teških rana zadobijenih u ratu. Uskoro je bila spremna da se prihvati zadataka prvog petogodišnjeg plana koji će za nju značiti početak intenzivne industrijalizacije i stvaranja materijalnih osnova za socijalistički razvitak.

Na to je posebno ukazao maršal Tito kada je, septembra 1946. godine, obišao graditelje prve omladinske pruge i kad im se obratio rečima:

»Još će pred vas biti postavljeni mnogi teški zadaci ... Mi nećemo čekati neku pomoć izvana, nego ćemo neumorno raditi da bismo što prije sopstvenim snagama izgradili svoju zemlju.«

Iza okupatora ostale su ruševine i Zgarišta širom zemlje. Pregalačkim radom omladinskih i frontovskih radnih brigada pristupilo se ubrzanoj obnovi i izgradnji. Na slici dole vidi se riječko brodogradilište koje je predstavljalo gomilu ruševina, a na slici levo — vojnici Jugoslovenske armije koji osposobljavaju oštećeni put

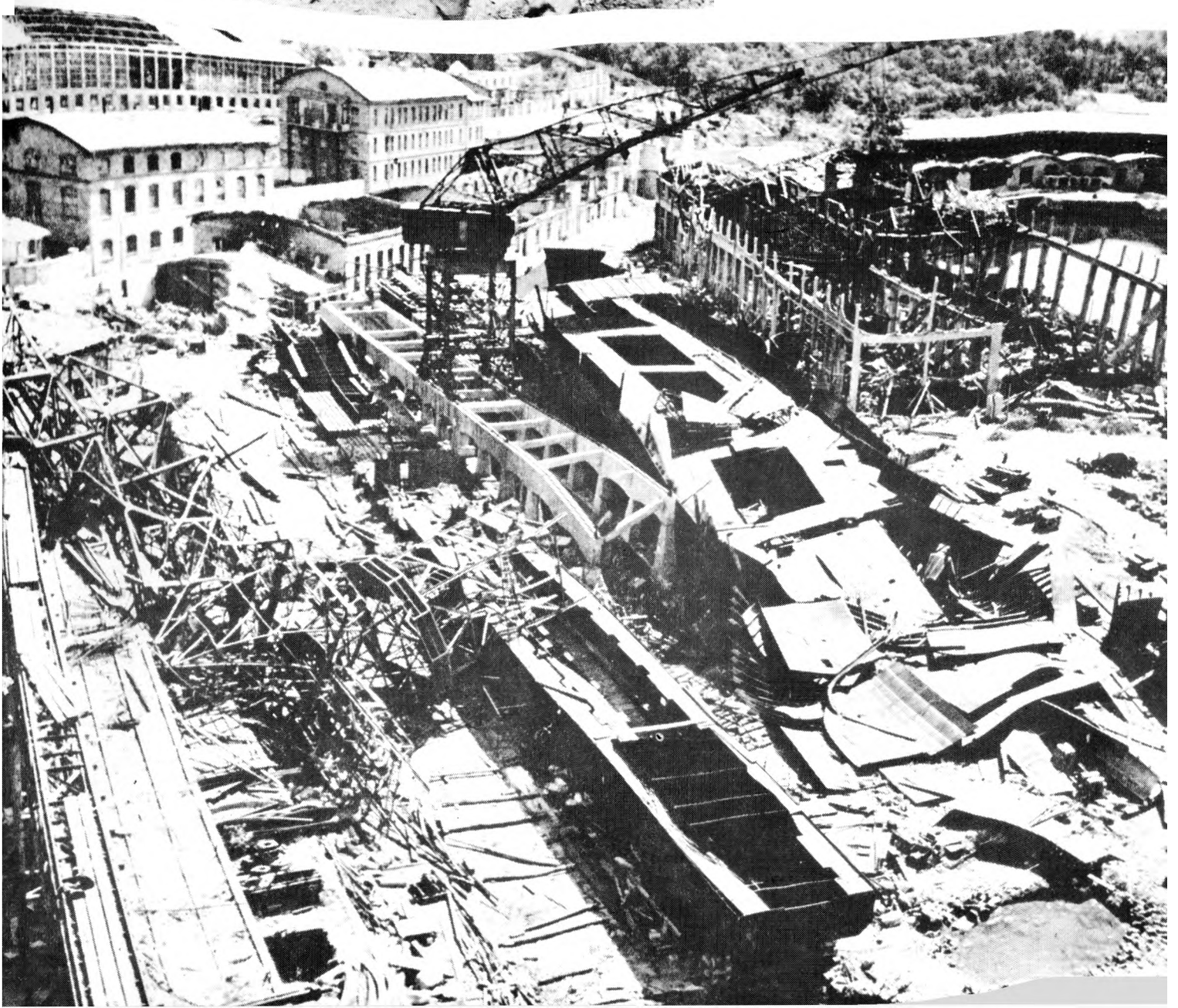

Hitlerovske glavešine pred Međunarodnim sudom u Nirnbergu

Suđenje ratnim zločincima i izdajnicima

Još za vreme rata u svim našim republikama osnovane su zemaljske komisije za ispitivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Komisije su odmah krenule sa radom, da bi ubrzo posle oslobođenja počele da izvode krivce pred narodne sudove.

Dosta ih je, međutim, izmaklo ruci pravde, uglavnom zahvaljujući reakcionarnim krugovima u inostranstvu pod čiju su se zaštitu stavili pobegavši pred kraj rata iz zemlje. Takav je bio slučaj sa Antom Pavelićem, njegovim ministrom Artukovićem i drugim glavarima kvislinške države koju je okupator stvorio na teritoriji Hrvatske. Ovi zločinci su bili neposredno odgovorni za stotine hiljada ljudskih žrtava za vreme rata. Slično je bilo i sa mnogim izdajnicima i zločincima iz Srbije, Slovenije, Crne Gore i drugih delova zemlje, koji su zajedno sa okupatorskim trupama pobegli iz zemlje, a zatim ili iščezavali u svetu podzemlja širom Evrope i drugih kontinenata, ili pribegavali raznim političkim i pravnim smicalicama da ne bi bili izručeni našim sudovima. Međutim, veći deo se ipak našao na optuženičkoj klupi. Jedan od najvećih bio je četnički poglavar i ministar kraljevske izbegličke vlade Draža Mihailović. Uhvaćen je sa grupicom svojih pratilaca u proleće 1946, da bi u leto iste godine bio izveden pred Vrhovni sud FNRJ. Na optuženičkoj klupi našlo se njih 14, dok je još desetorici suđeno u odsustvu.

Vojno veće na čelu sa pukovnikom JNA Mihajlom Đorđevićem, a po optužnici koju je zastupao pukovnik Miloš Minić, izreklo je Draži Mihailoviću i većini ostalih smrtnu kaznu. Reakcionarni krugovi na Zapadu, koji su Mihailovića pomagali za vreme rata, videći u njemu eksponenta za svoje posleratne kombinacije, vršili su žestok pritisak na Jugoslaviju da bi sprečili suđenje i izvršenje kazne.

Deo njihove štampe vodio je nezapamćenu kampanju kleveta i laži protiv Jugoslavije, pa je bilo čak i provokatorskih nadletanja američkih bombardera nad našom teritorijom. Jugoslovenska vlada je odlučno odbacivala sve optužbe i pretnje.

Nirnberški proces

Šefovima se sudilo u Nirnbergu. U tom nemačkom gradu pod savezničkom okupacijom, specijalni međunarodni sud izrekao je kaznu smrti vešanjem jedanaestorici nacističkih ratnih zločinaca, dok je drugih jedanaest poslano u zatvor. Smrtna kazna bila je izvršena nad desetoricom, a jedan od glavnooptuženih, Herman Gering, izvršio je samoubistvo u zatvoru, dva sata pre predviđenog vešanja.

Obešeni su ratni zločinci Hans Frank, Vilhelm Frik, general-pukovnik Alfred Jodl, šef Gestapoa Ernst Kaltenbruner, feldmaršal Vilhelm Kajtl, Alfred Rozenberg, Fric Zaukel, Artur Sajs-Inkvart, Julius Štrajher i Hitlerov ministar spoljnih poslova Joahim fon Ribentrop.

Mnogi od njih su počinili teške zločine i na tlu Jugoslavije, odnosno bili neposredno odgovorni za nedela.

Na slici su, na optuženičkoj klupi u Nirnbergu, u prvom redu, sleva na desno: Gering, Hes (koji će ostati poslednji kažnjenik u savezničkom zatvoru š'pandau), Ribentrop, Kajtl. U drugom redu: Širah i Zaukel.

Širom Evrope, u zemljama koje su bile pod terorom naci-fašističkih armija, vojski njihovih satelita i kvislinških oružanih formacija, održana su mnogobrojna suđenja ratnim zločincima i njihovim saradnicima i pokroviteljima.

Ubrzo posle oslobođenja na kaznu smrti osuđena je i grupa slovenačkih kvislinga na čelu sa Rupnikom. Predsednik vlade u okupiranoj Srbiji Milan Nedić presudio je samom sebi, izvršivši samoubistvo u zatvoru. Veliku pažnju privuklo je i suđenje zagrebačkom nadbiskupu Stepincu, koji je zbog podstrekavanja na ustaške zločine, a posebno i zbog nasilnog pokrštavanja pravoslavnog stanovništva, osuđen na 16 godina zatvora.

Tako je došlo do nove serije suđenja. Najpoznatija suđenja u 1947. godini bila su u Ljubljani (grupa Nagode), u Zagrebu (grupa Kirin i grupa Salomon), u Skoplju (grupa balista i grupa VMRO), u Banjaluci (grupa Gutić), u Osijeku (grupa Soštarić), u Sarajevu (grupa Dobrača), u Sisku (grupa Pintar) i još neka. A u 1948. godini pažnju je privlačilo suđenje koje se u Skoplju održavalo funkcionerima bugarskih fašističkih vlasti u okupiranoj Makedoniji.

Većinom su se sva ova suđenja završavala izricanjem smrtnih kazni.

Veliku aktivnost posebno su razvili ustaški krugovi u emigraciji. Pod direktnim rukovođenjem Ante Pavelića tih godina su pripremane diverzantske grupe koje *će* se ubacivati u Jugoslaviju. Ustaške glavešine još uvek su verovaie da mogu organizovati otpor i borbu protiv naše narodne vlasti pa su, uz obilatu pomoć reakcionarnih krugova pojedinih zapadnoevropskih zemalja, pripremale akcije većeg obima. Tako je samo za godinu dana, između 1947. i 1948. u Jugoslaviju ubačeno 19 ustaških grupa, kojima su na čelu stajali funkcioneri nekadašnje Pavelićeve vlade.

Prva grupa, koju je predvodio zloglasni zapovednik koncentracionog logora u Jasenovcu Ljubo Miloš, ubačena je jula 1947. i odmah uhvaćena. Naši organi bezbednosti zaplenili su njihove radio stanice, pa su preko njih uspostavili lažnu vezu sa Pavelićevim centrom, obaveštavajući ga da može da uputi i ostale diverzantske grupe. Docnije su ih naši organi hvatali kako su pristizali. Poslednji je sa najvećom grupom stigao direktni Pavelićev opunomoćenik Božidar Kavran.

Svima njima suđeno je 1948. godine, a najvećem broju izrečene su smrtne kazne.

Vojni zapovednik Pavelićeve vojske pred narodnim sudom u Zagrebu

Izdajnik Draža Mihailović pred vrhovnim vojnim sudom u Beogradu (levo)

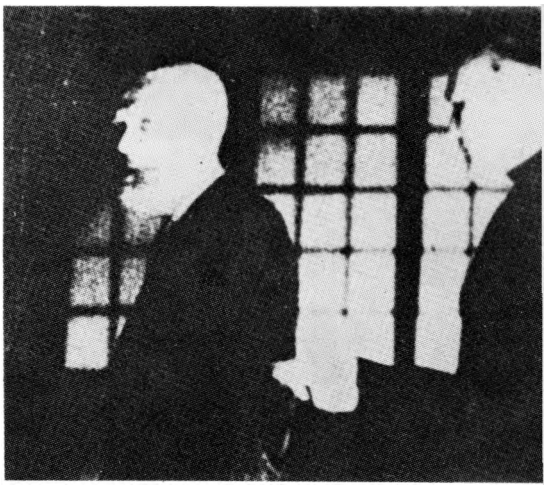

Vođa slovenačkih belogardista Leon Rupnik pred narodnim sudom u Ljubljani

Izdajnički deo katoličkog klera učestvovao je u masovnim zločinima i na silu sprovodio pokrštavanje pravoslavnog življa

Stara topionica bakra iz perioda između dva rata

Razvlašćivanje buržoazije

Široki radni i narodni slojevi došli su u sukob s vladajućom buržoazijom još u toku narodnooslobodilačke borbe, i to na pitanjima nacionalnog oslobođenja i odbrane otadžbine. To je ono što predstavlja osnovnu karakteristiku naše oslobodilačke borbe i revolucije. A to je i dalo pravac prvim posleratnim promenama u vezi sa svojinom nad sredstvima za proizvodnju.

U stvari, tok i ishod oslobodilačke borbe omogućili su da se te promene sprovedu bez većih teškoća, gotovo kao nešto što se samo po sebi podrazumeva. Krupni kapitalisti, razni vlasnici fabrika i drugih preduzeća po pravilu su sarađivali sa okupatorom, pa i dobro zarađivali, i to u vreme kada se narod borio i prinosio najveće žrtve. Zbog toga je većina tih izdajnika morala da odgovara pred narodnim sudovima, u mnogim slučajevima još u toku trajanja rata.

S druge strane, veliki deo industrije, krupne trgovine i drugih značajnijih privrednih delatnosti bio je još od pre rata u rukama stranog kapitala. Tako je taj kapital učestvovao u rudarstvu predratne Jugoslavije sa 78 odsto, u metalurgiji sa 90 odsto, u preradi metala 55 odsto, u proizvodnji boksita gotovo sa 100 odsto, u tekstilnoj industriji sa 61 odsto, u proizvodnji električne energije sa

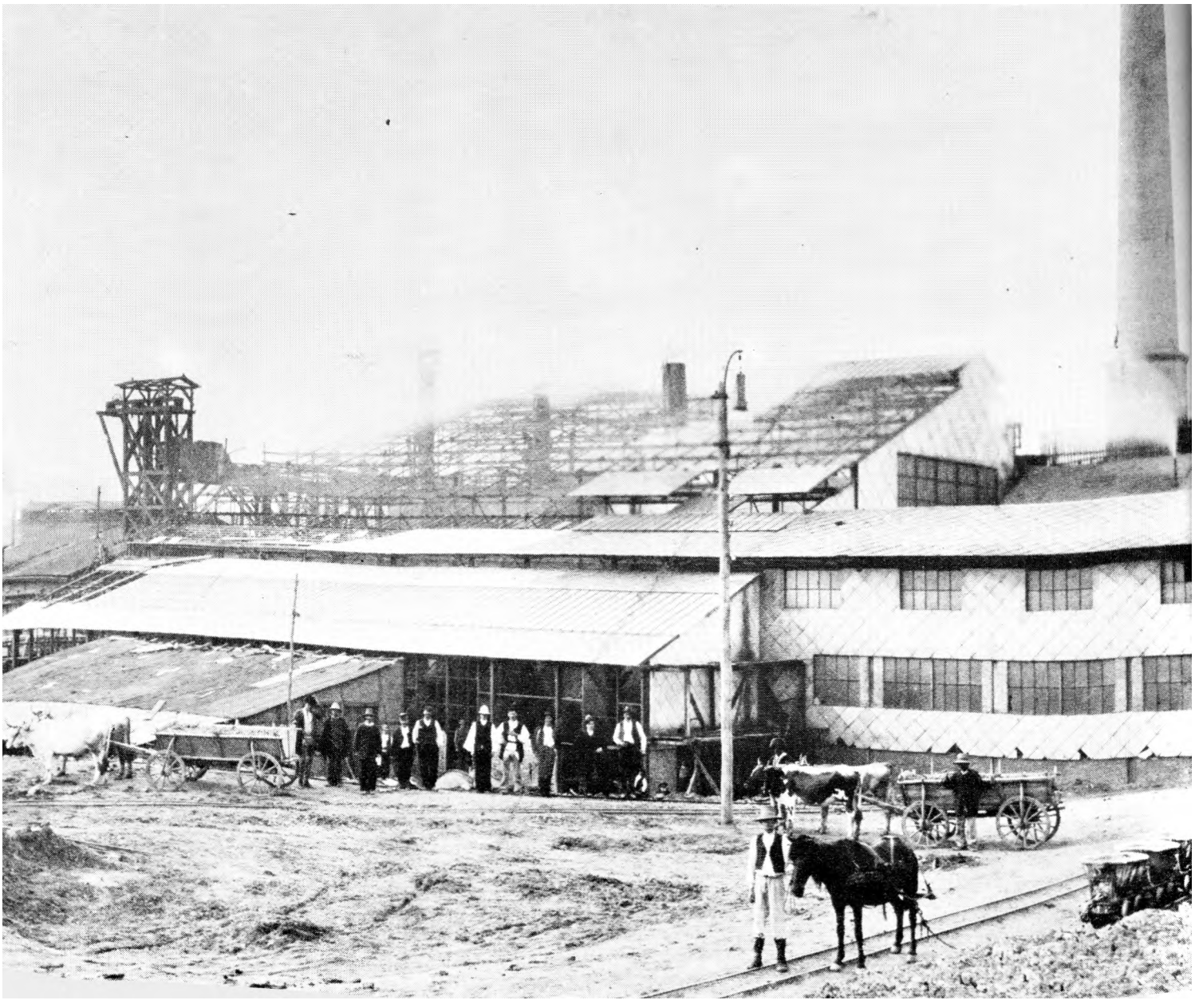

Topioničarski pogon u Boru u vreme vladavine Francuske banke Mirabo

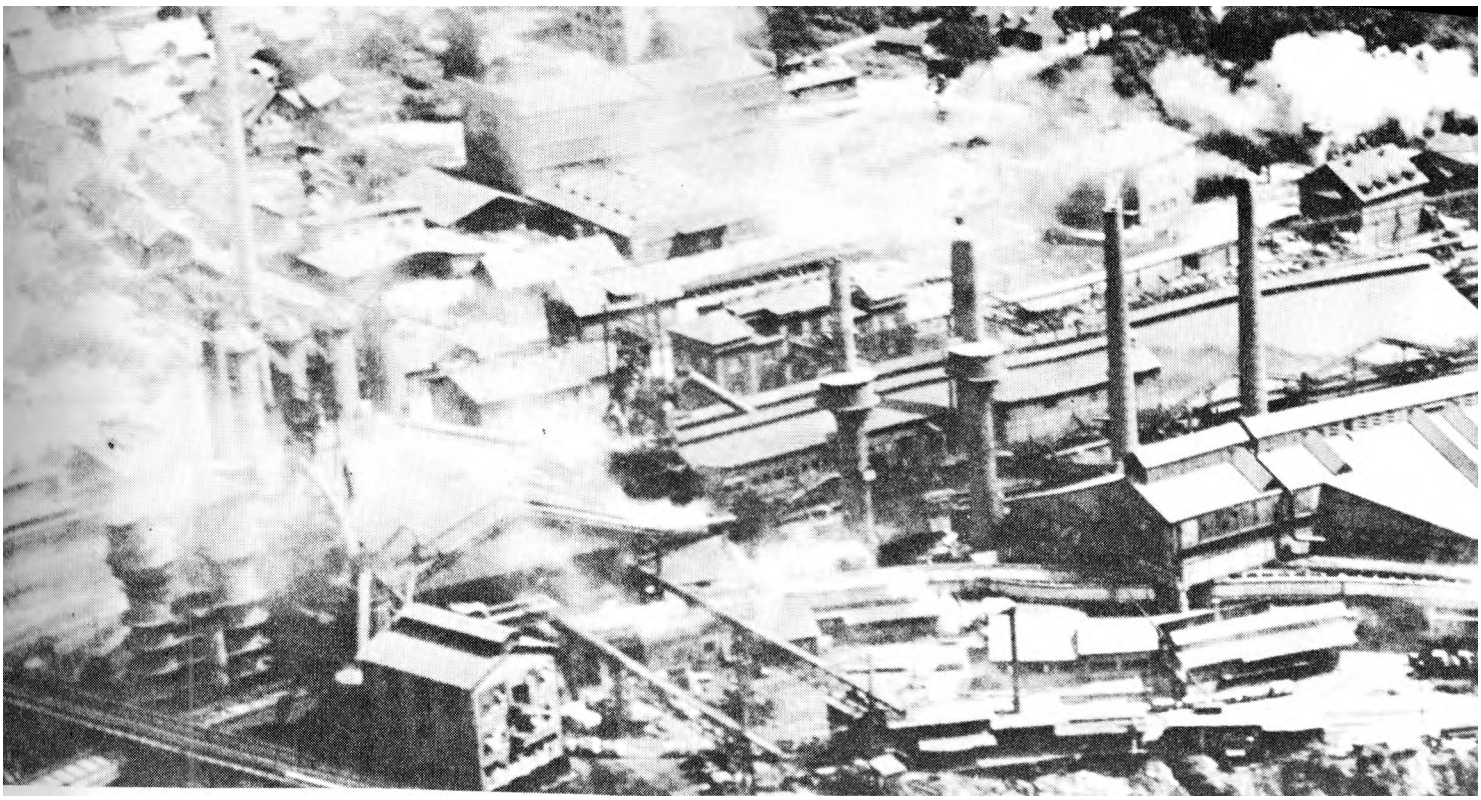

železare Jesenice i Zenica bile su pre rata akcionarska društva u rukama inostranog kapitala. Pogled na pred-

*detalj pTedrltn^Zenice^doliT^*

43 odsto itd. Sve je to u toku rata prešlo u ruke nemačke države ili njenih građana i stavljeno je u službu nemačke ratne mašine-rJJe

ato se tiče domaćih izdajnika i saradnika okupatora, njima je, u slučaju dokazane krivice na osnovu presude narodnih sudova, imovina konfiskovana, odnosno oduzimana u korist države.
Cela ova procedura je pred kraj rata dobila i posebnu zakonsku formu. AVNOJ je svojom Odlukom o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile, proglasio opštenarodnom svu imovinu, ne samo Nemačke i njenih državljana, već i ratnih zločinaca i njihovih pomagača.

Ubrzo zatim, AVNOJ je doneo i Zakon o oduzimanju ratne dobiti stečene za vreme okupacije. U članu 1. ovog zakona ratnom dobiti se proglašava svako uvećanje imovine za vreme rata koje prelazi normalnu dobit, a iznosi više od 25 hiljada dinara DFJ.

Na osnovu svih ovih procesa i sudskih odluka postiglo se da već do kraja 1945. godine u opštenarodnu imovinu pređe 55 odsto celokupne industrije, 70 odsto rudarstva, 90 odsto crne metalurgije, 60 odsto nemetala i celokupna proizvodnja i prerada nafte.

Još izvesno vreme privatni sektor je bio značajan. To je trajalo sve do kraja 1946. godine. Tada je 5. decembra Narodna skupština donela Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća. Ovim zakonom nacionalizovana su sva industrijska preduzeća koja su imala savezni ili republički značaj, zatim celokupno bankarstvo, spoljna trgovina i unutrašnja trgovina na veliko, kao i sva preduzeća saobraćaja i sredstava za vezu. Vlasnicima je priznata nadoknada. A godinu i po dana docnije, aprila 1948. godine, nacionalizovana je i celokupna lokalna industrija, kao što su štamparije, pilane, ciglane, mlinovi i slični pogoni, zatim sva trgovina na malo, hoteli, bolnice, manje električne centrale i drugo. Praktično, u privatnom vlasništvu ostale su samo zanatske radnje, kao i posed seljačkih gazdinstava. Međutim, i sitna zanatska preduzeća bila su uključena u plansku privredu i bila su ograničena u pogledu korišćenja radne snage, dok su individualni poljoprivredni proizvođači dobijali planske obaveze u pogledu setve i gajenja stoke, kao i otkupa.

Prvi koraci socijalističke privrede

»Privredni rukovodioci koji guše inicijativu zaboravljaju da zadatak planske privrede nije da vaspitava automate već što svesnije ljude koji će misliti svojom glavom, koji će sve više razvijati sopstvenu inicijativu u okviru svesnog i tačnog izvršavanja zadataka koje plan nalaže«, — govorio je drug Boris Kidrič direktorima velikih preduzeća neposredno posle usvajanja Prvog petogodišnjeg plana. Na slici: Boris Kidrič za govornicom

Sa proizvodnog savetovanja pogonskog odeljenja u ielezari Zenica sredinom 1946. godine

Svoje početne korake socijalistička privreda je napravila uz direktni oslonac na državni aparat i uz pomoć striktno sprovedenog sistema administrativnog regulisanja ekonomskih tokova. Bilo je jasno da se u veoma zaostaloj i ratom teško razorenoj zemlji jedino na ovakav način može postići da svi raspoloživi ljudski i materijalni potencijali budu usmereni na glavne zadatke njenog ubrzanog razvoja. A to je opet tražilo da sve poluge upravljanja budu u rukama države.

Samim radnim poletom širokih narodnih masa nije se moglo ostvariti sve što se želelo i što se nametalo kao neophodno. Bila su potrebna i zamašna materijalna sredstva — pre svega, nove mašine i industrijska postrojenja, i to, naravno, iz inostranstva jer se u zemlji još nisu proizvodila. U tom smislu je i trebalo koncentrisati sve snage na glavnim tačkama opšte borbe za izvlačenje zemlje iz zaostalosti i njeno prevođenje na putu ubrzane industrijalizacije i socijalističkog razvitka.

Materijalnu osnovu socijalističke privrede predstavljala je konfiskovana imovina okupatora i narodnih izdajnika kojom su počele da upravljaju posebne državne službe. Ubrzo zatim, kada je sprovedena i nacionalizacija i kada je društveni sektor proširen na najveći deo sredstava za proizvodnju, bilo je neophodno stvoriti jedan čvršći državni mehanizam koji će biti u stanju da sve to drži u svojim rukama. Trebalo je to da bude mehanizam koji će planski usmeravati celokupnu proizvodnju i raspoređivati društveni proizvod, pre svega raspoloživu energiju i sirovine, ali i najveći deo potrošnih dobara.

Najpre su stvorene takozvane uprave preko kojih su odgovarajuća privredna ministarstva upravljala državnim preduzećima. Direktori preduzeća bili su uključeni u celokupnu činovničku mašineriju države. Kao takvi bili su obavezni da u svakom pogledu poštuju sva uputstva i naređenje ministarstava i uprava i da u skladu s tim rukovode preduzećima.

Zakonom o privrednim preduzećima od 1946. godine uspostavljene su generalne direkcije za pojedine privredne grane i grupacije koje su, kao administrativno-operativna rukovodstva (AOR-i) direktno usmeravali celokupno poslovanje preduzeća. Samo u oblasti industrije bilo je tada na nivou federacije 12 takvih direkcija. A budući da su sva preduzeća bila razvrstana na savezna, republička i lokalna, već prema značaju svakog od njih za opšte privredne bilanse, ovakvi AOR-i bili su produžena ruka organa vlasti na svim nivoima — počev od lokalnih do republičkih i saveznih.

Kao eksponent države direktor je imao veliku vlast. Primenjujući opšte državne propise o tarifnim stavovima, određivao je plate svim radnicima i službenicima,, donosio odluke o primanju na posao, otpuštanju i svim disciplinskim merama, a u sprovođenju odozgo postavljenih planskih zadataka bio je gotovo neprikosnoven u pitanjima proizvodnje i poslovanja.

Ovakav sistem upravljanja privredom, ma koliko bio nametnut objektivnim okolnostima, ubrzo je počeo da smeta samom njenom razvoju. Birokratske tendencije, koje su imanentne takvom načinu upravljanja, sve više su gušile inicijativu radnih kolektiva i slabile njihov radni polet.

Ova opasnost je brzo uočena. Drug Tito je u svojim tadašnjim istupanjima kritikovao naredbodavački odnos privrednih rukovodstava prema radnicima i činovničku ravnodušnost prema stvaralaštvu masa. Edvard Kardelj je posebno ukazivao na značaj privrednih savetovanja koja su već u to vreme spontano počela da se razvijaju u pojedinim fabrikama.

Kratkotrajna kolektivizacija

Velike teškoće koje su pratile Jugoslaviju u prvim posleratnim godinama odrazile su se i na politiku prema selu. Već samim tim što je celokupna poljoprivreda strahovito unazađena za vreme rata, a potrebe za hranom silno počele da rastu, bilo je neophodno da se rigoroznim merama obezbeđuju povećanje proizvodnje i ravnomerna raspodela osnovnih namirnica. Takva situacija nametnula je sistem obaveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda, kao i sistem setvenih i drugih planova koje su seljaci morali da prihvataju kao svoje obaveze.

Postojao je čitav aparat koji se brinuo za ostvarivanje planova proizvodnje i otkupa. Svakako, sam taj način administrativnog distribuiranja zadataka milionima seoskih domaćinstava morao je da bude opterećen brojnim slabostima i propustima, pa i samovoljama, što je izazivalo česta nezadovoljstva u selima.

Poljoprivredni posedi bili su u to vreme veoma razdrobljeni, a individualna domaćinstva učestvovala su sa preko 90 odsto u vrednosti celokupne poljoprivredne proizvodnje. Pri tom je cela zemlja raspolagala sa svega četiri i po hiljade traktora, dok je više od polovine domaćinstava obrađivalo zemlju drvenim ralicama. U početku je izgledalo da je jedini izlaz u kolektivizaciji. To je i dovelo do stvaranja svojevrsnih zadružnih organizacija u koje bi seoska domaćinstva stupala sa svom svojom zemljom, radnom snagom i inventarom, kako bi se udruženim snagama proizvodnja podigla na viši nivo.

0 tome je, krajem decembra 1949. godine, posebno raspravljano na Drugom plenumu CK KPJ koji je doneo Rezoluciju o ubrzanom osnivanju seljačkih radnih zadruga koje su označene kao »najuspešnije sredstvo za socijalistički preobražaj sela i unapređenje naše poljoprivrede«. Iako se u ovom dokumentu jasno insistiralo na principu dobrovoljnosti i svesnog opredeljivanja seljaštva za stupanje u zadruge, u praksi se od toga odstupalo. Na seljake su vršeni pritisci u raznim vidovima kako bi se što pre ostvario željeni cilj.

Ćelom tom kampanjom postiglo se da do kraja 1949. godine bude osnovano ukupno 6.625 seljačkih radnih zadruga koje su okupljale oko 340 hiljada domaćinstava i obuhvatile blizu 1,4 miliona hektara obradivog zemljišta. Međutim, činjenica je da su mnoge od tih zadruga stvarane bez prave ekonomske osnove i bez vođenja računa o stvarnoj zainteresovanosti seljaka. Zbog toga je ovaj poduhvat zapadao u sve veće teškoće, pa je ubrzo počeo da gubi podršku čak i njegovih najvatrenijih pristalica i pobornika.

Već početkom 1950. godine CK KPJ upućuje ozbiljnu kritiku zbog kampanjskog vođenja ove akcije, a ubrzo zatim Izvršni odbor Narodnog fronta istupa s preporukom da se seljačke radne zadruge mogu osnivati samo uz puno poštovanje principa dobrovoljnosti i jedino tamo gde ima stvarnih ekonomskih uslova za njihovu egzistenciju. Naredne godine CK KPJ donosi »Uputstvo o putevima socijalističkog preobražaja sela« u kojem u prvi plan ističe opšte zemljoradničke zadruge i ukazuje na njihov značaj za razvoj poljoprivredne proizvodnje i unapređenje života seoskog stanovništva. Ove zadruge, pored tradicionalnih poslova, treba sve više da se orijentišu na organizovanje same proizvodnje, pre svega, uz pomoć svojih ekonomija, kao i pružanja traktorskih i drugih usluga seoskim domaćinstvima.

Nasuprot tome, seljačke radne zadruge su se sve više osipale, tako da ih je posle izvesnog broja godina ostalo još sasvim malo u životu. Ostale su zapravo samo one koje su stvarno osnivali sami seljaci, nalazeći u njima svoj neposredni interes i potrebu.

U prvim godinama posle rata zemlja se obrađivala uglavnom stočnom zapregom, a ne retko i drvenom ralicom. Na slici se vidi prolećna setva 1946. u okolini Skoplja

Omladinske radne akcije

Mladi su na svojim plećima izneli oružanu revoluciju — činili su tri četvrtine partizanskih boraca, a od 100 komandanata i komesara divizija na kraju rata preko 90 njih bilo je ispod 30 godina starosti. Mladi su izneli i veliki teret obnove i izgradnje zemlje. U tek oslobođenoj zemlji, teško porušenoj, omladinske radne jedinice masovno se angažuju na raznim poslovima obnove, počev od raščišćavanja ruševina, pa do obnove saobraćaja, fabrika i škola. Samo za pola godine, u takmičenju za III kongres omladine Jugoslavije mladi su u radnim brigadama dali oko 6,000.000 radnih dana.

U poruci povodom prve Nove godine u potpuno oslobođenoj zemlji drug Tito je rekao: »Obraćam se tebi, omladino Jugoslavije, da budeš nosilac radnog oduševljenja, da budeš primjer upornosti i samopožrtvovanja u izgradnji zemlje, kao što si bila u četvorogodišnjoj borbi za slobodu svoje zemlje, kao što si u prošloj, 1945. bila primjer u radu na obnovi zemlje.«

To je bilo i visoko priznanje i svesni poziv na nove podvige mladih u novim uslovima. I njihov odgovor je brzo stigao: spremnost da se preuzme izgradnja jednog velikog objekta. Već u martu se objavljuje proglas, a u aprilu stižu brigade na trasu železničke pruge Brčko—Banovići. U rekordno kratkom roku, za šest meseci, 62.000 mladih, radeći u smenama po dva meseca, izgradili su ovu prugu dugačku 90 km. Samo četiri meseca kasnije počela je izgradnja nove pruge Samac—Sarajevo. Za svega osam meseci izgrađeno je 242 km pruge, koja je, kao i prethodna, povezala sirovinama i rudama bogatu Bosnu sa ostalim delovima Jugoslavije. Na ovoj akciji uraganskog tempa učestvovalo je 210.000 mladih. Takva koncentracija brigadista na jednom mestu više nije zabeležena. Iduće godine usledila je izgradnja novih železničkih pruga: Doboj—Banjaluka (90 km), Nikšić—Titograd (54 km) i još nekoliko manjih.

Auto-put bratstva i jedinstva je posebno poglavlje i najveća omladinska radna akcija. U prvoj fazi u periodu 1948—1951, izgrađen je moderni put od Beograda do Zagreba u dužini od 400 km, kada se prestalo sa organizovanjem velikih omladinskih radnih akcija. Čim su ponovo obnovljene, nastavljena je izgradnja ovog auto-puta, povezivanjem Zagreba sa Ljubljanom, kasnije Beograda s Nišom i Skopljem.

Izuzetan doprinos omladinskih radnih brigada je industrijalizacija zemlje. Prvenac petogodišnjeg plana, Fabrika mašina »Ivo Lola Ribar« kraj Beograda, pušten je u pogon 1948, kada je samo trećina objekata bila gotova, a dojučerašnji graditelji mahom postali i prvi radnici ove popularno nazvane »fabrike fabrika«. Istovremeno, omladina je gradila i fabriku »Jedinstvo« u Žitnjaku kraj Zagreba i fabriku u Kamniku kraj Ljubljane, više godina radili su na proširenju Zenice i izgradnji ovog našeg metalurškog džina, zatim jedne od najvećih valjaonica bakra u Evropi u Sevojnu, kod Užica. Omladinske brigade su takođe gradile hemijski kombinat kod Goražda »Rade Končar« i »Prvomajska«, »Litostroj« u Ljubljani, Željezaru u Nikšiću, Fabriku kablova u Svetozarevu, Tekstilni kombinat u Novom Pazaru, fabrike u Foči, Kraljevu i Aranđelovcu.

Uporedo sa industrijskim objektima omladina je gradila i prve hidrocentrale, jer je novim fabrikama bila neophodna električna energija: Jablanicu, Zvomik, Vinodol, Mavrovo, Vlasinu.

Istovremeno, mladi su podizali i nove gradove: Novi Beograd, Novi Travnik, Novu Goricu, studentska naselja i univerzitetske centre.

USAOJ postaje Narodna omladina Jugoslavije

Sa oko 1,374.000 članova, koliko je imao krajem 1945. godine, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) pokrenuo je u oslobođenoj zemlji niz akcija, usmerenih na mobilisanje omladine na zadacima socijalističke izgradnje.

Sa ovim planovima USAOJ je ušao u 1946. godinu, pripremajući se za svoj Treći kongres. Te godine, od 11. do 15. maja. Kongres je i održan u Zagrebu. U njegovom radu učestvovao je i drug Tito koji je, uz oduševljeno odobravanje delegata, pozvao celu omladinu Jugoslavije da se svim žarom uključi u opšte napore za brzu obnovu zemlje.

Na Kongresu je USAOJ promenio ime i postao Narodna omladina Jugoslavije. Kao najviši organ izabrano je Centralno veće od 101 člana, s Ratom Dugonjićem, kao predsednikom, na čelu.

Omladinske brigade su bile angažovane i na prvim projektima i na organizaciji poljoprivrede. One su izvodile radove na melioraciji Strumičkog polja, učestvovale su u izgradnji posavskog i bečejskog kanala, zatim na irigacionom sistemu u Pelagoniji. Pored toga, oko 600.000 mladića i devojaka učestvovalo je na izgradnji 4.000 zadružnih domova kao centara privrednog, političkog i kulturnog života na selu. Ekonomski značaj omladinskih radnih akcija, posebno u ovim prvim posleratnim godinama — bio je ogroman. Bez njih je prosto nezamisliva industrijalizacija zemlje, jer je na 70 najznačajnijih objekata Prvog petogodišnjeg plana u dvomesečnim smenama učestvovalo oko 1,000.000 mladih i dalo oko 60 miliona radnih dana.

Pored velikog ekonomskog značaja, omladinske radne akcije su nezamenljiva životna škola mladih. To najbolje ilustruje spontano ponikla parola još 1947: »Mi gradimo prugu — pruga gradi nas«. One su, pre svega, škola socijalističkog vaspitanja mladih i škola bratstva i jedinstva. One su i svojevrsna škola drugarstva i prijateljstva mladih iz raznih delova sveta — samo na pruzi Samac—Sarajevo bilo je oko 6.000 mladića i devojaka iz 40 zemalja sa svih 5 kontinenata. One su velika obrazovna škola u svakom pogledu. Na njima je u prvim posleratnim godinama oko 50.000 mladih sa sela naučilo da čita i piše a dvostruko više ih je završilo stručne kurseve raznih smerova.

Svečani polazak na izgradnju pruge Brčko—Banovići (levo)

Okićen zastavama i cvećem, prvi voz je 18. novembra 1947. prošao prugom Šamac—Sarajevo koju je omladina izgradila za nepunu godinu dana

Drug Tito sa jednim od najmlađih brigadira na pruzi Brčko—Banovići, septembra 1946. godine

U leto 1948. omladinske brigade prosecaju trasu auto-puta Beograd—Zagreb kroz spačvanske šume (gore)

Prva pruga normalnog koloseka u Crnoj Gori bila je takođe delo omladinskih radnih brigada (desno gore)

Na ledini kraj Beograda omladina je izgradila fabriku mašina »Ivo Lola Ribar« koja je 1. januara 1947. puštena u pogon (desno dole)

Mladi brigadisti brzo su se osposobljavali za minere i na pruzi Samac —Sarajevo probili su u rekordnom vremenu tunel Vranduk (dole)

Gradimo fabriku, ona će nas

Cela mreža obrazovnih ustanova izgrađena je već u prvim godinama posle oslobođenja, da bi se odgovorilo ogromnim potrebama za stručnim kadrom koje su bile nametnute zadacima obnove zemlje i ubrzane industrijalizacije. Pored novih stručnih škola i fakulteta, koji su nicali širom zemlje, velike obaveze preuzeli su radnički univerziteti koji su, na inicijativu sindikata, osnivani u svm gradovima i industrijskim centrima. Tako je radnicima omogućavano da stiču nova znanja i da upotpunjavaju opšte obrazovanje.

Nova Jugoslavija je počela svoj život i razvoj u slobodi sa brojčano slabom i stručno nedòvoljno osposobljenom radničkom klasom. Prema prvom popisu iz 1945. godine, u Jugoslaviji je bilo nešto ispod 400 hiljada industrijskih i zanatskih radnika. Već u prvim godinama posle oslobođenja pokazalo se da će biti potrebno uložiti najveće napore da se ubrzano počne povećavati broj radnika i podizati nivo njihove stručne osposobljenosti.

I zaista, već posle nekoliko godina taj broj se udvostručio, a zatim ubrzo i utrostručio. Širokim sistemom stručnog obrazovanja obezbeđeno je sve više kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika.

Veliku ulogu u tom imali su kursevi koji su osnivani u samim /preduzećima i omogućavali stručno uzdizanje uz rad. To je bio slučaj i sa kursevima koji su se održavali u okviru dobrovoljnih radnik akcija. Na gradilištima novih objekata — Zelezare Nikšić, Zenica i Sisak, Fabrike magnezita u Kraljevu, Fabrike šamota u Aranđelovcu, čeličane u Ravnama, Frabrike mašina alatljika »Ivo Lola Ribar« u Železniku, Valjaonice bakra u Sevojnu i drugih — održavani su brojni stručni kursevi za učesnike dobrovoljnih akcija, od kojih su mnogi po završetku izgradnje ostajali u novim fabrikama kao glavni nosioci proizvodnje.

»Mi gradimo fabriku, ona će nas«, — tako je glasila parola koja je u to vreme bila ispisana u učionicama u kojima su se održavali ovakvi kursevi po gradilištima širom zemlje.

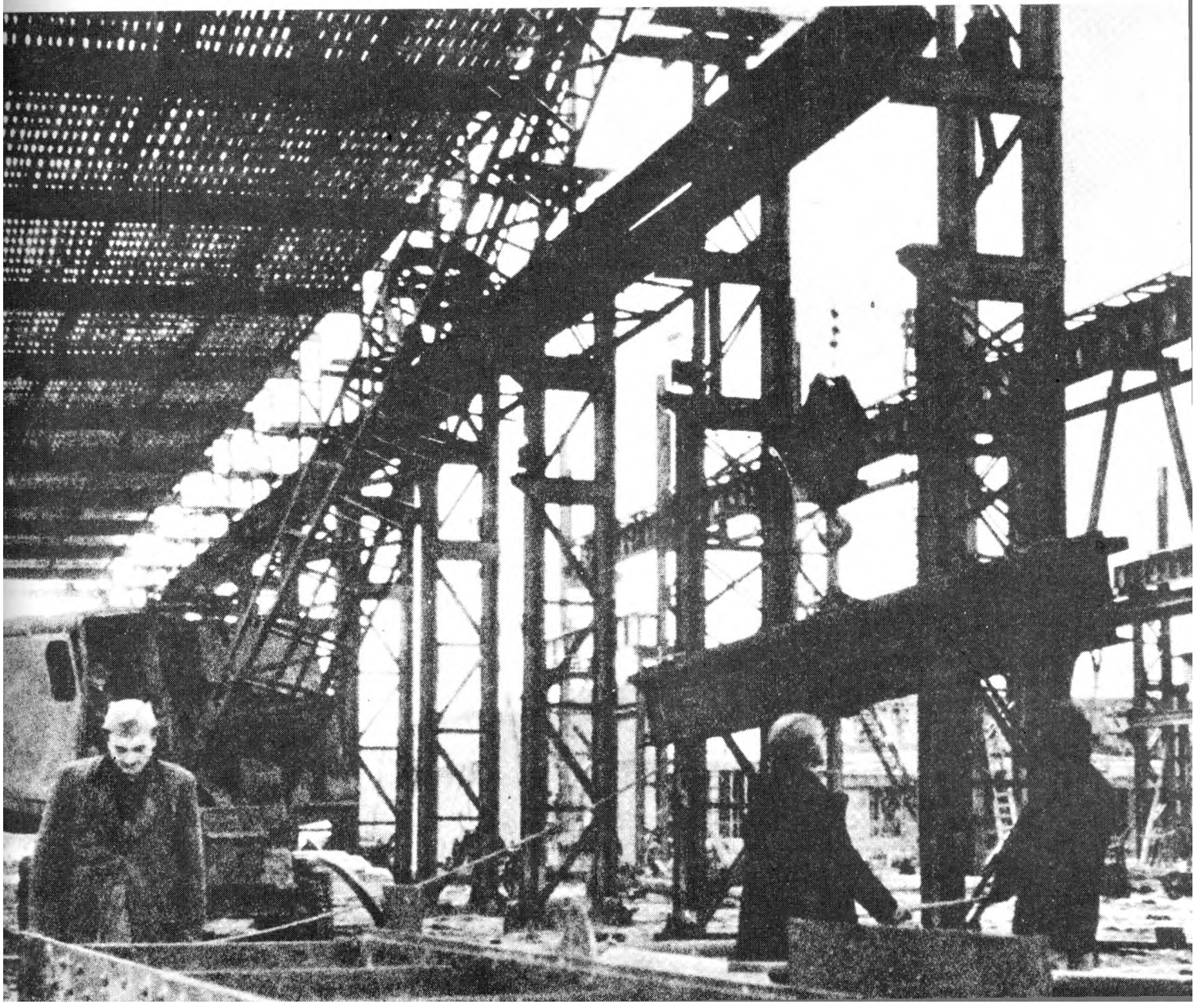

ПОВОДОМ ПРОГЛАШЕЊА ПЕТОГОДИШЊЕГ ПЛАНА
РАДНИ КОЛЕКТИВИ У ЦЕЛОЈ ЗЕМЉИ ПРЕУЗИМАЈУ НОВЕ ОБАВЕЗЕ

Рудари Трбовља преузели обавезу да ће овогодишњи производни план испунити до 29 новембра — дана проглашења Републике

Радни колектив солане »Крека« честита маршалу Титу рођендан обећањем да ће овогодишњи производни задатак извршити 15 дана пре рока

У ФАБРИЦИ ХЕМИСКИХ ПРОИЗВОДА „ЗОРКА", ЧИЈИ ЈЕ КОЛЕКТИВ ПОХВАЉЕН У ПРВОМАЈСКОМ ТАКМИЧЕЊУ

Ми ћемо се борити да ове године удвостручимо производњу

За прва четири месеца план производње премашен за 13,9 од сто

РАДНИЦИ ЖЕЛЕЗНИЧКЕ РАДИОНИЦЕ И ЛОЖИОНИЦЕ У ДОБОЈУ ПОЗВАЛИ НА ТАКМИЧЕЊЕ СВЕ ЛОЖИОНИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ САРАЈЕВСКЕ УПРАВЕ

Нови Сад, 3 јуна

Радни колектив рудника „Загорје" позива на такмичење све угљенокопе у земљи

Нако су рудари Креке успели да премаше производни задатак

Такмичење „С Титом у борбу за остварење Петогодишњег плана" у Истри

У БОРБИ ЗА ОСТВАРЕЊЕ ЗАДАТАКА ПЕТОГОДИШЊЕГ ПЛАНА

Радници и раднице! Свестрано развијајте ударништво у раду и новаторство у производњи! Штедите на сваком кораку материјал, непрестано подижите продуктивност рада, смањујте трошкове производње

ИСПУЊЕЊЕ ПЕТОГОДИШЊЕГ ПЛАНА ЗАХТЕВА ПУНИ РАЗВИТАК ПРИВРЕДЕ ЛОКАЛНОГ ЗНАЧАЈА

Закон о народним одборима истиче које би могле да произведу довољно

РУДАРИ У БОРБИ ЗА ОСТВАРЕЊЕ ПЛАНА

Донели смо одлуку да повећамо норме просечно за 23 од сто

Писмо „Борби" радног колектива угљенокопа „Косово"

У НАЈБОЉЕМ РУДАРСКОМ ПРЕДУЗЕЋУ У ЗЕМЉИ

За испуњење и премашење плана потребна је добра

Naslovi u dnevnim listovima o ostvarivaniu Prvog petogodišnjeg plana

Prvi petogodišnji plan

U vreme najvećih napora da se izvuče iz nasleđenog siromaštva i otkloni posledica ratnih razaranja, Jugoslavija je postavila sebi nove, neočekivano smele zadatke. Bili su to zadaci ubrzane industrijalizacije, ugrađeni u Prvi petogodišnji plan zemlje.

Ceo projekt, kada je iznet pred javnost, a zatim i pred Narodnu skupštinu FNRJ, izazvao je veliko oduševljenje, ali i dosta neverice. Mnogima je izgledalo nemoguće da jedna zemlja tako brzo, usred perioda obnove, uđe u krajnje napregnute zadatke stvaranja temelja moderne industrije i socijalističke izgradnje. Pa ipak, privredno-plansko rukovodstvo, sa istaknutim revolucionarom i teoretičarem Borisom Kidričem na čelu, predložio je bilanse i pokazatelje koji su najavljivali da se radi o ciljevima koji se mogu ostvariti, naravno, pod uslovom da se pokrene najšira mobilizacija svih stvaralačkih snaga i sposobnosti kojima je Jugoslavija tada raspolagala.

Prvi petogodišnji plan ukazao je na puteve odlučnog i brzog premošćivanja jaza koji je Jugoslaviju vekovima razdvajao od glavnih tokova svetskog ekonomskog progresa i zadržavao je u položaju polukolonijalne zemlje. Radilo se o istorijskom zadatku koji se mogao ostvariti samo ako se dobije svojevrsna trka s vremenom, ako se što pre postave temelji industrijalizacije, pre svega bazične industrije i energetike.

Jaz koji je trebalo premostiti, bio je zaista dubok.

U tom trenutku, Jugoslavija se po proizvodnji tek približavala predratnom nivou. Taj nivo, od kojeg je trebalo startovati, bio je nivo zaostale seljačke zemlje. Više od 76 odsto stanovništva predratne Jugoslavije živelo je od poljoprivrede, i to uglavnom od usitnjenog i najčešće primitivno obrađivanog zemljoposeda. Na svakih sto stanovnika svega su dva bila zaposlena u industriji. Nacionalni dohodak iznosio je 112 dolara po stanovniku. Industrija je svega s jednom petinom doprinosila stvaranju nacionalnog dohotka.

Rukovodstvo Jugoslavije smelo se suočilo sa ovim teškim nasleđem i najavilo odlučnu borbu za njegovo što brže likvidiranje.

Pred Narodnu skupštinu FNRJ iznet je 28. avgusta 1947. »Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947—1951«. U uvodnim obrazloženjima ovog dokumenta ističe se da - »osnovu planskog razvijanja narodne privrede čini planska industrijalizacija i elektrifikacija na savremenoj tehničkoj bazi, a naročito izgradnja teške industrije kao glavnog uslova za razvitak svih ostalih grana«. U obrazloženju se ukazuje i na glavne nosioce ovih dalekosežnih zadataka, pa se kaže: »Radni polet i duh takmičenja i novatorstva, koji sve više zahvata radničku klasu i sav radni narod i uslovi koje je narodna država stvorila i dalje ih razvija za ekonomsko, socijalno i kulturno podizanje radnih masa, predstavljaju jemstvo da će radni narod, oslobođen kapitalističke eksploatacije, s najvećim poletom i požrtvovanjem primiti na sebe veliki i odgovoran zadatak petogodišnjeg pla.na u oblasti industrijske izgradnje«. Kao osnovni ističu se sledeći zadaci Prvog petogodišnjeg plana:

— likvidirati privrednu i tehničku zaostalost;

— učvrstiti ekonomsku i odbrambenu snagu zemlje;

— učvrstiti i dalje razviti socijalistički sektor narodne privrede i nove odnose proizvodnje koji iz njega proističu;

— podići opšte blagostanje trudbenika iz sva tri sektora privrede (iz državnog, zadružnog i privatnog).

U konkretnoj razradi planskih zadataka najpre se navodi to da nacionalni dohodak treba da bude do 1951. godine dvostruko veći nego pre rata, da se industrijska proizvodnja poveća za pet puta, a poljoprivredna za 1,5 puta, da se izgrade nove industrij-

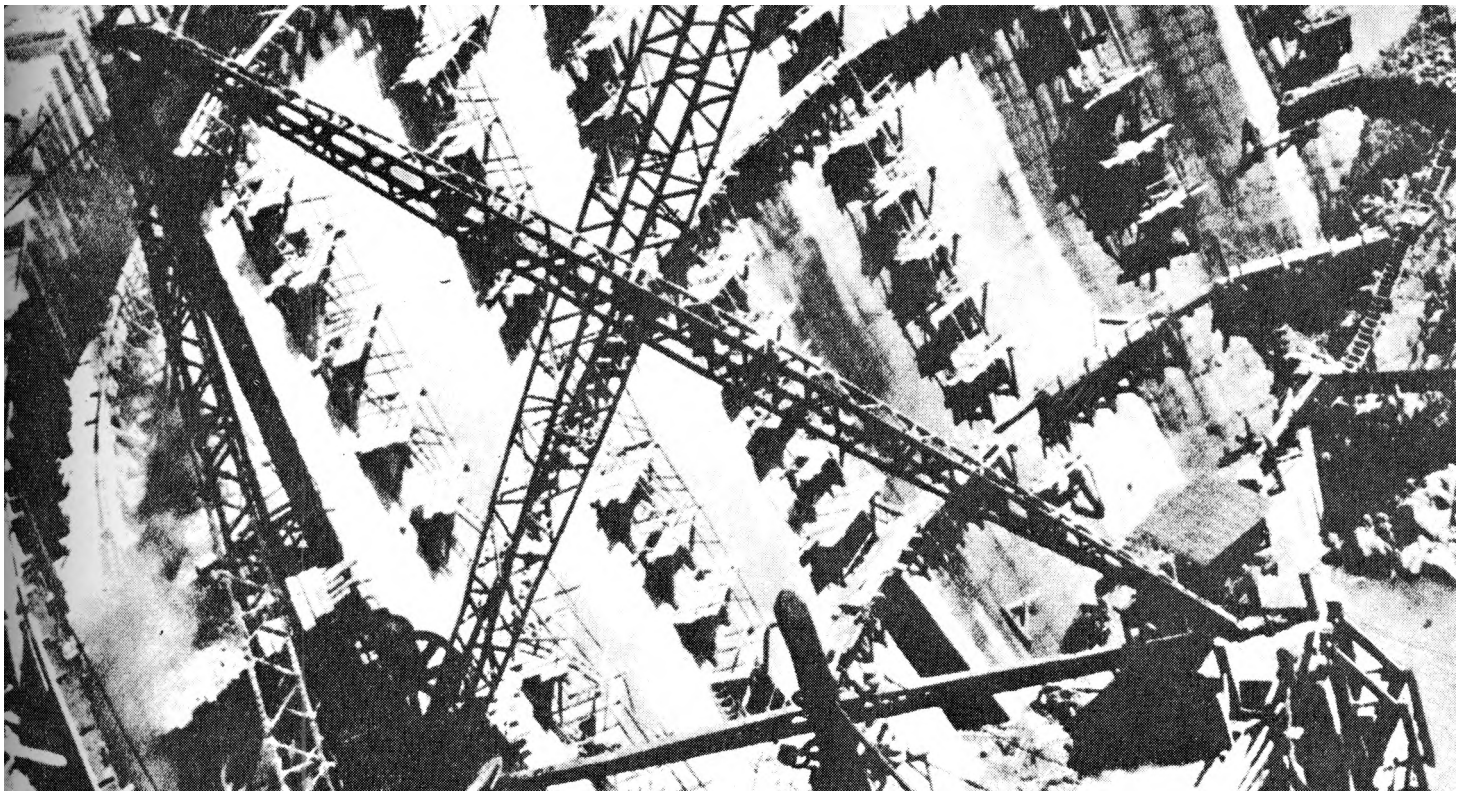

ske grane i nova preduzeća, pre svega u proizvodnji električne energije i u elektroindustriji, da se stvori teška industrija,, naročito crna metalurgija i proizvodnja mašina, da se mehanizuju rudnici i modernizuju rudarski pogoni, da se prerađivačka industrija što više orijentiše na domaće sirovine, da se razviju sve grane saobraćaja itd.

Planom je predviđeno uvođenje čitavog niza novih proizvoda koji se do sada nisu proizvodili u zemlji. To su, pored ostalog: kamioni, traktori, teške lokomotive, teške građevinske mašine, dizalice, vodne turbine, veliki parni kotlovi, teške i srednje alatne mašine, teške i srednje električne mašine i transformatori, bicikli, pisaće mašine, poljoprivredne mašine većih tipova, električni kablovi, koks, bešavne cevi, montažne kuće, radio-prijemnici, plastične mase, veštački kaučuk, veštačka vlakna, nova azotna đubriva i drugi.

U cilju prevazilaženja neravnomernosti u ekonomskom razvoju narodnih republika predviđeni su, takođe, krupni zadaci. Tako je utvrđeno da se osigura što brži tempo porasta proizvodnje i investiranja u ekonomski nedovoljno razvijenim republikama, kao i u nerazvijenim područjima u drugim republikama. U Bosni i Hercegovini trebalo je do 1951. povećati vrednost industrijske proizvodnje za 10,5 puta, u Makedoniji za 26,3 puta, a u Crnoj Gori, koja uopšte nije imala nikakve industrije, postići proizvodnju u vrednosti od 1,1 milijarde dinara. Investicije bi se za to vreme povećale u Bosni i Hercegovini za 7 puta, u Makedoniji za 8 puta, a isto toliko i u Crnoj Gori — sve to u odnosu na 1946. godinu.

U celoj privredi trebalo je sprovesti niz rekonstrukcija i proširenja postojećih pogona, kao i njihovo svestrano modemizovanje. Svakako, najznačajniji deo poduhvata bila je izgradnja oko 200 novih, velikih fabrika. Sve snage i sva pažnja društva bila je usredsređena na ove objekte koji su nazvani: »Prvenci petogodišnjeg plana«.

Za Prvi petogodišnji plan kao, uostalom, i za sve ostale koji su u toku narednih decenija dospevali na dnevni red — može se s razlogom reći da su u svakom pogledu značili nastavljanje oprobanog Titovog kursa punog oslanjanja na najširu stvaralačku inicijativu narodnih masa i na sopstvene snage u socijalističkoj izgradnji.

Jablanica, Mariborski otok i Mavrovo bili su prvi hidroenergetski objekti Prvog petogodišnjeg plana

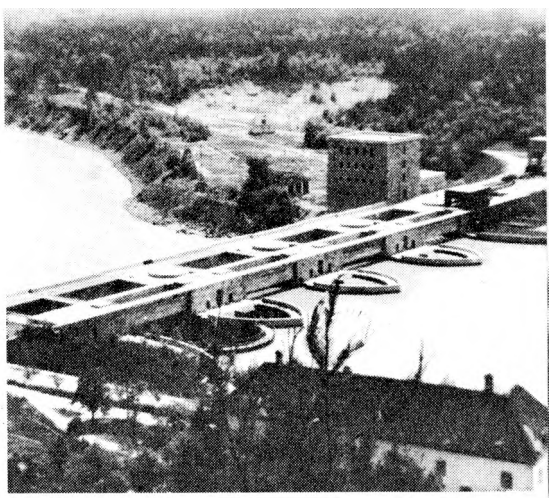

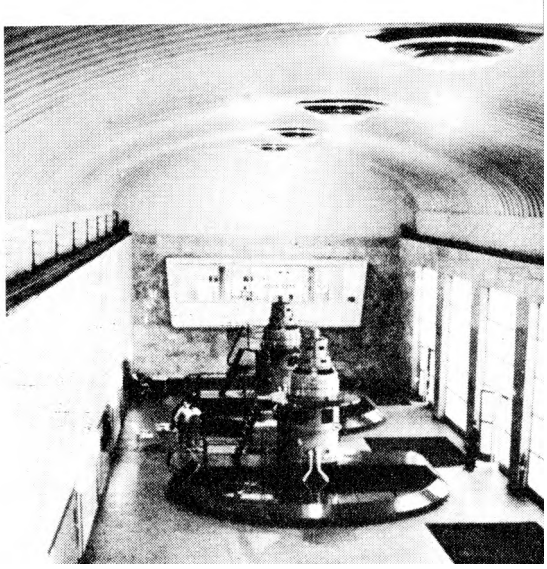

Tri premijere: Scena iz »Ohriđrske legende«

Tri života »Ohridske legende«

Jedno od najznačajnijih jugoslovenskih muzičko-scenskih dela — »Ohridska legenda« Stevana Hristića, kao celovečernji balet u četiri čina, prvi put je izveden 28. novembra 1947. godine u beogradskom Narodnom pozorištu u koreografiji Margarite Froman i pod autorovim dirigentskim vodstvom. Bio je to početak uspešnog puta ovog značajnog dela na mnoge naše i svetske pozornice.

Ubrzo je »Ohridska legenda« prikazana i u Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu, Skoplju, Novom Sadu, Mariboru i Rijeci a postavili su je na svoje scene i ansambli u Sovjetskom Savezu, Poljskoj i čehoslovačkoj.

Od praizvedbe 1947. godine do kraja 1966. »Ohridska legenda«, samo na sceni beogradskog Narodnog pozorišta, izvedena je 345 puta. Sa izvesnim izmenama u sadržaju libreta i skraćivanjima i dopunama u partituri i osavremenjenoj koreografiji Dimitrija Parlića 29. decembra 1966. godine delo je doživelo svoju drugu premijeru na beogradskoj sceni.

Krajem 1978. godine ovo naše veliko baletsko delo doživljuje u Beogradu i svoju treću premijeru, ovoga puta u postavci Pie i Pina Mlakara.

Dva veka jugoslovenskog slikarstva

Izložba »Slikarstvo i vajarstvo naroda Jugoslavije XIX i XX veka« otvorena u Beogradu 29. septembra 1946. godine, bila je, po rečima jednog njenog kritičara, »ne samo prva zajednička izložba u oslobođenoj domovini, nego i prva kolektivna i reprezentativna izložba likovnih umjetnosti svih jugoslavenskih naroda i narodnosti«. To je ujedno bila i prva likovna manifestacija posle rata namenjena prikazivanju u inostranstvu. Nakon Beograda i Zagreba i Ljubljane gde je održana tokom 1947, u inostranstvu je prikazana u Moskvi, Lenjingradu i Bratislavi 1947. i Pragu, Varšavi, Krakovu i Budimpešti 1948. godine. Uspešno započeta i sa superlativima primljena od kritike, njena turneja je prekinuta posle napada Informbiroa na našu zemlju.

Daleko od toga da prikaže celokupan razvoj likovnih umetnosti kod nas, ova je izložba taj razvoj predstavila u njegovim osnovnim crtama, ali dovoljno iscrpno i jasno. Tako ona obuhvata vremenski i stilski raspon od slovenačkog bidermajera, srpskog klasicizma (Konstantin Danil), romantizma (Dura Jakšića, Pavle Simić) i realizma (Đorđe Krstić, Uroš Predić, Paja Jovanović), zagrebačke škole s kraja prošlog (Vlaho Bukovac, Menci Klement Crnčić, Nikola Mašić) i početka ovog veka (Račić, Kraljević, Becić, Herman), zatim preko slovenačkog i srpskog impresionizma (Jakopič, Jama, Grohar, Sternen, Nadežda Petrović, Milan Milovanović) do umetnosti između dva rata koja je predstavljena delima Dobrovića, Konjovića, Tartalje, Detonija, Tabakovića, Postružnika, Milunovića, Lubarde, Jakca, Stupice, Kregara, Martinoskog, Ličenoskog, Mujezinovića i mnogih drugih umetnika. Bilo je tu i skulptora, od Frangeša i Valdeca, preko Meštrovića, Augustinčića, Palavičinija, Kršinića, do čitavog niza mlađih vajara, kao što su Košta Angeli Radovani, Vojin Bakić, Sreten Stojanović, Braća Kalin, Karei Putrih i drugi.

Naši filmski počeci: scene iz filmova »Slavica« (gore levo), »Živjeće ovaj narod« (dole levo), »Na svojoj zemlji« (gore) i »Major Bauk« (dole)

Prvi koraci filma

Pravi početak organizovane filmske proizvodnje u Jugoslaviji beležimo posle revolucije, budući da se naš film pre drugog svetskog rata svodi na pojedinačne pokušaje vezane za privatna filmska preduzeća i akcionarska društva.

Prvi posleratni igrani film je »Slavica« režisera Vjekoslava Africa, koji je 1947. godine proizvelo preduzeće »Avala-film« iz Beograda. I pored nekih zanatskih slabosti, ovaj film sa temom iz narodnooslobodilačkog rata doživeo je kod publike ogroman uspeh. Popularnost nosilaca glavnih uloga — Irene Kolesar i Marijana Lovrića, dugo neće biti prevaziđena u srcu najšire filmske publike.

Nekako u isto vreme, u »Jadran-filmu« u Zagrebu snimljen je film »Živjeće ovaj narod« u režiji Nikole Popovića, režisera i glumca. Tema ovog filma je takođe romantično herojska: ustajanje običnog naroda koga nikakav sjajno naoružan porobljivač ne uspeva da pokori. Godinu dana kasnije u Ljubljani »Triglav-film« snima »Na svojoj zemlji« režisera Franceta Štiglica.

Nastajanje ovih prvih igranih filmova samo je kruna opšteg filmskog poleta kojim su u prvim danima slobode desetine i desetine entuzijasta jedva skrpljenom filmskom tehnikom pokušavali da na traci ostave svedočanstva o razorenoj zemlji, o danima prve obnove i neopisivog pregalaštva i udarništva. Niz dokumentarnih filmova zabeležio je ta uzavrela zbivanja i kolektivne tvoračke napore. Ali, taj dragoceni čin svedočenja počeo je još ranije — tokom narodnooslobodilačke borbe snimani su u Sloveniji i Hrvatskoj, kamerama otetim od neprijatelja, dragoceni filmski dokumenti, a iz tog razdoblja važna su dva datuma: oktobar 1943. kad Vrhovni štab donosi odluku o snimanju filmskih dokumenata iz partizanskih borbi, i novembar 1944. kad (22. novembra) pri Vrhovnom štabu NOV počinje da radi filmska sekcija.

Sve do 1950. godine našim igranim filmom preovlađuju teme iz NOB-a, a nakon 1948. kad u našoj kulturi i društvu počinje obračun sa dogmatskom teorijom soc-realizma, može se primetiti da se ovaj model ideološko-umetničkog tumačenja stvarnosti nije dublje utisnuo u duh i tokove jugoslovenskog filma.

Domovi kulture

U opštoj obnovi zemlje kultura je obnavljala, pre svega, svoju materijalnu osnovu — obnavljajući zdanja koja su još mogla da se vrate svojoj ranijoj nameni. Počela je velika akcija izgradnje zadružnih domova koji su u svojoj funkciji imali plani ranu i kulturnu misiju. Preuređivani su prostori koji su mogli da se pretvore u biblioteke, domove kulture, bioskope.

Ne čekajući na nove zgrade, koje su podignute kasnije, značajno su obnovljene i oživljene rtinoge kulturne aktivnosti. Od 1945. do 1951. godine otvoreno je u zemlji 89 novih muzeja, od 1945. do 1950. počela je delatnost 48 novih pozorišta. Stalno je rastao broj bioskopa. Bilo ih je 1946. godine 631 sa 182.407 mesta, a 1950 — već 912 sa 278.414 mesta. Ga dine 1951. statistika beleži 3.275 javnih biblioteka od kojih 1.612 ima či taonice, i 899 narodnih i radničkih univerziteta čijih je više od osamnaest i po hiljada predavanja pratilo 2,378.000 posetilaca.

Procvat amaterizma

U istoriji našeg radničkog pokreta prvi oblici organizovanja sindikata često su bila kulturno-prosvetna društva. Između dva rata ona su postala značajan kanal za rad Komunističke partije, a posle oslobođenja potvrdila su svoju vitalnost i postala su najširi front kulture radnih ljudi. Osnivana su masovno i pretežno su nastavila svoju vezanost za sindikalne podružnice, fabrike, zadružne domove.

Predratna amaterska društva napredne tradicije i orijentacije, odmah su obnovila rad: sva društva »Abrašević«, zatim »Proleter« iz Sarajeva, kulturno-prosvetna društva «Sloboda« širom Slovenije, »Kolo« iz Šibenika, »Petar Zoranić« iz Zadra, »Vasa Pelagić« iz Banjaluke, »Jedinstvo« iz Beograda i dr.

Mnoga nova amaterska društva, nastala tih prvih dana slobode, rođena su zapravo još u danima borbe za nju. Tako je ceo »kadar« Omladinskog kulturno-umetničkog društva »Ivo Lola Ribar« — koje je osnovano odlukom Centralnog komiteta USAOS-a 11. novembra 1944. godine — u uniformama i podeljen na vodove, svoje prve turneje održao za borce i ratnike: u Vojvodini, Makedoniji, na omladinskoj akciji na Crnom vrhu i na Sremskom frontu.

Rukovodilac prvog voda bio je Janez Vrhovec, a drugog Radivoje Lola Đukić. Miroslav Čangalović bio je sekretar grupe i sekretar aktiva SKOJ-a, Dušan Skovran je bio dirigent hora, Soja Jovanović rukovodilac dramske grupe, Olga Skovran folklora, a Borivoje Simić okteta.

Godine 1945. nastala su i mnoga druga kulturno-umetnička društva. Sva su ona uzela imena narodnih heroja, španskih boraca, proslavljenih partizana poginulih u tek označenom ratu. Evo samo nekih od tih društava koja su se u godinama koje su usledile, razvila i proslavila u zemlji i svetu: »Branko Krsmanović«, »Branko Cvetković«, »Doka Pavlović« u Beogradu; »Sonja Marinković« i »Toza Marković« u Novom Sadu: »Slobodan Princip Seljo« u Sarajevu; »Ivan Goran Kovačić« u Zagrebu; »Buda Tomotfić« u Titogradu; »Mirče Acev« u Prilepu, »Stiv Naumov« u Bitolju i dr.

Naša kultura u svetu

Od prvih dana slobode naša kultura pokazuje svoju otvorenost za svet i prema svetu, svoju spremnost da razmenjuje gostovanja umetničkih ansambala sa drugim zemljama.

Već 1945. godine članovi Kulturno-umetničkog društva »Abrašević« gostuju u Mađarskoj. Sledeće godine na turneji po Francuskoj, Švajcarskoj i Belgiji, uz igrače folklora, su i baletski umetnici Narodnog pozorišta iz Beograda i slovenački hor »Srećko Kosovel«, a te, 1946. godine — folklor OKUD »Ivo Lola Ribar« gostuje u Albaniji. Svetski omladinski festival u Pragu 1947. godine prilika je da se afirmišu naši amateri. Hor »Ivo Lola Ribar« osvaja prvo mesto, a na ovoj smotri učestvovali su i članovi društva »Joža Vlahović« iz Zagreba i baletska grupa sastavljena od igrača iz Beograda i Zagreba. Godine 1948. »Abrašević« je na dvonedeljnim turnejama u Rumuniji i Bugarskoj.

U to vreme drugima najčešće pokazujemo bogatstvo jugoslovenskog folklora. Prva inostrana turneja profesionalnih folklornih ansambala održana je 1950. godine u Švajcarskoj. Na njoj je učestvovalo 150 umetnika iz beogradskog »Kola« i zagrebačke »Lade«.

Uspeh u zemlji i svetu: Folklorni ansambli »Kola« (dole, i KUD »Jedinstvo« (gore), hor KUD »Petar Zoranić« (levo)

Iz Doma zdravlja u naselju »Kisela voda« u Skoplju

Produženi život

Svim raspoloživim snagama uhvatila se Jugoslavija već u prvim godinama svog socijalističkog razvoja ukoštac sa zatečenom zdravstvenom zaostalošću. Neke bolesti, naročito tuberkuloza, nekada su naprosto harale zemljom. Životni vek stanovništva u prošeku nije dostizao ni 50 godina, dok je smrtnost odojčadi bila izuzetno velika — preko 130 smrtnih slučajeva na 1.000 živorođenih.

Uz izuzetno dobru organizaciju zdravstvene službe i uz neizmerno požrtvovanje zdravstvenih radnika počelo je sistematsko suzbijanje zaraznih bolesti, tako da ih je većina ubrzo svedena na najmanju meru, dok su neke, kao što su difterija, tifus i malarija, praktično istrebljene. U organizaciji Narodnog fronta i Antifašističkog fronta žena upućivane su posebne ekipe lekara u najzaostalije krajeve sa zadatkom da tamo vrše preglede i šire zdravstvenu prosvećenost.

Za sve zaposlene ljude i članove njihovih porodica uvedeno je odmah posle osobođenja obavezno zdravstveno osiguranje.

Opšte zdravstveno stanje stanovništva počelo se naglo podizati. Životni vek stanovništva se postupno produžavao i ubrzo postao u prošeku duži za čitavih 17 godina nego što je bio pre rata.

Skromni obedi - za sve

Redovi pred prodavnicama s praznim izlozima bili su obavezan detalj snimaka naših gradova iz prvih posleratnih dana. Bila je to tada uobičajena slika i za većinu evropskih gradova. Ratna pustošenja stvorila su takvu oskudicu da je bilo neophodno da se potrošna dobra, pogotovo namirnice, strogo racioniraju, pa su gotovo svuda postojale karte za snabdevanje. A kako robe nije bilo dovoljno, redovi su bili neizbežni.

U Jugoslaviji, koja je doživela najteža razaranja, teškoće sa snabdevanjem bile su u prvim posleratnim danima veoma velike. Ubrzanom obnovom privrede postiglo se da u 1947. godini društveni proizvod već dostigne predratni. Ali, u poljoprivredi se i dalje znatno zaostajalo, iako su potrebe za hranom, zbog ubrzane migracije seoskog stanovništva u gradove, postajale sve veće. Hleb, masnoće, šećer i druge osnovne namirnice morale su se deliti stanovništvu tako reći na grame.

Postojao je sistem garantovanog snabdevanja kojim se obezbeđivalo da svaki građanin dobije količinu namirnica koja mu sleduje. Zaposleni su dobij ali više, i to srazmemo značaju i težini radnih mesta po raznim kategorijama. Tako su zaposleni razvrstani u tri glavne kategorije, s pravom na sledeće karte za snabdevanje: »R-l«, »R-2« i »R-3«. Za svako dete sledovala je posebna karta sa oznakom »D«. A nezaposlenim građanima pripadala je karta »G«. Specijalne karte »R-l A« i »R-l B« dobijali su rudari i šumski radnici.

Evo, koliko se osnovnih namirnica dobijalo u 1947. godini, recimo, na kartu »R-l«: dnevno 650 grama hleba, a mesečno 1.000 grama šećera i 750 grama masnoća. Rudar je dobijao 800 grama hleba dnevno i po 1.500 grama šećera i masnoća mesečno. A nezaposlenom građaninu je sledovalo 250 grama hleba dnevno, a mesečno 250 grama šećera i 350 grama masnoća. Povremeno su u prodavnice stizale druge namirnice — kompir, pasulj i slično,
o čemu je štampa na vreme obaveštavala građane koji bi onda još od jutra opsedali radnje. Ali, ovo ostalo snabdevanje je bilo znatno oskudnije, dok je na pijacama vladala skupoća. Veliki značaj su u ovakvoj situaciji imali radnički restorani u kojima je za većinu zaposlenih bio obezbeđen bar skroman ručak.

U vreme garantovanog snabdevanja često se ni na karte nisu mogle dobiti namirnice, pa su se pred prodavnicama stvarali veliki redovi

Mnoge fabrike, rudnici i druga preduzeća osnivali su za potrebe svojih radnika poljoprivredne ekonomije. U slobodnom vrepienu radnici su tamo gajili voće i povrće, a tovili su i svinje. Time je oskudica u hrani bila ublažavana.

0 težini ovih problema i velikim nastojanjima da se oni reše, govori, pored ostalog, i činjenica da su ih najviši organi zemlje uvek iznova stavljali na dnevni red svojih sednica.

Na IV zasedanju Narodne skupštine SFRJ od 27. decembra 1948. godine, na zajedničkoj sednici njenih tadašnjih domova — Saveznog veća i Veća naroda, drug Tito je kao predsednik Savezne vlade izjavio da je, zahvaljujući velikom požrtvovanju radnih ljudi grada i sela i naporima narodne vlasti, obezbeđeno snabdevanje hlebom i drugim osnovnim namirnicama. A Boris Kidrič je, kao predsednik Savezne planske komisije, izneo iscrpne podatke o povećanju količine hleba, šećera, masnoća i mesa u okviru obezbeđenja snabdevanja. Najavio je i nova povećanja u sledovanju tekstila i obuće.

U skupštinskoj raspravi o stanju životnog standarda izneta su zanimljiva upoređenja sa predratnim periodom. Tako je u 1945. godini prosečan životni standard jugoslovenskog stanovništva iznosio svega 55 odsto od onog iz 1939. godine, da bi već u 1946. godini dostigao gotovo 80 odsto, a u 1947. oko 87 odsto od predratnog nivoa. Taj nivo premašen je tek u 1948. godini, i to za nekoliko procenata. Upoređenja u pogledu nekih drugih vidova standarda bila su znatno povoljnija. Naime, dok su teškoće sa prehrambenim proizvodima, kao i sa tekstilom i obućom, bile i dalje velike, u oblasti zdravstvene zaštite, potrošnje električne energije, korišćenja radničkih odmarališta i podmirivanja nekih drugih potreba društvenog standarda, predratni indeksi bili su već u prvim godinama posle oslobođenja osetno premašeni.

Nova Jugoslavija je već tada postigla da, uprkos svim ratnim razaranjima, dostigne predratni prošek životnog standarda, s tim što je u okviru tog prošeka ostvarena kudikamo pravednija raspodela raspoloživih dobara. A sve to, prema tadašnjim rečima Borisa Kidriča, nova Jugoslavija je postigla sopstvenim snagama, obezbeđujući ne samo ravnomeran porast životnog standarda, već i sve značajnija sredstva za uvoz mašina i opreme, namenjenih ubrzanoj industrijalizaciji zemlje.

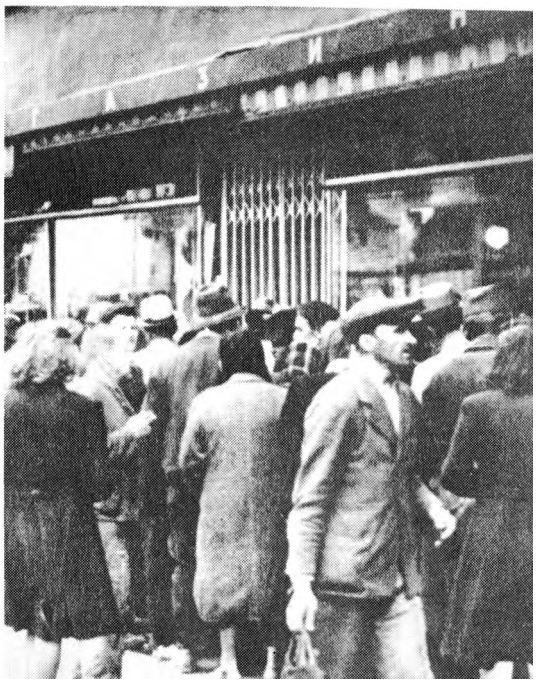

Radno predsedništvo Prvog kongresa Saveza sindikata Jugoslavije koji je održan u Beogradu od 24. do 26. oktobra 1948. godine (sasvim gore)

Dugoročna klasna orijentacija

Snažan sindikalni pokret koji se razvio u predratnoj Jugoslaviji i koji je bio glavni oslonac Partiji u njenoj revolucionarnoj aktivnosti, preuzeo je na sebe već u prvim danima slobode zamašne zadatke u obnovi i izgradnji zemlje. U svim fabrikama i drugim preduzećima osnivane su sindikalne podružnice. Njihov zadatak je bio da okupe i organizuju sve širi krug radnih ljudi koji su se ubrzanim tempom uključivali u društvenu proizvodnju, u skladu sa snažnim razvojem proizvodnih snaga zemlje.

Ma koliko bio snažan i borben, predratni sindikalni pokret ipak nije bio masovan, naprosto zato što u staroj, pretežno seljačkoj Jugoslaviji, nije ni postojalo brojno radništvo. Više od 75 odsto stanovništva živelo je tada od poljoprivrede, dok je zaposlenost u industriji bila sasvim mala. Na svakih stotinu Jugoslovena bila su tek dvojica zaposlena u industriji. Tako je u trenutku konačnog oslobođenja Jugoslavije bilo manje od 400 hiljada industrijskih radnika, a i od njih je dobar deo bio zaposlen u sasvim malim preduzećima zanatskog tipa.

Uporedo s procesom obnove i izgradnje rastao je i broj radnika, što je naročito bilo ubrzano u periodu Prvog petogodišnjeg plana industrijalizacije. Već u 1947. godini ukupan broj zaposle-

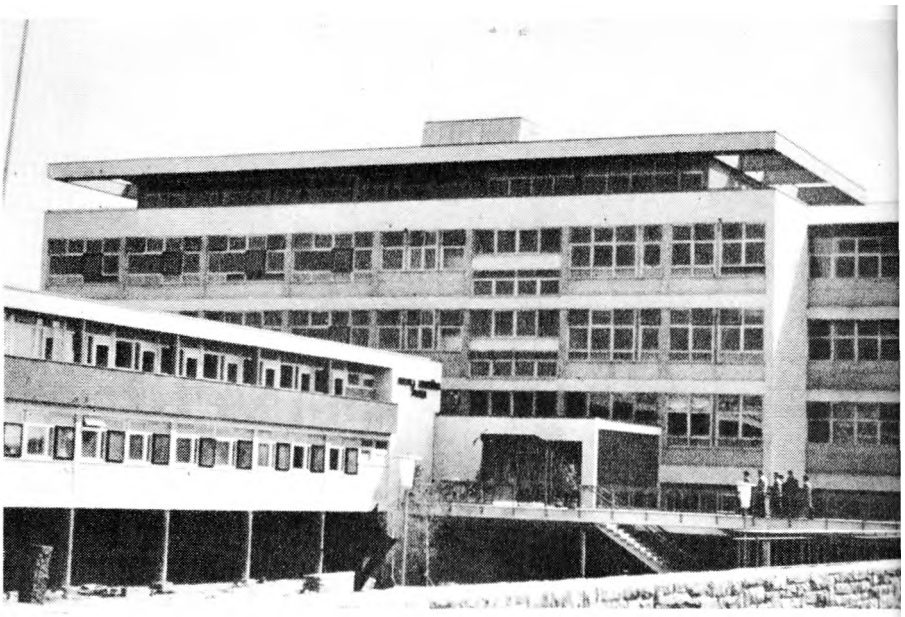

Moderno izgrađena zgrada u kojoj je smeštena novoootvorena muzička škola u Tuzli

Visoka tehnička škola u Zagrebu smeštena je u modernoj zgradi koja pruža uslove za uspešnu nastavu (desno gore)

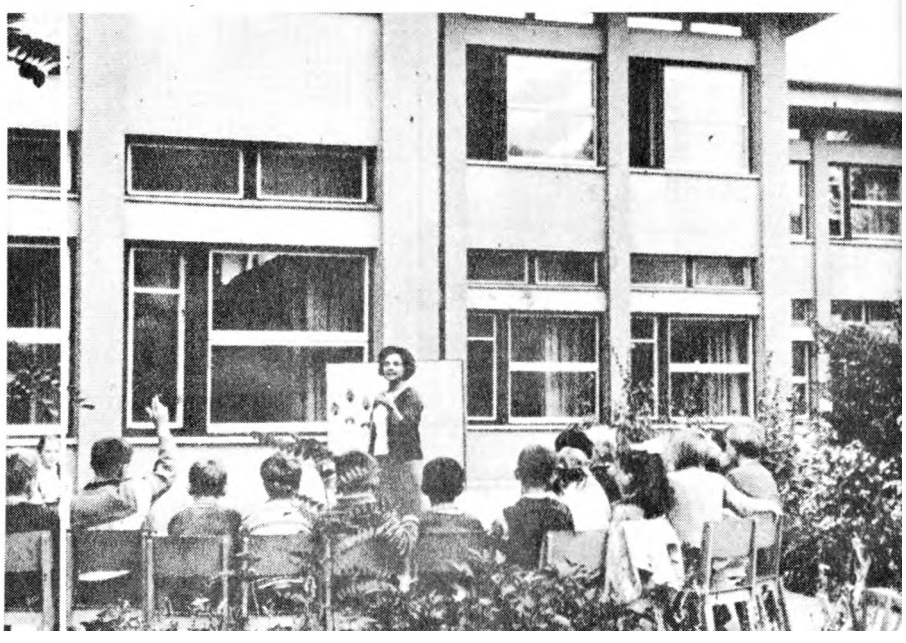

Savremena nastava pod vedrim nebom pred zgradom osmogodišnje škole »Tone Tomšič« u Ljubljani (desno)

nih u fabrikama i drugim preduzećima dostigao je jedan milion. Jugoslovenski sindikalni pokret dobio je time masovnu osnovu.

Širom zemlje počeli su se osnivati sindikalni savezi po raznim granama proizvodnje i profesionalnim strukama, od kojih su najbrojniji bili sindikati metalaca, rudara, tekstilaca i radnika šumarstva i drvne industrije. Njihova aktivnost se usmeravala podjednako i prema pitanjima proizvodnje i produktivnosti i prema pitanjima zarada, prava iz radnog odnosa, zaštite na radu i socijalnog osiguranja. Od samog početka sindikati su insistirali na stimulativnom povezivanju zarada s rezultatima u proizvodnji, kao i na razvijanju pokreta udarništva, racionalizatorstva i novatorstva.

Sve te aktivnosti u delovanju sindikalnih organizacija bile su predmet opsežnog razmatranja na Prvom kongresu jugoslovenskih sindikata koji se održavao između 24. i 26. oktobra 1948. u Beogradu. Uz učešće oko hiljadu delegata iz svih krajeva zemlje i svih delova proizvodnje, ovaj kongres je utvrdio osnovne zadatke sindikata koji će još dugi niz godina predstavljati glavnu orijentaciju za njegovu aktivnost. Jugoslovenska sindikalna organizacija dobila je i nov naziv — Savez sindikata Jugoslavije.

Na Kongresu je izabran Centralni odbor Saveza sindikata od 75 članova. Na prvoj sednici ovog odbora izabrano je Predsedništvo sa Đurom Salajem na čelu.

Predah na radu u »Prvomajskoj« u Zagrebu

Škole za sve

Nastavljajući svetlu tradiciju iz vremena oslobodilačkog rata da se u svakom oslobođenom naselju odmah počne s radom škola, nova Jugoslavija je već u prvim posleratnim godinama obezbedila da najveći broj dece bude obuhvaćen osnovnim obrazovanjem. Širom zemlje ubrzano su obnavljane porušene školske zgrade i podizane nove. Stanovništvo je oduševljeno prihvatalo sve inicijative koje su, u vezi s tim, pokretane od strane narodne vlasti i Narodnog fronta, pri čemu su veliki značaj imale dobrovoljne radne akcije na obnovi i izgradnji škola.

Trebalo je brzo savlađivati nasleđeno stanje iz predratne Jugoslavije, u kojoj je, prema popisu iz 1931. godine, dve petine stanovništva bilo nepismeno, s tim što je u nekim područjima udeo nepismenih dostizao tri, pa i četiri petine. Isto tako bilo je važno da se poveća broj ljudi sa srednjim i visokim obrazovanjem. U poslednoj godini pred rat broj srednjoškolaca iznosio je svega 200 hiljada, a broj studenata 17 hiljada. A sa ovako malim kadrovskim potencijalima nije se moglo ući u dalekosežne programe industrijalizacije zemlje.

Ovo nasleđeno stanje ubrzo se počelo prevazilaziti u poslеìatnim godinama. Kursevi za nepismene održavani su tako reći u svakom naselju i u svakoj fabrici, na svim omladinskim i drugim radnim akcijama, a posebno su bili uspešni u JNA, gde je važilo pravilo da niko posle odsluženja vojnog roka ne sme da ostane nepismen. Osnovnim obrazovanjem su ubrzo posle oslobođenja obuhvaćena skoro sva deca školskog uzrasta.

Već posle nekoliko godina udvostručen je, a zatim i utrostručen broj srednjih škola i srednjoškolaca.

Visoko školstvo razvijalo se još dinamičnije. Stari univerzitetski centri u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani već u prvim posleratnim godinama udvostručuju broj studenata i nastavnog osoblja. U Sarajevu se tih godina otvaraju Medicinski i Pravni fakultet, a u Skoplju se osniva prvi makedonski Univerzitet. Ubrzo se otvaraju fakulteti i u drugim gradovima.

Prvi put u istoriji Jugoslavije otvorene su — odmah posle oslobođenja — škole na makedonskom i albanskom jeziku, a zatim i na jezicima drugih narodnosti.

Na času na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu. Mada je ovaj grad centar jugoslovenske poljoprivrede pre rata nije imao poljoprivredni fakultet.

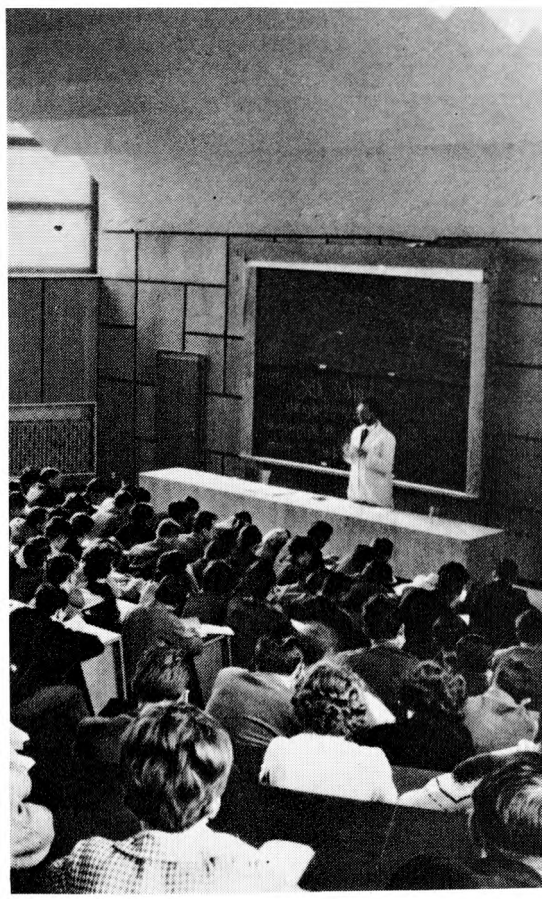

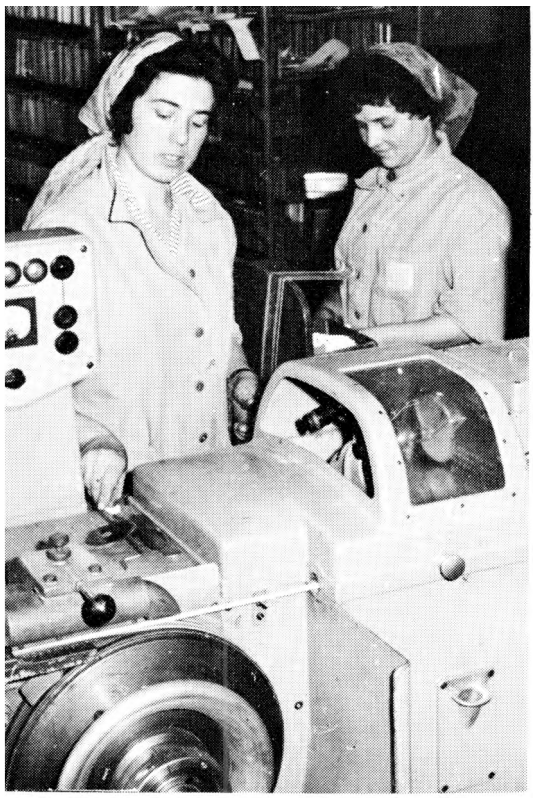

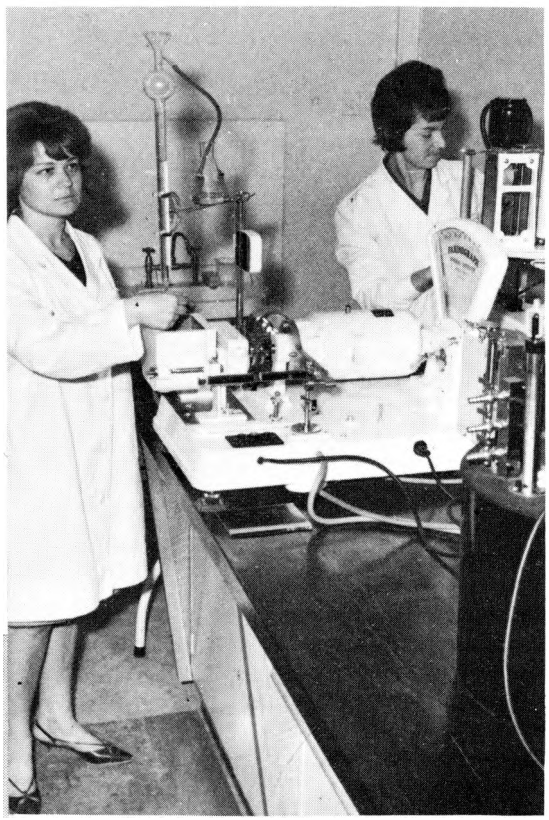

Već u prvim posleratnim godinama zene se SVP masovnije uključuju u proizvodnju, a posebno u razne društvene delatnosti

Puna ravnopravnost

Svoja prava jugoslovenske žene izvojevale su još u toku narodnooslobodilačkog rata, učestvujući u njemu s puškom u ruci i obavljajući većinu pozadinskih zadataka i obaveza u ilegalnom radu. Više od 20 odsto boraca naše oslobodilačke armije bile su žene. Još više ih je bilo uključeno u tu borbu svojom aktivnošću u radu narodnooslobodilačkih odbora i masovnih organizacija, naročito Antifašističkog fronta žena.

Sa nastankom nove Jugoslavije ravnopravnost žena postala je neopoziva činjenica, potvrđena Ustavom i zakonima.

Već u izborima za Ustavotvornu skupštinu žene su prvi put u istoriji jugoslovenskih naroda učestvovale kao ravnopravni birači. Pre toga one nisu imale nikakvih političkih prava, štaviše, i građanskih prava bile su dobrim delom lišene. Tako su u mnogim pitanjima imovinskog i bračnog prava tretirane kao lica sa umanjenom sposobnošću rasuđivanja, pa su se praktično nalazile pod starateljstvom supruga. Neravnopravnost žena bila je, u stvari, nerazdvojni deo opšteg sistema političkog i socijalnog ugnjetavanja u starom društvu.

Prvi Ustav nove Jugoslavije istakao je osnovne principe ravnopravnosti žena. U članu 24. Ustav je naglasio da su žene ravnopravne s muškarcima u svim oblastima političkog, privrednog i društvenog života, pri čemu je posebno precizirano da za jednak rad žene imaju pravo na jednaku zaradu kao i muškarci, a da kao majke uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu. Intenzivnom aktivnošću Antifašističkog fronta žena ove odredbe o ravnopravnosti ubrzo su postale stvarnost.

U organima državne vlasti prvi put su se pojavile žene u svojstvu narodnih poslanika, članova izvršno-političkih tela, u pravosuđu i drugde. Naglo se povećavao broj zaposlenih žena u svim oblastima privrednog i društvenog života. U odnosu na predratno stanje taj broj se već u prvim godinama posle oslobođenja povećao za oko 40 odsto. Veliku aktivnost razvile su žene i u dobrovoljnom radu, u vođenju tečajeva za opismenjavanje, kao i u razvijanju poljoprivrednog zadrugarstva.

Uporedo s tim ulagani su napori za što brži razvoj ustanova za zaštitu majke i deteta. Dok pre rata ovakvih ustanova gotovo nije ni bilo, samo u toku nekoliko posleratnih godina osnovano ih je više stotina širom zemlje.

O svemu tome, kao i o budućim zadacima u borbi za ravnopravnost žena, iscrpno je raspravljano na Prvom kongresu Antifašističkog fronta žena Jugoslavije koji je 17. juna 1945. održan u Beogradu. Oko hiljadu delegatkinja iz cele zemlje razmatralo je dalje zadatke ove organizacije, pre svega one koji su bili vezani za obnovu i izgradnju zemlje i za učvršćivanje narodne vlasti. U radu Kongresa učestvovao je i drug Tito, koji je posebno ukazao na potrébu stalne borbe za jačanje i dalje razvijanje tekovina narodnooslobodilačke borbe.

Na Kongresu je izabran Centralni odbor AF2 Jugoslavije od 82 člana i Izvršni odbor od 20 članova. Za predsednika je izabrana Spasenija Cana Babović.

Predsednik Tito sa članovima Svetog Sinoda srpske pravoslavne crkve

Novi položaj crkve

Proklamovanjem ustavnog principa slobode savesti i veroispovesti otvoreno je u Jugoslaviji novo poglavlje u životu verskih zajednica. Nova narodna vlast nije imala ni potrebe ni interesa da guši delovanje ovih zajednica.

Nova Jugoslavija pokazivala je mnogo dobre volje i strpljivosti u izgrađivanju savremenijeg položaja verskih zajednica u društvu. Neposredno po završetku rata, u junu 1945. godine, drug Tito je posebnoj delegaciji katoličkog sveštenstva na čelu sa biskupom Salis Sevisom obećao povoljne uslove za rad verskih zajednica, ali i naglasio njihovu obavezu da sarađuju sa organima narodne vlasti. Odnosi sa katoličkom crkvom počeli su se postepeno poboljšavati u raznim delovima zemlje. Do poboljšanja je došlo i u odnosima sa pravoslavnom crkvom, naročito posle dolaska patrijarha Gavrila u zemju. To je bio slučaj i sa muslimanskim sveštenstvom koje je sa obnavljanjem Islamske verske zajednice saglasno novim ustavnim načelima dobilo povoljne uslove za rad. Naravno, pri svemu tome nije se moglo prelaziti preko onih slučajeva nenarodnog delovanja pa i otvorenog neprijateljstva koje su pojedini sveštenici i velikodostojnici ispoljavali prema narodnoj vlasti,

Valja istaći da je značajan deo sveštenstva bio i ostao odan narodnooslobodilačkoj borbi i narodnoj vlasti. Tako su dr Metod Mikuž, monsinjor Svetozar Ritig i drugi istaknuti katolički sveštenici aktivno učestvovali u oslobodilačkom ratu, a pravoslavni sveštenici Vlado Zečević, prota Smiljanić i drugi obavljali su istaknute političke funkcije u ratnom i posleratnom periodu. U radu Trećeg zasedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Hrvatske, održanog u Splitu krajem rata, učestvovao je veći broj biskupa iz Dalmacije, dajući svoj neposredni doprinos oblikovanju naročito onih delova usvojenih političkih dokumenata kojima se zajemčuje sloboda savesti i veroispovesti. Sličan doprinos dalo je katoličko sveštenstvo izgradnji narodne vlasti i u Sloveniji.

Za vreme verskog obreda u Husrev-begovoj džamiji u Sarajevu

»Nikakva vodeća nacija u svetu danas ne može tvrditi za sebe da ona nosi na svojim bajonetima slobodu i progres.«

Edvard Kardelj

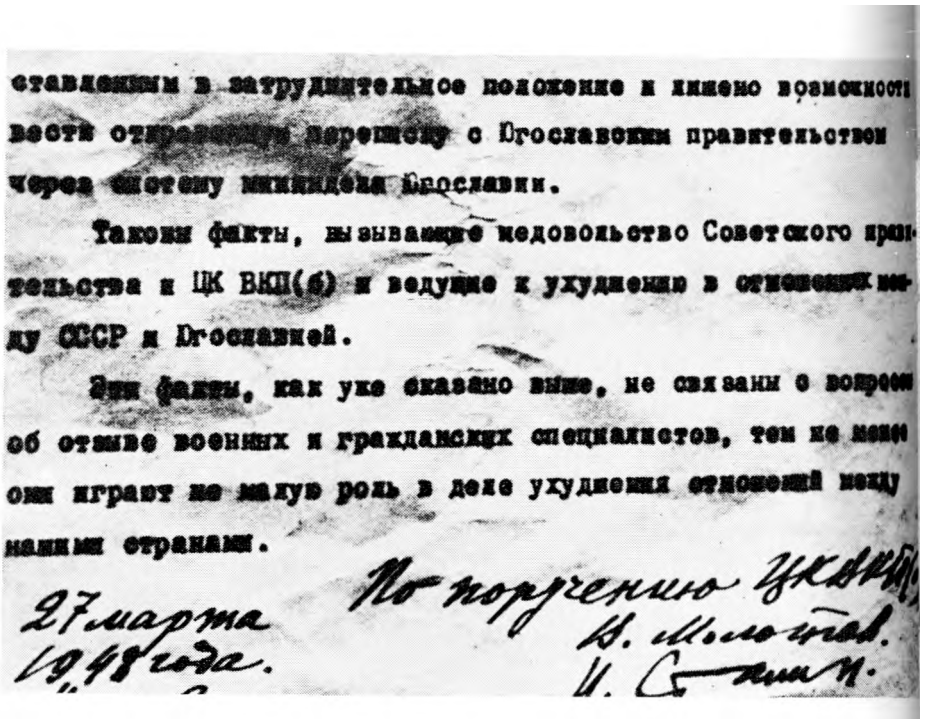

ставленным в затруднительное положение и лишено возможности вести откровенную переписку с Югославским правительством через систему министерства Югославии.

Таковы факты, вызывающие недовольство Советского правительства и ЦК ВКП(б) и ведущие к ухудшению в отношениях между СССР и Югославией.

Эти факты, как уже сказано выше, не связаны с вопросом об отзыве военных и гражданских специалистов, тем не менее они играют не малую роль в деле ухудшения отношений между нашими странами.

27 марта 1948 года.

По поручению ЦК ВКП(б)

Faksimil pisma CK KPSS kojim je, 27. marta 1948, otvorena klevetnička kampanja protiv Jugoslavije

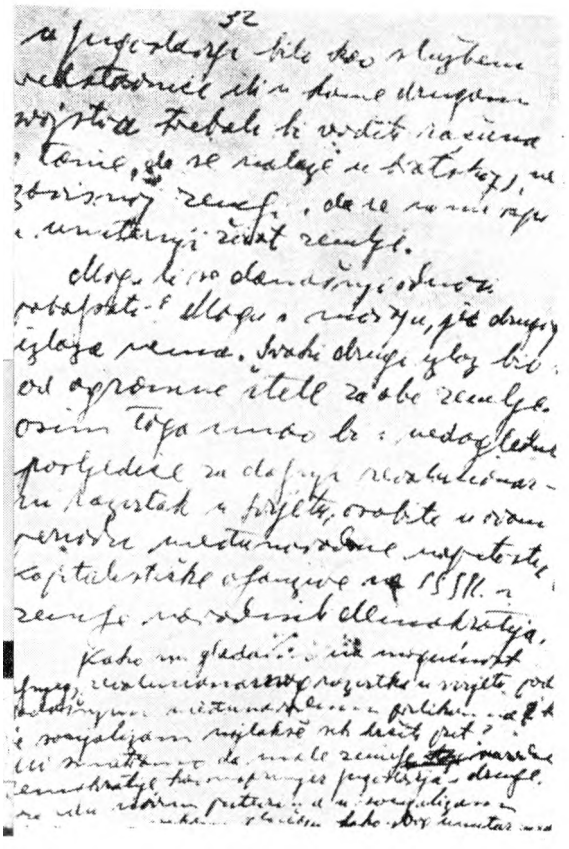

Titov rukopis odgovora CK KPJ na klevetničko pismo iz Moskve

Napad Informbiroa

Za savremenu istoriju međunarodnih odnosa, pogotovo odnosa u komunističkom pokretu, s razlogom se kao jedan od najvažnijih događaja uzima sukob u koji je Jugoslavija u 1948. godini došla sa tadašnjim rukovodstvom Sovjetskog Saveza, sa Staljinom na čelu. Već sama činjenica da se rukovodstvo prve socijalističke zemlje tako obračunava sa svojim dotadašnjim saveznikom, bila je toliko neočekivana, da se moralo pretpostaviti da su po sredi veoma krupne stvari.

Celu kampanju protiv Jugoslavije Staljin je započeo preko Informacionog biroa komunističkih partija, organa koji je na njegov zahtev osnovan septembra 1947. Na osnivačkom sastanku prisustvovali su predstavnici Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, Rumunije, Bugarske, Mađarske, Poljske, Ćehoslovačke, Italije i Francuske. Prvobitno zamišljen samo kao konsultativni organ, Informbiro (Kominform) se ubrzo pokazao kao obično oruđe Staljinovog hegemonizma. Naime, već posle prve razmene pisama između Tita i Staljina povodom navedenih »nesuglasica«, gde se već počinje sa optužbama jugoslovenskog rukovodstva, sve ostale članice Informbiroa dobile su mig da se i one uključe u prepisku, i to, naravno, uz ponavljanje Staljinovih tvrdnji.

Pošto mu je propao pokušaj da apelovanjem na »zdrave snage« izazove rascep u jugoslovenskom rukovodstvu, Staljin je rešio da iziđe na otvoren teren i da pred celokupnom javnošću sveta optuži Jugoslaviju. Sazvao je posebno zasedanje Informbiroa u Bukureštu sa ciljem da tamo diskredituje jugoslovensko rukovodstvo. Naravno, jugoslovensko rukovodstvo je odbilo da prisustvuje ovoj unapređ izrežiranoj Staljinovoj predstavi. Uostalom, takve predstave su, samo koju godinu docnije, održavane jedna za drugom u glavnim gradovima istočnoevropskih zemalja, sa istovetnim optužbama, pa čak i protiv onih istih ličnosti koje su ovog puta učestvovale u izricanju presude nad Jugoslavijom.

Tako je 28. juna 1948. godine Informbiro, bez prisustva jugoslovenskih predstavnika, usvojio i objavio famoznu rezoluciju »0 stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije«. U tom dokumentu, koji je vrveo od izmišljotina, nije bilo čak ni elementarne logične povezanosti. Recimo, jugoslovenski komunisti su u isti mah optu-

živani i za levo i za desno skretanje, i za »birokratsko sektaštvo« i za »oportunističko utapanje u masovnom Narodnom frontu«, i za »tursko-teroristički režim« u Partiji i za pokušaj njenog »razvodnjavanja i likvidiranja«. Ukratko, optužbe su pripisane bez ikakvog reda i smisla. Stvarno težište dokumenta bilo je, međutim, na tome da KPJ vodi »nacionalističku politiku«, u stvari, da ostaje na svojoj nezavisnoj poziciji i svom samostalnom putu u izgradnji socijalizma.

Od posebnog značaja za razumevanje suštine Staljinove politike bio je poziv »zdravim elementima u KPJ« da prisile svoje rukovodioce da »priznaju zablude« i da se »poprave«, kao što je to naglašeno u Rezoluciji, odnosno — kako je odmah zatim zaključeno, da ovi elementi, ako drukčije ne ide, »smene ove rukovodioce i postave novo rukovodstvo«.

Već sutradan objavljen je u jugoslovenskoj štampi ceo ovaj besmisleni dokument, a uporedo s tim, i posebna izjava CK KPJ u kojoj se obdacuju, jedna za drugom, sve optužbe i pozivaju partijsko članstvo, radnička klasa i sve radne mase da zbiju svoje redove i još upornije nastave sa izgradnjom socijalizma. Štampa ^ Sovjetskog Saveza i ostalih članica Informbiroa objavila je samo tekst pomenute Rezolucije i odluku o isključenju KPJ iz Informbiroa. 0 odgovoru KPJ na iznete optužbe nije objavljeno ništa.

Ubrzo zatim počela je kampanja najširih razmera protiv Jugoslavije. Išlo se očigledno za tim da se svim sredstvima pritiska, pa i vojnim pretnjama, izazove u njoj opšte rasulo i stvori situacija u kojoj će biti mogućno da se na njeno čelo dovede garnitura koja će biti po volji sovjetskom rukovodstvu. Na granicama prema Jugoslaviji gomilale su se trupe u punoj gotovosti, preko granica su ubacivani špijuni i diverzanti; celokupna štampa i sve radio-stanice informbirovskih zemalja emitovale su u svet najgore klevete protiv jugoslovenskog rukovodstva, a preko noći počela je da se smanjuje trgovinska razmena sa Jugoslavijom da bi se ta vrsta pritiska na kraju pretvorila u pravu ekonomsku blokadu.

Vrhunac svega predstavljala je druga rezolucija Informbiroa, doneta 29. novembra 1949. u Budimpešti. U njoj se, za razliku od prve, napušta čak i svaki privid komunističke rasprave, da bi se, umesto toga, prostačkim rečnikom sasule sve moguće klevete pro tiv Jugoslavije. Pod naslovom »Jugoslovenska kompartija u rukama ubica i špijuna«, ova rezolucija proglašava Tita i njegove saradnike za »fašiste i izdajnike nacionalnih interesa Jugoslavije«, za »plaćenike angloameričkih imperijalista koji su pretvorili Beograd u centar špijunaže i antikomunističke propagande« itd. itd.

I zaključak ovog monstruoznog dokumenta predstavlja svojevrsnu eskalaciju: naime, ponovo se pozivaju jugoslovenski komunisti, radnici i seljaci da »svrgnu Titovu kliku« i da »vrate Jugoslaviju u tabor demokratije i socijalizma«, ali se ovog puta još i dodaje da će im u tome pomoći ostale komunističke partije koje to smatraju svojim »internacionalističkim dugom«, što nije značilo ništa drugo do otvorene pretnje mogućnošću nasilnog mešanja u unutrašnje stvari Jugoslavije, pa i nagoveštaja oružane intervencije.

Jugoslavija je teško doživljavala ovu kampanju, ali je od samog početka izražavala nepokolebljivu rešenost da brani svoju nezavisnost i slobodu, dok je na svaku novu laž i klevetu odgovarala dostojanstveno i principijelno.

Na suštinu spora sa Informbiroom ukazao je posebno drug Tito u svom govoru pred jugoslovenskim vojnim rukovodiocima 1. oktobra 1949. godine, kada je rekao:

»Naš životni cilj je da otkrijemo pravo lice onih koji lažu i kleveću nas i našu zemlju i da time doprinesemo pobjedi socijalističkog morala u svijetu, da povratimo povjerenje u socijalističke ideje koje je počelo da se koleba, da ponovo vratimo povjerenje svakog naroda i radničke klase, u svakoj zemlji posebice, u njihovu vlastitu snagu, jer su oni sposobni i imaju pravo da se bore sami za svoje oslobođenje, za svoju bolju budućnost, ne čekajući da neko dođe da ih oslobodi.«

ПРОТИВ КЛЕВЕТА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

ПРОЦЕС У ТИРАНИ ИСКОРИШЋЕН ЗА КЛЕВЕТАЊЕ ОСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

БОРБА

ГОВОР ДРУГА ЕДВАРДА КАРДЕЉА ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ИСЕЉЕНИЦИМА У С. А. Д.

ПРОТИВ КЛЕВЕТА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

СТРАХ ОД ЈУГОСЛОВЕНСКЕ СЛОГА

ПРОТИВ КЛЕВЕТА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИСЕЉЕНИЦИ У АУСТРАЛИЈИ ОДГОВАРАЈУ НА КЛЕВЕТЕ ИНФОРМБИРОА

ПРОТИВ КЛЕВЕТА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

ПРОВОКАЦИЈЕ, НАСИЉА И ПОДМЕТАЊА — У СЛУЖБИ ИНФОРМБИРОА

ПРОТИВ КЛЕВЕТА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

ПРОПАГАНДА ИНФОРМБИРОА ПРОТИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ НЕ НАЛАЗИ ОДЈЕКА КОД РАДНИХ ЉУДИ У ИТАЛИЈИ

ПРОТИВ КЛЕВЕТА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

КО СЕ УСТВАРИ СЛУЖИ ТРОЦКИСТИЧКИМ МЕТОДАМА

ЧЕТВРТА КОНГРЕСНА ВАНРЕДНОГ УЧЕШЋА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРАВНИКА

Југословенски народи су чврсто решени да до краја истрају у борби за равноправност и суверену једнакост социјалистичких држава

Југословени су били борци слободе према којима ни тајно осећање захвалности за све што су учинили у Шпанији, за све што су учинили у Југославији

U vreme kampanje Informbiroa protiv Jugoslavije »Borba« je otvorila rubriku »Protiv kleveta i dezinformacija« u kojoj su svakodnevno raskrinkavane laži informbirovske propagande

Pogled na salu u kojoj je održavan Kongres

Peti kongres KPJ

Najbolji odgovor već na prve klevete izrežirane od strane Informbiroa, bilo je sazivanje Petog kongresa KPJ. Kongres bi se, zapravo, i bez toga održao približno u tom periodu. Od Pete zemaljske konferencije KPJ, koja je održana pred sam rat i koja je imala obeležja kongresa, proteklo je upravo osam godina. To znači da je, ne računajući ratni period i prve posleratne godine koje nisu omogućavale održavanje ovakvih skupova, nastupio termin za sazivanje najvišeg organa jugoslovenskih komunista. Međutim, vremensko podudaranje ovog termina sa početkom informbirovske kampanje dalo je Kongresu izuzetan politički značaj.

Ceo tok priprema i održavanja ovog skupa pretvorio se u impresivnu manifestaciju jugoslovenskih komunista i najširih narodnih slojeva na odbrani tekovina revolucije i prava na sopstveni put u izgradnji socijalizma.

Na svim predizbornim partijskim konferencijama, na kojima su birani delegati za Kongres, vodile su se iscrpne rasprave o ostvarenim rezultatima i budućim zadacima KPJ, naročito u svetlu optužbi, izrečenih na upravo održanom zasedanju Informbiroa. U najvećem broju slučajeva na ovim konferencijama izražavana je jednodušna podrška jugoslovenskom partijskom rukovodstvu, dok su informbirovske optužbe odlučno odbacivane. Ali, bilo je i suprotnih istupanja. Ponegde se radilo o ljudima koji su iz slepog poverenja u autoritet Staljina posumnjali u ispravnost Titove linije, ponegde o karijeristima i špekulantima koji su očekivali lične koristi od »predstojećeg prevrata«, a ponegde o plaćenim agentima koji su infiltrirani u redove KPJ sa zadatkom da seju zabunu u partijskim organizacijama i izazivaju nepoverenje u rukovodstvo.

Iscrpne diskusije su vođene i na redovnim sastancima osnovnih partijskih organizacija — po fabrikama, ustanovama, školama i drugim sredinama. Bili su to otvoreni i temeljiti razgovori o svim pitanjima iz života Partije i svakodnevne prakse u socijalističkoj izgradnji. Svuda je vladao visok stepen partijske odgovornosti. Žestina informbirovske kampanje nagoveštavala je od samog početka da njeni inspiratori neće birati sredstva, pa je uto-

liko pre bilo od najveće važnosti da se u redovima jugoslovenskih komunista do kraja raščiste nejasna pitanja i da se odlučno suzbiju pojavQ kolebanja i antipartijskog delovanja. Za ovakve slučajeve izricane su kazne isključenja iz Partije, a ukoliko se radilo o neprijateljskom delovanju i širenju antijugoslovenske propagande, sledovale su administrativno-kaznene mere, pa i presude krivičnih sudova.

Za nepun mesec dana, koliko je proteklo od objavljivanja prve rezolucije Informbiroa do Petog kongresa KPJ, među jugoslovenskim komunistima i u celokupnom jugoslovenskom društvu ostvarena je snažna politička mobilizacija. Uporedo s tim razvila se fppštenarodna aktivnost u borbi za izvršenje Petogodišnjeg plana. Takmičarski pokret u privredi i dobrovoljni rad dostigli su neviđene razmere. Sve se to odvijalo u znaku parole koju je odmah na početku istakao CK KPJ — da komunisti i svi radni ljudi treba još upornije da nastave sa izgradnjom svoje socijalističke domovine i da na delu dokažu svu neodrživost informbirovskih optužbi.

Za Peti kongres bila su izabrana 2.344 delegata. Na svakih sto članova Partije birao se po jedan delegat. A KPJ je onda ukupno brojala 468.175 članova i 51.612 kandidata. Delegati su mahom bili učesnici narodnooslobodilačkog rata. A 1.460 njih, odnosno preko 60 odsto, bili su prvoborci. Kako je isticano na samom Kongresu, KPJ se za sve vreme rata stalno obnavljala. U toku četiri ratne godine izginule su tri četvrtine od 12.000 njenih predratnih kadrova, a ukupno oko 50 hiljada članova Partije i više od 100 hiljada članova SKOJ-a, a samo od oslobođenja do Petog kongresa u Partiju je primljeno preko 320 hiljada novih članova.

Socijalni sistav delegata Petog kongresa izgledao je ovako: radnika je bilo 979, seljaka 525, intelektualaca 499, nameštenika 154, đaka 139, oficira i podoficira 102 i još nešto drugih. Zastupljeni su bili svi narodi i narodnosti: 1.162 Srbina, 456 Hrvata, 209 Slovenaca, 130 Makedonaca, 237 Crnogoraca, 59 Albanaca, 32 Muslimana, 24 Mađara, 5 Slovaka, 4 Rusina, 4 Rumuna, 5 Bugara, 4 Čeha, 5 Italiana, 4 Turčina i 4 Jevrejina.

Kongres se održavao u Beogradu, u Domu garde, u vremenu od 21. do 28. jula 1948. Otvorio ga je Josip Broz Tito koji je za delegata izabran na partijskoj konferenciji Prve proleterske divizije. Kao generalni sekretar Tito je podneo opsežan politički izveštaj koji je, u stvari, predstavljao celokupan istorijski prikaz revolucionarnog pokreta na tlu Jugoslavije, počev od prvih radničkih i socijalističkih organizacija do osnivanja KPJ i njenog borbenog puta u periodu između dva rata, u narodnooslobodilačkoj borbi i u socijalističkoj izgradnji. Posebnu pažnju delegata — kao uostalom i celokupne javnosti koja je preko štampe i radija pratila ceo tok Kongresa — privlačili su oni delovi Titovog izveštaja u kojima su prvi put izneti značajni događaji iz vremena ilegalnog rada Partije pre rata. To se prvenstveno odnosilo na njene napore da suzbije frakcijske borbe, sektaške tendencije i birokratske metode rukovođenja i da se okrene revolucionarnom radu među najširim narodnim slojevima, kako bi na taj način spremno dočekala sudbonosne dane koji su nastupili slomom stare Jugoslavije i okupacijom.

Titov referat je i bio usmeren na to da se iz prikaza celokupne istorije revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji jasno sagleda koliko je napora, borbi i žrtava bilo potrebno da bi se stvorila čvrsta, jedinstvena i nepokolebljiva Partija koja će dosledno slediti učenje naučnog socijalizma i stvaralački ga razrađivati u praksi. Ovaj istorijski prikaz — uz iznošenje nepobitnih činjenica o ogromnim žrtvama jugoslovenskih naroda u drugom svetskom ratu i njihovom doprinosu pobedi antifašističke koalicije, kao i o impresivnim rezultatima već u prvim godinama socijalističke izgradnje — predstavljao je upečatljivo svedočanstvo protiv optužbi

Tito otvara Peti kongres

Kardelj je na Kongresu govorio o odnosima između komunističkih partija

Moša Pijade je podneo referat o Programu KPJ

Boris Kidrič je izneo osnovne karakteristike jugoslovenske privrede

»Naša Partija je postavljena pred veliku kušnju i samo ako budemo sačuvali veliku budnost i jedinstvo i monolitnost u našoj Partiji, ako nećemo gubiti nerve, naša pobjeda će biti osigurana.«
(Iz završne reči druga Tita na Petom kongresu)

Pogled na salu u trenutku kada su delegati jednodušno usvojili rezoluciju o odnosima između KPJ i Informbiroa

kojima je propagandna mašinerija informbirovskih zemalja počela tih dana da obasipa svet.

U tom trenutku Tito, očigledno, nije želeo da zaoštrava odnose sa Staljinom, iako je zajedno sa svojim najbližim saradnicima već tada sagledavao suštinu i dalekosežnost pokrenute kampanje. Bio je svakako svestan toga da u partijskom članstvu i najširoj javnosti još postoje iluzije o Staljinovoj veličini i nepogrešivosti, utoliko pre što je ime ovog čoveka bilo decenij ama simbo! progresivnosti za revolucionare. Tako je — kao što je primećeno i na Kongresu — na hiljade jugoslovenskih komunista i rodoljuba u ratu umiralo sa Staljinovim imenom na ustima. Stoga se Tito u svom izveštaju ograničio samo na pobijanju i odbacivanju informbirovskih optužbi i na uverenju da će se sporna pitanja razjasniti i uspešno rešiti.

Na Kongresu su posebno razrađena nova teorijska saznanja o socijalističkom karakteru narodne revolucije u Jugoslaviji i narodno-demokratskom karakteru njene vlasti kao obliku diktature proletarijata koji, kako je rečeno, u jugoslovenskoj praksi predstavlja siguran put u izgradnju socijalističkog društva. Govoreći o tome, Edvard Kardelj je u svom referatu (»O borbi KPJ za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam«) posebno ukazivao na značaj najšire inicijative masa u borbi za socijalističku izgradnju, pre svega, u radu mesnih organa narodne vlasti, kao i u razvijanju kritike i kontrole nad radom državnih organa i privrednim aparatom. Prvi nagoveštaji radničkog samoupravljanja su ovde jasno naznačeni.

Ove teze razvijao je i Boris Kidrič u svom referatu (»O izgradnji socijalističke ekonomike FNRJ«), Kidrič je oštro ustao protiv stavova Andrije Heb ranga i Sretena Žujovića koji su tada već bili isključeni iz Centralnog komiteta zbog svoje podrške Informbirou, a koji su ranije, kao istaknuti partijski funkcioneri, zastupali politiku nekritičnog prenošenja sovjetskih iskustava na jugoslovensku praksu. Nazivajući takvo prenošenje nedijalektičkim, Kidrič je posebno dokazivao da bi u našim uslovima bila u potpunosti neodrživa sovjetska iskustva sa »državnim kapitalizmom« iz prvih godina posle oktobarske revolucije, kao i sa tadašnjom politikom prema seljaštvu. Umesto toga, Kidrič je zahtevao da se nastavi sa jačanjem društvenog sektora i učvršćivanju socijalističkog privrednog sistema, a takođe i sa politikom postupnog prevođenja seljaštva na socijalističke pozicije.

U višednevnoj diskusiji uzeo je učešća veliki broj delegata. U svim istupanjima provejavala je odlučnost da KPJ, bez odstupanja i bez ikakvog osvrtanja na informbirovske optužbe, nastavi sopstvenim putem u izgradnji socijalizma. Pri tom su iznošeni impresivni podaci o borbi koja se na svim radnim mestima širom Jugoslavije vodi za izvršenje planskih zadataka — kao izraz pune podrške koju radni ljudi daju Partiji i njenom rukovodstvu. Svi diskutanti, bez rezerve, osuđivali su stavove Informbiroa.

Delegati su jednoglasno usvojili posebnu rezoluciju »O odnosu KPJ prema Informbirou«, u kojoj se kaže da »Peti kongres konstatuje da je kritika u pismima CK SKP (b) i u Rezoluciji Informbiroa o stanju u KPJ netačna, nepravilna i nepravedna«. Usvojena je i Rezolucija o narednim zadacima KPJ. Sem toga, usvojen je Program KPJ, prvi posle onoga koji je još 1920. donet na Vukovarskom kongresu, a takođe i Statut.

Poslednjeg dana Kongresa pristupilo se izboru Centralnog komiteta. U njegov sastav, kao izraz punog poverenja prema njegovoj dosadašnjoj politici, izabrani su svi raniji članovi — ukupno 63. Uz to su izabrana 42 kandidata za članove CK, kao i 17 članova Centralne revizione komisije.

U svom završenom govoru drug Tito je posebno istakao značaj punog jedinstva koje je ostvareno u KPJ i u celoj zemlji i izrazio uverenje da će Partija ići još snažnije napred u izgradnji socijalizma.

Republički partijski kongresi

Posle Petog kongresa KPJ svuda su održani republički partijski kongresi. Na njima su razmatrani referati, rezolucije i ostali materijali Petog kongresa i razrađivani zadaci za dalji rad komunista. Valja istaći da su republičke organizacije KP bile u celini uključene još u sve pripreme za sam Peti kongres.

Na svakom od tih republičkih kongresa usvajane su posebne rezolucije kojima se osuđuje klevetnička kampanja informbirovskih zemalja protiv Jugoslavije i njenog partijskog i državnog rukovodstva i odlučno se odbacuju lažne optužbe koje su u toj kampanji lansirane.

Na Cetinju je između 4. i 7. oktobra 1948. godine održana Deveta partijska konferencija KPJ za Crnu Goru koja se tom prilikom konstituisala u **(Prvi (osnivački) kongres KPJ Crne Gore.** Kongres je posle višednevnog rada i plodne diskusije usvojio Rezoluciju o narednim zadacima komunista. Na Kongresu je izabran Centralni komitet od 37 članova. Na svojoj prvoj plenarnoj sednici Centralni komitet je izabrao Politbiro od 9 članova, sa Blažom Jovanovićem na čelu kao sekretarom.

I Šesta partijska konferencija **KPJ za Bosnu i Hercegovinu,** održana između 1. i 4. novembra 1948, konstituisala se u toku rada u **Prvi osnivački kongres KP** ove republike. Njen osnovni politički dokument bio je, takođe, posvećen narednim zadacima komunista. Izabran je Centralni komitet od 48 članova. Na svom prvom sastanku CK je izabrao Politbiro od 11 članova, sa Đurom Pucarom na čelu kao sekretarom.

KP Slovenije održala je svoj **Drugi kongres** od 11. do 15. novembra. Težište višednevne diskusije je i ovde bilo na razradi zaključaka Petog kongresa na osnovu čega je doneta Rezolucija o narednim zadacima. Izabran je Centralni komitet od 47 članova. Novi CK je na svojoj prvoj sednici izabrao Politbiro od 9 članova s Mihom Marinkom na čelu kao sekretarom.

Svoj **Drugi kongres** nekoliko dana docnije (od 21. do 26. novembra) održala je i **KP Hrvatske.** I ovde je, posle iscrpne diskusije, usvojena Rezolucija o narednim zadacima. Izabran je Centralni komitet od 57 članova koji je na svojoj prvoj sednici izabrao Politbiro od 11 članova, sa Vladimirom Bakarićem kao sekretarom. Kongresu je prisustvovao i drug Tito koji je govorio o budućim zadacima u izgradnji zemlje. Ističući da je jedinstvo Partije i naroda osnovna garancija za izvršenje Petogodišnjeg plana, drug Tito je rekao: »Jedinstvo naše zemlje je iznad svega, jer bez jedinstva rtiisli i akcije ne može biti uspjeha i mi nećemo dozvoliti nikome, pa ma sa koje stfane to bilo, da nam remeti put kojim idemo u izgradnji socijalizma.«

Od 19. do 23. decembra održan je **Prvi kongres KP Makedonije.** Razrađujući zadatke i stavove Petog kongresa, učesnici ovog skupa, na osnovu široke rasprave, usvojili su Rezoluciju o narednim zadacima. Izabran je Centralni komitet od 45 članova koji je na svojoj prvoj sednici izabrao Politbiro od 9 članova, sa Lazarom Koliševskim na čelu kao sekretarom.

Početkom naredne godine — od 19. do 21. januara — održavao se **Drugi kongres KP Srbije.** Posle diskusije i usvajanja Rezolucije o narednim zadacima izabran je Centralni komitet od 62 člana. Na svom prvom sastanku Centralni komitet je izabrao Politbiro od 13 članova, sa Petrom Stambolićem kao sekretarom na čelu. Učestvujući u radu Kongresa, drug Tito se posebno osvrnuo na klevetničku kampanju Informbiroa, pa je o tome rekao: »U interesu internacionalizma, u interesu daljeg razvitka socijalizma u svijetu, mi smo morali prihvatiti tu borbu za istinu, a protiv laži i izvrtanja — za socijalistički moral i pravična shvatanja o odnosima među zemljama koje grade i žele da izgrade socijalizam.«

ПОБЈЕДА

ОРГАН НАРОДНОГ ФРОНТА ЦРНЕ ГОРЕ

Оснивачки конгрес Комунистичке партије Црне Горе изразио је у име чланова Партије и читавог радног народа Црне Горе дубоко повјерење и одданост Централном комитету КПЈ и другу Титу

ОСЛОБОЂЕЊЕ

ОРГАН ИЗВРШНОГ ОДБОРА НАРОДНОГ ФРОНТА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Prekjuče je počeo rad Osnivački kongres Komunističke partije Bosne i Hercegovine

U IME CENTRALNOG KOMITETA KPJ KONGRES JE POZDRAVIO ČLAN POLITBIROA DRUG MOŠA PIJADE

SLOVENSKI POROČEVALEC

Politično poročilo Centralnega komiteja KPS je podal sekretar tovariš Miha Marinko

БОРБА

ОРГАН КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

РАД ДРУГОГ КОНГРЕСА КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ХРВАТСКЕ

Политички извештај Централног комитета КП Хрватске

Првиот ден од работата на Првиот конгрес на КПМ

БОРБА

ОРГАН КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

РАД ДРУГОГ КОНГРЕСА КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ СРБИЈЕ

Политички извештај Централног комитета КП Србије

Izveštaji sa republičkih p^^ji ca- kongresa bili su na prvim stranie ma jugoslovenske štampe

Istraživanjem novih bakarnih rudišta povećavaju se rezerve Borskog rudnika

Ekonomska blokada

Sa kampanjom Informbiroa nastala su teška vremena za Jugoslaviju .. .

Do tog trenutka ceo jugoslovenski razvoj bio je okrenut prema Sovjetskom Savezu i istočnoevropskim zemljama, u najvećoj meri oslonjen na saradnju s tim zemljama. A upravo zbog tog savezništva i dosledne socijalističke orijentacije Jugoslavija je bila gotovo izolovana prema zapadnim zemljama koje su, uporedo sa blokovskim zaoštravanjem, sve više sužavale ekonomsku i svaku drugu saradnju sa Sovjetskim Savezom i njegovim saveznicima. Ekonomska blokada i ostale mere pritiska koje je Informbiro pokrenuo protiv Jugoslavije, delovale su u ovakvoj situaciji kao mač koji ne može da iznervira napadača.

To je tako moralo izgledati i Staljinu, čim je izgovorio poznatu pretnju da će mu za obaran je Tita biti dovoljno da »mrdne malim prstom«. U velikom delu svetske javnosti smatralo se da je samo pitanje vremena kada će se Jugoslavija prikloniti diktatu. Tako se mislilio svuda, sem u Jugoslaviji.

Podaci o štetama koje je Jugoslavija pretrpela usled blokade, bili su porazni. Već nekoliko meseci posle objavljivanja prve rezolucije Informbiroa počelo je sabotiranje preuzetih obaveza od strane ovih zemalja, da bi se ubrzo prešlo na jednostavno raskidanje ekonomskih i drugih ugovora. Već u 1949. godini trgovinska razmena sa SSSR i drugim istočnoevropskim zemljama svedena je na trećinu ranijeg obima. Jugoslaviji nisu isporučivana ni ona investiciona dobra koja je ona unapred platila. Niz započetih hidrocentrala i termoelektrana ostalo je bez naručene opreme. Ugovori o finansijskim kreditima jednostavno su stavljeni van snage, tako da je od ukupnog obima ugovorenih sredstava Jugoslavija primila svega oko 6 odsto. Vršene su mnogobrojne smetnje železničkom, rečnom i poštanskom saobraćaju prema Jugoslaviji.

Bio je to pravi ekonomski rat.

Postalo je jasno da treba što pre izići iz ove blokade i uspostaviti ekonomske odnose sa drugim zemljama. No, to je išlo vrlo teško. Radilo se ne samo o tome da se probiju ekonomske barijere kojima su zapadne sile iz političkih razloga sprečavale pri-

stup Jugoslavije na zapadna tržišta, već je trebalo izvršiti ceo zaokret u ekonomskom razvoju i prilagoditi ga novim potrebama i uslovima u spoljnotrgovinskoj razmeni. Svemu tome pridružila se i ucenjivačka politika nekih zapadnih krugova koji su uspostavljanje ekonomskih odnosa sa Jugoslavijom uslovljavali njenim pristankom da prethodno isplati svu nacionalizovanu imovinu stranih vlasnika na svojoj teritoriji, pa čak i neke dugove iz vremena Austro-Ugarske monarhije.

U jugoslovenskoj privredi počela je grozničava trka u proizvodnji onih dobara s kojima će se, makar i uz najnepovoljnije uslove, istupati na novim tržištima. Osnovnu šansu pružala je pojačana eksploatacija rudnika i šuma. Jugoslovensko rukovodstvo obratilo se svim radnim ljudima s pozivom da ulože krajnje napore za izvlačenje zemlje iz teškoća. Na svim radnim mestima, naročito u rudarstvu i šumarstvu, razvilo se najšire takmičenje u borbi za što veće proizvodne rezultate. Pokrenuto je i celokupno građanstvo da se putem dobrovoljnih radnih akcija uključi u ove napore. Samo u 1949. godini u radnim brigadama Narodnog fronta učestvovalo je više od milion članova ove organizacije. A ovome treba dodati još širu aktivnost koju su na mnogim gradilištima razvile omladinske radne brigade.

Povodom teške situacije u kojoj se zemlja našla sazvana je krajem decembra 1948. godine Narodna skupština FNRJ na vanredno zasedanje, da bi se sa tog mesta uputio poziv radnicima, omladini i celokupnom članstvu Narodnog fronta da se svim raspoloživim snagama angažuju za povećanje rudarske i šumarske proizvodnje, kako bi se pojačanim izvozom ovih proizvoda zemlji obezbedila potrebna devizna sredstva.

Prvi petogodišnji plan, koji je 1947. godine bio projektovan u uverenju da će se razvoj Jugoslavije odvijati u normalnim uslovima i u svestranoj saradnji sa ostalim socijalističkim zemljama, morao je da bude produžen za godinu dana. U situaciji izazvanoj blokadom nije više bilo realno očekivati izvršenje plana o roku. Uz sve to Jugoslaviju je 1950. godine pogodila i izuzetno teška suša. I najzad, otvorene pretnje njenoj nezavisnosti iziskivale su pojačane odbrambene napore, tako da su te godine, kao i nekoliko narednih, njeni izdaci za naoružanje dostizali čak 23 odsto nacionalnog dohotka, što predstavlja gotovo nezamislivo finansijsko opterećenje za jednu zemlju.

Pa ipak, i pri ovakvim teškoćama Jugoslavija je ostala čvrsto na nogama. Svuda se vodila opštenarodna borba za sprovođenje odluka Drugog plenuma CK SKJ, usvojenih januara 1949. godine, u kojima se govori o štednji, radnoj disciplini, požrtvovanju i udarništvu. Pod parolom »Istina mora pobediti«, raspisan je odmah, posle prvog napada Informbiroa, opštenarodni zajam u iznosu od 3,5 milijardi tadašnjih dinara, da bi, posle dve godine, usledio nov zajam od 3 milijarde. Milioni građana odricali su se i najneophodnijeg da bi što većim ulozima manifestovali svoju odlučnost da istraju na Titovom putu borbe za nezavisnost i slobodu zemlje.

Bile su to godine velikog poleta i samopregora. Ljudi kao da su zaboravljali da jedva sastavljaju kraj s krajem, a da se to isto moglo reći i za samu državu. Zahvaljujući izuzetnim naporima organa narodne vlasti i organizacija Narodnog fronta, sistem obaveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda i obezbeđenog snabdevanja omogućavao je da se, i pored raznih grešaka, nesmetano odvija svakodnevni život ljudi i mobilišu snage za nove napore u izgradnji zemlje. Već posle nekoliko godina širom Jugoslavije počeli su da niču moćni energetski objekti, železare i metalurški pogoni, fabrike mašina, saobraćajne magistrale i drugi prvenci našeg Prvog petogodišnjeg plana. Izrastala je i jedna nova svest o odgovornosti samih narodnih masa za sudbinu zemlje i njen dalji razvoj.

Upisivanje Narodnog zajma za vreme ekonomske blokade

Članovi Narodnog fronta masovno su se odazivali pozivima na dobrovoljne radne akcije i tako ublažavali posledice ekonomske blokade

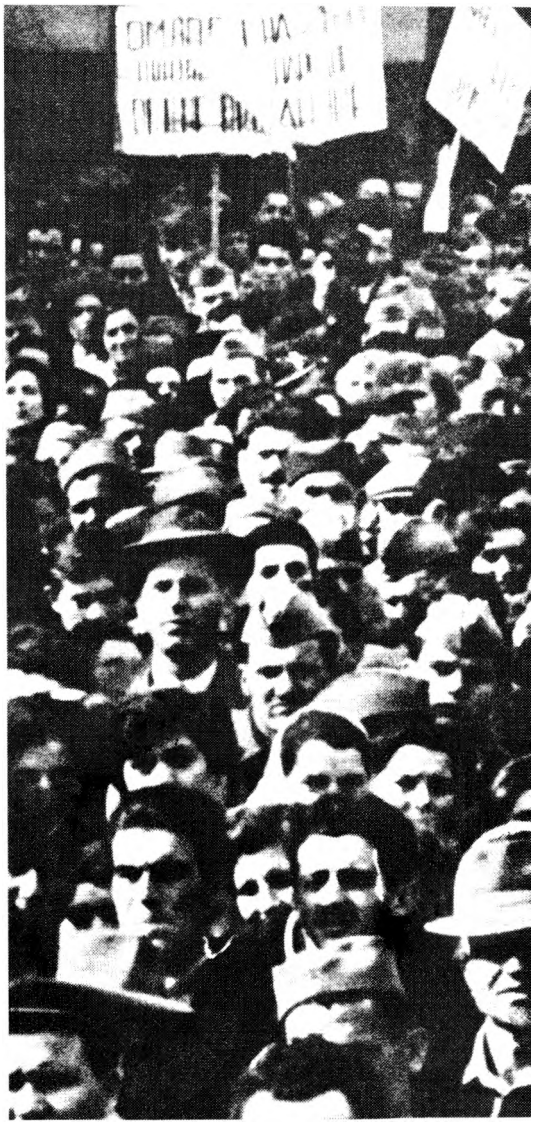

Osnovni zadaci

Osnovne zadatke jugoslovenske spoljne politike ovako je, 1. aprila 1946. godine, sažeto definisao Josip Bro; Tito, kao predsednik vlade DFJ.

1. Raditi svim silama na učvršćenju mira u svijetu.

2. Raditi svim silama na tome da Jugoslavija dođe do svojih prava, kako do onih koja su bila uskraćena poslije prvog svjetskog rata, tj. povrati neopravdani gubitak svojih teritorija, kao što su Istra, Slovenačko primorje s Trstom, slovenački dio Koruške itd. — tako i do onih koja proističu iz ovog rata,. a zasnivaju se na ogromnim žrtvama i šteti koju je pretrpjela naša država, tj. naši narodi.

3. Raditi na učvršćivanju kulturnih, političkih i ekonomskih odnosa, u prvom redu sa nama bratskim, slovenskim narodima, na čelu sa Sovjetskim Savezom, a i sa ostalim zemljama, osobito sa onima s kojima smo se zajedno borili, kroz četiri godine rata, protiv istog neprijatelja.

4. Raditi svim silama na obezbijedenju naše zemlje, njezine sigurnosti, njezinog mirnog razvitka, jednom riječju činiti sve da naši narodi izbjegnu nesreću sličnu onoj iz 1941. godine.

Spoljnopolitički program

Nijedan od ovih zadataka nije bio lak. Sve ih je veoma teškim , činio hladni, rat, koji je već ugrožavao tek stečeni mir, a bezbroj prepreka redao pred namerama, kakve su bile jugoslovenske, da • se sa svim državama sveta razvija saradnja na osnovama pune ravnopravnosti slobodnih, nezavisnih partnera. Tako šta se nije moglo postići sa zapadnim silama u ranom posleratnom razdoblju, | u kojem su njihovom politikom dominirale težnje da se ostvare | ratne pogodbe o novim deobama sveta, o prekrajanju uticajnih sfera. Nimalo zagonetne nisu bile računice sa izbegličkim vladama i podrškom kakva je, širokom rukom, bila ulagana u vojne i poli- 1 tičke organizacije u zemljama pod naci-fašističkom okupacijom, koje je trebalo da se već tokom rata poštara ju za to da posleratna Evropa dobije predratni izgled u pogledu poretka međuklasnih odnosa i vrste vladajućih garnitura. Nije bilo nejasnoća ni oko angažovanja ostataka kvislinških grupa za razne mračne poslove — terorističke i špijunske, pored ostalih.

Bilo je to vreme u kojem je Jugoslavija — izložena žestokim pritiscima sa Zapada — bila veoma otvorena prema SSSR i zemljama Istočne Evrope, prema državama koje su se tada nazivale narodnim demokratijama. SSSR je bio smatran vrlo prijateljskom

Tito sa Staljinom i Molotovim i članovima jugoslovenske delegacije prilikom potpisivanja ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i saradnji (desno gore)

Maršal Tito u poseti Mađarskoj — u Budimpešti 1941. godine (desno)

zemljom, spremnom na nesebičnu međusocijalističku saradnju, a i jedinim saveznikom među velikim silama koji bi bio raspoložen da se stvarno zauzme za prava Jugoslavije. Stoga su se sa SSSR brzo unapređivali i vojni, i politički, i privredni, i kulturni, i razni drugi odnosi. Već je 11. aprila 1945. bio sklopljen 20-godišnji ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji sa SSSR. Kao predsednik privremene vlade DFJ, potpisao ga je Josip Broz Tito u Moskvi. Slične ugovore zaključila je naša zemlja, od 1946. do kraja 1947, s Poljskom, čehoslovačkom, Bugarskom, Albanijom i Rumunijom — mahom za vreme zvaničnih poseta maršala Tita, kome su narodi tih država priređivali veličanstvene dočeke.

Kada su se pritiscima sa Zapada pridružili i pritisci sa Istoka, kada je Staljin protiv Jugoslavije pokrenuo sve zemlje s područja Informbiroa, one su poslušno, jedna za drugom, prekonoć poništile sve ove ugovore o prijateljstvu i saradnji — kao da ih nikad nisu potpisale. Isto tako, sinhronizovano, vlade SSSR i istočnoevropskih zemalja stavile su van snage i sve privredne aranžmane, da bi sa Jugoslavijom najpre svele na minimum, a zatim faktički i prekinule sve spoljnotrgovinske i druge ekonomske odnose. U 1950. godini nije bilo više ni jednog jedinog zaključenog ili obnovljenog trgovinskog sporazuma.

Ciljevi su bili sprečiti, ili bar odložiti, ostvarenje našeg Prvog petogodišnjeg plana industrijalizacije i elektrifikacije

Priznanje kineskoj revoluciji

Pobeda kineske revolucije, koja je trajala četvrt veka — od 1924. do 1949. godine — i stvaranje, takođe pod rukovodstvom Komunističke partije Kine, nove države, Narodne Republike, nesumnjivo spadaju među najuzbudljivije događaje i najznačajnija obeležja prvog poludecenijskog razdoblja u političkoj povesti posle drugog svetskog rata.

Posle tri revolucionarna građanska rata (1924—1927, 1927——1936. i 1945—1949. godine) i rata sa Japanom, i posle potpunog poraza vojske generalisimusa Čang Kaj Šeka, koji je u raznim fazama svoje borbe protiv kineskih komunista uživao svojevrsnu podršku i sa američke i sa Staljinove strane, u Pekingu je, i. oktobra 1949. godine, proglašena Narodna Republika Kina.

Sa ostacima svojih trupa i nacionalističkom vladom, Čang Kaj Šek je pobegao na udaljeno kinesko ostrvo Tajvan, gde je osnovao, pod patronatom SAD, vlastitu marionetsku republiku, proglaša vajući je kineskom.

Jugoslavija je pružala podršku kineskoj revoluciji, priznala je novu državu, Narodnu Republiku Kinu, čim je bila proglašena, i izjašnjavala se stalno za njen prijem u Ujedinjene nacije — u dugoj borbi koja se u svetskoj organizaciji vodila oko pitanja kineskog predstavništva.

Od novembra 1949. godine, meseca u kojem je zvaničnom porukom Generalnoj skupštini i generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija Trigve Liju iz tek oslobođenog Pekinga osporeno pravo Čang Kaj Šekovom delegatu da govori u ime Kine, pa sve do 25. oktobra 1971, kada je delegacija tajvanskog režima bila uklonjena iz svetske organizacije i predstavnici NR Kine zauzeli kinesko mesto u sedištu UN u Njujorku, naša zemlja se zauzimala za usvajanje legitimnih prava i zahteva te velike zemlje i za ostvarivanje jednog od osnovnih načela Ujedinjenih nacija — univerzalnosti.

Bledski protokol

U celokupnim jugoslovensko-bugarskim posleratnim odnosima, sasvim je zasebno, izuzetno, poglavlje u kome je partijskim i državnim poslovima našeg suseda rukovodio veliki revolucionar Georgi Dimitrov.

Kada je u leto 1947. godine bio u poseti našoj zemlji, Dimitrov je na Bledu, 1. avgusta, potpisao sa Titom »Protokol o rešenjima istorijske konferencije vlada FNRJ i NR Bugarske«, kojim je bilo predviđeno sklapanje jednog ugovora o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći.

Prema Bledskom protokolu, taj ugovor je trebalo da posluži: (a) ostvarivanju najveće mogućne robne razmene, (b) uzajamnom pomaganju u oblastima industrije, elektrifikacije, rudarstva, poljoprivrede, saobraćaja i spoljne trgovine, (c) pripremi carinske unije, (d) međusobnom usklađivanju privrednih planova dveju zemalja, (e) proširivanju saobraćajnih veza, (f) maksimalnom unapređenju kulturne saradnje, (g) stvaranju novo dvovlasničkog pograničnog režima s postepenim ukidanjem ulazno-izlaznih viza itd.

Za vreme svoje posete Bugarskoj, krajem te godine, Tito je sa Dimitrovim potpisao, u Evksinogradu 28. novembra 1947, pomenuti ugovor, koji je s velikim nezadovoljstvom bio dočekan u Moskvi, gde se proces međusobnog zbližavanja Jugoslavije i Bugarske nije smatrao dobrodošlim. Tako šta je izlazilo iz okvira Staljinovih namera da zemlje narodne demokratije budu pod čvrstom sovjetskom kontrolom. Pored toga, Staljin je osećao potrebu za suzbijanjem dejstva samostalnog načina rasuđivanja i Titovog i KPJ. Pokušaj da se s njima obračuna tada se već pripremao u Moskvi.

Kada je Kominform bio pokrenut protiv Jugoslavije, Dimitrov je, na proputovanju za Prag 19. aprila-1948. godine, poručio jugoslovenskom rukovodstvu: »Držite se čvrsto!« On ni je potpisao dokument o bugarskom solidarisanju s pismom CK SKP(b) protiv KPJ — učinio je to Viko Cervenkov. Najtoplije je čestitao rođen dan Titu u vreme kada se to u Kremlju smatralo veleizdajom. Bolestan, iscrpljen, razočaran i povučen iz tekućih poslova, Dimitrov je ubrzo i umro u jednom moskovskom lečilištu — 1949. godine, usred antijugoslovenske kampanje Informbiroa, s kojom se nikada nije mogao složiti.

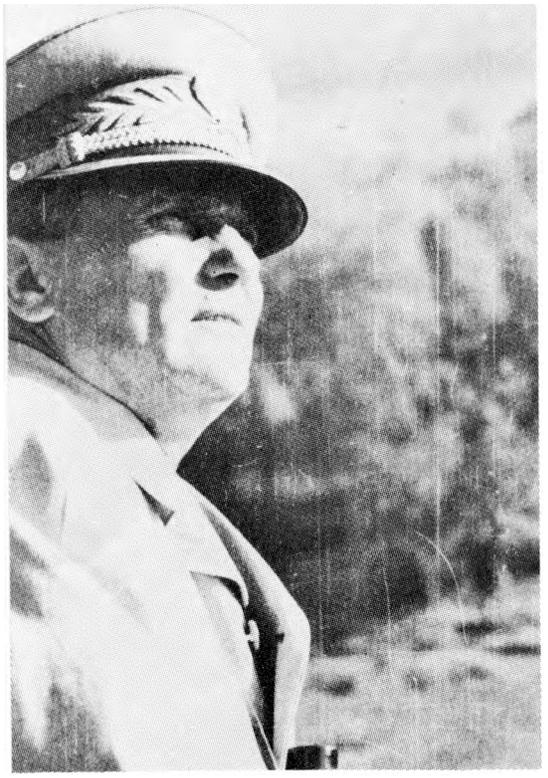

Vrhovni komandant na manevrima jedinica oružanih snaga u Šumadiii septembra 1949. godine

Šumadijski manevri

Prvi manevri oružanih snaga Jugoslavije — Šumadijski manevri, održani su od 20. septembra do 2. oktobra 1949. godine na široj prostoriji Kosmaja, Aranđelovca, Topole i Smederevske Palanke. Bili su to prvi manevri Jugoslovenske narodne armije od njenog formiranja uz isključivo učešće operativnih armijskih jedinica.

Manevri su se održavali u vreme ekonomske blokade i totalnog političkog pritiska na našu zemlju, uz pojačane provokacije na granici. Oni su predstavljali veliku smotru i proveru borbenog i tehničkog razvoja jedinica, rada starešina i osposobljenosti Armije za odbranu nacionalne nezavisnosti, slobode i teritorijalnog integriteta zemlje u uslovima sve izraženijeg vojno-političkog pritiska.

Na manevrima je učestvovalo oko 20.000 vojnika i starešina.

Pred Vrhovnim komandantom je održana smotra svih jedinica, učesnica manevra.

Saznanja, pouke i stečena iskustva uneta su u odgovarajuća borbena pravila i doktrinarne stavove za upotrebu kopnene vojske i ratnog vazduhoplovstva.

Društvena uloga Armije

Odmah po završetku rata pripadnici Armije se naj svestrani je uključuju u sve procese društvenog, političkog, privrednog, kulturnog i javnog života u zemlji. O ovim aktivnostima govori i podatak da je 1945. godine i svake naredne godine u prošeku više od 20 procenata starešina birano u rukovodstva društvenih zajednica, društveno-političkih organizacija, od mesnih zajednica do Federacije.

Armija je postala i svojevrsna opštenarodna škola kroz koju su prošle stotine hiljada mladih, stičući nova znanja i veštine. U svim kasarnama otvorene su škole za opismenjavanje, u vojničkim klubovima održano je na hiljade predavanja iz oblasti opštih znanja i kulture. Posete izložbama, pozorišnim i bioskopskim predstavama i drugim priredbama čine sastavni deo kulturno-prosvetnog i zabavnog rada sa vojnicima.

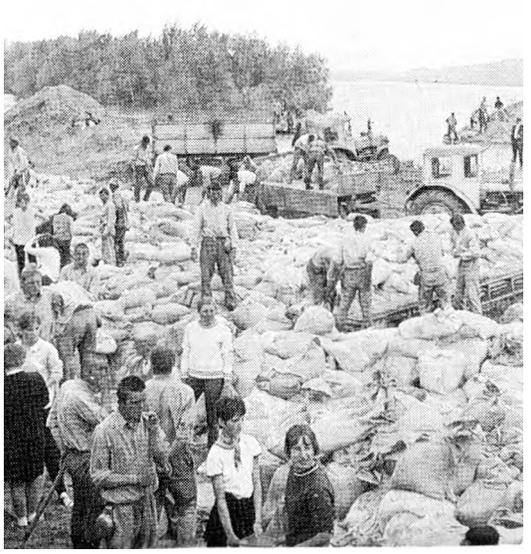

Zajedno sa narodom u borbi protiv vodene stihije

Učešće Armije u privredno-ekonomskom razvoju zemlje čini posebnu dimenziju njene celokupne društvene funkcije. Od prvih posleratnih dana obnove zemlje, pripadnici Armije postaju aktivni učesnici izgradnje stotine privrednih objekata. Oni su, zajedno sa omladinom, na svim radnim akcijama, grade saobraćajnice, stambene, sportske i druge objekte. Inženjerijske jedinice od prvih posleratnih dana i kasnije, svake godine — grade pute ve, mostove, tunele.

Sa svakom elementarnom nepogodom (zemljotres, požar, poplava, lavine, klizišta) pripadnici Armije su od 1945. godine uvek u pružanju pomoći i otklanjanju posledica.

U svim garnizonima i kasarnama počinje izgradnja poligona, radionica, ambulanti, vežbališta, strelišta, kabineta, i sve se to ostvaruje kroz masovna takmičenja i udarnički rad.

Celokupnost svih ovih osobina određuje i opredeljuje društvenu ***ulogu Armije. Ona je, pre svega, vojna organizacija socijalističkog, društva,*** oružana ***sii*** a radničke klase i radnih ljudi, svih naroda i narodnosti u odbrani tekovina revolucije i zaštiti slobode, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta.

Vojna industrija

U 1948. godini počinje priprema za razvoj sopstvene vojne industrije ka ko bi se Armija oslobodila tehničko--tehnološke zavisnosti od inostranstva. U posleratnim danima složeni uslovi višestruko su ograničavali ionako skromne materijalne mogućnosti za proizvodnju naoružanja i vojne opreme.

Polazeći od potreba Armije i mogućnosti zemlje činjeni su pionirski koraci u razvoju i proizvodnji naoružanja i opreme. Najpre, to su bili početni koraci u proizvodnji nekih vrsta streljačkog naoružanja minobacača, protivtenkovskih mina, a u poredo s tim opreme za jedinice veze, zatim za inžinjerijske, intendantske, sanitetske i druge jedinice.

To su godine kada se radilo bez istraživačkih projekata ali s neponovljivom poletnošću. nadahnućem i stvaralaštvom. Radni dan je trajao 18 pa i 20 časova.

U rekordnom roku, 1949. godine — pojavio se čuveni B-l top, brdsko oruđe kasnije usavršeno, koje je dobilo visoku ocenu i iz drugih armija. Danas se to oruđe ubraja u red najboljih brdskih topova na svetu.

Odmah posle rata, na osnovu odluke vrhovnog komandanta druga Tita, pristupilo se obnovi porušenih vojnih preduzeća i izgradnji novih objekata. Iz hala koje još nisu bile završene, išla je za naše jedinice municija, naoružanje i druga oprema.

Uporedo s razvojem vojne industrije izrastali su novi kadrovi za organizaciju i tehnologiju vojne proizvodnje, za istraživački i razvojni rad.

Krajem 1947. godine formiran je Odsek vojnog mašinstva na Mašinskom fakultetu u Beogradu. Nešto kasnije izlaze i prvi udžbenici i skripta iz pojedinih oblasti vojnog mašinstva, kao što su oblast projektova nja artiljerijskih oruđa, balistika i drugo. Danas se to ubraja u klasičnu literaturu u toj oblasti.

U rekordnom roku, 1949. godine, pojavio se brdski top B-l, domaće konstrukcije i proizvodnje. Danas je usavršen i ubraja se u najbolje brdske topove na svetu

Od prvih posleratnih dana obnove zemlje, pripadnici Armije aktivno učestvuju u izgradnji objekata širom zemlje

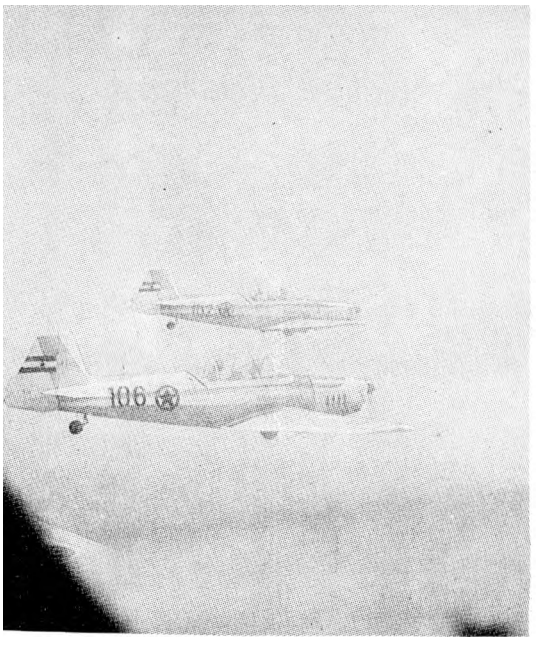

Vrhovni komandant maršal Tito vrši smotru postrojenih pilota i mehaničara prilikom predaje prvih aviona domaće proizvodnje, Zemun 1950. godine. (gore desno)

Lovački avioni tipa S-49, zvani »Esovi«, bili su veliko dostignuće naših graditelja i konstruktora (gore)

Vojnomedicinska akademija

Visokoškolska i naučna ustanova Vojnomedicinska akademija formirana je u Beogradu 24. jula 1949. godine od Glavne vojne bolnice, Higijensko-epidemiološkog zavoda i Sanitetske oficirske škole. Te tri sanitetske ustanove — terapeutska, preventivna i nastavna, čine osnovu rada VMA, koja je već prilikom samog formiranja dobila rang naučno-pedagoške u stanove.

Vojnomedicinska akademija po stala je centralna ustanova sanitetske službe JNA.

Vojnoistorijski institut

Vojnoistorijski institut je specijalizovana naučna institucija JNA koja se bavi istraživanjem, izučavanjem i obradom vojne istorije naroda i narodnosti Jugoslavije. Posebno se bavi izučavanjem NOR-a naroda Jugoslavije 1941—1945, drugim svetskim ratom u celini, mirnodopskim razvojem JNA i genezom opštenarodne odbrane SFRJ.

Začeci Vojnoistorijskog instituta vezani su za dane NOR-a. Naredbom Vrhovnog komandanta od 13. decembra 1944. godine obrazovan je pri Propagandnom odeljenju Vrhovnog štaba Istorijski institut za proučavanje narodnooslobodilačkog rata. Od 1949. godine nosi današnji naziv Vojnoistorijski institut.

Ratno vazduhoplovstvo

Neposredno posle rata jedinice Ratnog vazduhoplovstva prebazirane su na nove aerodrome. U to vreme u borbenim jedinicama je bilo 240 pilota i 182 borbena aviona.

Vazduhoplovstvo je izišlo iz rata sa iskusnim pilotima i istrošenom tehnikom. Štab vazduhoplovstva JA preformiran je u Komandu ratnog vazduhoplovstva (9. avgusta 1945).

Odmah posle rata počele su s radom predratne fabrike aviona — »Ikarus«, »Rogožarski«, »Zmaj«, »Utva«, koje su najpre opravljale avione, a kasnije proizvodile i nove. Formiran je Vazduhoplovno-tehnički institut (1946) a naredne godine i Vazduhoplovni opitni centar.

Na osmogodišnjicu osnivanja Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva, 21. maja 1950. godine, Vrhovni komandant drug Tito je predao prve lovačke avione domaće proizvodnje našim vazduhoplovnim pukovima. Lovački avioni tipa S-49, zvani »esovi«, bili su veliko dostignuće naših radnika, tehničara, inženjera, konstruktora i domaćih fabrika. Lovačkim avionima pridružili su se domaći školski i prelazni avioni za obuku »aero 2«, »212« i »213«. Nekoliko dana kasnije, posle ove svečanosti, 1. juna 1950. godine — zastavnik Janko Lutovac postigao je nov svetski rekord u neprekidnom skakanju padobranom. On je za 12 časova i 50 minuta skočio 132 puta. Prvi skok je izveo rano ujutro u 4 časa, a poslednji u noći u 21,06 časova. Vrhovni komandant je, pored čestitke, svetskom rekoderu Lutovcu poklonio zlatni časovnik.

U oktobru 1945. godine formirano je Vazduhoplovno vojno učilište, koje je 1950. godine preimenovano u Školu aktivnih oficira avijacije. U učilištu su se školovali piloti i izviđači. U I klasu za pilote i izviđače primljeni su samo učesnici NOR-a, različitih činova i školske kvalifikacije. Školovanje u učilištu je trajalo dve godine. Već u narednoj klasi primljen je i veći broj omladinaca iz građanstva.

Vazduhoplovna oficirska škola formirana je 15. decembra 1948. godine u Kovinu, a septembra 1949. bila je premeštena u Ljubljanu. Školu su pohađali oficiri a osposobljavali su se za komandne, štabne i pozadinske dužnosti.

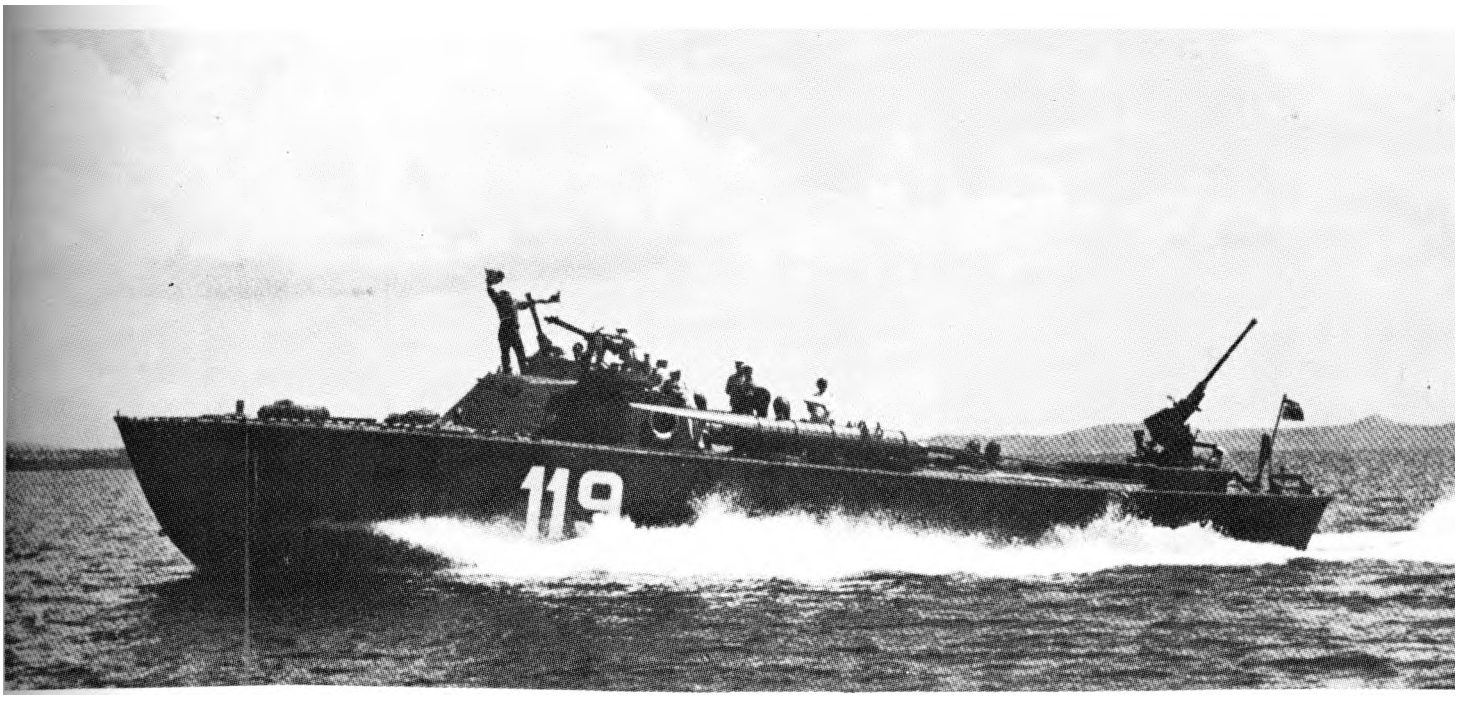

TČ-119, jedan od veterana iz sastava diviz.iona torpednih čamaca, početkom pedesetih godina

Ratna mornarica

U posleratnom razvoju Ratne mornarice karakteristične su tri osnovne etape: prva, od završetka rata do početka pedesetih godina kada je počelo ostvarivanje prvog flotnog programa; druga etapa obuhvata razdoblje od sredine šezdesetih godina, kada je ostvaren prvi flotni program, i treća etapa koja započinje uvođenjem savremenih malih ratnih brodova naoružanih raketnim borbenim sistemima.

U posleratnim godinama Ratna mornarica je imala ukupno 30 brodova: 4 eskortna razarača, 1 podmornicu, 7 motornih torpiljerki, 2 torpiljerke, 6 torpednih čamaca, 4 minopolagača, 3 đesantna tenkonosca i 3 desantno-jurišna čamca.

U prvim posleratnim godinama Ratna mornarica je s malim brojem brodova i neodgovarajućom tehnikom uspešno izvršila čišćenje plovnih ruta i širih područja istočnog Jadrana, miniranih za vreme rata. Sa plovnih puteva ona je uklonila oko 8.500 mina i oko 600 potopljenih brodova.

Ratna mornarica je uložila velike napore na uspostavljanju sistema obalske odbrane koja je u prvim posleratnim godinama činila njenu osnovnu snagu. Pomorske snage bile su organizovane u flotu, a obalska odbrana delila se na tri pomorske komande — severnog, srednjeg i južnog Jadrana.

Do 1946. godine radilo je više kurseva za osposobljavanje starešinskog kadra, a 1946. godine započela je s radom u Dubrovniku Vojnopomorska akademija namenjena redovnom školovanju mornaričkog oficirskog kadra. Godinu dana kasnije počela je s radom Vojnopomorska tehnička akademija, a 1949. godine Viša vojnopomorska akademija.

Vrhovni komandant drug Tito, prilikom posete Ratnoj mornarici jula 1947. godine, rekao je:

»Ja vam obećavam da smo čvrsto riješeni da vam damo u ruke sredstva kojim ćete zaista moći efikasno da čuvate i branite naše obale i naše granice ... Ja tražim od vas da vaspitavate što više novih kadrova . . . koji će biti sposobni da rukuju savremenom tehnikom kojom ćemo da snabdijemo našu mornaricu . . .«

Vojni listovi

Listovi Jugoslovenske narodne armije razvili su se na osnovama stvorenim u narodnooslobodilačkom ratu.

»U 1945. godini pojavljuju se dva centralna lista: »Narodna armija« i »Front«. Listovi armijskih oblasti počeli su da izlaze 15-dnevno od 1948. godine a neki kasnije. Namenjeni su, pre svega, vojnicima i trupnim starešinama. To su: »Narodni borac«, »Naša vojska«, »Vojničke novine«, »Vojnik«, »Za domovinu«, »Za pobedu«, »Čuvar Jadrana«, »Krila armije« i »Akademac«. Prestali su da izlaze »Gardist« i »Graničar«.

»Narodna armija«, nedeljni list JNA, počeo je da izlazi 2. oktobra 1945. godine kao organ Ministarstva narodne odbrane FNRJ. Uvodni članak za prvi broj napisao je vrhovni komandant maršal Tito, i njime od redio namenu lista — da obrađuje pitanja mirnodopskog razvoja Armije, pre svega obrazovanja i vaspitanja njenog rukovodećeg kadra.

»Front«, nedeljni ilustrovani list, revija za narodnu odbranu Jugoslavije, počeo je da izlazi 25. februara 1945. godine. »Front« ima posebno mesto u istoriji štampe socijalističke Jugoslavije. To je prvi ilustrovani list u socijalističkoj Jugoslaviji. Prva tri broja štampana su na srpskohrvatskom (latinicom i ćirilicom), makedonskom i slovenačkom jeziku još u vreme završnih operacija za oslobođenje zemlje.

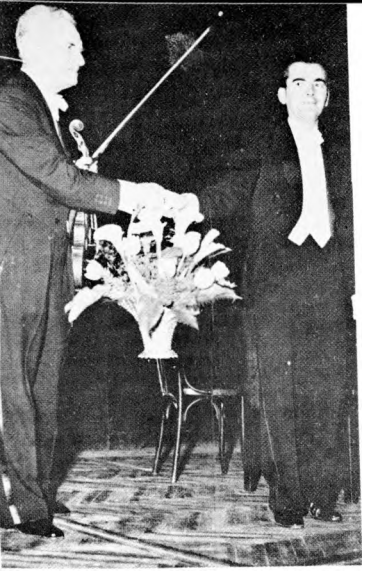

Zlatko Baloković na jednom gostovanju u Jugoslaviji

Upoznavanje sveta s novom Jugoslavijom

Svojim narodnooslobodilačkim ratom, revolucijom — kakvu je u njemu počela da ostvaruje, energičnom borbom protiv svih pritisaka velikih sila — i sa Zapada i sa Istoka — i očiglednom rešenošću da nikome ne dozvoli ugrožavanje njene nezavisnosti, Jugoslavija je probudila snažno interesovanje u svetu za sve što se u njoj događalo u ratu i u miru, stečenom s velikim žrtvama, pa je u prvih pet posleratnih godina boravilo kod nas, u raznim prilikama, oko 800 novinara, iz više desetina zemalja, s nekoliko kontinenata.

Nije, međutim, ni jedino ni glavno bilo ovo profesionalno-političko interesovanje, koje je u tom razdoblju dovelo u Jugoslaviju, pojedinačno ili na čelu raznih delegacija, i mnoge političke ličnosti i u vojnim uniformama i u civilnim odelima.

Među vojnicima bilo je i takvih ratnika i komandanata kao što su bili maršal Tolbuhin i general Ždanov iz SSSR, feldmaršal Aleksander i generali Maklin, Stil i drugi iz Britanije, poljski maršal Žimjerski, generali Li i Iker i admiral Džems iz SAD, čehoslovački general Svoboda, francuski general Bruska, španski republikanski general Rikelme i još mnogi drugi.

A među državnicima, ili članovima parlamenata, ministrima i drugim visokim civilnim funkcionerima — Dimitrov iz Bugarske, Bjerut iz Poljske, Firlinger iz čehoslovačke, dr Groza iz Rumunije, Dinješ iz Mađarske, Lagvardija i Stasen iz SAD, Koni Zilijakus i Filip Noel-Beker iz Britanije i mnogi drugi.

Istaknuti ljudi stranih komunističkih i radničkih partija koji su u ovom razdoblju posetili našu zemlju, bili su Toljati iz KP Italije i Kašen iz KP Francuske. Dolazio je i kenterberijski dekan dr Džonson, kao i jedna delegacija američkih crkava.

Veliki je broj poznatih umetnika i naučnika koji su nam bili gosti. Francuski pisci Aragon i Kasu, sovjetski Gorbatov, Tihonov, Katajev, Erenburg, Riljski i drugi, američki Lilian Helman i Vajdler, mađarski Zilahi, danski Andersen Nekse, čehoslovački Konrad i Zavoda. Inače, sa ovog mnogo dužeg spiska valja izdvojiti imena dvojice američkih umetnika jugoslovenskog porekla — književnika Adamiča i violiniste Balokovića, koji su bili veoma angažovani za NOP. Dobitnik Nobelove nagrade profesor Lavoslav Ružička, Švajcarac jugoslovenskog porekla, takođe je bio u poseti staroj domovini, kao i drugi naučnici svetskog ugleda poput britanskog profesora Džuliena Hakslija, švedskog ekonomiste Mirdala, akademika Pavlova iz Bugarske i Tretjakova iz SSSR, Francuza Musea i Bajea ...

Veliki tribun međunarodnog pokreta Georgi Dimitrov u razgovoru s meštanima sela Parcani na Kosmaju

Prvi izbor u Savet bezbednosti

Prvi put je Jugoslavija bila izabrana za člana Saveta bezbednosti 20. oktobra 1949. godine, na Četvrtom zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.

Bila je to jedna od velikih afirmacija nezavisne politike naše zemlje, protiv čije je kandidature SSSR sa svojim istočnoevropskim saveznicima, vodio dugu i žestoku kampanju.

Trebalo je izabrati tri nova stalna člana Saveta bezbednosti.

U prvom glasanju u Generalnoj skupštini glatko su prošle kandidature Ekvadora, koji je, kao predstavnik Latinske Amerike, dobio 58 glasova, i Indije, koja je bila izabrana sa 56 glasova, kao azijska država. Tom prilikom nije bilo rešeno koja će evropska zemlja biti treći novi član, jer je jugoslovenskoj kandidaturi, odavno najavljenoj i na vreme postavljenoj, istočnoevropski blok suprotstavio Čehoslovačku, a ona je dobila i britansku podršku. Za našu zemlju glasalo je 37 delegacija, što je za dva glasa bilo manje od potrebne dvotrećinske većine, za Čehoslovačku — 20, a Avganistan i Filipini dobili su po 1 glas.

Kada je već u drugom glasanju Jugoslavija dobila 39 glasova (prema 19 datih čehoslovačkoj) i tako bila izabrana za novog člana Saveta bezbednosti, šef sovjetske delegacije — Andrej Višinski, Staljinov ministar spoljnih poslova, doživeo je težak poraz, jer je lično preduzimao ili naređivao razne manevre, usmerene na to da se spreči ulazak naše zemlje u jedan od najvažnijih organa OUN.

Visinski se nije ustručavao ni od toga da u više mahova krši poslovnike Ujedinjenih nacija. Iako nije dopušteno — šef sovjetske delegacije je pred samo glasanje održao govor u kojem je tražio da se ne glasa za Jugoslaviju, jer bi to značilo kršenje nekog »džentlmenskog sporazuma« velikih sila, po kome bi, navodno, iz istočnoevropskog geografskog regiona mogla biti birana samo ona zemlja koju SSSR odredi. Istu tu tezu Višinski je javno izneo i posle glasanja, posle izobra naše zemlje, pa je predsednik Generalne skupštine morao da ga opomene.

Maršal Zukov u glavnom gradu Jugoslavije

Stotine nota

U prve dve godine sukoba sa Kominformom, vlade država učlanjenih u Kominform dobile su, od 2. jula 1948. do 9. jula 1950. godine ukupno 128 nota sa protestima Ministarstva inostranih poslova FNRJ protiv beskrajnog niza diskriminativnih postupaka prema jugoslovenskim diplomatsko-konzularnim, trgovinskim i drugim predstavništvima, i protiv njihovog osoblja.

Po Staljinovom nalogu, trebalo je napasti i poslednji vid međudržavnih odnosa koji su još postojali — posle jednostranog otkazivanja ili poništavanja, u Istočnoj Evropi, mnogobrojnih ugovora, sporazuma i sličnih aranžmana sa FNRJ.

Vrhunac ove nečuvene, besprincipijelne kampanje i u sferi rada državnih predstavništava koja, po normama međunarodnog prava, moraju uživati ili puni imunitet ili predusretljivost zemlje-domaćina — bila je odluka vlade SSSR da 25. oktobra 1949. godine otkaže gostoprimstvo ambasadoru SFRJ u Moskvi. To su odmah učinile i sve ostale zemlje istočne Evrope. Otkaz gostoprimstva, pored ambasadora, dobio je i veliki broj jugoslovenskih diplomatskih i drugih predstavnika — ukupno 174. SSSR i njegovi saveznici povukli su tada istočnoevropske ambasadore iz Beograda.

U statistici vlada j uče vrste međudržavne prepiske u ovom prvom posleratnom razdoblju i sa zapadnim silama i sa državama sa područja Informbiroa — nametane njihovim politikama najgrubljeg pritiska na jednu zemlju rešenu da sačuva svoju slobodu i nezavisnost — nalazi se veliki broj nota koje je vlada FNRJ morala da šalje i uručuje zbog više od hiljadu graničnih incidenata i povreda naše teritorije i vazdušnog prostora unutar relativno vrlo kratkog vremena: od 1. jula 1948. do 30. septembra 1950. godine. Proleće i leto 1950. postali su bili najgore razdoblje po broju incidenata, pa je od 95 protestnih nota koje je vlada FRNJ tada uputila, u Tiranu krenulo 30, u Budimpeštu 27, u Sofiju 25, u Bukurešt 13.

NEKI NEPRIJATELJSKI POSTUPCI SSSR I OSTALIH ZEMALJA ISTOČ
EVROPE PREMA FNRJ U BROJEVIMA

	VRSTA POSTUPKA	BROJ
1	Raskinuti ugovori, sporazumi, konvencije i protokoli od strane vlada zemalja Informbiroa	46
2	Diplomatski i drugi službenici FNRJ, proterani iz zemalja Informbiroa u periodu od 24 juna 1948 do 1 jula 1950 godine	145
3	Granični incidenti na jugoslovensko-mađarskoj, jugoslovensko-rumunskoj, jugoslovensko-bugarskoj i jugoslovensko-albanskoj granici, podnijeni od strane pograničnih organa Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije u vremenu od 1 jula 1948 do 13 oktobra 1950 godine	1067
4	Protestne note Ministarstva inostranih poslova FNRJ i predstavništava FNRJ u Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj i Albaniji, upućene vladama pomenutih zemalja povodom incidenata, počinjenih od strane pograničnih organa navedenih zemalja od 1 juna 1948 do 15 oktobra 1950 godine	97
5	Radio-emisije za Jugoslaviju na srpsko-hrvatskom, makedonskom i slovenačkom jeziku, date od strane radio-stanica zemalja Informbiroa u vremenu od 1 januara do 1 jula 1950 godine	6732
6	Vreme trajanja radio-emisija za Jugoslaviju na srpsko-hrvatskom, makedonskom i slovenačkom jeziku, datih od strane radio-stanica zemalja Informbiroa u vremenu od 1 januara do 1 jula 1950 godine	3.075 časova ili 4 meseca 8 dana i 3 časa

Istinu o svemu ovom objavilo je sve tu Ministarstvo spoljnih poslova FNRJ u »Beloj knjizi«, štampanoj na više jezika, iz koje je uzet i ovaj faksimil: to je jedan od mnogobrojnih pregleda koji daju tačne podatke o svim vrstama napada na Jugoslaviju — ovde, o 46 prekinutih ugovora, sporazuma, konvencija i protokola, o 145 naših predstavnika proteranih, bez razloga, iz IB-zemalja, o 1.067 graničnih incidenata, o 97 *naših protestnih nota, o 6.732 neprijateljski intonirane radio-emisije, do sredine ili jeseni 1950. godine.*

Temelji nove arhitekture

Kao sastavni deo društvenih i ekonomskih specifičnosti našeg razvoja posle prelomne 1948. godine, razvoj arhitekture je upravljen ka novim horizontima. U tom kontekstu, impozantnu palatu Doma sindikata u Beogradu ne treba da shvatamo samo kao odraz jedne stilske faze u razvoju jugoslovenske arhitekture, već i kao značajan domet tadašnjih skromnih ali efikasnih projektantskih i izvođačkih snaga.

Na isti način posmatrana, izgradnja prvih kapaciteta bazične industrije (fabrike »Ivo-Lola Ribar«, »Litostroj«, »Rade Končar« i druge) imala je veliki tehnički i graditeljski značaj.

Pobijanje šipova u peščano tlo budućeg Novog Beograda, uz planiranje i početak radova na izgradnji novih naselja i saobraćajnica širom zemlje, označilo je početak burnog preobražaja dotadašnje zaostale agrarne zemlje u savremenu industrijsku.

U periodu Prvog petogodišnjeg plana postavljeni su temelji mnogih objekata i urbanih celina.

Otvaranje Jugoslovenskog dramskog pozorišta

U Beogradu je 3. aprila 1948. godine, na mestu nekadašnje zgrade dvorskog manježa (zatim filijale Narodnog pozorišta — »Manjež«), otvoreno reprezentativno pozorište, koje je formirano angažovanjem najboljih glumaca iz gotovo svih kulturnih centara Jugoslavije.

Tako su iz Zagreba došli Dejan Dubajić, Marija Crnobori, Branko Pleša, Karlo Bulić i Jurica Dijaković, iz Ljubljane Bojan Stupica, Sava Severova, Sonja Hlebšova, Bert Sotlar, iz Novog Sada Rahela Ferari i Milan Ajvaz, iz Splita Tomislav i Ivica Tankofer a iz beogradskog Narodnog pozorišta su prešli Milivoje Živanović, Strahinja Petrović, Mira Stupica i reditelj Mata Milošević.

Zadatak ovog pozorišta već prilikom osnivanja bio je da sa najboljim jugoslovenskim teatarskim snagama prikazuje dela visoke literarne vrednosti domaće i svetske klasike.

Na repertoaru su se nalazila dela klasika kao što su Šekspir, Rasin, Sofokle, Lope de Vega, Čehov, Molier, Goldoni, Šeridan, i jugoslovenskih klasičnih autora — Sterija Popović, Laza Kostić, Branislav Nušić, Marin Držić i dr.

Pozorište je otvoreno delom slovenačkog klasičnog pisca Ivana Cankara »Kralj Betajnove«, s Milivojem Živanovićem u naslovnoj ulozi. Delo je režirao Bojan Stupica, koji je u tom trenutku i umetnički rukovodilac, dok je poznati kritičar Eli Finci upravnik Pozorišta.

Jugoslovensko dramsko pozorište bilo je od prvog trenutka prihvaćeno kao pozorište preciznog stila, koje — pored visokog teatralizma, čuva, pre svega, stilske karakteristike pisca. Ovo pozorište je prvo reprezentovalo jugoslovensku pozorišnu u metnost u svetu, a pre svega »Dun dom Marojem«, takođe u režiji Bojana Stupice, počev od prve sezone Teatra nacija u Parizu 1954. godine

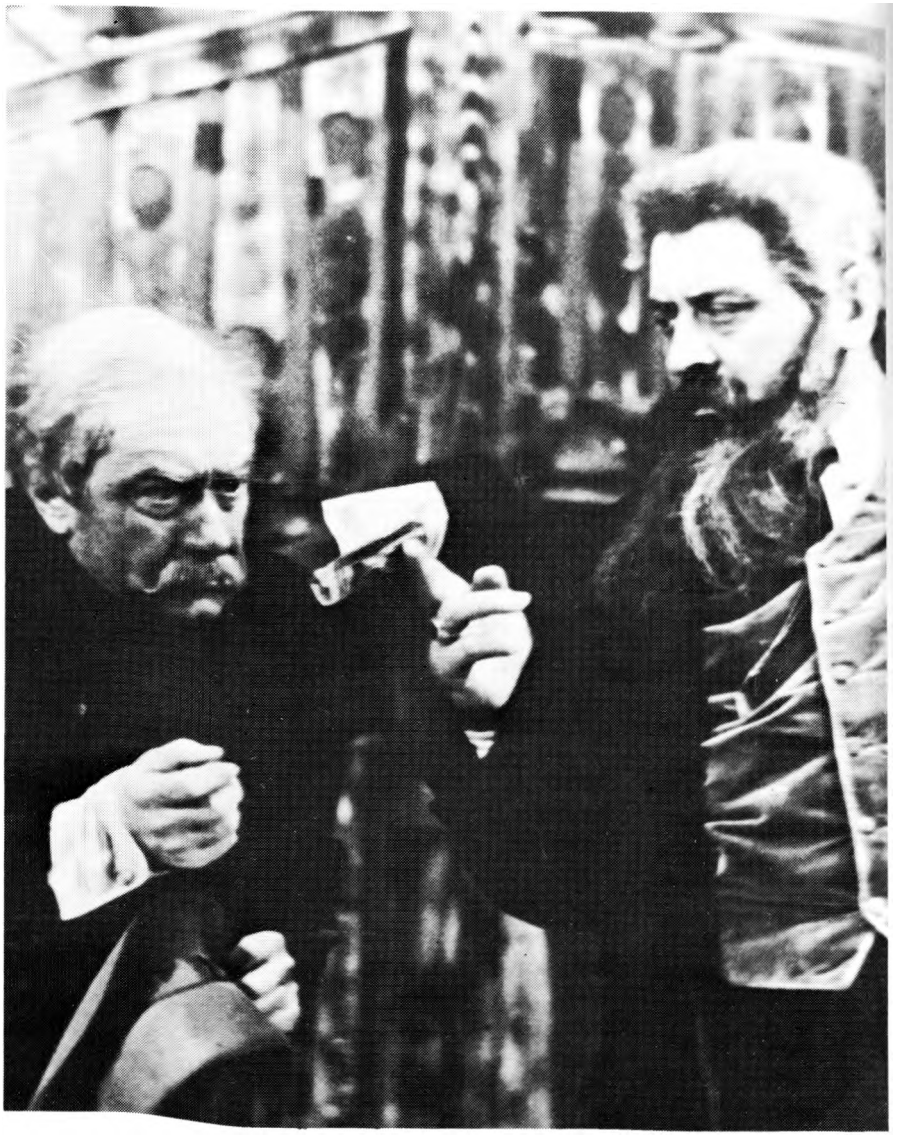

Najbolje glumačke snage: Scena iz »Kralja Betajnove«, prve predstave Jugoslovenskog dramskog pozorišta

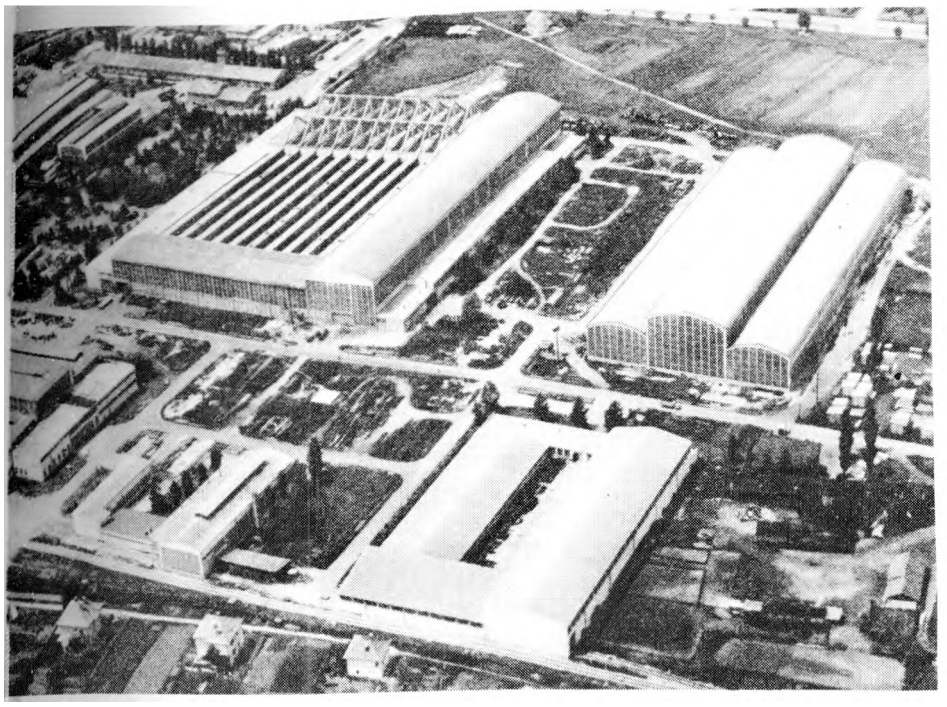

Skromne mogućnosti — značajni dometi: Dom sindikata u Beogradu (desno), hale »Litostroja« (levo)

Polet kulture narodnosti

Još pre nego što je cela zemlja bila oslobođena, počeli su da se pojavljuju listovi i časopisi na jezicima naroda i narodnosti — da se i time potvrdi načelo ravnopravnosti kao jedan od ciljeva socijalističke revolucije. Tako već decembra 1944. godine počinje u Novom Sadu da izlazi dnevnik na mađarskom jeziku »Mađar So«, a uskoro izdavačka kuća »Forum« pokreće ili obnavlja i više časopisa. Mesečnik za književnost, nauku i kulturu »Hid« obnavlja se 1945, »Kepeš Ifjušag«, omladinski nedeljnik, pojavljuje se 1946, nedeljnik za pionire »Jo Pajtaš« počinje da izlazi 1947, a iste godine pojavljuje se i »Dolgozok«.

Na Kosovu »Rilindja« pokreće na albanskom jeziku maja 1945. omladinski nedeljnik »Zeri i rinis«, sledeće godine naučni časopis »Perparimi«, a 1949. godine dečji list »Pionjeri«. Godine 1949. počinje da izlazi i mesečni književni časopis »Jeta e re«.

I Italijani u novoj Jugoslaviji dobijaju svoj dnevni list »Voce del popolo« već oktobra 1944. godine. Mesečnik za decu »II pioniere« pojavljuje se 1948, a časopis za društveno-politička pitanja »Panorama« počinje sa izlaženjem 1951. godine.

Statistika za 1951. pokazuje da je u toj godini izašlo 25 brojeva časopisa na jezicima narodnosti (italijanski 6, mađarski 6, albanski 5, rumunski 3, slovački 2, rusinski, češki i turski po 1, čiji ukupan tiraž poslednjeg broja u godini iznosi 101.200 primeraka.

Kultura narodnosti počinje svoj polet i u drugim oblastima. U sezoni 1951/52. rade po 2 pozorišta na mađarskom i albanskom jeziku i po jedno na italijanskom, rumunskom i turskom. Predavanja na radničkim i narodnim univerzitetima u zemlji odvijaju se na 10 jezika.

Na svim jezicima: Listovi i časop narodnosti Jugoslavije

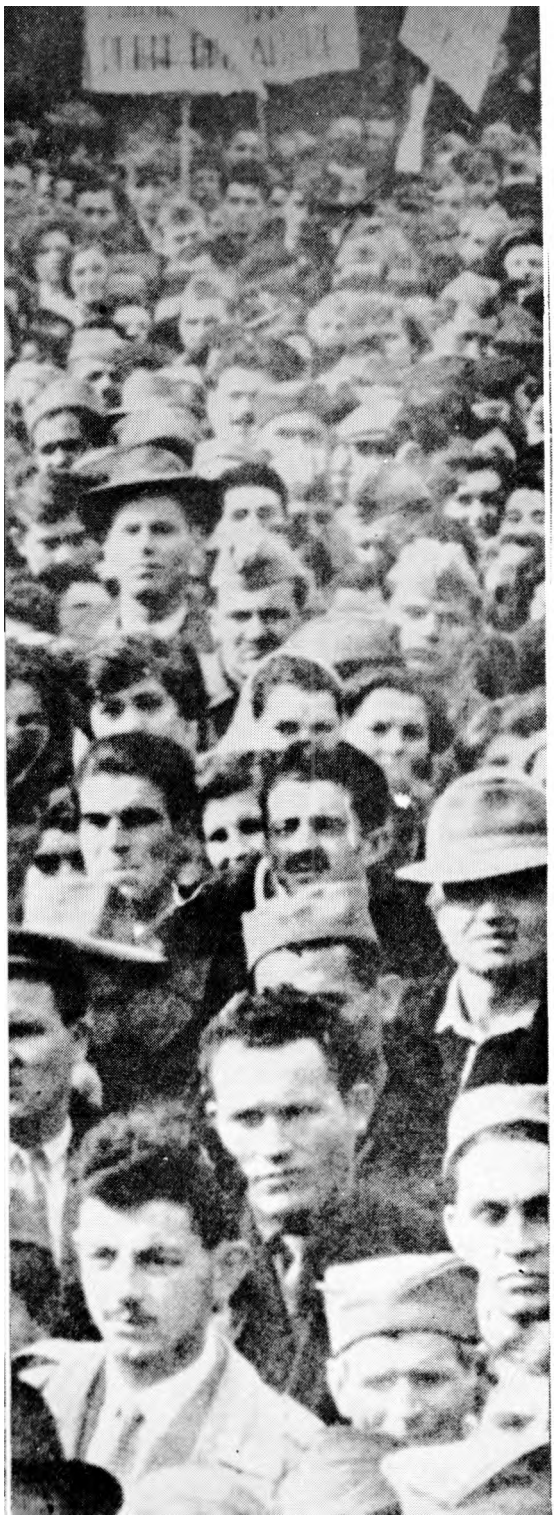

Predizborni miting u Beogradu, 1950. godine

Skupštinski izbori 1950. godine

Na početku 1950. godine tek su se pomalo nazirali prvi znaci poboljšanja izuzetno teške situacije u kojoj se Jugoslavija našla, pošto se na samom početku svoje industrijalizacije morala suočiti sa pogibeljnim pritiskom informbirovske ekonomske blokade, a istovremeno i sa još uvek odbojnim stavovima zapadnih sila. Uz neviđene napore, narodi Jugoslavije su uspeli da sopstvenim snagama okončaju uspešno treću godinu Prvog petogodišnjeg plana. Tek u toj godini premašena je u svim granama i oblastima proizvodnja iz 1939. godine. Nazirali su se i prvi rezultati upornih na stoj an ja Jugoslavije da se što šire probije na zapadna tržišta i da tako amortizuje ekonomski pritisak sa Istoka.

Ali, živelo se još uvek vrlo teško, na karte za snabdevanje i uz sasvim oskudna sledovanja osnovnih namirnica. I u pogledu odevanja ljudi su se morali zadovoljavati samo najskromnijim. Većina prodavnica još tivek nije imala šta da izloži.

Pa ipak, opšti optimizam, visok radni elan i nesalomljiva vera u pobedu, davali su osnovno obeležje celokupnom životu. A to je došlo do punog izražaja na izborima koji su marta 1950. godine održani za Narodnu skupštinu FNRJ drugog saziva. Od blizu 10 miliona upisanih birača na izbore je izašlo 92 odsto. Na izbore je Narodni front ponovo izašao sa jedinstvenom kandidatskom listom. Za tu listu glasalo je 93 odsto od ukupnog broja birača koji su izašli na glasačka mesta.

U toku predizborne aktivnosti održani su širom zemlje ma sovni zborovi. Na njima su istupali vodeći politički ljudi koji su ukazivali na značaj postignutih rezultata i daljih napora za uspešno dovršenje Petogodišnjeg plana. U tom trenutku već su privođeni kraju radovi na mnogim objektima koji će predstavljati temelj dalje socijalističke izgradnje — železare Jesenice, Ravne i Sisak, hidrocentrale Vinodol, Slap Zete, Moste, Jablanica, Jajce II i Vlasina, nove pruge i Auto-put Beograd—Zagreb, Fabrika kablova u Svetozarevu, Fabrika parnih kotlova u Zagrebu i drugi. U političkom životu Narodni front je razvio snažnu aktivnost, ne samo na dobrovoljnim akcijama, već i u okupljanju građana na pružanju pomoći organima narodne vlasti i kontroli nad njihovim funkcionisanjem. U narodnim odborima delovalo je više od 150 hiljada odbornika, a još širi krug građana bio je angažovan u radu raznih saveta, komisija i drugih tela koji su bili formirani pri odborima.

I na selu je Narodni front postizao značajne rezultate, naročito na razvijanju zadružnog pokreta i suzbijanju grešaka i nepravilnosti u obaveznom otkupu koji je, s obzirom na težinu ekonomske *situacije, još uvek bio* na snazi.

O svim ovim pitanjima raspravljalo se otvoreno u toku predizborne aktivnosti. Pred poslaničke kandidate postavljene su čvrste obaveze u pogledu budućih zadataka koje će u narednom mandatnom periodu morati da izvršavaju Narodna skupština i Savezna vlada.

Nova skupština, u koju je bilo izabrano 620 poslanika, sastala se 24. aprila na svoje prvo zasedanje. Ona je, najpre, izabrala svoje Predsedništvo, članove odbora za oba veća, kao i Prezidijum, a zatim je jednoglasno poverila mandat za sastav nove vlade dotadašnjem predsedniku Josipu Brozu Titu.

Dnevni listovi i radio-stanice

Odmah po oslobođenju zemlje učinjeni su veliki napori, da novine koje su štampane pre i za vreme rata, kao ilegalna ili napredna štampa, nastave sa izlaženjem. Pokrenut je i veći broj novih listova i časopisa. Tako već u 1945. godini izlazi 13 dnevnih listova sa prosečnim tiražom od 672.000 primeraka što je bilo za 233.600 više nego pre rata, kada su izlazila 23 dnevna lista.

Najčitanija je bila »Borba«, u to vreme organ KPJ. »Borba« se tada pretežno rasturala putem pretplate.

Veoma značajnu ulogu odigrala je i »Politika« koja je izlazjla do 1941. godine, ali je za vreme rata obustavila štampanje. Prvi posleratni broj izašao je 28. oktobra 1944. godine, osam dana po oslobođenju Beograda. »Politika« je tada bila organ Narodnog fronta Jugoslavije.

Značajnu ulogu u obaveštavanju javnosti odigrala je u Sloveniji »Ljudska Pravica« i »Slovenski Poročevalec«. U Bosni i Hercegovini se pojavljuje »Oslobođenje« a prvi broj »Nove Makedonije« izašao je 29. oktobra 1944. godine u selu Vrenovci kod Titovog Velesa. Od 22. novembra 1944. godine list izlazi u Skoplju na makedonskom jeziku.

Obaveštavanje stanovništva i svetske javnosti išlo je i preko radio-stanica. Među prvima proradila je na sam dan oslobođenja radio-stanica u Dubrovniku, i to 18. oktobra 1944. Beogradska radio-stanica emitovala je prvi redovni program 10. novembra 1944. godine. Radio-Cetinje oglasio se 27. novembra 1944, a Radio-Skop-Ije 28. decembra 1944. godine. Sarajevska radio-stanica počela je da emituje program 11. aprila 1945. a Radio-Ljubijana 9. maja 1945. godine.

Krajem rata počeli su da izlaze i listovi na jezicima nacionalnosti. Tako je 27. oktobra 1944. godine u selu Kukuljanovu kod Sušaka pokrenut list na italijanskom jeziku »La voce del Popolo« koji se kasnije štampa na Rijeci. U isto vreme u Novom Sadu počinje da izlazi list na mađarskom jeziku »Szabad Vajdasag« (Slobodna Vojvodina) koji kasnije dobija naziv »Magyar Szo« (Mađarska reč).

Prvi list koji izlazi na albanskom jeziku — »Rilindja«, počeo je da izlazi 12. februara 1945. godine. Do 1948. godine list izlazi jedanput nedeljno a onda postaje dnevni list.

Tiraži dnevnih listova u Jugoslaviji u 1947, 1948. i 1949. godini

Naziv lista	Mesto izlaženja	1947.	1948.	1949.
Borba	Beograd	232.000	427.000	664.000
Politika	Beograd	163.000	197.000	287.000
Slov. Poročevalec	Ljubljana	71.000	83.000	104.000
Vjesnik	Zagreb	48.000	56.000	55.000
Ljudska Pravica	Ljubljana	30.000	37.000	49.000
Oslobođenje	Sarajevo	27.000	39.000	42.000
Glas	Beograd	26.000	50.000	42.000
Slobodna Vojvodina	Novi Sad	18.000	17.000	14.000
Glas Slavonije	Osijek	14.000	15.000	12.000
Nova Makedonija	Skoplje	11.000	22.000	26.000
Slobodna Dalmacija	Split	10.000	13.000	20.000
Novi list	Rijeka	8.000	10.000	10.000
Pobjeda	Cetinje	7.500	8.000	8.000

Radio-stanice i radio-pretplatnici u 1947, 1948. **i** 1949.

	1947.	1948.	1949.
Broj radio-stanica	13	13	16
Jačina stanica u KW	101,1	101,2	398,3
Emitovani časovi svih stanica 40.829		41.862	51.394
Radio-pretplatnici	223.309	251.842	300.875

1950-1963.

»Da bismo izvršili svoju istorijsku ulogu u stvaranju socijalističkog društva u našoj zemlji, moramo sve svoje snage posvetiti tome cilju, biti kritičkt prema sebi i svome delu, biti nepomirljivi neprijatelji svakog dogmatizma i verni revolucionarnom stvaralačkom duhu marksizma. Ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije!«

PROGRAM SKJ

Istorijski zakon

Na dan 26. juna 1950. godine na dnevni red Savezne narodne skupštine dospeo je Predlog zakona o predaji preduzeća na upravljanje radnicima. Bio je to prvi zakon ovakve sadržine u istoriji čovečanstva. A izglasan je u trenutku kada je izgradnja socijalizma u Jugoslaviji, kako zbog unutrašnjih razvojnih teškoća, tako i zbog spoljnih pritisaka, bila pred najvećim iskušenjima.

»Donošenje ovog zakona«, — izjavio je Josip Broz Tito kao tadašnji predsednik Savezne vlade — »biće najznačajniji historijski čin Narodne skupštine poslije donošenja Zakona o nacionalizaciji sredstava za proizvodnju. Preuzimanjem sredstava za proizvodnju u državne ruke još nije bila ostvarena akciona parola radničkog pokreta »Fabrike radnicima«, jer parola »Fabrike radnicima, zemlja seljacima«, nije neka apstraktna propagandistička parola već takva koja u sebi ima duboki sadržajni smisao. Ona sadrži u sebi čitav program socijalističkih odnosa u proizvodnji: u pogledu društvene svojine, u pogledu prava i dužnosti trudbenika i, prema tome, može se i mora ostvariti u praksi, ako mislimo da izgradimo socijalizam.«

Novi zakon bio je jednoglasno usvojen i sproveden veoma brzo. Međutim, pola godine ranije obrazovani su, na osnovu Uputstva Savezne vlade i Sindikata, radnički saveti u 215 većih preduzeća kako bi se eksperimentalno počela proveravati cela zamisao. Prvi radnički savet bio je osnovan poslednjeg dana 1949. godine u Fabrici cementa »Prvoborac« u Solinu, kod Splita.

Privlačnost ideje o samoupravljanju bila je tako velika da su radnički saveti tih meseci, spontano i bez odobrenja, osnivani i u drugim preduzećima, tako da ih je pre istorijskog zakona bilo oko 800 u celoj zemlji.

Radnički saveti birani su tajnim i neposrednim glasanjem, na osnovu kandidacionih lista, prethodno utvrđenih od strane sindikalne organizacije i na zborovima radnika. Biralo se između 15 i 120 članova saveta, zavisno od broja zaposlenih, s tim da u preduzećima sa manje od 30 radnika svi zaposleni vrše funkciju organa upravljanja. Kao svoja izvršna tela radnički saveti birali su upravne odbore: od 3 do 11 članova. Zadatak im je bio da pri-

Prvi radnički savet u Jugoslaviji izabran je u Fabrici cementa u Solinu kod Splita. Članovi prvog radničkog saveta

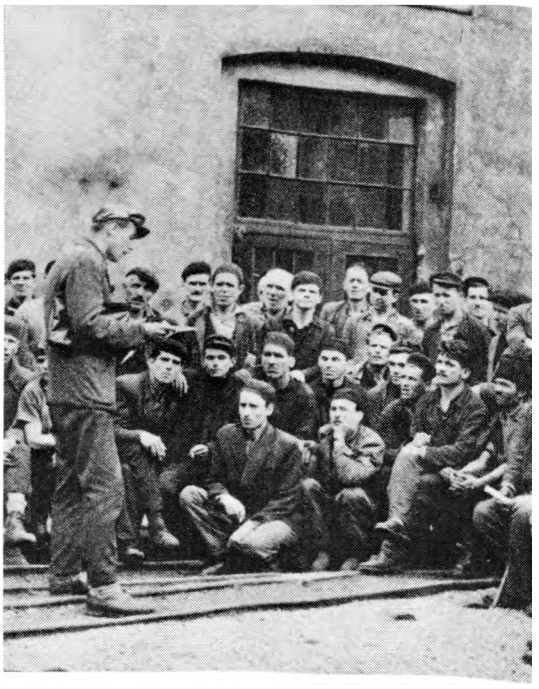

Sastanak sindikalne podružnice u Železari Vareš na kojoj se ističu kandidati za članove prvog radničkog saveta (gore)

Rudari Bora biraju svoj prvi radnički savet (gore levo)

Faksimil Tit ovog rukopisa prve stranice ekspozea o novom zakonu koji je, kao predsednik Savezne vlade podneo Saveznoj skupštini

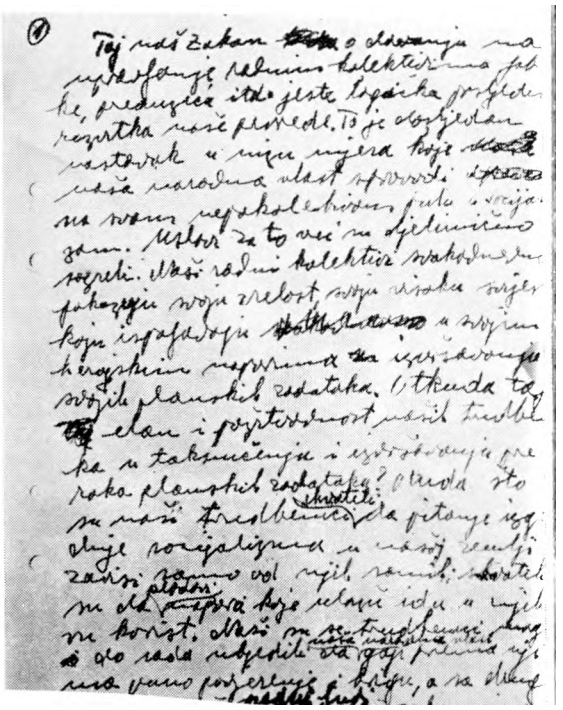

premaju predloge za radničke savete i da se staraju o sprovođenju njihovih odluka i politike. Poseban značaj imala je zakonska odredba da najmanje tri četvrtine članova upravnog odbora moraju biti radnici koji rade u neposrednoj proizvodnji.

Osnovne kompetencije radničkih saveta bile su da utvrđuju opštu poslovnu politiku preduzeća, da daju saglasnost na mere upravnog odbora u oblasti tekućeg poslovanja i da odobravaju planove proizvodnje i završne račune. U to vreme izrazitog administrativno-centralističkog upravljanja privredom radnički saveti bili su dužni da se pridržavaju državno-planskih regulativa, tako da su samo u tim okvirima mogli da vode poslovnu politiku svojih preduzeća. Direktori su bili po svojoj funkciji članovi upravnih odbora, a istovremeno su i kao predstavnici države, činovnici odgovarajućih ministarstava i direkcija, bili dužni da se staraju za sprovođenje planskih zadataka. Ukoliko bi neki direktor smatrao da je odluka njegovog radničkog saveta u suprotnosti sa državnim planovima i direktivama, mogao je da obustavi njeno izvršenje, s tim da o tome odmah obavesti svoje pretpostavljene čija bi odluka bila definitivna.

Ubrzo je došlo do ukidanja mnogih državnih kompetencija u privredi i do krupnih promena u društveno-ekonomskom sistemu. Samim tim preduzeća su postajala samostalnija, dok su kompetencije radničkih saveta stalno rasle. A direktori su se sve više pretvarali u funkcionere u službi svojih preduzeća.

Zakon o predaji preduzeća na upravljanje radnicima naišao je na veliki odjek u svetu. Pariski »Mond« je tada pisao da će se time »stvarno i praktično omogućiti Jugoslovenima da široko upravljaju javnim poslovima«. Nemački »Frankfurter algemajne cajtung« je isticao da nastaje »socijalistički sistem koji sadrži u sebi i elemente privrede slobodnog tržišta«. Švajcarski »Noje ciriher cajtung« je u tom zakonu video »započinjanje stvarne revolucionarne reorganizacije ekonomskog sistema«, dok je engleski »Mančester gardijan« smatrao da je to prava renesansa marksističkog učenja. A tadašnji generalni sekretar britanskih laburista, Morgan Filips, izjavio je da će ovaj eksperiment ako uspe »prinuditi svaku socijalističku stranku na svetu da ponovo razmotri svoj stav o industrijskoj demokratiji, uzimajući u obzir iskustva jugoslovenskih radnika«.

Sesti kongres Partije

Već samom promenom svog naziva Komunistička partija Jugoslavije je na Šestom kongresu, održanom između 2. i 7. novembra 1952. godine u Zagrebu, jasno ukazala na nove puteve kojima će ići kako u ostvarivanju svoje društvene uloge, tako i u razvoju zemlje uopšte. Od Šestog kongresa Partija se naziva Savez komunista. Time je izraženo da ona treba da deluje kao idejno-politička avangarda, a ne kao faktor koji neposredno rukovodi poslovima društva.

Valjalo je, u stvari, odrediti na tom kongresu ulogu komunista u novim uslovima, nastalim posle uvođenja radničkog samoupravljanja. Iako su od izbora prvih radničkih saveta bile protekle svega dve godine, u tom trenutku je već sazrelo saznanje da su time stavljeni na dnevni red zadaci od najvećeg značaja za celokupan dalji društveni razvoj. U stvari, počela je izgradnja jednog novog društva koje oslobađa inicijative i stvaralaštvo u najširim razmerama i otvara perspektive razvoja čija motorna snaga postaje sama radnička klasa.

U posebnoj rezoluciji Šestog kongresa — »O zadacima i ulozi SKJ« — naglašava se da Partija i dalje vodi i usmerava život društva, ali da ona to treba ubuduće da postiže jedino svojom političkom akcijom i da se snagom ubeđivanja bori da njeni stavovi budu prihvaćeni i da se njena linija sprovodi u život. U jednoj od tačaka Rezolucije kaže se:

»Savez komunista nije i ne može biti u svom radu neposredni operativni rukovodilac i naredbodavac ni u privrednom ni u državnom i društvenom životu, nego svojom politikom i idejnom aktivnošću, u prvom redu ubeđivanjem, deluje u svim organizacijama, organima i ustanovama da se usvajaju njegova linija i stavovi, ili stavovi pojedinih njegovih članova.«

Ove i druge promene u načinu delovanja Saveza komunista iscrpno su obrazložene od strane druga Tita koji je na Kongresu podneo glavni referat pod naslovom »Borba komunista za socijalističku demokratiju«. U Titovom referatu, sem o promenama u načinu delovanja Partije, govori se o dubokim promenama u privrednom sistemu, naročito u vezi sa planiranjem i rukovođenjem privredom, kao i daljim osamostaljivanjem preduzeća, a takođe i u obrazovanju, kulturi, zdravstvu i drugim područjima. Veliki deo referata bio je posvećen kritici staljinističkih pogleda na probleme socijalističke izgradnje i odnosa među socijalističkim zemljama i u međunarodnom radničkom pokretu uopšte. Izrečena je kategorička ocena da je Staljin izvršio potpunu reviziju marksizma i da Savez komunista treba da se izbori i u sopstvenoj praksi i pred očima celog sveta za očuvanje i dalje razvijanje stvarnih vrednosti naučnog socijalizma.

Na Kongresu je usvojen i novi Statut. U njemu su razrađeni novi organizacioni principi u skladu s promenama koje su najavljene u ostvarivanju društvene uloge KPJ. Posebnu pažnju privlače one odredbe Statuta koje ukazuju na potrebu što tešnjeg povezivanja KPJ, odnosno Saveza komunista sa aktivnošću radnih masa i uključivanja samih masa u rasprave o delovanju komunista i vršenju kontrole nad tim delovanjem. U tom smislu proklamovan je i princip javnosti rada Saveza komunista. U Statutu se posebno naglašava đa članstvo u SKJ ne obezbeđuje nikakve privilegije, već jedino nalaže veće obaveze. U celokupnoj organizaciji SKJ uspostavljeni su odnosi kojima se obezbeđuje demokrati-

Novi članovi Partije

Kao i svaki put u svojoj istoriji, kada bi se nalazila u teškoćama i iskušenjima, KPJ je i u vreme sukoba sa Informbiroom beležila nove uspehe u svom razvoju i ubrzano je omasovi javala svoje redove. Svuda je dolazila do izražaja snažna težiija radnih ljudi, naročito mladih, da stupe u Partiju i da se na taj način još više angažuju u sprovođenju njene politike. I u tome se ispoljavala bezrezervna podrška širokih masa borbi koju je Partija vodila za nezavisnost zemlje i pravo jugoslovenskih ljudi i naroda da sami odlučuju o sebi.

Još na Petom kongresu zauzeto je stanovište da treba razvijati idejno-politički rad na najširoj osnovi i putem takvih priprema ubrzati prijem novih članova u KPJ.

Podaci o omasovljavanju Partije u tom periodu zaista su impresivni.

Od Petog kongresa do kraja 1948. godine broj članova KPJ je uvećan od 468 hiljada na 530 hiljada; u toku naredne dve godine taj broj je povećan na preko 600 hiljada, a do polovine 1952. na 779 hiljada.

čnost unutrašnjeg života i delovanja, ali i zaoštravaju pitanja partijnosti, discipline i odgovornosti.

Kongres je protekao u znaku nastojanja da se ojača i ubrza razvoj radničkog samoupravljanja, naročito u pogledu daljeg oslobađanja privrede od tutorstva i intervencionizma države, kao i u pogledu priznavanja i uvažavanja objektivnih ekonomskih zakonitosti. Naglašena je potreba stalne borbe za poštovanje prava radničkih saveta i radnika u svakodnevnom životu radnih kolektiva, kao i u odnosima tih kolektiva prema planskim i drugim državnim organima. Značajno mesto dobila su i pitanja uključivanja seljaka u celokupnost društvene proizvodnje na osnovama dobrovoljnosti i demokratičnost» u razvijanju zadružnih oblika privređivanja.

POSLE ŠESTOG KONGRESA

Posle Šestog kongresa SKJ održani su partijski kongresi u svim republikama. Ovi kongresi usvojili su rezolucije kojima se konkretizuju zadaci koji su proizilazili iz politike usvojene na Šestom kongresu, naročito u pogledu izgrađivanja novih oblika i metoda delovanja organizacija i rukovodstava Saveza komunista, u duhu novog Statuta SKJ.

Moša Pijade i Boris Kidrič u pauzi Šestog kongresa

Šesti kongres SKJ održan je novembra 1952. u Zagrebu. Na slici: Delegati pažljivo prate izlaganje generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita.

»U ime pravde, lepote i istine«: Miroslav Krleža i Moša Pijade na Skupu mira u Zagrebu 1951. godine

Krležin referat o slobodi stvaranja

Idejna borba Saveza komunista Jugoslavije ubrzava razvitak idejne nadgradnje i doprinosi oslobađanju stvaralačkih snaga u nauci i umetnosti. Stojeći na gledištu da nauka i umetnost tim više odgovaraju stvarnim interesima društvenog napretka ukoliko se, svaka na svoj način i svojim sredstvima, smelije predaju traženjima i otkrivanjima istine o prirodi i društvu, o čoveku kao društvenom biću, o odnosima čoveka prema složenim problemima prirode, ljudskog društva i samog čoveka u svoj njegovoj društvenoj strukturi, Savez komunista Jugoslavije se zalaže za stvarnu slobodu stvaralaštva u nauci i umetnosti. Polazeći od društvene uslovljenosti i velike uloge nauke i umetnosti u društvu, on ujedno odbacuje svako pragmatističko izopačavanje marksističkih pogleda na ulogu nauke i umetnosti u društvu i svako pretvaranje nauke i umetnosti u sredstvo državnopolitičkih interesa. Savez komunista Jugoslavije u isto vreme ustaje protiv »teorija« koje, u ime apstraktnih koncepcija slobode, u stvari ukidaju istinsku slobodu naučnog i umetničkog stvaranja, potci njavajuci ga praktično reakcionarnim političkim tendencijama. Razvitak doslednih socijalističkih društvenih odnosa i socijalističke demokratije u našoj zemlji zahteva da idejna uloga Saveza komunista ne bude uloga dogmatskog sudije u pogledu naučnih i umetničkih pravaca, škola i stilova ...

U društvenom i političkom životu početak pedesetih godina bio je bbeležen uvođenjem samoupravljanja, decentralizacijom državne vlasti i demokratizacijom društva. U književnosti i umetnosti odvijao se paralelan proces dedogmatizacije, označen, često, i burnim debatama i polemikama, koje su predstavljale raskid sa uskogru-
. dim formulama socijalističkog realizma i traženje novih prostora
1 novih pravaca izražavanja, otkrivanje autentičnije estetike i slobodnijeg povezivanja s novim tendencijama u svetskoj umetnosti.

Značajan događaj u tom uzbudljivom i značajnom kretanju bio je Treći kongres Saveza književnika Jugoslavije održan u Ljubljani od 5. do 7. oktobra 1952. godine, a na njemu referat koji je održao Miroslav Krleža na temu slobode stvaralaštva — slobode umetničkog stvaranja i stvaralačkog traganja.

U okolnostima i u vremenu u kojem je održan, a bio je to vrhunac staljinističkog pritiska na našu zemlju — Krležin referat je u otvaranje novih puteva umetničke slobode krenuo kroz bespoštednu kritiku staljinističkog i ždanovističkog sputavanja umetnosti i njenog svođenja na oruđe dnevne politike.

» . . . Gdje tiranska svijest ljudska ne određuje samovoljno sa mo oblik društva nego kanonizuje i umjetničke, književne i misaone principe, gdje se društveni odnosi mijenjaju po apodiktičkom načelu neprikosnovene i nepogrešive cezaro-papističke volje u obliku pravnih umorstava, gdje se neljudski mentalitet povampirio upravo uslijed individualnog prisvajanja vlasti jedne mandarinizirane političke grupe, tu je i umjetnost napustila arenu, jer se tu ne pišu knjige i ne slikaju slike u ime pravde, ljepote i istine, nego u ime zločina.«

Ove reči iz Krležinog referata označile su radikalno razračunavanje s jednim viđenjem uloge umetnosti, da bi druge trasirale ono što se sve više učvršćivalo kao pogled jugoslovenskog samoupravnog društva i što će svoj najrečitiji izraz naći u onim delovima Programa SKJ koji govore o slobodi umetničkog izražavanja.

Kapitalno deio nacionalne kulture

Savezna vlada donela je 18. oktobra 1950. godine Uredbu o osnivanju Leksikografskog zavoda FNRJ u Zagrebu, kao savezne budžetske ustanove.

Pokretač »Enciklopedije Jugoslavije«, njen glavni redaktor, osnivač Leksikografskog zavoda i njegov direktor — Miroslav Krleža, rekao je na plenarnom zasedanju republičkih redakcija 1952. godine:

»Sakupiti svu političku, kulturnu i intelektualnu svijest o našoj vlastitoj pojavi u prostoru i vremenu, svijest danas dispergiranu i usitnjenu poslije vjekovnih poraza po mnogobrojnim i izoliranim regionalizmima, sabrati sve elemente u sintezi, koja neće biti kult romantičnih fraza, nego istinit prikaz fakata, dati ogromnoj masi impozantne stvaralačke materije programatski okvir, objasniti i protumačiti svu tragičnost naših vlastitih raskola i uzajamnih negacija, to bi trebalo da bude našom osnovnom misijom«.

Prvi tom »Enciklopedije Jugoslavije« izašao je 1953, a poslednji, osmi, 1972. godine. Leksikografski zavod izdao je u međuvremenu i mnogobrojna druga enciklopedijska izdanja.

Jedinstvena scena: Sa otvaranja Dubrovačkih letnjih igara (dole), Rade Šerbedžija kao »Hamlet« u predstavi na Lovrijencu

Dubrovnik otkriva svoje scene

Na inicijativu pozorišnog reditelja Marka Foteza osnovane su 1950. godine Dubrovačke letnje igre, koje će uskoro prerasti ne samo u najznačajniju jugoslovensku letnju umetničku smotru već i u manifestaciju koja će biti uneta u sve svetske kalendare kulturnih zbivanja.

Kroz Dubrovačke letnje igre naš najlepši grad otvorio je svoje istorijske scene za dramske predstave, nastupe baletskih i operskih ansambala, koncerte simfonijskih orkestara, kamernih sastava i solista. Najčuvenija dramska predstava Igara — Šekspirov »Hamlet«, koji se igra na tvrđavi Lovrijenac, postao je neka vrsta zaštitnog znaka Igara, ali je festival omogućio i afirmaciju — i nova viđenja u prirodnom ambijentu — mnogih klasičnih dela jugoslovenske dramske literature, od Držića i autora dubrovačke renesanse, do Vojnovića, Krleže i drugih. Tokom leta — od 10. jula do 25. avgusta — Dubrovnik je, čitave tri decenije, stecište ne samo najboljih pozorišnih i muzičkih umetnika iz cele Jugoslavije, već i mnogih od najčuvenijih svetskih dramskih i muzičkih ansambala.

Veliki uspeh i međunarodna afirmacija Dubrovačkih igara pružili su podstrek i mnogim drugim našim turističkim centrima.

JA
JOSIP BROZ
ZAKLINJEM SE SVOJOM ČAŠĆU
ČAŠĆU RADNOG NARODA JUGOSLAVIJE
DA ĆU SVE DUŽNOSTI
PRETSEDNIKA REPUBLIKE
IZVRŠAVATI PREDANO I VERNO,
DA ĆU SE PRIDRŽAVATI USTAVA I ZAKONA
DRUGIH ODLUKA NARODNE SKUPŠTINE
DA ĆU ČUVATI I BRANITI
SUVERENITET I DOSTOJANSTVO
FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE
I DA ĆU SVE SVOJE SNAGE ZALAGATI
ZA DALJI NAPREDAK I PROCVAT
SLOBODNE I RAVNOPRAVNE
SOCIJALISTIČKE ZAJEDNICE
NAŠIH NARODA.
DANA 14 JANUARA 1953 GODINE
U BEOGRADU
...PRETSEDNIK SAVEZNOG VEĆA
PRETSEDNIK REPUBLIKE
PRETSEDNIK VEĆA NARODA

Novoizabrani Predsedmk Republike govori u Skupštini posle polaganja zakletve (dole)

Ustavni zakon

Krupne promene koje su već posle nekoliko godina postojanja radničkog samoupravljanja nastale u privrednom i društvenom životu, nametnule su potrebu uvođenja novih ustavnih institucija i mehanizama u državnom i političkom sistemu. To je i učinjeno donošenjem Ustavnog zakona od 13. januara 1953. godine. Ovaj zakon, po svom faktičkom sadržaju, predstavlja gotovo novi ustav, iako po mnogo čemu ipak još predstavlja prelaznu tvorevinu, jer i dalje zadržava dosta elemenata klasične državnosti iz dotadašnjeg perioda. Uglavnom, kako je istaknuto prilikom obrazloženja u Saveznoj narodnoj skupštini, nove ustavne odredbe potvrđuju promene do kojih je došlo u upravljanju društvenim sredstvima i uspostavljaju državni i politički mehanizam kojim se obezbeđuju prve tekovine u razvoju samoupravljanja. U skladu s tim, društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju i samoupravljanje proglašeni su za osnove društvenog i političkog uređenja, a razvoj socijalističke demokrati je kao oblik i uslov funkcionisanja političkog i državnog mehanizma.

Princip jedinstva vlasti je doslednije izveden, tako da narodne skupštine i narodni odbori, pored zakonodavnih, vrše i druge funkcije najviših organa vlasti. A njih poveravaju svojim izvršno-

-političkim organima. Tako se Savezna vlada, kao i republičke vlade, oslobađaju dotadašnjih izvršno-upravnih funkcija koje se prenose na organe državne uprave, da bi se, umesto toga, posvetile prvenstveno radu skupština i donošenju najvažnijih odluka vezanih za primenu zakona i drugih skupštinskih akata. Uvedeni su i novi nazivi ovih izvršno-političkih organa — Savezno izvršno veće, odnosno — republička izvršna veća. Kao resorni organi uvedeni su državni sekretarijati i sekretarijati izvršnih veća. U svim skupštinama i narodnim odborima uspostavljen je princip dvodomnosti, s tim što se, uz opštepolitička veća, sada pojavljuju i veća proizvođača koja se biraju od strane zaposlenih u proizvodnji, saobraćaju i trgovini.

Savezna narodna skupština, koja se dotad sastojala od Saveznog veća i Veća naroda, dobij a, takođe, novu dvodomnu strukturu. Po novim ustavnim odredbama nju čine Savezno veće i Veće proizvođača. Savezno veće konstituisano je tako da je u jednom njegovom delu izražen i princip ravnopravne nacionalne zastupljenosti: jedan deo poslanika ovog doma građani biraju neposredno, po jednog poslanika na svakih 60 hiljada stanovnika, dok drugi deo biraju republike i autonomne jedinice, i to po 10 iz svake republike, 6 iz Vojvodine i 4 iz Kosova i Metohije.

Ukinut je i Prezidijum Narodne skupštine. Umesto njega uvedena je institucija Predsednika Republike. Za prvog predsedhika izabran je Josip Broz Tito, kome je istovremeno poveren i mandat prvog predsednika Saveznog izvršnog veća.

0 svim ovim promenama je u skupštinskoj debati, narednog dana po usvajanju Ustavnog zakona, govorio predsednik Tito. Ukazujući na značajne uspehe koji su u celokupnom razvoju zemlje postignuti od uvođenja radničkog samoupravljanja, on se posebno zadržao na pitanjima odgovornosti i društvene discipline u ostvarivanju novih ustavnih načela i u sprovođenju zakona, pa je u vezi s tim rekao:

»Poštovanje zakonitosti naročito je važno u našem decentralizovanom sistemu upravljanja u kome je svaka nedisciplina, svako kršenje zakonitosti i svaka samovolja veoma opasna stvar po interese čitave zajednice i njen pravilan razvoj. Zbog toga smatram da ne samo najviši već i niži i najniži izvršni organi i pojedini rukovodioci imaju ogromnu odgovornost: oni moraju dobro poznavati duh zakona, oni se moraju sami u prvom redu strogo pridržavati zakona, to jest ne samo tumačiti ih, već i prvi davati primjer za njihovu pravilnu primjenu u život.«

Ova upozorenja bila su poziv da se nastave i pojačaju napori za suzbijanje bilo kakvih samovoljnih postupaka organa vlasti i za učvršćenje zakonitosti na svim područjima, što je još od ranije pokrenuto od strane CK KPJ kao opšta direktiva za sva partijska rukovodstva i za sve državne organe.

Ubrzo posle usvajanja Ustavnog zakona doneti su ustavni zakoni narodnih republika, na osnovu kojih su odmah sprovedene odgovarajuće izmene u organizaciji i funkcionisanju državnog i političkog mehanizma. Povezano s tim usledile su i izmene u radu narodnih odbora. Posebno značajno bilo je to što su ove promene podstakle nove procese u razvoju radničkog samoupravljanja. Preduzećima se proširuju kompetencije i pozicije u upravljanju društvenim sredstvima. U međuvremenu je već bio ukinut stari sistem centralizovanog planiranja kojim se preko ministarstva i državnih direkcija gotovo do detalja propisivalo preduzećima šta i kako da proizvode, kome da isporučuju proizvode i od koga da nabavljaju potreban materijal, kako da utvrđuju zarade zaposlenih i slično. Umesto toga, već je počeo da deluje novi sistem planiranja koji je samo u opštim proporcijama utvrđivao proizvodne obaveze preduzećima, dok su ova sve više sama počela da regulišu svoje odnose, kako prema drugima, tako i u sopstvenim okvirima.

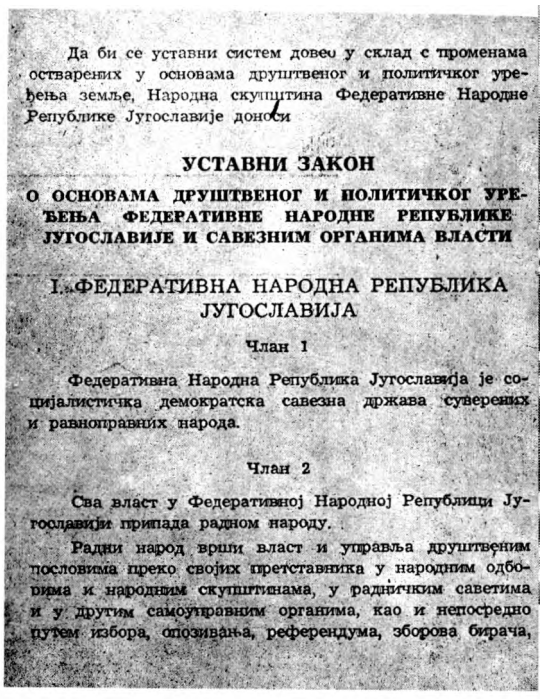

Да би се уставни систем довео у склад с променама остварених у основама друштвеног и политичког уређења земље, Народна скупштина Федеративне Народне Републике Југославије доноси

УСТАВНИ ЗАКОН

О ОСНОВАМА ДРУШТВЕНОГ И ПОЛИТИЧКОГ УРЕЂЕЊА ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И САВЕЗНИМ ОРГАНИМА ВЛАСТИ

I. ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА

Члан 1

Федеративна Народна Република Југославија је социјалистичка демократска савезна држава суверених и равноправних народа.

Члан 2

Сва власт у Федеративној Народној Републици Југославији припада радном народу.

Радни народ врши власт и управља друштвеним пословима преко својих претставника у народним одборима и народним скупштинама, у радничким саветима и у другим самоуправним органима, као и непосредно путем избора, опозивања, референдума, зборова бирача,

Faksimili Ustavnog zakona

Više desetina hiljada Beograđana če kalo je pred zgradom Savezne skupštine da pozdravi prvog predsednika Republike (dole)

Vrhovni komandant predaje zastavu gardijskoj jedinici 1951. godine

Posle završene borbene obuke na poligonu — kolona i pesma

Razvoj operativne i teritorijalne komponente odbrane

Razvoj društveno-ekonomskih i političkih odnosa u zemlji, posebno od uvođenja radničkog samoupravljanja (1950), sve snažnija afirmacija Jugoslavije na međunarodnom planu, kao i vojno-strategijska situacija i sve dublje konfrontiranje NATO pakta i Varšavskog ugovora — nametnuli su i problem daljeg razvoja Armije.

Jugoslovenska armija 1951. godine đobija nov naziv — Jugoslovenska narodna armija. Time je i formalno označen njen karakter: to je narodna, socijalistička i revolucionarna vojska. Objašnjavajući tu izmenu, drug Tito je posebno naglasio osobenost razvojnog puta Jugoslovenske narodne armije:

»Baš zato što je naš revolucionarni razvoj išao specifičnim putem, u kome su, u jednom naročitom momentu u uslovima oslobodilačkog rata i teške okupacije, učestvovali naši radnici, seljaci i drugi građani — taj narodni karakter bio je glavni element, koji je omogućio stvaranje jedne prave narodne armije. Iz takve narodne armije je izraste jedna socijalistička armija.«

Već u to vreme Armija je bila visoko organizovana, monolitna i borbeno spremna vojna sila sposobna da se odupre svakoj mogućnoj agresiji. Ta svojstva dobila su punu potvrdu na granicama prema istočnoevropskim socijalističkim zemljama i u vreme tršćanske krize 1953. godine.

U utvrđivanju opštih doktrinarnih načela pošlo se, pre svega, od osnovnog obeležja jugoslovenskog društva — samoupravljanja i celokupnog idejnog i akcionog koncepta za koji se Jugoslavija borila u međunarodnim odnosima — aktivne, miroljubive koegzistencije i politike nesvrstavanja.

Juna 1953. godine ukida se funkcija političkih komesara i uvodi sistem jednostarešinstva. Umesto političkih komesara ustanovljava se institucija pomoćnika komandanta za moralno-političko vaspitanje. Uvodi se sistem ispita za oficire i general-majore. Zakonom iz 1953. godine utvrđuju se i novi rokovi službe za vojnike.

Odlukom Vrhovnog komandanta druga Tita početkom 1955. godine započinje intenzivan rad na koncipiranju nove odbrambene politike i daljem razvoju Jugoslovenske narodne armije. Bio je to prvi, najšire zamišljen, generalni projekt dograđivanja sopstvene ratne i vojne doktrine, čiju su osnovu činila, pre svega, postojeća jugoslovenska stvarnost — samoupravno društvo, sopstvena vojna teorija i praksa i bogata revolucionarna iskustva NOR-a. Sa već ranije usvojenim planom razvojne vojne industrije, projekt je predstavljao jedinstvenu celinu, čija je realizacija planirana u više etapa. U njegovoj razradi pošlo se od procene vojno-strategijskog položaja Jugoslavije i doktrine potencijalnih agresora, postojećih odnosa velikih sila i njihove vojne snage. To su godine kulminacije hladnog rata, vreme definitivnog raspadanja kolonijalizma i nastajanja novog, nesvrstanog sveta.

Stvaranje operativno-teritorijalne odbrambene organizacije — na principu vojnih oblasti i područja i brojnih partizanskih jedinica, predstavljalo je nov kvalitet u razvoju Armije. Do kraja 1959. godine oformljeno je više stotina partizanskih brigada, za čije se starešine određuju iskusni ratni partizanski kadrovi. Uporedo se razvijaju i elementi teritorijalne vojne organizacije — opštinske teritorijalne čete i vodovi, a u Ratnoj mornarici — teritorijalne partizanske mornaričke jedinice.

Narodna vojska stvorena u revoluciji i oslobodilačkom ratu nastavlja tradicije proletera

Proslava Dana mornarice. Na praznik mornara njihovi drugovi iz jedinica kopnene vojske posetili su ratni brod i izbliza upoznali neke od borbenih stanica artiljeraca

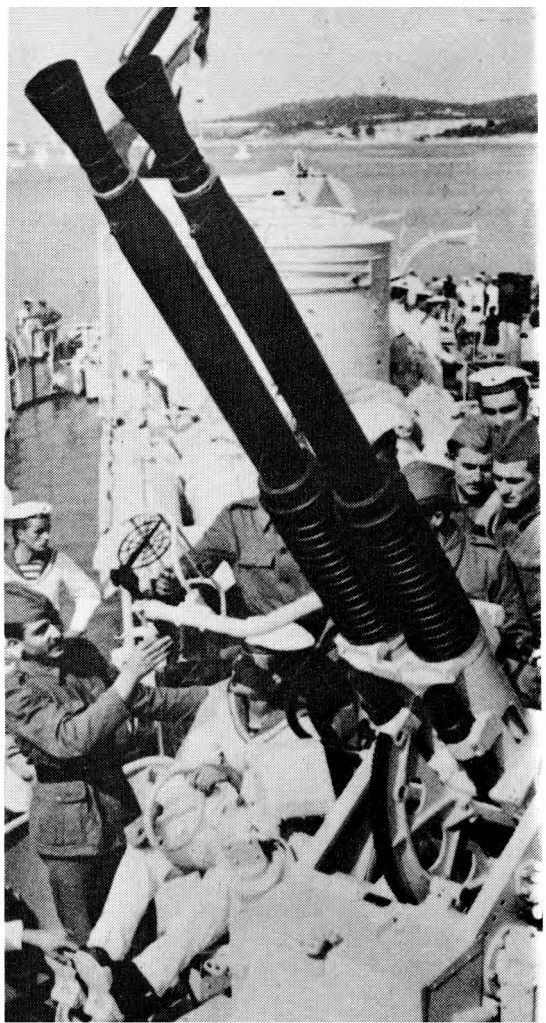

Sprovođenje reorganizacije zahtevalo je radikalne promene u svim oblastima. Mobilizacijski i regrutni sistem se usklađuju s novim doktrinarnim rešenjima, reorganizuju se rodovske jedinice, u obuku se unose mnogi novi elementi, intenzivira se školovanje starešinskog sastava, usavršava se rad komandi i štabova, celokupni sistem pozadinskog obezbeđenja se prilagođava novoj koncepciji i dr.

Vojna industrija je već potpuno osposobljena za snabdevanje Armije pešadijskim naoružanjem i opremom, artiljerijskim oruđima i minobacačima skoro svih vrsta, delom borbenim avionima i ratnim brodovima.

Sredinom šezdesetih godina reorganizacija Jugoslovenske narodne armije je u osnovi završena. Jugoslovenska narodna armija se sastoji od 7 armijskih vojnih oblasti, 15 vojnih područja, 32 divizije (pešađijske i oklopne) i 2 samostalne brigade — ukupne jačine oko 350.000 vojnika i starešina. Kopnena vojska, Ratna mornarica i Ratno vazduhoplovstvo razvijeni su sa svim komandnim, operativnim i pozadinskim elementima. U materijalno-tehničkom pogledu orijentacija je i dalje na sopstvene izvore u zemlji, ali uporedo počinje i kupovina naoružanja i opreme u drugim zemljama. Preoružavanje i modernizacija su naročito intenzivirani u Ratnom vazduhoplovstvu i Ratnoj mornarici. U naoružavanju Kopnene vojske oklopne i pešađijske jedinice opremaju se novim tipovima tenkova (T-54 i T-55), oklopnim i samohodnim vozilima, PV i PT raketnim sredstvima, elektronskim i drugim uređajima, i si.

U Ratnoj mornarici se usvaja novi flotni program, u kojem manji, brzi i savremeno opremljeni plovni objekti (raketni i torpedni čamci i podmornice) čine jezgro udarne snage.

Uporedo s modernizacijom operativne armije, razvija se i teritorijalna komponenta, na bazi iskustava iz NOR-a. Problem usklađivanja samoupravnog sistema i doktrine opštenarodnog odbrambenog rata nametao se sve više kao suštinsko pitanje. Njegovo razrešavanje je zahtevalo dugu akciju Saveza komunista, posebno njegovih najviših organa i društveno-političkih institucija. Posle IV plenuma CK SKJ, jula 1966. godine, proces podruštvljavanja celokupnog sistema odbrane dobija nove impulse, a krajem 1968. dobija novi kvalitet.

Još nekoliko kratkih saveta pred poletanje

Drug Tito u pratnji generala Gošnjaka na manevarskoj prostoriji, kod Koprivnice 1953. godine (gore desno)

Sanitetsko zbrinjavanje: u pomoć ranjenom drugu

Obuka i školski sistem

Sve vreme posle rata u razvoju Jugoslovenske narodne armije obuka jedinica i komandi bila je najvažniji zadatak. U njenom organizovanju, izvođenju i materijalnom obezbeđenju bio je angažovan najveći deo starešina, a rezultati koji su u ovom pogledu postizani uvek su bili jedan od najpouzdanijih pokazatelja dostignutog stepena borbene gotovosti.

Obuka i vaspitanje pripadnika oružanih snaga su jedinstven proces. Sastoje se iz tri osnovne i nedeljive celine: iz vojnostručne obuke, ideološko-političkog rata i fizičkog vaspitanja. Sve ove oblasti obuke i vaspitanja, koje se izvode po vidovima, rodovima i službama usmerene su ka zajedničkom i jedinstvenom cilju, a to je stalna spremnost svih delova oružanih snaga za besprekorno izvršavanje svih zadataka u miru i u ratu. Osnovu svim planovima i programima obuke i vaspitanja u oružanim snagama čine koncepcija i doktrina opštenarodne odbrane.

U obuci se primenjuju najsavremenija nastavna sredstva, kabineti, poligoni, vežbališta, strelišta i ona je maksimalno prilagođena ratnim potrebama.

Politički rad i ideološko vaspitanje jedan su od osnovnih činilaca u sistemu obuke i jedna od prvih obaveza starešina, komandi i organizacija SKJ.

Takvim sistemom obuke Armija je postala svojevrsna škola koju svake godine pohađa više desetina hiljada mladih pripremajući se za odbranu zemlje i za aktivno učešće u društvenom i političkom životu zemlje.

Armija ima potpuno izgrađen i razvijen sistem vojnih škola i akademija. Iz srednjih vojnih škola izlaze starešine sa srednjom vojno-stručnom spremom, a iz vojnih akademija starešine s visokom stručnom spremom. Pored vojnih akademija postoje još komandno-štabne akademije, Visoka vojnopolitička škola, Škola narodne odbrane, Vojnomedicinska akademija. U nekim od ovih visokih škola izvodi se specijalistička nastava za sticanje akademskog zvanja magistra i doktora vojnih nauka.

Manevri 1953. godine

Drugi po redu manevri na teritoriji SFRJ održani su septembra 1953. godine na prostoriji Koprivnica, Križevci, Vrbovec i Zagreb. Za razliku od prvih manevara (1949) kada su se FNRJ i JA nalazile u izuzetno teškim uslovima izolacije i pritiska, manevri 1953. godine izvođeni su u znatno povoljnijim uslovima. U međunarodnim odnosima Jugoslavija je bila sve prisutnija u svetu, a u unutrašnjem razvoju zemlje već su bile prevaziđene najveće teškoće.

Promene su bile izuzetne i u svim oblastima JNA. Uporedo sa usvajanjem novih saznanja o uticaju raketno-nuklearnog oružja i sredstava masovnog uništavanja, JNA se u svojoj doktrini sve više oslanja na iskustva iz narodnooslobodilačkog rata i partizanske strategije i taktike. U vojnotehničkom pogledu, u njenom sastavu bili su već potpuno razvijeni svi moderni rodovi i službe, a svojim naoružanjem i opremom predstavljala je respektivnu snagu.

Manevri u 1953. godini u mnogo čemu su premašivali manevre iz 1949. godine. Učestvovalo je oko 50.000 ljudi.

Oba manevra predstavljaju novu pojavu u praksi pripremanja i osposobljavanja pripadnika Armije.

U jednoj od fabrika vojne industrije, u hali gde niču nova teška artiljerijska oruđa

Vojna industrija

Intenzivniji razvoj jugoslovenske vojne industrije počeo je krajem 1948. godine. Za nepunih pet godina podignuto je 30 preduzeća za proizvodnju pešadijskog i artiljerijskog naoružanja, municije i eksploziva, borbenih vozila, aviona, plovnih objekata, elektronskih i optičkih uređaja.

Posle pionirske etape u razvoju vojne industrije početkom 1950. godine započinje razdoblje šireg istraživačkog i razvojnog rada na području naoružanja i vojne opreme. Znatno se proširuju kadrovska i materijalna baza, opremaju se laboratorije, izgrađuju se savremeni opitni centri i poligoni. Započela je serijska proizvodnja novih borbenih sredstava kao što su: oklopni transporteri, haubice 105 mm, automati, pištolji, novi ručni protivtenkovski bacači, minobacači 60 mm, bestrzajni protivtenkovski topovi 82 mm, nova serija torpednih čamaca, patrolnih brodova, prototip podmornice, podvodna oružja i nove letelice.

Juna 1961. godine poleće prototip aviona »galeb« koji je kompletno konstruisan i proizveden u našoj zemlji. Godine 1963. »galeb« je predstavljao našu zemlju na Vazduhoplovnom salonu u Parizu, na aerodromu Burže.

Oklopni transporter domaće proizvodnje (levo)

Borba za ravnopravne međunarodne odnose

Dva velika međunarodna skupa bila su 1951. godine u našoj zemlji. Na sastanku velikog broja istaknutih političkih ličnosti i javnih radnika iz 23 zemlje, u oktobru te godine u Zagrebu, raspravljalo se o problemima mira i međunarodne saradnje. U Beogradu je sledećeg meseca — u novembru, bila Generalna skupština Međunarodne federacije organizacija bivših boraca (FIDOK), na kojoj su delegacije iz 18 zemalja evropskog, azijskog, afričkog i američkog kontinenta predstavljale 30 miliona ratnika.

Međunarodni skup za mir i saradnju imao je domaćina u jugoslovenskom Nacionalnom komitetu za odbranu mira. Posle iscrpne i veoma zanimljive debate, ovaj skup — čiji je rad, pored jugoslovenskih sredstava informisanja, pratilo i 60 stranih dopisnika — doneo je Rezoluciju o načelima borbe za mir, pri čemu su naročito bili istaknuti poštovanje nezavisnosti i suverenih prava svih država, puna ravnopravnost, pravo svakog naroda da slobodno odlučuje i sam određuje svoje privredno, političko i društveno uređenje. Osuđene su bile sve vrste agresija i svi vidovi pritisaka u međunarodnim odnosima. Odbačene su teorije o neminovnosti novog svetskog rata. Učesnici su se založili za likvidaciju kolonijalizma, za pomoć razvoju nerazvijenih područja sveta, za uravnoteženo razoružanje, za unapređivanje međunarodne saradnje, kulturne posebno.

Pozdravljajući Generalnu skupštinu udruženja bivših boraca, maršal Tito je pozvao njihovo mnogomilionsko članstvo da uloži sav svoj autoritet i moralnu snagu u borbu protiv pokušaja agresija, protiv rata, za mir i miroljubivo rešavanje međunarodnih sporova.

»Osnovno je danas«, — rekao je Tito, — »da u ovakvoj zategnutoj situaciji u svijetu nastojimo da se krajnjim naporima ukloni, bar postepeno, ono što razdvaja narode, da uvijek pronalazimo one puteve koji mogu zbližiti narode i ukloniti sumnju jednih prema drugima.«

Gosti iz Svetske organizacije

Dvojica generalnih sekretara Ujedinjenih nacija posetila su našu zemlju između 1951. i 1956. godine: prvo Norvežanin Trigve Li, a onda i Dag Hamaršeld, Šveđanin. Nisu to bili jedini visoki funkcioneri svetske organizacije koji su nam dolazili već tih pedesetih godina. U 1954. boravi kod nas Viđaja Lakšmi Pandit, istaknuta ličnost u Indiji i svetu, javni radnik, a u vreme posete Jugoslaviji i predsedavajući Generalne skupštine OUN. Posetila su nas i dvojica generalnih direktora UNESKO-a Haime Tores Bodet (1951) i Luter Evans (1954). Takođe i predsednik Ekonomskog i socijalnog saveta Šerman Santakrus (1951) izvršni sekretar Ekonomske komisije UN za Evropu i ekonomist svetskog ugleda Gunar Mirdal (1954). Kao vanredni izaslanik Generalne skupštine UN, u Jugoslaviji je bio i Rejmon Seven — radi razgovora o osni-

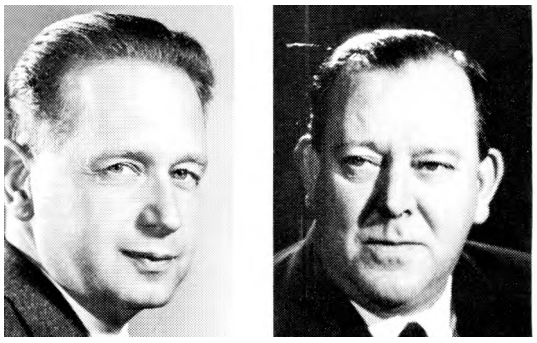

Dvojica generalnih sekretara UN: Dag Hamaršelđ (levo) i Trigve Li

vanju Specijalnog fonda svetske organizacije za pomoć razvoju nerazvijenih zemalja; za takvu delatnost UN naša zemlja se stalno zalagala i u tom pogledu bila među najaktivnijim. Poznati umetnik Deni Kej, filmski glumac i »ambasador UNICEF-a«, specijalizovane agencije UN za brigu o deci, bio nam je gost 1956. godine.

Deni Kej s mladim Beograđanima

Inostrani omladinci na radnim akcijama

Veze sa omladinskim organizacijama širom sveta bile su veoma razvijene već početkom pedesetih godina. U radnim akcijama, koje su svojevrsni vid međunarodne razmene mišljenja, političkih razgovora, učestvuju omladinci povećeg broja zemalja. Studenti iz Francuske, Holandije, Austrije, Italije, Norveške, Britanije, Švedske, Danske, SAD, Belgije i STT rade na izgradnji Studentskog grada u Zagrebu, na primer, u 1950, a na saobraćajnoj vezi Banjaluka — Doboj 1951. omladinci iz SAD, Australije, Belgije, Danske, Francuske, Holandije, Italije, Norveške, Švedske, Švajcarske, STT, Kambodže, Finske, Zapadne Nemačke i Britanije. Dolaze u studijske posete delegacije progresivne omladine iz tridesetak zemalja Evrope, Azije, Afrike, obe Amerike, u raznim prilikama tokom ovog razdoblja.

Predsednik Tito i grčki kraljevski par: Pavle i Frederika

Jugoslovenska spoljna politika je stekla snažne pozicije u svetu zbog velikog ugleda ratne i posleratne borbe naših naroda, zbog doslednosti s kakvom je građena i sprovođena, a sigurno i zato što je veliki broj društveno-političkih organizacija kod nas učestvovao i u njenom kreiranju, i u rasprostranjivanju njenog uticaja. Bio je to činilac vidljiv već u ovom ranom posleratnom razdoblju, a i u svim narednim deceni jama, u kojima je razvoj samoupravljanja neprestano pojačavao prisutnost, ulogu, značaj tog faktora.

Ne samo na međunarodnim skupovima organizovanim kod nas, već i na redovnim velikim sastancima naših društvenih organizacija — na partijskim i drugim kongresima, konferencijama, savetovanjima — kontakt s mnogobrojnim učesnicima, posmatračima, gostima, i razmena mišljenja i iskustava s njima, proširivali su front pozitivnog jugoslovenskog međunarodno-političkog delovanja.

U ovom razdoblju na prvomajske proslave dolaze delegacije ratnih veterana, učesnika pokreta otpora, sindikalnih organizacija iz raznih zemalja.

Na Kongresu boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije bili su predstavnici italijanskih i koruških partizana, francuskog Pokreta otpora, španskih antifašista. Bila je to 1952. godina — koja spada u doba velikih pritisaka na našu zemlju.

Na Četvrtom kongresu Narodnog fronta, koji 1953. godine postaje Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, bili su posmatrači iz britanske Laburističke partije i iz socijalističkih stranaka Francuske, Burme, Švedske, Norveške, Zapadne Nemačke i drugih.

Rad dvaju kongresa Antifašističkog fronta žena, 1951. i 1953, kada menja naziv u Savez ženskih društava, pratile su predstavnice pokreta naprednih žena Trsta, Švajcarske, SAD, Zapadne Nemačke, Norveške, Britanije, Holandije, Indije, Belgije, Francuske, Grčke i Turske. Kasnije su mnoge delegacije ženskih organizacija dolazile u posetu, među njima i iz Kine.

Na Prvom kongresu radničkih saveta 1957. bili su posmatrači, gosti, iz 22 zemlje i više međunarodnih organizacija.

Na Sedmom kongresu SKJ 1958. godine prisutne su već mnogobrojne delegacije sa četiri kontinenta.

Te iste godine na Šestom kongresu Narodne omladine su i gosti iz 25 zemalja.

Mnogobrojni mladi ljudi dolazili su iz inostranstva i pridruživali se našim omladinskim radnim akcijama: na slici je jedan logor međunarodne brigade na auto-putu Beograd—Niš

Koruška i državni ugovor sa susednom Austrijom

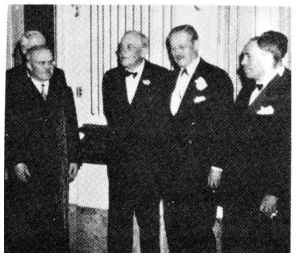

Potpisivanje Državnog ugovora u Beču

Zapadne sile, koje su neprestano zastupale bečke želje od samog početka pripremanja mirovnog dokumenta za Austriju, od januara 1947. godine — bile su spremne da učine izvesne ustupke, ali sa* mo Sovjetskom Savezu, odnosno njegovim zahtevima za ratnim obeštećenjima. Tako je i dobio naknadu za nemačku imovinu u Austriji. Inače, Austriji su bile ostavljene granice iz 1938. godine, a oslobođena je bila i plaćanja reparacija.

U anglo-američko-francuskom trouglu interesa nije bilo razumevanja za jugoslovenske zahteve. Tražila se minimalna korekcija granice, na osnovu načela »etničke ravnoteže« (na kojem su zapadne sile inače insistirale, ali kada se raspravljalo o mirovnom ugovoru sa Italijom). Ispravkom bi našoj zemlji bio prisajedinjen deo Koruške gde je slovenačko stanovništvo u većini. Novom graničnom linijom razdvojila bi se bila kompaktno slovenačka teritorija od teritorije kompaktno nemački govorećeg stanovništva.

U toku dugih prekidanih i obnavljanih rasprava o ugovoru o miru sa Austrijom —'jugoslovenski dobro argumentovani predloži, protestne note i jedan memorandum, posvećen zaštiti prava nacionalnih manjina, nisu bili prihvaćeni. Pomenuti memorandum velike sile čak su izbegle i da stave na dnevni red svojih pregovora, koji su, na kraju, doveli do zaključivanja takozvanog Državnog ugovora o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije (što je, u stvari, bio ugovor o miru). Potpisali su ga, 15. maja 1955. u Beču, predstavnici SSSR, SAD, Britanije i Francuske, na sastanku njihovih i austrijskog ministra spoljnih poslova, a Jugoslavija ga je ratifikovala u novembru 1955. godine.

Ovim dokumentom Austrija je bila proglašena »suverenom, nezavisnom i demokratskom državom«, sa zabranom »svake političke ili privredne unije s Nemačkom«, a među obavezama se izričito navodi da »pripadnici slovenačke i hrvatske manjine u Koruškoj, Gradišću i Štajerskoj« moraju uživati »ista prava pod istim uslovima kao i svi ostali austrijski državljani«. Navode se, pored ostalih, pravo na vlastite organizacije, skupove i štampu, pravo na sopstvene osnovne i srednje škole, pravo na jezičku ravnopravnost, na topografske oznake na slovenačkom i hrvatskom, na učešće u kulturnim, upravnim i sudskim ustanovama pod uslovima kakvi postoje za ostale austrijske državljane. Takođe je izričito bila zabranjena »delatnost organizacija čiji je cilj da se hrvatskom ili slovenačkom stanovništvu oduzmu njihov manjinski karakter ili njihova manjinska prava«.

Faksimil potpisa na bečkom dokumentu

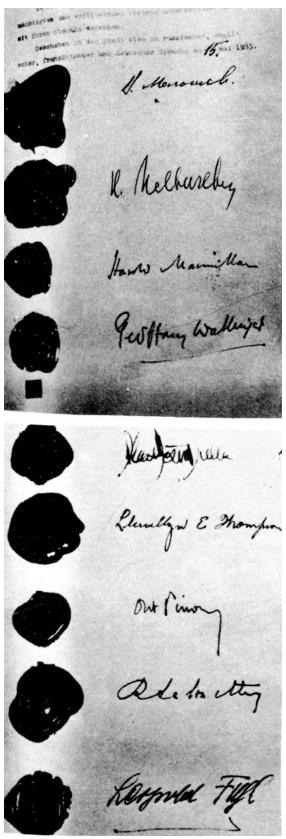

Sporazum o američkoj pomoći

U razdoblju najžešćeg pritiska Informbiroa na Jugoslaviju, početkom pedesetih godina, naša zemlja je imala sporazume sa SAD I 0 ekonomskoj i vojnoj pomoći, koji su bili zaključeni da bi se (1) eliminisale najteže posledice privredne blokade sa Istoka i (2) postigla naoružanost, nužna da se spremno dočeka eventualna Staljinova odluka da ionako veliki vojno-psihološki pritisak na našim granicama pretvori i u ratnu avanturu.

Pomenuti aranžmani bili su zasnovani na načelima Povelje OUN koji su do kraja bili striktno poštovani.

Privredna pomoć SAD i, u znatno manjoj meri, Britanije i Francuske — počela je da se ostvaruje posle londonskog sastanka stručnjaka tih triju zemalja, održanog u aprilu 1951, i usvajanja takozvanih bledskih ed-memoara u julu te godine.

Sporazum o vojnoj pomoći potpisale su vlade SAD i FNRJ 14. novembra 1951, a ratifikovao ga je 9. januara 1952. godine I Prezidijum naše Narodne skupštine. Na snazi je bio do 25. avgu- [sta 1959, kada je, na jugoslovensku inicijativu, potpisan Spora-1 zum o okončanju vojne pomoći.

Na konferenciji za štampu, na kojoj se susreo sa 120 doma-1 ćih i stranih novinara, 31. oktobra 195i, maršal Tito je rekao:

»Mi vodimo politiku koja je u interesu naše nezavisnosti i I bezbjednosti naše zemlje i u interesu jačanja naše zemlje uopće. I Na datoj etapi danas mi smo bili prinuđeni da zatražimo pomoć I 1 u naoružanju od Amerike, Engleske i Francuske. Prema tome, I tu promjene u našoj liniji nema, nego je to samo logičan nastavak ' naše politike izazvan agresivnim stavom Sovjetskog Saveza i In- *f* formbiroa prema našoj zemlji. Mi činimo sve što je moguće da [bismo omogućili miran razvitak naše zemlje, a da pri tom ne pravimo neke političke ili druge koncesije koje se tiču naše zemlje.« I

Sporazumi o ekonomskoj i vojnoj pomoći SAD i drugih za-| padnih zemalja bili su u ono vreme značajni, jer su pomogli dal se pruži otpor vojnom pritisku na našu zemlju, suzbiju planovi I o političkoj i privrednoj izolaciji i olakša brzi privredni razvoj Jugoslavije.

Londonski memorandum

Bez ikakvog konsultovanja sa Jugoslavijom, Britanija i SAD su odlučile, u oktobru 1953. godine, da se civilna uprava u Zoni A STT preda — Italiji. Tada je italijanska vlada izvršila koncentraciju trupa na granicama STT. Bio je to novi potez u nizu onih što su krizu oko tršćanskog problema držali otvorenom — koristeći pri tome i pritisak Informbiroa na našu zemlju — a povremeno je i dramatično zaoštravali. Gomilanjem svojih vojnih jedinica u blizini naših granica, italijanska vlada je verovaia da će osigurati ostvarenje krajnje pristrasne anglo-američke odluke, donesene na međunarodno-pravno nedopustiv način.

U našoj zemlji, čije su vojne jedinice bile oslobodile Trst i veliki prostor oko njega na kraju drugog svetskog rata, a povukle se odande da ne bi došlo do međusavezničkog sukoba zbog britanskog i američkog pritiska — predaja Zone A STT izazvala je odmah buru protesta i, naravno, upućivanje i naših trupa na granicu, da bi se isključila bilo kakva nasilna promena stanja.

U govoru koji je 15. novembra 1953. godine održao pred oko 250.000 učesnika velikog predizbornog zbora na Trgu Republike u Beogradu, maršal Tito je oštro osudio držanje Vašingtona, Londona i Rima i predložio četiri mogućna rešenja tršćanskog problema: (1) kondominijum, (2) internacionalizaciju Trsta, (3) stavljanje Zone A pod jugoslovenski suverenitet a samog Trsta pod italijanski, ili (4) pravilnu, pravednu podelu tog područja.

Potvrđujući još jednom doslednu privrženost miroljubivom načinu rešavanja međunarodnih sporova, Jugoslavija je 5. oktobra 1954. prihvatila takozvani Londonski memorandum, kojim je, s vladama Italije, Britanije i SAD, postignut sporazum o ukidanju vojne uprave u STT, o priključivanju Zone B i manjeg dela Zone A Jugoslaviji, a većeg dela Zone A i Trsta Italiji. Italija i Jugoslavija su tom prilikom zagarantovale — odredbama prihvaćenog specijalnog statuta — uživanje punih prava nacionalnim manjinama, a vlada u Rimu je uzela obavezu da održava slobodnu luku u Trstu.

Deklaracija o pravima
i dužnostima država

Jedna od zemalja koje su se najranije opredelile za puno i dosledno suprotstavljanje hladnom ratu bila je Jugoslavija — već u prvim poslerатnim godinama. Za razliku od vlada mnogih država koje su ulazile ili morale da udu u razne blokovske formacije, a u njima su se hladnoratne operacije ponekad i pasionirano planirale i vodile, Jugoslavija je bila zemlja sa vizijom boljeg sveta, ispravnijih međunarodnih odnosa. Taj svoj pogled je naša zemlja izne la i u sopstvenom nacrtu Deklaracije o pravima i dužnostima država, pripremljenom na smeni četrdesetih i pedesetih godina.

Tekst Deklaracije govori o pravu svake države (a) na samoopredelje nje i vlastitu nacionalnu državu, (b) na bezuslovno i neopozivo priznanje, (c) na postojanje, punu nezavisnost, integritet i suverenu jednakost sa drugim državama i na zaštitu tih svojih prava, (d) na jurisdikciju na svojoj teritoriji u skladu i sa priznatim međunarodnim pravima, (e) na miroljubivo intervenisanje kod dru gih država u korist svojih državljana, (f) na individualnu i kolektivnu samoodbranu od svakog napada drugih država i sve do povlačenja agresora.

Nijedna država nema pravo da povećava teritoriju suprotno Povelji UN ili da priznaje takvo uvećanje drugih država. Agresivni rat se stavlja van zakona i proglašava zločinom protiv mira.

U skladu sa iznesenim pravima formulisane su i dužnosti svih država među kojima su i (a) poštovanje suverene jednakosti, (b) obezbeđivanje uživanja prava čoveka i osnovnih sloboda, (c) neintervenisanje odnosno nemešanje u unutrašnje poslove drugih, (d) neugrožavanje međunarodnog mira i bezbednosti, (e) neizazivanje i nepodržavanje građanskih ratova, nereda i terorizma na tudem tlu, (f) uzdržavanje od pretnje ili upotrebe sile, (g) nestvaranje odnosno nepristupanje agresivnim vojnim blokovima, (h) nepružanje pomoći prekršiocima Povelje UN i druge obaveze.

Nuklearne bombe

Atomska bomba je rođena na ogled nom poligonu u Alamogordu, u Novom Meksiku, u SAD, 16. jula 1945. godine. Na slici je ta eksplozija. Neeksperimentalno je A-bomba prvi put bila detonirana 1945. godine, kada je bačena na Hirošimu, gde je 6. avgusta ubila 79.400 ljudi, ranila 65.000, razorila 6.820 zgrada, a 56.000 kuća, od ukupno 75.000, spalila u džinovskom požaru. Zatim je, 9. avgusta iste godine, pala i na Nagasaki, gde je poginulo 36.000 ljudi, ranjeno bilo 40.000, a 18.400 zgrada izgorelo. Posle toga, Japan je prestao da ratuje.

Svoju A-bombu stiču i SSSR — 1949. godine, zatim, 1952. i Britanija, 1960. Francuska, a 1964. i Kina. (Ovo su godine prvih uspešno izvedenih eksplozija).

U ovom razdoblju bio je potpisan, 1963. godine, međunarodni sporazum o zabrani obavljanja vojno-nuklearnih proba (sem pod zemljom).

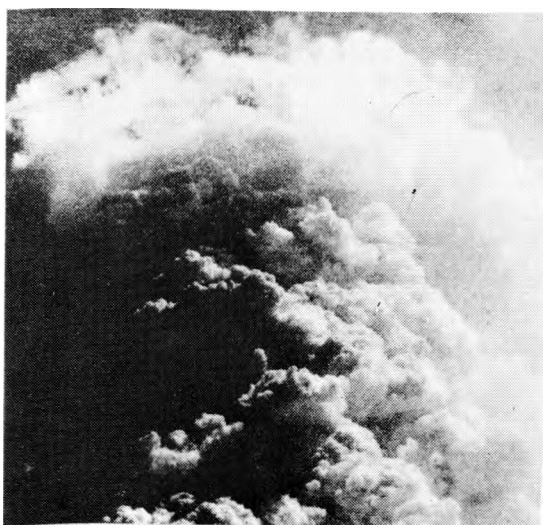

Korejski rat

U korejskom ratu (1950—1953. godine — u tom najvrelijem ratu unutar hladnog rata velikih sila, svet je u jednom trenutku bio doveden do ivice sveopšteg obračunavanja oružjem, kada je general Daglas Makartur, glavnokomandujući američkih trupa i međunarodnih snaga Ujedinjene komande (iz 16 zemalja) koje su se borile pod zastavom OUN, predložio da se atomske bombe bace na Kinu i tako suzbije pritisak ogromne mase vojnika u redovima dobrovoljačkih korpusa, upućenih u Koreju.

»General Makartur je bio spreman da prihvati rizik opšteg rata; ja na tako šta nisam bio spreman«, — govorio je predsednik SAD Hari Truman, koji je hazarderski raspoloženog vojskovođu po kratkom postupku smenio, u aprilu 1951, i na položaj šefa Ujedinjene komande postavio generala Metjua Ridžveja.

Prema tom ratu koji je imao sva obeležja kritičnog zaoštravanja međublokovskih odnosa i najdrastičnijeg ispitivanja snage i, oružja velikih sila na tuđem tlu, Jugoslavija je — i u početnoj velikoj pometnji u samim UN, a i kasnije, stalno, — imala vlastite, samostalno donošene i iznošene stavove. Okrenuti su bili ka brzom smirivanju opasnog sukoba, ka traženju političkog rešenja, ka omogućavanju ujedinjenja korejskog naroda, razdvojenog u dvema državama jednom veštački povučenom granicom, duž 38. paralele. Naša zemlja i Indija, nastupajući kao države s nezavisnom i vanblokovskom politikom, odigrale su bile vrlo konstruktivnu ulogu. Indija je postala čak predsedavajuća zemlja u Komisiji za utvrđivanje primirja.

Podeljena Koreja je jedan od najstarijih problema u OUN. Posle neuspelog pokušaja da se putem opštih slobodnih izbora stvori ujedinjena nezavisna Koreja i tako ukloni podela zaostala iz drugog svetskog rata, na Korejskom poluostrvu su 1948. godine nastale dve zasebne vlade u dvema državama: u socijalistički orijentisanoj Severnoj Koreji, i u prozapadnoj Južnoj, sa stacioniranim velikim američkim vojnim efektivima.

Na vest da su sevemokorejske jedinice prešle, 25. juna 1950, demarkacionu liniju, Savet bezbednosti je dva dana kasnije preporučio članicama OUN da pruže pomoć Južnoj Koreji — da bi se uspostavili mir i bezbednost u tom području. A 7. jula te godine Savet se izjasnio i za stvaranje Ujedinjene komande UN s najvećim učešćem i sa vodećom ulogom SAD. Rat je bio pun preokreta. Najpre su snage Ujedinjene komande stigle do same kineske granice na reci Jalu. Onda su stupili u rat kineski dobrovoljci — ukupno ih je bilo, u tako nazivanim jedinicama, oko 200.000. Oni su potisnuli jedinice Ujedinjene komande do samog juga Korejskog poluostrva. Smene ofanziva i protivofanziva, napredovanja i povlačenja, na kraju su bile prekinute pregovorima, koji su doveli do potpisivanja sporazuma o primirju na demarkacionoj liniji 27. jula 1953. u Panmundžomu. Primirje je bilo na snazi decenij ama, jer politička konferencija 1954. godine nije uspela da nađe rešenje za korejski problem.

Komisiju UN za ujedinjenje i obnovu Koreje raspustila je Generalna skupština OUN 1974. godine, posle sporazuma dveju korejskih država, zaključenog 4. jula 1972, da rade na ujedinjavanju zemlje (a) miroljubivim sredstvima, (b) bez oslanjanja na strane sile, (c) razvijajući veliko nacionalno jedinstvo.

Ujedinjenje 15 miliona Korejaca na severu i 35 miliona na jugu još je bilo stvar nekog budućeg vremena.

Balkanski savez

Trojni sporazum Jugoslavije, Grčke i Turske, potpisan u Ankari početkom 1953. godine, i Ugovor o savezu, saradnji i uzajamnoj pomoći tih triju zemalja, sklopljen 9. avgusta 1954. na Bledu, bili su usmereni na razvijanje dobrih međunarodnih odnosa na Balkanskom poluostrvu, a i inače, na unapređivanje međusobne saradnje na političkom, privrednom, kulturnom i vojnom planu.

Bila je to zanimljiva novina među dokumentima o utvrđivanju međudržavne saradnje i odnosa u tadašnjem svetu s oštrom podelom povećeg broja zemalja u dva bloka. U ovom slučaju, jedna dosledno vanblokovski opredeljena zemlja sklopila je ugovor sa dvema članicama jednog od dva glavna bloka, Atlantskog saveza, ali taj Balkanski pakt po jugoslovenskoj koncepciji, nije ni na koji način bio vezivan za NATO, Jugoslavija nije imala nikakve obaveze prema balkanskim članicama NATO kada one izvršavaju svoje obaveze u Atlantskom savezu. Atlantski pakt — opet — ne bi imao nikakve obaveze prema Grčkoj i Turskoj u pogledu obaveza koje su one preuzele na sebe stupanjem u trojni Balkanski savez. Takođe je bitno obeležje ovog trojnog ugovora bila činjenica da on nikog nije ugrožavao, da nije bio uperen ni protiv koga.

Ali, nailaskom krupnijih promena u svetskoj političkoj situaciji, funkcija trajnog saveza sve je više postajala stvar prošlosti.

— Ne, hvala, pušim samo jugo slovenske cigarete...
(Karikatura čuvenog Dejvida Loua, objavljena povodom Titove posete Britaniji 1953. godine u »Dejli mirom«)

Prva poseta Britaniji

Odazivajući se pozivu premijera Vinstona Čerćila, koji je uručio ministar inostranih poslova Antoni Idn kada je, u prvoj zvaničnoj poseti jednog šefa britanske diplomati je Jugoslaviji, bio u Beogradu, u septembru 1952. godine — predsednik Tito je boravio u Britaniji od 16. do 21. marta 1953. Bila je to prva državna poseta jednoj zapadnoj zemlji.

U razgovorima sa čerčilom i Idnom bili su razmotreni svi krupni problemi međunarodnih odnosa u svetu. Na kraju posete, predsednik Tito je ovako ocenio njene rezultate:

»Za vrijeme boravka u Britaniji mi smo još više učvrstili uvjerenje da će saradnje između naše dvije zemlje biti od velike koristi kako za naše narode, tako i za očuvanje mira u Evropi. U neposrednom kontaktu i razgovorima s odgovornim ljudima — sa članovima vlade Velike Britanije — postignuto je sve što smo mi i očekivali, ostvarena je puna saglasnost u gledanju na najvažnije probleme koji se tiču Britanije i Jugoslavije i situacije u Evropi uopće.«

Predsednik Tito sa kraljicom Elizabetom i kraljicom-majkom, sa vojvodom od Edinburga i princezom Margaretom

Izborne novine

Moša Pijade izabran je za predsednika Savezne skupštine početkom 1954.

Na osnovu novog Ustavnog zakona održani su novembra 1953. godine izbori za Saveznu narodnu skupštinu, a uporedo s tim i za republičke skupštine. Budući da je tim ustavnim promenama uveden novi tip skupštinske dvodomnosti, izražen u opštepolitičkim većima i većima proizvođača, bilo je potrebno sprovesti izbore za dve vrste poslanika.

Što se tiče Savezne narodne skupštine, izbori su izvedeni tako što je poslanike Saveznog veća biralo sve punoletno stanovništvo sa biračkim pravom. Tako je na glasačka mesta izašlo ukupno 10,580.648 građana, odnosno 89,4 odsto od ukupnog broja upisanih birača. Od toga je za kandidate Narodnog fronta glasalo 9,045.857 birača, odnosno 95,7 odsto. Biračko telo za izbor Veća proizvođača konstituisano je po glavnim delatnostima — u proizvodnji, transportu, trgovini i poljoprivredi. Tako je, recimo, u delatnosti industrije i zanatstva bilo upisano 1,321.318, a u poljoprivredi 4,829.300 birača. Učešće birača iz ovih grupa bilo je vrlo visoko — oko 99 odsto. Izbori su vršeni na posredan način, preko posebnih tela, izabranih u okviru svake od ovih delatnosti, a iz njih su, zatim, delegirani predstavnici u Veće proizvođača.

Narodni front postaje Socijalistički savez

Grupa članova prvog Saveznog izvršnog veća, izabranih posle usvajanja Ustavnog zakona

Polazeći od osnovnih opredeljenja Šestog kongresa SKJ, Narodni front utvrđivao je sebi nove zadatke. On se, kao oblik najmasovnije političke aktivnosti građana, sve više afirmisao kao politička osnova celokupnog sistema socijalističkog samoupravljanja. U stvari, ova organizacija sve više je proširila domet samoupravne aktivnosti građana na celinu društva i time povećavala njihovu društvenu moć i uticaj.

Sa ovakvim postavkama pristupilo se širokim pripremama za Četvrti kongres Narodnog fronta Jugoslavije, koji je održan krajem februara 1953. Na tom kongresu Narodni front je promenio noziv u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije.

O novim zadacima Socijalističkog saveza na Kongresu su govorili drug Tito, koji je izabran za predsednika, i Edvard Kardelj, koji je izabran za generalnog sekretara. U svom referatu Kardeij je posebno ukazivao na nezamenljivi značaj demokratske aktivnosti radnih masa u izgradnji novog društva i avangardnoj ulozi koju u toj aktivnosti ima Savez komunista. U referatu je ujedno data duboka teorijska analiza problema i protivrečnosti koje se javljaju u izgradnji socijalističkog društva, a posebno je dat kritički osvrt na ideologiju i praksu staljinizma.

Na Kongresu, u čijem je radu učestvovalo 2.200 delegata, vođena je opsežna rasprava o narednim zadacima u materijalnom i društvenom razvoju zemlje, kao i u oblasti međunarodne aktivnosti. Kao najviši organ Socijalističkog saveza izabran je Savezni odbor od 155 članova.

Obračun sa malograđanskim liberalizmom

U sprovođenju političke linije Šestog kongresa SKJ, kojom su otvorene nove perspektive razvoja demokratskih i humanih odnosa u socijalističkom društvu, do izražaja je dolazilo snažno jedinstvo komunista, ali je bilo i dosta nesnalaženja, kolebanja, pa i otpora. Pogotovo je do raznih skretanja došlo u ponašanju onih komunista koji su bili navikli samo na direktivne metode u političkom delovanju i koji su nastojali da nametnu dogmatsku liniju daljem razvoju Partije i društva. Uporedo s tim, sve više se probijala i malograđanska stihija koja je počela da istupa sa tradicionalnim parolama građanske demokratije.

Centralni komitet SKJ na vreme je uočio ove tendencije, pa je posle svog plenuma od juna 1953. na njih skrenuo pažnju partijskom članstvu posebnim pismom u kojem se ukazuje na potrebu veće aktivnosti i odlučnijeg suzbijanja svih vidova antipartijskog ponašanja.

U međuvremenu je malograđanska stihija dobila nov zamah, pošto je u njeno ime počeo da istupa jedan od najuticajnijih ljudi u CK SKJ — Milovan Đilas. U toku nekoliko meseci on je u partijskom listu »Borba« objavljivao seriju članaka sa teorijskim pretenzijama, a u časopisu »Nova misao« istupio je sa otvorenim pamfletom, izrazito klevetničke sadržine, uperenim protiv SKJ i njegovog rukovodstva. Uglavnom, Đilas je celo rukovodstvo proglasio birokratskim i konzervativnim, a takvim je označio i samo postojanje Saveza komunista, dok je istovremeno ponudio neku svoju »koncepciju« koja se svodila na uspostavljanje višepartijske demokratije.

Iako nisu naišla na neki naročiti odziv u domaćoj javnosti, ova Đilasova istupanja izazvala su ipak dosta zabune utoliko pre što se radilo o jednoj od vodećih političkih ličnosti. A veliki publicitet dobila su u inostranstvu, naročito u konzervativnim krugovima, pa i u redovima ustaško-četničkih grupacija u emigraciji koje su u Đilasu počele da gledaju svog saveznika.

Sve ovo navelo je CK SKJ da delu je brzo i energično, pa je već januara 1954. godine na njegovoj III plenarnoj sednici razmatran Đilasov slučaj. Tok sednice je prenošen preko domaćih radio-stanica i sutradan je opširno objavljen u štampi. Posle iscrpne rasprave doneta je jednodušna ocena da je Đilas napustio partijsku liniju i klasni pristup i da je dospeo na pozicije malograđanskog liberalizma. Edvard Kardelj je Đilasove ideje označio kao mešavinu anarhizma i buržoaskog liberalizma, a u suštini kao platformu koja vodi restauraciji građanskog društva, dok je Moša Pijade isticao da je klevetničko pisanje Đilasa nespojivo sa komunističkim moralom. U završnoj reči drug Tito je pozvao celokupno članstvo SKJ da se bori protiv svih devijacija u političkom životu i da još odlučnije sprovodi odluke Šestog kongresa.

Na sednici je Đilas isključen iz Centralnog komiteta i izrečena mu je kazna poslednje partijske opomene. Odmah zatim Đilas je podneo i ostavku na funkciju predsednika Savezne narodne skupštine koju je dotad vršio. Za novog predsednika izabran je Moša Pijade.

Pošto nije ni kasnije odustao od svojih napada na partijsku liniju, Đilas je isključen i iz Saveza komunista.

Kardelj o Đilasu

... »Đilasova koncepcija demokratije nije naša, nego mešavina anarhizma i burioasko-liberalističkih formi. ..
» . .. On traži da komunisti pretvore Jugoslaviju u jedan sveopštini diskusioni klub, u kome će ljudi nadmudrivati o tome ko traži više demokratije i slobode umesto da se sa jačanjem socijalističkih odnosa bore za stvarni napredak socijalističkog demokratizma .. .«

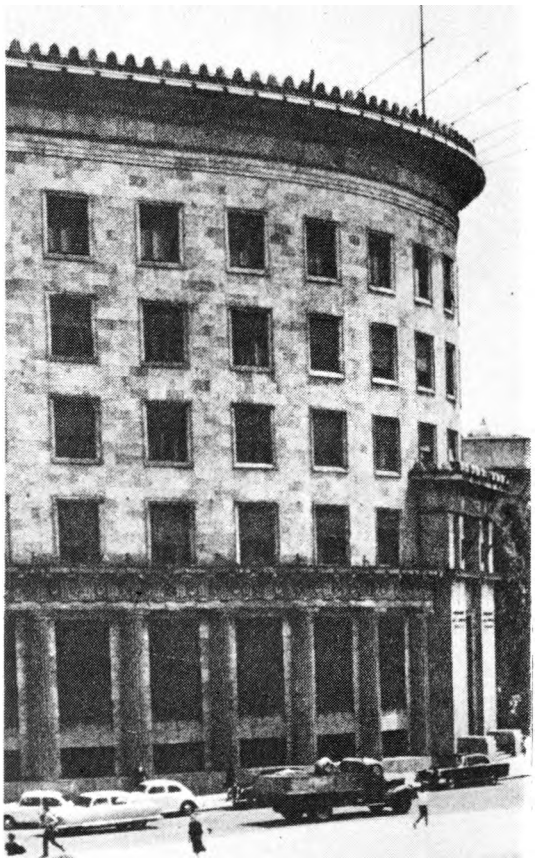

U ovoj zgradi nekadašnje Agrarne banke posle rata bilo je sedište CK KPJ. U njoj je održana sednica najvišeg partijskog rukovodstva na kojoj je izvršen obračun sa liberalizmom

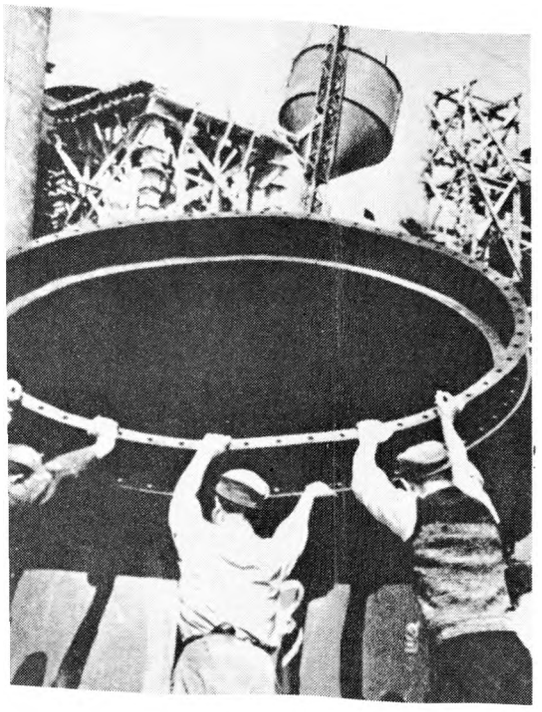

Radovi na rekonstrukciji preduzeća »Magnohrom« u Kraljevu

Rudari Trepče u predahu između, dve smene

Novi privredni sistem

Snažan udarac praksi administrativnog upravljanja privredom zadat je uvođenjem novog privrednog sistema početkom 1952. godine. Bio je to sistem »stopa fondova i akumulacije« koji je, pod rukovodstvom Borisa Kidriča, duže vreme pripreman u saveznim privrednim resorima, da bi, na kraju, bio iznet na vanredno zasedanje Narodne skupštine FNRJ u vidu paketa od više zakona: o planskom upravljanju narodnom privredom, o budžetima, o društvenim doprinosima i porezima i o platnom fondu preduzeća.

Ovim zakonima, u stvari, ukinuto je direktno i sveobuhvatno planiranje kojim je iz centralnih planskih organa, preko odgovarajućih ministarstava i direkcija, propisivano preduzećima šta i kako da proizvode, odakle da nabavljaju materijal, kome da liferuju proizvedenu robu i slično. Uvođenjem radničkog samoupravljanja pokazalo se da bi bilo neodrživo nastaviti sa ovakvom planskom praksom. Naime, neko vreme su radnički saveti postojali i na nivou čitavih privrednih grana i grupacija. Sastavljeni od predstavnika preduzeća, ovi granski radnički saveti na svojim sednicama ubedljivo su prikazivali do kakvih sve besmislica i promašaja dovodi administrativno planiranje i regulisanje, naročito kad je reč o proizvoljnom utvrđivanju planskih normativa, kao i o poremećajima u distribuiranju roba. U celokupnoj javnosti učvršćivalo se saznanje da se privredni život ne može ukalupiti u administrativne sheme i šablone i da će se ukidanjem administrativnog upravljanja postići da preduzeća proizvode više, bolje i jeftinije nego što je to dotad bio slučaj.

Novim sistemom »stopa fondova i akumulacije« zadržano je planiranje samo osnovnih proporcija reprodukcije. Izvršenje ovih proporcija obezbeđivaće se, ne više administrativnom prinudom, već zainteresovanošću samih preduzeća da u korist svojih fondova proizvode što više i što racionalnije. A usmeravanje osnovnih tokova reprodukcije i razvoja postizaće se posebnim sistemom društvenih doprinosa koji se kao obaveze utvrđuju preduzećima, zavisno od njihove tehnološke osposobljenosti i nivoa razvijenosti.

Ove novine bile su oduševljeno dočekane od radnika koji su u njima videli mogućnost da stvarno počnu da raspolažu određenim delom ostvarenog dohotka.

Doduše, taj deo koji je ostajao preduzećima bio je dosta skroman, budući da je i nacionalni dohodak zemlje bio još mali, dok su, naprotiv, izdaci za narodnu odbranu i ubrzanu industrijalizaciju bili i dalje obimni. U Federaciji je bila utvrđena lista prioritetnih objekata (elektrana, železara, fabrika mašinogradnje i slično) za koje je pre svih drugih trebalo obezbeđivati materijal, opremu, radnu snagu i drugo. A postojao je i poseban štab, sa izuzetnim ovlašćenjima, koji se brinuo da izgradnja ovih ključnih objekata teče nesmetano. Stoga su, u uslovima ovako napregnutih materijalnih bilansa, novine u privrednom sistemu mogle samo u ograničenom dometu da ispolje svoje kvalitete.

Međutim, i pored svega toga novi sistem je brzo zaživeo, pa je, štaviše, počeo da podstiče napore za brže savlađivanje materijalnih teškoća i ograničenja. Od posebnog značaja bilo je razvijanje stimulativnog nagrađivanja radnika. Samim tim što je preduzećima ostajao određeni deo ostvarenog dohotka na samostalnom raspolaganju, i to u zavisnosti od njihovog poslovnog uspeha, bilo je logično što su se i pojedinačni radni učinci sve više počeli dovoditi u zavisnost od tih opštih poslovnih bilansa.

Poznate su Kidričeve reči iz tih vremena: »Zasad sam još uvek ja vrhovni birokrata. A biću najsrećniji onda kad više ne budem smeo da potpišem nikakav akt bez saglasnosti radničkih saveta.*

Novim privrednim sistemom upravo je i bio otvoren put daljim ovlašćenjima radničkih saveta.

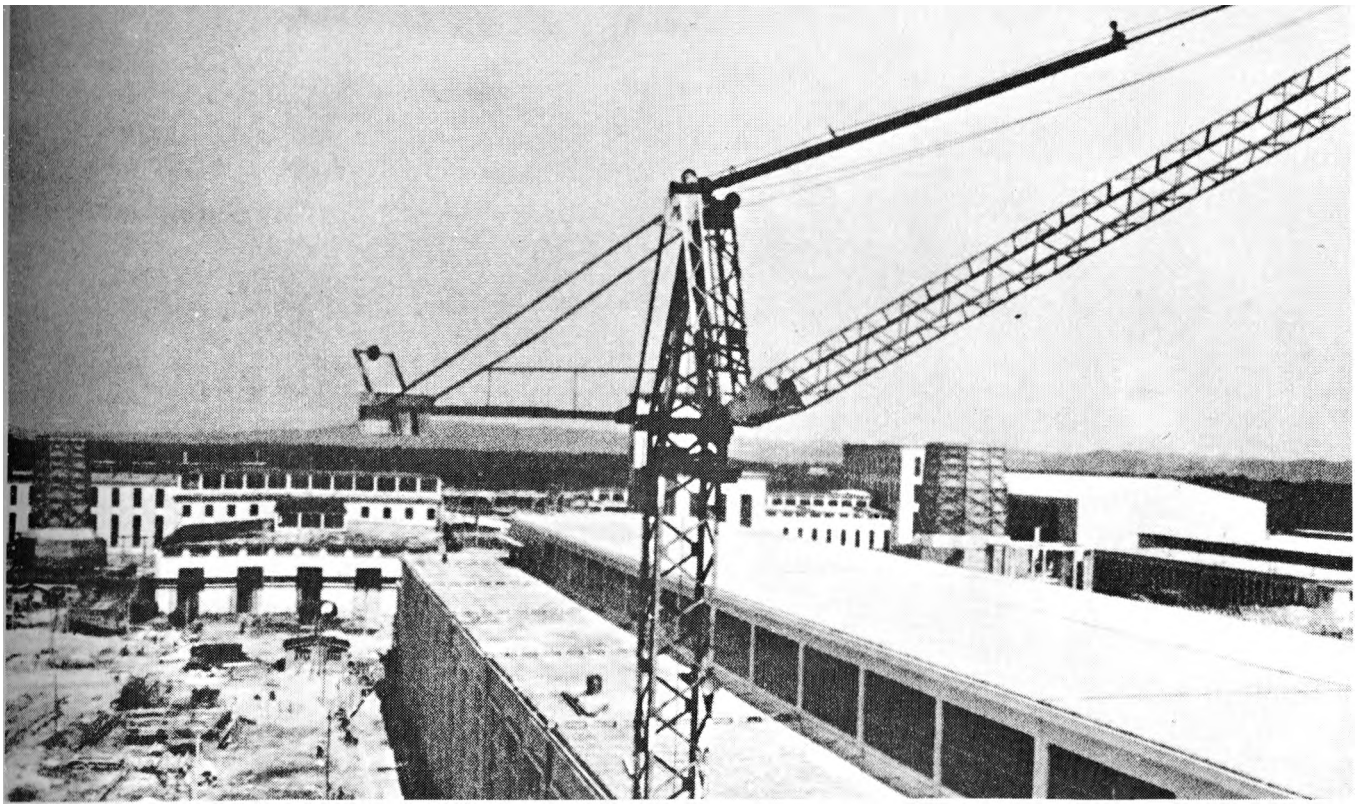

Izgradnja kombinata glinice i aluminijuma u Strnišču, danas Kidričevu

Smeli potezi

Ma koliko bila teška ekonomska situacija pedesetih godina, jugoslovensko rukovodstvo se ipak odlučuje na smele poteze — u pravcu napuštanja centralističkog i direktivnog sistema planiranja i administrativnog distribuiranja robe. Pošlo se od uverenja da će sama privreda, rukovođena neposrednim interesima i odgovornostima radnih kolektiva i njihovih radničkih saveta, nalaziti najbolja rešenja i biti u stanju da i u uslovima ozbiljne oskudice održava tempo proizvodnje i obezbeđuje odgovarajuću snabdevenost tržišta.

Već početkom 1951. godine ukida se administrativna distribucija za veliki deo roba, pa se one puštaju u slobodnu prodaju i prepuštaju slobodnom formiranju cena. Za taj trenutak i tadašnje teške uslove to je bio zaista odvažan korak. Ali, time su istovremeno stvoreni povoljniji uslovi za razvoj proizvodnje i tržišta, kao i za prevazilaženje raznih zastoja u cirkulaciji roba koji su bili uobičajeni u dotadašnjem krutom sistemu. U početku je za neke osnovne prehrambene artikle još zadržan sistem obezbeđenog snabdevanja — za hleb, masnoće, šećer i slično. A ubrzo je i to napušteno jer se pokazalo da će uvažavanjem tržišnih zakonitosti i stimulansa biti postignuti bolji rezultati u podizanju životnog standarda stanovništva.

Uporedo s tim došlo je i do zaokreta u politici prema poljoprivredi. Počelo se intenzivnije delovati na demokratskom povezivanju seljaka sa društvenim sektorom, a time i na pojačanom investiranju u ovu delatnost i njenom podizanju na viši agrotehnički nivo. I u celokupnoj razvojnoj politici postupno se naDuštao dotadašnji kurs forsiranja isključivo bazičnih industrijskih grana i sve više se uspostavljala usklađenost odnosa u strukturi cele privrede a i investicija.

Tih godina se zapravo već privodi kraju izgradnja energetskih, metalurških i drugih ključnih objekata koji su projektovani u Prvom petogodišnjem planu, a koji su apsorbovali najveći deo raspoloživih sredstava zemlje. Nastupilo je vreme da se investicije mogu usmeriti i ka poljoprivredi, prerađivačkoj industriji i sličnim delatnostima, gđe se one brže aktiviraju i neposrednije doprinose podizanju životnog standarda.

Izbori za radnički savet u preduzeću »Dinamo« u Subotici

Sa zaokretom koji je izvršen u jugoslovenskoj privredi u pravcu bržeg razvoja proizvodnja roba za široku potrošnju trgovine su postajale sve raznovrsnije, a gradske pijace sve bogatije

Ne mora sve samo jedna generacija

Početkom pedesetih godina, pod pritiskom velikih izdataka za odbranu zemlje i realizovanje dalekosežnih programa industrijalizacije, materijalni bilansi bili su krajnje napregnuti. Dovoljno je napomenuti da je tih godina privreda izdvajala za zarade i druge potrebe standarda zaposlenih, kao i za sopstvena ulaganja preduzeća, jedva nešto iznad polovine društvenog proizvoda, dok je sve ostalo zahvatala država za odbrambene i razvojne zadatke i za finansiranje svojih javnih službi. U tom trenutku ipak su se već nagoveštavale mogućnosti da se olakša položaj preduzeća i poboljša životni standard.

Kao osnovno, trebalo je usporiti tempo ulaganja u tešku industriju i druge bazične grane, a pojačati ulaganja u prerađivačku industriju i poljoprivredu.

U tom smislu je u 1955. godini najavljen novi kurs u ekonomskoj politici. Trebalo je učiniti zaokret u pravcu »popuštanja kaiša«, kako je to popularno tumačeno. Suštinu tog zaokreta objasnio je drug Tito u svom poznatom govoru u Karlovcu. On je istakao da sve napore u izgradnji socijalizma ne treba da podnese na svojim plećima samo jedna generacija, već da treba omogućiti da i ona oseti plodove tih napora. Napominjući da su u osnovi već udareni temelji našoj industrijalizaciji, Tito je najavio politiku usklađenijeg investiranja i ukazao na potrebu da se u razvojnoj politici poštuje načelo »protezanja prema guberu«.

Ova pitanja iscrpno su razmatrana na proširenoj sednici Izvršnog komiteta CK SKJ u oktobru 1955. godine. Zauzeti su sledeći stavovi: o smanjenju opšteg obima investicija, o usklađivanju bazičnih i prerađivačkih grana, o ubrzanom razvoju poljoprivrede, o podizanju ličnog i društvenog standarda, o stimulisanju produktivnosti i racionalnosti proizvodnje i o bržem razvoju nedovoljno razvijenih republika i regiona.

U tom trenutku su najvažniji objekti Prvog petogodišnjeg plana već bili završeni. Struktura privrede je bitno izmenjena, tako da je industrija postala vodeća privredna delatnost, čime su stvoreni uslovi da se Jugoslavija u narednim godinama počne brže približavati srednje razvijenim industrijskim zemljama. O snažnom tempu industrijalizacije govori podatak da je od 1947, kada je počeo Prvi petogodišni plan, pa do 1955. godine utrostručena proizvodnja sredstava za proizvodnju, dok je elektrifikacija išla još brže. U tim godinama Jugoslavija je već ušla u period visokih stopa privrednog rasta.

Došlo je, dakle, vreme da se razvojna politika usmeri ka potpunijem podmirivanju svakodnevnih potreba ljudi, kako u oblasti lične potrošnje, tako i u pogledu društvenog standarda. Ovo je bilo povezano i s pitanjima daljeg razvoja samoupravnog privređivanja, pre svega, u odnosu na principe raspodele prema radu i stimulativnog nagrađivanja. S razlogom je isticano da će se u privredi prednosti samoupravnog sistema brže izraziti ako radnici neposredno osete rezultate svog zalaganja u proizvodnji i samoupravnoj aktivnosti.

U periodu između 1952. i 1956. godine već je donekle bio ubrzan porast životnog standarda, iako je i dalje bio sporiji od rasta nacionalnog dohotka. A uskoro se i to kretanje uskladilo. Posle celog prethodnog perioda velikih odricanja i opšte oskudice, ove promene snažno su se oseti le u svakodnevnom životu radnih ljudi i građana. Uporedo s tim, ubrzan je i priliv seoskog stanovništva u gradove, u kojima su se pružali povoljniji uslovi za rad i zaradu, pa je i to doprinelo podizanju opšteg nivoa standarda.

Oživljavanje poljoprivrede

Sredinom pedesetih godina došlo je do snažnog poleta u poljoprivredi. Od posebnog značaja bile su dve okolnosti: uvedena su novа rešenja za razvoj zemljoradničkog zadrugarstva, a u ekonomskoj politici nastalo je preusmeravanje razvoja u pravcu bržeg unapređivanja poljoprivrede. Zahvaljujući tome, naglo se poveća-" la zainteresovanost seljaštva za konkretno uključivanje u razne oblike saradnje sa društvenim sektorom kako bi se proizvodnja na njihovim gazdinstvima podigla na viši agrotehnički nivo.

Najvažnije je bilo postići da se seljaštvo, koje je dotad većinom tavorilo u skučenim okvirima polunaturalne proizvodnje, počne brže usmeravati ka modemom tržišnom privređivanju. Osnovu za to pružale su nove zakonske odredbe o zemljoradničkom zadrugarstvu koje su omogućavale da seljak, ostajući i dalje gospodar na svom posedu, bude putem raznih oblika povezivanja i udruživanja uključen u modernu tehnologiju čiji je nosilac bila zadruga. Na taj način postupno se razvijala jedna nova praksa pod imenom »kooperacije« koja je označavala sasvim originalan put socijalističkog preobražaja poljoprivrede bez ikakvih primesa prinudnog udruživanja i kolektivizacije.

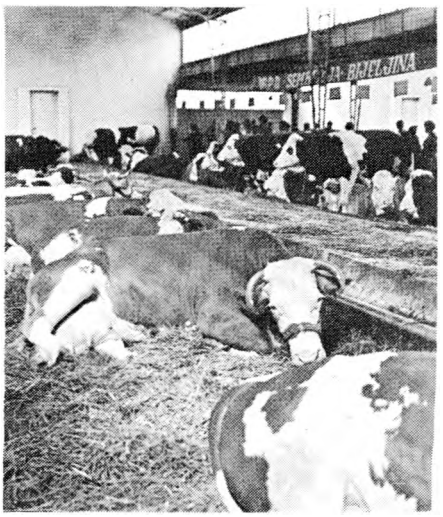

Brzi razvoj jugoslovenske poljoprivrede najbolje se ogledao na štandovima i paviljonima Međunarodno ; poljoprivrednog sajma u Novom Sad'i

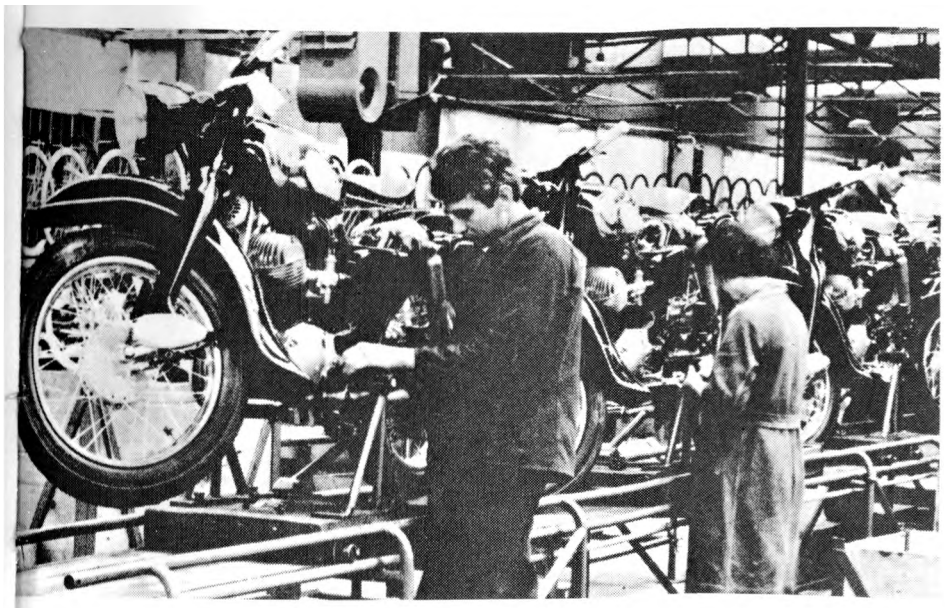

Na prvomajskoj paradi u Beogradu 1955. pojavio se u koloni Narodne tehnike prvi automobil domaće proizvodnje »Zastava« koji je docnije popularno nazvan »Fića«. Dve godine pre toga nekadašnji kragujevački Vojnotehnički zavod počeo je da prerasta u automobilsku fabriku u kooperaciji sa italijanskom firmom »Fiat«. Proizvodnja u ovoj fabrici se postupno osamostaljivala i sa tekuće trake silazio je sve veći broj automobila sa delovima proizvedenim u zemlji. Veliki uspeh na našem tržištu imali su u to vreme i proizvođači motocikla. Popularno vozilo »Fića< (dole) i montaža motocikla u fabrici »Pretis« kod Sarajeva (levo)

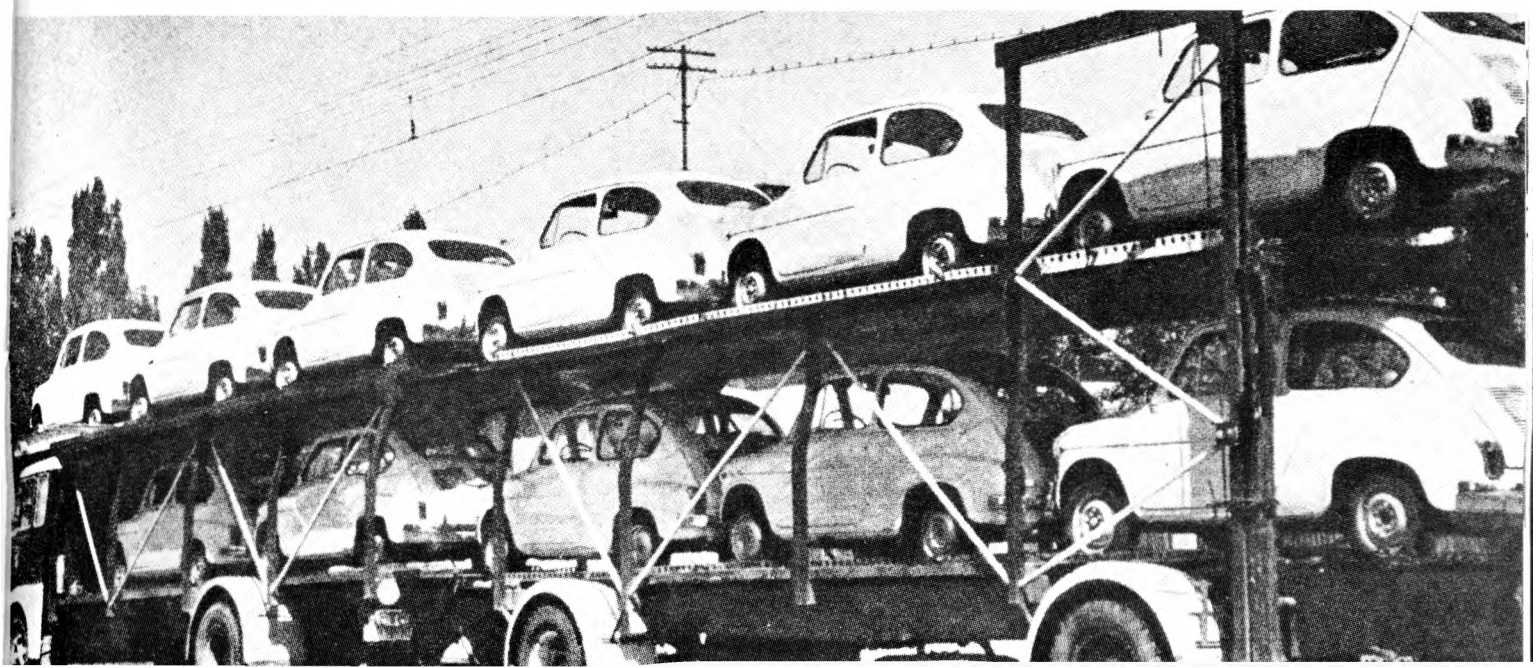

Novi gradovi

Početkom pedesetih godina jedan od najvidljivijih znakova razvoja Jugoslavije bio je nagli porast gradskog stanovništva, nastajanje novih i proširivanje starih gradova. Struktura stanovništva je počela nezadrživim tempom da se kreće na štetu seoskog. Jugoslavija je postajala industrijska zemlja. Poljoprivredno stanovništvo je učestvovalo u ukupnom sa 60,9 odsto u 1953. godini, da bi u 1962. taj broj opao na blizu 50 odsto.

Dok je pre rata stanovništvo uglavnom bilo raspoređeno u velikom broju malih naselja i u nekoliko velikih gradova, dotle je u pedesetim godinama bila već vidljiva široka urbanizacija koju je odlikovalo stvaranje manjih i gradova srednje veličine sa sve većom naseljenošću. Iako su veliki gradovi, takođe, brzo rasli, karakteristika tog perioda bili su manji moderni gradovi u kojima se razvijala industrija. Broj nekadašnjih malih i sitnih naselja (do 2.000 stanovnika) naglo je opadao.

Zahvaljujući industrijalizaciji rađali su se i sasvim novi gradovi: Velenje, Novi Travnik, Nova Gorica. Naglo su se razvijali i republički i pokrajinski centri, najviše Titograd i Skoplje, zatim Priština.

Nekadašnje kasabe i varošice, sa industrijalizacijom zemlje, brzo su izrasli u moderne gradove. Na slikama: Titovo Uzice (gore), Priština (desno) i Titograd (dole)

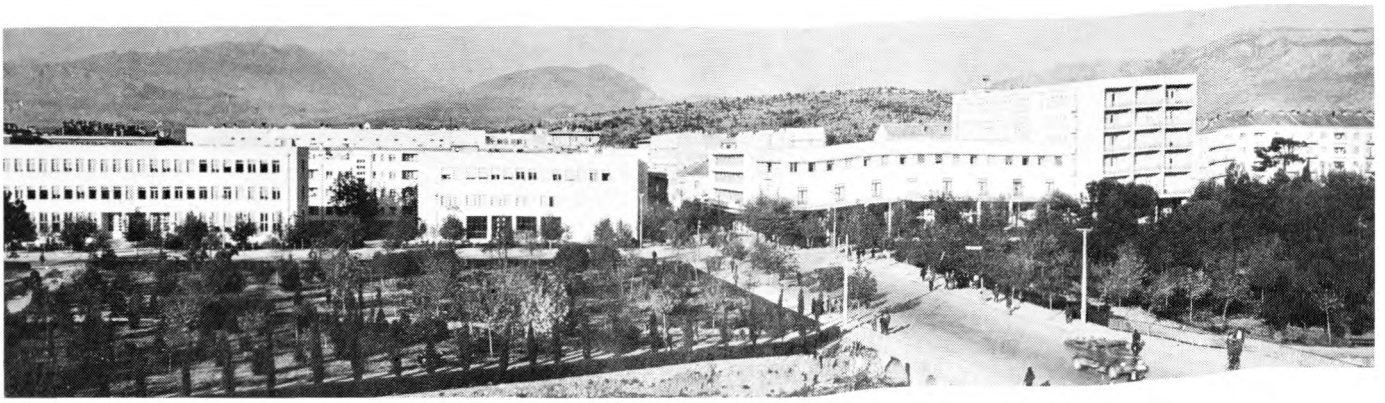

Na izvestan način, simbol posleratnih jugoslovenskih gradova — industrijskih centara, postalo je Velenje, rudarsko mesto na severu Slovenije. Oko rudnika lignita izgrađen je moderan grad po svim zahtevima savremene arhitekture i kulture stanovanja. Neposredno posle rata ovde je bilo oko 600 kuća, da bi već 1961. bilo više od šest hiljada stanovnika i više od 2.200 modernih stanova. Oko rudnika dizale su se i druge moderne fabrike u šumi nebodera, novog jezera i velikih aleja.

Slično su se razvijali i drugi industrijski centri, kao Zenica ili Bor, gde se oko železare i rudnika stvorilo mnoštvo modernih postrojenja i fabrika, zatim škole, fakulteti i univerziteti.

Vredi zabeležiti rađanje potpuno novog grada — Nove Gorice, koja nije postojala pre rata. Posle rata Jugoslaviji je pripalo predgrađe Gorice, u kojoj je živeo veliki broj Slovenaca. Jugoslovenski deo imao je tek nekoliko periferijskih kuća. Odmah posle oslobođenja, odnosno početkom pedesetih godina, Nova Gorica je počela da se razvija kao savremeni grad sa sopstvenom industrijom.

Sličan prosperitet doživeli su i drugi jugoslovenski gradovi: Tetovo, Niš, Kragujevac, Koprivnica, Bjelovar i mnogi drugi.

Početkom šezdesetih godina broj stanovnika, u odnosu na predratni period, u Skoplju i Titogradu povećan je za četiri puta, u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu i Ljubljani za oko tri puta, u Novom Sadu za blizu dva puta itd.

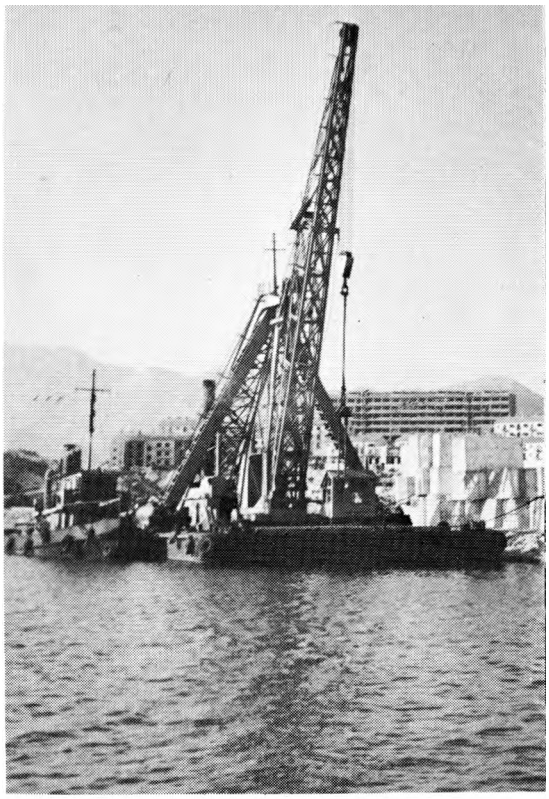

Masovno zapošljavanje seoskog stanovništva u nepoljoprivrednim delatnostima podsticalo je izgradnju sasvim novih gradova koji su nicali tako reći na ledini. Na slikama: Ploče (sasvim gore), Novi Beograd (levo) i Velenje (dole)

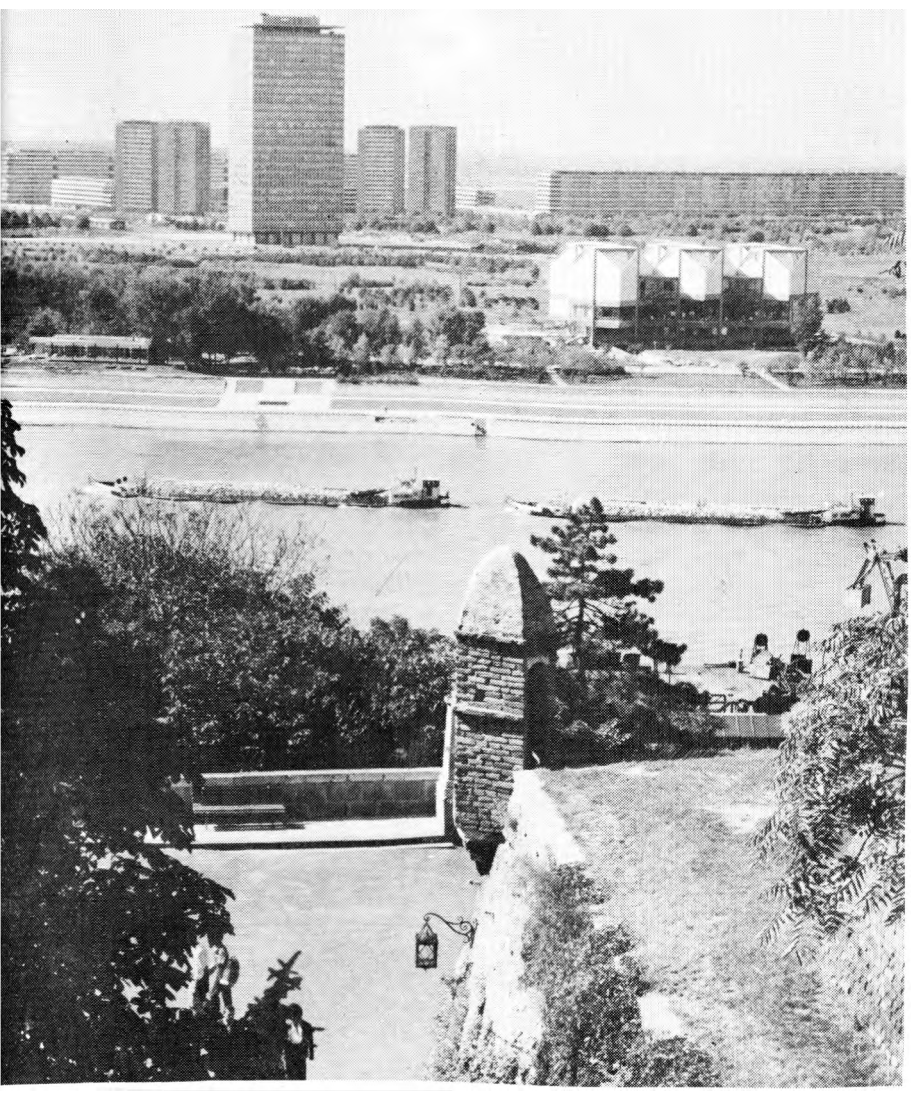

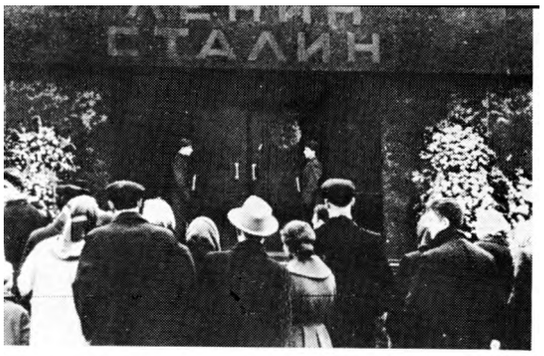

Od Staljinove smrti do XX kongresa KPSS

U noći između 5. i 6. marta 1953. godine, iz Moskve je krenula u svet vest o smrti Josifa Visarionoviča Džugašvilija Staljina, čoveka koji je uspeo posle smrti Vladimira Iljiča Lenjina, čije poverenje zapravo nije uživao, da uzme u svoje ruke rukovođenje državnim poslovima i partijom i zadržao to — sve do svog poslednjeg časa.

U počasnoj straži kraj odra u Kremlju bili su, naravno, i glavni naslednici: Georgij Maksimilijanovič Maljenkov i Nikita Sergejevič Hruščov. Ali, ime Maljenkova — sa još nekoliko dobro poznatih, poput Molotovljevog ili Berijinog, — neće dugo ostati na spisku glavne rukovodeće garniture.

— u SSSR radije nazivane »borbom protiv kulta ličnosti« — u kojoj je jedan od najkrupnijih događaja bio čuveni tajni referat na XX kongresu KPSS, u februaru 1956. U njemu je Hruščov — prema fantastično brzo i obilno procurelim informacijama — iscrpno govorio o Staljinovim greškama i samovolji, nabrojao mnogobrojna njegova nedela, osudio ih, obećao da se neće ponoviti, a da će ispraviti ono što se može.

Bilo je mnogo toga da se isprav lja, pa tako i Staljinova politika prema Jugoslaviji, za koju se uveliko već znalo da je bila ne samo pogre šna već i očigledno potpun promašaj.

Destaljinizacija: u Lenjinov mauzolej u Moskvi najpre je bio unesen kovčeg sa Staljinovim posmrtnim ostacima, a zatim, posle XX kongresa KPSS, iznesen i pokopan na drugom mestu, pod zidovima Kremlja. Staljinovo ime uklonjeno je bilo sa portala.

Beogradska i Moskovska deklaracija

Kada je Staljinova politika prema našoj zemlji doživela neizbežan slom, u kojem više nije bilo mesta ni samozavaravanju, kada je sasvim jasno postalo da neće moći dugo da nadživi svog glavnog autora, kada su se javili prvi znaci izvesnog razvedravanja u međunarodnim odnosima uopšte — primirje u Koreji, na primer — vlada SSSR je u junu 1953. godine predložila, a za njom i ostale istočnoevropske, da Jugoslavija ponovo pošalje svoje ambasadore u Moskvu, odnosno glavne gradove tih drugih zemalja.

U junu 1954. godine CK KPSS šalje pismo kojim predlaže Centralnom komitetu SKJ puno normalizovanje jugoslovensko-sovjetskih i partijskih i državnih odnosa. Jugoslovenski stav je bio da je normalizacija mogućna, ako joj se neće pristupati sa blokovskih pozicija, već kao nečemu što treba da bude primer'koegzistencije u međunarodnim odnosima, pa tako i u međusobnim odnosima država sa socijalističkim uređenjem. Isto je to važilo i za međupartijske odnose: uspostavljanje saradnje nije moglo značiti pristupanje jednoj grupaciji unutar međunarodnog radničkog pokreta.

Krajem marta 1955. godine u našu zemlju dolazi u zvaničnu posetu sovjetska delegacija izvanredno jakog sastava. Predvodi je član Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR i prvi sekretar CK KPSS Nikita Hruščov, a s njim je i tadašnji premijer Nikolaj Bulganjin.

U govoru koji je održao u Puli uoči te posete, predsednik Tito je pridao veliki značaj predstojećim razgovorima s najvišim sovjetskim rukovodiocima i ovako opisao osnovu na kojoj će se voditi:

»Mi smo im u toku priprema tog sastanka dali do znanja« — rekao je Tito — »ono što je već odavno znao čitav svijet, što je znao i pri čemu ostaje naš narod, da mi želimo razgovarati na ravnopravnoj osnovi, da želimo razgovarati kao nezavisna zemlja, da želimo ostati potpuno nezavisni u svim svojim postupcima — ubuduće kao i danas — da želimo da se nitko ne miješa u naše unutrašnje stvari, da je pitanje našeg unutrašnjeg uređenja naše sopstveno i da mi nismo spremni da dopustimo da se bilo ko miješa u naše unutrašnje probleme ni sa Istoka ni sa Zapada. 0 svemu tome oni su obavješteni neposredno od nas i na osnovu toga oni su riješili da dođu ovdje da mi s njima razgovaramo o problemima koji još između nas postoje, tako da ta normalizacija dobije jednu realnu podlogu, jednu čvrstu podlogu, te da nema iluzija ni sa njihove ni sa naše strane ...«.

Kada je sovjetska delegacija stigla u Beograd, 26. maja 1955. godine Hruščov je na zemunskom aerodromu, u prvom govoru na tlu ove nezavisne socijalističke zemlje, na koju je punih šest godina bio vršen svaki mogućni pritisak, izrazio žaljenje i ovako nastojao da objasni poreklo antijugoslovenske kampanje:

»Mi iskreno žalimo ono što se dogodilo i odlučno odbijamo sve ono što se nagomilalo u prethodnom periodu. Mi sa svoje strane, bez ikakve sumnje, u ovo ubrajamo provokatorsku ulogu koju su u odnosima između Jugoslavije i SSSR odigrali sada neprijatelji naroda Berija, Abakumov i drugi. Mi smo temeljno proučili materijale na kojima su se zasnivale teške optužbe i uvrede, koje su u ono vreme bile uperene protiv rukovodilaca Jugoslavije. Činjenice govore da su ove materijale isfabrikovali neprjatelji naroda, prezreni agenti imperijalizma, koji su se na prevaru uvukli u redove naše partije. Mi smo duboko ubeđeni da je period pogoršanja naših odnosa ostao za nama. Mi smo spremni da učinimo sve

što je potrebno da odstranimo sve prepreke koje smetaju potpunoj normalizaciji odnosa između naših država .. .«.

Ishod ove posete bio je jedan dokument od velikog značaja ne samo za budući razvoj jugoslovensko-sovjetskih odnosa: u njemu je prvi put u istoriji komunističkog pokreta, izričito bila potvrđena činjenica da su u izgradnji socijalističkog društva mogući različiti putevi, i da postoje.

Bila je to Deklaracija vlade FNRJ i SSSR, poznatija kao Beogradska deklaracija, kojom je saopštena obostrana saglasnost da se produži normalizovanje međusobnih odnosa i da se unapređuje uzajamna saradnja, držeći se, pri tom, načela poštovanja suvereniteta, nezavisnosti, integriteta i ravnopravnosti među državama u uzajamnim odnosima i odnosima s drugim državama. Dalje se navode priznavanje i razvijanje miroljubive koegzistencije među narodima, bez obzira na ideološke razlike i različitost društvenih uređenja, a to podrazumeva saradnju svih država na polju međunarodnih odnosa uopšte — posebno ekonomskih i kulturnih. Obe strane će se rukovoditi u međusobnim odnosima načelom uzajamnog poštovanja i nemešanja u unutrašnje stvari iz bilo kakvih razloga — privredne, političke ili ideološke prirode — jer su pitanja unutrašnjeg uređenja, različitih društvenih sistema i raznih oblika razvoja socijalizma stvar naroda pojedinih zemalja. Osuđeni su bili, u ovoj Deklaraciji, svaka agresija i svi pokušaji nametanja političke i privredne dominacije jedne zemlje nad nekom drugom. Zaključeno je bilo da politika vojnih blokova pojačava međunarodnu zategnutost, da podriva poverenje među narodima i pojačava opasnost izbijanja rata.

U aprilu 1956. godine Informbiro je neslavno završio svoj nimalo slavni život: bio je raspušten bez ikakve redovne rasprave, bez nekog sastanka učlanjenih partija — jednim tek saopštenjem, koje je trebalo sve da reši, a da mnogo ne kaže, da ne pominje ništa iz njegove ružne prošlosti. U tom neprihvatljivom epitafu, Kominformu je čak pripisana bila neka zasluga za »uklanjanje podvojenosti među komunističkim partijama«!

Godinu dana posle potpisivanja Beogradske deklaracije, za vreme posete jugoslovenske državno-partijske delegacije koju je predvodio predsednik Tito, u Moskvi je u junu 1956. godine potpisana Deklaracija o odnosima između SKJ i KPSS, poznatija kao Moskovska deklaracija. Njome je normalizovanje odnosa prošireno i na sferu međupartijskih, pri čemu je naročito bilo utvrđeno sledeće:

»Obe strane« — istaknuto je — »pridržavajući se gledišta da su putevi socijalističkog razvitka u raznim zemljama i uslovima različiti, da bogatstvo formi razvoja socijalizma doprinosi njegovom jačanju, i polazeći od činjenice da je i jednoj i drugoj strani tuđa svaka težnja da nameće svoje mišljenje u određivanju puteva i oblika socijalističkog razvitka — složile su se u tome da gore pomenuta saradnja treba da se zasniva na punoj dobrovoljnosti i ravnopravnosti, na prijateljskoj kritici i na drugarskom karakteru razmene mišljenja o spornim pitanjima među našim partijama«.

Za našu zemlju su ove dve deklaracije bile dokumenti trajne vrednosti i obaveznosti, što nije uvek bio slučaj na drugoj strani (čak i u godini potpisivanja Moskovske deklaracije — kada se, 1956, dogodio veliki potres u Mađarskoj). Ali, različita povremena tumačenja ovih dokumenata nikada nisu mogla da izmene bilo šta u osnovi na kojoj su se jugoslovensko-sovjetski odnosi jedino mogli razvijati, u postinformbirovskom vremenu.

Predsednik Tito u Moskvi 1956. godine

Sovjetska delegacija u Beogradu ***1955.*** *godine*

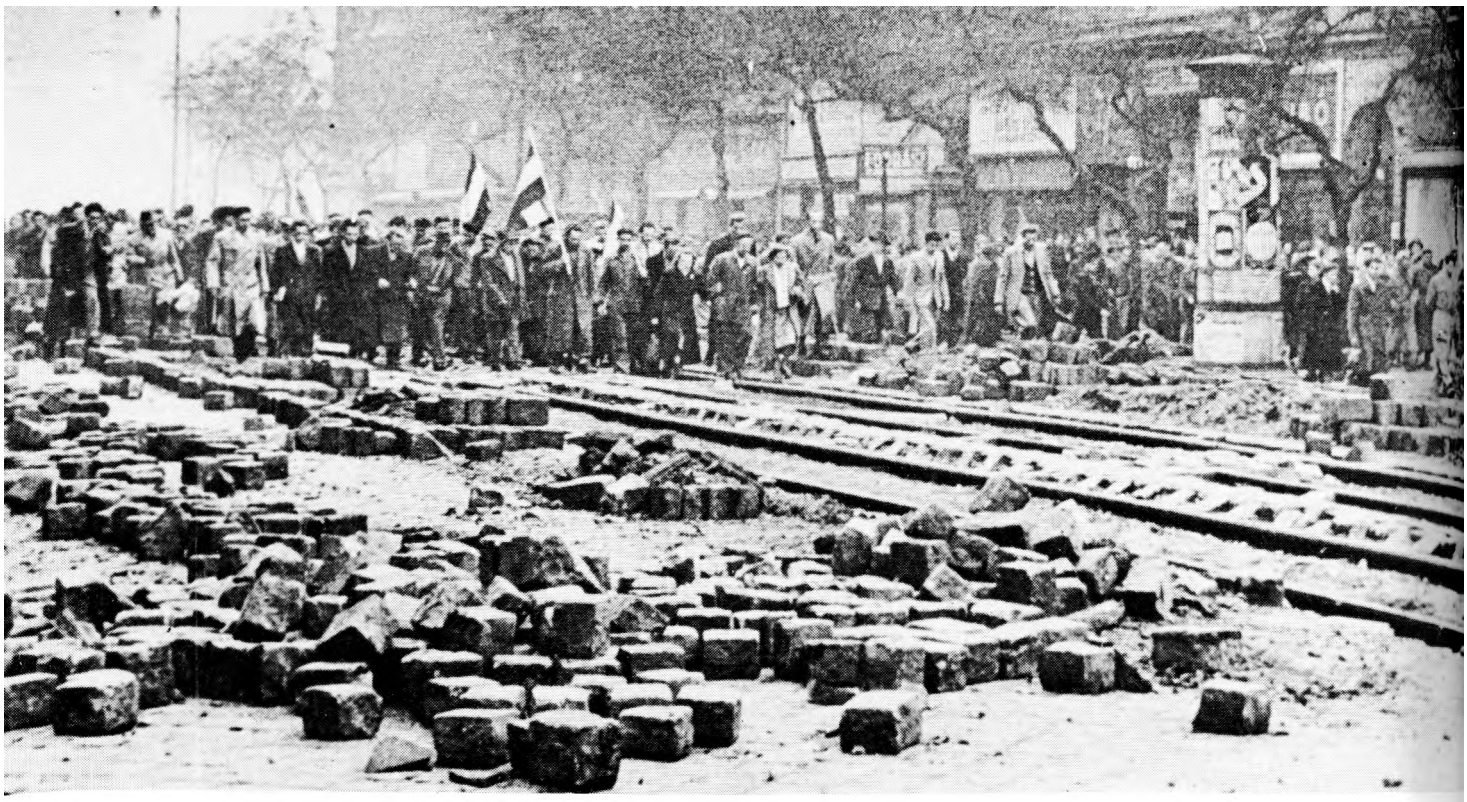

»Šta je manje zlo — ili haos, građanski rat, kontrarevolucija i novi svjetski rat, ili intervencija sovjetskih trupa koje su tamo bile. Ono je katastrofa, a ovo je pogreška. Ako to spasi socijalizam u Mađarskoj, tada ćemo, drugovi, moći da kažemo, iako smo protiv miješanja, da je sovjetska intervencija bila nužna. Ali, da su oni prije bili preduzeli sve, ne bi došlo ni do kakve vojne intervencije« — rekao je predsednik Tito u Puli, 11. novembra 1956. godine, iznoseći jasan i principijelan stav naše zemlje, još jednom ponovljen.

Veliki potres u Mađarskoj 1956. godine

Talas nezadovoljstva koji je zahvatio deo istočne Evrope pedesetih godina najsnažnije se osetio u Mađarskoj, gde je posle smene dugovečnog, a veoma nepopularnog rukovodstva, na čijem je čelu bio Maćaš Rakoši, došlo i do krvavih obračunavanja s mnogo ljudskih žrtava i velikom materijalnom štetom.

U Istočnom Berlinu, u junu 1953. godine, velike demonstracije protiv naglo povećanih radnih normi pretvorile su se u generalni štrajk koji se burno proširio i po unutrašnjosti DR Nemačke i obuhvatio ukupno oko 200.000 zaposlenih. Intervenisale su sovjetske trupe i ugušile nemire. U tim operacijama bilo je i ranjenih i mrtvih.

Žrtava je znatno više bilo tri godine kasnije, u junu 1956. u Poljskoj, kada je njeno tadašnje rukovodstvo oružjem odgovorilo na radničke nemire u Poznanju i pokušalo da izvođenjem grupa demonstranata pred sud skine krivicu sa sebe. Nije uspelo, jer je na čelo Poljske bio doveden Vladislav Gomulka, tako reći pravo iz zatvora, u kome je, kao jedna od žrtava staljinističkih progona, bio od 1951. do 1955. godine.

Nije se uvek, i svuda, lako odustajalo od nastojanja da se unutrašnji konflikti ponajpre pripišu zaverama inostranog porekla, iz onog drugog blokovskog kruga. I tako se tek pri kraju sedamdesetih godina našlo, u udžbenicima u DR Nemačkoj, i mišljenje da su nemiri pedesetih godina na teritoriji te zemlje bili delimično i plod grešaka u rukovođenju.

U Mađarskoj je potres bio najteži. Birokratizacija celog sistema uprave, staljinistički metodi u svemu i svačemu, svođenje uloge partije na grubo komandovanje, brzi pad životnog standarda, prisilno raseljavanje mnogobrojnih ljudi proizvoljno proglašavanih sumnjivim — sve je to, zajedno s mučnim osećanjem ne mogućnosti da se stvarni nacionalni interesi održavaju i u unutrašnjoj i spoljnoj politici, stvaralo krajnje eksplozivnu situaciju.

Zbog teških grešaka koje je počinio dok je svu vlast držao, Maćaš Rakoši nije mogao ostati u vremenu bilo kakve destaljini

Budimpešta u vrtlogu žestokih sukoba: demonstranti i sovjetski tenkovi...

zacije, raa i početne samo, pa je, u vrenju kakvo je nastalo u Budimpešti, ali i u unutrašnjosti, u julu 1956. morao da podnese ostavku, s prethodnim priznanjem da je bio kriv za mnogo štošta. Njegov odlazak nije, međutim, označio neku ozbiljniju promenu prilika, jer je njegova desna ruka, Erne Gere, postao prvi sekretar Partije mađarskih trudbenika, a na svojim položajima su ostali i mnogi drugi kompromitovani ljudi iz Rakošijevog aparata.

Prelazak na usporeno i polovično rešavanje gorućih problema, sa izrazito slabim raspoloženjem za demokratizaciju političkog života i za poboljšavanje životnog standarda radnih ljudi samo su pojačavali nezadovoljstvo, veoma već snažno u avgustu, septembru, oktobru. Sredinom oktobra Gere pokušava da dolaskom sa delegacijom PMT u Jugoslaviju smiri malo prilike kod kuće, računajući na ugled naše zemlje a i zato što su mađarske mase od samog početka destaljinizacije tražile da se javno ogradi i zatraži izvinjenje zbog dugogodišnje antijugoslovenske kampanje, vođene po Staljinovom nalogu.

Po povratku u Budimpeštu, Gere se suočava s pojačanim zahtevima za ozbiljnim reformama. Poplašen time, on zaključuje da je primena sile jedini izlaz. Tako je došlo do prve intervencije sovjetskih vojnih jedinica, ocenjene kod nas kao nova teška greška.

I Gere je morao da ode. Novi premijer je Imre Nađ, ugledna politička ličnost, a novi prvi sekretar PMT Janoš Kadar, autentični predstavnik radničke klase, i sam žrtva Rakošijeve strahovlade. Nađova vlada je obećala demokratizovanje unutrašnjeg života, uvođenje radničkih saveta, nameru da sa SSSR pregovara o nekim bitnim pitanjima saradnje, spremnosti da poradi na bržem podizanju životnog standarda, a istovremeno je zatražila povlačenje sovjetskih trupa iz Budimpešte. Ali, stanje se nikako nije popravljalo: ulične borbe, u kojima se, pored stvarno slobodarski i napredno orijentisanih ljudi, počinju pojačano angažovati i neki kontrarevolucionarni elementi, dovele su zemlju na rub katastrofe.

U času koji je nagoveštavao približavanje Mađarske strašnim nevoljama, predsednik Tito upućuje, u ime CK SKJ, poruku u kojoj je rekao da je razumljivo ogorčenje mađarskog naroda, ali da bi bilo izvanredno štetno i za interese tog naroda i socijalizma uopšte ako bi opravdane promene potkopale veru radnih ljudi u socijalizam i neophodni razvoj socijalističke demokratije.

U vrlo teškoj situaciji, vlada SSSR objavljuje 30. oktobra deklaraciju o uređenju odnosa među socijalističkim državama s na vođenjem načela nezavisnosti i nemešanja. Tok događaja nije se, međutim, mogao više izmeniti. Nađova vlada je 1. novembra saopštila nameru da odmah istupi iz Varšavskog saveza s objavom neutralnosti Mađarske pod okriljem UN i sa zahtevom da generalni sekretar svetske organizacije stavi na dnevni red raspravu i prisustvo sovjetskih trupa u toj zemlji.

Prvi sekretar CK KPSS Hruščov, doleteo je, iznenada, 2. novembra na Brione, gde se u dugom razgovoru s predsednikom Titom interesovao za jugoslovenski stav prema Mađarskoj, mada mu je bio poznat. Hruščov nije pominjao, iole konkretnije, da je u Moskvi već pripremljena bila i druga vojna intervencija.

Već 4. novembra ujutro sovjetske trupe su pnovo intervenisale i ugušile pobunu. Nova vlada, s Janošem Kadarom na čelu, ogradila se od odluka Nađove vlade i osudila ih. Imre Nađ, sa još petnaestak političkih ličnosti, dobio je azil u našoj ambasadi — dat na osnovu načela međunarodnog prava i humanih razloga. U jugoslovenskoj ambasadi su ostali sve do 22. novembra, kada su sami odlučili da je napuste, pošto je prethodno mađarska vlada dala garancije našoj vladi da se Imre Nađu i njegovim saradnici ma neće ništa desiti zbog delatnosti do 4. novembra. Taj međudržavni sporazum nije bio poštovan. Čim su izišli iz ambasade — Nađa i njegove saradnike sovjetski vojni organi odveli su u nepoznatom pravcu. Kasnije se saznalo da su bili prebačeni u Rumuniju, odakle je Nađ vraćen u Budimpeštu, da bude osuđen na smrt i pogubljen.

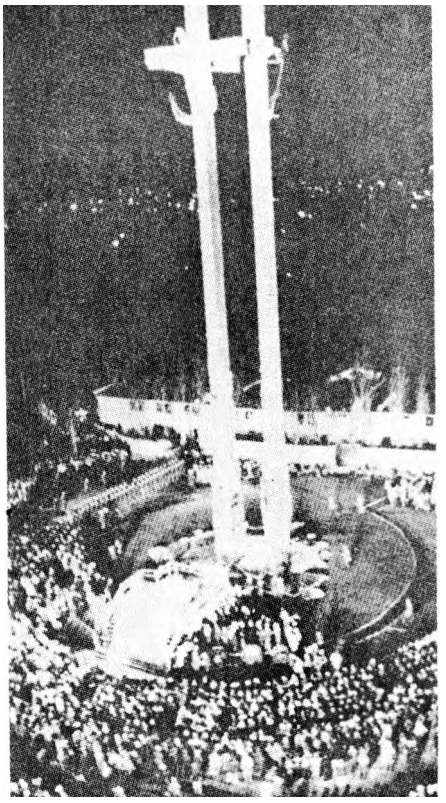

Potresi u Poljskoj

U Poljskoj su potresi trajali dve i po decenije od samog početka procesa izvesne destaljinizacije, započetog 1956 godine, kada su, četiri meseca posle XX kongresa KPSS, izbili radnički nemiri u Poznanju, 28. juna, a u unutrašnjoj krizi u poljskom rukovodstvu na njegovo čelo dospeo Vladislav Gomulka, koji će u decembru 1970. morati da podnese ostavku, pošto je vlada slala trupe da guše nemire u baltičkim gradovima. Spomenik žrtvama tih nemira, podignut je u džinovskim razmerama deset godina kasnije, u 1980, kada je Gomulkin naslednik Edvard Gjerek takođe bio prinuđen da se povuče — u novim teškim nemirima zbog zakasnelog rešavanja mnogih krupnih društveno-političkih i privrednih proble-, ma i da preda dužnost Stanislavu Kanji, s kojim je počelo novo razdoblje reformi.

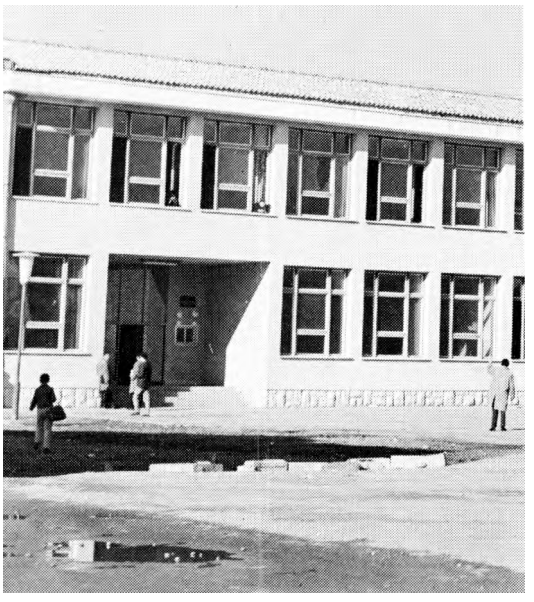

Zgrada Tehničkog fakulteta u Titogradu

Snažan razvoj sistema obrazovanja i vaspitanja

Za razvoj obrazovanja poseban značaj ima 1958. godina. Tada je donesen, posle svestrane javne rasprave, Zakon o školstvu. Time je bio inaugurisan novi tip škole već jasnih samoupravnih kontura, na kojem se sve do osamdesetih godina zasniva razvoj sistema obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji.

Škola više nije bila samo obrazovna ustanova, već i mesto gde se vaspitavaju mladi ljudi. U njoj nisu više postojali samo nastavni planovi i programi već i vanškolske aktivnosti za čije finansiranje su stvarani posebni opštinski, sreski i republički fondovi. Čak je i klasična inspekcija odumirala. Umesto toga stvarani su prosvetno-pedagoški zavodi i službe da se pomogne školama u delikatnom poslu obrazovanja i vaspitanja.

Od 1958. godine škole su se sve više prilagođavale, naročito u vanškolskim aktivnostima, specifičnostima svog kraja i privrede. Došlo je do povezivanja privrednih organizacija sa školskim ustanovama.

Na čelu škole, kao samoupravni organ, nastao je školski odbor u koji su ulazili predstavnici opštine, članovi školskog kolek-

Iz laboratorijuma Medicinskog fakulteta u Sarajevu

Visoki dometi zdravstvene zaštite

Sredinom 1953. godine posebnim zakonima uvedeno je samoupravljanje i u zdravstvene službe, gde su putem društvenih saveta zaposleni u zdravstvenim ustanovama, zajedno sa predstavnicima društvene zajednice, počeli sami da odlučuju o načinu rada, ulaganju sredstava i drugim pitanjima. Uporedo s tim rastao je i broj građana koji su imali šira osiguranička prava. U prvim posleratnim godinama, na primer, nešto više od milion i po stanovnika imalo je zdravstveno osiguranje, a početkom šezdesetih godina gotovo celo stanovništvo (99 odsto).

Vreme pedesetih i početak šezdesetih godina odlikuje se iskorenjenjem dečje paralize, izuzetnim zamahom borbe protiv tuberkuloze otvaranjem većeg broja antituberkuloznih dispanzera, uvođenjem masovnog fluorografisanja stanovništva i vakcinacije dece protiv klasičnih dečjih bolesti.

Razvoj stručnog školstva i fakulteta učinio je da je Jugoslavija početkom šezdesetih godina imala više od I3.000 lekara (deset hiljada je diplomiralo posle rata), a u bolnicama je u to vreme bilo već 95.000 postelja (utrostručeno u odnosu na prve posleratne godine).

Ulaganja u zdravstvo koja su početkom šezdesetih godina već bila veća od 12 odsto nacionalnog dohotka, pokazala su rezultate i u produžetku prosečnog veka stanovništva. Od 1952. do 1962. godine bio je produžen, u prošeku, život muškaraca za 6 godina, a žena za 6,5. Tako je prosečan vek Jugoslovena 1962. iznosio 62 godine, a žena 64 godine.

Zakonom o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja u 1963. godini stvorene su osnovne zajednice osiguranika od komune do Federacije. Javili su se i novi oblici samoupravljanja i samoupravnog uticaja na zdravstvenu politiku i posebno na raspodelu dohotka prilikom ugovaranja zdravstvenih usluga između zdravstvenih ustanova i zavoda za socijalno osiguranje.

tiva i zainteresovani radni ljudi i građani (predstavnici pojedinih privrednih preduzeća i roditelji). U određenom uzrastu i učenici su postajali članovi školskog odbora ili bar nastavničke, odeljenske i razredne zajednice.

Istovremeno, novim Zakonom je stvoren celokupan obrazovno-vaspitni sistem u koji su ušle sve školske ustanove — od osnovnih do fakulteta, zatim dopunska nastava za obrazovanje odraslih, seminari i kursevi na radničkim i narodnim univerzitetima, dopisno školovanje. To je i period u kojem naročito snažno počinju da se razvijaju srednje stručne škole, otvaraju fakulteti u većim industrijskim centrima. «

Snažan zamah razvoju nove škole dao je i novi sistem finansiranja i raspodele dohotka iz 1962.

Uporedo sa snažnim razvojem sistema obrazovanja i vaspitanja, povećavane su i investicije i sredstva za kvalitetniju nastavu. Raste broj školskih kabineta, udžbenici se obezbeđuju na vreme, a stvaraju se i prvi tipski projekti za izgradnju modernih školskih ustanova. Za obrazovanje se izdvaja prosečno godišnje između 4 i 5 odsto nacionalnog dohotka. Obaveznim osnovnim školovanjem od 7—15. godine starosti obuhvaćeno je u školskoj 1961/62. godini 85 odsto dece (u 1953 — 71 odsto — u oko 15.000 osnovnih škola. Oko 1.700 srednjih škola pohađa oko 160 hiljada đaka. Naročito raste broj ženske omladine koja se sve više opredeljuje za tehničke struke, do tada smatrane muškim profesijama.

Prvi u svetu

Krajem pedesetih godina ubrzano raste broj studenata na višim i visokim školama i fakultetima. Na to je uticala nova zakonska odredba koja je omogućavala upis i bez završene srednje škole, ukoliko se sa uspehom položi prijemni ispit, a zatim i izuzetno široke mogućnosti za vanredno studiranje. Na oko 250 viših i visokih škola i na fakultetima bilo je blizu 160 hiljada studenata. Jugoslavija je bila tada prva u svetu po broju studenata u odnosu na broj stanovnika.

Nastava na jezicima narodnosti

U skladu sa politikom nacionalne ravnopravnosti, posle rata je počeo razvoj nastave na jezicima devet narodnosti koje žive u Jugoslaviji, i to na svim stepenima obrazovanja.

Školske 1961/62. godine bilo je ukupno 1.391 osnovna škola sa oko 226 hiljada učenika i nešto više od 7 hiljada nastavnika na svim jezicima narodnosti. U 64 srednje stručne škole išlo je oko 8.400 učenika, a u 24 gimnazije oko 3.500 učenika. U srednjim školama i gimnazijama radilo je te godine oko hiljadu nastavnika. Ukupno je tada bilo 870 osnovnih škola ili odeljenja na albanskom jeziku koje je pohađalo oko 143.000 učenika. Na ovom jeziku je držana nastava u 27 stručnih škola i 8 gimnazija koje je pohađalo ukupno oko 6.000 učenika.

Nastava na bugarskom jeziku bila je iste godine za oko 7 hiljada učenika u 89 osnovnih škola ili odeljenja. Na češkom jeziku je nastavu pohađalo 825 učenika.

U 28 osnovnih škola ili odeljenja učilo je školske 1961/62. godine blizu 2.500 učenika na italijanskom jeziku. U 1 stručnu školu išlo je 12 učenika, a u gimnaziju (bilo ih je 5) oko 300 učenika.

U 262 škole ili odeljenja išlo je oko 48 hiljada osnovaca koji su učili na mađarskom jeziku, zatim u 31 stručnoj školi bilo je oko 4.000, a u 6 gimnazija oko 2.000 đaka.

Iste školske godine na rumunskom jeziku bila je nastava u 35 osnovnih škola za oko 5.500 učenika, u 2 stručne škole za 83 đaka i za 114 učenika u jednoj gimnaziji.

Na rusinskom jeziku nastavu je pohađalo oko 1.500 učenika u 5 osnovnih škola. Na slovačkom — oko 8.900 učenika u 33 osnovne škole, 75 u jednoj stručnoj i oko 160 učenika u jednoj gimnaziji.

Školske 1961/62. godine nastava na turskom jeziku bila je u {56 škola za oko 10.000 učenika, u jednoj stručnoj školi za 112 učenika i u jednoj gimnaziji za 47 učenika.

To je bila i osnova za razvoj visokog školstva na pojedinim jezicima narodnosti do čega će doći sedamdesetih godina.

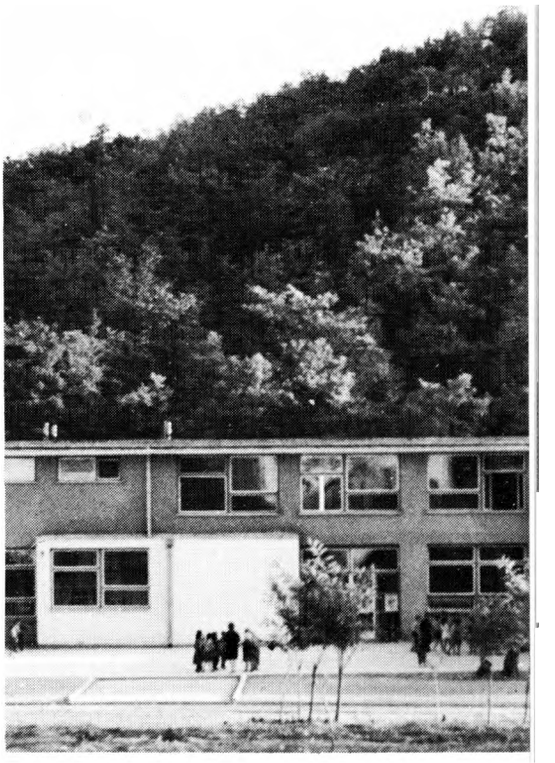

Ogledna škola u Prištini

Roman godine

Razmah umetničkog stvaralaštva tokom pedesetih godina označen je i zasnivanjem novih priznanja za najveća dostignuća u pojedinim oblastima. Tako se 25. januara 1954. godine po prvi put dodeljuje NIN-ova nagrada za »Roman godine« koja će postati tradicionalna i afirmisati se kao jedna od najznačajnijih priznanja za literarna dostignuća u nas.

Prema propozicijama, nagrada se dodeljuje za najbolji roman objavljen na srpskohrvatskom jeziku u toku jedne godina a izbor vrši poseban žiri sastavljen od uglednih književnih kritičara koje imenuju organi društvenog upravljanja lista »NIN«.

Od osnivanja do 1980. godine priznanje za roman godine dobili su sledeći pisci i dela — 1954: Dobrica Ćosić za roman »Koreni«, 1955: Mirko Božić »Koreni«, 1956. Oskar Davičo, »Beton i svici«, 1957: Aleksandar Vučo: »Mrtve javke«; 1958: Branko Ćopić »Ne tuguj bronzana stražo«; 1959: nagrada nije dodeljena; 1960: Radomir Konstantinović »Izlazak«, 1961: Dobrica ćosić »Deobe«; 1962: Miroslav Krleža »Zastave«; 1963: Oskar Davičo »Gladi«; 1964: Oskar Davičo »Tajne«; 1965: Ranko Marinković »Kiklop«; 1966: Meša Selimović »Derviš i smrt«; 1967: Erih Koš »Mreže«; 1968: Slobodan Novak »Miris, zlato, tamjan«; 1969: Bora ćosić »Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji«; 1970: Borislav Pekić »Hodočašće Arseni ja Njegovana«; 1971: Miloš Crnjanski »Roman o Londonu«; 1972: Danilo Kiš »Peščanik«; 1973: Mihailo Lalić »Ratna sreća«; 1974: Jure Franičević Pločar »Vir«; 1975: Miodrag Bulatović »Ljudi sa četiri prsta«; 1976: Aleksandar Tišma »Upotreba čoveka«; 1977: Petko Vojić Purčar »Dom, sve dalji«; 1978: Mirko Kovač »Vrata od utrobe«; 1979: Pa vie Ugrinov »Zadat život«, 1980: Slobodan Selenić »Prijatelji«.

Sazrevanje filmskog izraza

Za prodor novih stvaralačkih zamisli u našoj kinematografiji značajno je da je 1951. godine počela decentralizacija filmske proizvodnje: filmska preduzeća postaju samostalne proizvodne jedinice sa elementima radničkog samoupravljanja i umetničkim savetima. Iste godine, po delu Sime Matavulja, nastaje »Bakonja fra Brne« zagrebačkog režisera Fedora Hanžekovića, delo pouzdane filmske naracije i suptilno oblikovanih likova. Po sudu mnogih filmskih kritičara to je najcelovitiji estetički poduhvat u posleratnom jugoslovenskom filmu, naravno, gledano iz filmsko-istorijskog ugla. Te iste godine stvara se prvi dečiji jugoslovenski film »Kekec« Jožea Galea, dugo nedosegnut u svom žanru, film koji nam je doneo nagradu na Venecijanskom festivalu.

Beogradski režiser Vladimir Pogačić snima 1954. film »Anikina vremena«, još jednu značajnu ekranizaciju književnog dela (ovoga puta po motivima proze Ive Andrića), a iste godine dobij amo zabavno-muzički film »Vesna« režisera Františeka Capa, koji pobeđuje na tek pokrenutom, Prvom festivalu jugoslovenskog filma u Puli.

Sledećih godina jugoslovenski film se naglo razrasta, po broju poduhvata, u tematskom smislu i gledano sa zanatsko-tehničke strane. Sve prisutnije otvaranje prema kulturama Istoka i Zapada stvara povoljnu klimu radoznalosti i kritičkog odmeravanja i poređenja sa značajnim poduhvatima u savremenom filmu. Dva kratka igrana filma iz 1955. godine — Babajin »Ogledalo« i »Pečat« Dušana Makavejeva — označavaju značajan početak našeg nekonvencionalnog ili eksperimentalnog filma. Iste, 1955. godine Zika Mitrović snima jedan od prvih naših filmskih »hitova« — »Ešelon doktora M«.

Ratne teme i ljudske dileme iz rata nastavljaju da se provlače kroz jugoslovenski film: Vladimir Pogačić 1956. snima film »Veliki i mali«, a France Štiglic »Dolinu mira«. Oba dela pokazuju kako je zrelost filmskog izraza konačno kročila u jugoslovenski film. Sledeće godine Pogačić stvara filmski omnibus »Subotom uveče«, fino iscizeliran film sa neorealističkim štimunzima i nizom savre-

menih likova sa ulice, dok u »Zenici« Jovana Zivanovića prvi put ozbiljno sagledavamo raskorak između društvenog uspona i lične sreće: u prvom planu su intimni lomovi ljudi kojima porodična sreća izmiče usled naraslih radnih obaveza.

Velika epska tema migracije ljudi iz škrtih krajeva, sa popaljenih zgarišta, na plodna ravničarska polja, obrađena je 1959. u Bulajićevom »Vlaku bez voznog reda«, u kome se provlači mnoštvo slojevitih sudbina likova iz naroda. Sledećih godina (1960/61), trojica istaknutih režisera stvaraju svoje najznačajnije filmove: »Svoga tela gospodar« Fedor Hanžeković, »Uzavreli grad« Veljko Bulajić i »Balada o trubi i oblaku« Frane Stiglio.

U 1962. godini jugoslovenski film dobija jednu od najboljih komedija sa savremenom temom — film »Prekobrojna«, sa izvanrednim kreacijama Milene Dravić i Ljubiše Samardžića, kojima ovaj film otvara put u sve značajnije projekte do današnjih dana. Kao podatak o zrelosti poimanja ratne epopeje na filmu, nastaje »Kozara«, koja će i u inostranstvu privući široku publiku.

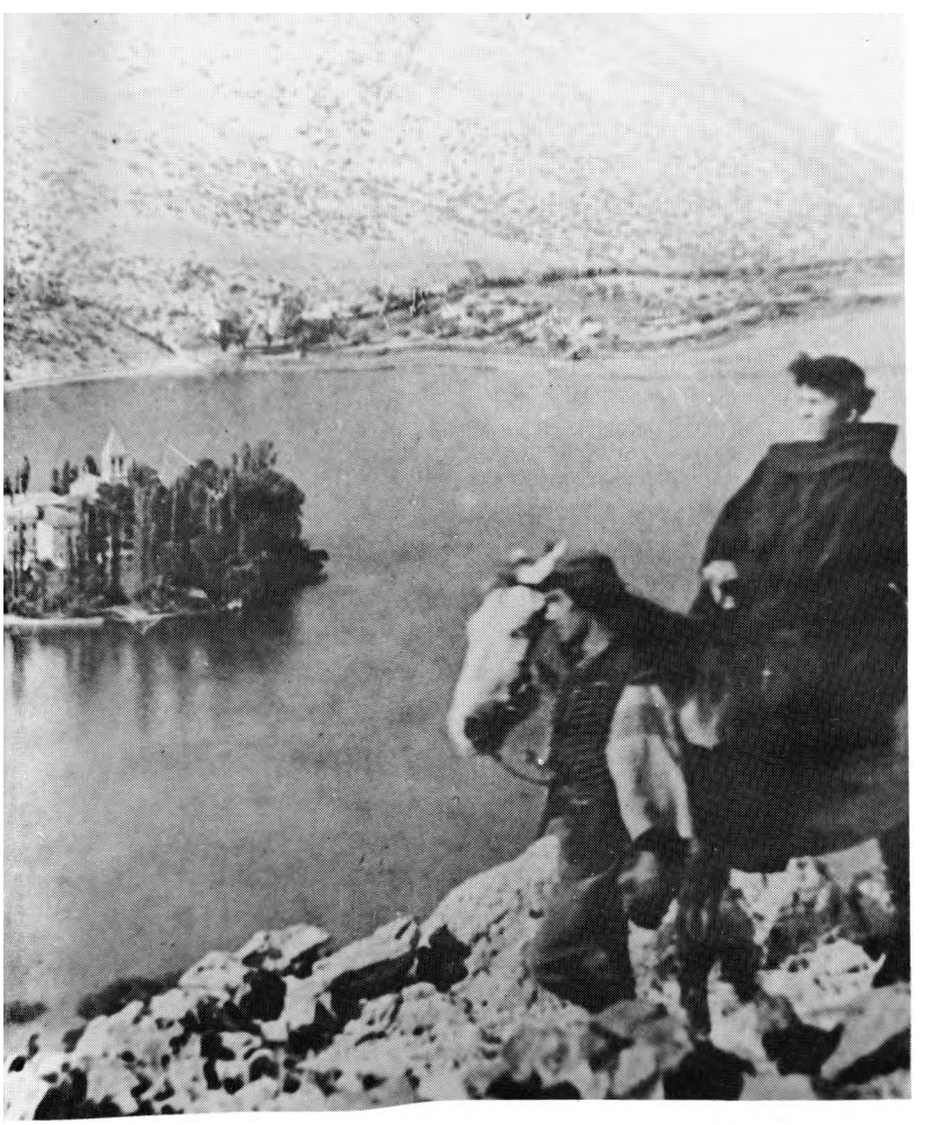

Ambasadori naše muzike

Dok je jugoslovenska reproduktivna umetnost u predratnom periodu, pa i u prvim poratnim godinama, u svetu bila poznata pretežno kroz uspešnu delatnost nekolicine umetnika, uglavnom operskih pevača, (Milka Trnina Zinka Kune), osnivanjem ansambla »Zagrebački solisti« 1954. godine ona se afirmisala i na planu instrumentalne muzike. Postavši ubrzo jedan od najpoznatijih kamernih sastava na svetu ovaj ansambl — na čijem se čelu od osnivanja do 1967. godine nalazio čuveni čelista i dirigent Antonio Janigro — trajno je upisao Zagreb u muzičku kartu sveta. Propagirajući u početku baroknu i klasičnu muzičku literaturu ovaj mali orkestar se vremenom orijentisao i na savremenu muziku, posebno na dela domaćih autora, i na taj način postao jedan od najboljih ambasadora jugoslovenske muzičke kulture u svetu.

Napredak sedme umelnosti: Scene iz filmova »Bakonja fra Brne« (levo), »Kekec« (gore levo) i »Vlak bez voznog reda« (sasvim levo)

Svetska afirmacija: Ansambl »Zagrebački solisti«

SMRT REVOLUCIONARA

Pedesetih godina Jugoslavija je izgubila tri svoja revolucionara, borca, stvaraoca, tri narodna heroja, a Savez komunista Jugoslavije — trojicu iz prvih redova svojih bitaka od pre rata, tokom NOB i posleratnog razvoja.
Boris Kidrič, Moša Pijade i Đuro Salaj.

Boris Kidrič

Svega osam godina posle rata, a dan posle svog 41. rođendana umro je u Beogradu Boris Kidrič (1912—1953), neumorni pregalac, j intelektualac koji je tokom svog revolucionarnog rada predano stvarao viziju jedne industrijski razvijene Jugoslavije. Smrt ga je zatekla na položaju člana Saveznog izvršnog veća i predsednika Saveta za privredu. U sećanjima i u časnom mestu u istoriji ostaće poznat kao kreator novog ekonomskog sistema, čovek koji je stvarao Prvi petogodišnji plan, koji je sprovodio nacionalizaciju i vodio jugoslovensku privredu u teškim danima staljinističke blokade. I danas je aktuelno njegovo delo o ekonomskoj politici, o odnosu plana, države i radničke klase, njegova upozorenja na opasnosti birokratizma u privredi.

Opraštajući se od Kidriča, koji je uz najviše državne počasti sahranjen u Ljubljani, Tito je rekao:

»Mi koji ostajemo najbolje ćemo se tebi odužiti time što ćemo onaj teret koji si ti nosio podijeliti među nama i uložiti sve svoje snage za što skorije ostvarenje naših zajedničkih ciljeva za koje si ti dao svoj život.«

Jedan od poslednjih susreta dva revolucionara — drug Tito u poseti teško obolelom Borisu Kidriču koji je lečen u beogradskoj bolnici »Dragiša Mišović«

Đuro Salaj

Godinu dana kasnije, posle smrti Moše Pijade, Jugoslavija je izgubila još jednu svoju legendu. Umro je Đuro Salaj (1889—1958) u Lovranu, u Domu odmora železničara, gde se oporavljao od lakšeg srčanog udara. Umro je iznenada, u času kad se nalazio na funkciji predsednika Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije. Sahranjen je u Zagrebu.

Tito je govorio na sahrani: »Njegov najplodniji rad bio je u sindikatima na čijem čelu je stajao kroz čitav poslijeratni period i gdje su ostvareni krupni složeni i vrlo odgovorni zadaci u najtežem periodu naše socijalističke izgradnje«.

Oproštaj od istaknutog borca za radnička prava — drug Bakarić govori na sahrani Đure Salaja

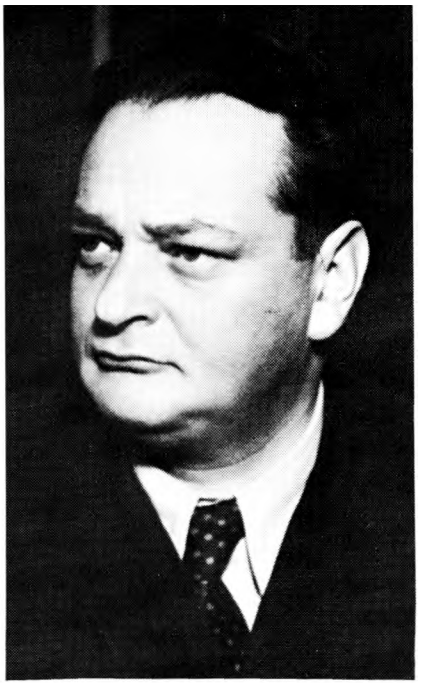

Moša Pijade

Iz Pariza, na dan 15. marta 1957. godine, u Jugoslaviju je stigla neočekivana vest o smrti Moše Pijade, jednog od najistaknutijih političkih ličnosti i revolucionara. Moša Pijade (1890—1957) je, kao predsednik Savezne narodne skupštine, boravio na čelu parlamentarne delegacije nekoliko dana u Londonu, i na povratku, u Parizu, iznenada je podlegao srčanom udaru. Sahranjen je u Grobnici narodnih heroja na Kalemegdanu. Iznad grobnice Tito je govorio:

»Za sve nas ostaćeš svijetli primjer revolucionara, humaniste, odanog i uvijek disciplinovanog člana Saveza komunista. Tvoj život i revolucionarnost vjerno odražavaju tešku borbu radničke klase i narodnih masa ... Ti si, u stvari, bio jedan od pionira našeg radničkog pokreta . . . Sve ono čime si raspolagao i čime te je nadahnjivala naša revolucija stavio si u službu odbrane naše nezavisnosti, našeg slobodnog socijalističkog razvitka, principa ravnopravnih odnosa među zemljama . . .«

Posleđnja pošta preminulom revolucionaru — drugovi Tito i Kardelj iznose kovčeg sa posmrtnim ostacima Moše Pijade

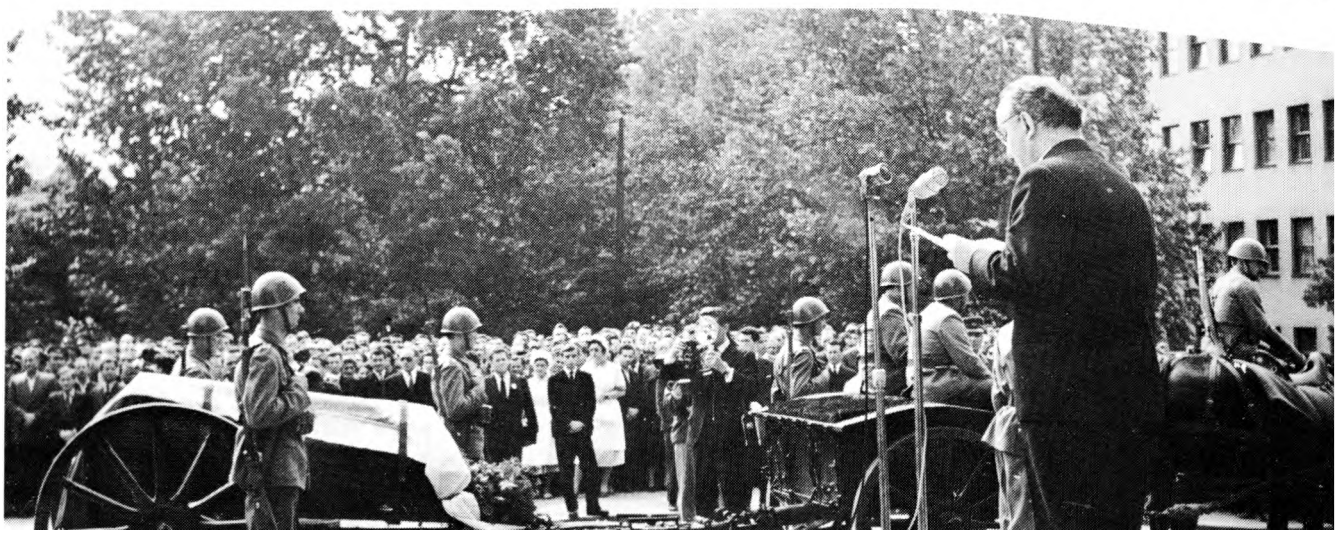

Od Brionske deklaracije do Beogradske konferencije

Bandunška konferencija

U aprilu 1955. godine, u indonežanskom gradu Bandungu, na Javi, sastali su se državnici 29 azijskih i afričkih zemalja, koje su samo deceniju ranije, na razne načine, u većoj ili manjoj meri, zavisile od velikih sila. Pre drugog svetskog rata — takav skup se ne bi mogao ni zamisliti.

U Bandungu je snažno bilo istaknuto pravo svih naroda na život u slobodi, na samoopredeljenje; kategorički se izjasnilo za razvoj procesa dekolonizacije u svakom pogledu, za pružanje podrške Ujedinjenim nacijama i njihovim osnovnim načelima, posebno onim što se tiču ljudskih prava, za unapređivanje privredne i kulturne saradnje među azijskim i afričkim zemljama.

Ma koliko da je imao vrednih rezultata, a i sam po sebi značajan događaj, Bandunški sastanak nije bio prvi početak stvaranja svetskog pokreta nesvrstavanja. Preuskog sastava — okrenut je bio samo problemima dvaju kontinenata, Azije i Afrike. Među njegovim učesnicima bile su i blokovski angažovane zemlje (Turska, Iran, Pakistan, Filipini i Tajland, na primer), a i vanblokovske države (kao Indija, Burma, Cejlon, Kambodža, Laos i druge). Bio je to i susret industrijskih država (Japan), i krajnje nerazvijenih malih zemalja (Nepal, na primer). Konačno, bilo je tamo i mnogo veoma raznorodnih i protivrečnih interesa (prisustvo delegacija oba Vijetnama), a nedovoljno zajedničkih iz kojih bi neposrednije mogla proisteći jedna šira, dugoroč- % nija, dalekosežnija međunarodna akcija.

Ka takvoj akciji je povela, osnovu joj dala, tek Brionska deklaracija, donesena godinu dana kasnije, kada su predsednika Tita bili posetili, istovremeno, i Naser i Nehru. Posle tog susreta i trojnih razgovora vodećih državnika Jugoslavije, Egipta i Indije, počelo je široko okupljanje nesvrstanih zemalja čiji će šefovi država ili vlada imati svoju prvu konferenciju 1961. godine u Beogradu.

Boraveći u prvoj državnoj poseti Indiji i Burmi, kada je, krajem 1954. godine, uspostavio lično, neposredno poznanstvo sa indijskim premijerom Džavaharlalom Nehruom — kao i sa egipatskim predsednikom Gamalom Abdel Naserom, koga je prvi put sreo prilikom prolaza kroz Suecki kanal brodom »Galeb« — predsednik Tito je u govoru, održanom u Parlamentu u Nju Delhiju, naveo četiri osnovna uzročnika rđavih međunarodnih odnosa i teških političkih prilika u svetu: (1) nejednakost među državama i narodima, (2) mešanje u unutrašnji život drugih, što najčešće, gotovo uvek, čine velike i najrazvijenije države, (3) podelu sveta na interesne sfere i blokove i (4) kolonijalizam.

»Dok ta četiri elementa ne budu eliminirana iz prakse u međunarodnim odnosima« — rekao je Tito — »dotle čovječanstvo neće biti slobodno od straha za svoju sudbinu.«

U junu 1956. godine, kada je predsednik Naser boravio u Juciju, bio je pozvan da se 'pridruži razgovorima kod predsednika ciju bio je pozvan da se pridruži razgovorima kod predsednika Tita. Tada je na Brionima bio održan trojni sastanak koji je postao krupan istorijski događaj.

Dokument o zaključcima iz razgovora ove trojice vodećih državnika nezavisnih, vanblokovskih zemalja, nazvan Brionskom deklaracijom, iako kratkog, veoma sažetog teksta, bio je pravi početak stvaranja pokreta nesvrstavanja.

»Podela današnjeg sveta u moćne blokove ima tendenciju da strahovanja učini trajnim. Mir se ne može postići podelom već težnjom ka kolektivnoj bezbednosti u svetskim razmerama i proširivanjem oblasti slobode, kao i okončanjem dominacije jednih zemalja nad drugima«, — zaključili su Tito, Naser i Nehru, koji su se u Brionskoj deklaraciji založili za postepeno uklanjanje uzroka mogućnih ratnih sukoba, osudili podelu sveta na blokove, podržali borbu za razoružanje u OUN, za veću privrednu pomoć — preko svetske organizacije — razvoju ekonomski nerazvijenih zemalja, za unapređivanje međunarodne trgovine ukidanjem raznih barijera, za korišćenje nuklearne energije u miroljubive svrhe. Zauzeli su se za prijem NR Kine u OUN i pružili podršku borbi alžirskog naroda za nezavisnost

U petak 1. septembra 1961. godine, tačno u 10,04 pre podne, u velikoj dvorani Narodne skupštine u Beogradu, predsednik Tito je otvorio prvu sednicu Prve konferencije šefova nesvrstanih država i vlada.

Pet dana su trajali razgovori iz kojih su proistekla dva glavna, zaključena dokumenta. U Deklaraciji šefova država ili vlada vanblokovskih zemalja izneseni su zajednički pogledi vanblokovskog sveta na najhitnija pitanja celokupnog posleratnog razdoblja. Delovi Deklaracije jasno govore o vrednosti ishoda Beogradske konferencije:

• Zemlje-učesnice »smatraju da dalje širenje nesvrstanog područja sveta predstavlja jedinu mogućnu i nužnu alternativu kursu na totalnu blokovsku podelu sveta i zaoštravanje politike hladnog rata. Vanblokovske zemlje su ohrabrujući oslonac za sve narode koji se bore za svoju stvarnu nezavisnost i ravnopravnost«.

• Učesnici Konferencije su »ubeđeni da će pojava novooslobođenih zemalja dalje doprineti sužavanju područja blokovskih suprotnosti i time podstaći sve tendencije kojima je cilj učvršćenje mira i unapređenje miroljubive saradnje među nezavisnim i ravnopravnim narodima«.

• »Svet u kome živimo karakteriše postojanje različitih društvenih sistema. Zemlje-učesnice ne smatraju da su te razlike nepremostiva smetnja za stabilizovanje mira, ukoliko budu isklju

cene tendencije za dominacijom i mešanjem u unutrašnji razvoj drugih naroda i zemalja. Probleme svog političkog, privrednog, društvenog i kulturnog sistema treba da rešava svaki narod prema svojim vlastitim uslovima, potrebama i mogućnostima. Osim toga, svaki pokušaj da se narodima nametne ovaj ili onaj društveni ili politički sistem silom i spol ja neposredno ugrožava mir.«

• Učesnici Beogradske konferencije su istakli da politika koegzistencije »znači aktivni napor na uklanjanju istori jskih nepravdi i na likvidiranju nacionalnih potčinjenosti, uz obezbeđenje samostalnog razvitka svakom narodu.«

• »Svesni da su ideološke razlike nužni atribut razvoja ljudskog društva, zemlje-učesnice smatraju da narodi i vlade treba da se uzdrže od svakog korišćenja ideologije u cilju vođenja hladnog rata, vršenja pritisaka ili nametanja svoje volje«.

Pored ovog dokumenta usvojen je i Apel za mir, a u skladu s njegovim zaključcima, Beogradska konferencija je uputila pisma istovetne sadržine predsedniku SAD Džonu Kenediju i Nikiti Hruščovu, kao vodećem državniku SSSR, tražeći od šefova dveju super-sila da ulože napore da se ukloni opasnost od nuklearnog rata.

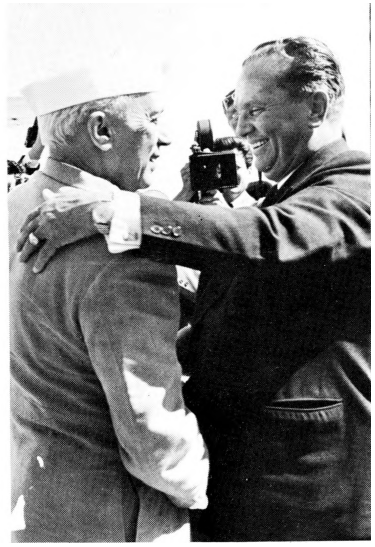

Dva velika borca za svet bez blokovskih svrstavanja i podela: Tito i Nehru u Beogradu 1961. godine. Bio je to jedan od mnogobrojnih njihovih susreta, uvek plodonosnih.

Tito za govornicom Prve konferencije nesvrstanih u Beogradu

Učesnici Prve konferencije šefova ne svrstanih država ili vlada u Beogradu, septembra 1961. godine

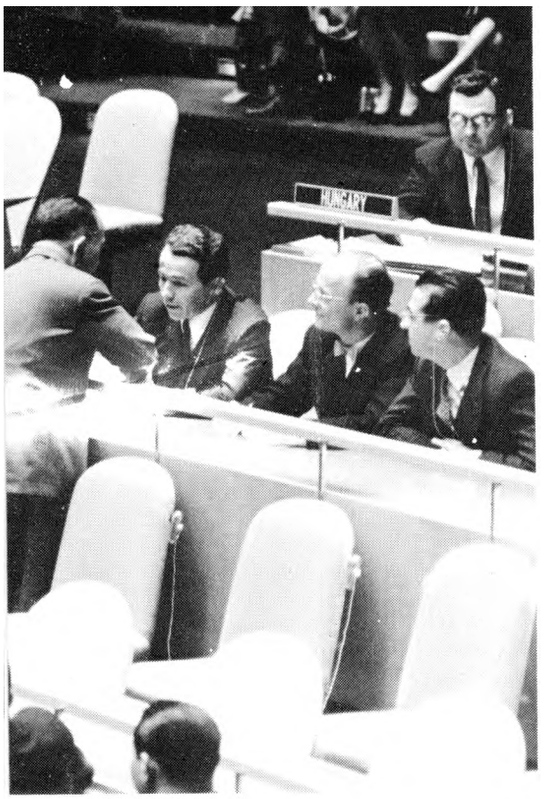

Drugi put u Savetu bezbednosti

Jugoslavija je 20. decembra 1955. godine po drugi put bila izabrana za člana Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Velika je bila konkurencija — sa Filipinima kao glavnim kandidatom zapadne većine u OUN; na glasanju u Generalnoj skupštini, na samom kraju njenog redovnog zasedanj a, posle 35 neodlučnih ishoda, za našu zemlju su se izjasnile delegaci je 43 države, za Filipine — 11, za Finsku — 1, za Švedsku — 1. Nužna dvotrećinska većina bila je 38 glasova — u tadašnjim UN s malim članstvom u poređenju sa današnjim. Na slici — filipinski stalni predstavnik Kariös Romulo čestita jugoslovenskoj delegaciji (sleva na desno): ambasadorima Leu Matesu i dr Joži Brileju, i savetniku Dimčetu Belovskom. Svoje mesto u Savetu bezbednosti Jugoslavija je zauzela u januaru 1956. godine — na pragu najteže godine u istoriji UN.

Filipinski ambasador u UN Karlos Romulo čestita ambasadoru Leu Matesu izbor Jugoslavije u Savet bezbednosti, 20. decembra 1950. godine, u dvorani Generalne skupštine

Suecka kriza

U celoj svojoj istoriji, u prvih 35 godina života, OUN nije imala težu godinu od 1956, kada su Savet bezbednosti i Generalna skupština istovremeno morali da se bave dvema krizama koje su, kao čudna kombinacija zasebnih vojnih intervencija na različitim kontinentima, pretile dovođenjem sveta i do ponora globalnog, čak i nuklearnog, sukoba.

Te dve krize su bile (1) mađarska — u kojoj su se sovjetske trupe oštro angažovale u unutrašnjopolitičkim nemirima u jednoj članici Varšavskog saveza (zvanično nastalog u prethodnoj, 1955. godini), i (2) suecka, s trojnom anglo-francusko-izraelskom agresijom protiv Egipta.

Bilo je i ranije, a i posle 1956, teških trenutaka i vrlo neprijatnih razdoblja u OUN. Ali, zaoštravanje korejskog rata, u prethodnom vremenu, nije se, u svetlu novonaišlog iskustva 'Sa Suecom i Mađarskom, činilo toliko opasnim, uz sva ondašnja raspirivanja blokovskih strasti i sukoba.

U danonoćnim zasedanjima u sedištu OUN u Njujorku, u Savetu bezbednosti i Generalnoj skupštini, jugoslovenska delegacija j<e bila jedna od najaktivnijih u borbi za smirivanje strasti i u traženju ispravnih, principijelnih, razumnih i mogućnih rešenja.

Posle nacionalizacije Sueckog kanala, objavljene u Kairu 26. jula 1956, u operaciji pripremljenoj pod patronatom britanske i francuske vlade, u njihovim potajnim dogovaranjima, izraelske trupe su prešle granicu i napale Egipat 29. oktobra 1956. Da bi imale izgovor i za vlastitu vojnu intervenciju i zauzimanje Sueckog kanala, s čijom se nacionalizacijom i zatvaranjem za izraelske brodove nikako nisu htele da pomire, Britanija i Francuska su ultimativno zatražile obustavu vatre, što je napadnuti Egipat odbio — kao što se i očekivalo. Tada stupaju u rat i britanske i francuske oružane snage. Pod pritiskom svetske javnosti, kao i veoma ozbiljnim angažovanjem OUN, borbe su bile obustavljene 7. novembra 1956. U dugim dramatičnim raspravama u svetskoj organizaciji, anglo-francusko-izraelska avantura, od koje su se i SAD, kao vodeća zemlja zapadnog bloka, distancirale, bila je osuđena kao agresivni poduhvat, a na područje egipatsko-izraelske granice bile su upućene mirovne snage OUN, s plavim šlemovima i zastavom svetske organizacije, da na Sinaju drže razdvojenim neprijateljske snage. U tim mirovnim jedinicama bio je i jugoslovenski vojni odred.

Dok se trojnom agresijom bavio Savet bezbednosti svaki iz laz iz krize bio je blokiran pravom stalnih članova tog organa OUN, velikih sila, da vetom onemogućavaju donošenje rezolucija čija im sadržina nije odgovarala. Britanija i Francuska, naravno, bile su spremne da se obilno služe tim pravom. Jugoslavija je tada bila, po drugi put, član Saveta bezbednosti i njenom inicijativom, u jednom krajnje kritičnom trenutku problem trojne agresije na Egipat bio je prebačen u Generalnu skupštinu, gde pravo na veto ne postoji, pa je tamo — uprkos teškoćama koje su i dalje bile ogromne — mogao da se potraži put iz ove eksplozivne krize. Kada je jugoslovenska delegacija zatražila primenu formule »Ujedinjeni za mir« — kojom se predmeti prenose, ako se usvoji taj postupak u određenom slučaju, iz Saveta bezbednosti u Generalnu skupštinu — velika većina članica OUN je podržala taj naš korak.

Na predlog jugoslovenske delegacije sazvano je bilo, 1. novembra 1956, vanredno zasedanje Generalne skupštine, na kome je usvojena rezolucija sa osudom Britanije, Francuske i Izraela s nalogom da smesta povuku svoje trupe sa egipatske teritorije i sa odlukom da se preduzmu mere za ponovno otvaranje Sueckop kanala, koji je trojnim napadom bio zatvoren za plovidbu.

Krajem pedesetih godina, kada su Ujedinjene nacije bile pritisnute teškim problemima kakvi su bili trojni anglo-izraelsko-francuski napad na Suecki kanal i Egipat, intervencija sovjetskih trupa u Mađarskoj, objavljivanje američkih doktrina o Bliskom i Dalekom istoku, i kada je tada još veoma mali broj vanblokovskih zemalja ulagao velike napore da spreči dalje pogoršavanje svetske situacije, jugoslovensku delegaciju na zasedanjima Generalne skupštine predvodio je Koča Popović, državni sekretar za inostrane poslove u to vreme.

Bon prekida odnose

Za našu zemlju je podeljenost Nemačke na dve države, od kojih je jedna u zapadnom a druga u istočnom bloku, bila stvarnost od koje su, ma šta se o njoj mislilo, morale polaziti sve evropske zemlje, ako su želele da na svom kontinentu, a i inače u svetu, rade na učvršćivanju mira, veoma labilnog u petnaestak posleratnih godina.

To mišljenje nisu delile, neko vreme, konzervativne vlade SR Nemačke, koje su operisale i s jednom krajnje negativnom »doktrinom«, Halštajnovom (po imenu visokog bonskog funkcionera dr Valtera Halštajna, bliskog saradnika kancelara Adenauera. Po toj doktrini, priznavanje postojanja DR Nemačke, kao zasebne nemačke države, automatski je povlačilo bonsku odmazdu u vidu prekida diplomatskih odnosa.

Pozivajući se na Halštajnovu doktrinu, koja je bila izraz koliko velike netrpeljivosti i arogancije, toliko i slabe vizije, vlada SR Nemačke je 1957. godine prekinula diplomatske odnose s Jugoslavijom, zato što je priznala DR Nemačku i odlučila da uspostavi redovne međudržavne kon takte s njom.

Jedanaest godina su naši diplomatski odnosi sa SR Nemačkom bili prekinuti. U međuvremenu su i mnoge druge vlade učinile što i jugoslovenska, pa je Halštajnova doktrina ostala, na kraju, samo primer jednog od međunarodno političkih apsurda u najnovijem razdoblju diplomatske istorije sveta.

Predsednik Tito na sednici Vrhovnog sovjeta u Moskvi 1962. godine

Titova misija mira

U dvanaest godina ovog razdoblja, predsednik Tito je imao veći broj veoma značajnih i vrlo radnih poseta raznim zemljama i me stima na četiri kontinenta.

Prvo obeležje tih kontakata proisteklo je bilo iz intenzivne priprema stvaranja pokreta zemalja rešenih da ostanu izvan blokova, da vode vlastitu, samostalnu, nezavisnu politiku. Kasnije će ući u upotrebu danas glavni naziv: nesvrstane zemlje.

Drugo obeležje je pružala dosledna, trajna orijentacija Jugoslavije na najširu međunarodnu saradnju, bez obzira na različitost sistema u raznim zemljama, a zasnovanu, obavezno, na punoj ravnopravnosti država i naroda.

Treće obeležje je dalo normalizovanje odnosa sa SSSR i istočnoevropskim državama — posle potpunog sloma politike Informbiroa prema našoj zemlji.

Predsednik Tito je posetio:

- 1953: Britaniju;
- 1954: Tursku i Grčku, Indiju i Burmu;
- 1955: u prolazu početkom godine, Egipat — prvi susret s Naserom, tada, na Sueckom kanalu, na proputovanju; krajem godine i početkom 1956. posetio Etiopiju i Egipat;

Sa predsednikom Naserom na »Galebu« (desno)

Još jedan prijateljski susret sa' pred sednikom N'Krumahom

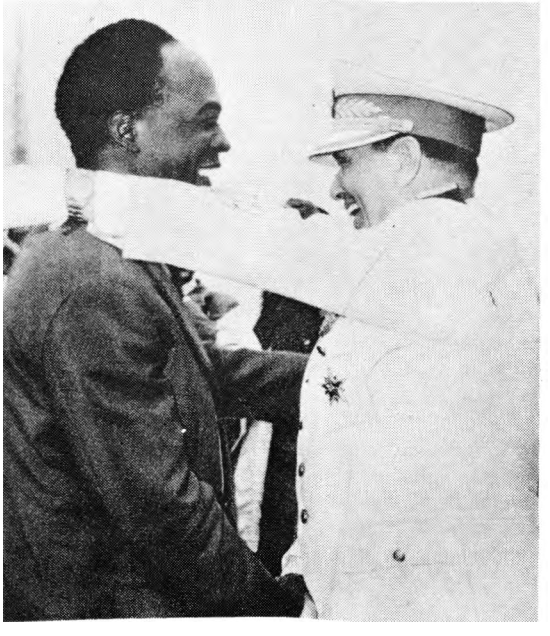

- **1956: Francusku, SSSR, Rumuniju;**
- **1957: Rumuniju — radi razgovora sa delegacijom CK KPSS i SSSR;**
- **1958: Indoneziju, a na proputovanju nov susret s Naserom u Port Saidu;**
- **1959: Burmu, Indiju, Cejlon, Etiopiju, Sudan, UAR (Siriju i Egipat), Grčku;**
- **1960: Njujork, radi učešća na XV zasedanju Generalne skupštine UN; tom prilikom vodio razgovore s Kastrom i Hruščovim, sa Ajzenhauerom, N'Krumahom, Sihanukom, Nehruom, Makmilanom i sa većim brojem ministara spoljnih poslova; zajedno s Naserom, Sukarnom, Nehruom i N'Krumahom podneo predlog rezolucije kojom će UN zatražiti od velikih sila da obnove međusobne kontakte i da pregovorima traže rešenja sporovima;**
- **1961: Ganu, Togo, Liberiju, Gvineju, Mali, Maroko, Tunis, kao i UAR; tom prilikom je imao i susret s predsednikom privremene alžirske vlade Ferhatom Abasom; krajem godine još jednom UAR, gde su i razgovori u troje s Naserom i Nehruom;**
- **1962: UAR, Sudan, ponovo UAR, gde i susret s Kenetom Kaundom, predsednikom Sveafričkog oslobodilačkog pokreta; krajem godine SSSR.**

»Imao sam prilike da posmatram na 'Galebu' službu pripao'nika naših pomorskih snaga i mogao sam, na svoje najveće zadovoljstvo, utvrditi da je taj rad bio besprijekoran i da se zaista možemo ponositi visokim kvalitetom naše Ratne mornarice.«

TITC

Na Titovim putovanjima mira brod J ugoslovenske ratne mornarice »Galeb« i brodovi u njegovoj pratnji postali su brodovi mira i prijateljstva, poznati daleko izvan naših granica

Generalni sekretar UN Dag Hamaršeld u Kongu – kratko vreme pre nego što će, angažujući se oko tog velikog problema u procesu dekolonizacije Afrike, izgubiti život u avionskoj nesreći, koja je odmah pobudila bila sumnje na ubistvo ...

Bezbroj protestnih akcija, diverzija i oružanih obračuna po gradovima pratili su gerilske operacije oslobodilačke vojske u Alžiru

Veliki borac za slobodu Konga Patris Lumumba – mučki ubijen na samom početku osamostaljivanja ove belgijske kolonije

Vreme burne dekolonizacije

Buran, brz proces dekolonizacije bio je jedno od bitnih obeležja razvoja političkih prilika u svetu posle drugog svetskog rata. U ovom razdoblju istaknuto mesto su imali alžirski ustanak i oslobodilački rat u Indokini — oba vođena protiv francuske kolonijalne uprave. Obe ove oslobodilačke borbe dobile su bile najveću mogućnu podršku naše zemlje — kao, uostalom, i sve druge, bilo gde vođene, na osnovu prava na samoopredeljenje, kao jednog od osnovnih načela Ujedinjenih nacija. I

Sedam i po godina trajao je rat u Alžiru — od ustanka koji je buknuo 1. novembra 1954. godine pa do 18. marta 1962, kada su u Evijanu, u Švajcarskoj, oslobodilački pokret i francuska vlada postigli sporazum o prekidu rata u Alžiru i organizovanju referenduma o nezavisnosti. Pošto se za osamostaljivanje izjasnilo 99 odsto Alžiraca koji su glasali, Francuska je 3. jula priznala nezavisnost Alžira, proglašeni nešto kasnije u alžirskoj Ustavotvornoj skupštini, posle opštih izbora za njene poslanike 20. septembra te godine.

Ogromne je žrtve alžirski narod uložio u sticanje nezavisnosti: oko milion i po poginulih, dok je dva puta toliko Alžiraca, oko tri miliona ukupno, prošlo kroz koncentracione logore i druge vrste internacije. U zatvorima je bilo 400.000, a u Tunis i Maroko je izbeglo oko 300.000.

Jugoslavija je pružala nesebičnu moralnu, materijalnu i raznu drugu pomoć alžirskoj borbi za slobodu, smatrajući opravdanim te težnje, koje će, ranije ili kasnije, morati da budu ostvarene. U tom pogledu uzaludni su bili pokušaji francuskih vlada — koje je rat u Alžiru stajao 125.000 poginulih i oko 30 milijardi zlatnih franaka — da raznim pritiscima bilo šta izmene u jugoslovenskom stavu.

U Aziji je glavni oslobodilački rat u to vreme bio vođen u Indokini, poznat kao vijetnamski, a imao je dve faze. Prvu, od 1946. do 1954. godine, kada se oslobodilačka borba vodila protiv francuske kolonijalne uprave. I drugu, odmah zatim, kada na pozornicu stupaju SAD, odmah posle Ženevske konferencije, na kojoj je, 20. jula 1954, bio potpisan aranžman o nezavisnosti, suverenosti, jedinstvu i teritorijalnom integritetu Vijetnama — pode-

ljenog na Several i Južni do izbora radi ujedinjavanja. Takođe je u Ženevi bila potvrđena samostalnost Kambodže i Laosa.

SAD su brzo i potpuno uspele da istisnu Francusku i u južnom delu veštački prepolovljene zemlje, podeljenog Vijetnama, uspostavljaju marionetski režim. Kada je krajem 1960. godine bio obrazovan južnovijetnamski Front nacionalnog oslobođenja, SAD pokreću »specijalni rat« protiv ustanika. Direktna vojna intervencija SAD, vlastitim trupama, usledиće kasnije, 1965. godine, kada se ispostavlja da instruktaža, patronat i finansiranje sajgonskih režima i vojske ne može da suzbije ustanak. Ni krajnje surovo vođeni »ograničeni« američki rat protiv južnovijetnamskih ustanika, a zatim i protiv Severnog Vijetnama, i to bez ikakve objave, nije mogao da spreči oslobođenje i ujedinjenje te zemlje u Socijalističku Republiku Vijetnam, ustanovljenu 2. jula 1976. Procene govore da je u vijetnamskom ratu bilo, ukupno, oko dva miliona mrtvih.

Vodeći ljudi i na severa i na jugu Vijetnama odali su, u raznim prilikama, veliko priznanje podršci koju je njihova oslobodilačka borba stalno dobijala od Jugoslavije.

Mada je na XV zasedanju Generalne skupštine UN 1960. godine bila donesena Rezolucija o davanju nezavisnosti kolonijalnim narodima, za šta se naša zemlja neprestano zauzimala, ugrađujući takav pogled na svet i u svoju tekuću politiku, u Africi i Aziji dugo se još moralo ratovati za slobodu.

Upravo te, 1960. godine, u tek osamostaljenoj (u maju) bivšoj belgijskoj koloniji Kongo, s neizmernim rudnim bogatstvima (bakar, kobalt, uran, radijum, cink.. .), bio je najpre smenjen (u septembru) njen prvi premijer Patris Lumumba, a zatim i ubijen (u februaru 1961. godine). U haosu stvorenom pokušajima da se kolonijalne pozicije zamene neokolonijalnim, u zamršenom spletu kongoanskog problema i izukrštanih spoljnih mešanja, u septembru 1961. je izgubio život i tadašnji generalni sekretar OUN Dag Hamaršeld. Poginuo je prilikom pada njegovog aviona na teritoriju Severne Rodezije — u nikad do kraja rasvetljenim okolnostima.

Ubistvo Patrisa Lumumbe, tog velikog borca za oslobođenje Konga, izazvalo je u našoj zemlji mnoge proteste i jedne od najžešćih demonstracija u Beogradu.

Vijetnamski ustanici zauzimaju vojno uporište An Lok, veoma snažno utvrđeno, a svega stotinak kilometara udaljeno od tadašnjeg Sajgona, danas Ilo Ši Minovog grada

Od najranijih dana oslobodilačke borbe naroda Indokine u fazi koja je nastala posle drugog svetskog rata, Jugoslavija je pružala najveću podršku tim njihovim pokretima u svakom pogledu. Među zemljama koje su se u OUN najviše zalagale za oslobođenje celog Vijetnama, za povlačenje stranih trupa iz čitavog tog područja, za napredak Kambodže, kasnije Kampučije, i Laosa — na istaknutom mestu je bila Jugoslavija. Na slici — srdačan Titov susret sa Ho Ši Minom

Ubrzo posle Ustavnog zakona samoupravljanje je uvedeno u svim javnim službama. Sastanak razredne zajednice u jednoj od srednjih škola u Beogradu

Referat druga Tita na Prvom kongresu samoupravljača

Samoupravljanje u javnim službama

Oblast društvenog samoupravljanja u koje se pečelo uvoditi samoupravljanje, bile su: školstvo, od osnovnih škola do univerziteta, zatim naučne i kulturno-prosvetne ustanove (radio-stanice, pozorišta, orkestri, zavodi za zaštitu spomenika, biblioteke, muzeji), zdravstvene ustanove, službe socijalnog osiguranja, socijalne zaštite i stambene zadruge. Neka vrsta prelaznog oblika između radničkog upravljanja u privredi i društvenog upravljanja u društvenim delatnostima su, na primer, izdavačke kuće i filmska preduzeća gde, sem radničkih saveta, postoje i društveni (izdavački) saveti.

Ubrzo posle predaje fabrika radnicima i uvođenja radničkih saveta i samoupravljanja u privredi (1950. godine), 1953. godine donesen je Ustavni zakon u čijem članu 4. je bilo zapisano: »Društveno vlasništvo na sredstvima za proizvodnju, samoupravljanje proizvođača u privredi i samoupravljanje radnog naroda u opštini, gradu i srezu jesu osnova društvenog i političkog uređenja zemlje. Zajamčeno je samoupravljanje radnog naroda u oblasti prosvete, kulture i socijalnih službi«.

Završna reč Đure Salaja, predsednika Saveza sindikata Jugoslavije, na Prvom kongresu samoupravljača

Predsednik Tito ulazi u kongresnu dvoranu

Kongres radničkih saveta

U okviru proslave sedmogodišnjice istorijskog zakona o predaji preduzeća na upravljanje radnicima, Veće proizvođača Savezne narodne skupštine sazvalo je juna 1957. godine Kongres radničkih saveta, odnosno, kako je docnije nazvan, Prvi kongres samoupravljača. Ovaj skup održan je u Beogradu uz učešće 1.782 delegata preduzeća i opština iz cele zemlje. Govoreći prvog dana, drug Tito je ukazao na široke mogućnosti koje je samoupravljanje otvorilo razvijanju stvaralačkih sposobnosti i inicijativa radnih ljudi, kao i na potrebu jačanja samoupravnih odnosa u preduzećima i u društvu u celini.

Ovaj skup, koji je sazvan radi razmene iskustava iz samoupravne prakse i sagledavanja novih problema i zadataka, dao je značajne rezultate. Iznet je niz novih predloga i zahteva u pogledu dalje izgradnje privrednog i društvenog sistema, što je, kako se ocenjuje, dalo značajan podsticaj kasnijoj zakonodavnoj aktivnosti. To se naročito odnosi na predloge o ukidanju administrativnih ograničenja u privredi i uspostavljanju širih prava preduzeća u raspolaganju ostvarenim dohotkom. Sugerisane su i značajne novine u sistemu raspodele prema radu.

Kongres je samo u načelnim okvirima pokrenuo pitanja globalne društvene raspodele. Istaknuto je da je u proteklih sedam godina više od 600 hiljada radnika, odnosno jedna trećina svih zaposlenih, već prošlo, u svojstvu članova radničkih saveta, kroz praktičnu školu samoupravljanja, i to u najtežem periodu izgradnje naše zemlje. Sve to, kako je rečeno, pokazuje da je radnička klasa na visini svog istorijskog zadatka, pa da je samim tim u stanju da preuzme i nove odgovornosti u upravljanju društvenim sredstvima i ostvarenim dohothom.

Kongres nije mogao da u toku dvodnevnog zasedanja pruži odgovore na konkretna pitanja iz oblasti privrednog sistema, već je ukazao samo na opšte pravce rešavanja. A neka od najvažnijih pitanja, recimo iz oblasti proširene reprodukcije, spoljnotrgovinskog poslovanja i slično, nisu ni razmatrana. Međutim, tom prilikom je ipak stvorena čvrsta osnova od koje treba polaziti u daljem izgrađivanju privrednog sistema, što je dalo snažan podsticaj razvitku samoupravne prakse u narednom periodu.

Univerzitet u Prištini

Osmi univerzitet

Kao najmlađi u zemlji 1969. godine otvoren je Univerzitet u Prištini. To je bio osmi po redu univerzitetski centar u Jugoslaviji. Sačinjavala su ga tri fakulteta: Filozofski, Ekonomsko-pravni i Tehnički, kao i dve više škole. Doneta je i odluka o osnivanju Medicinskog fakulteta.

Reforma obrazovanja

Početkom šezdesetih godina nastupa period velike ekspanzije obrazovanja kojom se najavljuju krupne promene i preobražaji od dalekosežnog značaja u daljem razvoju ove delatnosti. Na dnevni red postavilo se pitanje reforme obrazovanja.

Prvi određeni predloži izneti su 1967. godine. Osmogodišnjim obrazovanjem bio je tada već obuhvaćen najveći deo dece. Međutim, srednje škole u to vreme nisu bile u stanju da prihvate sve koji su želeli da nastave školovanje a ni osposobljene da obezbeđuju kadrove za. potrebe savremene proizvodnje. Društvo je u to vreme izdvajalo zamašna sredstva za obrazovanje — oko 5 odsto nacionalnog dohotka. Trebalo je izgraditi sistem srednjeg obrazovanja koji će svim đacima pružiti jednak nivo opšteg obrazovanja, bez obzira na njihovu profesionalnu orijentaciju za koju će se specijalizovati tek u završnim godinama.

U stvari, najavljen je koncept usmerenog obrazovanja koji ide za tim da ukine tradicionalnu, reakcionarnu podelu srednjih škola na gimnazije i stručne škole za radnička zanimanja.

U tom trenutku oko 85 odsto završenih osnovaca opredeljivalo se da se upiše u srednje škole. Pokazalo se da nema mesta za sve, pa su se sve češće uvodili prijemni ispiti. A uz sve to

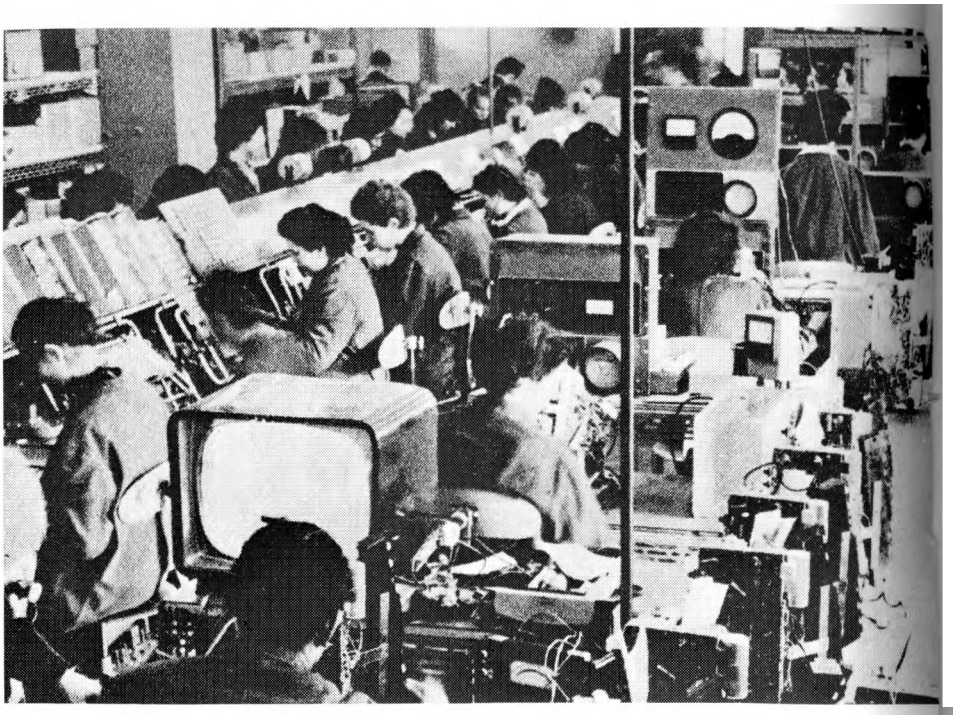

Niška »Elektronska industrija« bila je među prvim preduzećima koja su se uključila u dalekosežne programe finansiranja stručnog obrazovanja

Iz Centra za stručno obrazovanje u RTB Bor

srednje obrazovanje je i dalje zaostajalo za zahtevima koje je pred njih postavljalo društvo u pogledu kadrova koji su mu potrebni.

Od velikog značaja bile su tadašnje inicijative velikih industrijskih kolektiva koji su se uključili u borbu za modernizovanje školstva. Niški »EI«, kragujevačka »Crvena zastava«, tuzlanska Koksara-, zenička Željezara, RTB Bor, zagrebački »Rade Končar«, ljubljanska »Iskra« i »Litostroj« i mnoga druga preduzeća, počela su za svoje potrebe otvarati srednje i više škole i obezbeđivati za njih sredstva i nastavni kadar, što je u velikoj meri uticalo na preobražavan]e celokupnog srednjeg školstva u njihovoj sredini.

Polazeći od prvih iskustava i širokih rasprava koje su trajale već nekoliko godina, Savezna skupština je usvojila 1969. godine teze o unapređenju obrazovanja u vidu posebne rezolucije.

U tom dokumentu se kao osnovno naglašava da obrazovanje mora da postane jedan od bitnih faktora materijalnog i društvenog razvoja, što zahteva da se ova delatnost najtešnje poveže s privredom i ostalim delovima udruženog rada. Takođe se insistira da se celokupno školstvo izgradi dosledno na samoupravnim osnovama, uz odgovarajuće učešće đaka i studenata u upravljanju školskim ustanovama i odlučivanju o nastavnom procesu. Najavljeno je i uvođenje principa dohotka u celokupno školstvo. A pred sve radne organizacije u privredi i vanprivrednim delatnostima postavljena je obaveza da stvaraju uslove za permanentno obrazovanje zaposlenih.

Prva dizel-lokomotiva izgrađena u »Đuri Đakoviću«

Nauka u privredi

Krupne promene u radu naših naučnih instituta nastale su početkom šezdesetih godina. Tada su i ove ustanove prevedene na sistem dohotka, što je snažno podstaklo njihovu aktivnost i inicijative i usmerilo ih na najaktuelnije zadatke i potrebe društva.

U to vreme ubrzano se počela primenjivati nuklearna energija u industriji, pre svega u kontroli raznih proizvodnih procesa. U naša tri nuklearna instituta — »Boris Kidrič« u Vinči, »Ruđer Bošković« u Zagrebu i »Jože Stefan« u Ljubljani — bili su tada već izrađeni postupci za proizvodnju oko 20 raznih izotopa koji će se koristiti u industriji, medicini i drugde. Naši naučnici bili su angažovani i na istražnim radovima koji su prethodili podizanju Hidrocentrale »Đerdap«. A preko Dunava, kod Novog Sada, podignut je i predat saobraćaju veliki betonski most od 466 metara dužine, delo poznatog konstruktora inž. Branka žeželja. Ovaj most je označen kao jedan od vrhunskih dometa građevinarstva u ono vreme.

Značajnu ulogu u usmeravanju naučnog rada imao je Savezni fond za naučni rad. U istraživačkim projektima cele zemlje ovaj fond je učestvovao sa četvrtinom potrebnih sredstava. Na toj osnovi Fond je sklopio sa institutima i većim preduzećima u zemlji oko hiljadu ugovora o finansiranju istraživačkih radova za razne probleme, prvenstveno iz energetike, mašinogradnje, hernije, poljoprivrede, biologije i nekih drugih oblasti. Većinu obaveza u pogledu finansiranja počela je da preuzima privreda koja je razvila niz vidova saradnje s naučnim institutima.

Govoreći o izuzetnom značaju ove saradnje, predsednik tadašnjeg Saveznog saveta za naučni rad Milentije Popović je upozoravao privredne organizacije da treba još više da uključuju nauku u svoje programe i da je tako učine jednom od osnovnih pokretačkih snaga celokupnog razvoja.

Jedno od postrojenja u nuklearnom institutu u Vinči

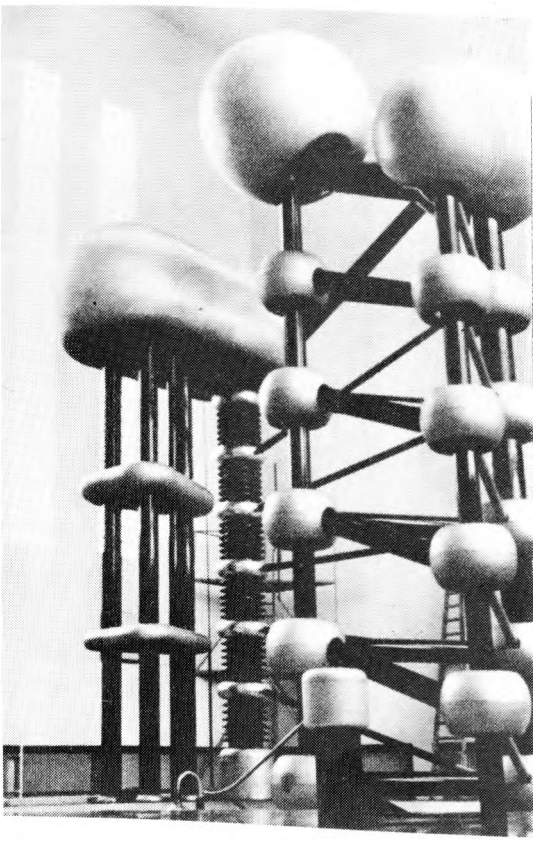

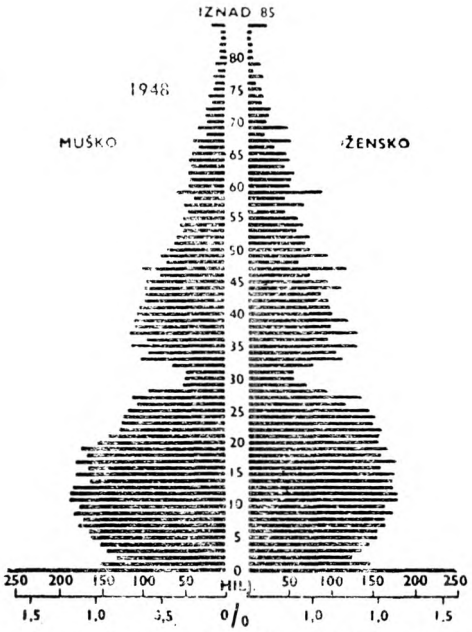

Iz popisa stanovništva 1948. godine proizlazi da su u ratu najviše stradale generacije između 29. i 32. godine starosti. Popis iz 1961. pokazuje da su u međuvremenu nastupile bitne promene u starosnoj strukturi stanovništva

Opštinski statuti

Uporedo s pripremanjem saveznog i republičkih ustava počele su i rasprave o statutima opštine. Ove rasprave pobudile su veliko interesovanje širom zemlje. U svakoj od 725 opština, koliko ih je tada bilo u Jugoslaviji, prišlo se pripremanju ovih »malih ustava« koji su često dobijali zvučne nazive kao »povelje građana« i slično. Kao osnova za ovu aktivnost služili su statuti gradova koji su ih u međuvremenu već bili pripremili — statuti Pule, Zrenjanina, Prizrena, Požarevca i još nekih.

O tome je vođena rasprava i na skupštini Stalne konferencije gradova, održanoj novembra 1962. godine u Titogradu. Uzimajući reč na ovom skupu, Edvard Kardelj je posebno ukazao na potrebu da se u novim republičkim ustavima utvrde rešenja koja će podsticati proces samoupravnog preobražavanja opština i njihovog osamostaljivanja i međusobnog povezivanja.

Sistem dohotka

Na početku 1961. godine usvojen je u Saveznoj narodnoj skupštini čitav paket propisa o pitanjima sticanja i raspodele dohotka. U društveno-ekonomski sistem uneti su sasvim novi elementi kojima se obezbeđuju uslovi za realizovanje ustavnog principa da dohotkom u svim delovima društvenog rada raspolažu oni koji ga stvaraju. Na svojim zasedanjima u toku marta te godine Savezna narodna skupština, pod predsedništvom Petra Stambolića, usvojila je 20 zakona i 12 odluka kojima se ozakonjuje novi sistem dohotka.

Obrazloženja ovih i drugih sistemskim promena davali su u Skupštini potpredsednici Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Rodoljub Čolaković i Mijalko Todorović. Savezno izvršno veće, na čijem je čelu bio drug Tito, imalo je tada 35 članova.

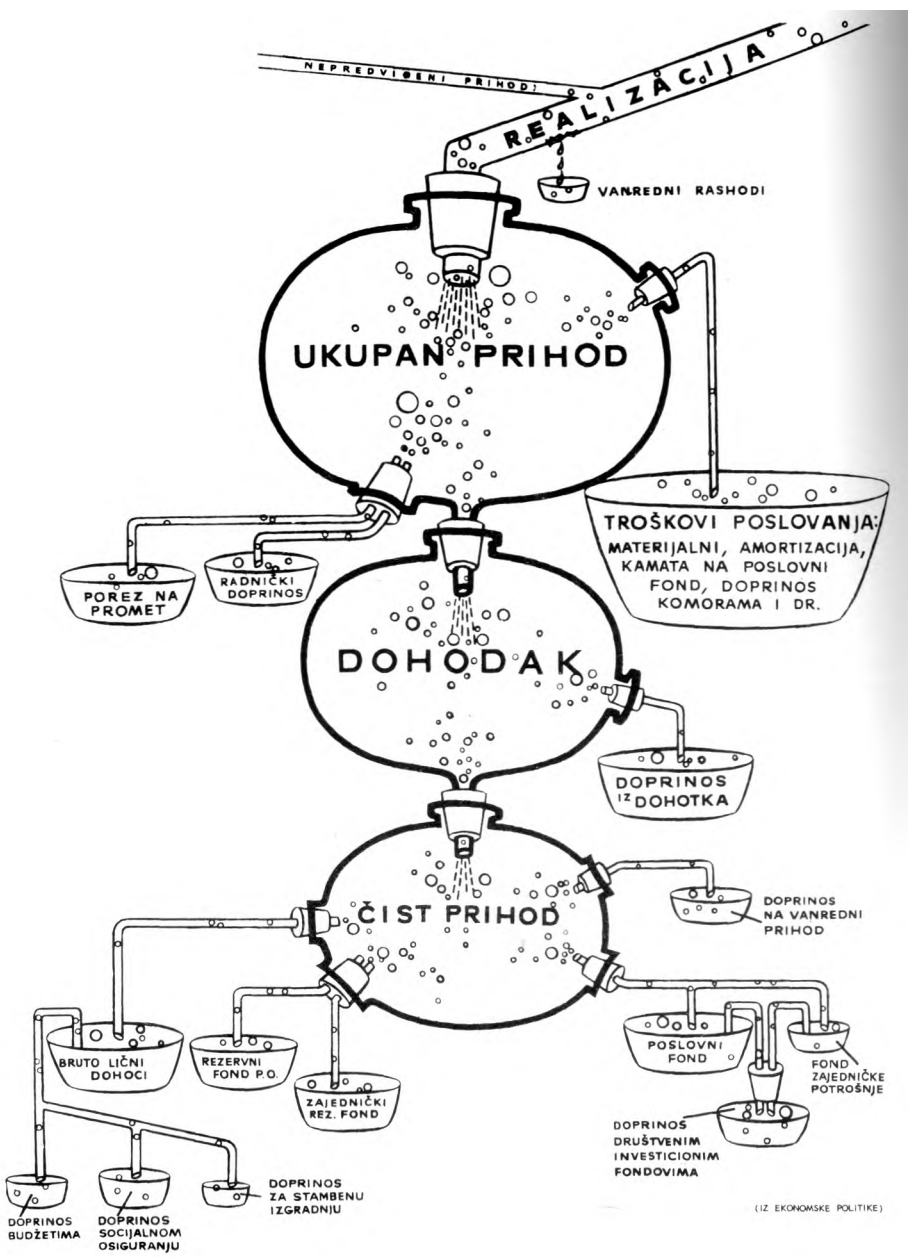

Shema raspodele dohotka u privrednoj organizaciji

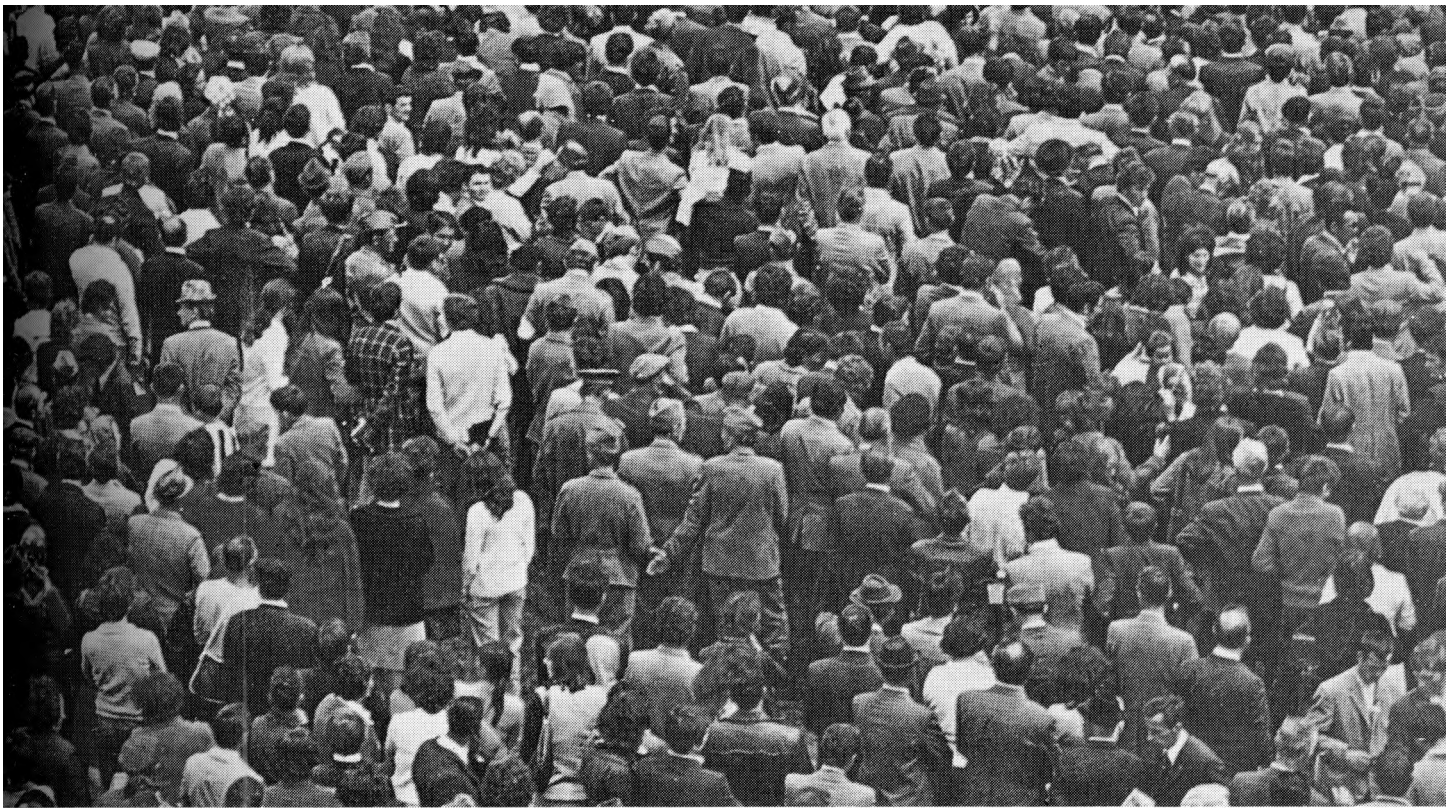

Ukupno 18 i po miliona Jugoslovena

Više hiljada popisivača krenulo je 1. aprila 1961. godine širom zemlje sa posebnim upitnicima da obave popis stanovništva.

Posle sređivanja podataka utvrđeno je da je u tom trenutku Jugoslavija imala 18 i po miliona stanovnika, odnosno milion i po više nego prilikom prethodnog popisa od 1953. godine. Poljoprivredno stanovništvo sačinjavalo je svega 45 odsto od ukupnog broja Jugoslovena. Na školama raznih stupnjeva i vrsta bilo je tada više od dva miliona đaka i studenata, što znači da je svaki deveti građanin pohađao neku školu.

Prvi put je zabeležen usporeniji priraštaj stanovništva, što je predstavljalo još jednu potvrdu da Jugoslavija ide ubrzanim koracima putem industrijalizacije i urbanizacije. Prosečni godišnji priraštaj je u periodu između dva popisa iznosio oko 190 hiljada, odnosno 11,2 na hiljadu.

STANOVNIŠTVO 1948, 1953. i 1961. GODINE

Stanovništvo		1948.	1953.	1961.
Ukupno		**15.772.089**	**16,936.957**	**18,549.291**
	muško	**7,582.461**	**8,204.595**	**9,043.424**
	žensko	**8,189.637**	**8,731.978**	**9,505.867**
Aktivno		**7,741.000**	**7,848.857**	**8,340.400**
	muško	**4,864.172**	**5,168.592**	**5,387.235**
	žensko	**2,876.828**	**2,680.265**	**2,953.165**
Poljoprivredno		**10,606.000**	**10,315.834**	**9,197.597**
	muško	**5,000.000**	**4,832.745**	**4,231.958**
	žensko	**6,606.000**	**5,483.089**	**4,965.639**

Sa rasprave o opštinskim statutima u Osijeku

Pozorišta narodnosti

Dosledno jugoslovenskoj politici ravnopravnosti narodnosti koje žive na teritoriju Jugoslavije, posle oslobođenja je otvoren niz pozorišta u kojima su »nacionalne manjine« (kako se to ranije zvalo) imale prilike da izraze svoje nacionalno biće. Ta pozorišta su postala most između naroda i narodnosti Jugoslavije.

Tako je 1946. godine osnovan italijanski ansambl u okviru Narodnog kazališta »Ivan Zajc« u Rijeci, alban ski ansambl u okviru Pokrajinskog narodnog pozorišta u Prištini, mađarski ansambl u okviru Narodnog pozorišta u Subotici. Takođe su kasnije osnovani samostalni teatri na rodnosti, kao što su Ujvideki szinház u Novom Sadu 1973. godine, Narodno pozorište albanske nacionalnosti u Đakovici 1977. godine ...

Pored profesionalnih dramskih ansambala nacionalnosti u Jugoslaviji deluje veći broj amaterskih pozorišta ili dramskih sekcija svih narodnosti koje žive na teritoriju Jugoslavije. Među njima najveći uspeh kako u jugoslovenskim tako i u internacionalnim razmerama postigao je teatar »Pralipe« skopiskih Roma, koji je sa uspehom učestvovao na mnogim inostranim festivalima.

Scena za Pozorje: Nova zgrada Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu

Osnivanje Sterijinog pozorja

Otvaranjem Sterijinog pozorja, 15. aprila 1956. godine u Novom Sadu, Jugoslavija je dobila jedinstven festival na svetu — festival domaće drame — Sterijino pozorje.

Sterijino pozorje se razvilo iz opštejugoslovenske proslave 150. godišnjice rođenja i stogodišnjice smrti Jovana Sterije Popovića, j dramskog pisca i kulturnog radnika prošlog stoleća. Zvanično ime ove smotre je Jugoslovenske pozorišne igre, ali je ona ubrzo dobila popularno ime »Sterijino pozorje« po Steriji i »pozorju«, obnovljenoj staroj reći za pozorište. ideja Sterijinog pozorja je da se prikažu, pre svega, dramski noviteti domaćih pisaca. Pored toga, povodom značajnih jubileja u više mahova Sterijino pozorje je posvećivalo pojedine godine značajnim jugoslovenskim dramskim piscima.

Tako je Sterijino pozorje 1958. godine bilo posvećeno — Ivi Vojnoviću, 1959 — Marinu Držiću, 1963 — Miroslavu Krleži, 1968 — Ivanu Cankaru, a 1981 — godina 25. godišnjice Pozorja — posvećena je opet Steriji Popoviću.

Na Sterijinom pozorju specijalni zvanični žiri dodeljuje nagrade, i to nagradu za najbolji savremeni dramski tekst, najbolju predstavu u celini, najbolju dramatizaciju ili adaptaciju, najbolju režiju, najbolju scenografiju i kostime, kao i za pet najboljih glumačkih kreacija.

Nesumnjivo, najznačajnija nagrada je za tekst. Tako su tokom 25 godina nagrađane, između ostalih, drame kao što su »Nebeski odred« Lebovića i Obrenovića, »Kongres« Primoža Kozaka, »Aretej« Miroslava Krleže, »Antigona« Dominika Smolea, »Banović Strahinja« Borislava Mihajlovića, »Savonarola« Jovana Hristića, »Afera nedužne Izabele« i »Zavera« Velimira Lukića, »Osvajač« Andreja Hinga, »Razvojni put Bore Šnajdera« Aleksandra Popovića, »Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj« Iva Brešana, »Kamen za pod glavu« Milice Novković i dr.

Pored predstava, na Sterijinom pozorju priređuju se međunarodne izložbe scenografije, pozorišnog plakata, fotografije, a takođe se održavaju međunarodni seminari na teatrološke teme.

Susret s velikanima scenske umetnosti

Sve šire otvaranje naše zemlje prema svetu nalazi svog odraza u kulturnom životu. Početkom druge polovine pedesetih godina naša publika ima prilike da se neposredno upozna i s nekim od najčuvenijih svetskih scenskih ansambala.

Tako u maju i junu 1956. godine u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani gostuje moskovski Hudožestveni akademski teatar (MHAT). Čuveni ansambl, koji je osnovao veliki teoretičar i praktičar pozorišta Konstantin Stanislavski, prikazao je u našoj zemlji »Tri sestre« od Čehova u predratnoj režiji Nemirovič—Dančenka sa Jelanskom, Tarasovom i Stepanovom u glavnim ulogama.

Nešto docnije, iste godine, naši vodeći kulturni centri imali su priliku da vide još jedan izvanredan scenski spektakl — čuvenu Pekinšku operu.

Juna 1957. novi susret s velikanima svetske scene — u našoj zemlji gostuje ansambl Šekspirovog memorijalnog teatra iz Stratforda na Ejvonu, predvođeni rediteljem Petrom Brukom i slavnim glumačkim parom Vivijen Li — ser Lorens Olivije, koji izvodi predstavu »Titus Andronikus«.

Uspeh na pariškoj sceni

Razmažena pariška pozorišna publika imala je prvu priliku da se upozna s jednim od klasičnih dela jugoslovenske dramske literature 23. juna 1954. godine kada je Jugoslovensko dramsko pozorište na sceni pozorišta »Sara Bernar« izvelo Držićevog »Dunda Maroja«. Bilo je to u okviru učešća našeg istaknutog ansambla na pariškom Međunarodnom pozorišnom festivalu, koji je kasnije prerastao u Teatar nacija.

Za parišku i međunarodnu publiku »Dundo Maroje« bio je otkriće renesansne književnosti na tlu Jugoslavije, koju svet nije poznavao. Takođe i otkriće glumaca kao što su Mira Stupica (kao Petrunjela), Jozo Laurenčić (Pomet), Karlo Bulić (Dundo Maroje) i Viktor Starčić (Sadi). Kritičar pariškog »Figaroa«, Žan Žak Gotje, napisao je: »Životna snaga jugoslovenskih glumaca je zadivljujuća. Puni su duha, imaju ga u telu, čak i u nogama kad je potrebno... Cela ova frenetična grupa izgleda da se zabavlja, veseleći u isto vreme publiku, i ja bih želeo, zbog vašeg uživanja, da večeras odete da joj pljeskate« ...

Veliko otvaranje: Tito i Kardelj sa ser Lorensom Olivijeom posle predstave Šekspirovog memorijalnog teatra u Beogradu (levo)

»Životna snaga jugoslovenskih glumaca«: Mira Stupica i Jozo Laurenčić u »Dundu Maroju& (gore)

Dolinar i Harangozo

Dolinar i Harangozo prvaci sveta

Žarko Dolinar i Vilim Harangozo su prvi jugoslovenski stonoteniseri koji su 14. aprila 1954. godine — stali na počasno postolje rezervisano za svetske štampione. Na putu do finala, Dolinar i Harangozo su u sjajnom stilu zbrisali velike favorite u igri parova: prvo Čehoslovake Štipeka i Posejpala, a u polufinalu legendarni japanski dubi Ogimura—Tornita

U finalu, protivnici naših stonotenisera bili su najjači igrač Engleske, višestruki svetski šampion Viktor Barna, i prvi igrač Francuske Hagenauer. Borba je, međutim, bila kratka — Dolinar i Harangozo pregazili su slavne protivnike u tri seta — 21:15, 21:11, 21:10!

Kasnije, usledila je serija uspeha naših stonotenisera. Pojavili su se novi igrači, koji su nam donosili zlatne, srebrne i bronzane medalje sa prvenstava sveta i Evrope: Marković, Vecko, Hrbud, Teran, Korpa, Stipančič, Šurbek, Karakašević i mnogi drugi-

Jugoslovenski kongres za fizičku kulturu

Sport, delatnost od opšteg značaja

Jugoslovenski sport doživeo je ogroman napredak posle oslobođenja. Za deceniju razvoja u novim uslovima, i u domaćim okvirima i na međunarodnoj sceni u pojedinim sportovima postignuto je više nego ikad do tada. Osnovani su mnogi klubovi, sport je ušao u škole i fabrike, na fakultete, negovao se u Armiji, podignuti su mnogi sportski objekti, razvila su se takmičenja, međunarodni susreti, poraslo je interesovanje građana za fizičku kulturu, ulagana su sve veća sredstva.

U takvim uslovima, osetila se potreba da se utvrde pravci razvoja naše fizičke kulture i u Beogradu je novembra 1958. godine ' održan, pod pokroviteljstvom druga Tita, Jugoslovenski kongres za fizičku kulturu. Prisustvovalo je oko 2.000 sportskih i društveno -političkih radnika i sportista iz cele zemlje.

U pozdravnom pismu učesnicima Kongresa, pokrovitelj Josip Broz Tito istakao je veliki značaj sporta, založio se da se veća pažnja posveti masovnoj fizičkoj kulturi, da se naša zajednica orijentiše na izgradnju manjih, jeftinijih objekata u blizini škola i fabrika, u radničkim naseljima i stambenim blokovima. Založio se, takođe, da škola postane osnovni faktor u celokupnom radu na fizičkom vaspitanju i istakao veliku ulogu i odgovornost sportskih radnika za vaspitanje omladine, kao i potrebu da im se ukazuju još veća društvena priznanja.

U referatu »Zadaci i putevi razvitka fizičke kulture u uslovima socijalističke izgradnje Jugoslavije« istaknuti su uspesi u posleratnom razvoju fizičke kulture i sporta, ali je ukazano i na niz negativnih pojava, kao što su pojava profesionalizma i neamaterizma, prekomerno trošenje društvenih sredstava, pretežno orijentacija na atraktivni sport, kupoprodaja fudbalera u prelaznom roku, nedovoljna briga o masovnosti fizičke kulture itd.

Jugoslovenski kongres za fizičku kulturu doneo je na kraju rada nekoliko veoma značajnih odluka.

Usvojen je stav da škola bude osnovni faktor u fizičkom vaspitanju dece i omladine i najveća masovna baza naše fizičke kulture, koja mora da ima naglašenu vaspitnu ulogu. Sem toga, istaknuta je velika uloga Armije i Sindikata u omasovljenju fizičke kulture. Pokret fizičke kulture ne bi trebalo deliti na masovnu fizičku kulturu i vrhunski sport; sport u nas ne treba da bude profesija i svi sportisti istovremeno treba da rade ili uče; vrhunskim sportistima treba omogućiti da maksimalno napreduju i postižu još bolje rezultate; stipendije su jedini mogući vid davanja sportistima; sindikati treba da budu organizatori masovnih sportskih takmičenja radnih ljudi: finansiranje fizičke kulture treba da osiguraju u prvom redu komune; novi objekti treba da služe u prvom redu masovnoj fizičkoj kulturi.

Jugoslovenskom kongresu prisustvovao je i veliki broj istaknutih društveno-političkih radnika. Visoko pokroviteljstvo druga Tita, njegovo pismo, zatim rasprava i zaključci — prvi put su u svoj širini potvrdili osnovnu ideju: fizička kultura je delatnost od opšteg značaja o kojoj treba da se stara čitava zajednica.

Šahisti Jugoslavije - olimpijski pobednici

Pod pokroviteljstvom druga Tita, velikog ljubitelja šaha, u leto 1950. godine u Dubrovniku je održana prva posleratna šahovska olimpijada, inače deveta po redu. Jugoslovenski šahisti postigli si veliki uspeh — osvojili su prvo mesto i zlatnu medalju.

Jugoslovensku ekipu sačinjavali su prekaljeni turnirski borci, s velemajstorom Svetozarom Gligorićem na čelu koji je tih godina bio na vrhuncu svoje karijere. On je na prvoj tabli bio treći po uspehu sa 11 poena od 15 mogućih: iza Argentinca Najdorfa i Nemca Uncikera, a ispred slavnih šahista Belgijanca O'Kelija, Amerikanca Reševskog, bivšeg svetskog prvaka Holanđanina Maksa Evea i drugih.

Na drugoj tabli Pire je bio drugi po uspehu, a dr Petar Trifunović i Braslav Rabar prvi na sledeće dve table. Rezervni igrači naše ekipe bili su Milan Vidmar i Stojan Puc.

I pre pobede u Dubrovniku naši šahisti imali su niz lepih pojedinačnih uspeha, ali trijumf na IX olimpijadi definitivno je označio početak izuzetne prisutnosti našeg šaha u svetskim razmerama.

Šahovska reprezentacija na Olimpijadi u Dubrovniku. Sleva na desno: Rabar, Gligorić, Trifunović, Pire, Gabrovšek (kapiten), Vidmar mlađi i Puc (gore levo)

Pobednički četverac »Gusara« iz Splita: Bonačić, Valenta, Trojanović i Šegvić (levo)

Prvo olimpijsko zlato

Na Olimpijskim igrama 1952. godine u Helsinki ju — korak dalje nego četiri godine ranije u Londonu: Jugosloveni su osvojili tri medalje, od kojih i jednu zlatnu. Taj podvig, koliko neočekivan toliko i veličanstven da ga je slavila cela zemlja, ostvarili su veslači četverca Gusara iz Splita: Duje Bonačić, Velimir Valenta, Mate Trojanović i Petar Šegvić.

« Dobili su ubedljivo sve tri trke — kvalifikacionu, polufinalnu i finalnu, u kojoj su im protivnici bili Francuzi, Finci, Poljaci i Englezi.

Srebrnu medalju 1952. osvojili su vaterpolisti, iako nisu bili nijednom poraženi: Australija 10:0, Argentina 9:1, Holandija 2:1, SSSR 3:3, Mađarska 2:2, SAD 4:2, Italija 3:1. To je bio najveći uspeh slavne generacije: Z. Kovačić, J. Amšel, I. Štakula, V. Bakašun, I. Kurtini, B. Vuksanović, V. Ivković, Z. Ježić, L. Radonjić, M. Brainović i D. Šiljak.

Najveću dramu od svih naših sportista doživeli su fudbaleri. I oni su izvanredno počeli — 10:1, sa Indijom. Zatim — meč sa Sovjetskim Savezom i sjajna igra »plavih« sve do pred kraj. Vodili su sa 5:1, golovima Zebeca (2), Ognjanova, Mitića i Bobeka. A onda — dramatičan preokret: prvo 5:2, a zatim posle tri kornera — tri gola za sovjetske fudbalere, 5:5, dramatičan produžetak bez golova i dva dana kasnije — nova utakmica na istom stadionu. Na pomolu je bio poraz, jer je SSSR poveo sa 1:0, ali su Bobek, Mitić i Čajkovski dali po jedan gol i dobili smo tu utakmicu sa 3:1. Pobedu je slavila cela zemlja.

Posle toga 5:3 sa Danskom, 3:1 sa Zapadnom Nemačkom i u finalu 0:2 s Mađarskom, koja je bila bolja. Našim fudbalerima ostala je srebrna medalja, a olimpijski tim köji ju je osvojio, ušao je u istoriju našeg fudbala: Bera, Stanković, Crnković, Čajkovski, Horvat, Boškov, Ognjanov, Mitić, Vukas, Bobek, Zebec.

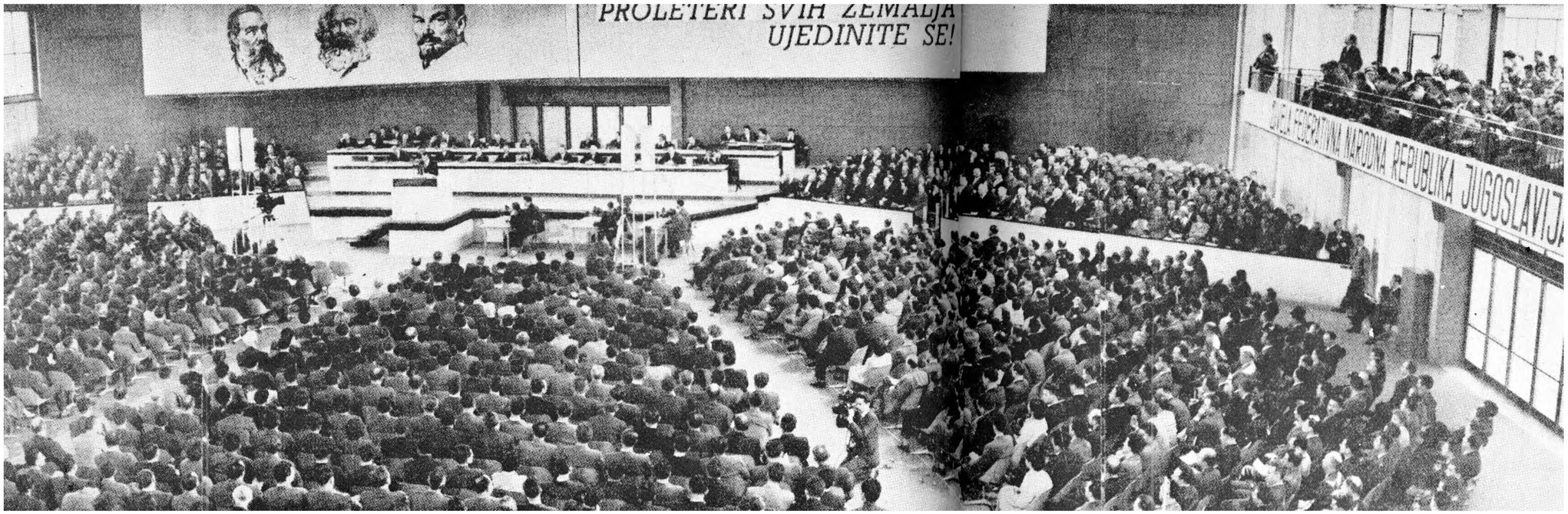

U novopodignutoj zgradi »Rastavišče« u Ljubljani održan je aprila 1958. Sedmi kongres SKJ

Novi programi Partije

Sa zaokruženim pogledima na svet istupio je Savez komunista Jugoslavije, kada je, na svom Sedmom kongresu, održanom aprila 1958. godine u Ljubljani, doneo svoj novi Program. Bio je to politički dokument od izuzetnog značaja, ne samo po tome što je privukao pažnju celokupne svetske javnosti, već pre svega po tome što je pružio dalekosežne odgovore na osnovna pitanja socijalističke teorije i prakse. Time je ovaj dokument stekao trajno mesto u istoriji radničkog pokreta.

U Programu su iznete osnovne idejno-političke premise na kojima se temelji društveni poredak u Jugoslaviji i uloga komunista kao boraca za njegovo uspešno funkcionisanje i dalje razvijanje.

U obrazloženju, koje je Kongresu podneo Edvard Kardelj, istaknuto je da novi program, kao i svi raniji programski dokumenti naše Partije, polazi od istorijske neminovnosti nastajanja novog društva i revolucionarnih zadataka koje u tome postavljaju sebi komunisti. U tom smislu Program predstavlja organski nastavak prethodnih. A ono što je u njemu novo i što mu daje trajnu vrednost, sastoji se u temeljitoj analizi problema i iskustava socijalističke izgradnje kao i razvoja radničkih, oslobodilačkih i drugih progresivnih pokreta u svetu. Bila je to prava marksistička analiza, prožeta revolucionarnim, antidogmatskim duhom.

Taj duh je na najbolji način izražen u poznatoj rečenici kojom se Program završava: »Ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudski je ! «

Posebnu pažnju privlačila su opredeljenja kojima Program u prvi plan stavlja čoveka kao slobodnu ličnost koja na osnovama svestrano razvijenih samoupravnih odnosa dolazi do punog izražaja u životu i u izgradnji socijalističkog društva. Umesto ovestale predstave o socijalizmu, oličenom u nekakvoj totalitarnoj državi, koja je sa Staljinom dobila dogmatsku neprikosnovenost, Program je razvio perspektivu slobodnog socijalističkog društva u kome je sve podređeno potrebama i sreći ljudi.

Naslovna stranica novog programa Partije

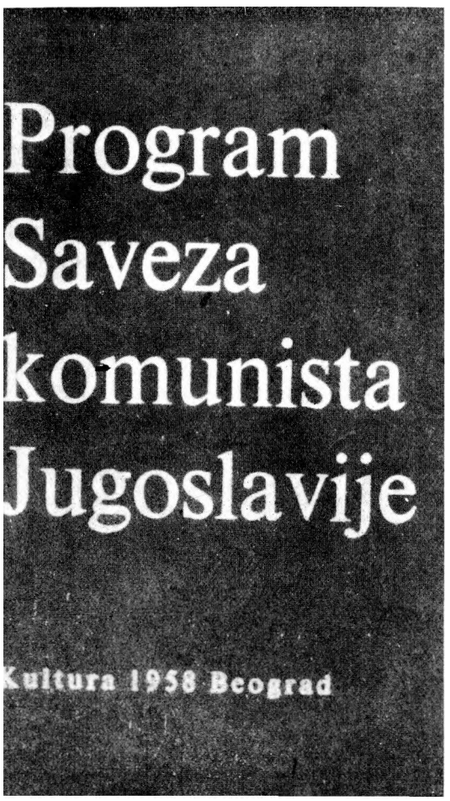

U mnogobrojnim prikazima koji su u to vreme objavljivani širom sveta, isticano je da Program predstavlja jedan od najdragocenijih doprinosa marksističkoj nauci i ideologiji socijalističkog humanizma. Najčešće je citirana sledeća misao iz Programa:

»Socijalizam ne može ličnu sreću čovekovu podređivati nikakvim višim ciljevima, jer je najviši cilj socijalizma lična sreća čoveka. S druge strane, niko nema pravo da svoj lični interes ostvaruje na štetu zajedničkog interesa svih«.

Program je raspoređen u deset glava.

Najpre se polazi od analize savremene etape u razvoju kapitalizma i imperijalizma, pa se zatim iznose opšte karakteristike i uslovi borbe za socijalizam. Kao nosilac te borbe označava se radnička klasa koja istupa u najširem savezu sa svim radnim ljudima, sa komunističkom avangardom na čelu. Program utvrđuje da je istorijski objektivno uslovljena uloga komunističkih partija od kojih svaka nalazi sebi put borbe i mobilizacije masa — već prema konkretnim uslovima svoje zemlje. Povezano s tim, u Programu se ukazuje na pravce i oblike zajedničkog delovanja komunističkih i drugih progresivnih partija i pokreta u borbi za mir i ravnopravnu saradnju, pri čemu se odlučno insistira na pravu svakog naroda da samostalno i bez ikakvog mešanja sa strane određuje sebi puteve društvenog razvitka.

Nekoliko narednih glava posvećeno je novim rešenjima u oblasti ekonomskog i političkog sistema, koja se temelji na odnosima socijalističkog samoupravljanja, a usmerena su ka razvijanju slobodne asocijacije proizvođača i stvaranju uslova za njihovu punu i neposrednu vlast nad celokupnom ekonomikom i politikom. Posebno se u tom sklopu govori o odnosima među narodima Jugoslavije koji se zasnivaju na principima ravnopravnosti i samoopredeljenja, uz zajedničke obaveze u pogledu jačanja materijalne osnove za samostalnost svakog od njih.

U poslednjoj glavi govori se o ulozi Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija. Pri tom se naglašava obaveza komunista da se bore za takve društvene odnose u kojima će političko i svako drugo delovanje u ime radnih ljudi sve više postajati stvar neposrednog delovanja samih radnih masa. A Savez komunista treba prvenstveno da deluje kao vodeća idejno-politička snaga putem ubeđivanja i vaspitnog uticaja.

Miroslav Krleža glasa za novi Centralni komitet

Povodom jubileja Partije širom zemlje održavani su veliki mitinzi na kojima su govorili istaknuti funkcioneri o razvojnom putu KPJ i zadacima Saveza komunista. Na slici Edvard Kardelj govori, 24. oktobra 1959. godine, na mitingu u Mariboru.

Četrdesetogodišnjica KPJ i SKOJ

Aprila 1959. godine u celoj zemlji proslavljao se veliki jubijej — četiri decenije postojanja i revolucionarnog delovanja Komunističke partije Jugoslavije.. odnosno, Saveza komunista. Na mnogobrojnim manifestacijama radni ljudi, naročito mlađe generacije upoznavali su se sa revolucionarnom borbom koju su radnička klasa i narodi Jugoslavije vodili pod vodstvom komunista na čelu sa drugom Titom. Na ovim skupovima istupali su istaknuti revolucionari koji su ocrtavali najvažnije periode naše istori je.

Centralna proslava održana je 19. aprila 1959. godine u Beogradu. Tog dana na svečanoj sednici CK SKJ podneo je referat drug Tito koji je osvetlio pređeni put za proteklih četrdeset godina.

Na svečanoj sednici Centralni komitet je doneo odluke o izgradnji nekoliko većih spomen-objekata koji će obeležavati sav značaj naše narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Uporedo s tim u celoj zemlji održavane su manifestacije posvećene 40. godišnjici osnivanja SKOJ-a. Ova proslava je posebno obeležena svečanom sednicom CK NOJ koia je održana 10. oktobra 1959. u Beogradu.

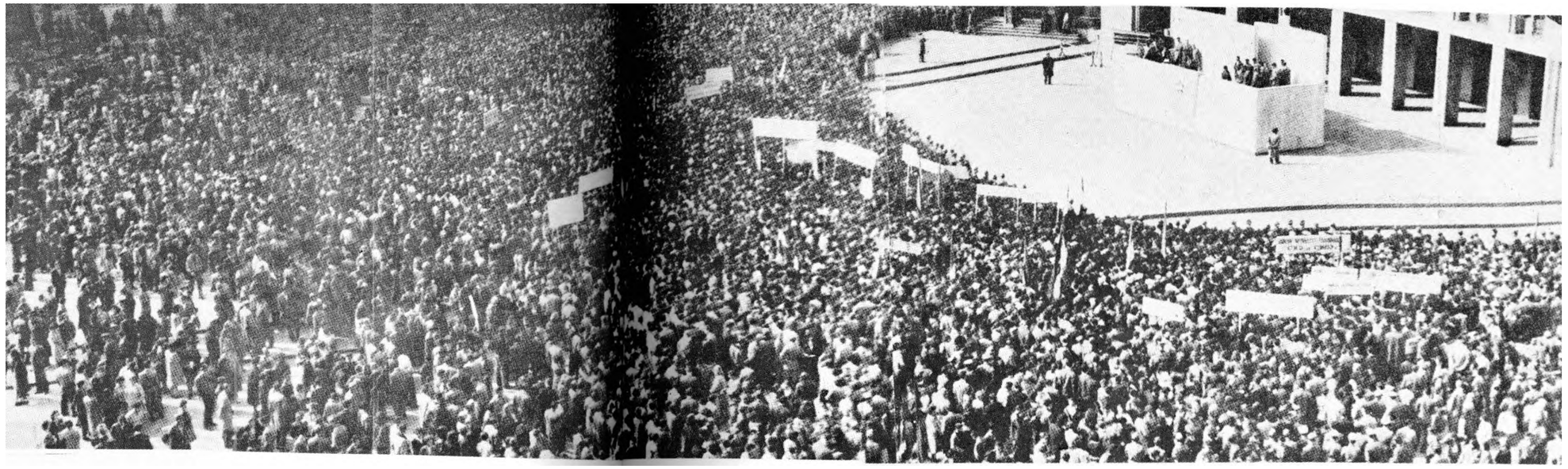

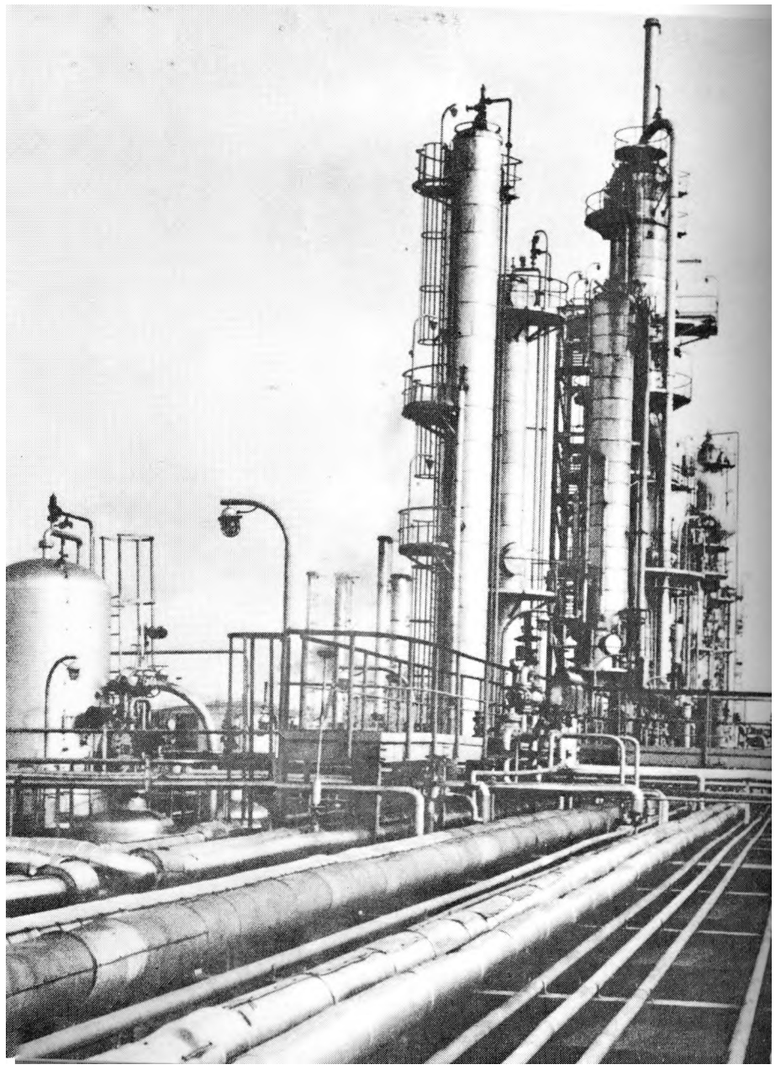

Tako je znatno povećana proizvodna nafte da je samo u Rafineriji Sisak u 1964. godini proizvedeno 1,8 miliona tona naftinih derivata. Deo postrojenja rafinerije nafte u Sisku (desno)

Plan 1961-1965. godine

Posle izuzetno uspešnog razvojnog perioda od 1957. do 1961. godine — u kome su zadaci petogodišnjeg plana ostvareni za četiri godine — Savezna narodna skupština bila je u mogućnosti da već u decembru 1961. usvoji novi srednjoročni plan.

Ovim planom je predviđeno da se do 1965. godine nacionalni dohodak po stanovniku poveća za 58 odsto, što je značilo da će Jugoslavija i dalje zadržati jedno od vodećih mesta u svetu po tempu privrednog razvoja, u pogledu investicija išlo se na sporiji tempo razvoja, s obzirom na usvojenu politiku oživljavanja proizvodnje robe za široku potrošnju i ubrzanog podizanja životnog standarda. Međutim, i u oblasti investicija predviđene su dosta visoke stope rasta, tako da bi se njihov ukupan obim povećao u toku narednih pet godina za oko 30 odsto. Predviđeno je i ubrzano podizanje standarda u oblasti obrazovanja, zdravstva i drugde.

U novom planu posebno se insistira na intenziviranju privrede, uvođenju moderne tehnike i uspostavljanju usklađenih odnosa u strukturi proizvodnih snaga. Utvrđena je i politika bržeg ulaganja u razvoj nedovoljno razvijenih područja, pa je za te svrhe predviđen iznos od 1.100 milijardi dinara u tadašnjoj vrednosti.

Planska orijentacija na intenzivnije privređivanje zahtevala je dalje promene u privrednom sistemu, pre svega — u pravcu većeg ekonomskog osamostavljivanja preduzeća i jačanja njihove reproduktivne sposobnosti. Bez toga, kako se isticalo, bilo bi nemoguće zadržati dinamičan tempo ekonomskog razvoja u narednih pet godina. U globalnoj raspodeli, shodno tome, moralo bi doći do takvih promena na osnovu kojih bi preduzećima ostalo više sredstava za potrebe ubrzanog mod&rnizovanja mašina i postrojenja i slična ulaganja.

O svemu tome povedene su široke rasprave u vodećim političkim telima i u javnosti. Do izražaja je sve više dolazilo saznanje da politika ubrzanog industrijskog razvoja zemlje nalaže da se u privrednom sistemu izvrše promene koje će biti na liniji svestranog podsticanja samoupravljanja i daljeg sužavanja prostora za administrativno -regulisanje privrednog života i etatističko raspolaganje društvenim dohotkom.

Veliki miting omladine u Beogradu povodom jubileja SKOJ-a održan je 11. oktobra 1959. na Trgu Marksa i Engelsa na kome ie govorio dugogodišnji sekretar SKOJ-a Rato Dugonjić

U ovom planskom razdoblju razvila se u našoj zemlji elektronska industrija. Naročito je porasla proizvodnja uređaja za telekomunikacije.

Osnovni vid političkog delovanja treba da postane organizacija Socijalističkog saveza u opštini. Ova organizacija zajedno s mesnim treba široko da se oslanja na razgranati sistem društvenog samoupravljanja i da tako postane osnovni faktor društvenog života.

(Iz kongresnih zaključaka)

Težište akcije - u bazi

Na osnovi političke analize razvoja u prethodne četiri godine, a posebno referata druga Tita o novim problemima i zadacima, Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, održan aprila 1960. godine istakao je u prvi plan potrebu političkog aktiviranja ljudi u bazi, u preduzećima i opštinama.

U oblasti proizvodnje posebna pažnja i u referatu i u zaključcima posvećuje se zadacima stvaranja rentabilnog i efikasnog poslovanja, uz orijentaciju na što širu primenu savremenih tehnoloških dostignuća i razvijanje sopstvenih tehnoloških rešenja. Uporedo s tim naglašava se potreba što šire kooperacije, specijalizacije i slobodnog udruživanja kao uslov da se ukupna društvena produktivnost rada podigne na viši nivo. Veliki značaj pridaje se jačanju novih socijalističkih odnosa u poljoprivredi, razvijanju samoupravljanja u zadrugama i socijalističkim gazdinstvima, kao i usmeravanju individualnih seljaka na kooperaciju.

Dosta mesta u raspravi na Kongresu, kao i u zaključcima — dobila su pitanja opšteg i stručnog obrazovanja. Istaknuta je i potreba da se i drugi faktori konkretno uključe u proces obrazovanja — radnički i narodni univerziteti, štampa, radio, film i televizija.

Drug Tito govori pred 200 hiljada građana Dalmacije u Splitu

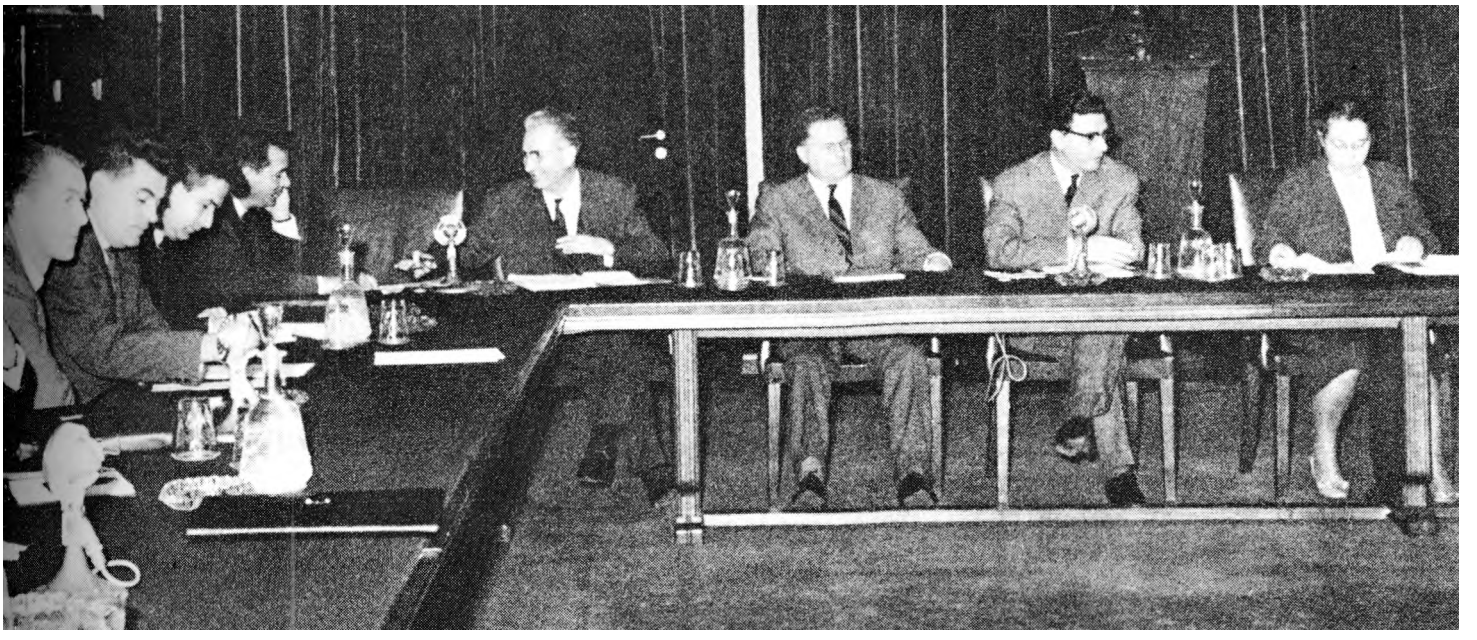

Savezni odbor Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije koji je pod predsedništvom Lazara Koliševskog, u leto 1964. godine, raspravljao o aktuelnim društveno-političkim i ekonomskim problemima

Energično protiv devijacija

Početkom šezdesetih godina nad jugoslovenskom privredom nadvile su se nove teškoće. Ovog puta one su bile izraz izuzetno brzog razvoja, praćenog prekomernim investiranjem i forsiranjem drugih vidova potrošnje iznad mogućnosti zemlje. A radilo se i o nedovoljnoj osposobljenosti i odlučnosti Saveza komunista i drugih organizovanih snaga da te teškoće savlađuju na novim samoupravnim osnovama. U takvoj situaciji došlo je do raznih devijacija, pre svega, u vidu partikularističkih i nacionalističkih tendencija, kao i špekulantskih, tehnokratskih i sličnih ponašanja.

Tim povodom održana je marta 1962. godine sednica Izvršnog komiteta CK SKJ na kojoj su analizirani uzroci ovakvih pojava i naznačeni pravci njihovog prevazilaženja. Naročito je istaknuta potreba stalne borbe komunista za socijalističku doslednost u radu samoupravnih organa, za poštovanje zakonitosti i za punu odgovornost društvenih organa i nosilaca javnih funkcija. Celokupnom partijskom članstvu upućeno je sa te sednice posebno pismo u kojem se iznose stavovi Izvršnog komiteta i postavljaju zadaci u borbi za njihovo sprovođenje. Od komunista se tražilo da se i u sopstvenim redovima i u ćelom društvu odlučno suprotstavljaju usko egoističkim ponašanjima koja se sastoje u bezobzirnom isterivanju koristi u interesu »svojih« preduzeća, komuna i republika, i to putem nelojalne konkurencije, špekulisanja i lokalističkog zatvaranja.

Protiv tih pojava digao je glas i predsednik Tito. U poznatom govoru, koji je održao u maju te godine u Splitu pred oko 150 hiljada građana i meštana iz okolnih krajeva, drug Tito je naročito oštro osudio pojave nacionalizma koje su se počele probijati u raznim sredinama.

Drug Tito je i postavio odlučan zahtev da se brže odstranjuju slabosti iz rada samoupravnih organa, da se obezbedi poštovanje zakona i da se svuda zaoštrava odgovornost društvenih organa i pojedinaca.

»Nijedna naša republika sama za sebe ne bi bila ništa da nismo svi zajedno. Jačajući i ubuduće naše jedinstvo, mi moramo stvarati svoju jugoslovensku socijalističku historiju, ne dirajući u nacionalno pravo pojedinih republika da gaje svoje, i to ne na štetu već u interesu čitave zajednice. To je naš put, to mi hoćemo, a ne razbijanje našeg jedinstva.«

(Iz Titovog govora u Splitu)

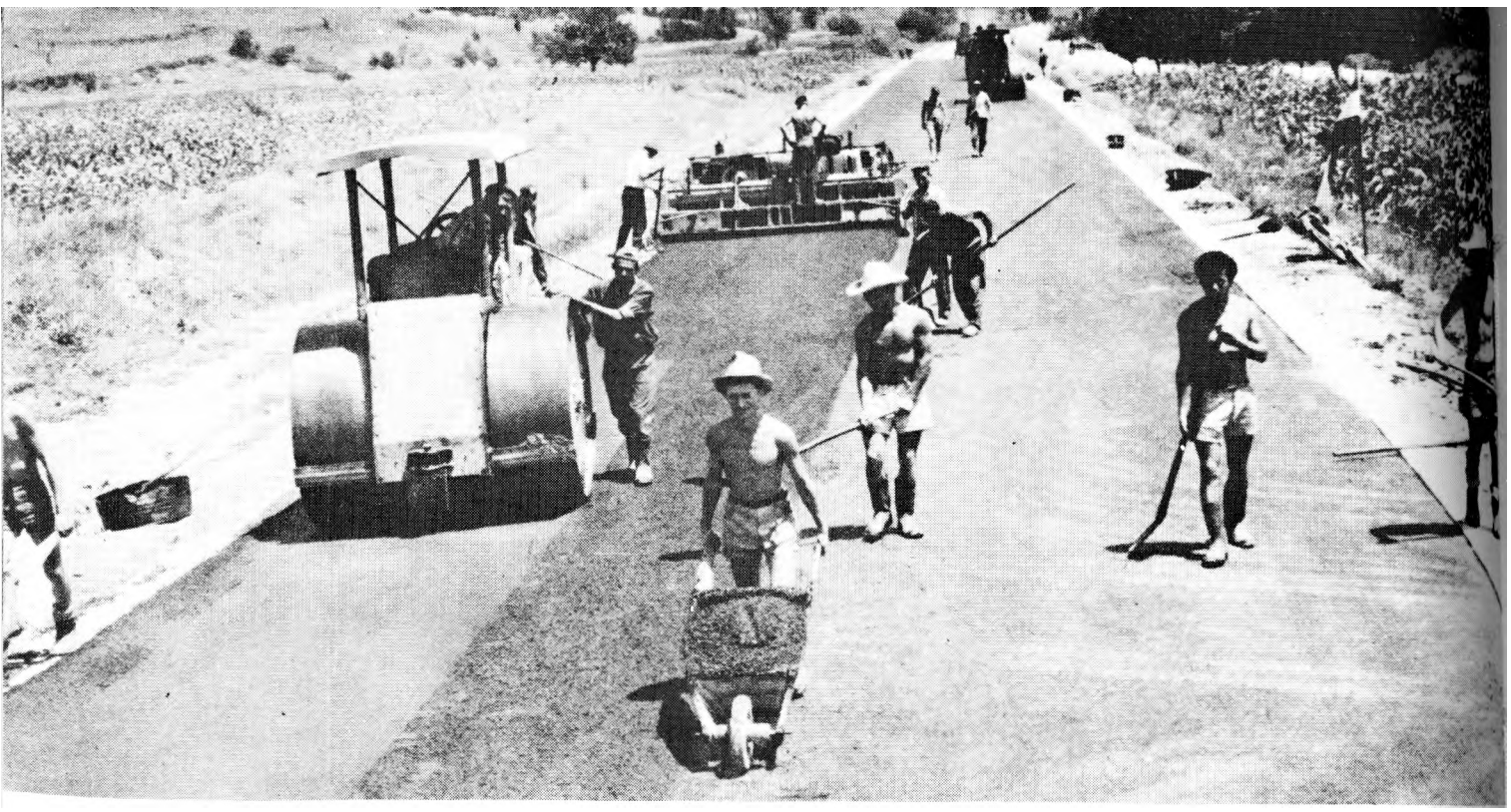

Tokom više godina omladinske brigade su gradile Auto-put »Bratstvo--jedinstvo« koji je povezao sever i jug naše zemlje. Završni radovi na jednom delu Auto-puta Zagreb–Ljubljana, koji je novembra 1958. godine pustio u saobraćaj drug Tito (gore)

Sa svečanosti puštanja u saobraćaj deonice Vranje–Skoplje, u jesen 1961. godine (dole)

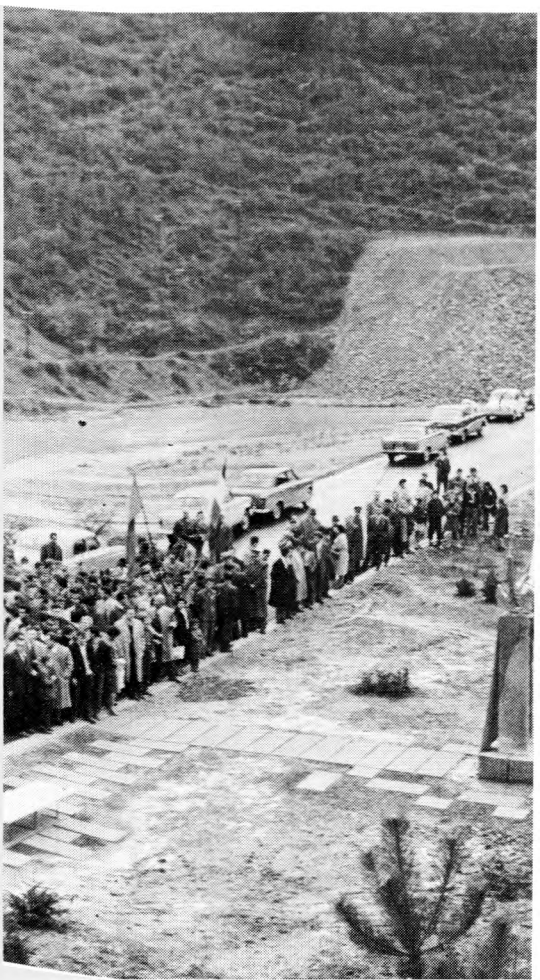

Auto-put bratstva i jedinstva

Ovo je najveća radna akcija omladine Jugoslavije. Trajala je ukupno 9 godina. Na njoj je učestvovalo više od pola miliona gradi-telja.

Ta glavna arterija, kičma jugoslovenskog drumskog saobraćaja, predstavlja svojevrsni spoj starih i novih omladinskih radnih akcija. Građena je u dve faze. U prvoj, u periodu 1948—1951. godine od Beograda do Zagreba u dužini od 400 km, kada se i prestalo sa organizovanjem velikih saveznih radnih akcija. Ćim su ponovo obnovljene, nastavljena je izgradnja auto-puta. U periodu 1958—1964. godine Zagreb je povezan sa Ljubljanom, Beograd s Nišem, Skopljem i Đevđelijom, tako da se ovaj auto-put simboličnog naziva proteže od krajnjeg severa zemlje do krajnjeg juga.

Auto-put iz prve faze, zajedno s prugama, delo je i simbol jedne generacije. A auto-put iz druge faze — delo i simbol druge generacije. Razlike su veoma upadljive. Nekad skoro i nije bilo mehanizacije — zamenjivali su je kramp, lopata i kolica. U drugoj fazi s omladinom na trasu stizala su i građevinska preduzeća s moćnim mašinama. Više nije bio potreban velik broj brigadista, pa je bilo teško da se od prijavljenih za akcije odabere tek svaki četvrti. Umesto osam, deset i više časova, sada se radilo samo šest, i to obično na lakšim poslovima nego ranije.

Pored uslova rada, i uslovi života su se takođe drastično izmenili. Nekad se živelo u logorima. Sad u naseljima. Pojmovna razlika te dve reči upravo je adekvatna i razlici u uslovima života. U logoru, obično pod šatorom, spavalo se na slami, uz petrolejke; jelo iz kazana, pod drvetom ili strejom; umivalo najčešće na reci. U naselju svako ima svoj krevet i svoje sedište u trpezariji, pored modernih kuhinja. Umivaonici i tuševi zamenili su reku. Umesto kurseva za nepismene (50.000 seljačića naučilo je da piše na kursevima za vreme izgradnje omladinskih pruga) i traktoriste, brigadisti posećuju razne stručne kurseve — od građevinskih do električarskih, i razne amaterske — od automobilskih do vazduhoplovno-modelarskih. Umesto štabova brigada i naselja postupno se uvode saveti i konferencije brigadista kao prvi

organi samoupravljanja. U njima mladi stiču početna iskustva i u ovoj sferi života i rada.

Nasuprot svim ovim razlikama, radni entuzijazam je bio isti, pa je trebalo više obuzdavati nego podsticati radni polet brigadista. I na starim i na novim akcijama podjednako je bujala mladost i na gradilištu i kraj logorske vatre, podjednako se orila pesma pod razvijenim zastavama i prigušeno plamtela prva ljubav.

Evo kako se odvijala izgradnja po deonicama:

Posle tri godine napornog rada, 15. jula 1951. godine prva deonica Beograd—Zagreb bila je završena. Bilo je to delo 319.155 devojaka i mladića koji su izgradili najveći objekat Prvog petogodišnjeg plana.

Nastavak ovog velikog poduhvata bila je 80 km dugačka deonica Zagreb—Ljubljana koja je započeta 1. aprila 1958. godine. Za akciju je bilo potrebno 50.000 omladinaca, a prijavilo se 200.000! Na gradilištu je sada bilo više mašina, radila su i građevinska preduzeća. Za godinu dana izgrađena je trasa, zatim veliki most preko Save dugačak 330 m, nadvožnjak od 100 m kod Trebnja i od 60 m kod Svete Nedelje. Izgradili su još oko 250 manjih i većih betonskih objekata.

Već sledeće, 1959. godine, počinje izgradnja dve nove deonice: između Paraćina i Niša u Srbiji, i između Demir Kapije i Negotina na Vardaru u Makedoniji, u ukupnoj dužini od 110 kilometara. Najveća bitka vođena je na obalama Velike Morave, jer je trasa prolazila njenom desnom obalom. Na jednom mestu, kod Bujmira, išla je uz samu reku. Omladinci su ulazili u nju, izbacivali mulj i stavljali kamen za potporni zid. Neretko, Morava je to razgrađivali, ali upornošću i besprimernim entuzijazmom reka je bila pobeđena, a mesto Bujmir sačuvano. Izgrađeni su mostovi preko Nišave i Vardara, nasipi pored Ražnja. Sve je bilo završeno u predviđenom roku, na oba fronta — i u Makedoniji i u Srbiji.

Ponovo, dve deonice građene su 1960. godine: od Niša do Grdelice u Srbiji, i od Udova do Đevđelije u Makedoniji. Na obe deonice izgrađeno je 113 kilometara kolovoza, sedam mostova iznad Južne Morave i Vardara, 16 nadvožnjaka i podvožnjaka, 89 propusta i drugih objekata, među kojima su najbrojniji bili nasipi.

Iste godine otpočele su pripreme (iskopano je 9.000 kubika zemlje i ugrađeno 1.200 kubnih metara betona i kamena) za deonicu koja je početa 1961. a prolazila je kroz divlju Grdeličku klisuru. Brigadisti su izvodili prave podvige, pogotovo što nisu smeli da prekinu železnički saobraćaj koji je ovde prolazio. Grdelička klisura je deo gde je izgrađeno najviše objekata: dva tunela dužine preko 300 m svaki (kod Manojla i u Kršnicama). Na ovom prostoru je bilo i više manjih tunela, 80 većih betonskih objekata i još 273 manja mosta kod Mominog Kamena preko Južne Morave, vijadukt u Predejanima i Vladičinom Hanu itd. Sve je to bilo obezbeđeno i od bujica.

Istovremeno, 1961. godine građena je i deonica između Vranja i Skoplja, gde su savladane močvare kod Bujanovca i Kumanova. Te godine izgrađeno je ukupno još 138 kilometara — najduža deonica auto-puta.

Godine 1962. otpočeli su radovi na poslednjim deonicama: od Paraćina prema Beogradu i od Skoplja prema Titovom Velesu. Izgrađen je most preko Velike Morave kod Ćuprije, pošto je korito reke pomereno za dvadesetak metara. Savladane su močvare kod Vrčina i Malog Požarevca, premošćeni nadvožnjacima kružni putevi, izgrađene tri trake kolovoza na prilazu glavnom gradu gde je porušeno oko 150 kuća, umesto kojih su odmah u rekordnom roku podignuti novi moderni stanovi.

Trake su bile spojene na jugu, na severu i put dugačak oko hiljadu kilometara konačno je završen 20. oktobra 1963. godine.

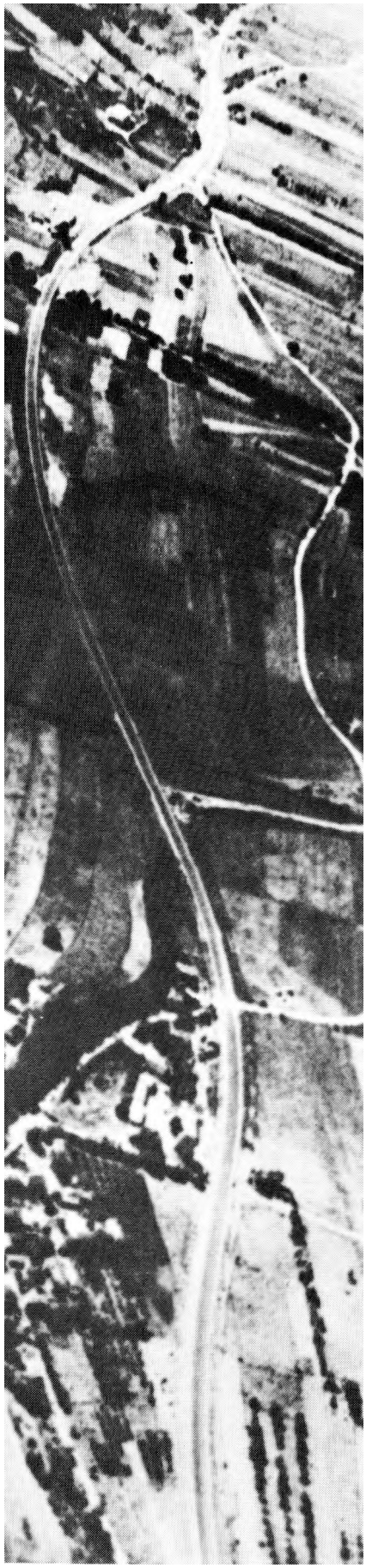

Avionski snimak đela Auto-puta između Vranja i Grdelice

U znak sećanja na velikog pisca i nobelovca Andrića u najužem centru Beograda, kraj kuće u kojoj je stanovao, podignut je mali spomen-park »Andrićev venac« (gore)

Zaštita istorijskih spomenika stalna je briga samoupravnih interesnih zajednica za kulturu. Pogled na deo beogradske tvrđave (dole)

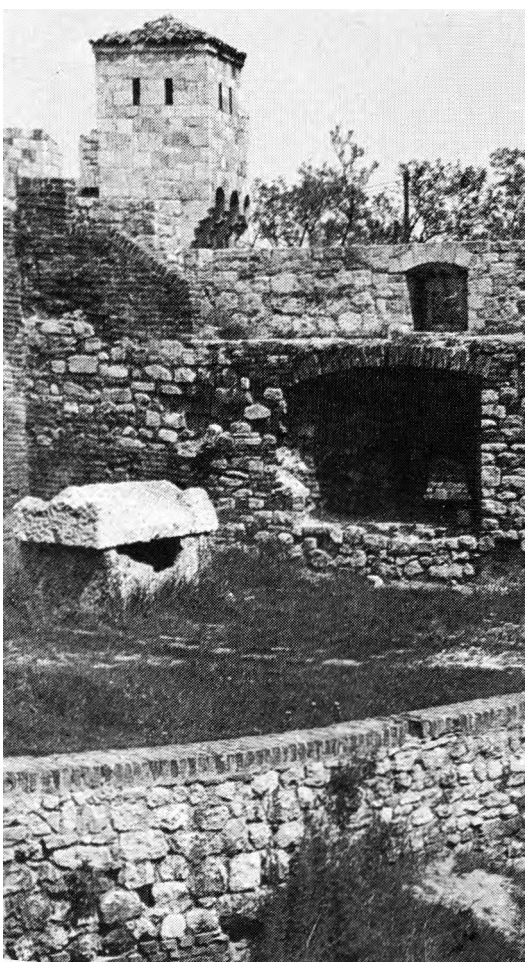

Prvi koraci samoupravljanja u kulturi

Samoupravljanje u jugoslovenskoj kulturi počinje pedesetih godina osnivanjem prvih radničkih saveta u izdavačkim i filmskim preduzećima. Demokratizacija i podruštvljavanje kulturnog života, prevazilaženje »državnog statusa« kulturnih ustanova i najamnog odnosa stvaralaca — pretpostavke su za prevazilaženje administrativnog upravljanja i budžetskog finansiranja kulture.

U Programu SKJ, usvojenom na Sedmom kongresu Saveza komunista u Ljubljani 1958. godine, ističe se: »Borba ža idejni socijalistički preobražaj zahteva organizovano i sistematsko delovanje Saveza komunista i svih naprednih snaga u zemlji. Da bi se ovaj idejni socijalistički preobražaj naše zemlje mogao ostvariti u duhovnim oblastima, treba posvetiti punu pažnju proširenju i izgradnji materijalno-tehničke osnove u svim granama kulture . ..«

Do sada su u našoj kulturi već aktivno delovali saveti za kulturu pri narodnim odborima, prvi komunalni fondovi za kulturu u velikom broju opština, osnivani su radnički saveti u preduzećima i društveni saveti u kulturnim ustanovama. Međutim, ceo sistem materijalno-ekonomskih, budžetsko-finansijskih, pravnih i društvenih odnosa zasnivao se na rešenjima i institucijama starog, administrativnog perioda.

Ustavnim promenama 1953. i 1963. godine dat je snažan podsticaj delovanju slobodnijih društveno-ekonomskih odnosa i u oblasti kulture i širem razvoju samoupravljanja u kulturnim ustanovama. Posebna pažnja posvećuje se društveno-ekonomskom položaju i zaštiti slobodnih stvaralaca tzv. »slobodnih umetnika«. Tako se u Predlogu ustava 1963. naglašava: »Radni ljudi koji ličnim radom samostalno vrše kulturnu, profesionalnu ili drugu sličnu delatnost imaju u načelu isti društveno-ekonomski položaj i u osnovi ista prava i obaveze kao i radni ljudi u radnim organizacijama ... «

Takođe se u Predlogu ustava 1963. predviđa i osnivanje prosvetno-kulturnih veća kao samoupravnih tela za celovitije raspravljanje o prosvetnoj, kulturnoj i umetničkoj problematici u saveznoj i republičkim skupštinama »... Takve mere nesumnjivo znače dograđivanje samoupravnog mehanizma kroz koji će uticaj javnosti da se snažnije afirmiše«, — zaključuje se 20. marta 1963. godine na Plenumu Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije posvećenom materijalnim i društvenim uslovima našeg kulturnog razvoja.

Demokratizacija i debirokratizacija našeg kulturnog života doveli su i do decentralizacije odlučivanja o najvažnijim pitanjima iz oblasti kulture, a i u sistemu finansiranja. Tako su već 1957. godine u svim budžetskim davanjima za kulturu srezovi i komune učestvovali sa 65 odsto, republike sa 31, a Federacija svega sa 4 odsto. Sem toga, sve su se brže menjali i izvori tih sredstava: u njima je sve manje budžetskih dotacija a sve više novca izdvojenog iz dohotka radnih kolektiva i ličnih sredstava korisnika kulturnih programa i potreba.

Slobodnije raspolaganje dohotkom stvorilo je materijalne uslove za samoupravljanje i veća samoupravna prava radnih ljudi i kulturnim ustanovama. Podsticanje materijalne zainteresovanosti radnih kolektiva u filmskim, izdavačkim i drugim preduzećima i kulturnim ustanovama za bolji kvalitet, angažovanost, interesovanje publike i slično regulisano je instrumentima ekonomske politike, formiranjem namenskih fondova, davanjem kreditnih olakšica i drugim merama koje su prethodile osnivanju samoupravnih interesnih zajednica u oblasti kulture.

Međunarodni sajam knjiga

Prvi Sajam knjiga, održan 1956. godine, okupio je samo domaće izdavače i održan je u Zagrebu — jer se Beogradski sajam još gradio. Sledeće godine manifestacija dobija međunarodni karakter i pun naziv: Međunarodni sajam knjiga u Beogradu. Na njemu je, uz 60 domaćih, izlagalo i 36 stranih izdavača.

Poslednji, jubilarni 25. međunarodni sajam knjiga okupio je 1980. godine 160 jugoslovenskih izdavača. Na njemu je nacionalne štandove imalo 49 zemalja, a više od 100 inostranih i međunarodnih poslovnih izdavačkih i distributerskih korporacija predstavilo je izdanja 2.500 izdavačkih kuća iz celog sveta. Na 35.000 kvadratnih metara bilo je izloženo 120.000 naslova koje je razgledalo 170.000 posetilaca.

Na Sajmu knjiga se tradicionalno održava i Izložba jugoslovenskih književnih časopisa i periodike i dodeljuju nagrade za najveći izdavački podvig godine i za najlepše opremljenu knjigu.

Svake godine u Beogradu se održava Međunarodni sajam knjige na kome učestvuje veliki broj izdavačkih kuća iz svih delova sveta

Prvi programi u TV studiju

Proslavljajući tridesetgodišnjicu rada Radio-Zagreb je obavestio 15. maja 1956. godine svoje slušaoce da te večeri mogu u glavnom gradu Hrvatske da prate inostrani TV-program. Na televizorima postavljenim po gradu, na javnim mestima, priman je program susednih zemalja u ograničenom trajanju. Uporedo, ubrzano se pripremalo uvođenje domaćeg eksperimentalnog programa. Pozajmljenom najskromnijom opremom omogućeno je da se pripremi rad prvog jugoslovenskog studija, pa je 3. septembra 1956. godine, pred 150 gostiju, izveden u studiju Zagreb prvi domaći TV-program. On se sastojao od TV-dnevnika, dokumentarnog filma o prvim TV-prenosima i zabavnog dela. TV-Zagreb je ostala usamljena za celo područje sve do 23. avgusta 1958. godine, kada je u studiju TV-Beograd počelo zvanično emitovanje vlastitog eksperimentalnog programa. Treći jugoslovenski TV-studio je proradio nepuna dva meseca kasnije u Ljubljani, 11. oktobra 1958. godine.

Istovremeno sa opremanjem studija, radilo se i na izgradnji releja Sljeme—Krvavac, Sljeme—Papuk—Majevica, Crveni Čot——A vala, koji su omogućili uvođenje zajedničkog TV-programa, u koji su bila uključena sva tri studija. Prvi zajednički program Jugoslovenske televizije izveden je 28. novembra 1958. godine, što je svakako najznačajniji datum u njenom razvitku.

Posle toga, veoma brzo su se izgrađivali releji i predajnici što je omogućilo primanje programa gotovo u celoj zemlji. U program jugoslovenske mreže uključili su se tada novoizgrađeni studiji u Sarajevu i Skoplju. TV-Sarajevo pojavila se u zajedničkom programu, prvi put 26. jula 1961. godine, a samostalan program počela je da emituje marta 1969. TV-Skoplje gostovala je na zajedničkom programu prvi put 13. maja 1961. godine, a samostalni program počela je da emituje 5. juna 1964. TV-Titograd se prvi put javila u zajedničkom programu 20. novembra 1965. godine, a istog dana, 1971. godine počela je da emituje samostalan program.

Na dan 26. novembra 1975. godine počeli su da emituju vlastiti program i TV-studiji u Prištini i Novom Sadu.

Pošto je izgrađeno osam televizijskih studija, počelo se sa emitovanjem sopstvenih televizijskih programa, a u jednom delu zadržan je jugoslovenski program.

Početni koraci: u Studiju za vreme emitovanja jednog od prvih dnevnika Televizije Beograd

Značajne posete Jugoslaviji I

Srdačan razgovor sa predsednikom sudanskog Vrhovnog vojnog veća vlade Ibrahimom Abudom

Razgovori sa finskom delegacijom, koju predvodi dr Urho Kekonen (desno)

Latinskoamerički revolucionar Ce Gevara kod Tita

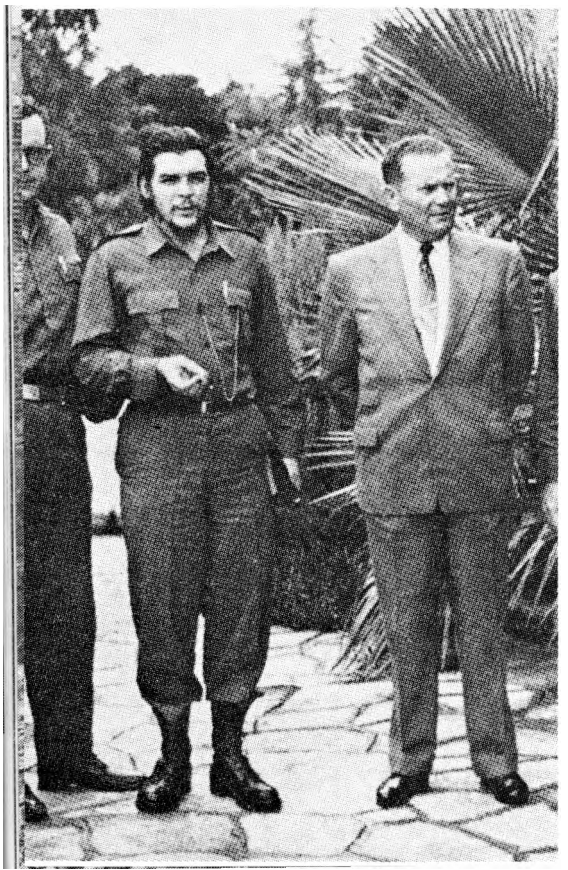

L raznim svojstvima i prilikama dolazili su u našu zemlju poznati politički i javni radnici. Iz SAD dolazi — Eleonora Ruzvelt, supruga Franklina Delana Ruzvelta, jednog od najuglednijih predsednika te zemlje. A kao predstavnik Ruzveltovog naslednika Trumana, Jugoslaviju posećuje Averel Hariman, visoki funkcioner i poznati međunarodnopoiitički stručnjak. Dolazi i predsednički kandidat Adlaj Stivenson, jedan od vodećih ljudi Demokratske partije, dolaze sudije Vrhovnog suda Daglas i Voren i dvojica Amerikanaca jugoslovenskog porekla — umetnik Zlatko Balokoviić, violinist, i publicist dr Stojan Pribićević.

Na spisku ljudi koji su želeli neposredno poznanstvo s našom zemljom, nalaze se i imena naučnika svetskog glasa. Tu su dobitnici Nobelove nagrade — matematičar i fizičar profesor Verner Hajzenberg i pronalazač streptomicina dr Selman Vaksman, pa indijski atomist dr Homi Baba i dr Albert Sejbin, kome je pripala zasluga za živu vakcinu protiv dečije paralize.

Jedan od najvećih vajara ovog stoleća Britanac Henri Mur upoznao se s našom zemljom, u koju su, u ovom razdoblju,'dolazili i francuski filozof 2an Pol Sartr, sovjetski književnik Leonid Leonov, britanski publicist Henri Brejlsford.

Mnogobrojni državnici

Pored veoma poznatih ličnosti iz pokreta nesvrstanih koje su u više mahova bile u Jugoslaviji — Nasera (Egipat), Sukarna (Indonezija), N'Krumaha (Gana), Seku Turea (Gvineja), Keite (Mali), Sihanuka (Kambodža), ne računajući tu i boravak na Beogradskoj konferenciji 1961. godine, našu zemlju su posetili, u svoj- i stvu šefova država tada ili ranije, još i predsednici Abud (Sudan), Ajub Kan (Pakistan), El Kuatli (Sirija), Orlić (Kostarika), Ho Ši Min (DR Vijetnam), Cedenbal (Mongolija), Estensoro (Bolivija), Bajar (Turska), Oriol (Francuska), kao i potpredsednici Radakrišnan (Indija), Kafe Filja (Brazil), Apiti (Dahomej) i drugi.

Među monarsima koji su boravili u zvaničnim posetama u našoj zemlji, bili su etiopski car Haile Selasje, avganistanski kralj Mohamed Zahir, grčki kraljevski par Pavle Ì i Frederika. Belgijska kraljica Elizabeta, takođe. Dolazili su i jemenski prestolonaslednik princ El Badr i iranski princ Abdereza Pahlavi.

U najmnogobrojnijoj grupi su posetioci koji su bili, ili postali, premijeri: trojica britanskih — čerčil, Atli i Hit; dvojica francuskih — Mole i Mandes Frans; grčki Karamanlis; turski Menderes; Sahan — predsednik vlade indijske države Utar Pradeš; indijski premijer Nehru; predsednik španske republikanske vlade — Gordon Ordas; premijer Tanganjike — Njerere; laoski premijer Suvana Fuma; senegalski — Mamadu Dija; švedski — Erlander; indonežanski Sastriamiđojo i Kartaviđaja; norveški — Gerhardsen; danski — Hansen; predsednik alžirske privremene vlade — Abas; sovjetski premijer — Bulganjin i njegov zamenik Mikojan; burmanski — U Nu .. .

Impresivan broj ministara spoljnih poslova bio je u tom razdoblju na razgovorima u našoj zemlji: dvojica britanskih — Idn i Lojd; dvojica austrijskih — Gruber i Krajski; dvojica grčkih — Averof i Stefanopulos; kubanski — Roa; holandski — Luns; dvojica belgijskih — Vinji i Spak; italijanski — Senji; indonežanski — Subandrio; poljski — Rapacki; sovjetski — Gromiko; sirijski — El Bitar; burmanski — Hun Kio; američki Dales, turski Keprili . . .

Partijske delegacije i lideri

Poveći broj delcgacija stranih političkih partija bio je u našoj zemlji — bilo na nekom od kongresa naših društveno-političkih organizacija, bilo u prijateljskoj poseti nekoj od njih, bilo na studijskom boravku.

Tih godina svoje delegacije poslale su socijalističke stranke Italije, Japana, Čilea, Trsta, Burme, Holandije, Belgije, Britanije, Izraela (radnička partija Mapai), a iz tih i drugih zemlja bio je u poseti Jugoslaviji — u raznim vremenskim odsecima — poveći broj istaknutih socijalista: Sutan, Sastroatomi i Mulina iz Indonezije; Gi Mole, Žan Bue i Rene Mejer iz Francuske; Kaj Bjerk iz Švedske; Klovis Maksud i Kemal Džumblat iz Libana; dr Huan Grafulič iz Čilea; Pol Anri Spak, Leo Kolar, Maks Bize iz Belgije; Pjetro Neni, Vlado Manjani iz Italije, a gost nam je bio i lider laburista na Malti Dom Mintof. Na ovom spisku naročito su zastupljeni laburisti s višestrukim posetama dvojice lidera — Klementa Atlija i Hjua Gejtskela, pa poslanika Konija Zilijakusa, Anojrina Bevina i Dženi Li, Sema Uotsona . . .

Iz Zanzibara je došla delegacija Afro-Širazi stranke.

Posle početka normalizovanja odnosa s Moskvom i istočnoevropskim zemljama, u Jugoslaviju stižu jake delegacije i vodeći pojedinci komunističkih partija Sovjetskog Saveza, Mađarske, Poljske, Rumunije, a i Francuske i Italije. Tada u našu zemlju dolaze — posle Hruščova i Bulganjina, i Erne Gere i, nešto kasnije, Janoš Kadar, pa Georgi Georgiju Dež, Vladislav Gomulka, František Mansur i drugi.

Delegaciju KP Italije predvodio je Luiđi Longo, zamenik generalnog sekretara Palmira Toljatija, koji je takođe bio u poseti, prijateljskoj i radnoj. I Institut KPI »Grarnši«, poznati centar za proučavanje marksizma u Zapadnoj Evropi, uputio je bio delegaciju u posetu našoj zemlji.

Međuparlamentarni kontakti

Delegacije parlamenata iz više od trideset zemalja, ili grupe njihovih članova, studijske i druge, ili pojedinci, poslanici, senatori — boravili su u Jugoslaviji pedesetih godina i početkom šezdesetih.

Pregled zemalja s kojima su međuparlamentarni kontakti ove vrste bili uspostavljeni i uvedena razmena mišljenja, pokazuju širinu i stranog interesovanja za našu zemlju i razvoj njenog jedinstvenog društvenog sistema i politike, a i njene zainteresovanosti za razvijanje međuparlamentarne saradnje.

U Jugoslaviji su boravile, u razdoblju od 1950. pa do kraja 1962. godine, delegacije parlamenata Belgije, Burme, Britanije, Grčke, Francuske, Turske, Indije, SSSR, SR Nemačke, Sirije, Bugarske, Ćehoslovačke, Poljske, Kine, Argentine, Japana, Gane, Čilea, Cejlona, Italije, Tunisa, Danske, Venecuele, Kanade, Meksika, DR Nemačke, Finske, UAR, Bolivije, Rumunije, Austrije ...

Iz nekih od ovih zemalja — Britanije, na primer, Indije, SR Nemačke i drugih — parlamentarne delegacije su po dva ili više puta posećivale našu zemlju.

Na čelu delegacija i grupa često su bile vrlo poznate političke ličnosti, na najvišim položajima — predsednika parlamenata ili njihovih domova. Tako — lord Louton iz Britanije, Leone iz Italije, Gerstenmajei iz SR Nemačke, Ben Barka iz Maroka, Rodopulos iz Grčke, Kvadros iz Brazila, Todor Živkov iz Bugarske, Firlinger iz Ćehoslovačke i drugi. I budući predsednik SAD, Džon Kenedi, bio je u Jugoslaviji — 1951. godine, još kao član Kongresa SAD.

Vojskovođe i vojne delegacije

Među vojnim ličnostima koje su posetile Jugoslaviju, nesumnjivo su najpoznatiji bili feldmaršа-1 Montgomeri i maršal Žukov, kao dvojica velikih vojskovođa na evropskom bojištu u drugom svetskom ratu. Pored njih su još mnogobrojni generali i admirali boravili kod nas — među kojima, takođe, ugledan vojnik i političar lord Mauntbaten, poslednji britanski vicekralj Indije, kao i general Ne Vin, poznata politička ličnost u Burmi.

U ovom razdoblju u našoj zemlji boravile su vojne delegacije iz Britanije, Grčke, Turske, Francuske, SAD, Egipta, Holandije, Norveške, Etiopije, Kine, Burme, Libana, Indonezije...

Kapitalno delo makedonske lingvistike

Već na svom prvom zasedanju, avgusta 1944. godine, ASNOM je doneo odluku o uvođenju makedonskog jezika kao službenog jezika Makedonije, a novembra iste godine, u oslobođenom Skoplju, formirana je posebna stručna komisija koja je dobila zadatak da normira makedonski pravopis. Sastav makedonske azbuke od 31 slova, a zatim i tekst prvog makedonskog pravopisa, Ministarstvo prosvete SR Makedonije ozvaničilo je 7. juna 1945. godine.

Pedesetih godina sve je više pojedinačnih naučnih radova koji obrađuju makedonsku gramatiku, a ova istraživanja dobijaju novi podsticaj 1953. godine, kada se osniva Institut za makedonski jezik »Krste Misirkov«. Upravo u to vreme počinje i rad na Rečniku makedonskog jezika, čija prva sveska izlazi 1961. a poslednja, treća, 1966. godine.

Kapitalno delo u makedonskoj lingvistici predstavlja »Istorija makedonskog jezika« Blažeta Koneskog, koja je objavljena 1965. godine. Ona je rezultat dvadesetogodišnjeg istraživanja ovog pesnika i naučnika koji je, od samog početka, učestvovao u svim poslovima kodifikovanja makedonskog jezika, napisao najopsežniju njegovu gramatiku, bio glavni redak tor Rečnika.

U ovoj knjizi, koja je prvi sintetički rad te vrste u makedonskoj nauci, obuhvaćeni su pregled razvoja makedonskog jezika od vremena kad je počelo jezičko diferenciranje balkanskih Slovena do danas, fonologija, gramatika (sa sintaksom i morfologijom) i leksika makedonskog jezika.

Previranja u likovnoj umetnosti

Početkom 1950. godine i u likovnoj umetnosti razvija se proces demokratizacije i borbe protiv dogmatizma, čiji se nagoveštaji ose- I čaju već u tekstovima jugoslovenskih kritičara krajem prethodne decenije, a posebno u izveštaju tadašnjeg sekretara Saveza likovnih umetnika Jugoslavije, Branka Šotre, na Drugom kongresu odr-] žanom maja 1950. u kojem se kaže: »Sloboda javne diskusije i sloboda traženja novih puteva, novih formi i metoda, koji će biti, po- | red ostalog, i rezultat pažljivog kritičkog odabiranja svega pozitiv- ! nog iz prošlosti, svega što ima uslova za dalji život, neophodan su uslov za stvaranje nove i velike umjetnosti, koja bi bila dostojna herojskog vijeka u kome živimo . . . Istovremeno, jedino takva puna stvaralačka sloboda predstavlja i pravu garanciju za visok kvalitet naše likovne umjetnosti . . .«

Odlučujući korak u pravcu prevazilaženja dogmatizma u likovnoj umetnosti i traženja novih puteva, predstavljala je izložba Petra Lubarde, održana u Umetničkoj galeriji ULUS-a u Beogradu, od 1. maja do 1. juna 1951. Mada je naišla na krajnje protivrečne kritike i izazvala veoma burne reakcije i polemike, ova je izložba, sa četrdeset i jednim platnom i jedanaest crteža, među kojima su i tako poznata dela kao što su Fantastičan predeo, Zubata stena, Kamena pučina, Kleveta, Skica za bitku na Vučjem Dolu, otvorila puteve novim umetničkim tendencijama.

Ta težnja ka novom i savremenom, pored predstavnika starije generacije likovnih umetnika, među kojima su Milo Milunović, Marij Pregelj, Gabrijel Stupica, Krsto Hegedušić, Oton Gliha, Ivan Tabaković i drugi, prirodno je postala pasija i mlađih umetnika koji će svoje stavove u smislu stilskih novina i iskristalisati tek krajem pedesetih godina: Mladen Srbinović, Miodrag B. Protić, Stojan Ćelić, Bata Mihailović, Petar Omčikus, Janez Bernik, Ordan Petlevski, Mića Popović, Edo Murtić, Zlatko Priča i drugi. Njihova osnovna preokupacija je: asocijativni ili apstraktni predeo, simbol, enformel, odnosno relativisanje predmeta uopšte.

Težnja ka novom i savremenom: Lubardini »Konji«, 1951. (desno gore)

»Finale« Krste Hegedušića, 1975. (desno)

Prodor u svet

Uporedo s novim stilskim otvaranjima na domaćoj likovnoj sceni, odvija se, početkom pedesetih godina, i sve življe povezivanje *naše likovne umetnosti* sa savremenim strujanjima u slikarstvu i vajarstvu u svetu. Tako 1950. godine Jugoslavija prvi put učestvuje na jednoj likovnoj manifestaciji Zapadne Evrope — na 25. međunarodnom likovnom bijenalu u Veneciji, gde je predstavljaju slikari Petar Lubarda, Gojmir Antun Kos, Boža Ilić i Ismet Mujezinović, i vajari — Antun Augustinčić, Vanja Radauš, Vojin Bakić i Košta Angeli Radovani.

Među značajne prodore naše likovne umetnosti u svet spadaju u to vreme i Lubardine izložbe u Parizu 1952. i 1954. godine i priznanja koja njegovo slikarstvo dobija na bijenalima u Sao Pao lu 1953. i Tokiju 1955. godine.

Značajan datum u tom upoznavanju je velika izložba francuske umetnosti dvadesetog veka, koja je održana 1952. godine u Umetničkom paviljonu na Kalemegdanu u Beogradu. Bila je to prilika za jugoslovensku publiku da na jednom mestu vidi takve velikane svetskog modernog slikarstva kao što su Bonar, Vijar, Matis, Šagal, Pikaso, Vlamenk, Miro, Brak. Tri godine kasnije svoje izložbe u Jugoslaviji ima i britanski vajar Henri Mur.

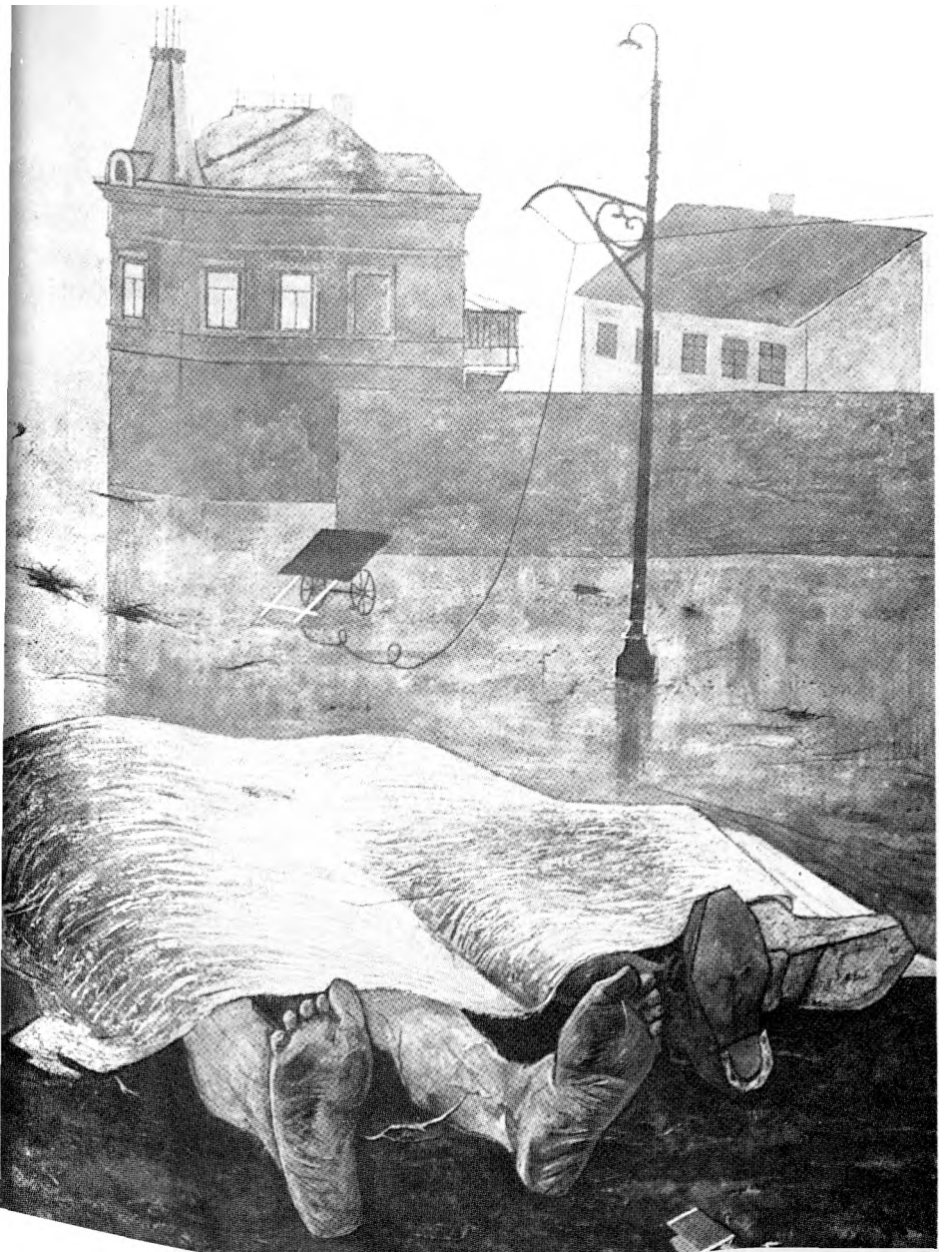

Uspesi naše opere

Među najznačajnijim žarištima kulture u posleratnom periodu pored radio-stanica i koncertne delatnosti brojnih orkestara, bile su operske kuće, posebno u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu. Iz njihovih redova izišli su mnogi umetnici (Miroslav Čangalo vic, Šena Jurinac, Marijana Radev, Biserka Cvejić, Rudolf Franci, Vladimir Ruždjak i dr.) čija se delatnost u to vreme protezala i na mnoge poznate svetske muzičke scene. Negovanje slovenskog repertoara, te domaće muzičke zaostavštine (»Ero s onoga sveta«, »Koštana«), osnovna su briga i preokupacija tadašnje repertoarske politike ovih ustanova, što potvrdu ju i prva uspešna gostovanja u inostranstvu. Pored turneja Zagrebačke opere sa proslavljenom operom »Ero s onog svijeta« Jakova Gotovca značajan uspeh beleži 1954. Beogradska opera sa delom »Boris Godunov« Modesta Musorgskog (naslovna uloga Miroslav ćangalović), zatim 1965, u Edinburgu itd. Za vrhunac operske sezone u pariškom Teatru nacija 1975. proglašene su predstave »Don Kihot« Žila Masnea i »Faust« Šarla Gunoa u izvođenju Beogradske opere sa Miroslavom Čangalovićem u naslovnoj ulozi, ukazujući na veoma visok profesionalni nivo tadašnje Beogradske opere.

Sem osnovne tri operske kuće, značajna je delatnost operskih ansambala i u drugim većim muzičkim centrima: Sarajevu, Splitu, Osijeku, Rijeci, Skoplju, Titogradu, Novom Sadu i Mariboru.

Vukotićev »Oskar«

Kad je sredinom pedesetih godina u Zagrebu osnovan Studio crtanog filma pri »Jaran filmu«, već prvi radovi su pokazali da će ova grana jugoslovenskog filma najpre moći da računa sa širim međunarodnim odjekom. Tako 1958. godine, na Venecijanskom filmskom festivalu crtani film »Samac« Vatroslava Mimice dobija »Gran pri« u kategoriji animiranog filma, a iste godine Dušan Vukotić stvara dva remek-dela: »Osvetnik« i »Koncert za mašinsku pušku«. Na ovim filmovima sarađuju crtači Marks, Jutriša, Bourek, Grgić, Kolar i drugi, koji će ispisati sledeće poglavlje pohoda zagrebačke škole crtanog filma ka širim međunarodnim priznanjima. Najveće moguće filmsko priznanje, »Oskara« za crtani film 1962. godine, dobija »Surogat« Dušana Vukotića.

Najveće priznanje: Dušan Vukotić u Studiju crtanog filma u Zagrebu (gore)

»Ohrabrenje jednoj književnosti«: Ivo Andrić na dodeli Nobelove nagrade (desno)

Autentičan arhitektonski izraz: Zgrada DSNO u Beogradu Nikole Dobrovića (gore desno)

Nobelova nagrada Ivi Andriću

Najviše međunarodno priznanje naša književnost je doživela 1961. godine dodeljivanjem Nobelove nagrade Ivi Andriću.

Odluka Švedske kraljevske akademije nauka o dodeljivanju Nobelove nagrade za književnost za 1961. godinu Ivi Andriću saopštena je u Stokholmu 26. oktobra. U obrazloženju odluke kaže se da se ovo visoko priznanje istaknutom jugoslovenskom piscu, autoru romana »Na Drini ćuprija« i »Travnička hronika«, kao i mnogobrojnih drugih vrednih književnih dela dodeljuje kao priznanje »za epsku snagu kojom je prikazao motive i sudbine iz istorije svoje zemlje«.

Nobelove nagrade za 1961. svečano su uručene 10. decembra u dvorani Koncertnog doma u Stokholmu. Na svečanosti, u prisustvu kralja Gustava Adolfa VI, članova švedske vlade i 700 zvanica, o Ivi Andriću i njegovom stvaralaštvu govorio je dr Andres Esterling: ». . . Andrić nosi u sebi mnogo nežnosti za ljude, ali ne uzmiče pred strahotama, niti pred nasiljem, koje pred njegovim očima, pre svega, potvrđuje stvarnost zla i postojanja. On je pisac koji je majstor jednog sasvim ličnog, originalnog kruga motiva, on otvara jednu dosad nepoznatu stranicu svetske hronike i obraća nam se iz dubine napaćene narodne duše Južnih Slovena.«

Zahvaljujući na pniznanju Ivo Andrić, prvi Jugosloven — dobitnik Nobelove nagrade, u 15-minutnom izlaganju rekao je i sledeće: ». . . Moja domovina je zaista „mala zemlja među svetovima" — kako je rekao jedan naš pisac — i to je zemlja koja u brzim etapama, po cenu velikih žrtava i izuzetnih napora, nastoji da na svim područjima, pa i na kulturnom, nadoknadi ono što joj je neobično burna i teška prošlost uskratila. Svojim priznanjem vi ste bacili snop svetlosti na književnost te zemlje i tako privukli pažnju sveta na njene kulturne napore i to upravo u vreme kad je naša književnost nizom novih imena i originalnih dela počela da prodire u svet, u opravdanoj težnji da svetskoj književnosti i ona dà odgovarajući prilog. Vaše priznanje jednoj književnosti te zemlje znači nesumnjivo ohrabrenje tome prodiranju.«

U traganju za graditeljskim izrazom

Dok je u prvim posleratnim godinama jugoslovenska arhitektura bila pod uticajem autora koji su stvarali pred sam rat, pedesete i rane šezdesete godine na scenu izvode novu generaciju graditelja u potrazi za autentičnim načinom izražavanja.

To je razdoblje u kome Nikola Dobrović svoj bogati stvaralački opus kruniše zgradom DSNO u Beogradu, kada nastaje Beogradski sajam M. Pantoviča, žeželja i M. Krstića i Zagrebački velesajam M. Heberlea, kada narastaju prve stambene kule I. Antića na beogradskoj Zvezdari, stadioni JNA i Tašmajdan (M. Janković) u Beogradu i Dinamo (V. Turina) u Zagrebu.

Naši arhitekti beleže i prve međunarodne uspehe, kao što je — urbanistička rešenje ostrva Ruisala u Finskoj E. Ravnikara (1953). Ravnikarovo delo je i zgrada SO Kranj kojom započinje novi pristup projektovanju administrativnih objekata.

U Sarajevu J. Najdhart stvara jezgro arhitektonske škole koja će imati najviše efekta u naporu da se autohtono neimarstvo pojedinih regija pretoči u savremeni izraz u građenju javnih i stambenih objekata.

Njegoševa nagrada

Povodom 150. godišnjice rođenja Petra Petrovića Njegoša, Skupština SR Crne Gore ustanovila je 1963. godine »Njegoševu nagradu«. Ovo priznanje dodeljuje se svake treće godine.

Na velikoj svečanosti na Cetinju novčanu nagradu, diplomu i plaketu s Njegoševim likom — rad vajara Riste Stijovića — primio je 1963. godine prvi dobitnik Mihailo Lalić, za roman »Lelejska gora«. Zatim su na ploču na Njegoševoj Biljardi zlatnim slovima upisana imena sledećih dobitnika ovog značajnog i uglednog priznanja: Miroslav Krleža, za roman »Zastave« (1966), Meša Selimović, za roman »Derviš i smrt« (1969), Branko ćopić, za zbirku pripovedaka »Bašta sljezove boje« (1972), Blaže Koneski, za zbirku poezije »Zapisi« (1975) i Oskar Davičo, za poetsku zbirku »Reči na delu« (1978).

Kako pesnici pevaju i snevaju – sa otvaranja Struških večeri poezije

Susret pesnika u Strugi I

Godine 1961. u Strugi, na krajnjem jugu naše zemlje, začeta je jedinstvena pesnička manifestacija — štruške večeri poezije.

Tokom dve decenije postojanja Večeri su u sve punijoj meri pružale priliku da se neposredno spozna o čemu pevaju i snevaju pesnici iz raznih krajeva naše zemlje i sveta, koji su kazivali svoje stihove na velikim poetskim mitinzima u Strugi a zatim, u okvim pesničkog karavana, i u mnogim drugim mestima Makedonije. Uvedena je i praksa da se svake godine predstavi jedna nacionalna literatura, uz posebnu pažnju koja je posvećivana književnostima nesvrstanih zemalja i naših suseda. Ustaljeno je i celovito predstavljanje književnosti naroda i narodnosti Jugoslavije.

Među onima koji kazuju svoje stihove u Strugi svake godine je i nosilac uglednog međunarodnog priznanja, Zlatnog venca Struških večeri poezije. Do sada su Zlatne vence poneli: Robert Roždestvenski (1966), Bulat Okudžava (1967), Laslo Nađ (1968) i dalje redom: Mak Dizdar, Miodrag Pavlović, Vinston Hju Odn, Pablo Neruda, Euđenio Montale, Fazli Husni Daglardža, Leopold Sengor, Ežen Gijvik, Artur Lundkvist, Rafael Alberti, Miroslav Krleža i Hans Magnus Encensberger.

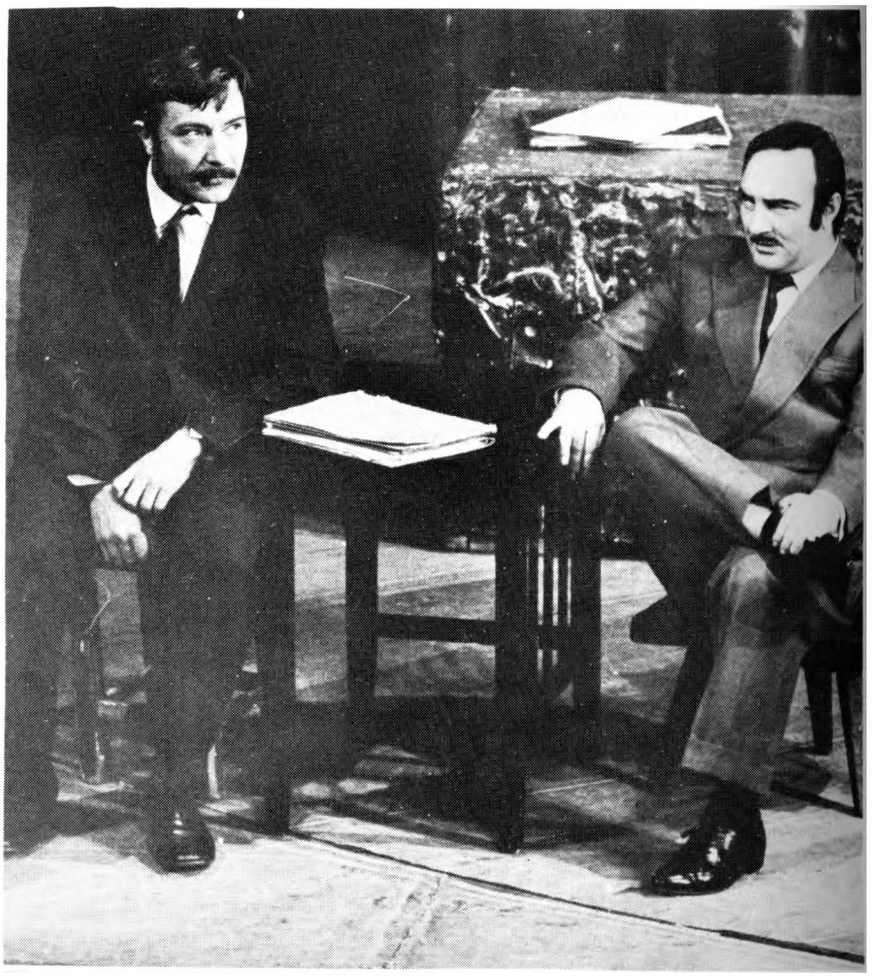

Savremeni muzički prostori

I u muzici su pedesete i šezdesete godine bile vreme našeg povezivanja sa najsavremenijim tokovima svetskog stvaralaštva. Jedan od značajnih koraka na tom putu je i osnivanje, 1961. godine, Zagrebačkog muzičkog bijenala, manifestacije koja je smerala da naša muzička kretanja dovede u direktniji dodir sa najnovijim zbivanjima u muzičkom životu drugih sredina. Posledice prvih bijenala bile su dalekosežne i od bitnog značaja za dalji razvoj savremene muzike u Jugoslaviji. Na svetskom planu Bijenale se pokazao kao »velika međunarodna izložba svih oblika i boja«, otvorena ne samo za savremeno muzičko stvaralaštvo različitih nacija, već i tradicija, postajući postepeno forum na kome se, po rečima jednog kritičara, »muzička prošlost i budućnost stapaju u sadašnjosti«. Dok su prva Bijenala težila da ostvare sintezu muzičkih dometa 20. veka — od izvođenja dela klasika veka, Stravinskog, Hindemita i Mesijana, do Kejdžovih eksperimenata i Štokhauzenovog elektronskog hepeninga — u docnije vreme ova muzička manifestacija sve više se posvećivala osvajanju novih akustičkih prostora i novih ambijenata.

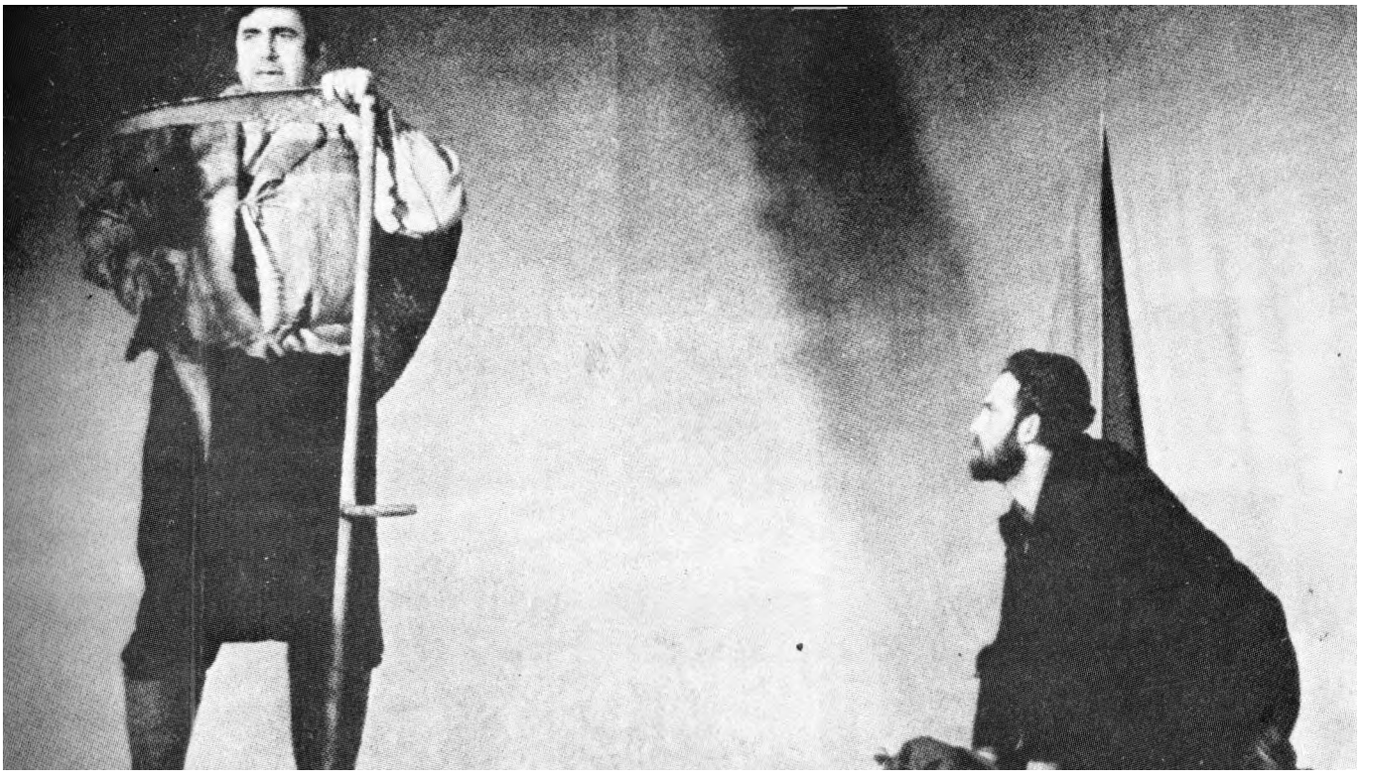

Nove pozorišne tendencije

Nastojanja naših umetnika da drže korak s najsavremenijim tendencijama u svetskoj umetnosti došla su do izražaja i godine 1956. kada je u Beogradu, na inicijativu grupe književnika, pozorišnih ljudi i slikara osnovano novo pozorište pod imenom »Atelje 212«. Pozorište je otpočelo da radi u vremenu kada je svetska pozorišna avangarda ostvarivala nove prodore i »Atelje 212« se u našoj sredini brzo afirmisao prikazujući dela Beketa, Joneska, Foknera, Mrožeka, Olbija, Žarija, Vitraka i drugih.

Ubrzo, novo pozorište počinje da prikazuje i moderna dela domaćih pisaca i otkrivajući nova autorska imena. Tokom četvrt veka svog postojanja »Atelje« je — sa ekipom izvanrednih glumaca, predstavljao jugoslovensku pozorišnu umetnost u svetu — u Mjujorku, Moskvi, Rimu, Berlinu, Parizu, Meksiku, Karakasu, Teheranu, Sofiji, Bukureštu i drugim gradovima.

U međuvremenu, slični pozorišni ansambli počinju s radom i u drugim našim kulturnim centrima, a 1960. godine u Sarajevu je inaugurisan Festival malih i eksperimentalnih scena sa zadatkom da okuplja predstave koje održavaju nove pozorišne tendencije. Pored jugoslovenskih ansambala, pre svega kamernog karaktera, Sarajevo od tada svake godine okuplja i poznate svetske trupe, kao što je, na primer, čuveni Living teatar, koji je među prvima bio na sarajevskom festivalu.

Dalji korak u upoznavanju naše publike s najnovijim svetskim scenskim kretanjima bilo je osnivanje (1967. godine, u Beogradu) Beogradskog internacionalnog teatarskog festivala (BITEF) koji je već tokom prve decenije svog postojanja okupio mnoga od najvećih imena savremenog svetskog pozorišta i stekao zavidnu međunarodnu reputaciju.

Ukorak sa najsavremenijim tendencijama: *Iz* ***predstave »Voranc« u IZ vođenju Slovenskog ljudskog gledališča iz Ljubljane (gore), »Razvojni put Bore Šnajdera« u postavci beogradskog »Ateljea 212« (dote levo)*** *i* ***Joneskuovi »Pozdravi« u*** *izvođenju* ***»Teatra itd.« iz Zagreba (dole)***

1963-1974.

»Delegatski princip odlučivanja čini suštinu našeg novog političkog sistema. On se ostvaruje u svim oblastima i na svim nivoima društvenog odlučivanja, kako u organima samoupravljanja, tako i u organima vlasti. Delegatski sistem omogućava da radnička klasa i radni ljudi zaista postanu vladajuća politička i ekonomska snaga društva. Putem delegacija i delegata politika postaje stvar neposredne prakse najširih masa, odnosno njihovih samoupravnih organizacija, za razliku od onih sistema u kojima je politika monopol pojedinaca ili vrhova političkih partija, ili pak državnog aparata.« TITO

Predsednik Komisije za izradu novog ustava Edvard Kardelj podnosi obrazloženje na zajedničkoj sednici Saveznog veća i Veća proizvođača (levo gore)

Drug Tito među poslanicima posle izglašavanja odluke o proglašenju Ustava (gore)

Predsednik Savezne narodne skupštine Petar Stambolić saopštava da je novi Ustav usvojen

Povelja samoupravljanja

Posle dužih priprema Savezna narodna skupština usvojila je 7. aprila 1963. godine novi Ustav. Ovaj Ustav, nazvan »Povelja samoupravljanja«, usledio je posle decenije temeljitih društvenih i materijalnih preobražaja kroz koje je Jugoslavija prošla u vremenu od prethodnog — Ustavnog zakona iz 1953. U toj deceniji se nacionalni dohodak po stanovniku gotovo udvostručio, što je značilo da Jugoslavija ima materijalnu osnovu da ubrza i razvoj socijalističkog samoupravljanja. A i u samoj samoupravnoj praksi učinjeni su novi prodori.

U takvim uslovima sazrelo je saznanje da treba novim ustavnim rešenjima učvrstiti dostignute tekovine, pa time otvoriti perspektive daljeg kretanja jugoslovenskog društva u socijalističkoj izgradnji.

Kao neprikosnovenu osnovu položaja i uloge radnog čoveka novi Ustav proglašava oslobođenje rada, jednakost u pravima i obavezama, raspodelu prema radu i solidarnost. Društvena svojina definiše se kao zajednička svojina svih radnih ljudi koji isključuje svaki monopol — bilo pojedinca i grupa ili same države. Osnovu političkog sistema čini društveno samoupravljanje u kojem radni ljudi i građani vrše političke i druge javne poslove neposredno ili preko svojih delegata u odgovarajućim društvenim organima. Federativno uređenje Jugoslavije izraženo je na još potpuniji način — proglašavanjem republike za državne i društveno-političke zajednice.

Ovim promenama je jasno izraženo da se socijalističko društvo ne bi moglo uspešno dalje razvijati ako bi se zadržao dotadašnji dualizam društvenog uređenja, izražen, s jedne strane, u sainoupravnosti radnih organizacija, a s druge — u postojanju klasične političke vlasti opšteg tipa. Bilo je, stoga, neophodno obezbediti da ceo politički sistem bude izveden iz samoupravnih odnosa i stavljen neposredno u službu samoupravljanja. Posebno je u Ustavu naglašena uloga društveno-političkih organizacija kao pokretača političke aktivnosti najširih slojeva i njihovog uticaja na rad i odluke svih izbornih organa.

Suštinu novog Ustava obrazložio je Edvard Kardelj, kao predsednik Ustavne komisije:

»Novi Ustav nastoji da što određenije izrazi i utvrdi upravo one osnovne oblike društveno-ekonomskih odnosa, to jest ona prava i obaveze koje danas u najviše mogućoj meri obezbeđuju radnog čoveka od povratka bilo kojih oblika eksploatacije ili drugih oblika narušavanja socijalističkih ekonomskih odnosa. U isto vreme Ustav otvara široke puteve za svesni rad svakog čoveka u svim oblastima društvenog života pod uslovima ravnopravnosti i za borbu u izgrađivanju sve demokratskijih, humanijih odnosa među Iudima.«

Pripremanje Ustava predstavljalo je jednu od dotad najširih političkih aktivnosti.

Sa pripremanjem Nacrta, Ustavna komisija je počela još u 1960. godini. Svoj deo posla završila je u leto 1962. Zatim je Nacrt razmatran u Saveznoj skupštini i u Saveznom odboru Socijalističkog saveza, da bi, posle zajedničke sednice ova dva foruma, bio upućen na javnu diskusiju. Interesovanje javnosti bilo je iznad svakog očekivanja. Predloženi dokument razmatran je u svim sredinama, uz veliko učešće ljudi, svih uzrasta i zanimanja. U toku pola godine, koliko je trajala javna rasprava, održano je oko 70 hiljada skupova uz učešće oko 6 miliona građana. Oko 300 hiljada njih dalo je predloge i sugestije za definitivno oblikovanje teksta. Kada je sve to sređeno u Ustavnoj komisiji, videlo se da je u tim diskusijama ukupno dato nekoliko desetina hiljada raznih predloga o kojima je trebalo zauzeti stav.

Ustav je ovako dobio najišru političku verifikaciju još pre nego što je stavljen na dnevni red Savezne narodne skupštine.

Uvodni deo Ustava obuhvatio je osnovne principe društvenog uređenja, zasnovanog na neotuđivom pravu ljudi i naroda da sami odlučuju o uslovima i plodovima svog rada. Tu su izneti i principi međunarodne politike zemlje, zasnovane na miroljubivosti i nesvrstavanju. U sledećem delu razrađuju se osnove društveno-ekonomskog i političkog uređenja zemlje, slobode, prava i dužnosti građana, položaj društveno-političkih zajednica, sistem pravosuđa i pitanja zaštite ustavnosti i zakonitosti. Povezano s tim regulisana su pitanja nadležnosti Federacije. Poseban deo posvećen je načinu izbora i rada organa vlasti i upravljanja. U završnom delu govori se o osnovnim principima odbrane zemlje.

Faksimil odluke o proglašenju Ustava SFRJ

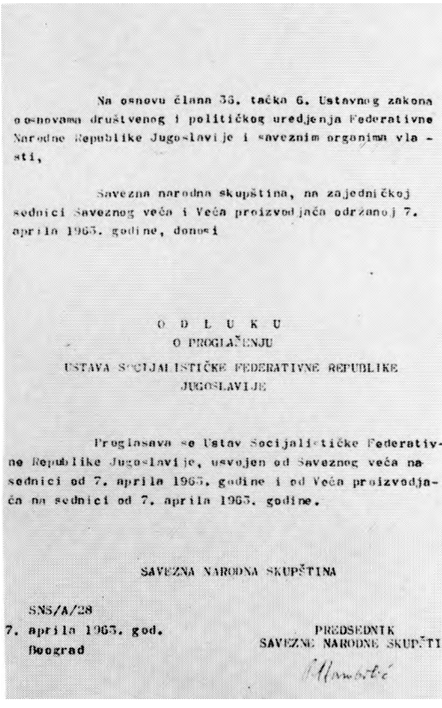

Na osnovu člana 33. tačka 6. Ustavnog zakona o osnovama društvenog i političkog uređenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije i saveznim organima vlasti,

Savezna narodna skupština, na zajedničkoj sednici Saveznog veća i Veća proizvođača održanoj 7. aprila 1963. godine, donosi

O D L U K U
O PROGLAŠENJU
USTAVA SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Proglašava se Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, usvojen od Saveznog veća na sednici od 7. aprila 1963. godine i od Veća proizvođača na sednici od 7. aprila 1963. godine.

SAVEZNA NARODNA SKUPŠTINA

SNS/A/28
7. aprila 1963. god.
Beograd

PREDSEDNIK
SAVEZNE NARODNE SKUPŠTINE

Poslanici Narodne skupštine Bosne i Hercegovine za vreme razmatranja novog republičkog ustava

Ustavi narodnih republika

Obiman posao obavljen je da bi se pripremili ustavi narodnih republika. Rasprave o tim dokumentima vođene su uporedo sa raspravama o saveznom Ustavu. Gotovo cela 1962. godina protekla je u toj aktivnosti.

Osnovno je u tom radu bilo da se konkretnije razrade načela saveznog Ustava, ali i da se unesu sve one odredbe o kojima se ništa određenije ne govori o saveznom, naročito u oblasti obrazovanja, nauke i zdravstva. U tim ustavima se utvrđuju i odnosi između republika i opština. U ustavima pojedinih republika, sa nacionalno pomešanim stanovništvom, utvrđene su obaveze društveno-političkih zajednica da se prilikom izbora njihovih organa mora voditi računa o ravnopravnoj zastupljenosti naroda i narodnosti.

Republičke skupštine, na čijem su se čelu kao predsednici tada nalazili Đuro Pucar (Bosna i Hercegovina), Filip Bajković (Crna Gora), Vladimir Bakarić (Hrvatska), Ljupčo Arsov (Makedonija), Vida Tomšič (Slovenija) i Jovan Veselinov (Srbija) — usvojile su nove ustave posle iscrpnih rasprava u skupštinskim telima.

Kao svoj doprinos javnoj raspravi izdavačke kuće u svim republikama i pokrajinama izdale su posebne brošure sa tekstom i komentarima prednacrta Ustava (desno)

Prilikom konstituisanja Savezna skupština 1963. godine izabrala je Edvarda Kardelja za svog predsednika, a za potpredsednike Mijalka Todorovića, Zvonka Brkića i Sfrattila Gigova (desno gore)

U Narodnoj skupštini Slovenije

Novi predsednik i novi generalni sekretar Savezne konferencije SSRNJ

Na Petom plenumu Savezne konferencije SSRNJ od 28. juna 1963. godine odlučeno je da se jedan broj vodećih funkcionera ove organizacije oslobodi dužnosti zbog prezauzetosti na drugim zadacima. Pored ostalih, dužnosti je oslobođen i dotadašnji predsednik Socijalističkog saveza drug Tito. U obrazloženju je istaknuto da će ovi funkcioneri, pogotovo drug Tito, i dalje posvećivati svu pažnju ovoj organizaciji i pružati joj pomoć u ostvarivanju njene izuzetno značajne društvene uloge.

Za predsednika je izabran Lazar Koliševski, a za generalnog sekretara Milentije Popović.

Kadrovske promene izvršene su i u Centralnom veću Saveza sindikata

Izbori 1963. godine

U maju i junu 1963. godine održavani su prvi izbori na osnovu novog listava. Birani su poslanici za Saveznu skupštinu, za skupštine socijalističkih republika i autonomnih pokrajina i za skupštine 30 srezova i 581 opštine. Ukupno je glasalo 11 miliona Jugoslovena.

Najpre su birane opštinske skupštine koje su, među kandidatima utvrđenim od strane zborova birača, izabrale poslanike za veća radnih zajednica Savezne, republičkih i pokrajinskih skupština. Odmah zatim usledili su neposredni izbori za republička i Savezno veće. A posle svog konstituisanja, republičke i pokrajinske skupštine izabrale su još i poslanike za Veće naroda Savezne skupštine.

Ukupno je novoizabrana Savezna skupština imala 670 poslanika, republičke skupštine 2.274 i pokrajinske 540 poslanika, a sreske 4.000 i opštinske skupštine 42.907 odbornika. Oko 74 odsto saveznih i 83,7 odsto republičkih poslanika birano je po prvi put.

Na prvoj sednici svih svojih pet veća Savezna skupština je za svog predsednika izabrala Edvarda Kardelja. Sutradan je, takođe na zajedničkoj sednici svih veća, izabran drug Tito za predsednika Republike, dok je za potpredsednika izabran Aleksandar Ranković.

U nastavku je održana sednica Saveznog veća kojoj je Predsednik Republike saopštio da je mandat za predsednika Saveznog izvršnog veća poverio Petru Stamboliću, što je i prihvaćeno. Takođe je usvojen Stambolićev predlog sastava novog Saveznog izvršnog veća. Za potpredsednike ovog tela izabrani su Boris Krajger, Miloš Minić i Veljko Zeković.

Ubrzo zatim konstituisane su republičke i pokrajinske skupštine. Za predsednike ovih tela izabrani su: Rato Dugonjić (Bosna i Hercegovina), Andrija Mugoša (Crna Gora), Ivan Krajačić (Hrvatska), Vidoe Smilevski (Makedonija), Ivan Maček (Slovenija), Dušan Petrović (Srbija), Stanoje Aksić (Kosovo) i Radovan Vlajković (Vojvodina).

Na glasačkom mestu za vreme izbora 1963. godine

Faksimil predizbornog plakata

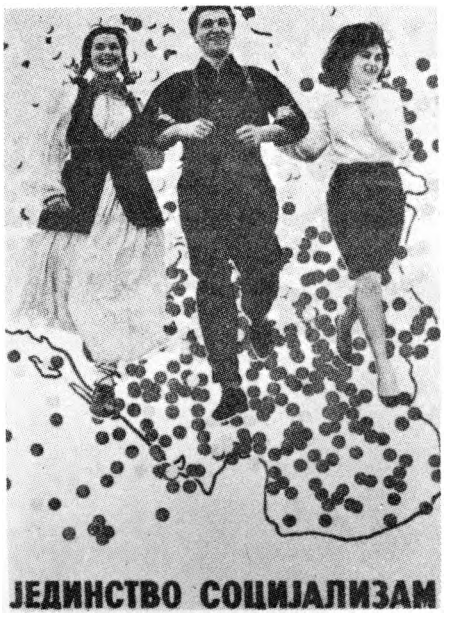

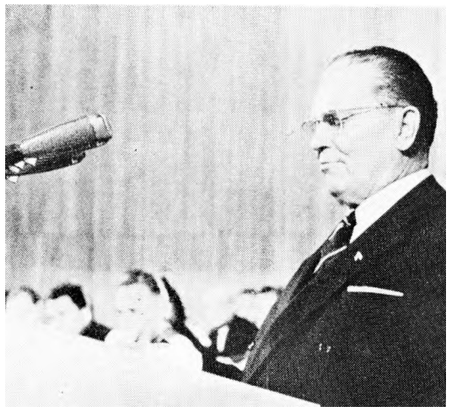

Drug Tito podnosi referat

Osmi kongres

Na ključna pitanja samoupravnog razvoja i puteve njihovog daljeg rešavanja, ukazao je Osmi kongres SKJ, održan u Beogradu od 7. do 13. decembra 1964. godine. Kongres se posebno usredsredio na zadatke u obksti privrede i njenog osposobljavanja da se razvija na stabilnijm osnovama, a pre svega na stvaranje uslova da radne organizacije dobiju šira ovlašćenja i punu odgovornost u privređivanju. Najaljen je, u stvari, kurs Privredne reforme koji će ubrzo, posle Kongesa, stupiti na snagu i koji će dovesti do krupnih promena u privednom životu i samoupravnoj praksi.

Radilo se o pranenama usmerenim na intenziviranje proizvodnje i zaoštravanje islova privređivanja, uz ostvarenje puteva slobodnijem delovanju tžnih zakona i odlučnijem potiskivanju etatizma.

U osnovnom rferatu, koji je podneo drug Tito, ukazuje se na obavezu komunisti da se odlučno bore za predstojeće promene u privrednom sistem; i ekonomskoj politici za koje je rečeno da će izazvati dosta tešbća ali stvoriti i uslove za stabilan materijalni i društveni razvoj.

Ovim pitanjima bio je posvećen najveći deo diskusije A ona su dobila i glavno mesto u kongresnoj rezoluciji.

Osmi kongres održavan je u trenutku kada se Jugoslavija već bila približila srednje razvijenim industrijskim zemljama. Sa stopama rasta društvenog proizvoda od 9 odsto, koje su postizane u prethodnim godinama, dostignut je stupanj razvoja koji zahteva visoku produktivnost, moderno privređivanje i stalno konkurentsko osposobljavanje prema domaćem i inostranom tržištu.

Polazeći od ovih i drugih promena, Osmi kongres je odlučno ukazao na potrebu da se na tom već dosta visokom nivou razvoja zemlje mora postići efikasnije privređivanje. Kako je isticano, od toga sve više zavisi dalji razvoj samoupravljanja. Ukazano je na nova rešenja u uspostavljanju odlučujuće pozicije radnog čoveka u upravljanju celokupnom društvenom reprodukcijom. Istovremeno, kritikovane su tendencije zatvaranja samoupravljanja u okvire preduzeća. Posebno su kritikovani razni »teoretičari« u inostranstvu koji su tvrdili da su radnički saveti korisni samo za zaostalu i usitnjenu privredu kakva je u Jugoslaviji, a da se oni neće moći održati u uslovima moderne integracije i koncentracije u privredi.
0 tome je na Kongresu rečeno da se problem postavlja upravo obrnuto: da se samoupravljanje u uslovima ekonomske nerazvije- “ nosti nije moglo brže razvijati, a da će njegove prednosti doći do punog izražaja tek na tlu moderne i svestrano integrisane privrede.

Okrenut glavnim pitanjima društvenog položaja radničke klase u ekonomici i društvu, Osmi kongres je dao niz novih odgovora koji su imali krupan značaj za dalji razvoj zemlje.

Pre i posle Kongresa

Osmi kongres je intenzivno pripreman u toku cele 1964. godine. Već u prvim mesecima održano je u republičkim i pokrajinskim centrima više savetovanja na kojima su utvrđeni pravci aktivnosti do kraja godine, odnosno, do održavanja Kongresa. A tome su ubrzo usledile sednice opštinskih konferencija i konferencija Saveza komunista u većim radnim organizacijama.

Sem sastanaka na kojima su birani delegati, održano je još niz drugih partijskih skupova na kojima se raspravljalo o glavnim problemima koji će biti na dnevnom redu Kongresa. Ovi problemi naznačeni su u »Osnovnim smernicama«, posebnom dokumentu koji je pripremio Centralni komitet SKJ kao politički podsetnik za vođenje pretkongresne aktivnosti. Ove široke rasprave omogućile su da tako reći celokupno partijsko članstvo učestvuje u izgrađivanju idejno-političkih osnova za zaključke koji će se donositi na Kongresu.

Živa aktivnost nastavljena je i posle Kongresa. Imajući u vidu Titove reči da »sa riječi treba preći na djela«, sve partijske organizacije pristupile su izradi programa rada, kako bi se kongresni zaključci konkretizovali i počeli sprovoditi u svakoj sredini. Osnovnu usmerenost za ovakvo delovanje dali su republički kongresi Saveza komunista koji su već u proleće naredne godine održavani jedan za drugim.

O pojačanoj aktivnosti govorili su i podaci o porastu članova Partije u vremenu između dva kongresa. U Bosni i Hercegovini bilo je 33.000 novih članova, tako da je Savez komunista u ovoj republici brojao 130.000 članova. U Crnoj Gori porast je iznosio 6.700, pa je broj članova dostigao 34.600. U Sloveniji je u Savezu komunista u tom trenutku bilo 71.000 članova, a porast je iznosio 17.300. U Makedoniji je, uz porast od 16.300, ukupan broj članova iznosio 68.400. U Hrvatskoj je bilo ukupno 218.000 članova (porast 21.500), a u Srbiji 427.300 (porast 90.800).

Delegati za vreme rada Kongresa

Privredna reforma

»Za jugoslovene nije više problem šta i koliko, već kako i po kojoj će ceni proizvoditi.«

Ovo je bio jedan od mnogobrojnih komentara kojima su u svetskoj javnosti propraćene mere koje su jula 1965. godine usvojene u Saveznoj skupštini kao uvod u čitav niz promena u privrednom životu Jugoslavije. Bio je to paket zakona i drugih mera, usmerenih na stvaranje uslova za intenziviranje privrede, stabilizovanje tržišta, uspostavljanje realnog i čvrstog kursa dinara i uravnoteženje platnog bilansa. Sve ove promene nazvane su Privrednom reformom. A promenama će ubrzo biti zahvaćena i ostala područja društvenog života i rada, što će reformi dati još širi značaj.

S razlogom se već tada isticalo da to mora biti istovremeno i privredna i društvena reforma. Pokazaće se, naime, da uspeh privrednih preobražaja u najvećoj meri zavisi od društvenih — od daljeg jačanja samoupravljanja i položaja radnih ljudi u raspolaganju društvenim dohotkom. Mnoge teškoće koje će nastati u sprovođenju privredne reforme, proizlazile su upravo iz nedovoljno razvijenih samoupravnih odnosa.

Efikasne mere

U prvoj fazi privredne reforme donete su sledeće mere:

- devalvacija dinara, smanjenje carinske zaštite, poskupljenje uvoza i pomaganje izvoza;
- restriktivna kreditno-monetama politika, značajno usporavanje i smanjenje kredita i novčane mase radi suzbijanja inflacije;
- ograničenje i smanjenje budžetske potrošnje i tzv. neprivrednih troškova (članarine, bankarski troškovi, premije osiguranja i si.);
- smanjenje poreskih i nekih drugih obaveza privrede;
- preporuka da lični dohoci ne rastu brže od produktivnosti;
- restrikcija investicione potrošnje;
- administrativno povećanje cena i njihova korekcija prema svetskim, uz istovremeno zamrzavanje većeg dela novoodređenih cena u proizvodnji i transportu;
- odgađanje revalorizacije osnovnih sredstava;
- radikalno smanjenie regresa, dötacija, premija i sličnih oblika administrativnog prelivanja dohotka.

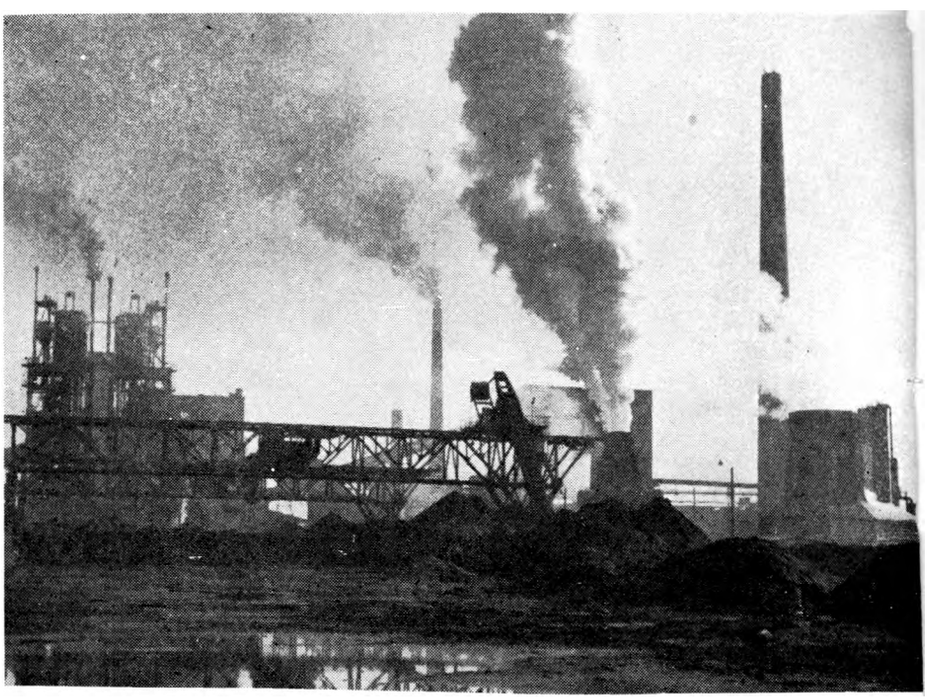

U 1965. godini pripremljen je program za izgradnju četvrte faze termoelektrane Kostolac

U brodogradilištu »3. maj« u Rijeci porinut je u more najveći brod koji je dotad izgrađen u Jugoslaviji – 36 hiljada brutoregistarskih tona

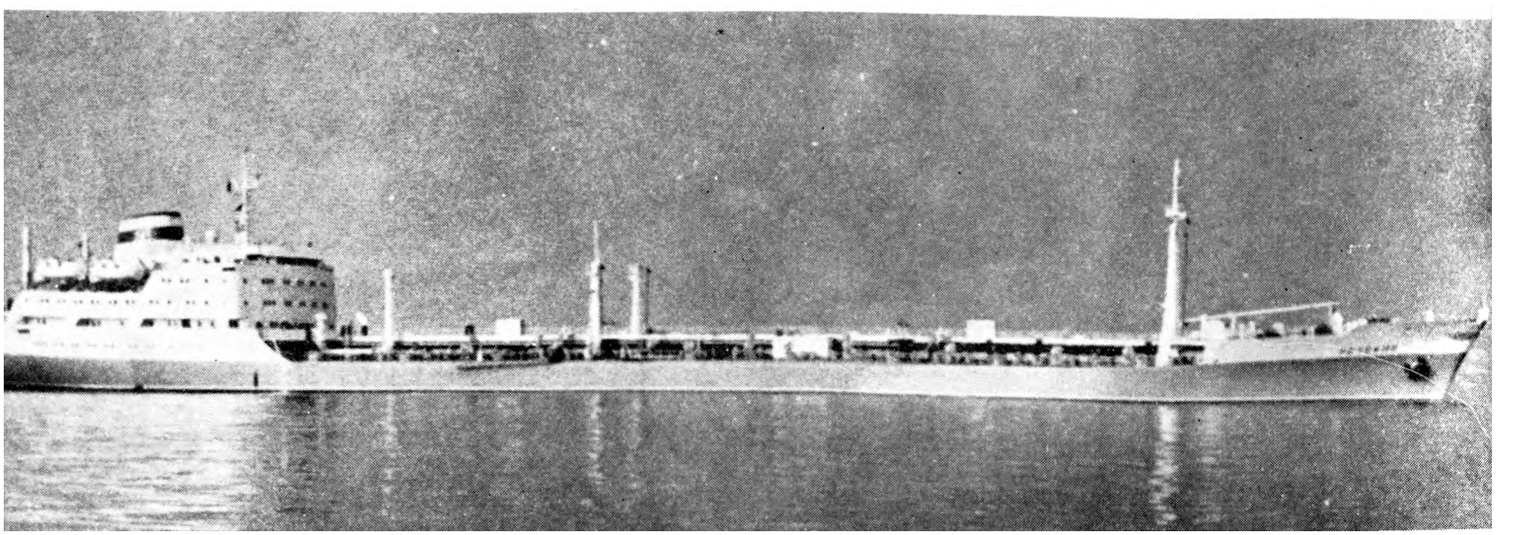

Sama Reforma počela je devalvacijom dinara. Dotadašnji sasvim nerealan kurs doveden je u pravi paritet — od 1.250 dinara za dolar. Već samim tim jugoslovenska privreda dovedena je u situaciju da se preko stvarne vrednosti dinara mora odmeravati na svetskom tržištu, što je značilo da se mora brže izvlačiti iz dotadašnje autarhičnosti i uključivati u međunarodnu podelu rada. A morao se odlučnije napuštati i sistem administrativnog regulisanja domaćih cena i drugih vidova veštačkog podržavanja konjunkture i neracionalnog privređivanja, kao što su bili regresi, subvencije, visoke izvozne premije i uvozne zaštitne carine. Početak privredne reforme bio je praćen i politikom »čvrstog dinara«, odnosno sužavanja mogućnosti da se preko visoke emisije i prešírokog kreditiranja održavaju razni vidovi neracionalne proizvodnje.

Već u prvim mesecima zabeleženi su pozitivni rezultati na mnogim sektorima privređivanja. Počelo je ubrzano uvođenje nove tehnologije, produktivnost rada je naglo rasla, a na završetku 1965. godine prvi put je, posle višegodišnjih deficita, zabeležen suficit u platnom bilansu. Vrednost dinara je učvršćena, što se, pored ostalog, osetilo i u mnogim evropskim menjačnicama koje su svojim turistima počele da menjaju konvertibilne valute za dinar, i to po slobodnom kursu koji gotovo nije odstupao od zvaničnog.

Unutrašnje rezerve

Ostvarenje Privredne reforme postao je primami zadatak cele zajednice. Radni kolektivi su se mobilisali i znatno više počeli da koriste svoje »unutrašnje rezerve«.

Pod pritiskom otežanih uslova plasmana roba i usluga, a da ne bi došlo do smanjenja ličnih dohodaka, prva je reakcija bila da se gotovo potpuno obustavi prijem novih radnika, a neki su počeli da otpuštaju i zaposlene. Prvi put od 1952. godine stagnirao je, a zatim i počeo da opada broj zaposlenih. Dok je, na primer, broj zaposlenih od 1962. do 1964. porastao za oko 566.000, u vremenu od 1964. do 1967. taj broj je opao za 47.000. Trogodišnje zatvaranje vrata za zapošljavanje nije moglo da ostane bez značajnih posledica. One su jednim delom ublažene odlaskom velikog broja radne snage u Zapadnu Evropu.

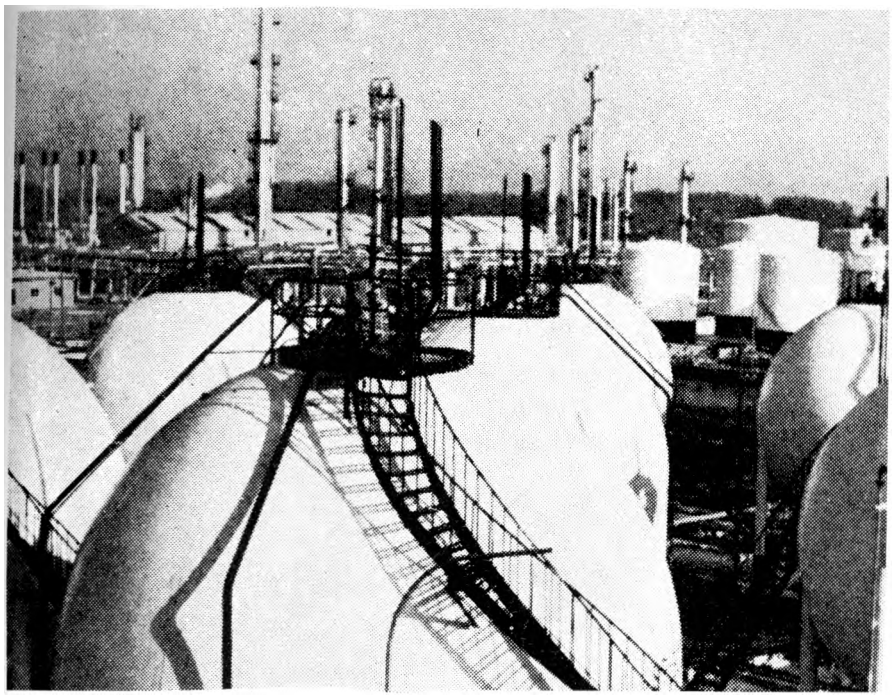

Novi objekti Kemijske industrije (OKI) u Zagrebu (desno)

Faksimil novih i starih novčanica (levo dole)

Promena novca

Poslednjeg dana 1965. godine promenjen je izgled novca. Budući da je uveden novi dinar, kao zamena za vrednost od dotadašnjih 100 dinara, pušten je u opticaj novi kovani novac od jednog dinara, a takođe i novčanice od 5, 10 i 50 novih dinara. Ovde se radilo samo o nominalnoj promeni, ali se time ipak hteo stvoriti utisak da novi dinar simbolizuje borbu za stabilnost privrede.

Na Trećoj sednici CK SKJ doneti su značajni zaključci o daljem sprovođenju reformi i zadacima komunista u rešavanju novih problema i teškoća. Sa sednice CK SKJ u februaru 1966. godine

Prepreke i otpori Reformi

Već sam početak sprovođenja Privredne reforme, ma koliko bio uspešan, ukazao je na krupne teškoće koje predstoje. Reformom je trebalo obezbediti da privredni razvoj bude prvenstveno rezultat povećane produktivnosti. Na tome je bilo i težište novog srednjoročnog plana, usvojenog početkom 1966. godine, kojim su i konkretizovani principi reforme.

Međutim, stvari se u mnogo čemu ipak nisu odvijale onako kako je bilo zamišljeno.

Intenziviranje privrede i zaoštravanje uslova doveli su do usporavanja tempa rasta, a ponegde i do pravog zastoja. Najteži je bio problem rastuće nezaposlenosti. U prethodnom periodu broj zaposlenih povećavao se izuzetno brzo, a često i sasvim neracionalno, tako da su mnoga preduzeća Reformu dočekala sa znatnim viškovima radne snage. U uslovima reforme ovakvo stanje postalo je neodrživo. Sve češće je dolazilo do otpuštanja radnika. A neka preduzeća su i zatvorena.

Usporavanje privrednog rasta izazvalo je niz drugih teškoća, pre svega u pogledu sticanja dohotka i finansiranja društvenih delatnosti.

U svakom slučaju bilo je dosta razloga za razna nezadovoljstva i nedoumice u opravdanost kursa Reforme. Pred krupnim te-

Prodori građevinara u svet

Snažan prodor na svetsko tržište izvršila. su naša građevinska i projektantska preduzeća početkom sedamdesetih godina. Bezmalo je svako od njih pokušalo da odmerava svoje snage na inostranim licitacijama oko preuzimanja poslova na velikim svetskim gradilištima. Najviše poslova bilo je preuzeto u Africi, a zatim i u Evropi i Aziji. Ubrzo, naša preduzeća pojavljivala su se i u Južnoj Americi.

Naročito su bili zapaženi rezultati naših preduzeća na izgradnji hidrocentrala u Togou, Gvineji, Zambiji i Kambodži, pristaništa u Indiji, Kuvajtu i Tunisu, mostova i puteva u Iraku i aerodroma u Libanu, Siriji, Jordanu i Zambiji. Po obimu, najznačajniji su bili radovi na regulaciji reka i navodnjavanju u Peruu. Velika priznanja dobila su i naša građevinska preduzeća koja su učestvovala u izgradnji obimnog građevinskog kompleksa Olimpijskog centra u Minhenu.

Naše projektantske organizacije sve više su se orijentisale na izradu kompletne investicijske i tehničke dokumentacije za inostrane investitore, kao i na preuzimanje nadzornih (»inženjering«) poslova.

Deo uređaja fabrike za pretvaranje morske vode u slatku koje je za Kuvajt izgradila radna organizacija »Ivan Milutinović« iz Beograda

škoćama često se gubio iz vida značaj rezultata koji su se već počeli ostvarivati, pre svega, u produktivnosti, stabilizaciji tržišta i sređivanju spoljnotrgovinskih odnosa.

Sve je to imalo uticaja na sam tok sprovođenja Reforme.

Osnovna slabost bila je u tome što se nije postiglo da se, uporedo sa sprovođenjem Reforme, izvrše neophodne pro mene u pri vrednom sistemu, pre svega u tom pravcu da privreda dobije odlučujuću ulogu u raspolaganju društvenim dohotkom i da se na toj osnovi uspostavlja puna odgovornost radnih kolektiva i njihovih samoupravnih organa za privređivanje. Zato je na sednici CK SKJ od februara 1966. godine istaknuto da je neophodno ubrzati navedene promene u sistemu i tako postići da Privredna reforma stvarno bude i društvena.

Uglavnom, Reformom su stavljeni na dnevni red krupni problemi koji su sazreli na jednom višem nivou materijalnog i društvenog razvitka. U njihovom rešavanju ostvareni su sredinom šezdesetih godina samo delimični uspesi. Mnogi od tih problema morali su biti ostavljeni za docnije, kada će se, u vidu stabilizacionih programa, ponovo stavljati na dnevni red. Na potrebu stalnog i istrajnog delovanja u tom pravcu ukazano je na zajedničkoj sednici Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ od 9. juna 1968. godine na kojoj je usvojen poseban dokument (»Smernice«) koji nalaže svim komunistima obavezu da se bore za politiku Reforme.

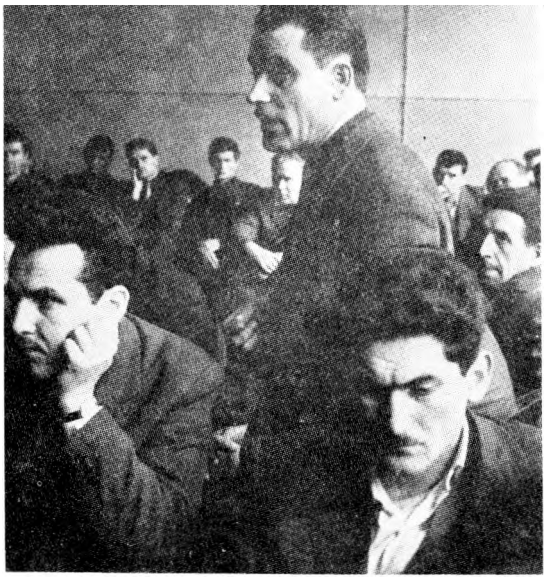

Tokom 1966. godine održavani su brojni sastanci osnovnih organizacija Saveza komunista na kojima se raspravljalo o problemima i zadacima u ostvarivanju ciljeva Privredne reforme. Sastanak komunista u zemunskoj fabrici »Zmaj«.

Izgradnja auto-puta Hama—Homs u Siriji koje je delo naših radnih organizacija

Pogled na branu i akumulaciju Kafue u čijoj su izgradnji učestvovali jugoslovenski građevinari

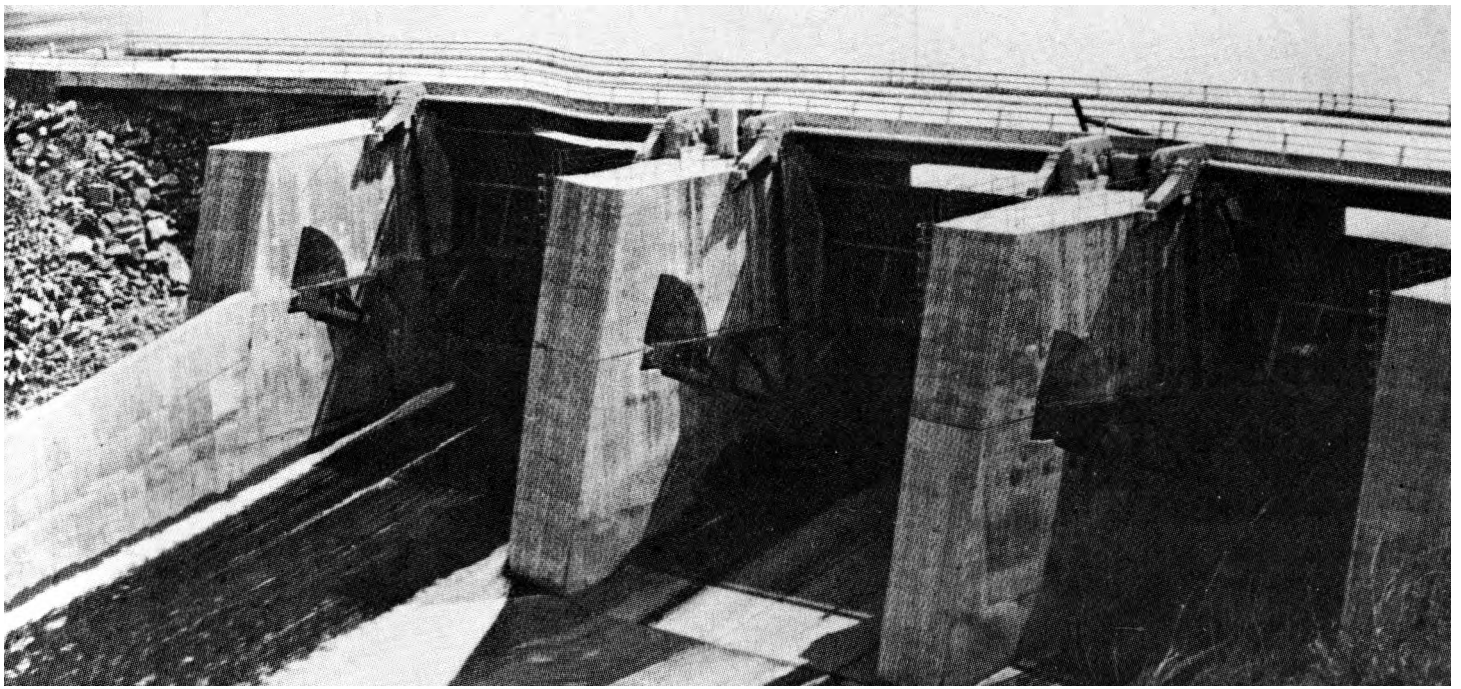

Podnošenje izveštaja na Četvrtom plenumu CK SKJ

Šesti plenum CK SK Srbije razmatra Brionske odluke (desno dole)

Brionske odluke

Snažan udarac birokratskim i dogmatskim tendencijama nanet je odlukama Četvrtog plenuma CK SKJ, održanog 1. jula 1966. na Brionima, na kome su razotkriveni štetočinski postupci pojedinih funkcionera u organima državne bezbednosti i razne njihove zloupotrebe koje su označene kao ozbiljna pretnja daljem demokratizovanju i samoupravnom razvitku. Najteže optužbe su izrečene na adresu Aleksandra Rankovića, jednog od sekretara Izvršnog komiteta CK SKJ koji je u ćelom posleratnom periodu rukovodio ovom službom, uživajući neograničeno poverenje Partije, a koji je tu svoju poziciju sve više počeo da koristi za lične političke ambi cije.

Kako je na Plenumu istaknuto, radilo se o opasnosti da se ova služba, koja je stvorena za borbu protiv neprijateljskog delovanja i koja je u tome imala velikih rezultata i zasluga, počne pretvarati u instrument politike pojedinaca i u silu iznad društva. Neke pojave su na to već ukazivale. Primećeno je da se ovi organi sve češće mešaju u rad društvenih organa i organizacija, da uvode nedopuštene metode praćenja i kontrole ljudi, pa i prisluškivanja i slično. A oko Rankovića i njegovih najbližih saradnika stvaralo se jezgro koje se sa dogmatskih i unitarističkih pozicija suprotstavljalo procesima daljeg samoupravnog razvitka

Na Plenumu je, posle iscrpne diskusije, izrečena jednoglasna osuda negativnih pojava u radu organa bezbednosti i istaknuta odgovornost ljudi koji su joj stajali na čelu. Prihvaćena je ostavka Aleksandra Rankovića na funkcije u CK SKJ i zatraženo je da podnese ostavku i na položaj potpredsednika Republike. Iz Partije je isključen rukovodilac službe bezbednosti i dotadašnji član CK SKJ Svetislav Stefanović, a Saveznoj skupštini je preporučeno da ga razreši dužnosti člana Saveznog izvršnog veća. Doneta je i odluka da se odmah pristupi reorganizovanju službe bezbednosti.

Odluke Brionskog plenuma ocenjene su, ne samo kao krupan zaokret u radu službe bezbednosti, već i kao značajan podsticaj daljem demokratizovanju društva u celini.

Drug Tito se u svom uvodnom izlaganju posebno zadržao na odgovornosti koju mora da ima Savez komunista na svim područjima društvenog života, pa i nad'radom službe bezbednosti:

»Mi smo, drugovi, pogriješili što smo našu državnu bezbjednost u toku dvadeset i više godina njenog postojanja prepustili tako reći samoj sebi, i glavni rukovodilac bio je drug Ranković. Vi znate da je u toku rata i prvih godina poslije rata naša državna bezbjednost odigrala ogromnu ulogu, u čemu, razumije se, jedan veliki dio zasluga ima i drug Ranković i ostali drugovi koji su bili pod njegovim rukovodstvom. No, upravo zbog tog ogromnog povjerenja koje smo imali i prema drugu Rankoviću i prema službi državne bezbjednosti mi na našim sjednicama Izvršnog komiteta ni jedanput nismo imali pitanje ove službe. A mogu li se bilo koja organizacija ili bilo kakvi organi tako dugo pustiti bez kontrole Partije, bez kontrole rukovodstva naše Partije? Razumije se da je to naša krivica.«

Posle Brionskog plenuma

Ove odluke su snažno odjeknule u celoj javnosti. Svuda su održavani sastanci osnovnih organizacija i rukovodstava Saveza komunista, a široka aktivnost pokrenuta je i u drugim društveno-političkim organizacijama. U svim republikama su održavane i plenarne sednice centralnih komiteta na kojima su temeljito analizirane slabosti i devijacije u radu Saveza komunista i pojedinih društvenih organa i tela i usvajane su odluke o učvršćivanju socijalističke demokratije i zakonitosti.

U oktobru je održan i Peti plenum CK SKJ na kome je izvršena reorganizacija partijskog rukovodstva koja će važiti do narednog kongresa. Umesto dotadašnje organizacije, po kojoj je većina poslova i ovlašćenja bila koncentrisana u Izvršnom komitetu, pa čak i u samom Sekretarijatu, sada je izabrano novo telo — Predsedništvo CK SKJ od 35 članova i Izvršni komitet od 11 članova, s tim što u njega po funkciji ulazi i šest sekretara izvršnih komiteta centralnih komiteta republika. Takođe su ukinute funkcije generalnog sekretara i ostalih sekretara CK SKJ. Umesto toga, ustanovljene su funkcije predsednika SKJ i sekretara Izvršnog komiteta. Za predsednika je izabran drug Tito, a za sekretara Mijal ko Todorović.

Nove komisije

Na Petom plenumu CK SKJ formirane su komisije ovog organa: za međunarodne odnose i međunarodni radnički pokret, za društveno-političke odnose, za društveno-ekonomske odnose, za društvena i idejno-politička pitanja prosvete, nauke i kulture i za međunacionalne i međurepubličke odnose

Promene u republičkim rukovodstvima

Posle Petog plenuma CK SKJ reorganizovani su i republički centralni komiteti. Svuda su izabrana predsedništva i izvršni komiteti. Izabrani su i predsednici centralnih komiteta: Cvijetin Mijatović (Bosna i Hercegovina), Đoko Pajković (Crna Gora), Vladimir Bakarić (Hrvatska), Krste Crvenkovski (Makedonija), Alber Jakopič (Slovenija) i Dobrivoje Radosavljević (Srbija)

Prema koncepciji opštenarodne odbrane teritorijalna odbrana je najširi i najmasovniji oblik organizovanja radnih ljudi i građana za oružanu borbu. Na slici, jedinica teritorijalne odbrane Železare Zenica, savremeno opremljena, u vreme izvođenja jedne od redovnih vežbi

Teritorijalna odbrana i društvena samozaštita

Ustav iz 1963. godine otvara novi proces podruštvljavanja odbrane, otvara proces razvoja društveno-političkog sistema kao sistema političkog organizovanja i odlučivanja u kojem radni ljudi i građani, narodi i narodnosti, izgrađuju odbrambene snage zemlje kao svoje sopstvene i kao oblik naoružanog naroda. Ustav utvrđuje neposrednu odgovornost svih društveno-političkih zajednica za pripremanje i organizovanje odbrane; odbrana zemlje je neotuđivo pravo, najviša dužnost i čast svakog građanina i ukida pravo bilo kom subjektu da u ime države ili društva prizna kapitulaciju ili okupaciju zemlje.

Februara 1969. godine donet je novi Zakon o narodnoj odbrani. U sledeće dve godine odgovarajuće zakone o narodnoj odbrani donele su i skupštine socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. Ovim zakonima značajno se povećavaju mogućnosti neposrednog delovanja neposrednih proizvođača i udruženog rada kao subjekata odbrambenih poslova. Njima su potpunije utvrđena prava i obaveze u organizovanju i pripremanju zemlje za odbranu ne samo svih društveno-političkih zajednica, već i ostalih društvenih subjekata, mesnih zajednica, radnih i drugih organizacija.

Zakonom o narodnoj odbrani Oružane snage SFRJ se dele na dve osnovne strategijske celine, jedinstvene po cilju: operativnu armiju i teritorijalnu odbranu.

Operativna armija je zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana SFRJ, spremna da ratuje u svim uslovima i na celoj teritoriji zemlje. Ona je udarni odred naoružanog naroda i zajedno sa teritorijalnom odbranom čini celimi oružanih snaga SFRJ.

Teritorijalna odbrana SFRJ je najširi oblik organizovanja oružanog opštenarodnog otpora na čitavoj teritoriji zemlje. Ona se sastoji iz jedinica, ustanova i štabova, a organizuje se i priprema u jedinstven sistem vojne organizacije. Teritorijalna odbrana je ujed-

Pripadnici jedne od jedinica teritorijalne odbrane na vežbi. Cilj tih vežbi je da svaki pojedinac stekne ne ophodna vojna i druga stručna znanja i vestine.

no izraz samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva za oružanu borbu.

Teritorijalna odbrana se zasniva na neotuđivom pravu i obavezama građana i radnih ljudi da brane nezavisnost, teritorijalnu celokupnost i samoupravni sistem SFRJ i na pravima i obavezama organizacija udruženog rada i društveno-političkih zajednica da formiraju, opremaju i obučavaju jedinice, štabove, ustanove i da njima rukovode u miru i ratu.

Sa Jugoslovenskom narodnom armijom teritorijalna odbrana čini celinu oružanih snaga i preduslov je uspešne odbrane od agresije. Te dve komponente jedinstvene oružane sile radničke klase, naroda i narodnosti, i svih radnih ljudi i građana, zajedno sa ostalim elementima sistema odbrambene organizacije jugoslovenskog društva, imaju dvostruku ulogu u zaštiti nezavisnosti, suvereniteta i celokupnosti teritorije SFRJ: odvraćanje protivnika od agresije i vođenje opštenarodnog rata ako Jugoslaviji bude nametnut, bez obzira na jačinu agresora, uslove vođenja i vreme njegovog trajanja.

Mesto, uloga, organizacija i zadaci teritorijalne odbrane zasnivaju se na iskustvima NOR-a, posleratnom razvoju sistema opštenarodne odbrane, kao i na iskustvima oslobodilačkih pokreta drugih zemalja.

Zakon o narodnoj odbrani iz 1955. godine teritorijalnu odbranu definiše kao oblik organizovanja oružanih snaga, koji se oslanja na fabričke jedinice protivavionske odbrane, straže, patrole i druge jedinice. Njeno organizovanje bilo je u isključivoj nadležnosti Federacije. Zakonom o narodnoj odbrani iz 1969. godine teritorijalna odbrana je određena kao komponenta jedinstvenog sistema narodne odbrane i oružane sile SFRJ, koju organizuju i pripremaju društveno-političke zajednice i radne organizacije. Zakonom o narodnoj odbrani iz 1974. godine teritorijalna odbrana se tretira kao deo jedinstvene oružane sile SFRJ i najširi oblik organizovanja opštenarodnog otpora u republici, pokrajini i opštini.

Teritorijalna odbrana je stalno prisutna na čitavoj teritoriji zemlje, čime najneposrednije obezbeđuje jedno od osnovnih načela opštenarodne odbrane i ratne doktrine, da sistem oružane borbe i otpora neprekidno funkcioniše za sve vreme rata na čitavom prostoru SFRJ i na svakom njegovom delu.

Teritorijalna odbrana je najmasovnija komponenta oružanih snaga SFRJ. Ona se predviđa za dejstva u svim uslovima i ratnim situacijama: na privremeno zaposednutoj teritoriji i u pozadini agresora, u sopstvenoj pozadini i na svakom njenom delu.

Društvena samozaštita se ostvaruje kao deo društvene aktivnosti svih organizovanih socijalističkih snaga. Društvena samozaštita je redovan sadržaj delatnosti svih činilaca društva i značajan činilac razvoja samoupravljanja. Ona se razvija na najširoj društvenoj osnovi i to je organizovano i povezano delovanje: radnih ljudi i građana, društveno-političkih i društvenih organizacija, i državnih organa i službi radi zaštite Ustavom utvrđenog socijalističkog poretka, samoupravnih i drugih prava radnih ljudi, društvene imovine i lične i imovinske sigurnosti građana.

Društvena samozaštita se izgrađuje kao jedinstvo na poslovima bezbednosti i zaštite samoupravnih subjekata i radnih ljudi u udruženom radu i mesnim zajednicama. Sve se više prevazilazi praksa koja je samozaštitu svodila na poseban sektor rada, odnosno područje delovanja isključivo profesionalnih organa i službi.

Društvena samozaštita u mesnim zajednicama, osnovnim organizacijama udruženog rada i opštinama sve više omogućava da radni ljudi i građani, samoupravno organizovani, svojom aktivnošću i sopstvenim snagama i sredstvima štite društvene i materijalne vrednosti i samoupravljanje na svojim područjima od svih oblika ugrožavanja. To podrazumeva odlučnu i konkretnu borbu radnih ljudi i građana protiv svih antisamoupravnih i antisocijalističkih pojava i njihovih nosilaca.

Obučavanje omladine za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu organizuje se i sprovodi u školama, na fakultetima i drugim organizacijama za obrazovanje i vaspitanje

Teritorijalna odbrana obuhvata sve naoružane sastave koji nisu deo Jugoslovenske narodne armije i milicije.* A*la fotografiji, pripadnici jedne, čete iz sastava teritorijalnih jedinica

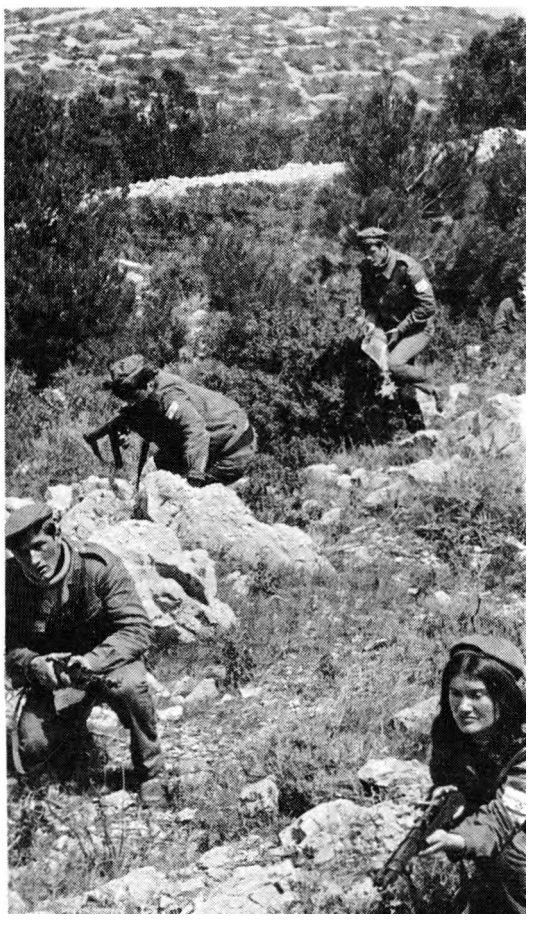

Kairo 1964.

Ideja o nesvrstavanju u bilo koji vojno-politički blok brzo se širila svetom.

U Kairo, gde će biti usvojen dokument nazvan »Programom mira i međunarodne saradnje«, dolaze šefovi država ili premijeri i ministri iz sledećih 47 zemalja: Avganistana, Alžira, Angole, Burme, Burundija, Centralno-Afričke Republike, Cejlona, Čada, Dahomeja, Etiopije, Gane, Gvineje, Indije, Indonezije, Iraka, Jemena, Jordana, Jugoslavije, Kambodže, Kameruna, Kenije, Kipra, Konga (Brazavil), Kube, Kuvajta, Laosa, Libana, Liberije, Libije, Malavija, Malija, Maroka, Mauritanije, Nepala, Nigerije, Saudijske Arabije, Senegala, Sijere Leone, Somalije, Sudana, Sirije, Togoa, Tunisa, Ugande, UAR, Ujedinjene Republike Tanganjike i Zanzibara, Zambije.

Svoje posmatrače poslale su bile Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Finska, Jamajka, Meksiko, Trinidad i Tobago, Urugvaj, Venecuela. U svojstvu posmatrača bili su na Kairskoj konferenciji i generalni sekretari Organizacije afričkog jedinstva i Arapske lige.

Susret sa vladarom Saudijske Arabije Fejsalom (gore)

Kairo 1964: Druga konferencija nesvrstanih

Tri godine posle Beogradske konferencije, šefovi nesvrstanih država ili vlada sastali su se u Kairu, gde su, od 5. do 10. oktobra 1964, održali Drugu konferenciju sa već gotovo dvostrukim brojem učesnika — u poređenju sa 1961. i učešćem na Prvoj, koja je bila u našem glavnom gradu.

U završnom dokumentu koji ima 11 poglavlja, šefovi nesvrstanih država ili vlada pružili su celovit program angažovanja za mir i međunarodnu saradnju, jer su prethodno razmotrili ogroman broj međunarodnih problema, potražili im uzroke i složili se oko mera koje valja preduzimati da se uklanjaju krize međudržavnih odnosa, da se predupređuje izbijanje novih a unapređuje međunarodna saradnja.

Tako u ovoj izjavi obimnog teksta I poglavlje govori o »usklađenoj akciji u prilog oslobađanja još zavisnih zemalja i o uklanjanju kolonijalizma, neokolonijalizma i imperijalizma«; II — o »poštovanju prava naroda na samoopredeljenje i osudi primene sile protiv ostvarivanja tog prava«; III — o »rasnoj diskriminaciji i politici aparthejda«; IV — o »miroljubivoj koegzistenciji i kodifikaciji njenih načela u Ujedinjenim nacijama« V — o »poštovanju suverenosti država i njihovog teritorijalnog integriteta«, kao i 0 »problemima podeljenih naroda«; VI — o »rešavanju sporova u skladu s načelima Povelje UN, bez pretnji silom ili bez posezanja za njom«; VII — o »opštem i potpunom razoružanju, miroljubivom korišćenju atomske energije« i o nizu pitanja koja se tiču upotrebe nuklearne energije u ratne svrhe: o zabrani atomskih vojnih proba, o uspostavljanju zona bez atomskog oružja, o sprečavanju njegovog rasprostranjivanja i o zabrani svih nuklearnih ratnih oruđa uopšte; VIII — o »vojnim paktovima, stranim trupama i bazama« na tuđem tlu; IX — o »Ujedinjenim nacijama, njihovoj ulozi u međunarodnim poslovima, o primeni rezolucije i o amandmanima na Povelju«; X — o »privrednom razvoju 1 saradnji«; XI — o »kulturnoj, naučnoj i prosvetnoj saradnji i učvršćivanju međunarodnih i regionalnih organizacija koje deluju u tom smislu«.

Jednom rezolucijom bilo je pozdravljeno osnivanje Organizacije afričkog jedinstva (OAJ), s najavom prisne saradnje pokreta nesvrstanih zemalja s njom.

Kairskoj konferenciji, koja je ubedljivo pokazala da je sastanak šefova nesvrstanih država ili vlada u Beogradu 1961. godine bio početak jedne nove, velike, rastuće međunarodne akcije, a ne kao posredovanje među velikim silama ograničenog dometa i trajanja — prethodio je niz susreta predsednika Tita sa državnicima vanblokovskih zemalja.

Već krajem 1961. godine — u novembru — predsednik Tito je vodio zvanične i prijateljske razgovore s predsednikom Naserom u Kairu, a zatim, 1962, u još dva maha: prilikom jedne neslužbene posete UAR početkom februara i krajem tog meseca, kada se vraćao iz Sudana, gde je bio u državnoj poseti i imao iscrpne razmene mišljenja s predsednikom Abudom.

U 1963. godini, u Jugoslaviji su boravili predsednik Meksika Lopes Mateos, Finske — Kekonen, UAR — Naser, Indonezije — Sukarno, Liberije — Tabmen. Te iste godine predsednik Tito je posetio predsednika Gularta u Brazilu, Rodrigesa u Čileu, Pas Estensora u Boliviji, Terija u Peruu, Lopesa Mateosa u Meksiku.

Na čelu jugoslovenske delegacije bio ie predsednik Josip Broz Tito. Članovi delegacije: državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović; predsednik Odbora za spoljnu politiku i međunarodne odnose Saveznog veća u Saveznoj skupštini Vladimir Popović; generalni sekretar Predsednika Republike Bogdan Crnobrnja; pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove Mišo Pavićević; naš ambasador u UAR Salko Fejić i opunomoćeni ministar u DSIP Budimir Lonačar.

Predsednici Naser, Tito i Ma.ka.rios u Kairu 1963. godine (levo)

Drug Tito govori na Drugoj konferenciji nesvrstanih u Kairu 1964. godine (dole)

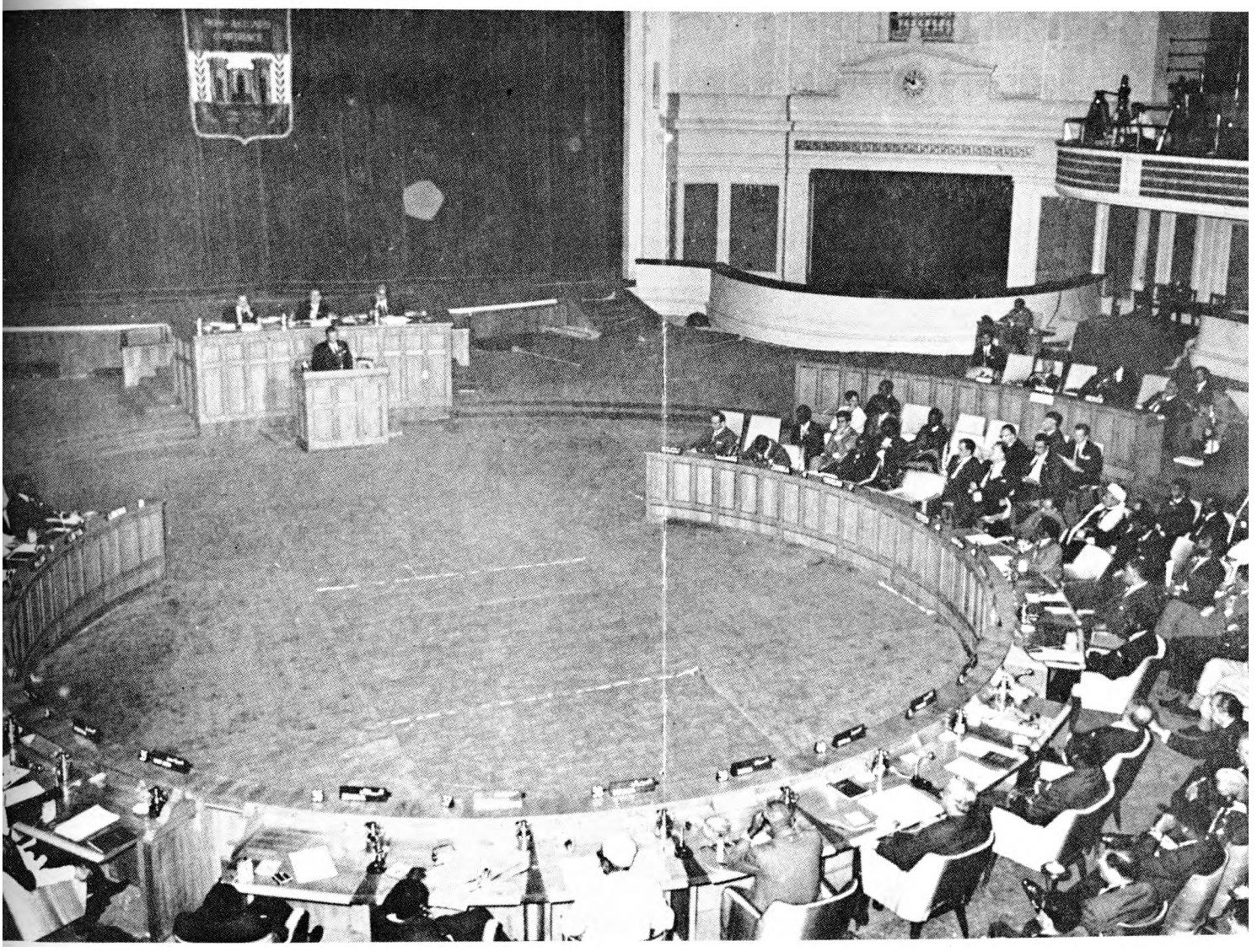

Trojni sastanak — Tito, Naser i Indira Gandi

Trojni sastanak u Nju Delhiju

Tito Naser i Indira Gandi izrazili su nadu da će se na predstojećoj konferencije zemalja u razvoju ispoljiti osnaženo jedinstvo, iz čega je, doista, i proizišla »Alžirska povelja«, usvojena u oktobru 1967. godine na ministarskom sastanku Grupe 77 u glavnom gradu te mlade afričke države.

U pomenutoj povelji zemalja u razvoju bili su dati — uz vrlo zapa ženo učešće jugoslovenske delegacije, i analiza nepovoljnog stanja međunarodnih privrednih odnosa, i skup načela čijim bi se rukovođenjem mogao brže rešavati težak problem jaza između ekonomski razvijenih i neraz vijenih država, i celovit, pomno razrađen akcioni program.

Između Druge konferencije šefova nesvrstanih država ili vlada, održane u Kairu 1964. godine i Treće, u Lusaki 1970, u Nju Delhiju su se sastali predsednici Tito i Naser i premijer Indira Gandi, da bi, od 21. do 24. oktobra 1966, razmotrili opštu političku situaciju u svetu, celokupnu problematiku zemalja u razvoju i, naravno, đelovanje nesvrstanih zemalja, pri čemu su sa zadovoljstvom mogli da zaključe:

• Da razvoj prilika u svetu samo potvrđuje važnost politike nesvrstavanja, i

• Da zaključke Beogradske i Kairske konferencije usvaja stalno sve veći broj nezavisnih država.

U zajedničkom saopštenju o ovim razgovorima, predsednici Titó i Naser i premijer Indira Gandi skrenuli su pažnju na okolnost da neke sile pojačavaju mešanje u unutrašnje stvari i primenu grubog intervenisanja kao vidove pritisaka na novoosamostaljene države i druge zemlje u razvoju, s namerama da se ometa borba za potpunu političku i privrednu emancipaciju. Ponovo je, stoga, bilo naglašeno da se »nesvrstavanje protivi svakom vidu imperijalizma, hegemonije ili monopola velikih sila i vojnih saveza. Cilj nesvrstavanje je« — rečeno je i u ovom kominikeu — »učvršćivanje međunarodnog mira ne deljenjem sveta već proširivanjem područja slobode, nezavisnosti i saradnje na temeljima ravnopravnosti i uzajamne koristi«.

Potvrđujući privrženost beogradskim i kairskim zaključcima, učesnici ovog trojnog sastanka posvetili su veliku pažnju nizu krupnih svetskih problema — vijetnamskom i palestinskom, oslobodilačkoj borbi u Južnoj Rodeziji, Južnoj Africi, Jugozapadnoj Africi, u portugalskim kolonijama, u Adenu i srednjoistočnim protektoratima. Takođe su osudili trku u naoružavanju i založili se za sazivanje svetske konferencije o razoružanju. Istakli su vitalnu ulogu OUN u unapređivanju međunarodne saradnje, mira i bez bednosti, kao i' na polju nužnog ubrzavanja razvitka privredno nedovoljno razvijenih zemalja — kako putem pomoći koju treba da pruži bogatiji, industrijalizovani deo sveta, tako i porastom međusobne saradnje samih zemalja u razvoju.

Ustavni sud

Na osnovu novog Ustava SFRJ formiran je 1964. godine Ustavni sud Jugoslavije, a ubrzo i ustavni sudovi socijalističkih republika i pokrajina. Osnovna briga Ustavnog suda Jugoslavije je da su zakoni usaglašeni sa Ustavom i da republički zakoni budu u saglasnosti sa saveznim zakonom. Ustavni sud Jugoslavije takođe je nadležan da rešava sporove između republika i pokrajina kao i drugih društveno-političkih organizacija.

Jedna od posebnih funkcija Ustavnog suda Jugoslavije je i rešavanje sporova u vezi zaštite samoupravnih prava i drugih ustavnih odredbi o slobodi građana, ako su oni narušeni pojedinim aktima ili delovanjem organa Federacije. Ustavni sud Jugoslavije nadzire sprovođenje ustavnosti i zakonitosti i daje u tom pogledu Skupštini SFRJ predloge za izmenu odgovarajućih propisa.

Sudije Ustavnog suda bira Skupština SFRJ.

U sklopu samoupravne transformacije sudstva, kasnije su osnovani sudovi udruženog rada za rešavanje sporova iz samoupravnih odnosa u radnim organizacijama, a isto tako je ustanovljena i funkcija pravobranioca samoupravljanja.

U 1964. godini u zemlji je bilo svega 470 sudova od čega 397 opštinskih, 66 okružnih i 7 vrhovnih. Pored toga bilo je ukupno 40 privrednih sudova od kojih 32 okružna i 8 viših.

Prve sudije Ustavnog suda Jugoslavije daju svečanu izjavu pred predsednikom Republike drugom Titom

Odbor za pravosuđe Organizaciono ■političkog veća Savezne skupštine razmatra pitanja rada sudova u Ju go slavi j i

Predsednik Tito na povratku iz Moskve, gde je učestvovao u razgovorima vodećih ljudi socijalističkih zemalja o zaoštravanju krize na Bliskom istoku i novom izraelsko-arapskom ratu 1967. godine (desno)

»Plavi šlemovi« — mirovne snage Ujedinjenih nacija — u vreloj bliskoistočnoj pustinji, na popršitu nekoliko arapskih ratova sa Izraelom

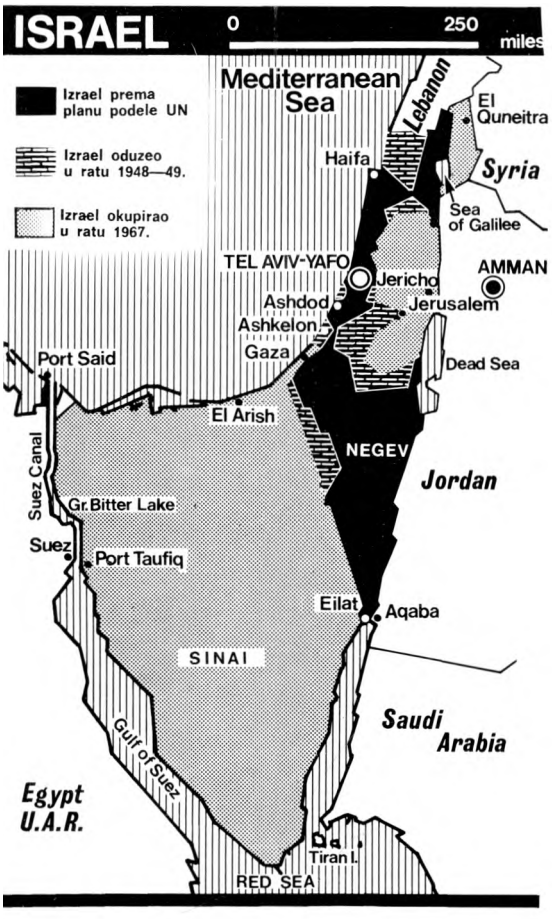

Dva bliskoistočna rata

Kada je bila okončana trojna anglo-francusko-izraelska agresija, 1956. godine, na Egipat, na granicu te zemlje sa Izraelom bile su postavljene mirovne snage OUN, takozvani »plavi šlemovi«, da drže dve zaraćene strane razdvojene jednu od druge. Jedinice svetske organizacije ostale su sve do 19. maja 1967, kada su, u dosad ne sasvim jasnim okolnostima, iznenada napustile svoje položaje i evakuisale prostor između egipatskih i izraelskih položaja. Navodno je Egipat tražio da se povuku, ali samo sa graničnog odseka Gaza Ejlat, da bi se njegovim jedinicama otvorio prolaz do Izraela, koji je u to vreme počeo da koncentriše trupe na granici prema Siriji. Komandant »plavih šlemova«, indijski general Riki, i generalni sekretar OUN Burmanac U Tant, navodno su, po naknadnim tumačenjima iz egipatskih izvora, rđavo razumeli zahtev predsednika Nasera i povukli ceo odred OUN.

Egipatske snage su zaposele ceo Sinaj, a 22. maja je Egipat obnovio blokadu Akabskog zaliva, što je Izrael proglasio povodom za rat. U munjevitoj novoj, iznenadnoj i masivnoj agresivnoj operaciji, započetoj 5. juna 1967, izraelske trupe su za tri dana zauzele Pojas Gaze i Sinaj, izbile na Suecki kanal, otvorile Akabski zaliv.
U sledeća dva dana Izraelci, ratujući i sa Jordanom, zauzeli su ćelu Cisjordaniju i izbili na obale reke Jordan. Zatim su, 9. i 10. juna, posle teških borbi, zaposeli i celu sirijsku Golansku visoravan.

Već 5. juna, posle prvih vesti o novom ratu, predsednik Tito je dao izjavu u kojoj je saopštio da je izraelski oružani napad na arapske susede, na UAR, izazvao zaprepašćenje i ogorčenost u Jugoslaviji, čija vlada i narodi izražavaju punu podršku napadnutim zemljama.

Predsednik Tito je odmah pokrenuo široku diplomatsku aktivnost usmerenu na osudu i suzbijanje izraelske agresije. Pored slanja specijalnih predstavnika ili ličnih poruka državnicima nesvrstanih zemalja, a i drugima, predsednik Tito je učestvovao i na

Jugoslavenski stav prema novom bliskoistočnom ratu, u kome su tri arapske zemlje imale ogromne teritorijalne i materijalne gubitke, i veliki broj ljudskih žrtava, izneo je predsednik Tito:

»Agresori ne prezaju ni od akcija koje direktno predstavljaju opasnost širih sukoba i ugrožavaju mir u svetu. Zbog toga je neophodno da socijalističke, nesvrstane i sve miroljubive zemlje pruže svoju pomoć i podršku narodima i državama koje su suočene s tim prijetnjama.«

hitno zakazanom satanku rukovodilaca partija i vlada SFRJ, SSSR, Poljske, Mađarske, Bugarske, čehoslovačke, Rumunije i DR Nemačke u Moskvi. Sa ovog junskog sastanka zatraženo je da Izrael smesta prekine vojne akcije protiv susednih arapskih zemalja i da svoje trupe povuče iza linije primirja. Na sledećem savetovanju rukovodilaca partija i vlada socijalističkih država, održanom u Bukureštu 11. i 12. jula, predsednik Tito je takođe bio veoma aktivni učesnik. Produžavanje izraelske okupacije arapskih teritorija bilo je ocenjeno kao povreda osnovnih načela Povelje OUN i međunarodnog prava, a donesena je i odluka o pružanju pomoći žrtvama agresije.

Podrška Jugoslavije arapskim državama i palestinskom narodu bila je izražena i prekidom naših diplomatskih odnosa sa Izraelom, 13. juna 1967, kao i Titovom posetom Egiptu, Iraku i Siriji već u avgustu te godine.

I tada, a i mnogo kasnije, razvoj događaja je bezbroj puta osnažio vrednost jugoslovenskog principijelnog stava prema izraelskoj agresivnoj politici.

Predsednik Naser je umro od srčanog udara, u septembru 1970. godine. Nasledio ga je Anvar el Sadat. Te godine je, posle stalnih artiljerijskih duela preko Sueckog kanala još od 1968, počelo jedno nesigurno primirje, koje je potrajalo do 6. oktobra 1973, kada je obnovljena egipatska armija, smelom i sasvim neočekivanom velikom desantnom operacijom, prešla preko Sueckog kanala u Sinaj, a sirijske oružane snage napale izraelske položaje na Golanskoj visoravni. Kada su Izraelci uspeli da protivudarima povrate Golan i da pređu na drugu obalu Sueckog kanala i počnu operisati u pozadini sinajskih egipatskih linija, i kada se bliskoistočna kriza opasno počela komplikovati sve većim angažovanjem dveju super-sila, s demonstracijama spremnosti da se i same vojno umešaju u ovaj rat, nesvrstane zemlje — Jugoslavija, Gvineja, Indija, Indonezija, Kenija, Panama, Peru i Sudan — uspele su da u Savetu bezbednosti ishode hitno upućivanje mirovnih snaga OUN. Njihovim postavljanjem između zaraćenih armija bio je završen četvrti arapsko-izraelski rat, koji je trajao tri nedelje.

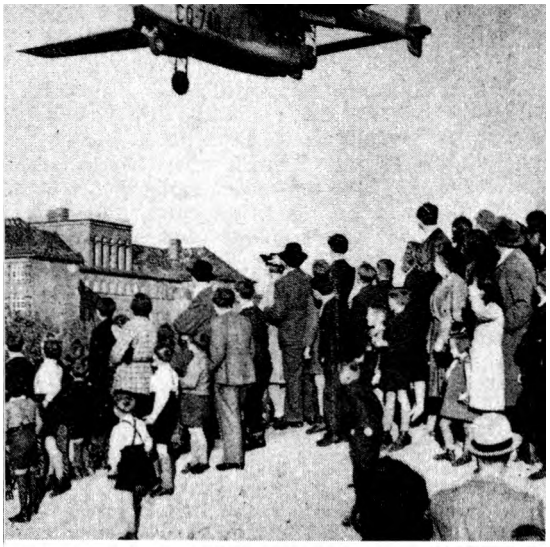

Tri i po decenije berlinske krize

Jedna od prvih i naročito vrućih epizoda hladnog rata bila je sovjetska blokada Berlina, započeta u junu 1948. s obrazloženjem da je to odgovor na valutarne spekulacije u zapadnim sektorima podeljene prestonice pobeđenog III rajha. U Berlin, koji je ostao usred sovjetske okupacione zone, tri zapadne sile su do 30. septembra 1949. prebacile, džinovskim vazdužnim mostom sa oko 275.000 letova, sve u svemu nekih 1,6 miliona tona robe.

I kasnije, posle stvaranja dveju nemačkih država, u mnogo mahova su nastajale krizne situacije na njihovoj vrlo osetljivoj granici, a oko Berlina posebno.

Podelu velikog grada fizički je osobito pojačao »berlinski zid« — dugačak 45 kilometara, visok, debeo, utvrđen i pod stalnim oštrim oružanim nadzorom — koji je presekao stari centar grada. Zid je podigla, usred žestokog propagandnog rata, vlada DR Nemačke, da bi sprečila, ili bar otežala, ilegalne prelaske granice u oba pravca. Taj zid je postao jedan od veoma vidljivih i dugotrajnih simbola hladnog rata.

Praški avgust 1968: tenkovi invazionih snaga Varšavskog pakta na ulicama glavnog grada čehoslovačke (desno) **k**

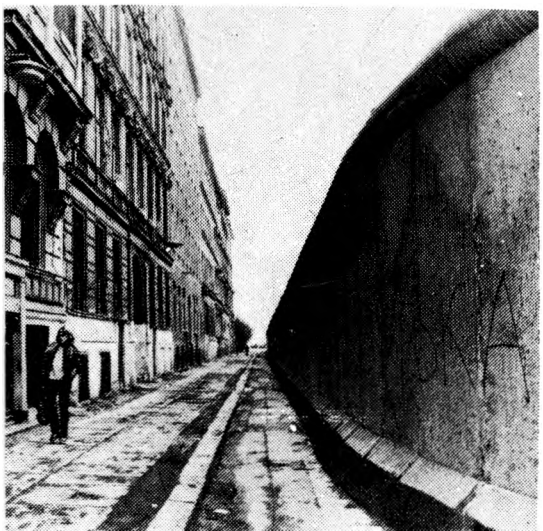

1968: vojna intervencija Varšavskog saveza u ČSSR

Krajem januara 1968. godine, u čehoslovačkoj je Antonjin Novotni, vodeći čovek još iz Staljinovih vremena, bio zamenjen starim generalom Svobodom na čelu države, a 46-godišnjim Slovakom Aleksandrom Dubčekom na mestu prvog sekretara Komunističke partije.

Dubček je želeo — zajedno s povećim brojem novih ljudi u partijskom i državnom rukovodstvu — da se pristupi raznovrsnim reformama i ubrzano počne graditi socijalističko društvo koje bi, odstupajući od starog modela, više odgovaralo i čehoslovačkim uslovima i potrebama, a i vremenu. Demokratizovanjem unutrašnjih i spoljnih odnosa trebalo je da se uklanjaju razni vidovi krutog, dogmatski postavljenog sistema sa veoma centralizovanim upravljanjem zemljom.

Takav tok događaja presekao je već 21. avgusta 1968. godine ulazak vojnih jedinica pet država Varšavskog saveza u Čehoslovačku. Bez ikakve najave, oko 23 časa prethodne noći umarširale su strane trupe i u šest narednih sati okupirale čitavu čehoslovačku. U toj operaciji bilo je angažovano više od 200.000 vojnika SSSR, Mađarske, Poljske, Bugarske i DR Nemačke — s jakim kontingentima oklopnih i motorizovanih jedinica i ratnih aviona.

Rukovodstva tih pet zemalja tvrdila su da su trupe poslale na zahtev koji im je, navodno, stigao iz čehoslovačke — od ljudi — kako je bilo rečeno — »zabrinutih za sudbinu socijalizma«. Zbog te zabrinutosti ti su ljudi, u prvi mah i neidentifikovani, saopštili stranim vladama i partijama da Dubčekova politika otvara put — kontrarevoluciji! Pre njih je, tri dana pre invazije, moskovska »Pravda« pisala da su u čehoslovačkoj »antisocijalističke snage pojačale podrivačku delatnost.«

Javljale su se tada, a i kasnije, neke mutne teorije, nazivane učenjima, doktrinama, o navodno prirodno ograničenom suverenitetu socijalističkih zemalja kao podlozi tobožnjeg prava jedinih država da intervenišu na tlu drugih na sve mogućne načine, pa i vojnom silom.

Posle kraće neizvesnosti, u kojoj je bilo mnogo ogorčenja, nešto pucnjave, pa i žrtava, Dubček i drugi članovi novog rukovodstva bili su smenjeni, da bi, na kraju, general Svoboda potpisao u Moskvi dokumente o normalizovanju odnosa između ČSSR i njenih saveznika po Varšavskom ugovoru, posle čije vojne intervencije rukovodeće položaje dobijaju ljudi koji ne traže nikakve reforme, niti neke posebne čehoslovačke modele.

Predsednik Tito — koji je od 9. do 11. avgusta boravio u Čehoslovačkoj gde mu je bio priređen veličanstven doček — predsedavao je 21. avgusta, na dan ulaska stranih trupa u Prag, zajedničkoj sednici Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ na Brionima. Na sednici je bila osuđena intervencija oružanih snaga pet članica Varšavskog saveza u Cehoslovačkoj, povodom koje je predsednik Tito, istog dana, dao sledeću izjavu:

»Ulazak stranih vojnih jedinica u čehoslovačku, bez poziva ili bez odobrenja legalne vlade duboko nas je zabrinuo. Time je narušen, pogažen suverenitet jedne socijalističke zemlje i zadat težak udarac socijalističkim i progresivnim snagama u svijetu.«

»Za vrijeme mog boravka u Pragu i mog razgovora sa čehoslovačkim rukovodstvom, sa drugom Dubčekom na čelu, uvjerio sam se da je ono riješeno da se onemogući svaki pokušaj antisocijalističkih elemenata da ometu normalan razvoj demokratije i socijalističkog razvitka u Cehoslovačkoj.«

»Zajednički dokument koji je tom prilikom donesen to potvrđuje.«

»Međutim, posljednjim događajima zajedničke odluke šestorice u Bratislavi jednostrano su anulirane a preduzete su mjere koje će imati dalekosežne i veoma negativne posljedice za čitav revolucionarni pokret u svijetu.«

(Na sastanku Varšavskog saveza u Bratislavi, 3. avgusta 1968, nepune tri nedelje pre vojne intervencije, predstavnici pet zemalja koje će izvršiti invaziju i čehoslovačke, koja će biti zaposednuta, usvojili su bili deklaraciju o tome da partije-učesnice »sarađuju međusobno na osnovama načela ravnopravnosti, poštovanja suvereniteta, nacionalne nezavisnosti i teritorijalnog integriteta«).

Vlada SFRJ je 22. avgusta 1968. izrazila krajnju zabrinutost zbog nelegalnog ulaska stranih trupa i okupacije čehoslovačke u izjavi u kojoj je za oružanu intervenciju, »učinjenu bez poziva i protiv volje vlade i drugih ustavnih organa ČSSR«, rečeno da »predstavlja najgrublji vid gaženja suvereniteta i teritorijalnog integriteta jedne nezavisne zemlje, kao i direktno negiranje opšteprihvaćenih principa međunarodnog prava i Povelje UN«.

Dan kasnije održao je CK SKJ svoju Desetu sednicu na kojoj je jednoglasno podržao Titovu izjavu i stav Predsedništva i Izvršnog komiteta, kao i preduzimanje svih potrebnih mera. Predsednik Tito je istakao značaj ispoljenog jedinstva i spremnosti kod nas da se smelo suočava sa svim događajima koji bi mogli naići, kao i potrebu da se ne dozvoli da situacija ometa svakodnevne delatnosti. Naglasio je i potrebu da se još aktivnije sprovodi saradnja sa svim miroljubivim zemljama, nesvrstanim naročito.

U jednom dokumentu Devetog kongresa SKJ, održanom u martu 1969. godine, u Rezoluciji o borbi naše Partije za ravnopravnu međunarodnu saradnju, za mir i socijalizam, rečeno je sledeće:

»Savez komunista Jugoslavije se dosledno bori protiv politike sile, dominacije i mešanja u unutrašnje poslove drugih zemalja. Jugoslovenski komunisti odbacuju svako ograničavanje nezavisnosti i suvereniteta, bez obzira odakle dolazi i kojim razlozima se pokušava pravdati. U skladu sa takvim stavovima, Savez komunista Jugoslavije je osudio agresiju u Vijetnamu, na Bliskom istoku i u svim drugim prilikama, kao i vojnu intervenciju pet zemalja Varšavskog pakta u Cehoslovačkoj. Kongres konstatuje da je razvoj događaja potvrdio ispravnost stavova i ocena Devete sednice CK SKJ«.

Protestni miting u Beogradu — govornik: Mijalko Todorović

Vojna intervencija se ničim ne može opravdati

»Vlada SFRJ smatra«, naglašeno je, »da nijedna država ili grupa država nema pravo da odlučuje o sudbini druge zemlje i o njenom unutrašnjem razvoju, niti da preduzima mere koje su protivne javno izraženoj volji naroda i ustavnih organa te zemlje.

Vojna intervencija protiv ĆSSR i invazija njene teritorije ne mogu se ničim opravdati, utoliko pre što ova socijalistička zemlja nikoga ne ugrožava niti se — kako je to nedvosmisleno izjavila njena zakonita vlada i druge ustavne institucije Republike — sama osećala ugroženom.

Vlade zemalja koje učestvuju u vojnoj intervenciji protiv ČSSR preuzimaju na sebe svu odgovornost za dalekosežne posledice svojih postupaka. Oružana intervencija protiv ĆSSR ohrabruje politiku sile i agresije i opasnu praksu stalnog mešanja u unutrašnje poslove i slobodni razvitak u drugim zemljama. Negativne posledice se ne mogu odnositi samo na ĆSSR, već zadiru u interese i odnose i drugih zemalja, u njihovu međunarodnu bezbednost i u stabilnost mira u Evropi i svetu.«

Izražena je bila puna solidarnost sa narodima, vladom i drugim ustavnim i legalno izabranim forumima, i pružena podrška njihovom zahtevu da se okupacione snage povuku.«

Za Deveti kongres

Devetom kongresu prethodili su republički kongresi i pokrajinske konferencije Saveza komunista. Njihov rad oslonio se na široku aktivnost osnovnih organizacija Saveza komunista koja se vodila u svim sredinama tokom 1968. godine. A osnovu za tu aktivnost dale su Smernice s kojima je na početku te godine istupilo Predsedništvo SKJ kako bi naznačilo ključna pitanja koja su na dnevnom redu i opštu platformu za njihovo rešavanje. Glavna poruka svih tih skupova bila je da Deveti kongres treba da bude kongres akcije i jačanja političkog i akcionog jedinstva.

Najvažniji stavovi i elementi za zaključivanje na Devetom kongresu bili su utvrđeni već na republičkim kongresima i pokrajinskim konferencijama. Istovremeno su određeni i kandidati za Predsedništvo SKJ, za stalni deo Konferencije SKJ i druga tela koja će se birati na Devetom kongresu.

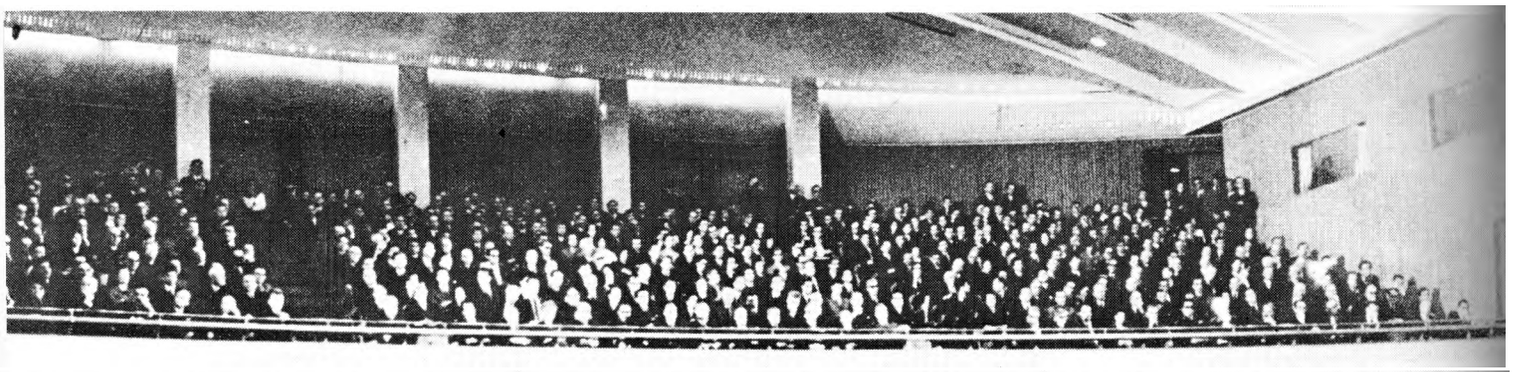

Deveti kongres SKJ

Sa Kongresa Saveza komunista Crne Gore (levo gore)

Pogled na veliku salu Doma sindikata u Beogradu u kojoj se održavao Deveti kongres SKJ (levo)

Drug Kardelj čestita drugu Titu ponovni izbor za predsednika SKJ (gore)

Inostrane delegacije na Devetom kongresu

U razmatranju krupnih rezultata, a i veoma složenih problema materijalnog i društvenog razvoja, protekao je Deveti kongres SKJ, održan u Beogradu od 11. do 15. marta 1969. godine. S razlogom je ukazano na značajna pomeranja u društvenim i ekonomskim odnosima do kojih je došlo u periodu između dva kongresa na putu daljeg jačanja socijalističkog samoupravljanja. Posebno su isticani uspesi u sprovođenju reforme, kao i u demokratizovanju političkog života, ali i ozbiljne teškoće, izazvane, pre svega, nedograđenošću društveno-ekonomskog sistema i raznim neusklađenostima u privrednom životu.

U osnovnim materijalima Kongresa (Titov referat »Aktuelni unutrašnji i međunarodni problemi i uloga SKJ u socijalističkom sistemu« i kongresne rezolucije) naročito se insistira na odlučnijem izgrađivanju uslova i odnosa koji će obezbediti da se sa pozicija i u interesu udruženog rada bitno utiče na sve društvene odluke. Ovo se prvenstveno mora obezbediti u oblasti proširene reprodukcije, i to uz stalne napore na potiskivanju etatističkih, tehnokratskih i drugih vidova otuđivanja dohotka od radnika. Kao što je rečeno u jednom od zaključaka, ceo proces reprodukcije mora doći pod samoupravnu kontrolu radnih kolektiva koji su ta sredstva stvorili, akumulirali i udružili.

Veliki značaj u kongresnim materijalima pridat je izgrađivanju odnosa u Federaciji, koji će se zasnivati na punoj ravnopravnosti i socijalističkoj solidarnosti, kao i na neotuđivom pravu socijalističkih republika da raspolažu dohotkom koji se u njima ostvaruje.

Na Kongresu je s posebnom oštrinom ukazano na potrebu istovremene borbe i protiv centralizma i etatizma, i protiv liberalizma i tehnokratizma. Bilo je dosta govora i o oživljavanju nacionalizma i nedovoljnoj budnosti komunista prema toj pojavi. Jednoglasno je kao zaključak usvojen Titov stav da komunisti i svi radni ljudi treba odlučnije da ulaze u direktne obračune s nacionalistima svih vrsta i boja, pre svega, u vlastitoj sredini.

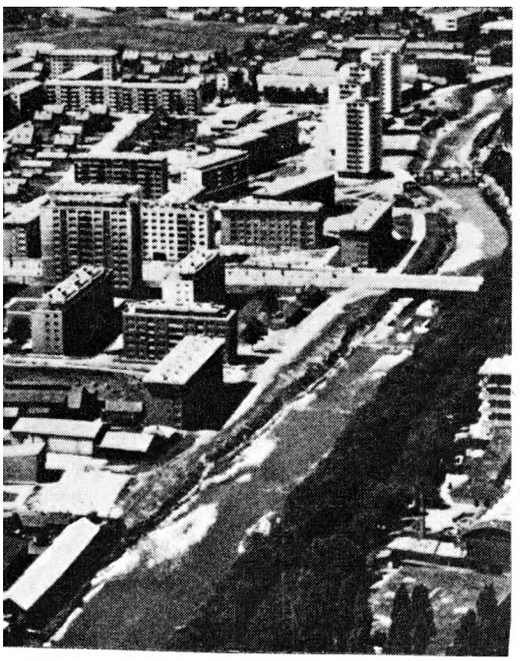

U Sarajevu, jednom od istaknutih naučnih centara Jugoslavije, Akademija nauka i umetnosti počela je sa radom sredinom 1966. godine

Prva Akademija nauka i umetnosti u B i H

Kao prva institucija ove vrste, koja je stvorena posle rata, u Sarajevu je 22. juna 1966. godine osnovana Akademija nauka i umjetnosti. Dotad su ovakve institucije postojale samo u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani — još od pre rata. Ova nova Akademija nadovezala se na aktivnost Naučnog društva Bosne i Hercegovine koje je čitavu deceniju i po pre toga obavljalo značajne zadatke na podsticanju i usmeravanju naučnog razvoja u ovoj republici. Sa osnivanjem Akademije cela ova aktivnost dobila je novi, snažan zamah.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine startovala je sa 21 redovnim i 9 dopisnih članova. Na njenom čelu, kao prvi predsednik, bio je poznati naučnik dr Vaso Butozan.

Već u 1970. godini usvojen je petogodišnji plan rada Akademije koji je obuhvatio 15 velikih i mnoštvo manjih projekata iz raznih naučnih i umetničkih disciplina. A u 1976. godini usledio je drugi petogodišnji plan sa 17 velikih i većim brojem manjih projekata. Uspostavljeni su dugoročni odnosi saradnje sa istraživačkim i sličnim institucijama u oblasti privrede.

Do sukoba studenata i organa javne bezbednosti došlo je 3. juna 1966. kada su demonstranti iz Studentskog grada pokušali da se probiju u centar Beograda, ali je ubrzo dogovoreno sa predstavnicima vlasti da se akcije ne vode ulicama već da se održavaju isključivo unutar fakultetskih zgrada

Studentski zbor u dvorištu Filozofskog fakulteta u Beogradu (desno)

Makedonska akademija nauka i umetnosti

Posebnim republičkim zakonom osnovana je 22. februara 1967. godine Makedonska akademija nauka i umetnosti. S redovnim radom ona je počela u oktobru iste godine posle svečanog otvaranja i proglašenja prvih akademika. Ukupno je tada bilo 14 članova Akademije, i to 9 naučnih radnika, 4 književnika i jedan slikar. Za prvog predsednika izabran je profesor Filozofskog fakulteta u Skoplju Blažo Koneski.

Osnivanje Makedonske akademije predstavljalo je izuzetno značajan kulturni i politički događaj. Njime su dostojno obeleženi svi napori i rezultati u dotadašnjem razvoju Makedonije — u materijalnom, kulturnom, obrazovnom i svakom drugom pogledu. Tako je Makedonija dočekala oslobođenje sa svega 312 prosvetnih radnika, da bi za samo nekoliko godina svog slobodnog razvitka stvorila široku mrežu obrazovnih institucija svih vrsta i nivoa, a već u 1949. godini formirala u Skoplju univerzitetski centar sa 10 hiljada studenata.

Sa osnivačkog skupa Makedonske akademije nauka u Skoplju. O zadacima ove institucije govori akademik Mihailo Apostolski

Studentske demonstracije

Kao izraz nezadovoljstva usled nagomilanih problema, u glavnim univerzitetskim centrima došlo je juna 1968. godine do studentskih nemira i demonstracija. Oštrica kritike studentske omladine bila je uperena protiv nerešenih problema zapošljavanja, produbljivanja socijalnih nejednakosti i izraženijih slučajeva špekulacija, privatizacije i drugih negativnih pojava. Na mnogim fakultetima i drugim visokoškolskim ustanovama formirana su posebna tela sa zadatkom da rukovode studentskim akcijama i da formulišu zahteve koji će se u ime mlade generacije postavljati pred društvo.

Cela ova aktivnost, ma koliko bila inspirisana dobrim željama i motivima, ubrzo se počela gubiti u lažnom levičarenju i jalovom fraziranju. Tako su se neretko kao glavni tumači studentskog pokreta pojavljivali razni anarholiberalistički nastrojeni nastavnici visokih škola, pojedini filozofi i drugi intelektualci koji su ubrzo došli u sukob sa SKJ zbog svojih javnih istupanja.

Povodom studentskih demonstracija istupio je na televiziji drug Tito koji je ukazao na opravdanost kritike i zahteva koji su izneti u tim akcijama, ali je istakao potrebu da se pokrenuti problemi rešavaju na liniji samoupravljanja i u okviru samoupravnih institucija. Ubrzo zatim, na Šestom kongresu Saveza sindikata Jugoslavije, održanom između 26. i 29. juna, drug Tito je oštro osudio neke parole u studentskim demonstracijama kojima se negira vodeća uloga radničke klase i oživljava malograđanska »teorija« o odlučujućoj ulozi intelektualske elite. Prema njegovim rečima, osnovna mora biti stalna borba za izgradnju takvih odnosa u ekonomici i društvu koji će radnim ljudima omogućiti da stvarno i neposredno odlučuju o uslovima i rezultatima svog rada.

Na ovako brzi razvoj posebno je ukazao predsednik Tito u svojoj prigodnoj reči, primajući diplomu počasnog člana ove Akademije 9. juna 1970. godine.

Drug Tito govori na Šestom kongresu Saveza sindikata Jugoslavije

Posebne zaključke o položaju boraca usvojio je CK SKJ na svojoj sednici od 1. jula 1967. Polazeći od tih zaključaka Predsedništvo Saveznog odbora SUBNOR Jugoslavije razradilo je zadatke o daljem unapređivanju uslova života boraca. Na slici: Sa sednice Predsedništva SUBNOR

Priznanje borcima

Posle posebne sednice koju je Izvršni komitet CK SKJ posvetio ul 1967. godini položaju boraca, kao i nekoliko uzastopnih Titovih upozorenja — pokrenute su temeljitije rasprave u svim sredina-j ma kako bi se ova pitanja doslednije rešavala u duhu naših tradicija i revolucionarnih opredeljenja. Radilo se naročito o potrebi da se odlučno suzbijaju pokušaji potiskivanja boraca i njihovih organizacija iz društvenog i političkog života i da se njihova aktivnost svede samo na rešavanje njihovih materijalnih i socijalnih problema. Ističući da niko nema pravo da isključuje borce iz društvenog života, drug Tito je rekao da oni treba da u svim aktivnostima učestvuju ravnopravno s novim generacijama.

U jednom dokumentu Centralnog komiteta SKJ ukazuje se na široke mogućnosti koje pruža naš društveni sistem da borci uvek budu u prvim redovima celokupne društvene akcije. Naglašava se, takođe, da je neophodno obezbediti prava i materijalnu sigurnost boraca u skladu sa opštim materijalnim razvojem i porastom životnog standarda stanovništva. Pokrenute su i inicijative da se pristupi ubrzanoj izgradnji stanova za borce.

Novi skupštinski sistem

Ustavnim promenama na osnovu amandmana od 1968. godine u Jugoslaviji je stvoren svojevrsni dvodomni skupštinski sistem koji treba da izrazi interese udruženog rada u celokupnoj samoupravnoj zajednici i njen dosledno izveden federativni karakter.

Po tom sistemu, odluke u Saveznoj skupštini donose uvek dva veća: jedno birano na paritetnoj osnovi, kao izraz ravnopravnosti jugoslovenskih naroda (Veće naroda), a drugo birano na principu broja stanovništva. Ovo drugo veće se pojavljuje ili u svojstvu veća radnih zajednica, ili kao društveno-političko veće, zavisno od toga da li odlučuje o problemima udruženog rada ili istupa u ime interesa svih građana. U ovakvoj strukturi nijedan dom nije ni podređen ni nadređen. To znači da ne postoji više Savezno veće koje je dotada istupalo kao opšte političko veće i suprotstavljalo se većima radnih zajednica. Sada su sva veća ravnopravna, naravno, svako od njih u svom domenu.

Rasprava o amandmanima u Veću naroda Savezne skupštine (desno gore)

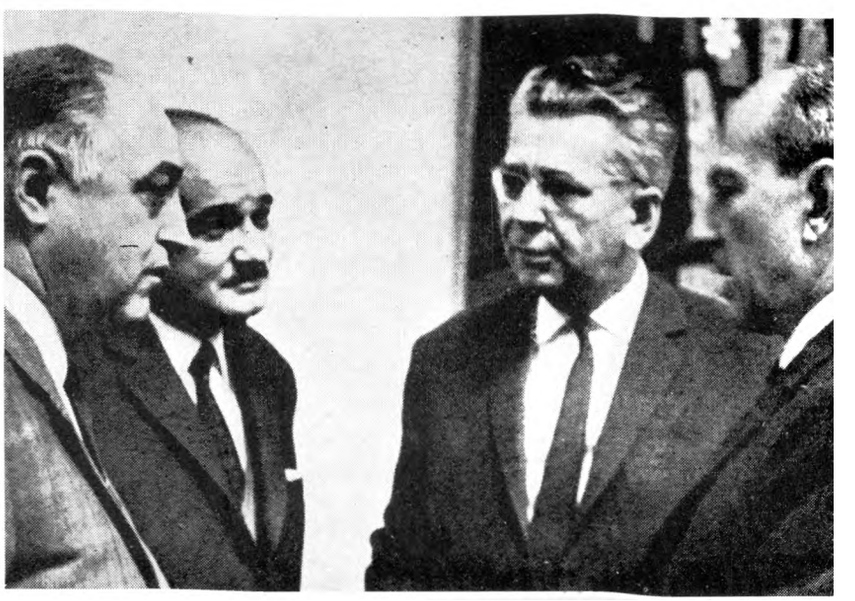

Drugovi Slobodan Gligorijević, Dragoslav Marković, Đurica Jojkić i Miloš Minić za vreme rasprave o amandmanima u Skupštini Srbije (desno)

Novi funkcioneri u skupštinama i izvršnim većima

Posle izbora, koji su održani u proleće 1967. godine, došlo je do velikih promena u sastavu predstavničkih i izvršno-političkih tela. Na snazi su već bile odredbe o rotaciji i ograničenju reizbora.

Novi predsednik Savezne narodne skupštine postao je Milentije Popović. Za predsednika Saveznog veća Skupštine izabran je Vidoe Smilevski, a za predsednika Veća naroda Vida Tomšič. Promene su izvršene i u Saveznom izvršnom veću, za čijeg je predsednika izabran Mika Špiljak, a za potpredsednike Kiro Gligorov i Rudi Kolak.

U republikama su za nove predsednike skupština i izvršnih veća izabrani: Džemal Bijedić i Branko Mikulić (Bosna i Hercegovina); Veljko Milatović i Vidoje Zarković (Crna Gora); Jakov Blažević i Savka Dabčević (Hrvatska); Mito Hadži Vasilev i Nikola Minčev (Makedonija); Sergej Krajger i Stane Kavčič (Slovenija); Miloš Minić i Đurica Jojkić (Srbija); Ilija Rajačić i Štipan Marušić (Vojvodina) i Fadilj Hodža i Ilija Vakić (Kosovo).

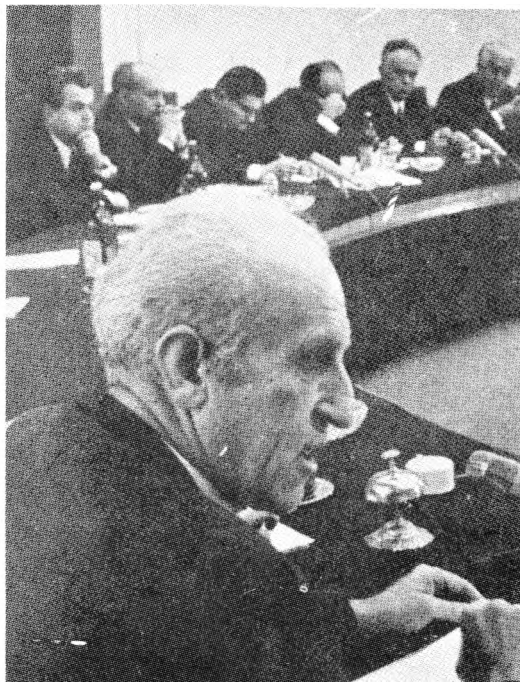

Predsednik Savezne skupštine Milentije Popović na sednici Ustavne komisije

Prvi amandmani

Sa realizovanjem odluka Osmog kongresa SKJ u pogledu dalje izgradnje odnosa u Federaciji počelo se time što su aprila 1967. i decembra 1968. godine usvojeni ustavni amandmani koji se odnose na ova pitanja — usvajanjem ovih amandmana Savezna skupština je ozakonila promene u sopstvenoj strukturi, kao i odgovarajuća pomeranja nadležnosti od Federacije ka republikama. Ukupno je u toj fazi rekonstrukcije Ustava bilo 19 amandmana.

Na osnovu ovih amandmana ponovo je uspostavljeno Veće naroda kao opšte nadležno veće. Po Ustavu od 1963. ono je bilo u sastavu Saveznog veća, a samostalno je istupalo jedino ukoliko bi se ukazala potreba za zaštitom ravnopravnosti naroda i ustavnih prava republika. Sada je Veće naroda potpuno osamostaljeno, tako da zajedno s nekim od nadležnih veća ravnopravno učestvuje u razmatranju i rešavanju svih pitanja iz nadležnosti Skupštine.

Ovim promenama se prvi put utvrđuje pozicija autonomnih pokrajina u Federaciji. One ostaju i dalje u sastavu svoje republike Srbije, ali im je priznat status konstitutivnog faktora federacije, što znači da dobijaju odgovarajuću poziciju u pogledu zastupljenosti u organima Federacije i u zajedničkom regulisanju odnosa u Federaciji.

Osetno su sužene kompetencije Federacije u oblasti investicija. Dotad je više od trećine ukupno raspoloživih sredstava za investicije bilo koncentrisano u saveznim fondovima, a saveznim organima su uz to priznata i široka ovlašćenja da propisuju režim upotrebe sredstava i u ostalim fondovima. Ovakva pozicija Federacije ozbiljno je usporavala razvoj sistema samoupravnog privređivanja. Istovremeno, ovako je stalno dolazilo do nepoželjnih sporova između nje i republika. Ovo pitanje je regulisano Amandmanom 3. koji kompetencije Federacije u oblasti proširene reprodukcije svodi na to da može učestvovati u finansiranju samo onih investicija koje su namenjene ostvarivanju njenih ustavnih zadataka i obaveza.

Novi predsednici skupštinskih veća Vida Tomšič i Vidoe Smilevski

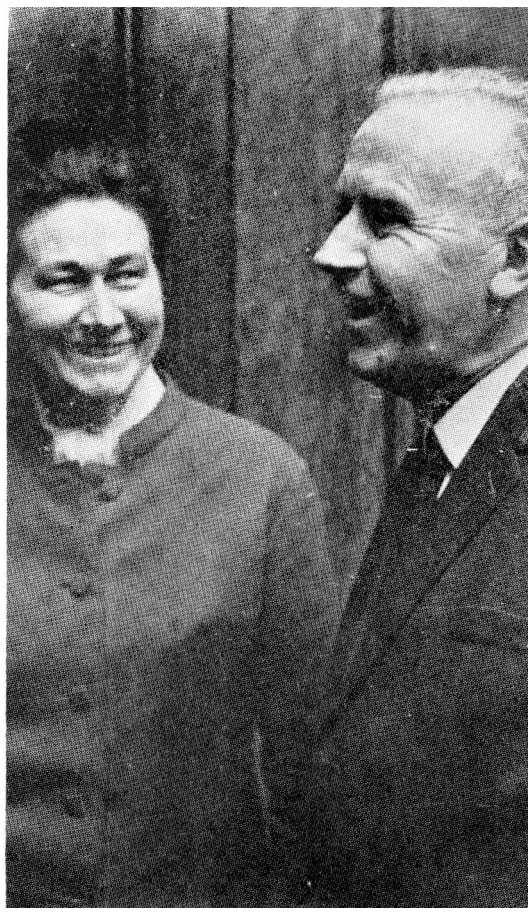

Pripremanje ustavnih amandmana odvijalo se intenzivnom aktivnošću skupštinskih odbora. Na slici: uoči junske sednice Savezne skupštine

Nova ustavna reforma

Posle prvih ustavnih izmena, od 1967. i 1968. godine, nastupila je nova, zapravo najvažnija faza. Na dnevnom redu bili su takozvani radnički amandmani koji utvrđuju neprikosnovena prava radnika na upravljanje ostvarenim dohotkom, a zatim još i amandmani kojima se svi odnosi u Federaciji izvode iz suverenosti i državnosti socijalističkih republika i autonomnosti socijalističkih autonomnih pokrajina.

Polaznu osnovu za ove promene utvrdila je Prva konferencija SKJ oktobra 1970. Na njoj je istaknuta neodložna potreba da se donesu ustavne odredbe kojima će se obezbediti pun uticaj radnika na sve odluke o dohotku, a na toj osnovi izgraditi i svi odnosi u političkom sistemu. Ceo posao na pripremanju ustavnih amandmana poveren je posebnoj komisiji sa Edvarđom Kardeljem na čelu.

U skladu sa svojim ovlašćenjima, predsednik Republike drug Tito je 14. decembra 1971. godine podneo Saveznoj skupštini Predlog o pokretanju postupka za ustavne promene, što je i usvojeno.

Drug Kardelj je posebno naglasio da je, uporedo s promenama u privrednom sistemu, neophodno reformisati ceo društveno-politički sistem, od komune do Federacije. Osvrnuo se i na poja-

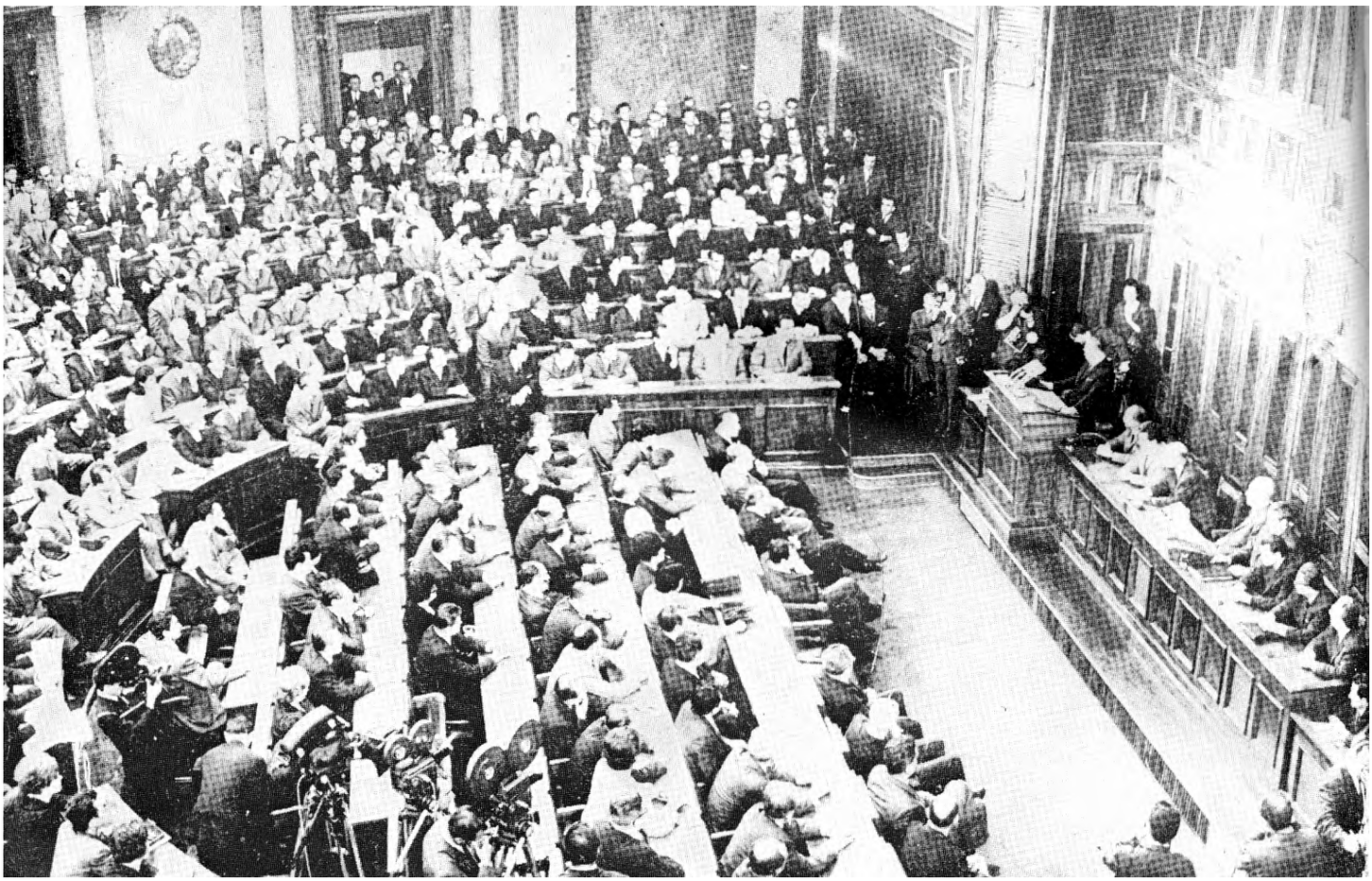

Predsednik Tito podnosi Saveznoj skupštini predlog o pokretanju postupka za ustavne promene

ve nacionalizma i međunacionalnih trvenja, napominjući da su njihovi pravi koreni u neusaglašenosti odnosa u Federaciji s razvojem samoupravljanja. A o prirodi jugoslovenske federacije rekao je da se ona ne može podvesti ni pod kakve klasične forme federalizma ili konfederalizma, budući da se ona izgrađuje na osnovama samoupravljanja i u skladu s potrebama svakog naroda da sam odlučuje o svojoj sudbini.

Ukupno je Savezna skupština usvojila 22 amandmana — od 20. do 42. Najvažniji su 21. i 22. amandman (»Radnički amandmani«) kojima se uvodi bazični oblik samoupravljanja (osnovna organizacija udruženog rada sa svojim neotuđivim pravom da raspolaže ostvarenim dohotkom). Iz ove osnovne ćelije rada i upravljanja kao i iz mesne zajednice — izvode se sva ostala ovlašćenja u društvu. Kao osnovni vid usklađivanja interesa i rešavanja društvenih problema proglašava se institucija samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja.

Najviše amandmana odnosilo se na funkcionisanje Federacije. Proklamovano je načelo da ona vrši samo one poslove za koje je Ustavom utvrđeno da su od zajedničkog interesa za narode i narodnosti Jugoslavije, i to uz neposrednu saradnju i dogovaranje republika i pokrajina. Svi organi Federacije sastavljaju se na bazi pariteta.

Uveden je i novi organ — Predsedništvo SFRJ u svojstvu kolektivnog šefa države. Na sednici svih veća Savezne skupštine od 29. juna 1971. izabran je taj novi organ, dok je za Predsednika Republike ponovo izabran drug Tito.

Govoreći tom prilikom o ustavnim amandmanima, drug Tito je posebno ukazao na njihov demokratski i klasni karakter

»I ovom prilikom želim da naglasim« — rekao je Tito — »da u našem političkom sistemu radni čovjek, proizvođač mora biti glavni faktor odlučivanja na svim nivoima, počev od radne organizacije i mjesne zajednice do najviših organa Federacije. Prenošenje većih kompetencija sa Federacije na republike nije distribucija državnosti, nego samo jedan dio procesa jačanja samoupravnosti koji mora da se nastavi, da ide do komuna i organizacija udruženog rada. Jer, ukoliko radnička klasa, koristeći prava koja joj se Ustavom garantuju, bude sve samostalnije raspolagala viškom svoga rada — utoliko će ona sve snažnije djelovati kao odlučujući i ujedno kohezioni faktor našeg društva.«

Predsedništvo SFRJ

Kao novi ustavni organ u svojstvu kolektivnog šefa države, Predsedništvo SFRJ treba da predstavlja izraz zajedničkih interesa i odgovornosti naroda i narodnosti Jugoslavije i da omogućuje neposrednije učešće republika i pokrajina u ostvarivanju politike Federacije. Sa ovakvim zadacima počelo je juna 1971. godine da funkcioniše Predsedništvo SFRJ. U svom tadašnjem sastavu imalo je 22 člana, po 3 iz svake republike i po 2 iz pokrajina. Na čelu ovog tela bio je Josip Broz Tito za koga je Ustavom utvrđeno da doživotno vrši funkciju Predsednika Republike.

U sastavu prvog Predsedništva bile su sledeće ličnosti: Hamdija Pozderac, Rato Dugonjić i Augustin Papić; Vidoje Žarković, Veljko Mićunović i Dobroslav ćulafić; Jakov Blažević, Đuro Kladarin i Milan Mišković; Nikola Minčev, Krste Crvenkovski i Kiro Gligorov; Sergej Krajger, Marko Bule i Mitja Ribičič; Dragoslav Marković, Koča Popović i Dragi Stamenković; Ilija Rajačić i Maćaš Kelemen; Ilijaz Kurteši i Veli Deva.

O radničkim amandmanima vodila se posebna rasprava na sednici Predsedništva Veća Saveza sindikata Jugoslavije kojoj je predsedavao Dušan Petrović Šane (gore)

Posebnom ustavnom klauzulom utvrđena je mogućnost da drug Tito može doživotno biti biran za Predsednika Republike. Na slici: Prilikom glasanja za Predsednika Republike

Birači pred jednim od izbornih proglasa

Izbori 1969. godine

Posle izbora koji su održani u proleće 1969. godine, došlo je, primenom principa rotacije, do ponovnih promena u sastavu skupštinskih i izvršno-političkih tela. O ovim promenama, kao i o mogućim kandidatima za razne funkcije, raspravljalo se na najširoj osnovi još u predizbornoj aktivnosti, i to, najpre, u fazi prethodnog kandidovanja, a zatim i na kandidacionim konferencijama. Tako je u prvoj pretkongresnoj fazi predloženo za poslanike Savezne skupštine oko 11 hiljada ljudi, za republičke skupštine 27 hiljada, za pokrajinske 12 hiljada, a za odbornike opštinskih skupština preko 100 hiljada. U narednoj fazi — na kandidacionim konferencijama, krug kandidata je sužen, pa je za Saveznu skupštinu predloženo 875 kandidata, za republičke skupštine 531, a za pokrajinske 747 kandidata.

Na svojoj prvoj sednici novoizabrana Savezna skupština izabrala je za svog predsednika ponovo Milentija Popovića. Za predsednika Saveznog izvršnog veća izabran je Mitja Ribičič, a za potpredsednike Aleksandar Grličkov, Nikola Miljanić i Mišo Pavičević.

Predizborni dani u Beogradu (desno)

Pripadnici JNA glasaju za poslanike Društveno-političkog veća

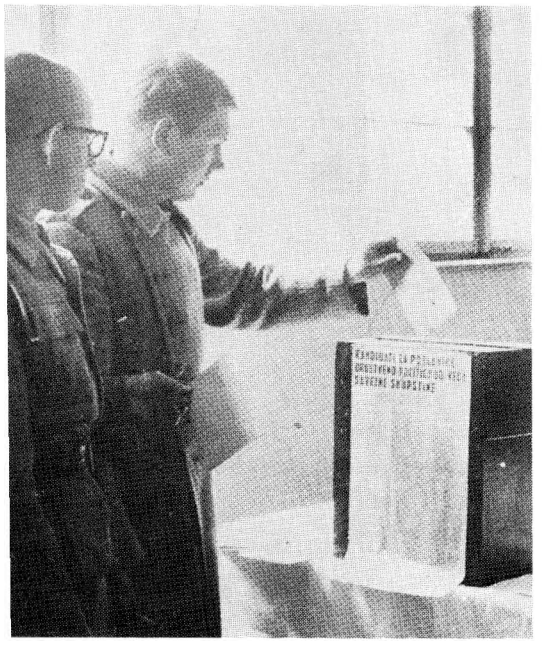

UCEŠCE BIRACA NA NEPOSREDNIM IZBORIMA

Socijalistička republika	Broj upisanih birača	Ukupno glasalo	%	Broj nevažećih glasačkih listića	%
S F R J	12,790.517	11,251.122	88,0	773.979	6,9
Bosna d Hercegovina	2,046.597	1,738.680	85,0	87.626	5,0
Crna Gora	295.179	236.790	80,2	14.022	5,9
Hrvatska	2,968.279	2,621.592	88,3	173.597	6,6
Makedonija	894.183	763.276	85,4	58.132	7,6
Slovenija	1,172.964	1,054.358	89,9	82.905	7,9
Srbija	5,413.315	4,836.426	89,3	357.707	7,4
Uža Srbija	3,527.586	3,109.338	88,1	218.477	7,0
SAP Kosovo	547.300	493.059	90,1	34.903	7,1
SAP Vojvodina	1,338.429	1,234.029	92,2	104.327	8,4

Jubilej Partije

Cela 1969. godina protekla je u znaku velikih jubileja: 50-godišnjice KPJ, SKOJ-a i revolucionarnih sindikata. Sirom zemlje održavali su se mitinzi i svečane akademije, na kojima su istupali istaknuti politički i javni radnici. Za sve komuniste, a i za sve radne ljude i građane ovo je bila prilika da sagledaju impresivne rezultate revolucionarne borbe u proteklih pet decenija i dalje pravce u izgradnji novog društva.

Centralna proslava održana je u Zagrebu, gde je pred 300 hiljada ljudi, okupljenih na Trgu revolucije, govorio drug Tito. Napominjući da je naša omladina uvek bila nerazdvojno vezana za borbu radničke klase, drug Tito je rekao:

»Shvatajući revolucionarne potrebe društva, mlade generacije su u svim fazama obnove i izgradnje zemlje, od početka industrijalizacije do danas, od početka socijalističkih preobražaja zemlje do uvođenja i razvijanja samoupravljanja, ispoljavale ono isto požrtvovanje i entuzijazam kao i u danima narodnooslobodilačke borbe.«

Istog dana u Zagrebu je održana svečana sednica Saveza omladine Jugoslavije kojoj su prisustvovale delegacije svih društveno-političkih organizacija.

Drug Tito govori na veličanstvenom mitingu u Zagrebu (gore)

Na velikom narodnom zboru u Kozju (Slovenija) govorio je drug Kardelj (levo gore)

Jugoslavija u znaku velikih jubileja — stari ratnici (levo)

Pismo italijanskim partizanima

»Nastavljajući borbene tradicije radničke klase Istre i Rijeke, sa Komunističkom partijom na čelu, najbolji sinovi naroda ovog kraja, rame uz rame sa drugim narodima i narodnostima Jugoslavije, vodili su borbu protiv zajedničkog neprijatelja, rukovođeni idealima slobode, bratstva, mira i socijalne pravde. U toku NOR 20.000 talijanskih boraca položilo je svoje živote u borbi protiv fašizma za novu Jugoslaviju. U mnogim žestokim okršajima protiv neprijatelja, pripadnici bataljona »Pino Budučin« ispoljili su veliku budnost i dali značajan doprinos konačnom oslobođenju.«

TITO

Filmski uzleti i padovi

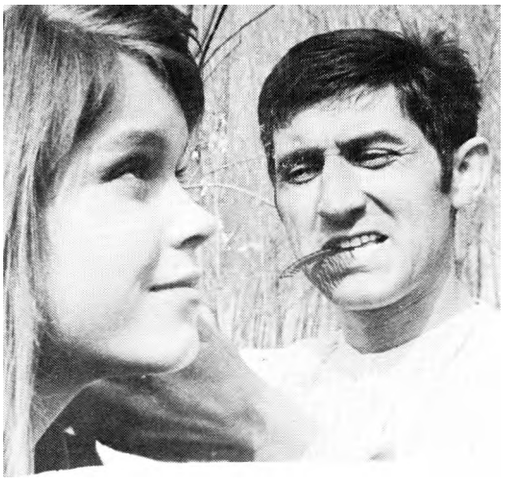

Plodno razdoblje: Scene iz filmova »Licem u lice« (gore) »Jutro« (u sredini) i »Skupljači perja (dole)

Šezdesete godine u jugoslovenskom filmu označavaju godine konačnog stvaralačkog sazrevanja niza filmskih autora koji su prethodnih godina ostvarili zapažene rezultate, ali i prodor novih autorskih ličnosti koje su prošle izvrsnu školu na filmskim akademijama, kinotekama. Tu je i sticanje estetičke svesti koje osvaja jedan krug naših uticajnih filmskih kritičara, esejista i publicista. Na pomolu je prodor autentičnog modernog filma — Aleksandar Petrović snima film »Dani«, a Živojin Pavlović, Kokan Rakonjac-i Marko Babac stvaraju istraživački omnibus film »Kapi, vode, ratnici«. To su i godine zrelosti dokumentarnog filma, čije domete označavaju »Kiše zemlje moje« (Štrbac), »Prvi padež — čovek« (Škanata), »Ljudi na točkovima« (Sremec).

Odsudnu društvenu i moralnu temu sukoba izvornih radničkih prava i birokratske svesti koja manipuliše ljudima i paragrafima, iznosi film Branka Bauera »Licem u lice« (1963). Veliki bioskopski uspeh ovog filma pokazao je da publika čezne za prepoznavanjem osetljivih moralnih dilema koje dodiruju svakog u ovom društvu, pa će se varijacije na ovu temu provlačiti i u nekim kasnijim filmovima, TV-dramama i scenskim dramatizacijama.

Sledećih godina može se pratiti uspon modernog autorskog filma: tako 1965. opštu pažnju privlače dela slojevitog filmskog izraza i složenih zamisli poput filma »Čovek nije tica« Dušana Makavejeva, »Tri« Saše Petrovića, »Prometej s otoka Viševice« Vatroslava Mimice, »Devojka« Puriše Đorđevića . . .

Iduće godine izdvaja se jedan od najsuptilnijih novijih filmova, Berkovićev »Rondo«, delo istančanog izraza i prigušene osećaj nosti, zatim upečatljivo viđenje ljudskih sudbina sa periferije dru štvenih zbivanja u Pavlovićevom »Povratku«. Sledi »San« Puriš< Đorđevića, sugestivno poetsko viđenje revolucije u svetlosti novo osvojenog vizuelnog jezika, a onda i zaokružena analiza jednog sa vremenog junaka u Mimičinom filmu »Ponedeljak ili utorak«.

Po sudu mnogih filmskih kritičara, godina 1967. označava naj plodonosniju sezonu celokupne posleratne filmske proizvodnje n; jugoslovenskom tlu. To je niz filmova već potvrđenih autorski! ličnosti, prepoznatljivog slikovnog jezika i strasnog bavljenj; osnovnim nedoumicama u savremenom svetu na nivou osoheni! poetika. Desiće se ove godine da nekoliko naših vrsnih posleratnil majstora načine u istom času svoje najbolje filmove. To su »Ji iro« (druga dela autorove najpoznatije trilogije) Puriše Đorđevićj »Buđenje pacova« i »Kad budem mrtav i beo« Zivojina Pavlović; opsedantna i nemilosrdna analiza života »na dnu«. Sledi jedno o vizuelno najlepše ostvarenih dela (kamera Tomislav Pinter) »Br< za« Ante Babaje, »Kaja ubit ću te« Vatroslava Mimice, i — najzac barokno raskošan i poetičan film Aleksandra Petrovića »Skupljač perja«, koji će osvojiti »Gran pri« za režiju na festivalu u Kam

U godinama 1968—1970. novi filmovi Puriše Đorđevića, Živi jina Pavlovića, Aleksandra Petrovića, neće doseći snagu i složeno: estetičkih struktura njihovih ranijih filmova. Bulajićeva »Bitk na Neretvi« (rađena uz učešće inostranih ličnosti od Velsa, Boi darčuka i Brinerà do muzike Mikisa Teodorakisa) neće ponovi uspeh »Kozare«, dok se među novim imenima ističu »Lisice« (sc nario Mirka Kovača) režisera Krste Papića. Među do tada vodeći] jugoslovenskirn autorima sve više uzima maha svojevrstan mar rizam, ponavljanje nekih sižejnih i stilskih modela iz prethodni filmova, sklonost ka tamnim stranama u životu i društvenim o nosima, što će izazvati oštru društvenu kritiku.

U zagrebačkoj školi crtanog filma, koja se stalno obnavl sjajnim individualnostima, izdvaja se film »Idu dani« Nedeljl Dragića, koji ulazi u uži izbor za nagradu »Oskar«.

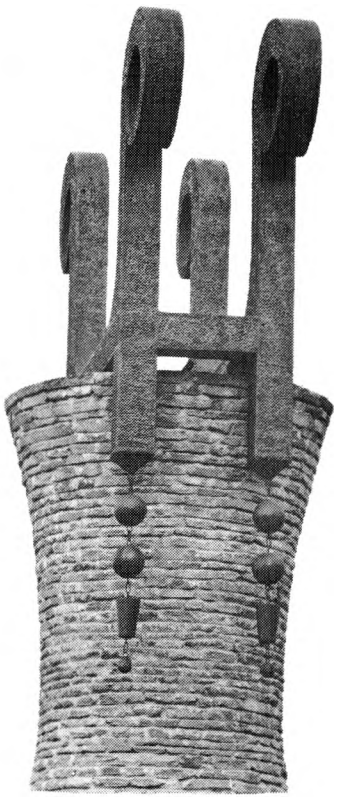

Vrhunska dela memorijalne arhitekture: Spomenik u Jasenovcu i detalj sa nekropole u Kruševcu (gore) Bogdana Bogdanovića

Razmah graditeljstva

U ovom razdoblju kada je naše umetničko stvaralaštvo pod snažnim uticajem svetsklh kretanja ni arhitektura nije poštođena tih strujanja.

Nagli razvoj turizma i ekonomsko jačanje zemlje doveli su i do novog razmaha graditeljstva. Jadranska regija, zimski turizam i razvoj banjskih kapaciteta, podstakli su arhitekte na intenzivno stvaranje i rezultati nisu izostali. Hoteli »Beivi« Z. Bregovca, »Solaris« B. Magaša i »Kristal« J. de Luke samo su neka od vanrednih ostvarenja jedne plodne decenije.

Privreda investira u objekte visokog standarda kao što su, na primer, poslovna palata u Zagrebu S. Jelineka i **I.** Lindarića. U Ljubljani se oblikuje Trg revolucije sa dominantama u vidu oblakodera visoke likovne i konstrukcijske vrednosti.

Razmah arhitekture zahteva i uvođenje nekih merila vrednovanja i 1965. godine nastaje nagrada »Borbe«, najviše domaće godišnje priznanje za arhitektonsko stvaralaštvo. Već u prvim godinama života ovog priznanja M. Mihelič osvaja dve republičke »Borbine« nagrade za robne kuće u Osijeku i Novom Sadu. J. Kregar na sebe skreće pažnju školom u Kočevju, S. Sever Garažnom kućom u Ljubljani a S. Košak motelom »Turist« u Grosuplju. Crna Gora dobija talentovane predstavnike od kojih M. Popović, hotelima »Oliva« i »Korali« — osvaja dve republičke nagrade.

Začetnici još jednog novog centra arhitekture, u Skoplju, su J. Konstantinov, G. Konstantinovski i P. Muličkovski. U Beogradu I. Antić i I. Raspopović grade Muzej savremene umetnosti, objekat internacionalne klase, a U. Bogunović i S. Janjić stvaraju impozantan TV toranj na Avali, kao i palatu »Politike« u Beogradu. Beograd, Mostar, Kruševac, Sremska Mitrovica i Jasenovac su mesta na kojima B. Bogdanović ostvaruje vrhunska dela memorijalne arhitekture.

U ovom razdoblju izrasta čitava plejada mladih autora koji će svoj zenit dostići tokom osme decenije. Postmoderna arhitektura, sa svim svojim kontroverzama, kuca na vrata.

Umetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas

Ova izuzetna izložba — panorama celokupne umetnosti na tlu današnje Jugoslavije i sažeti presek svih kultura što su se vekovima susretale na tom području, održana pod pokroviteljstvom predsednika Tita i žorža Pompidua u Gran Paleu u Parizu od 2. marta, do 23. maja 1971, a zatim preneta u sarajevsku »Skenderiju« gde je prikazana od 28. avgusta do 5. decembra iste godine — nesumnjivo predstavlja prvi takav poduhvat kod nas uopšte.

Originalna umetnička ostvarenja nastala na našoj teritoriji u tako širokom vremenskom rasponu prvi put su n^ ovoj izložbi sakupljena na jednom mestu i u tolikom broju. Izložba je prikazala razvoj umetnosti od praistorijskih vremena — lokaliteta Lepenskog vira i Vinče, zatim antičke umetnosti Solina, Stoba, Sirmiuma, Dioklecijanove palate u Splitu, Herakleje, Eufrazijeve bazilike u Poreču, preko vizantijskih fresaka i ikona sa teritorija današnje Srbije i Makedonije (Ohrid, Studenica, Dečani, Hilandar), romanskog, gotskog i renesansnog slikarstva, vajarstva i arhitekture u Dalmaciji, stećaka i islamske umetnosti u Bosni i Hercegovini, slovenačkog i hrvatskog baroka, do umetnosti XIX i XX veka naših dana.

Vera Nikolić

Svetska rekorderka Vera Nikolić

Ivan Gubijan bio je drugi na Olimpijadi 1948. u bacanju kladiva, Franjo Mihalić takođe je osvojio srebrnu olimpijsku medalju u maratonu 1956, Nenad Stekić je bio evropski rekorder u skoku u dalj 1975 . . . Ali, najveći podvig u istoriji jugoslovenske atletike, postigla je Vera Nikolić, dvostruka prvakinja Evrope na 800 metara: 20. jula 1968, na stadionu »Kristal Palas« u Londonu, postala je svetska rekorderka.

»Čudo od devojke«, jedan je od velikih naslova u londonskim listovima dan posle »najveće trke u istoriji ženske atletike«, — kako su izveštači ushićeno javljali o Verinoj pobedi.

Vera Nikolić je odmah posle pucnja na startu krenula veoma oštro. Ubrzo je uspela da se izdvoji nekoliko koraka, a među onima koje su najupornije pokušavale da je prate — bila je Engleskinja Bord. Prvi krug Nikolićeva je pretrčala za 59,7 sek.

Usledio je još jedan napor i londonska publika videla je senzacionalan finiš. Rivalke su ostale daleko iza nje, a ona, kao prava šampionka, grabila je ka cilju, sve brže i brže, da vrpcu preseče u vremenu novog svetskog rekorda — 2:00,5.

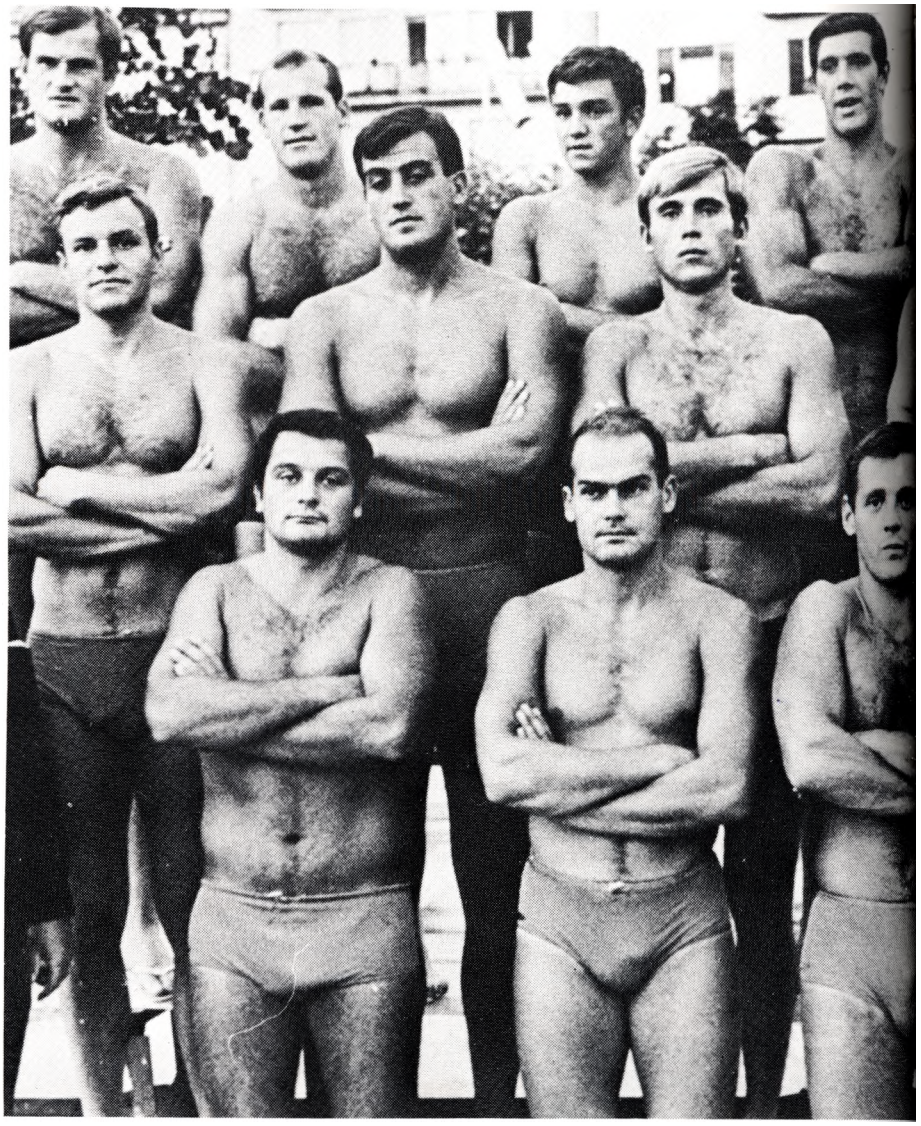

Tri zlatna olimpijska trofeja

Meksiko 1968. je bio i ostao najveći domet jugoslovenskog olimpizma: tri zlatne, tri srebrne i dve bronzane medalje. Nikad više — ni pre ni posle Meksika — Jugosloveni nisu uspeli da na jednoj olimpijadi osvoje tri titule pobednika.

Prvu je osvojila legendarna Đurđa Bjedov. Pre odlaska u Meksiko, bili su favorizovani drugi sportisti, a ona je smireno, u tišini, uporno trenirala i kada je ušla u finale trke na 100 metara prsno — svi smo bili presrećni: i to je bio veliki uspeh. Ona je, međutim, htela više!

Po savetu trenera Blaga Barbijerija, koji je dobro procenio koji joj ritam plivanja najbolje odgovara, Đurđa je plivala kratkim ali brzim zaveslajima. Ona i Amerikanka Vičmen prve su dotakle ivicu bazena na 50 m, a onda je počeo neviđen finiš. Pridružila im se i svetska rekorderka Galina Prozumenščikova. Njih tri smenjivale su se u vodstvu, ali pobednički zaveslaj bio je Đurđin — ona je prva udarila šakom po ivici bazena i crvena sijalica zasvetlela je kraj njenog imena na velikom semaforu: Jugoslovenka je pobednica — u vremenu novog olimpijskog rekorda, 1:15,8!

Dva dana kasnije osvojila je i srebrnu medalju na 200 m prsno i tako ušla u istoriju jugoslovenskog sporta.

Miroslav Cerar bio je već olimpijski pobednik četiri godine ranije, u Tokiju, ali je od svetske scene hteo da se oprosti baš jednim trijumfom. I uspeo je: bio je još jednom prvi u vežbama na konju sa hvataljkama. Najbolji jugoslovenski sportista svih vremena, dva dana uoči svog 29. rođendana, odvežbao je svoj sastav tako savršeno, da mu je Japanac Kenmocu, koga je naš takmičar pobedio, rekao: »Cerar je na konju neprikosnoven; on je vežbanje na ovoj spravi doveo do savršenstva ... «

To je bio blistav završetak desetogodišnje karijere. Cerar se povukao osvojivši dve zlatne i jednu bronzanu olimpijsku medalju; četiri zlatne i dve bronzane na svetskim prvenstvima; 10 zlatnih, četiri srebrne i šest bronzanih medalja na evropskim šampionatima!

Treću zlatnu medalju u Meksiku osvojili su vaterpolisti Stiparne, Hebel, Trumbić, Bonačić, Marović, Lopatni, Janković, Poljak, Dabović, Perišić i Sandić. U polufinalu su pobedili Mađarsku sa 8:6 i tako joj se revanširali za niz ranijih poraza, a najveća drama viđena je u finalu, u susretu sa Sovjetskim Savezom. Uz pomoć pristrasnog sudije Belgijanca Fuksa, Sovjetski Savez je uspeo da izbori nerešen rezultat 11:11 u regularnom vremenu, postigavši svih 11 golova iz četveraca! Međutim, u produžetku su naši vaterpolisti igrali još bolje, dali su još dva gola — oba puta strelac je bio Uroš Marović — i postali olimpijski pobednici.

Uspeha u Meksiku bilo je još. Košarkaši su prvi put na jednom velikom takmičenju uspeli da pobede SSSR i osvojili su srebrnu medalju; drugi na Olimpijadi bio je i rvački šampion Stevan Horvat i to mu je bilo poslednje takmičenje; bronzane medalje pripale su rvaču Branku Simiću i bokseru Zvonku Vujinu.

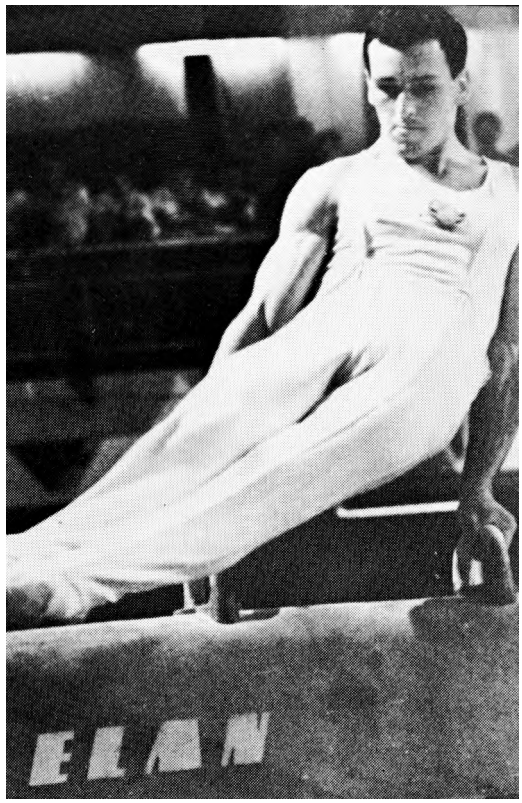

»Zlato« iz Meksika: Miroslav Cerar (gore), Đurđa Bjedov (dole) i vaterpolo reprezentacija (levo)

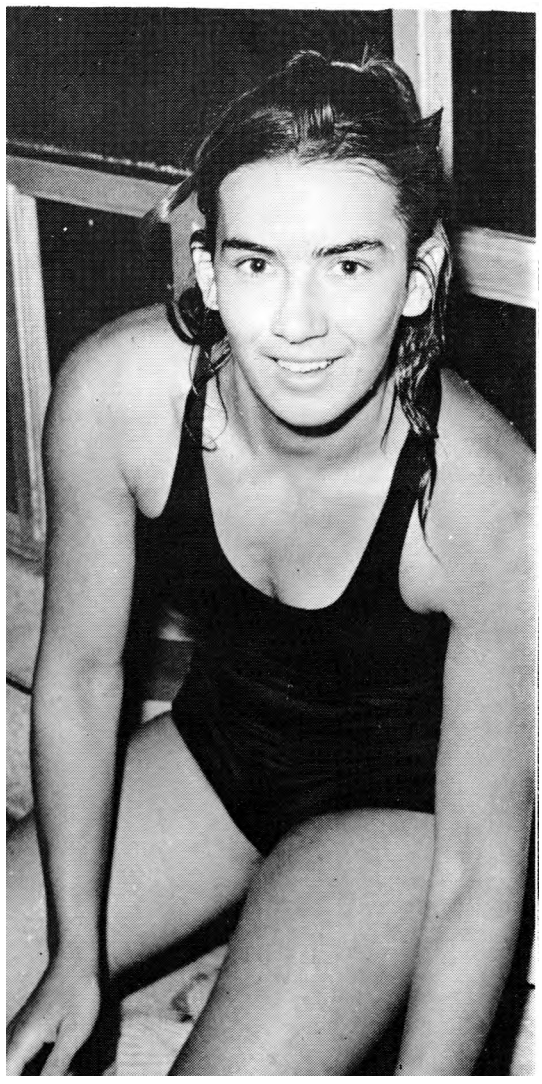

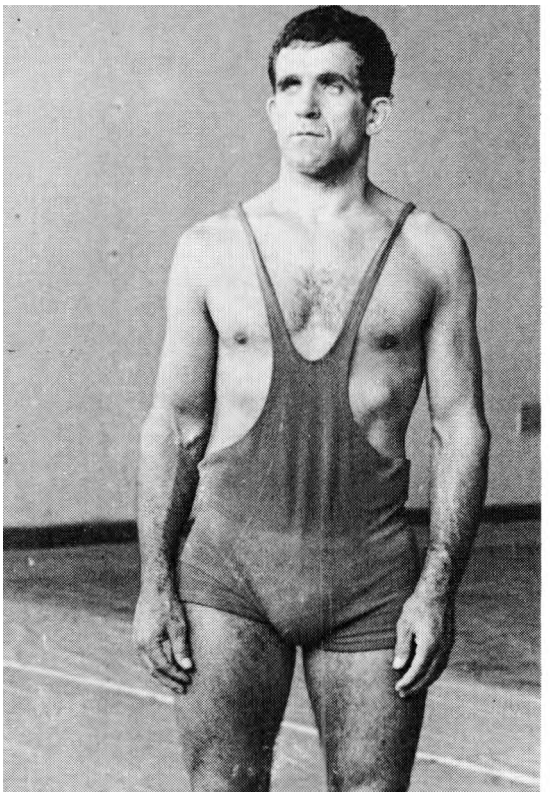

Branislav Simić

Uspesi naših rvača

U proleće 1955. godine iz Karlsruea, u SR Nemačkoj, vratio se u Beograd član Partizanove rvačke ekipe Milorad Arsić i bio je do čekan s posebnom počašću: on je prvi jugoslovenski rvač koji je osvojio jednu medalju na prvenstvu sveta. Bila je tada bronzana, a kasnije su oni, koji su došli posle Arsića, osvajali i srebrne i zlatne — na prvenstvima sveta i Evrope i na olimpijadama.

Ona najdraža, zlatna olimpijska medalja, ušla je u riznicu jugoslovenskog rvanja grčko-rimskim stilom u Tokiju 1964. Osvojio ju je Branislav Simić, nastavnik geografije u Zrenjaninu.

Kasnije, u Montrealu 1976, Momir Petković je ponovio njegov uspeh — takođe je osvojio zlatnu. Srebrne medalje na olimpijskim igrama u periodu 1960—1980. godine osvojili su: B. Martinović, S. Horvat, J. Čorak i I. Frgić, a bronzane: B. Martinović, B. Simić i M. Nenadić.

Olimpijskim uspesima jugoslovenskih rvača grčko-rimskim stilom valja dodati i sjajne rezultate na prvenstvima sveta i Evrope, od kojih su najveći zlatne medalje Stevana Horvata na svetskim šampionatima 1963. i 1966. godine. Svetski prvaci takođe su bili Borivoje Vukov (1963) i Sreten Damjanović (1968).

Svetski prvaci u košarci

Pobedivši reprezentaciju SAD sa 70:63 (35:32), pošto je prethodno savladala i Urugvaj, čehoslovačku, Italiju i Brazil — jugoslovenska muška košarkaška reprezentacija postala je prvi put prvak sveta. To je bila zaslužena nagrada jednom sportu, koji je silno napredovao i već imao niz medalja: jednu srebrnu olimpijsku, dve srebrne sa svetskih prvenstava, tri srebrne i jednu bronzanu sa evropskih šampionata. Ova, zlatna, bila je i najdraža.

Osvojili su je izvanredni košarkaši, koje je vodio trener Ranko Žeravica: ćosić, Čermak, Plećaš, Jelovac, Šolman, Žorga, Daneu, Simonović, R. Tvrdić, Kapičić, Skansi i T. Rajković.

Dve zlatne na Olimpijadi u Minhenu

Jugoslovenski sportisti učestvovali su na jubilarnim, 20. olimpijskim igrama u Minhenu 1972. godine u 17 sportskih grana, ali žetva medalja je podbacila — osvojili su svega pet.

Obe zlatne medalje Jugosloveni su izborili na trijumfalan način. To važi naročito za Matu Parlova, boksera koji je na ringu postigao sve što se može postići. Bio je evropski amaterski prvak 1971. i 1973, svetski šampion 1974, olimpijski pobednik 1972, kasnije — kada je prešao u profesionalce, postao je najpre šampion Evrope, a zatim i svetski prvak u poluteškoj kategoriji. Sa Miroslavom Cerarom svakako je najuspešniji jugoslovenski sportista svih vremena.

Na putu do finala, Parlov je pobedio prvo Amana Hasana (Čad), Tota (Mađarska), Kuelja (Argentina) i konačno u polufinalu starog rivala Poljaka Gortata. U finalu se sastao sa Kubancem Kariljom. U drugoj rundi Parlov je serijom udaraca tri puta doveo Kubanca u nokdaun i sudi ja je prekinuo meč i prvi put u istoriji našeg boksa — jedan naš bokser osvojio je zlatnu olimpijsku medalju. Po mnogima, Parlov je bio jedan od nekolicine najboljih boksera na olimpijskom turniru u Minhenu.

I u rukometu smo prvi put postali olimpijski pobednici. Naša muška reprezentacija u izvanrednom finalnom meču savladala je ekipu ČSSR sa 21:16 (12:5). Pre toga, jugoslovenski rukometaši su nanizali pet pobeda: Japan 20:14, SAD 25:14, Mađarska 18:16, SR Nemačka 24:15, Rumunija 14:13. Junak utakmice bio je Lazarević, kasnije proglašen najboljim igračem na olimpijskom turniru, a posebno se istakao i vratar Arslanagić, koji je u finalu odbranio četiri sedmerca. Zlatnu medalju su osvojili ovi igrači: Horvat (kapiten), Miljak, Arslanagić, Lavrnić, Lazarević, Mišković, Karalić, Pokrajac, Popović, Fajfrić, Zivković, Pribanić, Vidović, Selec i Bugarski.

Još tri olimpijske medalje u Minhenu osvojila su dva rvača: Josip Čorak (srebrnu), Milan Nenadić (bronzami) i bokser Zvonko Vujin (bronzanu, kao polufinalista).

Jugoslovenske rukometašice najbolje na svetu

Posle predtakmičenja u drugim gradovima, u Beogradu je 15. decembra 1973. godine održan finalni meč svetskog prvenstva za rukometašice i završen uz zvuke hora od 6.000 ljudi na tribinama koji su pevali nacionalnu himnu »Hej, Sloveni«.

U dramatičnom meču za zlatnu medalju, Jugoslavija je pobedila Rumuniju sa 16:11 (7:7) i postala prvak sveta. Ovom uspehu prethodio je podvig u Zagrebu, gde je naš tim uspeo da pobedi SSSR sa 7:5 i osvojio prvo mesto u svojoj polufinalnoj grupi. Zlatnu medalju osvojile su ove igračice: Zdenka Ištvanović, Radmila Parezanović, Mara Torti, Dragica Palaversa, Ivanka Šuprinović, Božena Vrbanc, Katarina Ileš, Jadranka Antić, Mirjana Čikoš, Nadežda Abramović, Biserka Rožić, Milka Veinović, Milenka Lukić, Ana Titlić, Dunja Kostić i Zdenka Leutar. Savezni kapiten bio je dr Zoran Pantazis, a treneri Jezdimir Stanković i Vilim Tičić.

Minhensko »zlato« — rukometna reprezentacija i Mate Parlov (levo)

Ženska rukometna reprezentacija posle osvajanja prvenstva sveta 1973. (gore)

Jugoslavija i borba Afrike za punu slobodu i nezavisnost

Predsednik Tito bio je jedan od prvih državnika koji su, s drugih kontinenata, pozdravili Konferenciju šefova afričkih država ili vlada u Adis Abebi 1963. godine.

U Titovoj poruci, upućenoj 22. maja 1963, još jednom je bila istaknuta podrška naroda Jugoslavije borbi Afrike za punu slobodu i nezavisnost.

Ta podrška je jasno bila izražena u svakoj prilici — i na razne načine u pojedinim fazama oslobađanja Afrike od kolonijalizma — a posebno i velikim brojem Titovih susreta sa državnicima afričkih zemalja i vođama oslobodilačkih pokreta, što je u velikoj meri doprinosilo i afirmaciji njihove borbe i suverenosti mladih tek osamostaljenih država, a i širenju i jačanju pokreta nesvrstavanja.

Predsednik Tito i predsednik Ugande Obote

Samo u ovom razdoblju, od 1963. do 1974. godine, predsednik Tito je — ne računajući susrete za vreme triju konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja održanih u Kairu 1964, Lusaki 1970. i Alžiru 1973. godine i drugim širim međunarodnim skupovima — imao vrlo prijateljske i sadržajne razgovore s predsednicima Ben Belom (u Alžiru 1965. godine), Naserom (1965, 1966, 1967, 1968. i 1970. u UAR), Atasijem (1967. u Siriji), Arefom (1967. u Iraku), sa carem Haile Selasjem (1968. i 1970. u Etiopiji), sa predsednicima Bumedijenom (1969. u Alžiru), Njereereom (1970. u Tanzaniji), Kaundom (1970. u Zambiji), Kenijatom (1970. u Keniji), Oboteom (1970. u Ugandi), Nimeirijem (1970. u Sudanu), Gadafijem (1970. u Libiji), Sadatom (u dva maha 1971. u UARİ.

Koliko je političkih i vojnih potresa doživela Afrika u razdoblju dekolonizacije i gotovo potpunog pretvaranja i tog kontinenta u područje samostalnih država — pokazuje ova karta državnih udara, vođenih pučeva, ratova i angažovanja tuđih oružanih snaga — zvaničnih i nezvaničnih, a ponekad i plaćeničkih — na tuđem tlu. Ove okolnosti su stalno osetno delovale na razvoj međunarodno-političkih prilika u svetu uopšte u šezdesetim i sedamdesetim godinama (desno)

U tim godinama Jugoslaviju su posetili Naser (1963. i 1965. godine) i predsednik Liberije Tabmen (1963), car Haile Selasje (1963, 1964, 1967, 1968, 1972. i 1973. godine), Ben Bela (1964), predsednik Tunisa Burgiba (1965), predsednik Gvineje Seku Ture (1965), predsednik Kameruna Ahiđo (1967), Bumedijen (1967. i 1973. godine), predsednik Mauritanije Dadah (1968), Njerere (1969), Kaunda (1970), Nimejri (1970), predsednik Konga — Kinšase Mobutu (1970), Sadat (1972. i 1973. godine), predsednik Centralno-Afričke Republike Bokasa (1972), Gadafi (1973).

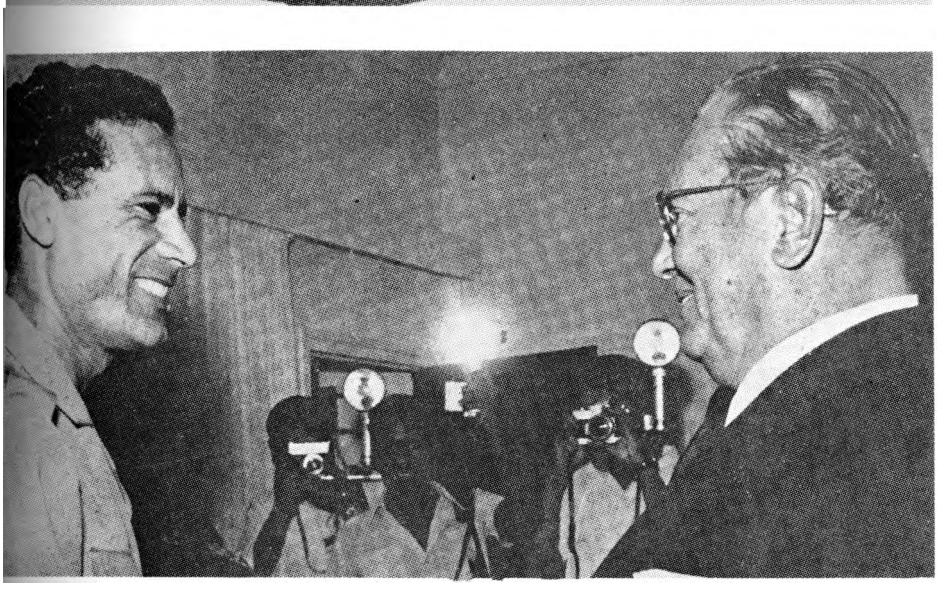

Na samom početku šezdesetih godina, u svetsku organizaciju je bilo primljeno 19 novih, mladih država tog područja: Kamerun, Centralno-Afrička Republika, Čad, Dahomej, oba Konga, Gabon, Obala Slonovače, Madagaskar, Mali, Niger, Nigerija, Senegal, Somalija, Togo, Gornja Volta — u 1960, a u sledećoj godini još i Mauritanija, Sijera Leone i Tanzanija. Alžir, Burundi, Ruanda i Uganda postale su članovi OUN 1962. godine, Kenija — 1963, Malavi i Zambija — 1964, Gambija — 1965, Botsuana i Lesoto — 1966, Ekvatorijalna Gvineja, Svazilend i Mauricijus — 1968.

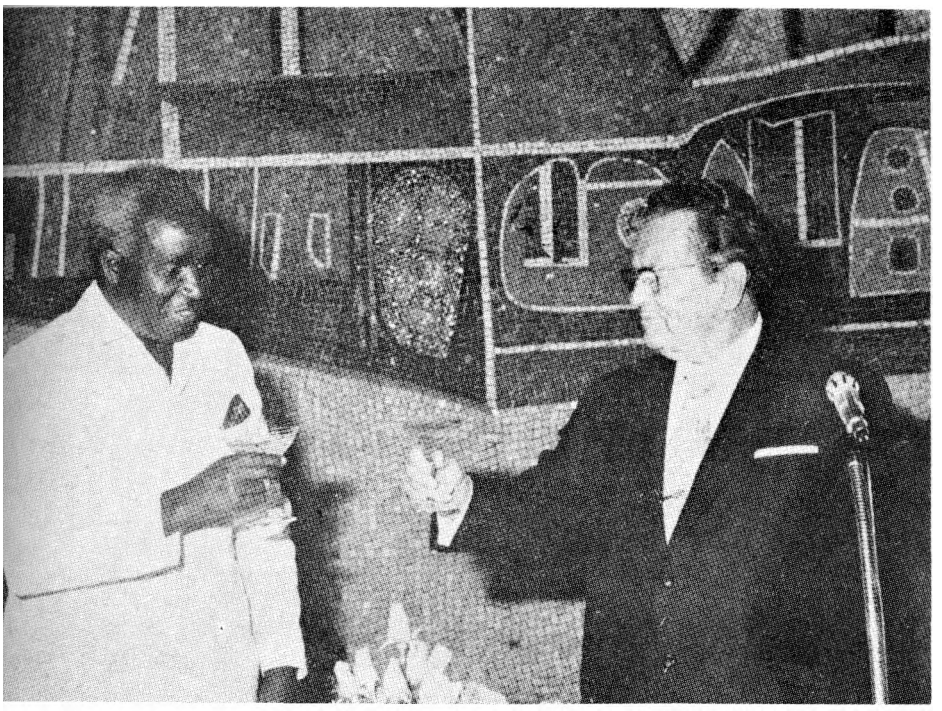

Sa šefom libijske Džamahirije pukovnikom Gadafijem (levo)

Poseta Kenijati, vođi kenijske borbe za slobodu (levo gore)

Jedan od brojnih susreta dvojice prijatelja: Tito i predsednik Zambije Kenet Kaunda

Lusaka 1970: polovina UN u nokretu nesvrstavania

U svetskoj organizaciji bilo je, te godine, 126 članova. Na konferenciji nesvrstanih u Lusaki — 54 države kao punopravni učesnici, a 12 kao posmatrači.

Članovi pokreta nesvrstanih u to vreme bili su: Avganistan, Alžir, Botsuana, Burundi, Centralno-Afrička Republika, Cejlon, Čad, Ekvatorijalna Gvineja, Etiopija, Gabon, Gana, Gvineja, Gvajana, Indija, Indonezija, Irak, Jamajka, Jemenska Arapska Republika, Jordan, Jugoslavija, Južni Jemen, Kamerun, Kenija, Kipar, oba Konga (Bražavil i Kinšasa), Kuba, Kuvajt, Laos, Liban, Lesoto, Liberija, Libija, Malezija, Mali, Mauritanija, Maroko, Nepal, Nigeri;' , Ruanda, Senegal, Sijera Leone, Somalija, Singapur, Sudan, Svazilend, Sirija, Tanzanija, Trinidad i Tobago, Togo, Tunis, Uganda, Ujedinjena Arapska Republika i Zambija.

Kao posmatrači, prisutni su bili predstavnici Argentine, Austrije, Barbadosa, Bolivije, Brazila, Čilea, Ekvadora, Finske, Perua, Republike Južni Vijetnam (njene privremene revolucionarne vlade), Urugvaja i Venecuele, kao i generalni sekretar Organizacije afričkog jedinstva.

Na Trećoj konferenciji šefova nesvrstanih država ili vlada oili su, kao gosti, i delegati većeg broja oslobodilačkih pokreta i organizacija: Afričkog nacionalnog kongresa iz Južne Afrike, Organizacije afričko-azijske solidarnosti, Oslobodilačkog fronta Mozambika (Frelimo), Panafričkog kongresa, Narodnog pokreta za oslobođenje Angole (MPLA) i drugih.

Gotovo polovina članova Ujedinjenih nacija bila je prisutna u septembru 1970. godine u Lusaki, glavnom gradu Zambije, gde je, na inicijativu predsednika Tita, bila održana Treća konferencija šefova nesvrstanih država ili vlada.

Već se po broju učesnika, upoređenom s onim početnim, na Prvoj konferenciji u Beogradu 1961. godine — videlo koliko je nesvrstavanje bilo potrebno svetu u posleratnom vremenu. U nepunoj deceniji više su se nego udvostručili redovi zemalja opredeljenih za vođenje samostalne, nezavisne, vanblukovske, nesvrstane politike, a njima pristupaju, na razne načine, i vlade obrazovane pre samog oslobođenja pojedinih teritorija (alžirska na Beogradskoj konferenciji, južnovijetnamska, na primer, u Lusaki). Prihvatanjem njihovog učešća — u svojstvu punopravnih članova ili posmatrača, odnosno, pozivom da dođu kao gosti — pokret nesvrstavanja je, s jedne strane, i time manifestovao doslednost u pridržavanju načela ugractenih u njegove temelje, a — sa druge strane, doprinosio afirmisanju oslobodilačkih pokreta i njihove borbe, i to u svetskim razmerama.

Konferencija u Lusaki imala je duži uvod s temeljito obavljenim pripremama u koje, pored mnogobrojnih bilateralnih državničkih razgovora, spadaju i dva savetovanja nesvrstanih zemalja u 1969: jedno je bilo u julu, u Beogradu, a drugo u Njujorku, u jesen, za vreme zasedanja Generalne skupštine OUN.

U Lusaki su šefovi nesvrstanih država ili vlada usvojili dva opet veoma značajna dokumenta: Deklaraciju o miru, nezavisnosti, razvoju, saradnji i demokratizaciji međunarodnih odnosa i Deklaraciju o nesvrstanosti i privrednom razvoju.

Ponovo su bili istaknuti principi za koje se nesvrstani zalažu i kojima smatraju da se, uopšte, valja rukovoditi u praktičnoj politici. To su: pravo još neoslobođenih naroda na sticanje slobode, na samoopredeljenje i nezavisnost; poštovanje suverenosti i teritorijalnog integriteta svih zemalja: pravo svih država na jednakost i aktivno učešće u međunarodnim poslovima; pravo svih suverenih naroda da u punoj slobodi određuju put svog unutrašnjopolitičkog, privrednog, socijalnog i kulturnog razvitka; pravo na plodove naučne i tehnološke revolucije; uzdržavanje od primene pretnji i upotrebe sile; opredeljivanje za mirno rešavanje svih sporova.

Pre navođenja svih ovih i drugih načela, u prvoj od dveju pomenutih deklaracija izneseno je bilo uverenje da »međunarodni odnosi ulaze u fazu koju karakterišu porast međuzavisnosti i težnje država da vode nezavisnu politiku« i da je, stoga, »demokratizacija međunarodnih odnosa imperativna potreba naših vremena«. Ali, »prisutne su i nesrećne tendencije nekih velikih sila da monopolišu odlučivanje u svetskim pitanjima koja se životno tiču svih zemalja«. Utvrđujući, takođe, niz vrlo konkretnih zadataka za svoje vlade i zemlje, državnici su u to uvrstili i odluku da »stalno jačaju međusobnu saradnju i proširuju joj domene u međunarodnim, regionalnim i bilateralnim okvirima« i da »obezbeđuju kontinuitet akcije održavanjem povremenih savetovanja — na raznim nivoima — predstavnika nesvrstanih zemalja, kao i češćim sazivanjem konferencija na vrhu, zavisno od preovlađujućih međunarodnih prilika«.

Deklaracija o nesvrstanosti i privrednom napretku prava je programska deklaracija za politiku usmerenu ne samo na smanjivanje jaza između ekonomski razvijenih država i zemalja u razvoju, već i na pripremanje suštinski novih odnosa u svetskoj privredi.

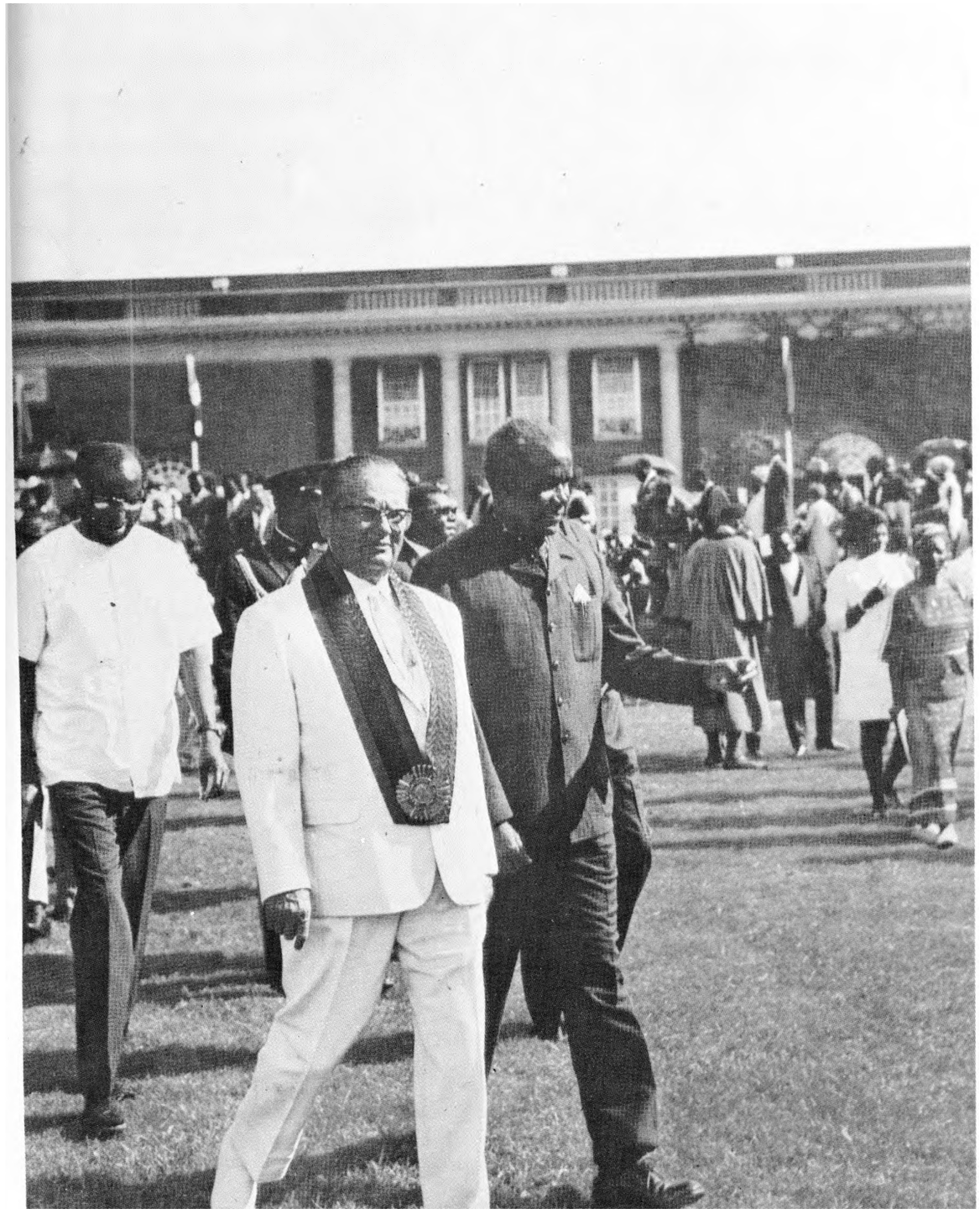

Na predlog domaćina Konferencije u Lusaki, predsednika Keneta Kaunde, predsedniku Titu je jednoglasno bilo povereno, u znak velikog priznanja, počasno predsedavanje ovom veoma tračajnom skupu šefova nesvrstanih država ili vlada

Delegacije skupština Srbije i Hrvatske sastale su se 13. maja 1970. u Beogradu radi usaglašavanja stavova o planskim projekcijama

Plan 1971-1975. godine

Utvrđujući osnovne projekcije srednjoročnog plana za period od 1971. do 1975. godine, planski eksperti su najavili da se Jugoslavija približava onom stupnju razvoja na kojem su se razvijene evropske zemlje nalazile negde između 1958. i 1963. A to znači da će se njen razvoj morati da zasniva na intenzivnijem i produktivnijem privređivanju i bržoj primeni savremene tehnologije.

Sam tempo razvoja programiran je elastično — s prosečnom stopom rasta društvenog proizvoda između 7 i 8 odsto. Ali, zato je sasvim čvrsto precizirano da se taj razvoj mora zasnivati prevashodno na bržem povećavanju produktivnosti, ekspanziji izvoza i stabilizovanju domaćeg tržišta. Planiran je i dosta visok rast životnog standarda od 7 odsto godišnje, na čemu je prvenstveno insistirao Savez sindikata Jugoslavije, smatrajući da se jedino politikom stabilnih ličnih dohodaka i boljim vrednovanjem živog rada može da obezbedi puna zainteresovanost radnih ljudi za ostvarivanje planskih ciljeva.

Brodogradilište u Zrenjaninu

U predloženom planu računalo se s pojačanim ulaganjima u energetiku i proizvodnju sirovina. Za narednih pet godina proizvodnja električne energije trebalo je da se poveća od 26,3 na 36 milijardi kilovat-časova, prerada nafte od 2,9 na 4,5 miliona tona, žita od 13 na 14,5 miliona i mesa od 830 hiljada na nešto preko milion tona. Predviđeno je bilo da brže od prošeka privrede raste društveni proizvod u građevinarstvu, saobraćaju i uslužnim delatnostima.

Utvrđena je visoka stopa zapošljavanja od 3 odsto, što bi u narednom petogodišnjem periodu značilo da se otvara ukupno 600 hiljada novih radnih mesta i da se zapošljava još 300 hiljada ljudi kao zamena za one koji odlaze u penziju. Posebno mesto u planu dobili su nauka i obrazovanje. Predviđeno je bilo da na kraju planskog perioda polovina dospelih generacija bude obuhvaćena srednjim obrazovanjem a da se za nauku počne da izdvaja oko 2 odsto društvenog dohotka.

Saglasnost o nedovoljno razvijenim

U razvojnoj politici za period od 1971. do 1975. godine dobila je punu podršku orijentacija na pojačane napore za brži razvoj Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije, a posebno Kosova. Mada su u tome i u prethodnom periodu ostvareni zapaženi rezultati, ipak se moralo konstatovati da je reč o veoma složenim problemima koji ostaju i dalje otvoreni.

Za naredni planski period bilo je predviđeno da stopa rasta privrede u nedovoljno razvijenim republikama bude za četvrtinu veća od jugoslovenskog prošeka, a na Kosovu još veća. Otprilike bi to značilo da društveni proizvod na tim područjima raste prosečno godišnje po zaista visokoj stopi od 10 odsto.

0 svemu tome utvrđeni su jasni stavovi na 9. sednici Predsedništva SKJ od 2. jula 1970. Dogovoreno je da se odlučnije nastavi s politikom ubrzanog razvoja ovih područja, i to polazeći od opšteg dinamizma u daljem napredovanju i razvijenijih i nedovoljno razvijenih. Zauzet je i stav da se ukine dotadašnji dosta krut sistem prikupljanja sredstava.

Sednica Saveznog izvršnog veća, posvećena utvrđivanju politike bržeg razvoja nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosovo, uoči usvajanja predloga novog srednjoročnog plana

Sredstva za nerazvijene

Za podsticanje bržeg razvoja nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosovo izdvojeno je u vremenu od 1966. do 1970. godine oko 20 milijardi dinara, što je činilo 4,19 odsto društvenog proizvoda jugoslovenske privrede. Od 1971. do 1975. godine, iznos se povećao na 44,3 milijarde dinara ili 3,2 odsto društvenog proizvoda.

Ova sredstva dodeljena su nedovoljno razvijenim republikama i SAP Kosovo putem Fonda federacije za kreditiranje bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosovo. Sredstva pritiču od 1971, od obaveznog doprinosa OUR-a po stopi 1,94 odsto od društvenog proizvoda obračunatog po tekućim cenama.

Pored ovih obezbeđena su i druga sredstva, sa posebnim namenama — finansiranje društvenih delatnosti, penzionog i invalidskog osiguranja, izgradnja pruge Beograd—Bar itd.

Nedovoljno razvijena područja imaju prioritet i u korišćenju kredita kod Međunarodne banke za obnovu i razvoj. Samo u periodu 1971—1974. godina ova područja koristila su 47,5 odsto ukupno odobrenih kredita ove Banke. Bosna i Hercegovina koristila je 13,6 odsto od ovih kredita, Crna Gora 10,1 odsto, Makedonija 12,1 odsto i SAP Kosovo 11,7 odsto.

Raspodela dodeljenih sredstava na pojedine republike i SAP Kosovo vidi se iz sledeće tabele:

RASPODELA SREDSTAVA IZ FONDA ZA KREDITIRANJE BRŽEG RAZVOJA

Ukupno 100

	1966—1970.	1971—1975.
BiH	30,7	32,4
Crna Gora	13,1	11,4
Makedonija	26,2	22,9
Kosovo	30,0	33,3

Drugi kongres samoupravljača

U jeku dubokih previranja u privredi i društvu i uoči dalekosežnih političkih odluka održan je u Sarajevu — od 3. do 5. maja 1971. godine Drugi kongres samoupravljača. Bila je to velika manifestacija radničke klase i komunista u borbi za jačanje socijalističkog samoupravljanja. A bila je i prilika da se čuju pravi stavovi i opredeljenja na kojima se insistira u samoj društvenoj bazi u pogledu daljih društvenih preobražaja.

Predsednik Saveza sindikata Jugoslavije Dušan Petrović-Šane, otvarajući Kongres, rekao je i sledeće:

»Ovaj naš kongres je delo samih radnih ljudi. Kao što znate, pripreman je u radnim organizacijama i komunama, bez ikakvih formalnosti, svečanih govora i uobičajenih procedura. U pripremama se čula otvorena, neposredna i opora reč samih radnika koji danas ne samo da znaju šta neće već i sasvim jasno šta hoće.«

Na sličan način je u raspravi označen smisao Kongresa u sledećim rečima radnika Đorđa Vasića: »Radni ljudi zahtevaju da Kongres izrazi njihove autentične interese i da iza toga slede odluke i neodložne akcije«.

Više od godinu dana trajale su pripreme za ovaj skup. Iscrpne rasprave o aktuelnim problemima vodile su se u fabrikama, ustanovama, komunama i društveno-političkim organizacijama, u svim sredinama koje su bile pozvane da upute svoje delegate. Ukupno je na Kongresu učestvovao 3.301 delegat. Svi su oni donosili poruke svojih sredina u kojima su tokom priprema održavane rasprave samoupravljača. Računa se da je bilo na desetine hiljada ovih »mini-kongresa«, kako su ti skupovi tada nazivani. Svuda su razmatrani aktuelni problemi i utvrđivani predloži za buduću akciju.

Kongres je radio u četiri komisije: za razvoj samoupravljanja u radnim organizacijama, za pitanja samoupravnog udruživanja, za razvojnu politiku i životni standard i za izgradnju političkog sistema. Na čelu komisija bili su: Dušan Petrović, Vladimir Bakarić, Kiro Gligorov i Milentije Popović.

Više od 500 delegata učestvovalo je u diskusijama koje su vođene u komisijama i na plenarnim sednicama. Kongres je usvojio 29 rezolucija čiji su nacrti, oslanjajući se na mnogobrojna saopštenja iz radnih organizacija i komuna, bili brižljivo pripremani u toku pripremnog perioda u posebnim telima. Neka od rešenja u tim rezolucijama, naročito u vezi sa dohotkom i samoupravnim udruživanjem, bila su originalna i docnije su poslužila kao osnova za rad na pripremanju Ustava od 1974. godine.

Drugi kongres je održan u veoma složenoj političkoj situaciji u kojoj je, s jedne strane, do izražaja dolazila odlučnost radničke klase da se izbori za svoju odlučujuću poziciju u društvu, dok je — s druge strane, delovanje antisamoupravnih snaga išlo za tim da se ta uloga umanji i da se ospori klasni karakter socijalističkog samoupravljanja. Radilo se o ključnim pitanjima našeg razvoja — o pravu radnika i njihovih samoupravnih organizacija na raspolaganje ostvarenim dohotkom, o jačanju njihovog uticaja na sve ekonomske i političke odluke, o doslednoj primeni raspodele prema radu, o punoj ravnopravnosti i podjednakoj odgovornosti svih naroda i narodnosti u rešavanju problema zemlje i o daljoj izgradnji političkog sistema na osnovama samoupravljanja.

Kao zajednički imenitelj usvojenih opredeljenja mogao bi se označiti sledeći stav iz osnovne rezolucije (»O aktuelnim političkim pitanjima«) koji ističe da »u našoj zajednici, osim samoupravno udruženih radnih ljudi, nema društvene snage koja može uspešno, demokratskim putem, da razrešava društvene probleme i protivrečnosti i da bude nosilac revolucije u njenom stalnom kretanju«.

Obaveza za sve

U osnovnoj političkoj rezoluciji, koju je doneo Drugi kongres samoupravljača, ukazuje se na odgovornost svih subjekata političkog i samoupravnog odlučivanja i svih nosilaca javnih funkcija za dosledno sprovođenje ustavnih amandmana u cilju bržeg razrešavanja protivrečnosti unutar udruženog rada i u međunacionalnim odnosima, daljeg razvijanja integracije na samoupravnim osnovama i jačanja bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

Na kraju rezolucije se kaže:

»Drugi kongres samoupravljača zahteva da njegovi zaključci, koji su usmereni na dalje afirmisanje dominantne uloge radničke klase u zajednici zasnovanoj na samoupravljanju i nacionalnoj ravnopravnosti, postanu osnov za rad i ponašanje svih i svakog.«

Tito u završnoj reči

U svojoj završnoj reči drug Tito je napomenuo da je Kongres samoupravljača bio najimpozantniji skup koji je u našoj zemlji održan posle Petog kongresa KPJ. Govoreći o oživljavanju nacionalizma, drug Tito je rekao sledeće:

»Naš politički i ekonomski sistem mi sada usavršavamo tako da u njemu dođu do punog izražaja samoupravni interesi radničke klase i svih radnih ljudi i da se istovremeno u potpunosti afirmišu prava i interesi svih naših naroda i narodnosti, svih naših republika i pokrajina. Za socijalističku Jugoslaviju ne postoji dilema u pogledu prednosti nacionalnog nad klasnim i obrnuto. Prenebregavanje bilo jednog bilo drugog za našu višenacionalnu zajednicu bilo bi štetno, i neprihvatljivo je. Bez obzira na nacionalne specifičnosti, osnovni interesi radničke klase su istovetni u čitavoj zemlji i zato ona i predstavlja glavni faktor naše samoupravne socijalističke Jugoslavije.«

ıMa plenarnom zasedanju za vreme izglasavanja političke rezolucije (gore)

Završna reč druga Tita (levo)

Posle Sedamnaeste sednice Predsedništva SKJ održano je još nekoliko sastanaka ovog foruma na kojima se raspravljalo o ostvarivanju usvojene politike. Sa Devetnaeste sednice Predsedništva SKJ, održane 28. juna 1911. godine (gore)

Rato Dugonjić i Dušan Petrović na Devetnaestoj sednici Predsedništva CK SKJ

Odlučno protiv nacionalizma

Na ozbiljno zaoštravanje ekonomskih i političkih problema, kao posledicu nedoslednosti u ostvarivanju samoupravnog kursa, ukazala je 17. sednica Predsedništva SKJ, održana na Brionima između 28. i 30. aprila 1971. godine. Na sednici je posebna pažnja posvećena pojavama oživljavanja nacionalizma, malograđanske stihije, liberalističkih ponašanja i osporavanja uloge Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija, što je označeno kao opasnost po jedinstvo radničke klase i naroda i narodnosti Jugoslavije.

O ozbiljnosti situacije govori i uvodni deo zaključaka usvojenih na sednici, u kojem se kaže:

»Predsjedništvo SKJ jedinstveno je u oceni ozbiljnosti sadašnje političke i ekonomske situacije koja izaziva zabrinutost radnih ljudi i najšire javnosti.«

Ocenjujući uzroke nastalih problema, Predsedništvo ističe da oni leže u nedovoljnoj razvijenosti samoupravnih odnosa, što pogoduje birokratsko-tehnokratskim tendencijama i dovodi do sužavanja uticaja radničke klase na sopstveni položaj i celokupan društveno-ekonomski razvoj. Ukazuje se i na nedoslednosti u međurepubličkom dogovaranju i na porast nacionalizma koji se time pothranjuje. I najzad, u zaključcima se govori o ozbiljnim slabostima u redovima samih komunista, naročito kad je reč o nedovoljnoj aktivnosti u sprovođenju odluka Devetog kongresa. S posebnom oštrinom Predsedništvo je osudilo pojave nacionalizma koji, kako je rečeno, postaje osnova okupljanja svih antisocijalističkih snaga koje teže da potkopaju jedinstvo radničke klase i komunista i bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije.

Na sednici, kojoj su prisustvovali i predstavnici partijskih i drugih foruma republika i pokrajina, izražena je jedinstvena rešenost da se u svim sredinama razvije najšira aktivnost na suzbijanju negativnih pojava i izvršavanju postavljenih zadataka, naročito u pogledu izgrađivanja novih odnosa na osnovama ustavnih amandmana. Neposredno posle sednice održani su sastanci u svim centralnim i pokrajinskim komitetima Saveza komunista radi raz-

rade zaključaka 17. plenuma i utvrđivanja daljih akcija. Svuda su doneti odgovarajući zaključci i programi rada.

Međutim, ubrzo se pokazalo da u borbi za sprovođenje usvojenih stavova još uvek nema dovoljno doslednosti i istrajnosti, što je u pojedinim sredinama išlo na ruku daljem rasplamsavanju negativnih pojava.

0 tome je u završnoj reći na sednici Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske, održanoj 4. jula 1971. u Zagrebu, opširno govorio drug Tito. Osuđujući tolerantnost prema »kolonama kontrarevolucije i nacionalizma koje se okupljaju na parolama klasnog neprijatelja«, drug Tito je posebno ukazao na krajnje štetnu pojavu da se u pojedinim sredinama počinje sa prebrojavanjem larvata i Srba i da se nacionalizam pokušava da unosi u redove radnika. »Zar ćemo dozvoliti da se ljudi opet bore za ono što su jednom već izborili?« — postavio je pitanje drug Tito, ističući da niko nema pravo da razbija jedinstvo radnika i naroda i narodnosti Jugoslavije i da je protiv ovakvih pojava potrebno povesti najoštriju akciju.

Naši radnici u inostranstvu

Početkom sedamdesetih godina zapošljavanje naših radnika u inostranstvu postalo je predmet stalne društvene brige, budući da se, za razliku od ranije, nije više radilo o nekoj sporadičnoj pojavi, već o trajnoj tendenciji koja je očigledno bila u porastu. U to vreme, oko 800 hiljada Jugoslovena već je odlazilo na povremeni rad u inostranstvo. Većim delom su to bili nekvalifikovani radnici sa sela za koje je teško bilo naći posla u zemlji. A trajanje njihovog boravka u inostranstvu bilo je tada još dosta kratko.

No, primetno je bilo da u inostranstvo sve više odlaze i kvalifikovani kadrovi. Takođe, trajanje privremenog rada očigledno se produžavalo.

Osnovni problemi zapošljavanja proizilazili su iz prave demografske revolucije, koju je u ćelom posleratnom periodu proživljavala Jugoslavija, pri čemu se nekoliko miliona seljaka preselilo u gradove tražeći povoljnije uslove rada i života.

S obzirom na sve izrazitiju ustaljenost zapošljavanja u inostranstvu nametnula se potreba da se ceo taj proces organizuje i usmeri u interesu samih radnika. U zemlji su pokrenute mnoge inicijative, usmerene na pravnu i socijalnu zaštitu naših radnika za vreme njihovog boravka u inostranstvu, kao i prilikom njihovog povratka i zapošljavanja u domovini. Pored ostalog, prišlo se sklapanju međunarodnih konvencija radi zaštite radnih i drugih prava ovih naših građana, kao i intenzivnom razvijanju njihovih stalnih veza sa domovinom preko odgovarajućih informativnih i kulturnih centara u inostranstvu i pojačanog delovanja naših konzularnih službi.

Ove aktivnosti ubrzo su donele dobre rezultate. U raznim zemljama, naročito u Zapadnoj Evropi, osnovana su kulturna društva, biblioteke i drugi centri okupljanja naših radnika, a s vladama tih zemalja utvrđena su povoljna zakonska i druga rešenja u korist naših radnika. Istovremeno, donet je niz naših propisa kojima su regulisana mnoga važna pitanja u vezi s njihovim povratkom i zapošljavanjem u zemlji.

Veliki broj mešovitih brakova sklopljen je između naših radnika u inostranstvu i pojedinih građana zemalja Zapadne Evrope. Sa jednog venčanja u Saveznoj Republici Nemačkoj (dole)

Radi lakšeg i bržeg adaptiranja u novoj sredini naši radnici u inostranstvu, naročito mladi, posle napornog rada odvajali su vreme i za učenje jezika domaćina

Predsednik Tito otvara 21. sednicu u Karađorđevu

U borbi protiv nacionalizma treba da se stalno angaiuju komunisti zajedno sa svim radnim ljudima. Džemal Bijedić i Nikola Ljubičić na 21. sednici

Odluke u Karađorđevu

Posle više uzastopnih upozorenja na neophodnost beskompromi sne borbe protiv nacionalizma u svim sredinama, Predsedništvc SKJ', sa Izvršnim biroom i drugom Titom na čelu, uzelo je nepo- sredno inicijativu u svoje ruke i pristupilo energičnim merama Valjalo je, u stvari, pružiti konkretnu pomoć svim onim snagama u republičkim i pokrajinskim rukovodstvima koje su bile sprem ne da se uhvate ukoštac sa sve izrazitijim tendencijama malogra- đanske stihije i nacionalističkih pritisaka. Ponegde se radilo upra- vo o potrebi da se prevaziđu razmimoilaženja do kojih je dolazilo u samim rukovodstvima.

Ključni događaj predstavljala je 21. sednica Predsedništva SKJ koja je održana 1. i 2. decembra 1971. godine u Karađorđe- vu. Na njoj je došlo do raščišćavanja neodržive situacije koja jc bila stvorena u CK SK Hrvatske usled antipartijske politike koji su nametnuli njegov predsednik Savka Dabčević-Kučar i član Iz vršnog biroa Predsedništva SKJ Miko Tripalo, zajedno sa gru pom istomišljenika.

Dan pre te sednice drug Tito je održao sastanak sa članovi ma Izvršnog komiteta CK SK Hrvatske i još nekim republičkirr funkcionerima, kako bi im ukazao na svu štetnost tolerisanja, a po nekad i otvorenog ohrabrivanja nacionalističkih pojava u ovoj Re publici. Naročito je ukazao na opasnost stvaranja nekakvog »ma sovnog pokreta« koji se počeo propagirati kao »novi oblik« politi čke aktivnosti masa, a koji je faktički sve više poprimao kontra revolucionarni karakter.

Titove ocene i kritike su tom prilikom prihvaćene. No, u to ku samog sastanka pokazalo se da je većina članova Izvršnog ko miteta CK SK Hrvatske — njih sedmoro — još ranije insistirah da se povedu odlučnije akcije protiv nacionalizma, ali da je tc blokirala uticajnija manjina koji su sačinjavali. Savka Dabčević -Kučar, sekretar Izvršnog komiteta Pero Pirker i član ovog tei: Mirko Koprtla, inače zadužen za kadrovska pitanja. Ova manji na je spretnim manevrisanjem izbegavala otvorenu raspravu, a isto vremeno je zloupotrebljavala svoj uticaj na sredstva javnog infor misanja kako bi držala partijsko članstvo i celokupnu javnost i zabludi u pogledu stvarne situacije, a naročito u pogledu stavovi druga Tita. Na isti način je koristio svoju funkciju član Izvršnos biroa Predsedništva SKJ Miko Tripalo. Opsednuti nezdravim ambi cijama, Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo otvoreno su istupal u javnosti kao »lideri masovnog pokreta«, a istovremeno su si bezobzirno obračunavali se svakim ko bi im se suprotstavio.

Ovaj sastanak koji je umnogome doprineo da se razjasni stvar na situacija u CK SK Hrvatske, bio je polazna osnova za istupa nje druga Tita narednog dana, na samoj sednici Predsedništv; SKJ. Pošto je u svojoj uvodnoj reči upoznao prisutne s tom situa čijom, drug Tito je zahtevao odlučne akcije, i to ne samo u Hrvat skoj već i u drugim republikama i pokrajinama, u kojima je, ta kode, nacionalizam dizao glavu. O tome je rekao i sledeće: »Ne mojte se zavaravati i oslabiti budnost prema zbilja najopasnijen klasnom neprijatelju, a to su nacionalizam i šovinizam koji si baza klasnog neprijatelja«.

Posle diskusije, koja je bila oštra, ali i uvek principijelna drugarska, usvojeni su zaključci čija je najvažnija poruka da kc munisti i sva rukovodstva — svako u svojoj sredini — moraji pristupiti odlučnom obračunu s nacionalističkim tendencijama njihovim nosiocima i da se bore za klasnu orijentaciju u daljen razvoju samoupravljanja, kao i stalno učvršćivanje bratstva i je đinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

Ubrzo zatim održani su u svim republičkim i pokrajinskim centrima sastanci širih političkih aktiva radi upoznavanja sa zaključcima 21. sednice Predsedništva SKJ i utvrđivanja zadataka u daljoj aktivnosti. Najneposredniji zadaci očekivali su komuniste Hrvatske. Trebalo je izvršiti kritičku analizu dotadašnjih grešaka i slabosti, a svakako utvrditi i odgovornost pojedinaca.

Međutim, frakcionaška grupa u CK Hrvatske ponovo je pokušala da zataška probleme i da se služi manipulisanjem. Preko sredstava javnog informisanja i u raznim istupanjima lansirana je verzija da su problemi koje je pokrenula 21. sednica Predsedništva sasvim beznačajni a da je postojeće partijsko rukovodstvo u neizmenjenom sastavu pozvano da vodi sve akcije. Organizovano je čak i upućivanje pozdravnih telegrama preko štampe na adresu Savke Dabčević-Kučar i Mike Tripala. U tom trenutku istupila je većina u Izvršnom komitetu sa saopštenjem u kojem se iznosi stvarna sadržina kritike na 21. sednici Predsedništva SKJ i zahteva se da se antipartijska grupa pozove na odgovornost. Ubrzo zatim sazvana je sednica CK SK Hrvatske na kojoj je došlo do raščišćavanja. Savka Dabčević-Kučar i Pero Pirker podneli su ostavke, a prisutni su upoznati i sa ostavkom koju je na svoju funkciju u Izvršnom birou Predsedništva SKJ podneo Miko Tripalo.

Referat o proteklim zbivanjima i budućim zadacima podnela je Milka Planine, član Izvršnog komiteta, koja će na završetku ove trodnevne sednice biti izabrana za novog predsednika Centralnog komiteta. Ona je ukazala na neophodnost stalnog učvršćivanja klasne orijentacije u delovanju partijskih organizacija i rukovodstava i bespoštedne borbe protiv svih vidova nacionalizma, frakcionaštva i liderstva. Na kraju su usvojeni zaključci u kojima se pozivaju svi komunisti na dosledno ostvarivanje kursa 21. sednice Predsedništva SKJ.

Narednih dana podneli su ostavke još neki funkcioneri koji su bili uključeni u antipartijsko delovanje grupe Dabčević—Tripalo. Među njima bili su predsednik republičkog Izvršnog veća Dragutin Haramija, predsednik Saveza boraca Hrvatske Ivan Šibi i drugi.

Tito o radničkoj klasi

U svom izlaganju na 21. sednici drug Tito se posebno osvrnuo na položaj radničke klase u samoupravnom društvu i ukazao na potrebu stalne borbe za jačanje jedinstva njenih redova, pa je u vezi s tim nastavio:

»Radničku klasu ne možemo odvajati po republikama. Ona je jugoslovenska. Ali, ona je u prvom redu odlučujući faktor u svojoj republici, a to treba sve više da bude; ona tu treba da bude najvažniji faktor vlasti. Mi smo radničkoj klasi obećavali mnogo, a malo toga smo izvršili. Zato moramo energičnije sprovesti u život baš one amandmane koji se tiču radničke klase.«

Zaključci 21. sednice Predsedništva SKJ usvojeni su uz dogovor da se oni stvaralački razrade i dosledno sprovode u svakoj sredini (gore)

Radnici protiv nacionalista

Zaključci 21. sednice Predsedništva SKJ i CK SK Hrvatske naišli su na veliko odobravanje u svim sredinama, naročito među radnicima.

Posebno priznanje odavano je radnicima velikih fabrika u Zagrebu, Sisku, Rijeci i drugim industrijskim centrima Hrvatske, koji su sve vreme pružali odlučan otpor politici bivše vodeće grupe u CK SK Hrvatske. Naročito beskompromisno odbacivani su pokušaji nacionalističkih snaga da podvajaju radnike po nacionalnoj liniji. Veoma značajnu ulogu odigrali su sindikati Hrvatske. !

Ovakvo držanje hrvatskog radništva bilo je na svim sastancima posle 21. sednice Predsedništva SKJ isticano kao najbolja potvrda Titovih reči da je radničkoj klasi tuđ svaki nacionalizam i da je on glavna koheziona snaga Jugoslavije i pravi nosilac borbe za bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije.

O svemu tome drug Tito je iscrpno bio obavešten na sednici Predsedništva Saveza sindikata Jugoslavije, održanoj 18. decembra 1971. Učestvujući u radu ove sednice, on je pozvao radničku klasu Jugoslavije da se odlučno i u svim sredinama bori za sprovođenje zaključaka 21. sednice Predsedništva SKJ.

Snažan odziv u SK kao i u široj javnosti

»Obavezuju se sve organizacije Saveza komunista da, na osnovu stavova izraženih u ovom pismu, kritički ocene vlastitu idejno-političku praksu, u preciznom vidu definišu svoje obaveze i zadatke i razvijaju široku akciju u radničkoj klasi, među omladinom i drugim delovima društva, u cilju uspešnije realizacije politike SKJ. Komunisti su dužni da, polazeći od ovih stavova, usmere i pojačaju svoju aktivnost u organima samoupravljanja, društvenim organima i društveno-političkim organizacijama.«

Pismo je naišlo na snažan odziv u ćelom Savezu komunista, kao i u široj javnosti; u svim kolektivima, mesnim zajednicama i opštinama održavani su sastanci osnovnih organizacija na kojima su razrađivane postavke Pisma. Svuda se prišlo kritičkom preispitivanju dotadašnje prakse i utvrđivanju novih zadataka i akcija. Ostvarena je najširа mobilizacija samoupravnih snaga na izgrađivanju društveno-ekonomskih i političkih odnosa u duhu novih ustavnih promena.

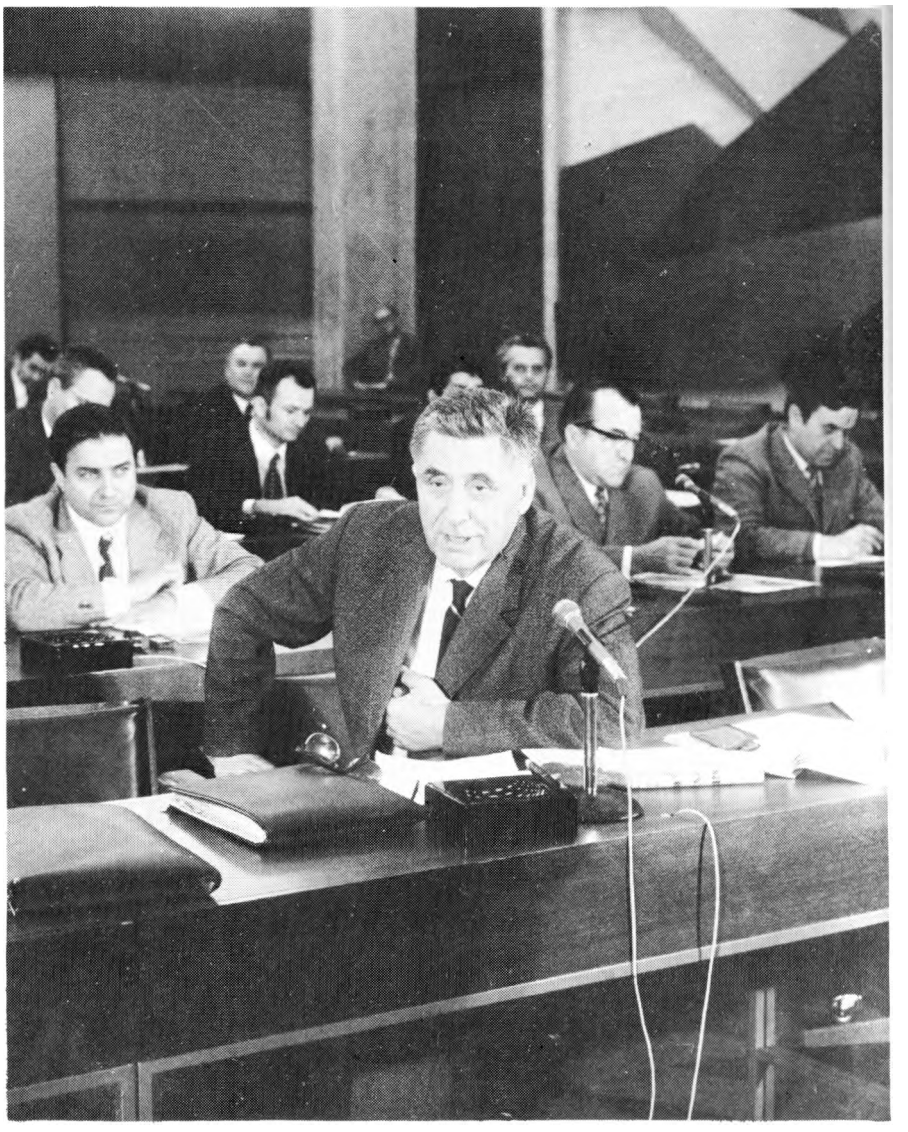

Neposredno posle odluka u Karađorđevu održane su gradske konferencije SKH u Zagrebu (gore) i sednica Centralnog komiteta SK Hrvatske (de. sno) na kojima je, između ostalog, izrečena oštra kritika dotadašnjim najvišim partijskim rukovodiocima Zagreba i Hrvatske i izvršeno njihovo smenjivanje. Za predsednika Centralnog komiteta izabrana je Milka Planine, a za sekretara Josip Vrhovec

Konferencija i Pismo

Za sređivanja stanja u političkom životu i za dalje jačanje samoupravnog kursa od posebnog su značaja u 1972. godini bila dva događaja: održavanje Druge sednice SKJ i upućivanje Pisma druga Tita i Izvršnog biroa svim članovima Saveza komunista.

Na Drugoj sednici, koja se održavala krajem januara, izvršena je celovita analiza ekonomskih i političkih problema, pre svega, sa stanovišta borbe za uspostavljanje odlučujuće pozicije radničke klase u društvu i učvršćenja rukovodeće uloge SKJ. U referatima koje su podneli Veljko Vlahović i Kiro Gligorov, posebno je ukazano na potrebu akcionog osposobljavanja Saveza komunista za savlađivanje krupnih zadataka na sprovođenju »radničkih amandmana« i uspostavljanju samoupravnih odnosa u celokupnoj društvenoj reprodukciji. Sa svom težinom naglašen je značaj demokratskog centralizma, idejnog osposobljavanja komunista i prenošenja težišta njihove aktivnosti na osnovne organizacije.

Zaključcima koji su usvojeni na Konferenciji, usledila je živa aktivnost u organizacijama i rukovodstvima SKJ. Međutim, kako je ocenjeno na nekoliko narednih sednica Predsedništva SKJ, ova aktivnost ipak nije bila svuda dovoljno intenzivna, a u pojedinim sredinama zadržalo se još dosta kolebanja, pa i otpora kursu 21. sednice Predsedništva ŠKJ. Posebno izrazite su bile tendencije da se ovaj kurs prihvata samo na rečima, a da se u praksi sve ostavi po starom.

To je bio razlog za novu inicijativu druga Tita i Izvršnog biroa Predsedništva SKJ. U septembru 1972. godine oni su se obratili celokupnom partijskom članstvu posebnim Pismom s pozivom na beskompromisnu borbu protiv negativnih pojava i antisocijalističkih tendencija. U ovom dokumentu se u pet tačaka nabrajaju najvažniji zadaci. Oni bi se, sažeto govoreći, sastojali u sledećem: da svi stavovi i zaključci koji se usvajaju u partijskim organizacijama i rukovodstvima budu jasno i nedvosmisleno na liniji 21. sednice; da se stalno prati i ocenjuje kako se oni sprovode; da se dosledno deluje na jačanju jedinstva celog SKJ, da se brže podiže idejno-politički nivo komunista; da se uspostavi puni uticaj Saveza komunista na ostvarivanje usvojenih načela i normi kadrovske politike.

Na vanrednom sastanku Predsedništva Veća Saveza sindikata Jugoslavije, uz učešće predsednika sindikalnih veća glavnih gradova republika i pokrajina i predstavnika sindikalnih organizacija najvećih fabrika u zemlji, data je puna podrška zaključcima 21. sednice Predsedništva SKJ i izražena spremnost za njihovo dosledno sprovođenje. Drug Tito na sednici Predsedništva {gore)

Budislav Soškić i Cvijetin Mijatović za vreme rada Druge konferencije

»... Savez komunista Jugoslavije je politička organizacija koja je sebi postavila kao cilj izgradnju socijalizma u samoupravnom društvu, što znači stalnu borbu za osposobljavanje samoupravnih, državnih i drugih društvenih struktura za postizanje tog cilja. To istovremeno znači i odgovornost komunista za taj put — i kao pojedinca i kao fonima, i kao organizacije u cjelini. Neka oni koji se sa takvom pozicijom Saveza komunista ne slažu, to otvoreno kažu, a ne da pokušavaju da tu akciju prikažu kao vraćanje na staro. U suštini protivljenje ovom stavu stvara osnove i pogodno tie za djelovanje unutar SKJ tuđih shvatanja, protivničkog utjecaja za razvodnjavan je i stvaranje uslova za grupašku i frakcionašku djelatnost svih onih koji u slabljenju SKJ vide šansu za restauraciju bilo etatističkog koncepta Partije i čvrste ruke, bilo njeno pretvaranje u partiju malograđanskog tipa.«

(Iz izlaganja druga Tita u razgovoru sa rukovodećim društveno-političkim aktivom SR Srbije u jesen 1972)

Obračun sa liberalizmom

U toku 1973. godine bilo je više političkih istupanja koja su privlačila pažnju jer su najavljivala nove inicijative na liniji borbe za dosledno sprovođenje zaključaka *21*. sednice Predsedništva SKJ. Od toga, najznačajniji su bili Titovi govori u Rijeci, Zagrebu i na proslavi 30-godišnjice borbi na Kozari, zatim izlaganje Edvarda Kardelja u Mostaru i govor sekretara Izvršnog biroa Staneta Dolanca u Splitu.

U svim ovim istupanjima naglašavala se potreba angažovanog i aktivističkog delovanja Saveza komunista i prevazilaženja dosta raširene prakse da se partijski život svodi na jalove diskusije i donošenje uopštenih zaključaka bez usmerenosti na njihovo ostvarivanje. Drug Tito je oštro kritikovao ovakvu praksu, označujući je kao izraz liberalizma i malograđanštine, dok je drug Kardelj isticao da se vodeća uloga Saveza komunista mora konkretno i efikasno izraziti svuda gde se donose odluke i u celokupnom procesu njihovog sprovođenja. A ubrzo je došlo i do konkretnog obračuna sa liberalističkim tendencijama i njihovim nosiocima.

U oktobru te godine drug Tito je počeo razgovore s političkim aktivom Srbije. U toku četvorodnevnih rasprava kritički je osvetljen dotadašnji rad užeg rukovodstva u CK SK Srbije, pre svega, njegovog predsednika Marka Nikezića i sekretara Latinke Perović. Osnovne zamerke bile su da se to rukovodstvo liberalistički i pasivno odnosilo prema problemima neefikasnosti u radu organizacija Saveza komunista, naročito u vezi sa sprovođenjem novih ustavnih načela u bankarstvu, veletrgovini i osiguranju. S obzirom na tadašnju izrazitu koncentraciju društvenog kapitala u nekoliko krupnih bankarskih, spoljnotrgovinskih i osiguravajućih organizacija u Beogradu, sporost u ostvarivanju ustavnih načela imala je krupnih političkih posledica, posebno u međunacionalnim odnosima koje je ovakva neravnopravnost u raspo-redu novca i deviza sve više opterećivala nesporazumima i trvenjima.

Ovi razgovori s političkim aktivom Srbije ubrzo su doveli do pozitivnog raspleta. Neposredno posle toga održana je sednica

» ... Moramo se odlučnije suprotstaviti tendencijama da se demokratizam u Savezu komunista svede na diskusije bez završnice, na prava bez odgovornosti na forumsko-demokratsku proceduru. U istoj mjeri, treba se suprotstaviti svakom pokušaju da se demokratski centralizam pretvori u birokratski centralizam, u nametanje stavova bez prethodnih demokratskih rasprava u organizacijama i forumima, u vladavinu uskih grupa nad članstvom . . . «

(Iz Pisma druga Tita i Izvršnog biroa Predsedništva SKJ upućenog članstvu SK septembra 1972. godine)

CK SK Srbije na kojoj su temeljito razmotrene sve slabosti i nedoslednosti u proteklom radu i utvrđeni su novi zadaci, pre svega na planu bržeg osposobljavanja organizacija i rukovodstava Saveza komunista za organizovano i odgovorno sprovođenje usvojene politike. Kritički je osvetljen i rad pojedinaca, naročito vodećih ljudi u Centralnom komitetu. Predsednik i sekretar ovog tela podneli su ostavke. Za novog predsednika izabran je Tihomir Vlaškalić.

Na savetovanju koje je posle mesec dana održano sa sekretarima opštinskih komiteta, moglo se konstatovati da je za kratko vreme svuda pokrenuta najširа aktivnost. U organizacijama Saveza komunista sastanci su održavani u nastavcima, kako bi se svim učesnicima omogućilo da u otvorenoj i drugarskoj razmeni mišljenja iznesu svoja zapažanja i predloge. Bilo je još pojava liberalističkog razvodnjavanja diskusija i ublažavanja kritike i pojedinačnih odgovornosti, a s druge strane — i pokušaja birokratskih i dogmatskih snaga da tok rasprava okrenu protiv samoupravljanja i poseju sumnje u njegovu opravdanost. Međutim, ovakve tendencije su brzo uočavane i suzbijane, tako da je svuda preovlađivalo nastojanje da se što pre konsoliduje rad osnovnih organizacija i rukovodstava i usmeri ka ostvarivanju postavljenih za dataka.

U toku 1973. godine proces raščišćavanja sa liberalizmom u Vojvodini bio je nešto usporen, budući da je dotadašnje uže rukovodstvo u Pokrajinskom komitetu uspevalo da izbegne postavljanje pravih problema na dnevni red. Međutim, na zahtev pojedinih opštinskih organizacija do tog raščišćavanja je ipak moralo da dođe. Na sastanku Pokrajinskog komiteta povedena je oštra rasprava o dotadašnjim slabostima i ličnim odgovornostima, pa je predsednik Komiteta Mirko Čanadanović morao, zajedno sa još nekim funkcionerima, da podnese ostavku. Za novog predsednika izabran je Dušan Alimpić.

Borba protiv nacionalizma i liberalizma uspešno je vođena i u drugim republikama. U Sloveniji je odlučno osuđena tehnokratska linija koju je zastupao tadašnji predsednik republičkog Izvršnog veća Stane Kavčič, koji je, zajedno s još nekim funkcionerima, podneo ostavku. U Bosni i Hercegovini su još nešto ranije kritički razmotrene slabosti u radu Saveza komunista, pa su izrečene partijske kazne nekolicini istaknutijih političkih funkcionera.

Posle ostavke vodećih funkcionera u beogradskoj organizaciji Saveza komunista došlo je do svestranog ispitivanja slabosti i orijentacije na prave zadatke. Sa sednice Gradske konferencije Saveza komunista u Beogradu 22. decembra 1972. godine (gore levo)

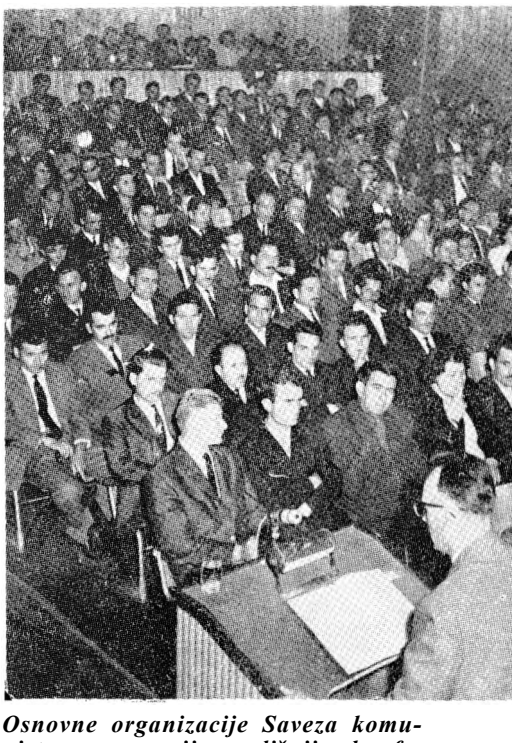

Osnovne organizacije Saveza komunista su na svojim godišnjim konferencijama konkretizovale zadatke, koji su proisticali iz akcionog programa Druge konferencije SKJ. Godišnja konferencija komunista valjevskog preduzeća »Krušik«, održana januara 1972. godine

Manevar »Sloboda 11«, izveden na tridesetogodišnjicu Revolucije, predstavljao je izuzetnu smotru visoke borbene spremnosti i snage naših naroda i oružanih snaga. Na fotografiji, Vrhovni komandant čestita vojnicima jedne oklopne jedinice koja je imala izvanredne rezultate na manevru

Pitomci Vojne akademije kopnene vojske na maršu, u koloni, posle završne taktičke velbe

Manevar »Sloboda-71«

Manevar »Sloboda — 71« izveden je od 2. do 9. oktobra 1971. godine na području Banije, Žumberka, Bele krajine, Korduna, Cazinske krajine i u severnoj Lici, na teritoriji tri republike.

Manevar je predstavljao krupnu vojnopolitičku manifestaciju opštejugoslovenskog karaktera u jubilarnoj .ridesetogodišnjici revolucije. Neposredno su ga pratili Vrhovni komandant i najviši vojni i politički rukovodioci, a preko sredstava javnog informisanja i celokupna naša javnost.

Sredstva javnog informisanja prvi put u našoj zemlji masovno i svakodnevno su obaveštavala milione čitalaca i slušalaca u svim krajevima Jugoslavije o krupnim dostignućima i mogućnosti ma opštenarodne odbrane, dok je inostrana javnost informisana o sposobnosti i spremnosti našeg društva za odbranu.

Na manevru je učestvovalo oko 40.000 ljudi iz jedinica Armije, teritorijalne odbrane, civilne zaštite, kao i sve društvene strukture.

Osnovna ideja manevra bila je problem odbrane samoupravne socijalističke zajednice od bilo kakve vrste agresije uz razvijanje oružane borbe i otpora na celokupnoj manevarskoj teritoriji.

Za razliku od manevara 1949. godine i delimično 1953. godine, manevar »Sloboda — 71« predstavljao je sasvim novu pojavu. U svim etapama rada —- od pripreme do završetka i analize, bili su uključeni svi elementi odbrane: jedinice operativne armije, teritorijalne odbrane, civilne zaštite, narod, organi vlasti, organizacije Saveza komunista, društveno-političke organizacije i druge organizacije.

O manevrima i njihovim pripremama se prvi put javno govorilo i pisalo. Tok manevra je svakog dana sniman i emitovan na televiziji i radiju. Dinamiku manevra posmatrao je veliki broj stranih vojnih stručnjaka.

Manevri su pokazali značajna iskustva i rešenja u doktrinarnom vojno-tehničkom i organizacijskom pogledu.

Združena vežba »Podgora 72«

Združena vežba »Podgora 72« održana je od 21. do 25. oktobra 1972 godine na teritoriji i akvatoriji srednjeg Jadrana. »Podgora — 72« je nastavak »Slobode — 71« radi provere i dalje razrade doktrine opštenarodnog odbrambenog rata protiv agresora na ostrva, obalno more i primorski pojas.

U »Podgori — 72« snage napadača demonstrirale su jednu od mogućih varijanata savremenih pomorsko-desantnih operacija radi zauzimanja ostrva i obale, dok je branilac aktivnim dejstvima izvodio protivdesantne operacije, pomorsko-vazdušne desante. U toku združene vežbe izvođeni su različiti taktički postupci jedinica flote i avijacije, posebno raketnim i torpednim udarom.

Na području vežbe stanovništvo je aktivno učestvovalo.

Prilikom izvođenja ovih vežbi primenjivan je ratni režim plovidbe i vazdušnog saobraćaja.

U zahvatu fronta. Borbeno vozilo je oštećeno. Brz izlazak iz oklopnog transportera i zaposedanje vatrenog položaja (slika gore)

Združena vežba »Podgora 72« prikazala je, između ostalog, i savremeno izvođenje pomorsko-desantne operacije. Na fotografiji, ukrcavanje jedne jedinice pomorsko-desantne pešadije (levo)

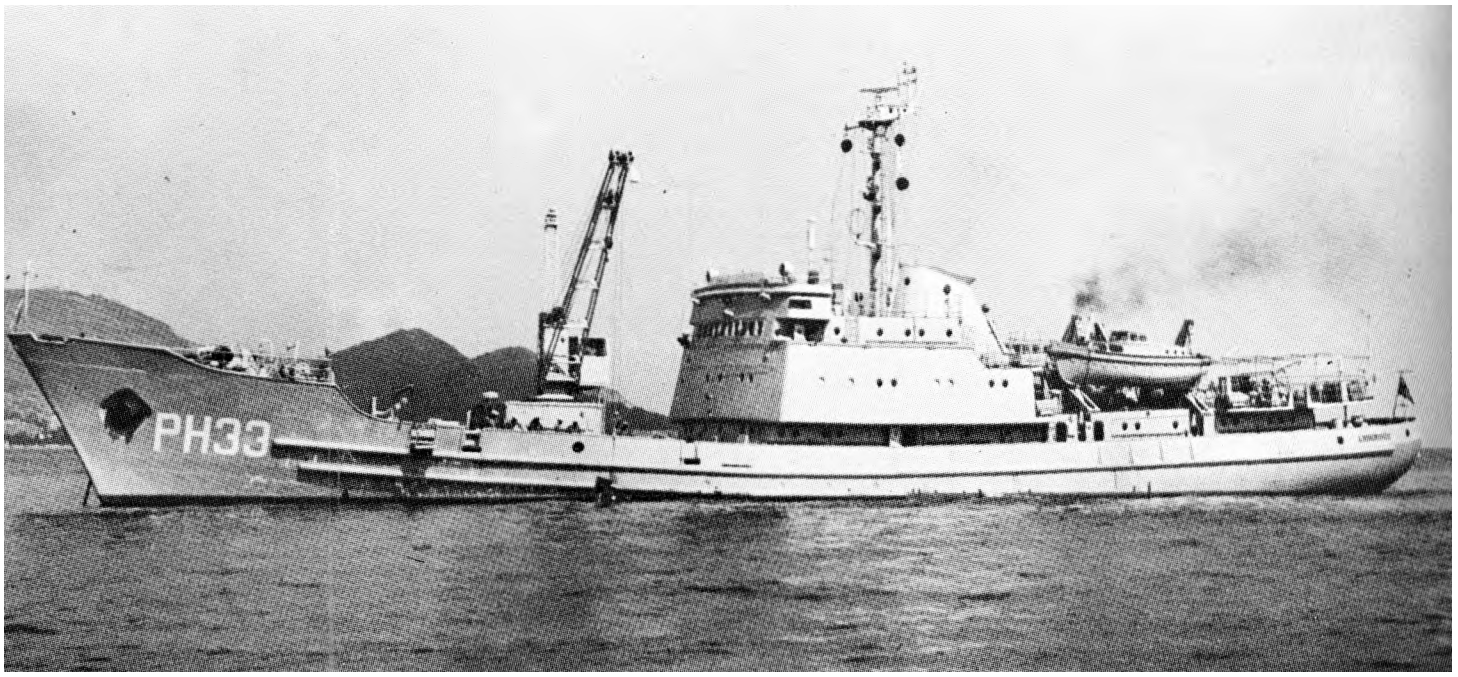

Istraživački brod naše Ratne mornarice PH 33 »A. Mohorovčič«

Razvoj nauke

II Jugoslovenskoj narodnoj armiji razvoju nauke oduvek se posvećivala pažnja. Korišćeni su rezultati i dostignuća u naučnim disciplinama drugih, ali su pripadnici Armije i sami krčili puteve k znanju u područjima koja su bila predmet njihovog istraživanja. Reč je, pre svega, o ratnoj veštini, oružanoj borbi, strategiji, operatici i taktici, o vojnoj organizaciji i rukovođenju, ratnoj tehnici, o medicinsko-biološkim naukama, ratnoj ekonomici i drugo. U većini tih naučnih disciplina u protekle tri i po decenije postignuti su krupni rezultati i stvorena je dobra osnova za dalji rad.

Gotovo sve oblasti koje su od interesa za razvoj oružanih snaga i sistem opštenarodne odbrane, imaju i odgovarajuće naučne institucije i naučni kadar. U svim vidovima Armije i mnogim službama postoje specijalizovani instituti i istraživačke organizacione jedinice, a izuzetno važnu ulogu imaju i visoke vojne škole i odgovarajuće komandne upravne institucije.

U oblasti ratne tehnike postoje posebni tehnički instituti u sva tri vida. Isto tako značajni su i istraživačko opitni centri u radnim organizacijama vojne industrije, kao i naučne institucije na fakultetima i u pojedinim velikim industrijskim pogonima.

Vojnomedicinska akademija je nosilac naučnoistraživačkog rada u oblasti medicinsko-bioloških nauka. Ratna mornarica ima poseban Institut za vojnopomorsku medicinu a Ratno vazduhoplovstvo Vazduhoplovni institut.

U oružanim snagama SFRJ vojna nauka je konstituisana u poseban sistem znanja o suštini i sadržaju oružane borbe i rata u celini. Ima više naučnih disciplina. Jedna od najznačajnijih je ratna veština, teorija i praksa ratne veštine. Jugoslovenska narodna armija je prihvatila trojnu podelu ratne veštine — na strategiju, operatiku i taktiku.

Neprekidno su izučavani karakter, fizionomija i zakonomernosti savremenih ratova, posebno lokalni, ograničeni i nacionalno-oslobodilački. Od vojne nauke se uvek zahtevalo da pruži odgovore na savremena pitanja koja se postavljaju uvođenjem novih borbenih sredstava, polazeći od koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane.

Stalna izložba naoružanja i vojne opreme u Nikincima. Na fotografiji, automatske puške domaće proizvodnje vrlo visokog kvaliteta

Višecevni raketni bacač povećanog dometa, delo naših konstruktora, serijski se proizvodi u jugoslovenskim fabrikama. Spada u red najefikasnijih artiljerijskih oruđa, jer vatra raketa iz 32 cevi zamenjuje osam topovskih ili haubičkih baterija

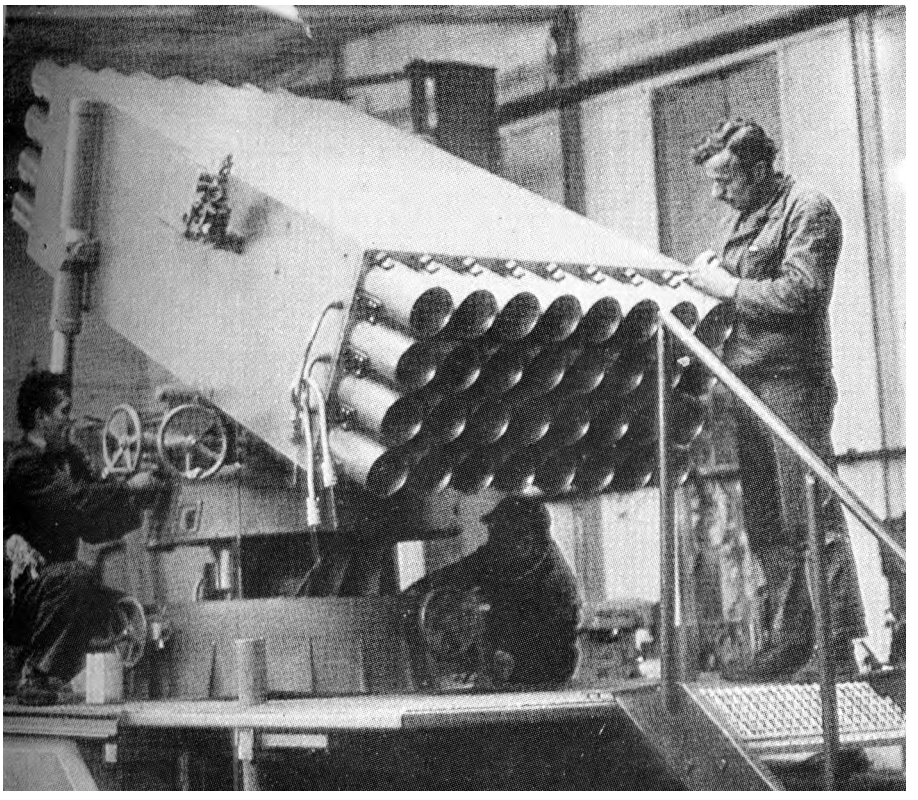

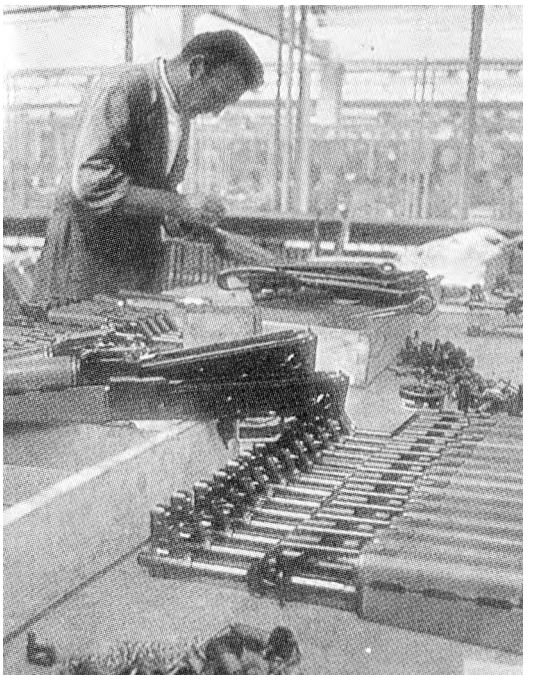

Naš »Orao« spada u red savremetiih aviona, lovaca — bombardera, za neposrednu i efikasnu podršku

Izdavačka delatnost

U jugoslovenskoj narodnoj armiji posvećuje se posebna pažnja pisanoj reči. Izdavačka delatnost razvila se ukorak s potrebama oružanih snaga. Gotovo da nema područja koje nije pokriveno odgovarajućom publicistikom u izdanju specijalizovanih izdavačkih ustanova.

Vojnoistorijski institut bavi se istraživanjem, izučavanjem, naučnom obradom i izdavanjem dela iz vojne istorije jugoslovenskih naroda. Njegov najveći poduhvat je izdavanje 170 tomova Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. U Zborniku je objavljeno više od 30.000 dokumenata. Među mnogim edicijama ovog Instituta posebno se izdvajaju dvotomna studija »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945«, »Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1945«, »Rat i revolucija naroda Jugoslavije« i dr.

Centralna izdavačka ustanova Jugoslovenske narodne armije — Vojnoizdavački zavod, objavio je više od 400 dela, od kojih su gotovo tri četvrtine iz pera jugoslovenskih autora, teoretičara i naučnika. Vodeće mesto u tom opsežnom opusu imaju teorijski radovi Josipa Broza Tita »Vojna dela«. Tu su vojnoteorijske rasprave Engelsa i Lenjina, kao i vojnih klasika.

Vojnoizdavački zavod jedna je od mnogih izdavačkih kuća u Jugoslaviji koja je podsticala učesnike NOR-a da srede i objave svoje ratne uspomene. S takvom tematikom objavljeno je blizu 200 naslova. Jedan od najvećih poduhvata je edicija sećanja učesnika revolucije iz 1941. i 1942. godine u 25 knjiga.

Najzapaženije naučno-teorijsko delo koje je Jugoslovenska narodna armija objavila, predstavlja Vojna enciklopedija u deset tomova. Prva sveska prvog izdanja pojavila se 1956. godine, a deseti tom drugog izdanja, odnosno Indeks Vojne enciklopedije 1976. gde je sublimirana gotovo celokupna svetska vojna misao i ratna praksa.

Značajan deo vojne publicistike čine vojni časopisi kojih ima više, za potrebe vida, odnosno roda, za određene stručne oblasti kao što su ekonomika, tehnika, političko-vaspitni rad, istoriografija, pitanja civilne odbrane i zaštite i si. Osnovni teorijski časopis koji razmatra doktrinarno-strategijska pitanja je »Vojno delo«.

Izdavačka delatnost u JNA razvijala se uporedo sa razvojem oružanih snaga.

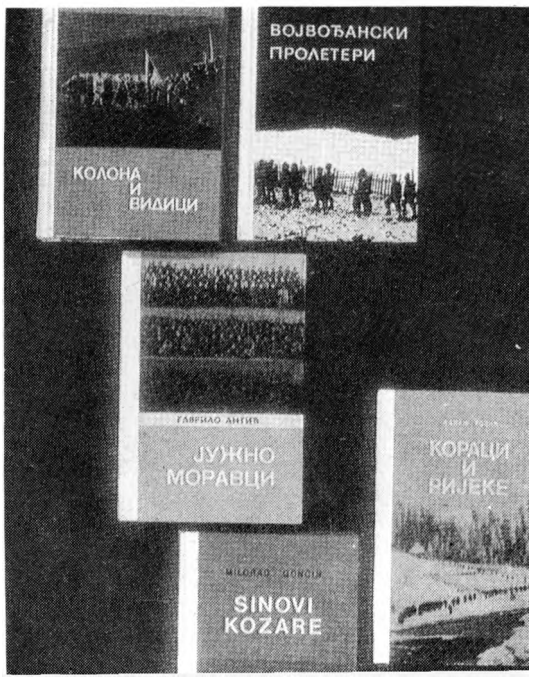

Jadranska magistrala privukla je motorizovane turiste iz cele Evrope. Početkom sedamdesetih godina nastupila je prava konjunktura privatne inicijative u turizmu

Milion stranih turista

Velikim uspesima u socijalističkoj izgradnji i doslednom politikom nesvrstavanja i jačanja prijateljstva sa svim narodima, Jugoslavija je privlačila sve veću zainteresovanost u svetu, što se u punoj meri odrazilo i na njen turizam. Ljudi širom sveta želeli su da se na licu mesta upoznaju s njenom društvenom stvarnošću, s načinom života njenih građana i njenim prirodnim lepotama. Tako je već šezdesetih godina počela prva invazija inostranih turista koja je sedamdesetih godina doživljavala kulminaciju. Privlačnost dalmatinske obale, planinskih predela, lovnih i ribolovnih područja i istorijskih znamenitosti postala je dostupna milionima posetilaca iz svih delova sveta.

Turizam je za Jugoslaviju postajao jedna od vodećih privrednih grana.

Računa se da je u 1972. godini u Jugoslaviji boravilo oko 5 miliona gostiju iz inostranstva. Tada su to dobrim delom bili još nestalni i kratkotrajni gosti koji su često polazili samo u neku vrstu »izviđanja«. Pa ipak, i u toj godini oni su, uključujući i rashode za saobraćajne i druge usluge, obogatili naš platni bilans za nekih 650 miliona dolara. V remenom se boravak stranih gostiju produžavao, što je povećavalo naš devizni prihod koji se postupno počeo približavati brojci koja je mnogima u ono vreme izgledala nedostižna — milijardi dolara.

Ukupno je u to vreme turistička privreda društvenog sektora raspolagala sa oko 800 hiljada postelja u hotelskim objektima, što fe već postajalo nedovoljno u odnosu na ukupnu domaću i inostranu potražnju.

Uz ove zvanične, sve više je bilo i neevidentiranih prihoda od inostranog turizma. Reč je o prihodima po liniji »nezvaničnog kliringa« koji su završavali u džepovima privatnika koji su neočekivano brzo razvijali poslove — iznajmljujući sobe, otvarajući kafane i restorane, i slično. Računa se da je tih godina u privatnoj režiji otvoreno 24 hiljade kafana, bifea, restorana i sličnih ugostiteljskih objekata. Snažan podsticaj ovoj privatnoj delatnosti dala je izgradnja Jadranske magistrale i drugih modernih puteva koji su tada izgrađeni i koji su pružili šansu preduzimljivim privatnicima da nude usluge motorizovanim turistima. Pored tih puteva, nicali su gotovo preko noći privatni ugostiteljski objekti svih vrsta.

Ukupno je u 1972. godini u Jugoslaviju ušlo 21,5 milion stranaca. Većina se u zemlji zadržala duže ili kraće, a ukupna njihova potrošnja dostigla je iznos od blizu jedne milijarde dolara. Jugoslavija se već počela svrstavati u red razvijenijih turističkih zemalja.

U 1971. godini bilo je na jadranskoj obali 2,9 miliona inostranih turista (desno)

Prirodne lepote naše zemlje postale su sve dostupnije očima radoznalih turista iz celog sveta

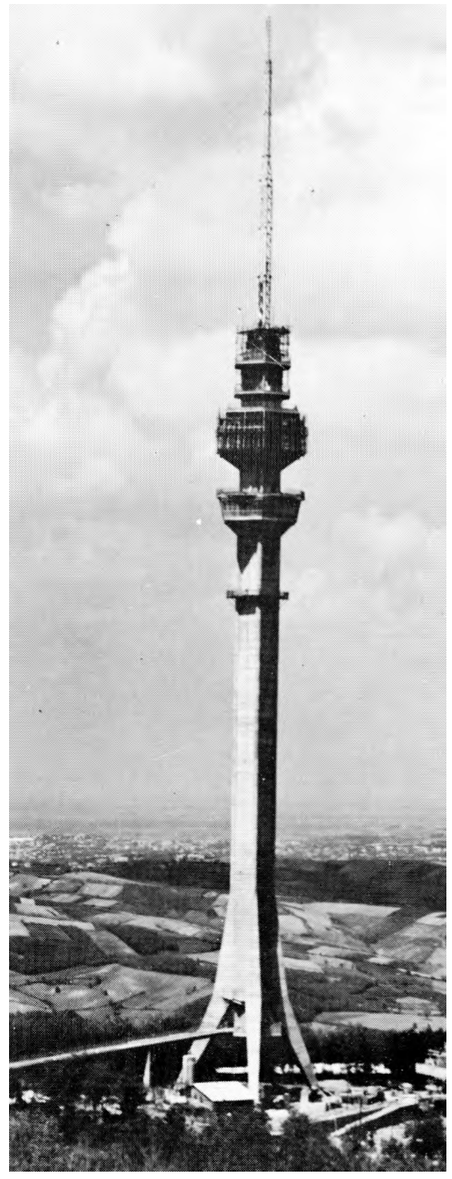

Televizijski toranj na Avali

Prva emisija u boji

Krajem 1971. godine Televizija Beograd počela je sa emitovanjem programa u boji. U to vreme bio je i u Evropi dosta uzak krug zemalja koje su imale redovne emisije u boji. A u odnosu na susedne zemlje Jugoslavija je u tom pogledu bila prva. Pretekla je i Italiju, koja je inače mnogo ranije počela s razvojem televizijske mreže.

U tom trenutku u Jugoslaviji je ukupno bilo 2,100.000 televizijskih pretplatnika.

Dva katastrofalna zemljotresa

Razni udesi, prirodne nepogode, poplave, saobraćajne i druge nesreće krupnijih razmera, pogađali su naše ljude proteklih godina. Zajedničkim naporima i akcijama solidarnosti ove nedaće su brzo savlađivane. Ali, bilo je i udesa takvih razmera da je otklanjanje šteta, koje su njima izazvane, trajalo godinama.

Dvesta hiljada Skopljanaca bez krova

Nešto više od hiljadu ljudi poginulo je prilikom katastrofalnog zemljotresa koji je 26. juna 1963. godine zadesio Skoplje. Za 20 sekundi, koliko je ujutro tog dana podrhtavalo tlo glavnog grada Makedonije, porušeno je ili oštećeno oko 90 odsto stambenih i drugih zgrada. Oko 200 hiljada stanovnika ostalo je bez smeštaja, a od 45 industrijskih preduzeća, koliko ih je te godine bilo u gradu, samo 18 je bilo u stanju da nastavi sa proizvodnjom. Nastradale su rnnoge škole, bolnice, pozorišta, muzeji i druge ustanove.

Mada se drhtanje tla nastavljalo i posle tog prvog udara, stanovništvo Skoplja se ubrzo pribralo i počelo da se organizuje radi pružanja pomoći unesrećenim građanima. Na licu mesta našle su se odmah i jedinice JNA koje su pristupile raščišćavanju ruševina. A zatim su, danima i nedeljama, pristizala u dugim kolonama vozila sa sanitetskim ekipama i materijalom, hranom, ćebadima i šatorima. Materijal je dopreman i transportnim avionima.

Ubrzo je krenula pomoć i iz drugih zemalja. Gotovo ceo svet učestvovao je u akcijama za obnovu i izgradnju Skoplja koje je i proglašeno »gradom međunarodne solidarnosti«.

U ovoj **zgradi** *u ulici »Osma udarna brigada« izgubili su živote članovi šest skopljanskih porodica (gore)*

Pripadnici Jugoslovenske armije su prvi pritekli u pomoć teško nastradalom Skoplju, angažujući se najpre na spasavanju povređenih i zatrpanih, a zatim i na raščišćavanju ruševina

Povodom ove nesreće odmah je sazvana sednica CK SKJ, a takođe i vanredna sednica Saveznog izvršnog veća. Utvrđene su prve mere koje će odmah preduzeti, a najavljen je i dugoročni program obnove Skoplja. O tome je posebno govorio predsednik Tito koji je neposredno posle katastrofe posetio porušeni grad.

Kao prva mera upućen je Skoplju iznos od 70 milijardi tadašnjih dinara koliko je izdvojeno iz federalnih rezervi. Ubrzo zatim upućeno je još dvaput po 30 milijardi. Cilj je bio da se hitno izgrade montažne kuće i da se što pre obezbedi smeštaj za stanovništvo koje je ostalo bez krova nad glavom. Najveći deo i preostale pomoći koja je u prvo vreme obezbeđena u zemlji i inostranstvu, bio je usmeren na to da se porušenom gradu uputi što više građevinskog materijala. Uporedo s tim, u grad je stizalo sve više građevinskih radnika i stručnjaka.

Zahvaljujući ovako širokim akcijama solidarnosti, prve i najteže posledice zemljotresa ubrzo su otklonjene.

Ceo poduhvat je finansiran iz posebnog fonda za obnovu Skoplja u koji je godinama kao redovni doprinos uplaćivano iz svih delova udruženog rada. Bio je raspisan i narodni zajam u visini od 30 milijardi dinara. Ovaj iznos je znatno premašen, tako da je ukupno upisano blizu 42 milijarde dinara.

Prilikom svih većih elementarnih nesreća, drug Tito je među prvima posećivao nastradala područja

Razorena Banjaluka

Slabiji od skopskog, ali ipak veoma razoran, bio je zemljotres koji je 27. oktobra 1969. godine pre podne zahvatio Bosansku krajinu. Najteže je nastradala Banjaluka. Tom prilikom je poginulo 20 građana, dok je oko 700 povređeno. Porušeno je dosta zgrada u gradskom centru, a još više je oštećeno do te mere da su morale naknadno da se saniraju. Pored stambenih, stradale su i zgrade školskih, kulturnih, zdravstvenih i drugih javnih ustanova.

U prvim akćijama spasavanja unesrećenih i raščišćavanja ruševina učestvovali su, zajedno s jedinicama JNA, sami građani Banjaluke. Na licu mesta odmah su se našle i sanitetske ekipe iz Banjaluke, a ubrzo zatim i ekipe iz Zagreba, Sarajeva, Beograda i drugih gradova. Zahvaljujući tome, broj žrtava, uprkos mnogobrojnim teškim povredama, nije bio veliki. Dobro su se odvijale i sve akcije koje su usledile narednih dana. Duge kolone kamiona sa hranom, ćebadima i šatorima i cisterni s vodom kretale su se iz raznih krajeva zemlje prema Banjaluci.

Još istog dana porušenu Banjaluku posetili su predsednik Savezne skupštine Milentije Popović i predsednik SIV Mitja Ribičič. A sutradan došao je i predsednik Tito koji je izjavio da će cela zemlja učestvovati u pružanju pomoći i otklanjanju materijalnih šteta. Posle nekoliko dana o dugoročnom programu obnove grada raspravljao je Izvršni biro redsedništva SKJ, a ubrzo zatim Savezno izvršno veće utvrdilo je niz konkretnih predloga koji su i usvojeni u Saveznoj skupštini.

U akcije solidarnosti široko su se uključile mnoge zemlje koje su direktno ili preko Crvenog krsta počele da upućuju pomoć.

Posebne mere u okviru programa, usvojenog od strane Savezne skupštine, bile su utvrđene za obnavljanje industrijskih postrojenja u Banjaluci i za normalno odvijanje privrednog života.

Ostaci jedne od najvećih zgrada Banjaluke

Smrt revolucionara

Dve saobraćajne nesreće šezdesetih godina odvele su u smrt dva jugoslovenska revolucionara i političara — Slobodana Penezića Krcuna i Borisa Krajgera, a maja 1971. godine umro je Milentije Popović, predsednik Savezne skupštine Jugoslavije.

Boris Krajger

Samo nekoliko dana pošto je usvojen novi paket mera u okviru sprovođenja Privredne reforme poginuo je u automobilskoj nesreći njen duhovni tvorac — potpredsednik SIV i član Predsedništva CK SKJ Boris Krajger (1914—1967). Na sah rani je govorio Petar Stambolić, predsednik Saveznog izvršnog veća:

»Čovek od akcije, uvek zaokupljen mnoštvom praktičnih obaveza i svakodnevnih poslova, drug Boris je osnovni smisao svog delovanja video u jačanju društveno-ekonomskog položaja radnog čoveka, u stalnom produbljivanju suštine socijalističkih društvenih odnosa na osnovama samoupravljanja, u stalnom poboljšanju uslova života i rada naših radnih ljudi. Zato je uporno nastojao da dà što veći doprinos utiranju širokih puteva za razvoj samoupravljanja.«

Poslednju počasnu stražu Borisu Krajgeru u foajeu Savezne skupštine držali su najviši funkcioneri Federacije (desno)

Slobodan Penezić Krcun

Nedaleko od Lazarevca poginuo je predsednik Izvršnog veća Srbije i član CK SKJ — Slobodan Penezić (1918—1964), narodni heroj. Tom prilikom izgubio je život i član CK SK Srbije Svetolik Lazarević. U mnoštvu govora i izjava o životu i liku druga Penezića najbolje su svedočile reči koje je na sahrani, u ime CK SKJ, izgovorio Janez Vipotnik:

»Životni put druga Krcuna je put revolucionara, od žustrog dečaka sa užičkih sokaka, preko prekaljenog partijskog radnika, partizana, proslavljenog komesara do uglednog državnika, smionog i doslednog pregaoca. To je samopregorni put čoveka koji je svoj život posvetio borbi radničke klase za bolji, lepši, slobodniji, čoveka vredniji svet. Otuda je i sasvim jasno proizišla njegova misao koju je tu skoro rekao svojim ratnim drugovima: "Trebalo bi nas sahranjivati s puškom. Neka se zna i pamti da smo bili borci revolucije, borci za slobodu".«

Desetine *hiljada Beograđana prisustvovalo je sahrani Slobodana Penezića* ***na*** *Novom groblju u Beogradu (levo)*

Milenti je Popović

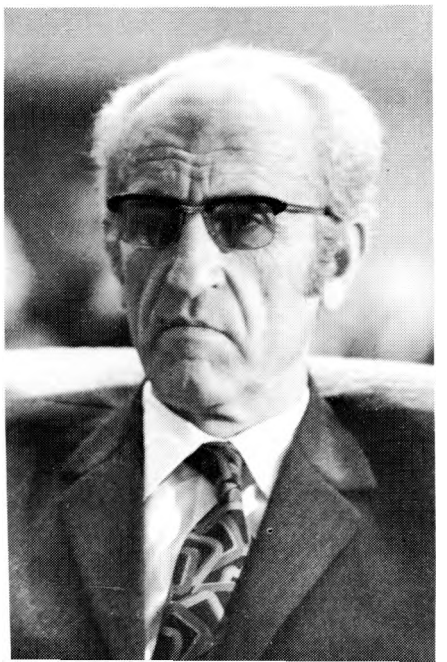

Nekoliko časova po povratku sa Drugog kongresa samoupravljača u Sarajevu, na kome je predsedavao Komisiji za društveno-politički sistem, preminuo je, uveče 8. maja 1971, predsednik Savezne skupštine Milentije Popović u svojoj 59. godini.

Opraštajući se od Milentija Popovića, drug Tito je rekao:

»Nikad se nije odvajao od prakse, ali su mu istovremeno bili strani prakticizam i rutinerstvo. Bio je jedan od onih koji su uspješno povezivali teoriju sa praksom, koji su znali da nauku marksizma-lenjinizma primjenjuju na specifične uslove naše zemlje. I ne samo to. On je dao značajan prilog teoretskoj razradi naših iskustava, bio je jedan od kreatora našeg puta u socijalizam.«

Veliki broj građana odao je poslednju počast Milentiju Popoviću, čiji su posmrtni ostaci bili izloženi u Saveznoj skupštini (levo)

Predsednik Tito sa dvojicom vodećih ljudi susednih zemalja, sa Italijanom Saragatom (gore) i Austrijancem Jonasom. Dobri odnosi sa svim svojim susedima, miroljubivo rešavanje sporova i negovanje široke saradnje, za Jugoslaviju su uvek bili važni ciljevi njene spoljne politike.

Rat na indijskom potkontinentu

Sve do osamostaljivanja Istočnog Pakistana i pretvaranja u nezavisnu državu Bangladeš, karta Indijskog potkontinenta posle 1947. godine bila je svedočanstvo jednog velikog paradoksa: dekolonizacija ga je podelila na dve države, s dosta uzajamnog nepoverenja, od kojih je jedna imala dva dela, međusobno razdvojena ogromnom teritorijom one druge zemlje. S takvim rešenjem, određenim na samom kraju kolonijalne vladavine. Indijski potkontinent kao da je bio usmeren na sukobe i ratove.

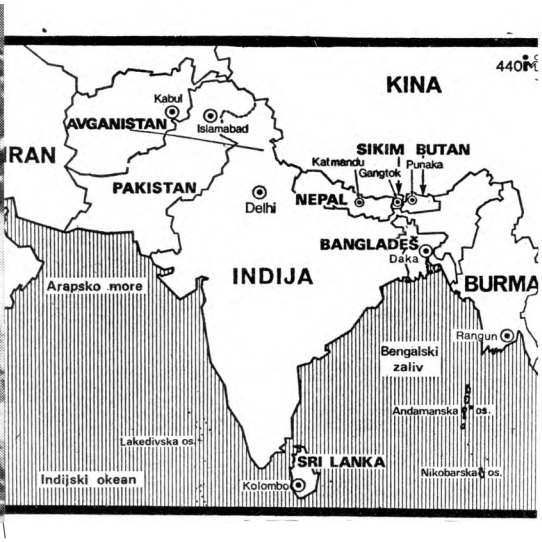

U prvih četvrt stoleća samostalnog života, posle bezmalo dvovekovne britanske kolonijalne vladavine, dve nove države na Indijskom potkontinentu — Indija i Pakistan — tri puta su međusobno ratovale. U trećem ratu nastala je i treća zasebna zemlja u tom području: bio je to Bangladeš.

Prva dva rata bila su vođena oko spornih teritorija: u 1947. zbog Kašmira, a u 1965. i 1966. godini zbog pojasa Slane pustinje Kuč.

Trećem ratu, koji je trajao od 3. do 15. decembra 1971. godine, prethodilo je dugo razdoblje teških nemira u tadašnjem Istočnom Pakistanu, ili Istočnom Bengalu, koji se smatrao zapostavljenim, obespravljenim, u zajedničkoj državi kojom su upravljali političari, stranke i vojnici iz favorizovanog Zapadnog Pakistana.

Nemiri su se pretvorili u krvavo obračunavanje policije i vojske sa istočnopakistanskim stanovništvom, naročito kada je Avami liga iz tog dela zemlje, lišena prethodno ubedljivo stečene izborne pobede, proglasila otcepljenje i stvaranje nezavisne države 26. marta 1971. Teror je pokrenuo reku od oko 10 miliona izbeglica koja se slila u Indiju — pred besom pakistanskih vojnika puštenih da čine šta hoće. Razvoj prilika ulazi u novu fazu posle izbijanja potpunog rata između Indije i Pakistana. Pakistanske trupe su kapitulirale 15. decembra.

U tih 12 ratnih dana, svet se još jednom počeo brzo približavati opasnosti da se u krizu umešaju velike sile, da dođe do spoljne intervencije u trouglu međusobnih rđavih odnosa SAD—SSSR——Kina.

Još dok je Pakistan bio u vrtlogu unutrašnjih sukoba, predsednik Tito je u više mahova, u raznim prilikama, upozoravao na eksplozivnost situacije na Indijskom potkontinentu. Tako se u zvaničnom saopštenju o njegovoj poseti Kanadi u novembru 1971, i o razgovorima koje je vodio s kanadskim državnicima, nalazi i deo posvećen toj novoj krizi, sa zaključkom o potrebi da se traženjem političkog rešenja spreči njeno dalje zaoštravanje.

Politika dobrog susedstva

U jednom govoru koji je održao 1970. godine u Prištini, predsednik Tito, konstatujući prilično uspešan razvoj naših odnosa sa Albanijom, izneo je i osnovni pravac jugoslovenske politike prema svim susednim državama:

»Kao socijalistička i nesvrstana zemlja«, — rekao je — »mi prema susjednoj Albaniji, kao i prema svim drugim susjedima, polazimo od istih principa. To su poštovanje jednakosti, nezavisnosti, teritorijalnog integriteta, nemiješanja, uzajamno uvažavanje i ravnopravna saradnja. Uostalom, vrijednost tih principa danas više nitko ne može negirati. To podrazumijeva i neotuđivo pravo svakog naroda na samostalan put svog unutrašnjeg razvoja i života. Naravno, da bi takva politika dala korisne rezultate, neophodno je da je dosljedno sprovode obje strane«.

U ovom razdoblju predsednik Tito je prvi put zvanično posetio Austriju, sredinom februara 1967, i Italiju, u martu 1971. godine. Razgovori u Beču i Rimu, sa predsednicima Francom Jonasom, odnosno Đuzepeom Saragatom, označili su bili uspešan razvoj i s tim dvema susednim zemljama.

Kada je, boraveći u Rimu, predsednik Tito posetio i papu Pavla VI — bila je to prva zvanična poseta šefa jedne socijalističke države Vatikanu.

S Rumunijom su prijateljski odnosi porasli do veoma razvijene dobrosusedske saradnje, čije je najbolje mogućno svedočanstvo bila zajednička izgradnja držinovskog hidroenergetskog sistema u Đerdapu, započeta 1964. godine.

I s Mađarskom je raznovrsna dobrosusedska saradnja takođe bila u usponu.

Odnose sa Bugarskom stalno je, međutim, opterećivao stav njene vlade i partijskog rukovodstva prema makedonskom delu stanovništva u toj zemlji kome se čak ni postojanje nije priznavaio.

Jugoslovenski odnosi sa Grčkom bili su stalno usmereni na unapređivanje saradnje koja će doprinositi tome da Balkansko poluostrvo nikada više ne ponese onu staru etiketu »evropskog bureta baruta«.

Na izvestan način, odnosi sa susednim socijalističkim državama, sa izuzetkom Rumunije, stalno su bili neka vrsta posebnog poglavlja — jer su u većoj ili manjoj meri bili podložni delovanju događaja koji nisu spadali u okvire bilateralnih interesa i problematike saradnje.

Tako su faze dužeg ili kraćeg pogoršavanja često nailazile u ovom razdoblju. Donele su ih, na primer, 1956. godina s velikim potresima u Mađarskoj i oružanom sovjetskom intervencijom u toj zemlji, i 1957, u kojoj SKJ nije hteo da stavi svoj potpis na projektovanu deklaraciju savetovanja komunističkih i radničkih partija u Moskvi, zbog blokovski i dogmatski postavljenih teza u nacrtu.

U 1967. godini SKJ nije smatrao da treba da učestvuje na savetovanju evropskih komunističkih partija u Karlovim Varima, u čehoslovačkoj, jer se nije slagao s načinom sazivanja tog skupa, a ni sa ocenom političke situacije na ovom kontinentu u unapred pripremljenom nacrtu njegove deklaracije. Takođe se SKJ nije složio ni s moskovskim savetovanjem 1969. godine o »borbi protiv imperijalizma u savremenoj etapi i jedinstvu komunističkih i radničkih partija, i svih antiimperijalističkih snaga«, koje nije bilo spremno ni da pomene nesvrstanost, na primer, a svi su interesi pojedinih zemalja i partija bili stavljeni u podređenost prema takozvanim »opštim interesima socijalizma«,

Josip Broz Tito i Janoš Kadar

Deseta sednica o oružanoj intervenciji u ČSSR

Oružana intervencija Varšavskog pakta 1968. godine u Čehoslovačkoj naročito je osetno delovala na naše odnose sa susedima čije su trupe učestvovale u toj invazionoj operaciji.

Sredinom novembra 1968. godine, kada je na zajedničkoj sednici Predsedništva i Izvršnog komiteta SKJ na dnevnom redu bilo razmatranje međunarodne političke situacije, sprovođenje odluka Desete sednice, kao i pripreme za Deveti partijski kongres, jednodušan je zaključak bio da je razvoj prilika potvrdio vrednost ocena i stavova zauzetih na Desetoj sednici, povodom oružane intervencije u ČSSR i da su s njima u punom skladu bili celokupna spoljnopolitička delatnost naše zemlje i prepiska rukovodilaca SKJ sa rukovodstvom KPSS. Takođe je bilo konstatovano da je antijugoslovenska kampanja, povedena posle vojne intervencije Varšavskog pakta u ČSSR u dubokoj suprotnosti sa stvarnim interesima borbe za mir i za razvoj socijalizma. Istovremeno je bila potvrđena želja da se naši odnosi sa SSSR i drugim socijalističkim zemljama razvijaju u skladu s načelima navedenim u Beogradskoj i Moskovskoj deklaraciji iz 1955, odnosno 1956. godine.

1973: veći deo sveta u redovima nesvrstanih

U 1973. godini, u redovima nesvrstanih bio je već veći deo sveta — 75 samostalnih država samo 12 godina posle Beogradske konferencije, na kojoj je, u razgovorima 26 zemalja, taj veliki pokret bio zvanično osnovan.

Jugoslovensku delegaciju i ovog puta je, na Četvrtoj konferenciji šefova država ili vlada vanblokovskih zemalja u Alžiru, predvodio predsednik Tito, jedan od utemeljivača politike nesvrstavanja i jedan od najzaslužnijih među njima zato što je postala krupan činilac u međunarodnim odnosima praktično na svim kontinentima.

»Nesvrstane zemlje ne traže ni od koga da im se prizna pravo na ravnopravno učešće u rješavanju svjetskih problema«, — rekao je predsednik Tito. »One su to pravo izvojevale, one to pravo imaju i čvrsto su rješene da ga koriste svojim jedinstvom, orga nizovanošću i akcijom. To znači da one preuzimaju na sebe svoj dio odgovornosti i obaveza, kao jedan od najuticajnijih faktora, za dalji razvoj međunarodnih odnosa, učvršćenje mira, bezbjednosti, nezavisnosti i ravnopravnosti, za ekonomski i društveni progres u svijetu.«

Upravo zato, alžirski sastanak donosi jednu važnu novinu u organizovanju budućeg delovanja nesvrstanih zemalja.

To je novouvedeni Koordinacioni biro, čije sedište postaje Palata OUN u Njujorku. Biro će uskoro početi da igra značajnu ulogu i u radu svetske organizacije.

Pored odluke o uvođenju Koordinacionog biroa i jasno izražene podrške pozitivnim pojavama kakve su, u tom vremenu, bile povećane mogućnosti da se odnosi među velikim silama počnu smirivati i da nadmetanje pretnjama postepeno bude zamenjeno pregovaranjem — vodeći državnici nesvrstanih zemalja u Alžiru su istakli i zahtev za uspostavljanjem novog ekonomskog poretka, sa svim pratećim mehanizmima koji bi omogućili zemljama u razvoju sticanje ravnopravnih odnosa sa privredno razvijenim.

Alžirska konferencija bila je i konferencija s velikim brojem značajnih dokumenata. Pored Ekonomske deklaracije i Akcionog programa, Deklaracije o borbi za nacionalno oslobođenje, u Alžiru je bilo usvojeno još 17 deklaracija.

Jedan od veoma važnih ishoda debate na Četvrtoj konferenciji bio je dogovor da sa privredno razvijenim državama i njihovim regionalnim grupacijama nesvrstane zemlje treba da pregovaraju — kolektivno.

Na konferenciji u Alžiru bili su zastupljeni i Narodni pokret za oslobođenje Angole (MPLA), Narodni front za oslobođenje Angole (FNLA), Front za oslobođenje Mozambika (Frelimo), Afrička partija nezavisnosti Gvineje i Zelenortskih ostrva (PAIGC), Narodna organizacija Jugozapadne Afrike — Namibije (SVAPO), Afrički nacionalni kongres i Panafrički kongres iz Južne Afrike, Afrička narodna unija Zimbabvea (ZAPU), Narodni pokret za oslobođenje Komora (MOLINAKO), Front za oslobođenje somalijske obale (FLCS).

Pred početak sednice — drug Tito u razgovoru sa Edvardom Kardeljem, a iza njih je Lazar Koliševski

Učesnici Konferencije nesvrstanih u Alžiru pažljivo prate izlaganje Predsednika Tita

U Alžiru su od 5. do 9. septembra 1973. bili na okupu — sa svojim delegacijama — najviši državnici Alžira, Avganistana, Argentine, Bahreina, Bangladeša, Botsuane, Burme, Burundija, Butana, Centralno-Afričke Republike, Cada, Čilea, Dahomeja, Egipta, Ekvatorijalne Gvineje, Etiopije, Gabona, Gambije, Gane, Gvineje, Gvajane, Gornje Volte, Indije, Indonezije, Iraka, Jamajke, Jemenske Arapske Republike, Južnog Jemena, Jordana, Jugoslavije, Kambodže, Kameruna, Katara, Kenije, Kipra, Kuvajta, NR Konga (Brazavil), Kube, Laosa, Lesota, Libana, Liberije, Libije, Madagaskara, Malte, Malezije, Malija, Maroka, Mauritanije, Mauricijusa, Nepala, Nigera, Nigerije, Obale Slonovače, Omana, Perua, Ruande, Saudijske Arabije, Senegala, Sijera Leone, Singapura, Sirije, Somalije, Sudana, Svazilenda, Sri Lanke, Tanzanije, Togoa, Trinidada i Tobaga, Tunisa, Ugande, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Zambije i Zaira.

Posmatrače su imali Barbados, Bolivija, Brazil, Ekvador, Kolumbija, Meksiko, Panama, Urugvaj i Venecuela, a kao gosti bili su predstavnici triju evropskih neutralnih zemalja — Austrije, Finske i Švedske.

Predsednik Alžira Huari Bumedijen otvorio je Četvrtu konferenciju nesvrstanih u glavnom gradu svoje zemlje, 5. septembra 1973. godine (gore)

1974-1981. Novi Ustav

»Sreću čoveku ne moie doneti ni država, ni sistem, ni politička partija. Sreću čovek može sebi stvoriti samo on sam. Avangardne snage socijalizma i socijalističko društvo, prema tome, mogu imati samo jedan cilj – da prema mogućnostima datog istorijskog trenutka stvaraju uslove u kojima će čovek biti što slobodniji u takvom ličnom izražavanju i stvaranju da može – na osnovi društvene svojine na sredstvima za proizvodnju – slobodno raditi i stvarati za svoju sreću. To je samoupravljanje.«

EDVARD KARDELJ

Još jednom, četvrti put u toku tri decenije, Jugoslavija je u 1974. godini dobila novi Ustav. Ovo često menjanje Ustava drug Edvard Kardelj, koji je stajao na čelu tadašnjeg Koordinacionog odbora Ustavne komisije, objasnio je time da se naše samoupravno socijalističko društvo nalazi tek na početku svog razvoja i da još uvek prolazi kroz živo revolucionarno previranje, te da mu, kao mladom biću u rašćenju, odela brzo postaju tesna. Posebno je naglasio da izgradnja novog društva nije stvar neke idealne i jednom za uvek date formule, već da je to posao cele jedne epohe, ispunjene praksom samih radnih ljudi, oslonjenih na najnapredniju ideolo- I giju, nauku i politiku.

Suštinske promene, koje je novi Ustav proklamovao, pokre- I nute su u praksi još pre njegovog donošenja — još sa ustavnim I amandmanima od 1971. Bile su to promene koje su, pre svega, za- I počete u privredi, zapravo u odnosima upravljanja u preduzećima. I Upravo u tim bazičnim odnosima, u samim temeljima društva, j trebalo je uspostaviti osnovni postulat socijalističkog samoupravljanja — da sam radni čovek upravlja uslovima i rezultatima svog rada, pa time i društvom u celini.

Već na osnovu tih ustavnih amandmana uvedeni su u preduzećima kao obavezni takvi oblici organizovanja koji omogućavaju radnicima da se o ključnim pitanjima svog rada i uslova života izjašnjavaju neposredno — na svojim zborovima, putem referenduma i na slične načine. U svakom delu preduzeća (pogonu, odeljenju itd.), gde se dohodak može samostalno iskazivati i gde postoji određena tehnološka osamostaljenost u proizvodnji, morale su se konstituisati posebne radne asocijacije, odnosno — osnovne organizacije udruženog rada. Novi Ustav je ove organizacije, kao temeljne nosioce upravljanja sredstvima i dohotkom proglasio osnovom vlasti radničk . klase. Iz njih se prenose sva ovlašćenja na organe delegatskog odlučivanja — kako na radničke save te, tako i na sve delegatske skupštine.

Iz ovog temeljnog društvenog odnosa izvedeni su svi ostali — i oni koji se tiču upravljanja udruženim sredstvima u okviru složenih privrednih asocijacija, zatim oni koji su u vezi sa sredstvima za potrebe obrazovanja, zdravstva, kulture i drugih javnih delatnosti, kao i oni koji nastaju u procesu oplođivanja sredstava preko banaka i koji treba da ostanu pod kontrolom proizvodnog dela privrede. Na istoj osnovi izgrađivani su i oblici upravljanja u interesnim i sličnim samoupravnim zajednicama, kao i društvenog odlučivanja u okviru mesnih zajednica.

Ceo taj proces, koji je ustavnim amandmanima već bio pokrenut, predstavljao je dragocen materijal za tvorce novog Ustava. Oni su, kao članovi Ustavne komisije Savezne skupštine sa Edvardom Kardeljem na čelu, dve godine radili na sažimanju ovih iskustava i utvrđivanju pravnih rešenja koja će na najbolji način izraziti suštinu novih društvenih odnosa. Ceo ovaj rad odvijao se uz učešće širokog kruga političara, naučnika i javnih radnika. U svim društveno-političkim organizacijama postojale su posebne komisije koje su razmatrale razne aspekte novih ustavnih rešenja. U svim republikama i pokrajinama delovale su ustavne komisije koje su pripremale nacrte republičkih i pokrajinskih ustava, a istovremeno sarađivale na pripremi Ustava SFRJ.

Povezano s tim odvijala se opsežna rasprava u celokupnoj javnosti — preko štampe, u naučnim publikacijama, u raznim organizacijama i udruženjima, i u opštinama i fabrikama. Predložena rešenja su svestrano pretresana, a osnovna ustavna opredeljenja u javnosti obrazlagali su vodeći politički i naučni radnici. Na taj način su osnovna pitanja ustavne reforme razjašnjena još pre nego što je Nacrt novog ustava stavljen na dnevni red Savezne i repu-

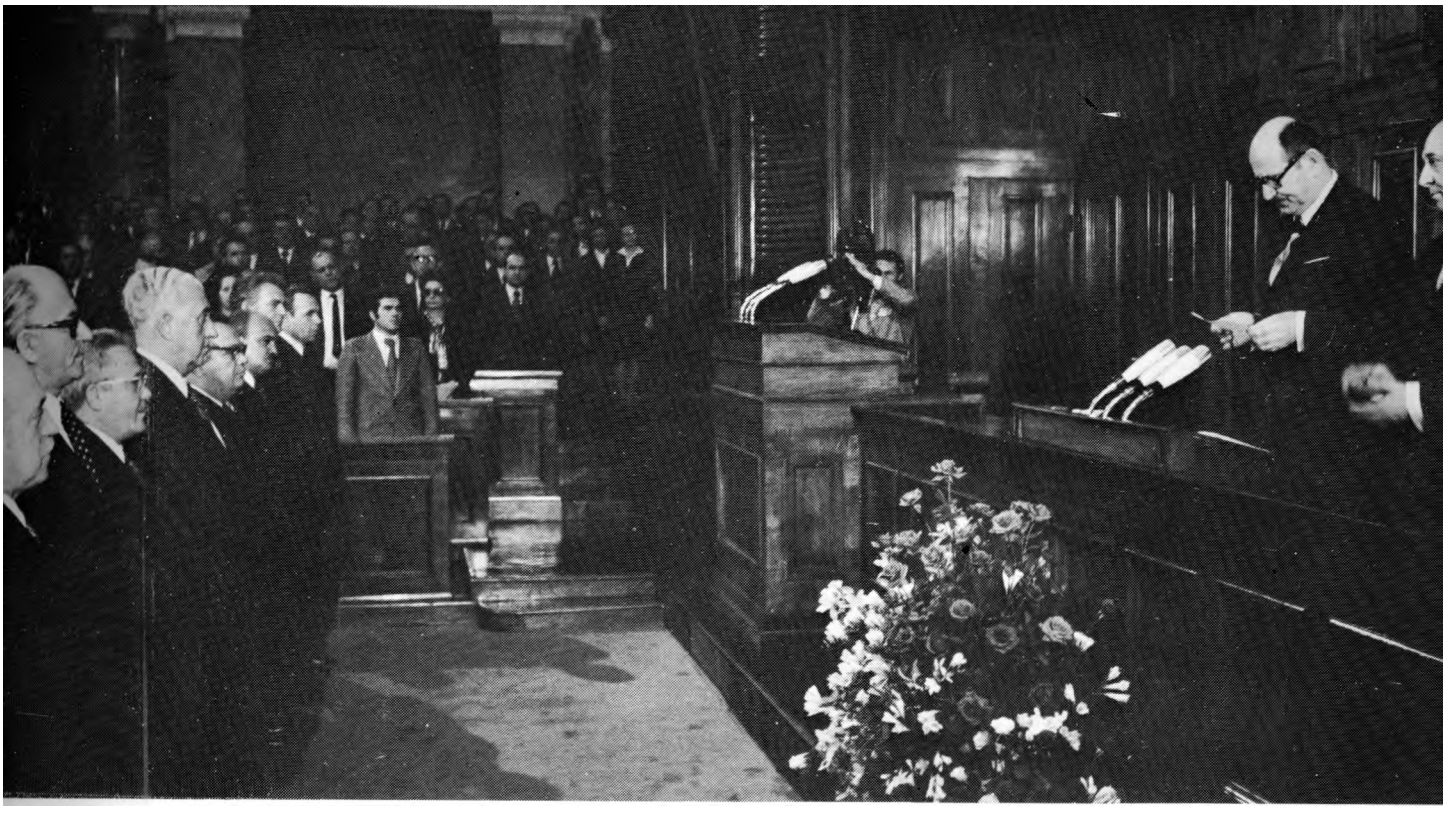

Predsednik Veća naroda Savezne skupštine Mika Špiljak proglašava usvajanje novog Ustava SFRJ

bličkih i pokrajinskih skupština, pa je o samoj idejno-političkoj platformi te reforme već pre toga uspostavljena najšira saglasnost u društvu.

Sam Ustav je stupio na snagu njegovim svečanim proglašenjem na sednici Veća naroda Savezne skupštine, 21. februara 1974. godine.

Promene u odnosima u udruženom radu novi Ustav je izrazio svojim osnovnim načelom da se društveno uređenje Jugoslavije zasniva na vlasti radničke klase i svih radnih ljudi i na odnosima koji se uspostavljaju među njima kao slobodnim i ravnopravnim proizvođačima i stvaraocima. A onda se kaže:

»Osnovu ovih odnosa čini društveno-ekonomski položaj radnog čoveka koji mu obezbeđuje da, radeći sredstvima u društvenoj svojini i odlučujući neposredno i ravnopravno s drugim radnim ljudima u udruženom radu o svim poslovima društvene reprodukcije u uslovima i odnosima međusobne zavisnosti, odgovornosti i solidarnosti, ostvaruje svoj lični materijalni i moralni interes i pravo da se koristi rezultatima svog tekućeg i minulog rada i tekovinama opšteg materijalnog i društvenog napretka, da na toj osnovi što potpunije zadovoljava svoje lične i društvene potrebe i da razvija svoje radne i druge stvaralačke sposobnosti.«

Na ovo osnovno načelo novi Ustav nadovezuje niz drugih u vezi sa uređivanjem odnosa u udruženom radu — pre svega, u upravljanju društvenom svojinom, organizovanjem oblika udruživanja, povezivanja raznih delova društvenog rada, izgradnje sistema samoupravnog planiranja itd.

Po toj osnovi je i obezbeđeno da se interesi radnih ljudi i građana izraze u odgovarajućim skupštinskim većima — većima udruženog rada, zatim u većinama mesnih zajednica opštinskih i većima opština republičkih, odnosno pokrajinskih skupština, kao i u društveno-političkim većima kao obliku delegatske zastupljenosti članstva društveno-političkih organizacija. Sama Skupština SFR.T izražava zastupljenost republika i pokrajina najpre preko delegata samoupravnih organizacija i zajednica svake od njih a zatim i preko delegata njihovih skupština, dakle — preko Saveznog veća i Veća republika i pokrajina.

Delegatska skupština

Skupština SFRJ je novim Ustavom konstituisana tako da dosledno izražava ravnopravnost i podjednaku odgovornost republika i pokrajina za poslove Federacije. Savezno veće je po novim odredbama sastavljeno od po 30 delegata iz svake republike i po 20 delegata iz svake pokrajine. Oni se kandiduju iz redova istih delegacija iz kojih se upućuju delegati u skupštine opština i republika i pokrajina, s tim što izbor vrše opštinske skupštine na osnovu jedinstvenih kandidatskih lista. A veće republika i pokrajina čini po 12 delegata republičkih i po 8 delegata pokrajinskih skupština.

Na taj način je u oba doma obezbeđena ravnopravna, odnosno odgovarajuća zastupljenost. Svaki dom odlučuje samostalno u okviru svoje nadležnosti, izuzev kad se radi o biranju i razrešavanju saveznih funkcionera i još nekim odlukama koje se usvajaju na zajedničkim sednicama. Većina odluka, posebno materijalnog karaktera, prolazi kroz proceduru prethodnog dogovaranja republika i pokrajina, tako da je suverenost ovih i na taj način izražena.

Svim ovim i drugim odredbama novi Ustav pravno je uobličio dotadašnja dostignuća u izgradnji novog društva, u kome ljudi i narodi sami odlučuju o svojoj sudbini.

Pred prve delegatske izbore razvila se u celoj zemlji velika politička aktivnost, koja je dovela do snažne mobilizacije u borbi za afirmaciju novih ustavnih načela. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije izdao je poseban proglas, koji je sa predizbornim plakatima bio objavljen u celoj zemlji.

Sa jednog glasačkog mesta u fabrici aluminijskih folija u Kerestincu

Prvi delegatski izbori

Svega nekoliko meseci posle donošenja novog Ustava održani su prvi izbori po delegatskom sistemu. Umesto tradicionalnih poslanika ovog puta je trebalo birati delegacije i delegate radnih ljudi i građana.

Izbor su počeli u samoj bazi, u osnovnim organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i mesnim zajednicama. Svaka od tih bazičnih ćelija izabrala je svoje delegacije s kojima će docnije biti u stalnoj vezi da bi im prenosila ovlašćenja i naloge za rad njihovih delegata u delegatskim skupštinama.

U svim osnovnim organizacijama udruženog rada u izborima je učestvovalo 4,316.515 zaposlenih koji su izabrali ukupno 33.324 delegacije, sastavljene od ukupno 347.332 člana. Dalje je 4,443.864 individualnih poljoprivrednih proizvođača izabralo 5.074 delegacije sa 60.533 člana. Iz redova 175.523 zanatlija i pripadnika slobodnih profesija izabrano je 598 delegacija sa 8.380 članova. I najzad, 266.570 zaposlenih u radnim zajednicama društvenih organa i društveno-političkih organizacija biralo je 2.812 delegacija sa 26.348 članova.

U svim mesnim zajednicama je 13,404.179 građana izabralo 11.583 delegacije sa 156.837 članova. A svi ovi građani izjašnjavali su se i o delegatima koje će društveno-političke organizacije birati u odgovarajuće skupštine.

Ukupno je na ovim izborima bilo izabrano oko 74 hiljade delegacija sa blizu milion članova. Oko 81 odsto tog broja činile su delegacije osnovnih i drugih samoupravnih organizacija i radnih zajednica, 16 odsto delegacija mesnih zajednica, a 3 odsto su bile delegacije društveno-političkih organizacija.

Glasanje se vršilo na osnovu kandidatskih lista koje su utvrđivali zborovi radnih ljudi i građana, i to na osnovu širokog prethodnog postupka evidentiranja ličnosti koje bi došle u obzir da budu kandidovane. Uglavnom je posle svih ovih razmatranja postupno sužavan krug mogućih kandidata, tako da su konačne liste najčešće obuhvatale dvostruko više kandidata nego što će ih biti birano. U pripremanju ovih lista najvažnije je bilo da se postigne što ravnomernija zastupljenost ljudi iz proizvodnje, kao i iz redova omladine i žena.

Kandidacioni zbor u Šestoj mesnoj zajednici opštine Stari grad u Beogradu

Posle svođenja rezultata izbora dobijeni su sledeći rezultati:

U skupštine svih 510 jugoslovenskih opština izabran je 49.071 delegat. Od toga 22.181 delegat izabran je u veća udruženog rada, 13.534 u veća mesnih zajednica i 13.356 u društveno-politička veća.

U skupštine republika i pokrajina izabrano je 1.875 delegata. U veća udruženog rada izabrana su 874 delegata, u veća opština 496 i u društveno-politička veća 505 delegata.

U Skupštinu SFRJ izabrano je ukupno 308 delegata. Od toga je 220 izabrano u Savezno veće, i to na osnovu izbora koji je posle veoma složenog kandidacionog postupka obavljen u svim opštinskim skupštinama, dok je 88 delegata izabrano u Veće republika i pokrajina od strane republičkih i pokrajinskih skupština.

Celokupna izborna aktivnost protekla je u punom demokratskom duhu u znaku snažne političke mobilizacije u borbi za afirmaciju novih ustavnih načela. Svuda su ocenjivani rezultati napora da se dojučerašnja preduzeća konstituišu na novoj osnovi kao zajednice osnovnih organizacija udruženog rada, da se izgradi uloga mesnih zajednica i da se rad svih skupština usaglasi s prirodom delegatskih odnosa. Uporedo s tim pojačana je aktivnost na suzbijanju birokratskih i tehnokratskih otpora ustavnim promenama, kao i pokušaja da se sa grupno-svojinskih, lokalističkih i drugih antisamoupravnih pozicija izvitoperuje smisao ovih promena.

Posle konstituisanja svih opštinskih i republičkih i pokrajinskih skupština i izbora delegata za Skupštinu SFRJ, koji su obavljeni na njihovim sednicama, pristupilo se i konstituisanju najvišeg delegatskog tela u zemlji. To je izvršeno 15. maja. Za predsednika Skupštine SFRJ izabran je Kiro Gligorov, a za potpredsednike Marjan Cvetković, Peko Dapčević, Sinan Hasani, Rudi Kolak i Branko Pešić.

Narednog dana je na zajedničkoj sednici skupštinskih veća izabrano Predsedništvo SFRJ — u novom sastavu. Ovog puta ono je bilo sastavljeno od po jednog predstavnika iz svake republike i pokrajine, a sačinjavali su ga: Cvijetin Mijatović, Vidoje Žarković, Vladimir Bakarić, Fadilj Hodža, Lazar Koiiševski, Edvard Kardelj, Petar Stambolić i Stevan Doronjski. Za predsednika SFRJ, bez ograničenja mandata, izabran je Josip Broz Tito.

U Skupštinu SFRJ izabrano je 308 delegata, u Savezno veće izabrano je 220, a u Veće naroda 88 delegata

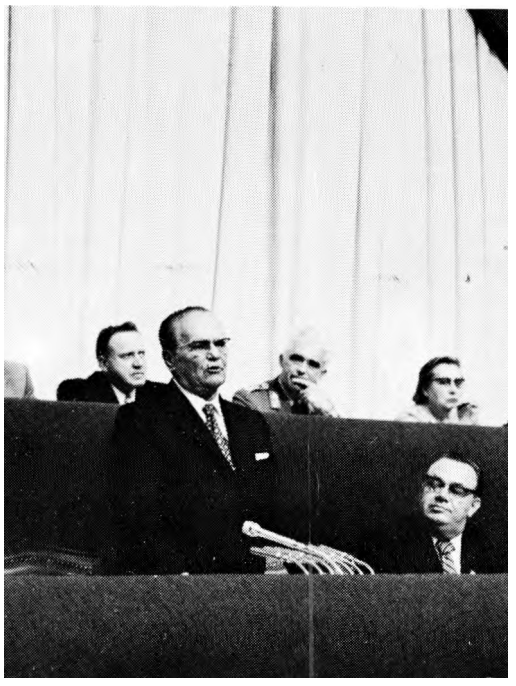

Deseti kongres

Jedno od ključnih mesta u našoj socijalističkoj izgradnji pripada Desetom kongresu SKJ. Ovaj kongres, održan u Beogradu između 27. i 30. maja 1974. godine, označavao je završetak intenzivnih aktivnosti koje je Savez komunista vodio posle Devetog kongresa, naročito u borbi za nove odnose u udruženom radu, a protiv tehnobirokratskih, nacionalističkih i drugih nesamoupravnih tendencija. Na tom putu Savez komunista je zabeležio krupne pobede i stekao nova iskustva, što je sve trebalo idejno-politički uobličiti na Desetom kongresu i ugraditi u politička dokumenta trajnije vrednosti.

S obzirom na ovakav značaj koji se pridavao ovom kongresu, njegovom pripremanju pristupilo se na temeljit način. Još početkom 1973. izabran je Odbor za pripremu kongresa s Veljkom Vlahovićem na čelu, članom Predsedništva SKJ. A već u maju iste godine Predsedništvo SKJ usvojilo je poseban dokument — »Platformu za pripremu stavova i odluka Desetog kongresa«. Dokument je odmah objavljen u velikim tiražima i o njemu je počela opsežna rasprava u celokupnom partijskom članstvu i u najširoj javnosti.

Republički kongresi i pokrajinske konferencije

Od 26. do 28. marta, održan je Šesti kongres SK Bosne i Hercegovine. Na Kongresu, u čijem su radu učestvovala 742 delegata, usvojene su četiri rezolucije.

Zatim je, od 29. do 30. marta, održana Jedanaesta konferencija SK Kosova u čijem je radu učestvovalo 209 delegata. Usvojena je jedinstvena rezolucija o političkim zadacima.

Sedmi kongres SK Slovenije, uz učešće 618 delegata, održan je od 3 do 5. aprila. Pored osnovne rezolucije o zadacima komunista, usvojeno je još pet rezolucija

Od 4. do 5. aprila održan je Šesti kongres SK Crne Gore, u čijem je radu učestvovalo 276 delegata. Usvojena je jedinstvena rezolucija

I na Sedmom kongresu SK Hrvatske, koji je, uz učešće 622 delegata, održan između 7. i 9. aprila doneta je jedinstvena rezolucija o narednim zadacima komunista.

Uz učešće 588 delegata održan je od 10. do 12. aprila Šesti kongres SK Makedonije. Usvojena je jedinstvena rezolucija o narednim zadacima.

Od 18. do 19. aprila održana je Petnaesta konferencija SK Vojvodine u čijem je radu učestvovalo 268 delegata. Kao jedinstveni dokument u svojeni su Zaključci

Sedmi kongres SK Srbije, uz učeš će 897 delegata, održan je od 23. do 25. aprila. Usvojena je Rezolucija o narednim zadacima, a doneto je još 10 akcionih dokumenata.

Platforma je imala četiri poglavlja.

U prvom poglavlju govori se o dubokim ekonomskim i socijalnim preobražajima Jugoslavije i osnovnim pravcima njenog daljeg razvoja; u drugom — o razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa, naročito o izmenama koje su na osnovu ustavnih amandmana nastale u udruženom radu i položaju radničke klase; u trećem — o društvenoj ulozi Saveza komunista i jačanju idejnog i akcionog jedinstva komunista; a u četvrtom — o savremenim procesima u svetu i borbi SKJ za ravnopravne odnose među narodima i principe politike nesvrstavanja. O svim ovim pitanjima izneto je dosta novih zapažanja i produbljenih objašnjenja, tako da je Platforma naišla na veliko interesovanje i umnogome doprinela da pretkongresna aktivnost bude široka i živa.

Pretkongresna aktivnost završila se time što su u toku marta i aprila 1974. u svim republikama i pokrajinama održani kongresi i konferencije Saveza komunista. Na njima su svođeni rezultati dotadašnjih rasprava i utvrđivani osnovni elementi za stavove koji će se zastupati na Desetom kongresu. Republički kongresi i pokrajinske konferencije protekli su u živoj razmeni mišljenja i obilovali su zapaženim istupanjima. Najviše pažnje posvećivano je borbi protiv pokušaja da se sa birokratskih i tehnokratskih pozicija usporavaju započeti procesi ustavnih preobražaja u društveno-ekonomskim i političkim odnosima, da se oživljavaju nacionalističke i anarholiberalističke tendencije i da se umanjuje uloga društveno-političkih organizacija sa Savezom komunista na čelu.

Na svim ovim kongresima i konferencijama izabrani su novi centralni, odnosno pokrajinski komiteti. Izvršene su i izmene i dopune statutarnih odredaba. Za predsednike centralnih, odnosno pokrajinskih komiteta, izabrani su: Branko Mikulić, Mahmud Bakali, France Popit, Veselin Đuranović, Milka Planine, Angel Čemerski, Dušan Alimpić i Tihomir Vlaškalić.

Puno jedinstvo pogleda jugoslovenskih komunista na osnovne pravce daljeg društvenog razvoja i rešavanja svih važnijih pitanja, došlo je do izražaja već na tim kongresima i konferencijama. A ceo ovaj proces izgrađivanja jedinstvene politike u jednoj veoma značajnoj etapi razvoja jugoslovenskog društva mogao je na taj način na bude doveden do uspešnog završetka na Desetom kongresu.

Pred 1.600 delegata i drugih učesnika Kongresa, okupljenih u beogradskoj dvorani »Pionir«, drug Tito je podneo referat »Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji i uloga SKJ«.

U delu referata o promenama u savremenom svetu i o jugoslovenskoj spoljnoj politici rečeno je da narodi sveta ne žele više da žive u starim političkim i ekonomskim odnosima, što nalaže potrebu izgrađivanja jedne nove svetske zajednice u kojoj će oni živeti u miru i moći da kao njeni ravnopravni i slobodni članovi izgrađuju sebi bolji život. Na ovakvim osnovama izrasta politika nesvrstavanja koja stiče sve više pristalica u svetu, a koja u Jugoslaviji ima jednog od najistaknutijih pobornika.

Uz navođenje impresivnih podataka o posleratnom razvoju Jugoslavije, naredni deo referata ukazuje na probleme dalje izgradnje društveno-ekonomskog i političkog sistema, pri čemu se posebno naglašava da će materijalni i kulturni razvoj u narednom periodu u odučujućoj meri zavisiti od uspostavljanja novih društvenih odnosa koji obezbeđuju stvarnu vlast radnog čoveka nad uslovima i rezultatima njegovog rada i nad svim tokovima u ekonomici i društvu. Za uspeh te borbe je od ključnog značaja dalje jačanje političkog uticaja komunista na sva društvena zbivanja i njihovo idejno i akciono osposobljavanje za široko mobilisanje radnih ljudi i građana na zadacima dalje izgradnje novog društva.

U referatu se naglašava da se klasno-revolucionarno jedinstvo snažno potvrdilo na prethodno održanim republičkim kongresima i pokrajinskim konferencijama i da je ono učvršćeno na kursu ja-

Osnovni dokumenti

Deseti kongres je usvojio, kao osnovni dokument. Rezoluciju o daljoj izgradnji socijalističkog samoupravljanja i zadacima Saveza komunista. Ona počinje sledećim stavom:

»Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije obavezuje sve članove, organizacije i rukovodstva SKJ da se, na čelu radničke klase i zajedno sa drugim organizovanim socijalističkim snagama, dosledno i odlučno bore za razvijanje socijalističkih samoupravnih proizvodnih, političkih i drugih društvenih odnosa u kojima će se ukidati klasno društvo i svi oblici potčinjavanja i otuđenosti čoveka i uspostavljati društvo slobodnih asocijacija proizvođača, društvo oslobođenog rada.«

Kao drugi osnovni dokument usvojena je i Rezolucija o zadacima SKJ u borbi za mir, ravnopravnost i međunarodnu saradnju.

Impresivne brojke

Posebnu pažnju privlačile su brojke o posleratnom razvoju koje su prezentirane u Platformi.

Iz njih se vidi da je nacionalni dohodak zemlje za proteklih 25 godina (od 1947. do 1972) povećan za 4 i po puta, i to po prosečnoj godišnjoj stopi od 7 odsto, što je Jugoslaviju svrstavalo na četvrto mesto u Evropi po tempu razvoja, dok je pre rata bila na jednom od poslednjih. Od nekadašnje seljačke zemlje Jugoslavija se preobrazila u industrijsku, sa više od tri petine nepoljoprivrednog stanovništva. Životni standard bio je za 3 i po puta viši nego pre rata. Više od 90 odsto dece bilo je obuhvaćeno osmogodišnjim školovanjem, a oko polovina omladine srednjim. Ukupno su u zemlji bila 254 fakulteta i visoke i više škole.

Isto tako impresivni su bili podaci o izgradnji novih odnosa u udruženom radu i jačanju uloge radničke klase u društvu, kao i o razvoju samog Saveza komunista.

Predsednik Tito otvara Deseti kongres SKJ, održan u Beogradu krajem maja 1974. godine (gore levo)

Edvard Kardelj za kongresnom govornicom (levo)

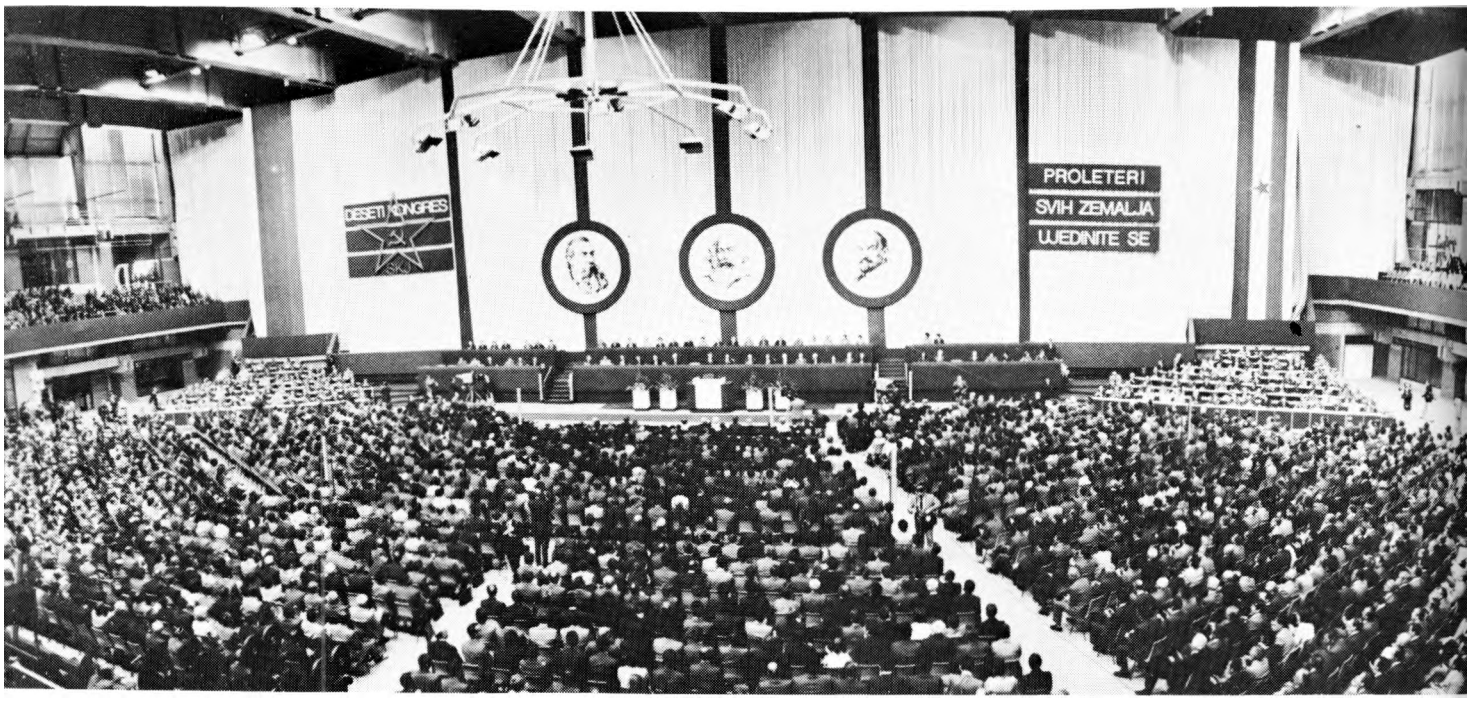

Jednodušna podrška revolucionarnom duhu

U svojoj završnoj reči drug Tito je posebno ukazao na značaj daljeg učvršćivanja jedinstva komunista i svih radnih ljudi:

»Značaj ovog Kongresa je u tome što je na njemu data jednodušna podrška našem revolucionarnom kursu u borbi za odlučujuću poziciju radničke klase i samoupravno udruženog rada, za dalje učvršćivanje ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti, za još veću afirmaciju naše nesvrstane spoljne poli tike, za jačanje vodeće društvene uloge Saveza komunista«.

Na Kongresu je usvojen i novi Statut SKJ. U njemu se potpunije preciziraju prava i obaveze članova, organizacija i rukovodstava, svestranije razjašnjavaju pitanja klasne suštine delovanja komunista i demokratskog centralizma, ukazuje na potrebu stalne borbe protiv dogmatskih i birokratskih tendencija, anarholiberalizma, nacionalizma i frakcionaštva i utvrđuju zadaci u pogledu kadrovskog obnavljanja Saveza komunista i jačanje klasne strukture članstva.

ćanja socijalističkog samoupravljanja, što je istovremeno i osnova nacionalne ravnopravnosti i unutrašnje čvrstine višenacionalne zajednice. U vezi s tim se kaže da je samoupravljanje preduslov te ravnopravnosti, ali i da se ni ono ne bi bez nje moglo razvijati u višenacionalnoj zajednici. Iz toga proizlazi da izgrađivanje Federacije na osnovu novog Ustava zahteva odlučnu borbu za ostvarivanje socijalističkih samoupravnih odnosa u svakoj republici i pokrajini.

U diskusiji.su kritički razmotrena iskustva u radu komunista i njihovih organizacija u periodu između dva kongresa.

Pored osnovnih rezolucija Kongres je usvojio i 16 posebnih rezolucija: o zadacima u ostvarivanju Ustava; o idejnom, organizacionom i kadrovskom jačanju; o opštenarodnoj odbrani, bezbednosti i društvenoj samozaštiti; o ostvarivanju ekonomske stabilizacije; o socijalističkom samoupravnom razvoju poljoprivrede; o socijalnoj politici; o zapošljavanju; o stambenoj politici; o samoupravnom preobražavanju obrazovanja; o zadacima u kulturi; o razvoju nauke i još neke. Doneta je i posebna rezolucija povodom nekih teritorijalnih pretenzija prema našoj zemlji koje su izražene u tadašnjim notama italijanske vlade.

U svim ovim rezolucijama osnovno polazište bilo je da izgradnja socijalističkog samoupravnog društva ne sme biti za komuniste stvar samo opštih izjašnjavanja, već mora postati pitanje svakodnevne aktivnosti. Tu potrebu sve neposrednije nalaže sam život čiji se problemi ne mogu više uspešno rešavati na tlu starih odnosa. Na ovo posebno ukazuje Rezolucija o ostvarivanju Ustava ıı kojoj se insistira na stalnom produbljivanju samoupravnih odnosa u udruženom radu, kao i u ćelom sistemu društvenog odlučivanja.

Na Kongresu je usvojen i novi Statut SKJ. U niemu se potpunije preciziraju prava i obaveze članova, organizacija i rukovodstava, svestranije razjašnjavaju pitanja klasne suštine delovanja komunista i demokratskog centralizma, ukazuje na potrebu stalne borbe protiv dogmatskih i birokratskih tendencija, anarholiberalizma, nacionalizma i frakcionaštva i utvrđuju zadaci u pogledu kadrovskog obnavljanja Saveza komunista i jačanje klasne strukture članstva.

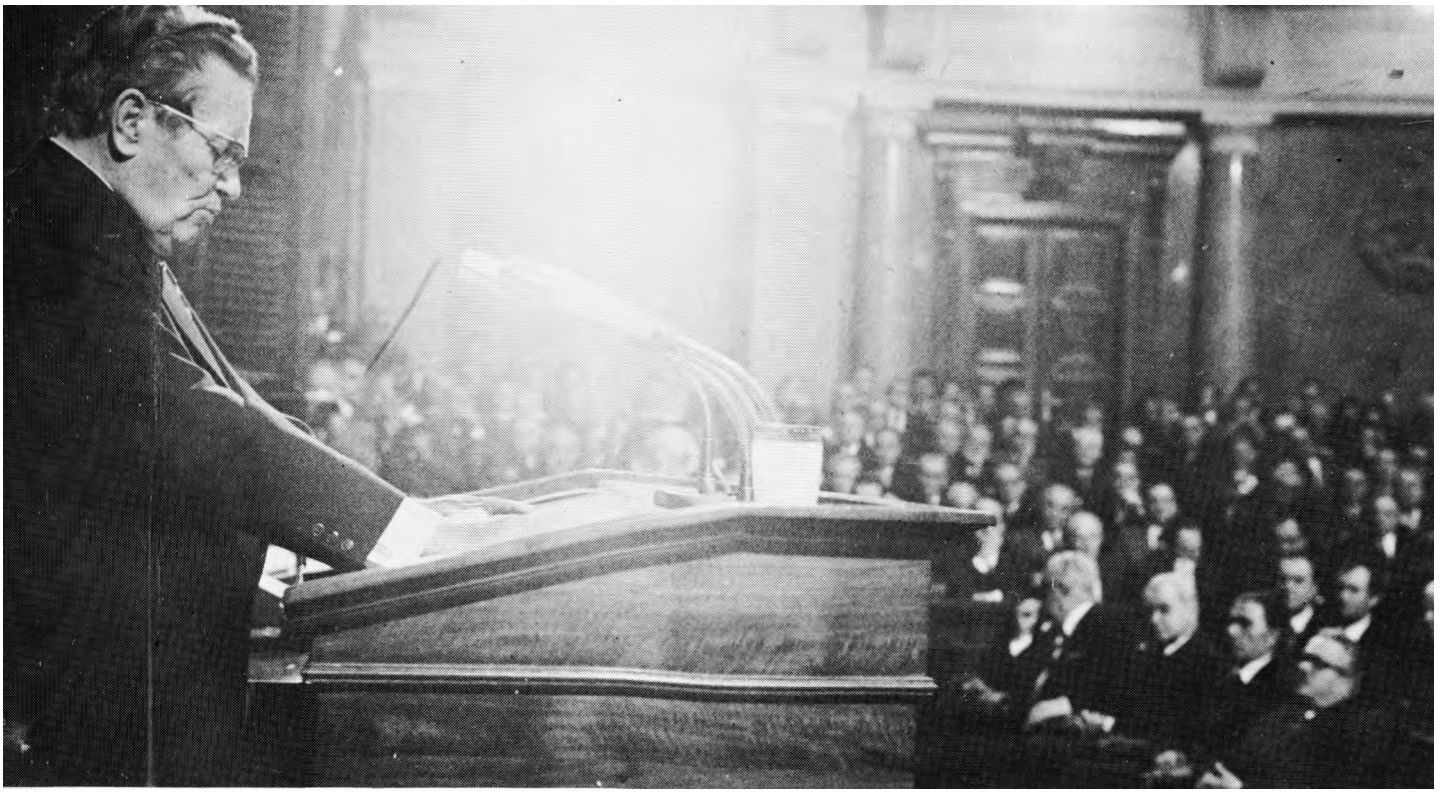

Izveštaj Predsedništva SFRJ

Opsežan izveštaj o unutrašnjoj i spoljnoj politici, koji je Predsedništvo SFRJ novembra 1976. godine uputilo Skupštini SFRJ, omogućavao je da se temeljito sagledaju rezultati i problemi razvitka zemlje u proteklih pet godina.

Govoreći o velikim dostignućima u tom razvitku, predsednik Tito je, obrazlažući ovaj dokument u Skupštini, istakao da ona izražavaju kontinuitet naše revolucije i jedinstvenu rešenost svih naših radnih ljudi da se još više angažuju na zadacima izgradnje novog socijalističkog samoupravnog društva. »Oslanjajući se na sopstvene snage, kao i u svim fazama naše revolucije, naši radni ljudi sa spokojstvom i čvrstinom nastavljaju izgradnju socijalističke samoupravne zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije, veliko djelo i sigurnu garanciju naše srećnije budućnosti«, — zaključio je drug Tito svoje izlaganje.

U izveštaju Predsedništva posebno je govori o snažnim procesima koji su, saglasno ustavnim načelima, pokrenuti u ćelom društvu, tako da se na osnovu novih odnosa u udruženom radu i delegatskog odlučivanja sve više ostvaruju uslovi da radni ljudi uzimaju neposredno u svoje ruke sve poluge upravljanja sredstvima za proizvodnju i rezultatima rada. Ukazano je na krupne teškoće i snažne otpore na koje se još nailazi u konstituisanju osnovnih organizacija udruženog rada i njihovom povezivanju na samoupravnim i dohodovnim osnovama, na ozbiljne smetnje koje proiziiaze iz nedograđenosti društveno-ekonomskog i političkog sistema, kao i na pojave nesnalaženja u delovanju organizovanih socijalističkih snaga. Ali, kako se zaključuje, i pored svega su u proteklom periodu učinjeni odlučujući prodori u društvenim preobražajima i u izgrađivanju vodeće uloge radnih ljudi u proizvodnji i društvu. Na toj osnovi dalje su učvršćivani odnosi ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije i njihove zajedničke odgovornosti za poslove u Federaciji.

Porast standarda

Ukupan porast životnog standarda je u proteklom petogodišnjem periodu iznosio preko 30 odsto. Broj automobila i drugih trajnih dobara široke potrošnje u prošeku je udvostručen. Broj televizora je povećan za 71 odsto, a tiraž odštampanih knjiga za 40 odsto. Napravljeno je i upoređenje o uticaju sve boljeg životnog standarda i zdravstvene zaštite na trajanje veka Jugoslovena, pa je navedeno da je za protekle dve decenije ljudski vek produžen za jednu deceniju.

Plenarne sednice Desetog kongresa održane su u novosagrađenoj hali »Pionir« u Beogradu (levo gore)

Predsednik Tito, novembra 1976. godine, podnosi Skupštini Jugoslavije izveštaj Predsedništva SFRJ (gore)

Helsinki, leto 1975: značajan trenutak istorije

Predsednik Tito sa članovima jugoslovenske delegacije u Helsinkiju — Edvardom Kardeljem, Milošem Minićem i Lazarom Mojsovim (gore). Snimak jednog plenarnog zasedanja ministarskog sastanka 1977. godine u Beogradu, u Centru Sava (dole)

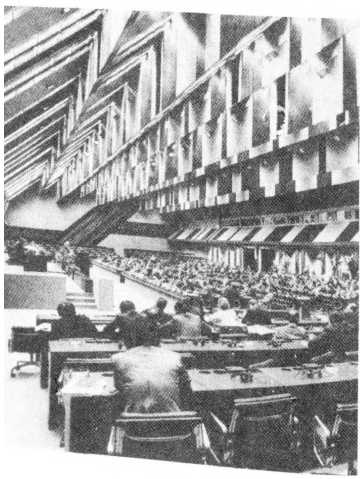

Trenutak istorije na jedinstvenom sastanku 33 evropske zemlje i < SAD i Kanade od 30. jula do 1. avgusta 1975. godine u Helsinkiju, glavnom gradu Finske, bio je upravo trenutak kada je Povelju o evropskoj bezbednosti i saradnji potpisivao predsednik SFRJ Josip Broz Tito.

Jer, od svih šefova država i vlada koji su takođe potpisali Završni dokument ove Konferencije — namenjen stvaranju sveta bez ratova, bilo velikih bilo malih, i bez neravnopravnosti naroda, političke ili privredne, kulturne ili socijalne i bez sejanja mržnje, bez mešanja u tuđe unutrašnje poslove, bez pritisaka ma koje vrste, bez nasrtanja na ustanovljene državne granice — samo je Josip Broz Tito bio aktivni učesnik oba svetska rata, oba puta na poprištima strašnih višegodišnjih borbi, i samo je on bio tu iz redova lidera antihitlerovske koalicije, a istovremeno decenijama već i nosilac zamisli o svetu bez kolonija, bez blokova, bez hladnih ratova, bez veštačkih jazova, o svetu izgrađenom po načelima kakvim je privržena Jugoslavija sa još stotinak vanblokovskih, nesvrstanih zemalja.

Predsednik Tito je, dakle, potpisao Evropsku povelju kao čovek i državnik koji je, s nekoliko generacija Evropljana, prošao i naj neposredni je doživeo sva stradanja i iskušenja sadašnjeg stoleća što su ovaj kontinent, na kraju, navela da potraži puteve ka sasvim drugačijem vremenu i sasvim drugačijim odnosima — i međuevropskim, i u svetu uopšte. A potpisao je Povelju u Helsinkiju i kao istaknuti inicijator takvih traženja.

Tito je završetak višegodišnjih razgovora o bezbednosti i saradnji u Evropi ocenio, u svom veoma zapaženom govoru u Helsinkiju, kao početak jednog procesa, a ne kao njegov kraj, kao obavezu o izgradnji novih odnosa koja prevazilazi granice jednog kontinenta, koja pretpostavlja primenu postavljenih načela i u odnosima sa zemljama bilo kog drugog područja sveta.

»Po onome kako je konferencija tekla i šta su na njoj svečano izjavljivali predstavnici tolikog broja zemalja, ona je dala i više nego što se moglo očekivati«, — rekao je predsednik Tito na aerodromu u Surčinu, kada je stigao iz Helsinkija. »Naravno, konačni sud o značaju konferencije daće vrijeme koje je pred nama i u kome će se vidjeti koliko su države-učesnice stvarno spremne i sposobne da svoja obećanja i zaključke realizuju.«

Za prve sledeće razgovore o zaključcima iz Helsinkija, i za sagledavanje i novih pravaca aktivnosti u jačanju bezbednosti i unapređivanju saradnje u Evropi, određena je bila 1977. godina i odabrani Jugoslavija i Beograd da budu domaćini, što je neosporno bio znak priznanja doprinosu koji je naša zemlja pružila u svim fazama pripreme sastanka u Helsinkiju.

Ova odredba o kontinuitetu Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi nalazi se u Petom poglavlju Završnog akta. Četiri prethodna su:

Prvo — Bezbednost Evrope, sa sledećim načelima: (1) suverena jednakost i poštovanje prava obuhvaćenih pojmom suverenosti; (2) uzdržavanje od pretnje silom i od upotrebe sile; (3) nepovredivost granica; (4) teritorijalni integritet država; (5) rešavanje sporova u miru; (6) nemešanje u unutrašnje stvari drugih; (7) poštovanje prava čoveka i osnovnih načela slobode; (8) jednaka prava i samoopredeljenje naroda; (9) međudržavna saradnja; (10) savesno pridržavanje odredaba međunarodnog prava. Kako je jačanje poverenja jedna od bitnih pretpostavki, u ovom poglavlju se nalazi i pristanak vlada-potpisnica da se međusobno unapred obaveštavaju o preduzimanju vojnih manevara;

Drugo — Privredna i naučno-tehnička saradnja: izražena je spremnost na saradnju u ovoj oblasti, i njeno produbljivanje i takvim vidovima kao što je, na primer, industrijska kooperacija, a podržane su odluke UN što govore o nužnosti većeg sarađivanja sa zemljama u razvoju. U ovom poglavlju se razmatraju i druga pitanja: položaja radnika-migranata, zaštite čovekove sredine, saradnje u turističkim poslovima itd.;

Treće — Bezbednost i saradnja u Sredozemlju: zemlje-potpisnice su se izjasnile za protezanje važnosti deset načela iz Prvog poglavlja i na područje Mediterana i za unapređivanje dobrosusedske saradnje s njegovim zemljama;

Četvrto — Saradnja u humanitarnim i drugim oblastima: iznesena je namera da se primene predloži dati u pogledu ponovnog okupljanja razdvojenih porodica, omogućavanja sklapanja brakova i, uopšte, širih i slobodnijih kontakata među građanima raznih država; treba da bude poboljšano i međusobno informisanje, da se štampa i publikacije slobodnije rasturaju, da se više sarađuje u oblastima kulture, obrazovanja, izdavačke delatnosti. Prvi put je ovde značaj kulture nacionalnih manjina bio razmatran i kao bitan element dobre međudržavne saradnje.

Sastanak ministara inostranih poslova 35 zemalja koje su bile zastupljene na glavnoj konferenciji u Helsinkiju održan je u Beogradu od 15. juna 1977. do početka marta 1980.

Trenutak potpisivanja sporazuma: savezni sekretar za inostrane poslove Miloš Minić (gore) i ministar spoljnih poslova Mariano Rumor

Osimski sporazumi sa Italijom

Godinu dana jugoslovensko-italijanskih pregovora, vođenih u tišini i obostranom raspoloženju da se što uspešnije okončaju, dali su krajem 1975. jedan veoma svetao datum u povesti međusobnih odnosa dveju susednih zemalja na Jadranu.

Desetog novembra uveče, u zamku na bregu Sv. Petra, u Osimu, kod Ankone, potpredsednik Saveznog izvršnog veća i savezni sekretar za inostrane poslove, Miloš Minić, i njegov domaćin, Marijano Rumor, italijanski ministar spoljnih poslova, potpisali su tri veoma važna dokumenta, poznata pod zajedničkim nazivom Osimskih sporazuma. To su (1) ugovor o jugoslovensko-italijanskim granicama na kopnu i moru, o manjinama i državljanstvu, (2) instrumenti o privrednoj saradnji i (3) završni akt o ostvarivanju odredaba prethodna dva sporazuma.

Time je stavljen van snage Londonski memorandum o saglasnosti od 5. oktobra 1954. godine, a s njim i prateći Specijalni statut koji govori o pravima manjina.

Novim ugovorom su naša zemlja i Italija konačno utvrdile graničnu liniju u onom delu što nije bio naveden u Mirovnom ugovoru od 10. februara 1947. godine.

Potvrđena su bila prava manjina i ustanovljena njihova zaštita na nivou koji je bio određen Specijalnim statutom,

Postignut je sporazum o regulisanju državljanstva, s dogovorom da se u najskorije vreme zaključe i aranžmani o obeštećenju lica s pravom na preseljenje, i o raznim vidovima njihovog socijalnog osiguranja i penzija.

Dogovoreno je bilo stalno unapređivanje privredne saradnje, u šta spada i izgradnja zajedničke slobodne industrijske zone i drugo.

Po svojim jasno definisanim temeljnim načelima, Osimski dokumenti su pružili, samo tri meseca posle sastanka šefova evropskih država i vlada, kao i SAD i Kanade, u Helsinkiju, na Konferenciji o bezbednosti i saradnji u Evropi, očigledan dokaz i primer kako se može i kako valja raditi za mir u Evropi i u svetu.

Učesnici Konferencije
u Kolombu

U radu Pete konferencije nevsrtanih zemalja u Kolombu učestvovale su delegacije sledećih punopravnih članova pokreta: Avganistana, Alžira, Angole, Argentine, Bahreina, Bangladeša, Benina (nekadašnjeg Dahomeja), Botsuane, Burme, Burundija, Butana, Centralno-afričke Republike, Čada, Egipta, Ekvatorijalne Gvineje, Etiopije, Gabona, Gambije, Gane, Gornje Volte, Gvajane, Gvineje, Gvineje-Bisao, Indije, Indonezije, Iraka, Jamajke, Jemenske Arapske Republike (Severni Jemen), Jemenske Narodne Demokratske Republike (Južni Jemen), Jordana, Jugoslavije, Kameruna, Kampučije (ranije Kambodže), Katara, Kenije, Kipra, Komora, Konga, Demokratske Narodne Republike Koreje (Severna Koreja), Kube, Kuvajta, Laosa, Lesota, Libana, Liberije, Libije, Malavija, Maldivske Republike, Malezije, Malgaške Republike, Malija, Malte, Maroka, Mauritanije, Mauricijusa, Mozambika, Nepala, Nigera, Nigerije, Obale Slonovače, Omana, Palestinske oslobodilačke organizacije, Paname, Perua, Ruande, Sao Tome i Prinčipea, Saudijske Arabije, Sejšela, Senegala, Sijere Leone, Singapura, Sirije, Somalije, Sudana, Svazilenda, Šri Lanke, Tanzanije, Togoa, Trinidada i Tobaga, Tunisa, Ugande, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Vijetnama, Zaira, Zambije i Zelenortske Republike.

Bili su i posmatrači iz deset zemalja: Barbadosa, Bolivije, Brazila, Ekvadora, Grenade, Kolumbije, Meksika, Salvadora, Urugvaja i Venecuele.

Kao gosti, na Konferenciji su bili predstavnici Austrije, Filipina, Finske, Portugalije, Rumunije, Švajcar*ske i Švedske, kao i delegati 12 međunarodnih organizacija i oslobodilačkih pokreta.

Kolombo 1976: peti sastanak nesvrstanih država ili vlada

Veliki sastanak pokreta nesvrstanih u Kolombu, glavnom gradu Šri Lanke, gde su se bili okupili predstavnici 103 zemlje, 10 oslobodilačkih pokreta i delegati nekoliko međunarodnih organizacija u leto 1976. godine, trajao je od 16. do prvih posleponoćnih časova I 20. avgusta. Imao je 10 plenarnih sednica i mnogo drugih zvani- I čnih i nezvaničnih prilika za razmenu mišljenja, posle čega su šefovi država ili vlada, rešenih da vode vlastitu, nezavisnu, politiku i budu izvan blokovskih saveza — usvojili veliki broj veoma zna-] čajnih dokumenata: novi Akcioni program, dve deklaracije, jednu političku a drugu posvećenu svetskoj privrednoj problematici, i 16 posebnih odluka i rezolucija.

Peti sastanak vodećih državnika nesvrstanih zemalja ponovo je manifestovao snagu njihovog pokreta kao samostalnog i nezamenjivo važnog činioca u rešavanju međunarodnih problema i u razvoju međudržavnih odnosa.

Konferencija u Kolombu je »snažno istakla da je nesvrstanost svjetska politika sa cjelovitim pogledom na međunarodne odnose i puteve rješavanja problema sa kojima je suočena cijela međunarodna zajednica«, — izjavio je predsednik Tito po povratku u Jugoslaviju, u Puli, gde mu je bio priređen veličanstven doček.

»Što je najbitnije«, — rekao je predsednik Tito »potvrđena je saglasnost o najvažnijim međunarodnim pitanjima i potrebi jedinstva i solidarnosti kao preduslovu uspješnog uticanja na tok događaja u svijetu. Pokazalo se da su korjeni jedinstva duboki i da su zajednički ciljevi i interesi nesvrstanih zemalja daleko jači od razlika u gledanjima na pojedina pitanja. Te razlike nisu ni došle do nekog posebnog izražaja na konferenciji, niti su u bilo kome momentu dovodile u pitanje njen puni uspjeh. Štavise, konferencija je doprinijela stvaranju klime i za realnije sagledavanje bilateralnih problema i njihovo rješavanje u duhu onih principa za koje se politika nesvrstanosti uvijek zalagala.

»Debata na konferenciji dala je svestranu i sadržajnu analizu sadašnjih međunarodnih odnosa. Ona je bila okrenuta suštinskim političkim i ekonomskim problemima. U odlukama koje su donesene izražava se spremnost svih učesnika da se angažu ju i preuzmu svoj dio odgovornosti u njihovom sprovođenju.

»Te odluke su sadržane u Političkoj i Ekonomskoj deklaraciji i Akcionom programu. U suštini to je dalja razrada osnovnih postavki politike nesvrstanosti u skladu sa sadašnjim međunarodnim uslovima. Naglašeno je da je u stalnom porastu uloga nesvrstanih zemalja u borbi za korjenito mjenjanje neravnopravnih međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa.«

Koliko je širok bio raspon razmatranih pitanja, govori j spisak dokumenata koji su bili usvojeni pored onih već pomenutih glavnih — Akcionog programa i dveju deklaracija. Donesene su bile odluka o sastavu i mandatu 25-članog Koordinacionog odbora, koji će usmeravati aktivnost nesvrstanih zemalja između dva sastanka njihovih šefova država ili vlada, te rezolucije o Južnoj Africi, o fondu solidarnosti u podršci oslobođenju Južne Afrike, o Namibiji, o nepriznavanju južnoafričkih bantustana, o rasnoj diskriminaciji i aparthejdu na afričkom kontinentu, o aparthejdu u sportu, o komorskom ostrvu Majot, o palestinskom problemu, o izveštaju Komiteta UN za ostvarenje neotuđivih prava palestinskog naroda, o Indijskom okeanu kao zoni mira, o razoružanju, o radu Ujedinjenih naroda, o korišćenju prava na veto u Savetu bezbednosti, o molbi Angole da bude primljena u svetsku organizaciju, o pulu novinskih agencija nesvrstanih zemalja, o čuvanju uspomene na borce poginule za slobodu, o korejskom pitanju, o mandatu predsedavajućeg konferencije, o osnivanju banke zemalja u razvoju, o novom međunarodnom monetarnom poretku, o privrednim odnosima između zemalja u razvoju i razvijenih država, o povratku umetničkih dela zemljama iz kojih su bila iznesena, o saradnji zemalja u razvoju u proizvodnji, snabdevanju i distribuciji farmaceutskih proizvoda, o namirnicama i poljoprivrednoj proizvodnji, o robnom prometu, o ekonomskom komitetu, o stalnom suverenitetu nad nacionalnim izvorima na okupiranim arapskim teritorijama, o pomoći u slučaju nepogoda i drugih sličnih situacija, o specijalnim merama u korist zemalja koje nemaju izlaz na more, o kompenzacijama u pogledu posledica rata.

Do ove konferencije u Kolombu, u raznim drugim gradovima nesvrstanog dela sveta sastajao se Koordinacioni biro u svom ranijem, nešto užem sastavu, od 17 članova, a bilo je i posebnih sastanaka poput jednog u Beogradu, u septembru 1974. godine, na kome su predstavnici zemalja-članica pokreta razmatrali sprovođenje programa akcija, i jednog u Limi, gde su se u avgustu 1975. okupili ministri spoljnih poslova i usvojili 14 dokumenata.

»Jugoslavija je, kako u pripremama, tako i na samoj konferenciji, aktivno učestvovala. Dala je niz konkretnih prijedloga i inicijativa, koji su ocjenjeni kao značajan konstruktivan doprinos, naročito u jačanju jedinstva i što bolje međusobne saradnje. Mi ćemo i ubuduće djelovati u tom pravcu, jer smo ubjedeni da od toga u najvećoj mjeri zavise uloga i akciona sposobnost nesvrstanih zemalja« — izjavio je predsednik Tito u Puli, kada se vratio iz Kolomba.

Na slici: predsednik Tito sa jugoslovenskom delegacijom u kojoj su bili Cvijetin Mijatović, Stane Dolane, Miloš Minić i Berislav Šef er — snimljeni u Šri Lanki, glavnom gradu domaćina Pete konferencije šefova nesvrstanih država ili vlada

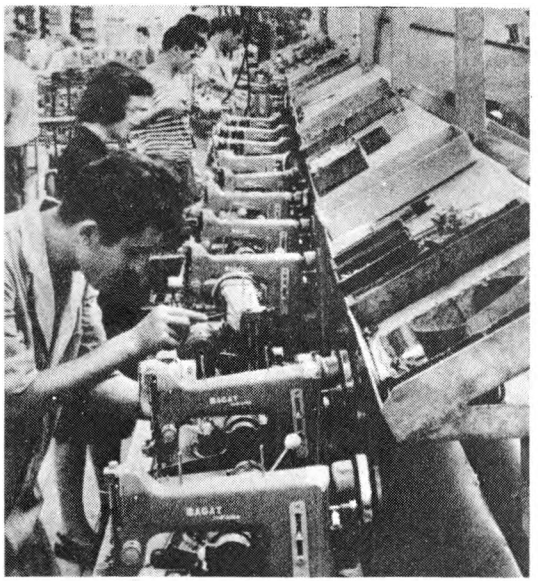

Predsednik Republike Josip Broz Tito potpisuje Zakon o udruženom radu, neposredno posle usvajanja ovog istorijskog dokumenta (desno)

Nakon usvajanja ZUR-a u svim kolektivima širom zemlje prišlo se dopuni i usaglašavanju normativnih i samoupravnih akata ovom istorijskom dokumentu. Iz fabrike šivaćih mašina »Bagat« u Zadru (gore) i detalj iz velikog tekstilnog kombinata »Teteks« Tetovo (dole)

Zakon o udruženom radu

Posle polugodišnje diskusije, koja je vođena u svim društvenim sredinama, Skupština SFRJ usvojila je Zakon o udruženom radu. Bio je to ceo kodeks normi kojima su razrađena i institucionalno uobličena ustavna načela o odnosima u udruženom radu. Za taj zakon drug Tito je, posle njegovog usvajanja, rekao da predstavlja izuzetno značajan doprinos jačanju stabilnosti jugoslovenskog samoupravnog društva kome se na taj način otvaraju jasne perspektive za dalji razvoj. A u svom intervjuu »Borbi« drug Kardelj je istakao da smo ovim zakonom ušli u dosta zrelu fazu razvoja samoupravnog socijalističkog društva, a time i jednog novog tipa demokratije — samoupravne demokratije.

Zakon je izglasan na zajedničkoj sednici Saveznog veća i Veća republika i pokrajina 25. novembra 1976. Obrazloženje je dao predsednik Skupštine Kiro Gligorov. Govoreći o značaju zakona, on je rekao da se njime razrađuju načela novog jugoslovenskog Ustava, pre svega ona koja se tiču ključnih pitanja položaja rad nih ljudi u socijalizmu i njihovog neprikosnovenog prava da upravljaju sredstvima za proizvodnju i plodovima svog rada.

Rad na pripremi zakona trajao je dve godine. U poslednjoj fazi, kada se razvila opštenarodna diskusija, posebna redakciona komisija Skupštine SFRJ počela je da sređuje i ugrađuje u prvobitni tekst zakona mnogobrojne predloge koji su stizali iz cele zemlje. Komisiji je stiglo više hiljada ovakvih predloga od kojih je veći deo uzet u obzir. Na osnovu toga je više od trećine ukupnog broja članova tog prvobitnog teksta pretrpelo promene. A uneta su i 24 nova člana. Tako je na kraju dobijen konačan zakonski predlog od 670 članova.

Zakon je podeljen na pet delova.

U prvom delu obrađena su osnovna načela kojima se utvrđuje vlast radnih ljudi nad sredstvima za proizvodnju i celokupnim dohotkom koji se tim sredstvima ostvaruje. Drugi deo posvećen je pitanjima sticanja dohotka, načina na koji se njime upravlja u organizacijama udruženog rada i načina njegovog raspoređivanja po osnovnim namenama — za ličnu potrošnju, investicije i opštedruštvene potrebe. U trećem delu se govori o problemima samo-

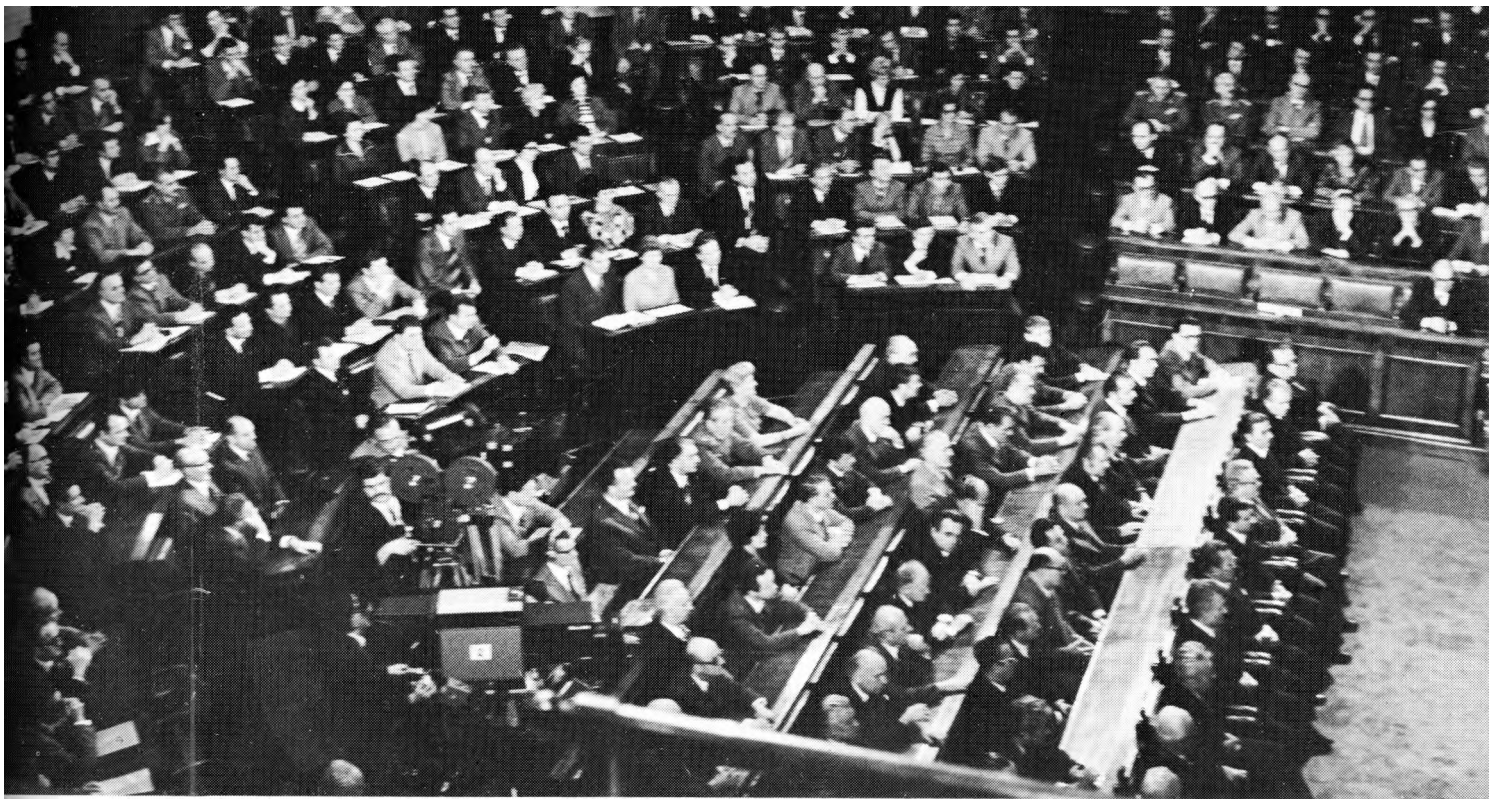

upravnog organizovanja, o načinu konstituisanja osnovnih samoupravnih organizacija, o njihovom udruživanju u složenije i oblicima povezivanja između proizvodnje, prometa, bankarstva i drugih delatnosti. Četvrti deo se odnosi na mehanizam samoupravnog odlučivanja, probleme informisanja, odgovornosti predstavničkih tela, radničke kontrole i zaštite samoupravljanja. A u petom delu su kaznene odredbe za slučaj kršenja samoupravnih normi.

Zakon o udruženom radu obuhvata probleme samoupravljanja u svim društvenim delatnostima i službama, kao i oblike povezivanja i udruživanja na osnovu uzajamno utvrđenih prava i obaveze i zajedničke kontrole nad svakim dinarom koji se iz ostvarenog dohotka izdvaja za pojedine društvene namene. Njime se dobrim delom regulišu i prava seljaka, zanatlija i drugih privatnih profesija. Za njih se predviđaju konkretniji vidovi povezivanja i udruživanja sa društvenim sektorom.

Iako se u Zakonu polazi od toga da su sami radnici najbolji branioci svojih samoupravnih prava, Zakon o udruženom radu ipak predviđa pojačanu zaštitu samoupravljanja i društvene svojine. Bliže su utvrđene funkcije pravobranilaca samoupravljanja i sudova udruženog rada koji imaju zadatak da brzo i bez uobičajenog pravnog formalizma intervenišu protiv svake povrede samoupravnih prava.

Značajne kompetencije su predviđene i za skupštine društveno-političkih zajednica, pre svega, opštinske skupštine. Ukoliko u nekoj organizaciji udruženog rada nastanu krupniji poremećaji samoupravnog mehanizma, kao i u upravljanju društvenim sredstvima, opštinske skupštine imaju pravo da intervenišu, pa i da raspuste radnički savet i smene direktora, odnosno da imenuju privremene organe koji će obavljati poslove dok se stanje ne sredi. Svakako, Zakon dopušta ovakve intervencije samo u striktno predviđenim uslovima, pa i to na osnovu posebne procedure koja se mora sprovesti u skupštini društveno-političke zajednice.

Zakon o udruženom radu predstavljao je krupan događaj u našem društvenom životu. U toku njegovog pripremanja, a pogotovo posle njegovog usvajanja, u svim fabrikama i drugim radnim sredinama pokrenute su široke aktivnosti, usmerene na to da se svuda ocenjuju rezultati u razvitku samoupravne prakse i utvrde nova normativna, organizaciona i druga rešenja.

Osnovne odredbe

Radnici u ostvarivanju svog vladajućeg položaja u udruženom radu i društvu, slobodno, neposredno i ravnopravno, u odnosima samoupravne demokratske povezanosti, uzajamne zavisnosti, odgovornosti i solidarnosti i u odnosima ravnopravnosti naroda i narodnosti, upravljaju svojim i ukupnim društvenim radom u osnovnoj i drugim organizacijama udruženog rada, drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama i u društvu u celini.

Socijalističkim samoupravnim društveno-ekonomskim odnosima u udru ženom radu obezbeđuje se da radnici, na osnovu prava rada društvenim sredstvima i jednakih prava, obaveza i odgovornosti u pogledu sredstava za proizvodnju i drugih sredstava društvene reprodukcije u društvenoj svojini, upravljaju u svom, zajedničkom i opštem društvenom interesu, svojim radom, uslovima i rezultatima svog rada.

U uređivanju opštih uslova rada i usklađivanju, usmeravanju i društvenom planiranju u udruženom radu, učestvuju radnici i putem svojih delegacija i delegata u skupštinama društveno-političkih zajednica, u okviru njihovih ustavom i zakonom, odnosno statutom utvrđenih prava i dužnosti.«

(Član 1. Zakona o udruženom radu)

Zajednička sednica Saveznog veća i Veća republika i pokrajina održana je 25. novembra 1976. godine na kojoj je usvojen Zakon o udruženorh radu (gore)

Plan 1976-1980.

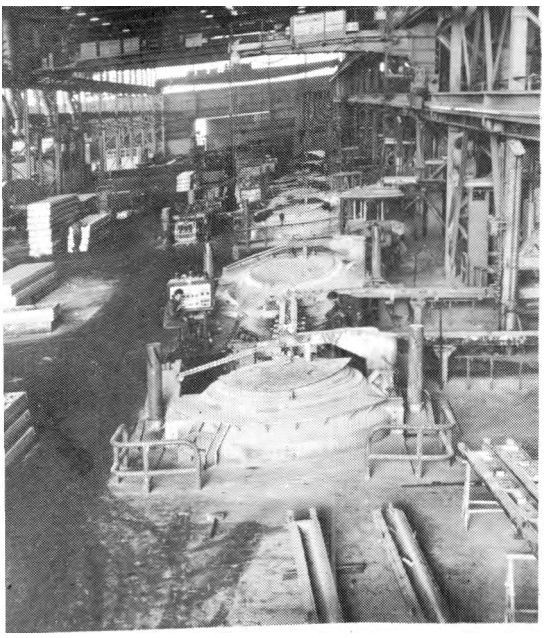

Novim Petogodišnjim planom bilo je predviđeno da se poveća proizvodnja sirovina koje smo ranije uvozili. Posebna pažnja bila je poklonjena proizvodnji obojenih metala. Prošireni su kapaciteti za preradu glinice u aluminijum. Livnica aluminijuma »Boris Kidrič« u Šibeniku (gore)

Fabrika »Natron« u Maglaju preuzela je na sebe veliku obavezu, da u novom Petogodišnjem planu obezbedi dovoljno ambalaže za veštačka đubriva i ostale kemijske proizvode

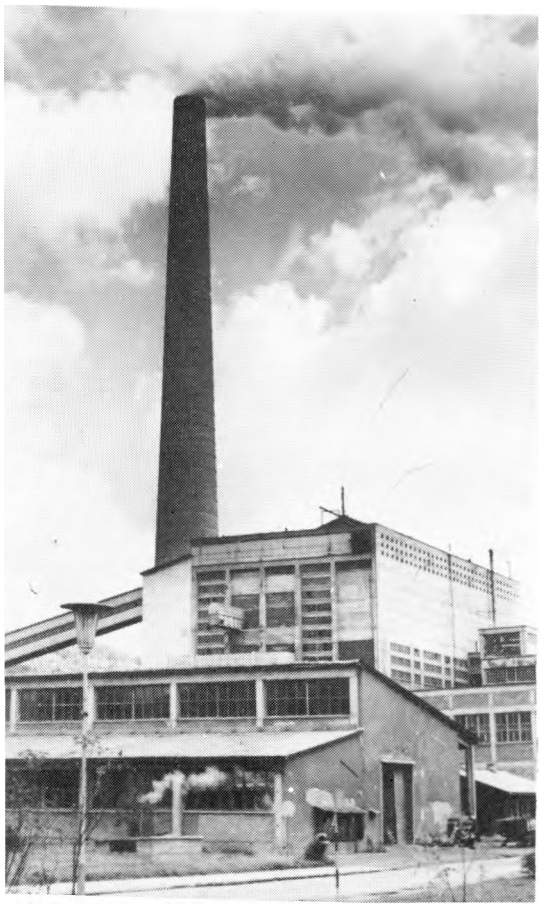

Sredinom sedamdesetih godina naša zemlja se našla pred novom etapom razvojne politike u kojoj je trebalo pojačati napore za stabilizovanje privrede i tržišta i podići na viši nivo racionalnost u korišćenju raspoloživih potencijala. Radilo se najviše o tome da se na osnovama ustavnih načela o odnosima u udruženom radu ovi napori usmere ka rešavanju osnovnog zadatka — nastavljanja privredne ekspanzije u uslovima stabilnosti. A to je zahtevalo da se celokupna razvojna politika počne doslednije izgrađivati na osnovama samoupravnog udruživanja i dohodovnog povezivanja, tako da što više same osnovne organizacije udruženog rada postanu nosioci odgovornosti i kontrole nad sredstvima i ulaganjima.

Sve to trebalo je da bude izraženo u Srednjoročnom planu razvoja Jugoslavije za period od 1976. do 1980. godine.

Ovaj plan usvojen je u Skupštini SFRJ jula 1976. Njegovim projekcijama predviđeno je da stopa rasta društvenog proizvoda iznosi u prošeku 7 odsto, od toga u industriji 8 a u poljoprivredi 4 odsto. S obzirom na sve izraženije stagnantne tendencije, koje su se u to vreme ispoljavale na svetskom tržištu, planirani tempo rasta označavao je veoma smelu prognozu. Isto tako smela su bila i predviđanja da će se lični dohoci povećavati po prosečnoj godišnjoj stopi od 6 odsto, a investicije po stopi od 8,5 odsto.

U razvojnoj politici trebalo je obezbediti da se pojačanim ulaganjima u energetske i sirovinske izvore uspostavlja veća usklađenost u strukturi proizvodnih snaga zemlje i povoljniji položaj naše privrede u međunarodnoj razmeni i podeli rada. Posebno mesto u tome dobila su ulaganja u nove elektrane, proširivanje metalurških kapaciteta, modernizovanje železnica i ostale »teške« investicije koje angažuju zamašna sredstva, a sporije se aktiviraju. Tako je samo za razvoj energetike bilo predviđeno dve petine ukupnih sredstava namenjenih investicijama u industriji.

Ovako veliko naprezanje jugoslovenske privrede nije smelo da se oseti na životnom standardu, a ni na stabilnosti. U planu se računalo sa efektima boljeg korišćenja raspoloživih sredstava. Pri tom se naročito imala u vidu činjenica da je u prethodnoj deceniji preko 70 odsto mašina i postrojenja izbačeno iz upotrebe i zamenjeno novim, tako da je dostignut dosta visok tehnološki nivo u razvoju privrede, u čemu je naročito prednjačila industrija u kojoj je preko dve trećine oruđa za rad bilo automatizovano ili poluautomatizovano. Istovremeno, dostignut je visok nivo kvalifikacione osposobljenosti zaposlenih, među kojima je oko 60 odsto već imalo srednje ili više stručno obrazovanje.

Da bi se svi ti potencijali aktivirali na najbolji način postavilo se kao najvažnije da se u duhu ustavnih načela o udruženom radu svuda uspostavljaju odnosi neposredne zainteresovanosti i odgovornosti radnih ljudi za sudbinu svakog dinara koji se izdvaja za investicije, pogotovo one koje treba da budu finansirane putem udruživanja i zajedničkih ulaganja. U srednjoročnom planu je značaj ovih samoupravnih procesa istaknut na prvo mesto.

Međutim, u godinama koje su sledile ovi procesi odvijali su se dosta sporo i neujednačeno. Usled toga došlo je do prekomernog i neracionalnog investiranja na raznim područjima. Tome su se pridružile i druge teškoće u izgrađivanju odnosa samoupravnog udruživanja i dohodovnog povezivanja, naročito u oblasti ekonomskih odnosa sa inostranstvom, na području cena, u kreditno-monetarnoj politici i slično. A veoma negativan uticaj imali su sve dublji poremećaji u svetskoj privredi, kao i teškoće u snabdevanju naftom i sirovinama.

U takvoj situaciji došlo je krajem sedamdesetih godina do naglog porasta inflacije i osetnog pogoršanja platnog deficita u ekonomskoj razmeni s inostranstvom.

Naučna dostignuća

Sa ubrzanim razvojem proizvodnih snaga sve značajnije mesto dobijala su naučna istraživanja i primena naučnih dostignuća Početkom sedamdesetih godina osetno su povećana ulaganja u nauku, a pojačan je i priliv kadrova u ovu delatnost. Pokrenute su, takođe, zapažene inicijative za uspostavljanje što tešnje saradnje između nauke i privrede. Odgovornosti i sredstva za fi nansiranje nauke prešli su na republike i na same privredne organizacije.

Bilo je u to vreme još dosta sumnji u opravdanost ovakve decentralizacije nadležnosti, pri čemu se naročito uporno dokazivalo da će privreda biti zainteresovana samo za neposredne efekte saradnje s naukom, dok će fundamentalna istraživanja qstati bez prave društvene brige. Ankete iz tih vremena su to donekle i potvrđivale, budući da su privredne organizacije najviše insistirale na istraživanjima koja se tiču otkrivanja novih proizvoda, unapređivanja tehnologije i istraživanja tržišta.

U svim jugoslovenskim privrednim organizacijama bilo je već na početku sedamdesetih godina formirano blizu 200 istraživačko-razvojnih centara koji su se, uz postojeća 83 samostalna naučna instituta, počeli uključivati u šire naučne programe, na osnovu međusobne podele rada i specijalizacije.

U Institutu za naučno-istraživački rad Fabrike »Đuro Đaković« u Slavonskom Brodu bio je tada već konstruisan model reaktorske cevi za prvu jugoslovensku nuklearnu termoelektranu koja se tek počela projektovati. U Fabrici »Iskra« u Kranju konstruisan je elektronski svetlosni regulator na osnovama poluprovodničke tehnologije. Naučni centar u sarajevskom »Energoinvestu« počeo je da razvija univerzalni sistem za upravljanje tehnološkim procesima. Iz Fabrike »Goša« izašao je prvi elektromotorni voz domaće konstrukcije. Istraživački centri poljoprivrednih dobara stvorili su nove sorte pšenice koje su ubrajane među deset najboljih na svetu, zatim, oko 60 selekcija hibrida kukuruza i niz drugih selekcija u povrtarstvu, voćarstvu i vinogradarstvu koje su stekle međunarodno priznanje.

Tih godina je u Jugoslaviji na svakih 10.000 stanovnika bilo 6,7 naučnih radnika, što je i u evropskim relacijama predstavljalo solidnu osnovu za dalji razvoj, mada je u pogledu obima ulaganja u nauku naše zaostajanje bilo još uvek izrazito. Utoliko važnije je bilo da se neposrednijim povezivanjem s privredom obezbedi brži priliv sredstava za potrebe nauke.

Zapažena su bila i naučna dostignuća na drugim područjima. Pored ostalog, prvi put u Jugoslaviji izvršena je transplantacija bubrega (u Ljubljani), u beogradskom Institutu »Mihajlo Pupin« napravljen je i uspešno isproban prototip veštačkih nogu, dok je u beogradskom Radiološkom institutu počelo lečenje raka uz pomoć »betatrona«, jednog od ukupno 25 koliko ih je u ono vreme bilo u ćelom svetu.

Neočekivano brzo prodirali su tih godina u našu zemlju i kompjuteri, naročito u privredi. Početkom sedamdesetih godina bila su u celoj Jugoslaviji 142 kompjutorska centra, a još približno toliko radnih organizacija pripremalo se da ih uvede u najskorije vreme.

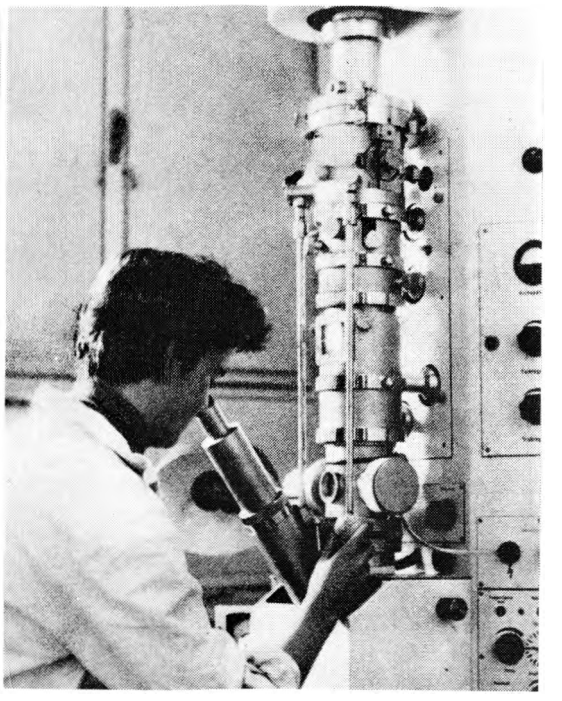

Već krajem pedesetih godina na Medicinskom fakultetu u Beogradu upotrebljavan je elektronski mikroskop u naučne i medicinske svrhe

U 1975. proizvedeno je u Jugoslaviji prvi put preko 3 miliona tona čelika. Planom se predviđalo da se proizvodnja čelika znatno poveća. Detalj iz Željezare Jesenice (dole)

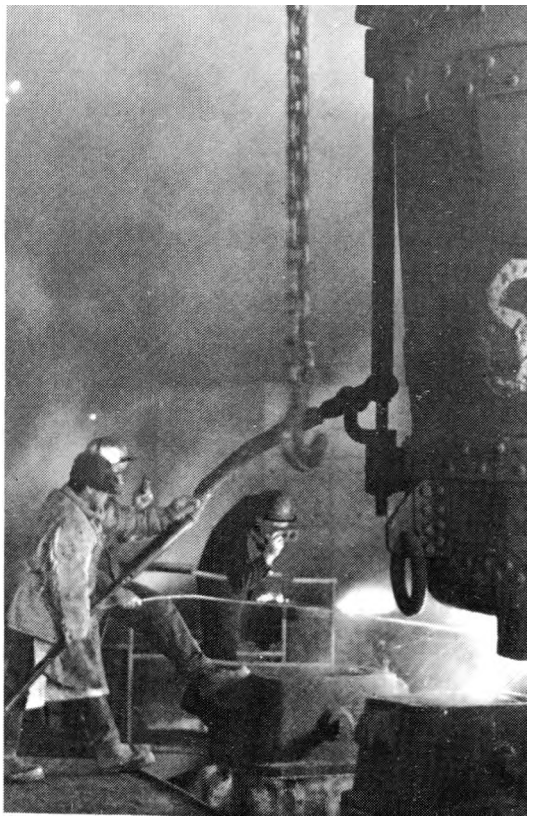

Pruga Beograd-Bar

U istoriji razvoja Jugoslavije ostaće zabležen datum: 28. maj 1976. godine kada je puštena u saobraćaj pruga Beograd — Bar.

Zanimljivo je da je još 1855. godine u »Srpskim novinama« zabeleženo: »Taj bi put imao prelaziti preko Beograda, presecati po sredinu Bosnu i voditi do gotovo ravno udaljenih austrijskih pristaništa u Jadranskom moru . ..«

Tek posle više od jednog stoleća ovaj daleki plan je postao stvarnost. Još 1951. godine Privredni savet je odlučio da se izgradi pruga od Beograda do Bara. Radovi su počeli već sledeće godine, ali su morali da budu prekidani, zbog nedovoljnih sredstava i drugih privrednih investicionih prioriteta. Uz pomoć narodnog zajma, koji je imao i sve elemente jedne plebiscitarne odluke, dočekan je datum — 28. maj 1976. godine.

Pruga Beograd — Bar dugačka je, zajedno sa svim objektima (mostovima, prevojima, tunelima) — 476 kilometara. Na teritoriji Srbije — 301 km, a na teritoriji Crne Gore — 175. Vozovi mogu da se kreću maksimalnom brzinom između 75 i 120 km. na čas. Gotovo četvrtina pruge je u tunelima (114 km i 347 m). Ima 254 tunela. Najduži su Sozina, Zlatibor, Trebišnica. Pruga ima i 234 mosta ukupne dužine od 14 km i 593 m.

Prvi putnik

Prvi putnik bio je predsednik Republike Josip Broz Tito, koji je na velikom mitingu ispred beogradske Železničke stanice rekao:

»Ova pruga pokazuje da su naši stvaralački kolektivi, radnici, inženjeri i tehničari sposobni da izgrade i tako krupne objekte kao što je ovaj i da nema onoga što oni ne bi mogli savladati.«

Stigavši u Bar drug Tito je masi okupljenog sveta govorio:

»Pruga je građena uz pomoć naroda iz svih naših republika i pokrajina. Vidjeli smo kako se narod raduje što je izgrađena, što su dugogodišnje želje i sni postali stvarnost.. Kad smo sve to vidjeli još više smo se uvjerili koliko je snažna naša zemlja. To nam daje garanciju da su narodi Jugoslavije jedinstveni, da je bratstvo i jedinstvo učvršćeno ...«

Drug Tito razgleda novosagrađenu branu hidroelektrane »Đerdap« 28. maja 1964.

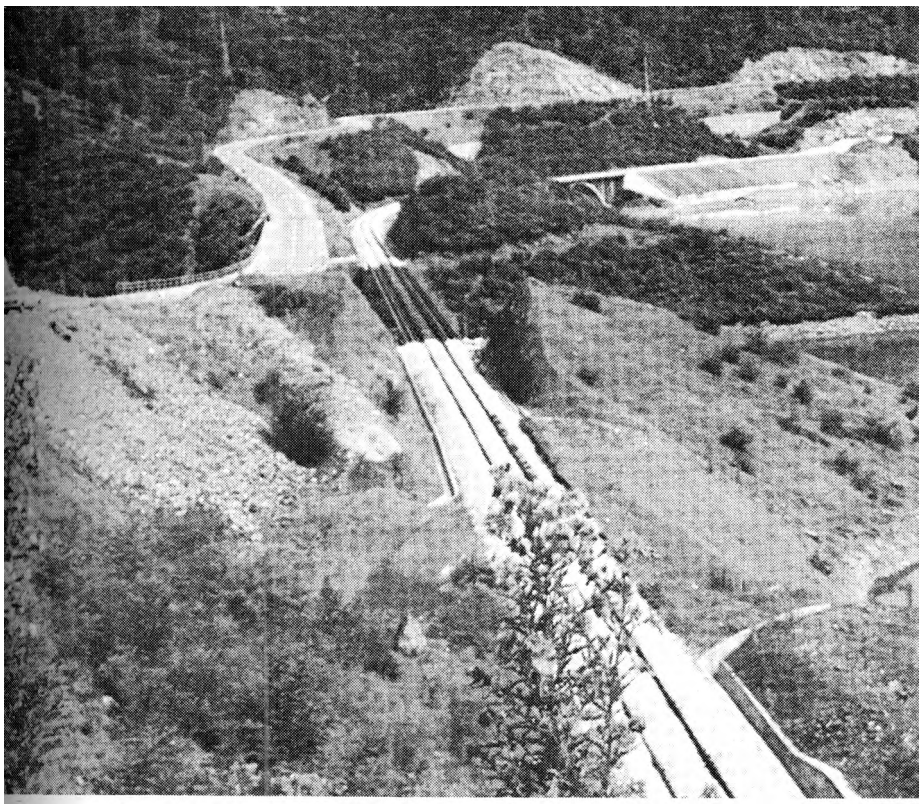

Auto-strade — prvenci

Prve savremene autostrade Jugoslavija je dobila u 1972. godini. To su. bili putevi koji su širinom kolovoza, oznakama i u svakom drugom pogledu bili na nivou magistrala u razvijenim evropskim zemljama. U toj godini auto-strade su izgrađene na dve deonice: od Zagreba do Karlovca i od Vrhnike do Postojne.

Nešto pre toga izgrađena su tri krupna saobraćajna objekta u Beogradu koji su, takođe, privlačili veliku pažnju. To su bili novi savski most »Gazela« (dužine 1.609 metara i širine 26 metara) i dve velike saobraćajne »petlje« kod beogradskih trgova »Mostar« i »Autokomanda«. Ovi objekti omogućili su da se saobraćaj na Auto-putu bratstva i jedinstva odvija kroz Beograd bez smetnji i zastoja.

Pogled na trasu pruge Beograd—Bar (levo)

Peti na svetu

U maju 1974. godine pušten je u rad Hidroenergetski i plovidbeni sistem »Đerdap«, na rumunsko-jugoslovenskoj granici, koji odmah zatim postaje neka vrsta simbola razvoja domaće privrede, stepena znanja graditelja i dobrosusedskih odnosa Jugoslavije i Rumunije.

Đerdap je građen od 1964. godine, a na osnovu sporazuma koji su godinu dana ranije, potpisali predsednici Tito i Čaušesku.

Čitav sistem Đerdapa sastoji se od grandioznih objekata. Tu su, pre svega, dve elektrane (na rumunskoj i jugoslovenskoj strani), zatim prelivna brana i dve brodske prevodnice (betonske komore) pomoću kojih se stvara potreban nivo vode za plovidbu Dunavom.

— Ostaće u neizbrisivom sećanju parola »Dunave, pregradićemo te!«, s kojom smo počeli izgradnju ovog objekta, — pisao je kasnije inspirator celog poduhvata, jugoslovenski stručnjak dipi. inž. Panta Jakovljević.

Jer, Dunav je stvarno bilo potrebno prvo pregraditi posebnom branom, koja je, za razliku od svih postojećih, umesto da otežа plovidbu u ovom inače uskom delu reke, otvorila ogromne transportne mogućnosti.

Preko brane je istovremeno izgrađen i put, takozvani »Most prijateljstva« za automobilski saobraćaj, a predviđena je i mogućnost izgradnje železničke pruge.

Zahvaljujući ovim glavnim objektima Đerdap je u vrhu evropskih giganata ove vrste. Energetski sistem sa svoje dve hidroelektrane je po instaliranoj snazi (2 miliona kilovata) i proizvodnji električne energije (11, 5 milijardi kilovat-časova) peti po veličini u svetu.

U svojevrsni kuriozitet spadaju i »sporedni« objekti koji su izgrađeni uz kompleks Đerdapa, a zbog čega su preseljena naselja s obe strane granice. Na jugoslovenskoj teritoriji preseljeno je više od 8 hiljada stanovnika (čitav grad — Donji Milanovac), a na rumunskoj čak i više — oko 14 hiljada ljudi promenilo je svoje mesto boravka. Na ovim terenima su, zatim, nikli nasipi, sistemi za navodnjavanje, akumulaciono jezero.

Most »Gazela« u Beogradu

Autostrada Zagreb—Karlovac

Nauka i tehnika u poljoprivredi

Još u prvim posleratnim godinama naša poljoprivredna politika usmeravala se ka intenzivnom korišćenju naučnih i tehničkih dostignuća. Vodeću reč u tome imali su naučni instituti i zavodi, koji su razvili široku saradnju sa poljoprivrednim dobrima i zemljoradničkim zadrugama. Zahvaljujući tome naša zemlja se počela probijati u red zemalja s naprednom poljoprivredom. Neki od rezultata koji se danas postižu u selekciji semena ratarskih kultura i u njihovoj primeni, spadaju u vrhunska svetska ostvarenja.

Jugoslavija ima 9 poljoprivrednih fakulteta, 43 samostalna instituta, 4 veterinarska fakulteta, 5 samostalnih veterinarskih instituta, 12 centara za veštačko osemenjavanje stoke, 440 veterinarskih i veći broj poljoprivrednih stanica. Pored toga, u velikim poljoprivrednim kombinatima postoje naučnoistraživačke jedinice, koje samostalno ili u saradnji sa institutima rade na primeni nauke u praksi.

Ove institucije su umnogome doprinele da se kroz razvoj naučnoistraživačkog rada i korišćenjem savremenih dostignuća, postignu značajni rezultati oko uvođenja savremene tehnologije u proizvodnji hrane.

U posleratnom periodu, zaključno sa 1978. godinom naučni instituti, između ostalog, proizveli su 456 visokorodnih sorti raznog bilja, koje su priznate od Saveznog komiteta za poljoprivredu. Najviše uspeha postignuto je kod pšenice gde su proizvedene i priznate 82 nove sorte. Genetski potencijal rodnosti novih sorata pšenice je sada oko 9.000 kg po hektaru, pa i više, jer je, na primer, sorta »Sava« proizvedena u Institutu za ratarstvo i povrtarstvo u Novom Sadu dala prinos od 10.900 kg na površini od 30 hektara. Zahvaljujući visokom potencijalu rodnosti i intenzivnoj tehnologiji proizvodnje pšenice, prinosi po hektaru u Vojvodini kreću se od 4.500 do 51.000 kg. Na taj način se Vojvodina, po prinosima pšenice, svrstala u red najrazvijenijih regiona. Danas se uglavnom seju domaće sorte pšenice, a još 1958. godine uvozili smo seme inostranih sorti. Danas se naše sorte gaje i u Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Rumuniji, Bugarskoj i SSSR. One su priznate i od Sortne komisije Italije, zemlje koja je prva u Evropi počela da ih proizvodi.

Izvanredni rezultati postignuti su i u stvaranju visokorodnih hibrida kukuruza. Nadležni organi priznali su do kraja 1978. godine 179 novih sorti. Domaći hibridi omogućili su proizvodnju od 10 miliona tona kukuruza u nas, a da pri tome nisu iskorišćene sve mogućnosti. Jugoslovensko seme hibridnog kukuruza danas se izvozi u veći broj zemalja, a veoma je cenjen i u SAD, odakle su došle prve sorte hibrida ove kulture.

Isto tako veoma dobri rezultati postignuti su u izmeni rasnog sastava stoke, koji može da obezbedi znatno veće količine mleka, mesa i ostalih stočarskih proizvoda.

Treba istaći da se naučnoistraživačke ustanove neposredne povezuju sa poljoprivrednim kombinatima, zadrugama i kooperantima i tako svoja dostignuća prenose u praksu.

Rezultati rada naših naučnih instituta koriste se kroz razne forme naučno-tehničke saradnje u mnogim zemljama u razvoju.

Povećani prinosi

Najznačajniji rezultati postignuti su kod povećanja ratarskih kultura po hektaru. Prosečni prinosi po hektaru u kg iznosili su ovako:

Usev	1947/54.	1969/77.
pšenica	1.130	4.140
kukuruz	1.420	5.690
šećerna repa	15.100	43.220
paradajz	10.200	11.710
krompir	7.200	8.770

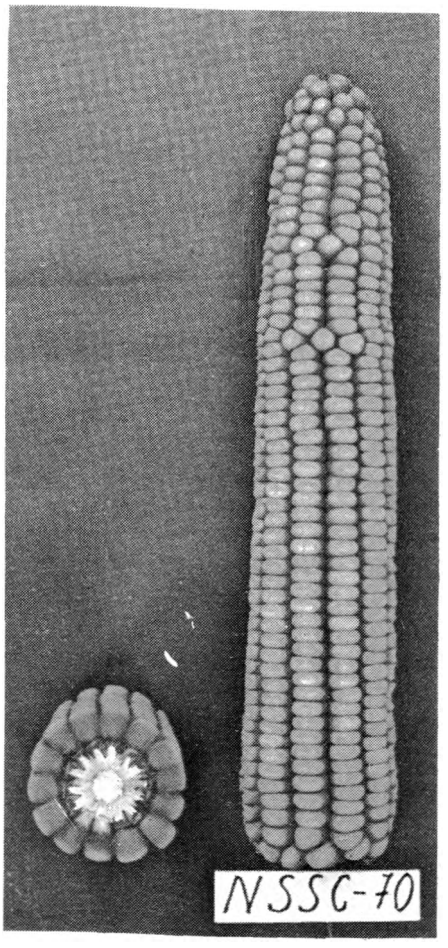

Hibridni kukuruz proizveden u Institutu za ratarstvo

Gigantski hidrosistem DTD

Sa izgradnjom brane na reci Tisi, kod Novog Bečeja, završena je 1977. godine izgradnja hidrosistema Dunav—Tisa—Dunav. Gradnja ovog giganta započela je 1947. godine izradom projekata i studija. Posle toga obavljeni su značajni radovi u kojima je iskopano 127 miliona kubnih metara zemlje, izgrađena magistralna mreža u dužini od 930 kilometara (u Bačkoj 421, a u Banatu 590 km). Sa ovim je povezana detaljna kanalska mreža dužine 14.000 km.

Uz osnovnu kanalasku mrežu, izgrađeno je 30 velikih ustava, 17 prevodnica i 5 crpnih stanica.

Ovako izgrađen sistem omogućuje navodnjavanje 510.000 hek tara obradive površine, od čega u Bačkoj 210, a u Banatu 300.000 hektara. Odvodnjavanje je mogućno na površini od 970.000 hektara. Količine vode koje se maksimalno slivaju sa ovog područja, iznose 380 kubnih metara u sekundi. Gravitaciono područje osnovne kanalske mreže prihvata i vode se teritorije Mađarske i Rumunije.

Ukupna dužina plovnih kanala iznosi 664 km, od čega u Bačkoj 355, a u Banatu 309 km.

Završetkom hidrosistema DTD omogućeno je efikasna odbrana od štetnih unutrašnjih i spoljnih voda na prostoru od 1,7 miliona plodne vojvođanske zemlje.

Šlepovi na Kanalu

Jedna od prevodnica na kanalu Dunav—T isa—Dunav

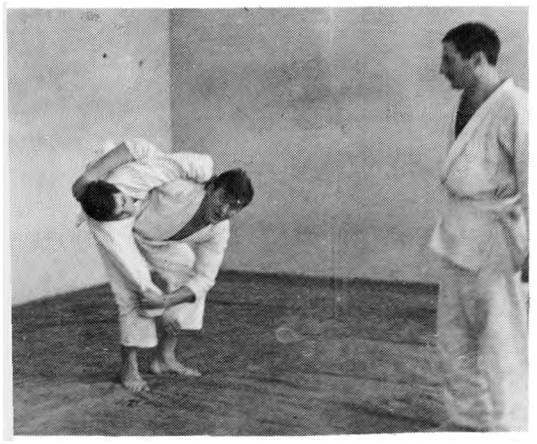

Kontrola bezbednosti saobraćaja (gore desno)

Borilačke veštine su deo stalnog osposobljavanja (gore)

Oružje jedne od likvidiranih terorističkih grupa

Bezbednosni sistem

Sednica Savezne skupštine od 12. jula 1973, označila je novu etapu u podruštvljavanju našeg samozaštitnog sistema. Zasnovan na samozaštitnom iskustvu KPJ, naš bezbednosni sistem izrasta od početka rata u krilu NOP-a kao njegov integralni deo i kao najpotpunija klasna forma samozaštite revolucije oličena u njenom naporu da sačuva revolucionarne tekovine od nasrtaja spoljnih i unutrašnjih neprijatelja. Zvanični datum osnivanja je 13. maj 1944. godine kada je, na osnovu odluke Vrhovnog komandanta, formirano Odeljenje zaštite naroda (OZN-a).

Po završetku NOR-a konstituisan je 1946. godine klasičan sistem bezbednosti koji se temeljio na specijalizovanim državnim organima i institucijama. Već od 1952. počinje podruštvljavanje funkcija bezbednosti osnivanjem saveta za unutrašnje poslove pri sreskim narodnim odborima. Svakako su najznačajniji momenti procesa podruštvljavanja poslova bezbednosti IV plenum CK SKJ održan 1. VII 1966. godine (Brionski), i XXI sednica Predsedništva SKJ održana u novembru 1971. kada je potpunije izgrađen sistem kontrole predstavničkih tela nad radom službi bezbednosti. Nešto kasnije, na pomenutoj sednici Savezne skupštine od jula 1973. godine usvojena je Rezolucija o osnovama za ostvarivanje društvene samozaštite u sistemu samoupravljanja, a krajem te godine donet je i Zakon o osnovama državne bezbednosti.

Jugoslovenski sistem bezbednosti danas se bitno razlikuje od klasičnih bezbednosnih sistema po tome što predstavlja sinhronizovano delovanje društvenih snaga i samoupravnih tela, s jedne, i stručnih organa i službi, sa druge strane, sa zajedničkim ciljem zaštite tekovina i vrednosti socijalističkog samoupravnog sistema.

Osnovne društvene snage samozaštite su radni čovek i građanin, organi i tela društveno-političkih i interesnih zajednica, OUR-a i mesnih zajednica, društveno-političkih organizacija sa SKJ na čelu, udruženja građana i organizacije od posebnog društvenog interesa.

Stručni subjekti samozaštite su organi pravosuđa, tužilaštva, inspekcijski organi, diplomatska i konzularna predstavništva SFRJ i organi unutrašnjih poslova i službe bezbednosti.

»Obavljajući svoj značajan rad, služba unutrašnje bezbednosti je u ratu i miru dala velike i dragocene žrtve, ali je svoje zadatke s uspehom završila .. .«

TITO

Službe bezbednosti karakteriše visok nivo tehničke opremljenosti (levo)

Prema objektu zaštite, službe bezbednosti se dele na službu državne, javne bezbednosti i službu bezbednosti JNA.

Državna bezbednost obuhvata prevenciju, predupređivanje izvršenja i gonjenje izvršilaca političkih krivičnih dela.^tj. dela kojima se ugrožava bezbednost države, odnosno političkog sistema. Javna bezbednost obuhvata zaštitu javnog reda i mira i ličnih, samoupravnih, političkih, imovinskih i drugih prava radnog čoveka i građanina. Vojna bezbednost je sistem mera ustanova i jedinica za zaštitu od špijunaže, osmatranja i iznenađenja, a obuhvata i mere borbenog obezbeđenja, čuvanje tajnosti i dr.

Posebno mesto u našem bezbednosnom sistemu ima Služba državne bezbednosti. Koreni su joj u predratnoj samozaštitnoj delatnosti KPJ, a njeno organizaciono oformljenje izvršeno je u toku NOR-a. Organizovana na vojnim principima, 1945. godine ulazi u sastav Ministarstva unutrašnjih poslova, a 1946. đobija naziv Uprava državne bezbednosti (UDB-a). Prevedena je 1952. godine sa vojne na civilnu formaciju, a od 1964. nosi sadašnji naziv
— Služba državne bezbednosti.

Danas je to služba koja ostvaruje zaštitu tekovina revolucije, društveno-političkog uređenja i nesmetanog samoupravnog socijalističkog razvitka zemlje. Kao specifična grana unutrašnjih poslova striktno je podređena Ustavu, zakonu i političkoj kontroli predstavničkih i izvršno-političkih tela.

Slavnu tradiciju ima i milicija koja je izrasla u toku NOR-a iz tzv. partizanskih straža i narodne zaštite. Jedinstven naziv Narodna milicija dobila je 12. decembra 1944. godine kada je i formirana na čitavom oslobođenom području. U skladu s razvitkom samoupravljanja i decentralizacije uprave izvršena je njena reorganizacija Zakonom od 1956. godine čime. je još jače istaknuta njena uloga organa lokalne samouprave.

Kao posebna služba unutrašnjih poslova vrši zaštitu života i lične sigurnosti građana, lične i društvene imovine, obezbeđuje javni red i mir i izvršavanje propisa o bezbednosti saobraćaja, pruža pomoć stanovništvu u slučajevima opšte opasnosti, kao što su elementarne nesreće i si.

Bitne karakteristike ovih službi su visok nivo tehničke opremljenosti i kvalitetan kadrovski sastav koji se postiže raznovrsnim formama i stepenima školovanja i obrazovanja.

Lutka prikazuje teroristu iz grupe ubačene u Jugosalviju 20. juna 1912.

Ustav i odbrana zemlje

Parada na Dan pobede 1975. godine u Beogradu — zastave revolucije i pobede

Skupština SFRJ je 26. aprila 1974. godine usvojila tri nova zakona iz oblasti narodne odbrane: Zakon o narodnoj odbrani, Zakon o službi u oružanim snagama i Zakon o vojnoj obavezi.

U novom Zakonu o narodnoj odbrani dalje se razrađuje koncepcija opštenarodne odbrane kao jedinstvena platforma priprema, organizovanja i učešća celog društva u odbrani. U Zakonu se, takođe, detaljno utvrđuju prava i dužnosti radnih ljudi i građana, organizacija udruženog rada i ostalih društvenih činilaca, posebno Federacije i njenih organa — u odbrani zemlje.

Zakonom o službi u oružanim snagama (zamenjuje Zakon o JNA iz 1964. godine) regulišu se osnovna statusna pitanja aktivnih vojnih lica u oružanim snagama u celini — u Jugoslovenskoj narodnoj armiji i u teritorijalnoj odbrani.

Zakon o vojnoj obavezi odrazio je i irazio saznanja do kojih se došlo u statusnim pitanjima i položaju pripadnika oružanih snaga.

Sva tri zakona, doneta 1974. godine posle Ustava, čine osnov pravne regulative u oblasti narodne odbrane i oružanih snaga.

Stroj borbene jedinice — jedinstvo obučenosti, opremljenosti, volje i odlučnosti

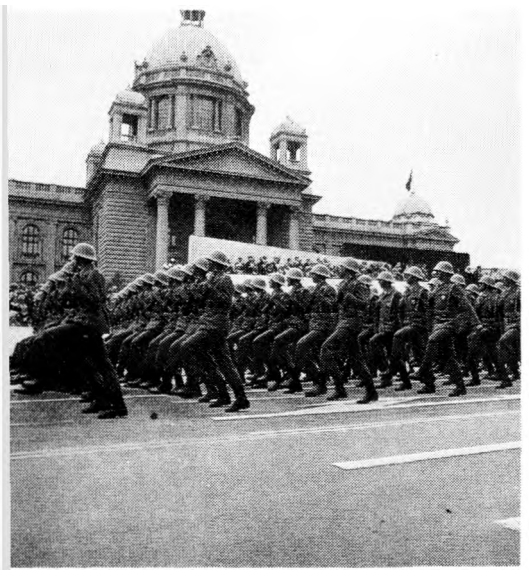

Svojevrsna smotra svestrane modernizacije oružanih snaga. Oklopni transporteri delo naših konstruktora i proizvođača

Ratni veterani, narodni heroji Revolucije, u paradnom stroju pozdravljaju Vrhovnog komandanta.

»Golija ’76«

Na Sjeničko-pešterskoj visoravni, na padinama Golije, Javora, Zlatara, Jadovika, Ozrena i Giljeva izvedena je septembra 1976. godine jedna od najsloženijih združenih taktičkih vežbi pod nazivom »Golija ’76«. U vežbi su učestvovale združene armijske jedinice, jedinice teritorijalne odbrane i stanovništvo tog kraja.

Do velikih manevara »Sloboda '71«, i posle, do »Golije ’76«, svaka naredna godina značila je krupan korak napred u jačanju borbene spremnosti i sposobnosti oružanih snaga i naroda da zajedno vode borbena dejstva i organizuju borbu u svim meteorološkim uslovima, u planini, na krasu, u primorsko-obalnom pojasu ili na brdsko-planinskom zemljištu i da se pobedonosno suprotstave svakom nasrtaju, nasilju ili agresiji, bilo s koje strane dolazila.

Na »Goliji ’76« je učestvovao naoružani narod: narod sa svojom vojskom, pioniri, omladina i ljudi poodmaklih godina iz svih zaseoka, sela, mesnih zajednica, opština. Združena taktička vežba na Sjeničko-pešterskoj visoravni bila je impresivna smotra borbene spremnosti i odbrambene moći naoružanog naroda da brani svoj dom, svoje pašnjake, svoje reke i planine, svoju vlast, uređenje i način života, da brani tekovine svoje socijalističke revolucije.

Na Paradi pobeda '75. pojavila su se nova borbena sredstva. Na »Goliji ’76« zajedno su polagali ispit naši konstruktori, inženjeri, puškari i majstori s vojnicima, komandirima i komandantima. Nova borbena tehnika dobila je visoku ocenu.

»Goliju ’76« su pratili savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Nikola Ljubičić, visoke vojne starešine i predstavnici društveno-političkih zajednica i organizacija. Vežbu su pratili i predstavnici 23 zemlje učesnice Konferencije u Helsinkiju (1975), kao i svi vojni izaslanici u Beogradu.

Prvi put posle drugog svetskog rata u jednoj zemlji i na jednoj združenoj vežbi takvog karaktera okupili su se predstavnici zemalja koje su svrstane u blokove, predstavnici neutralnih zemalja i predstavnici nesvrstanih zemalja. Time je Jugoslavija potvrdila u praksi svoju odlučnost i spremnost da neposredno doprinese ostvarenju zaključaka i preporuka Helsinkija.

Ručni bacači, popularno nazvani »erbejci« vrlo su efikasno sredstvo u borbi protiv tenkova i oklopnih vozila (levo)

Združena vežba »Golija 76«, impresivna smotra borbene spremnosti (levo dole)

Savremeno i efikasno sredstvo za borbu protiv aviona. Protivavionski projektil »strela«

Legendarni vojskovođa

(Iz uvodne reči generala Armije Nikole Ljubičica)

»Kao legendarni vojskovođa oslobodilačke armije jugoslovenskih naroda i narodnosti i Vrhovni komandant oružanih snaga SFRJ drug Tito je izuzetna ličnost našeg vremena. U istoriju ratova je ušao kao komandant koji se hvatao ukoštac s nemogućim, koji nije znao za poraz i za koga nije bilo bezizlaznih situacija...

Drug Tito je komandovao frontom koji je povezivao krila armija antihitlerovske koalicije u Podunavlju i na Apeninskom poluostrvu...

Drug Tito je stvaralac jugoslovenske oslobodilačke i revolucionarne armije pod krajnje složenim uslovima u drugom svetskom ratu. Izrastanje armije u takvim uslovima može se smatrati do tada jedinstvenim primjerom u istoriji oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta ...

Jedna od ključnih komponenata u Titovoj strategiji vojskovođe i revolucionara bila je i ostala oslonac na sopstvene snage i mogućnosti, orijentacija na opštenarodni rat i pokretanje svih ljudskih i materijalnih potencijala u oružanu borbu protiv okupatora, kolaboracije i kontrarevolucije ...

Zato je Titovo djelo trajno i neizbrisivo. Stopljeno sa stoljećem u kome je nastalo, ono će ostati riznica vrijednih pouka i pokretačka snaga za sve one koji hoće i koji žele da sačuvaju mir, slobodu i nezavisnost.

Za pripadnike oružanih snaga vojno djelo druga Tita je pouzdan oslonac i putokaz u našem naučnoistraživačkom radu u oblasti opštenarodne odbrane, u daljoj izgradnji i razvoju oružanih snaga i u obrazovanju i vaspitanju vojničkog i starješinskog kadra.«

Odluka nastavno-naučno<£ veća Centra visokih vojnih škola

Maršal Tito doktor vojnih nauka

Prihvatajući najširu inicijativu svih visokih vojnih škola i akademija, naučnih radnika u JNA i pripadnika oružanih snaga u celini, izražavajući opšte, jedinstveno raspoloženje celokupne naše javnosti, Nastavno-naučno veće Centra visokih vojnih škola na svojoj trećoj sednici, održanoj 8. decembra 1976. godine u Beogradu, a na osnovu Zakona o vojnim školama i naučnoistraživačkim ustanovama u JNA, donelo je Odluku da se Vrhovnom komandantu oružanih snaga SFRJ, maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu dodeli doktorat vojnih nauka:

- što je svojim vojnim stvaralaštvom dao izuzetan doprinos ìazvoju naše vojne nauke i prakse, te razvoju teorije i prakse oslobodilačke borbe naroda u savremenoj epohi;

- što je u najtežim istorijskim uslovima otkrio pokretačke snage narodnooslobodilačke borbe i revolucije i, nalazeći se na čelu KPJ, poveo naše narode i narodnosti u opštenarodni rat u kojem su sopstvenim snagama izvojevali najslavniju pobedu u svojoj istoriji, iskovali bratstvo i jedinstvo i stvorili novu državu i vlast radničke klase;

- što je iz partizanskih odreda, kao trajnog oblika organizovanja ustaničkih masa, stvorio revolucionarnu narodnu armiju novog tipa, koja je u neprestanoj oružanoj borbi od 1941. do 1945. godine, kao ravnopravan partner savezničkih snaga, na svom sopstvenom, stalno dejstvujućem ratištu dala dostojan doprinos pobedi nad fašizmom;

• što je kao Vrhovni komandant i strateg NOR i revolucije izgradio koncepciju opštenarodne odbrane kao celovit filozofski, idejni, politički i klasni pogled na rat i odbranu zemlje, stvarala-čki razvijajući marksističku naučnu teoriju u toj oblasti;

• što je razvio originalnu ratnu veštinu kao dijalektički spoj politike i vojne strategije, jedinstvo društveno-ekonomskih, moral-no-političkih i vojnih činilaca rata i oružane borbe;

• što je svojim dalekosežnim odlukama u svim prelomnim trenucima NOR-a i posleratne izgradnje, nalazeći se uvek na teži-štu odlučujućih zbivanja, presudno uticao na ishod NOR-a i jača-nje ukupne odbrambene snage našeg samoupravnog socijalističkog društva;

• što je ličnim heroizmom, smelošću i odlučnošću, svojim du-bokim humanizmom neprestano inspirisao nepokolebljiv stav naših radnih ljudi, naroda i narodnosti u borbi za slobodu, nezavisnost i suverenitet za mir i nesvrstanu spoljnu politiku i za odbranu ve-ličanstvenih tekovina NOB i socijalističkog samoupravljanja.

Svaki od ovih Titovih doprinosa, kojima se ni izdaleka ne iscrpljuju njegova grandiozna vojna dela, dostojan je najvišeg naučnog priznanja, pa stoga Nastavno-naučno veće Centra visokih vojnih škola izražava jedinstveno osećanje časti i zadovoljstva što je prvi doktorat vojnih nauka dodeljen maršalu drugu Josipu Brozu Titu.

Drug Tito za vreme bitke na Sutješci, 9. juna 1943. godine — jedini vrhovni komandant u drugom svetskom ratu koji je bio ranjen

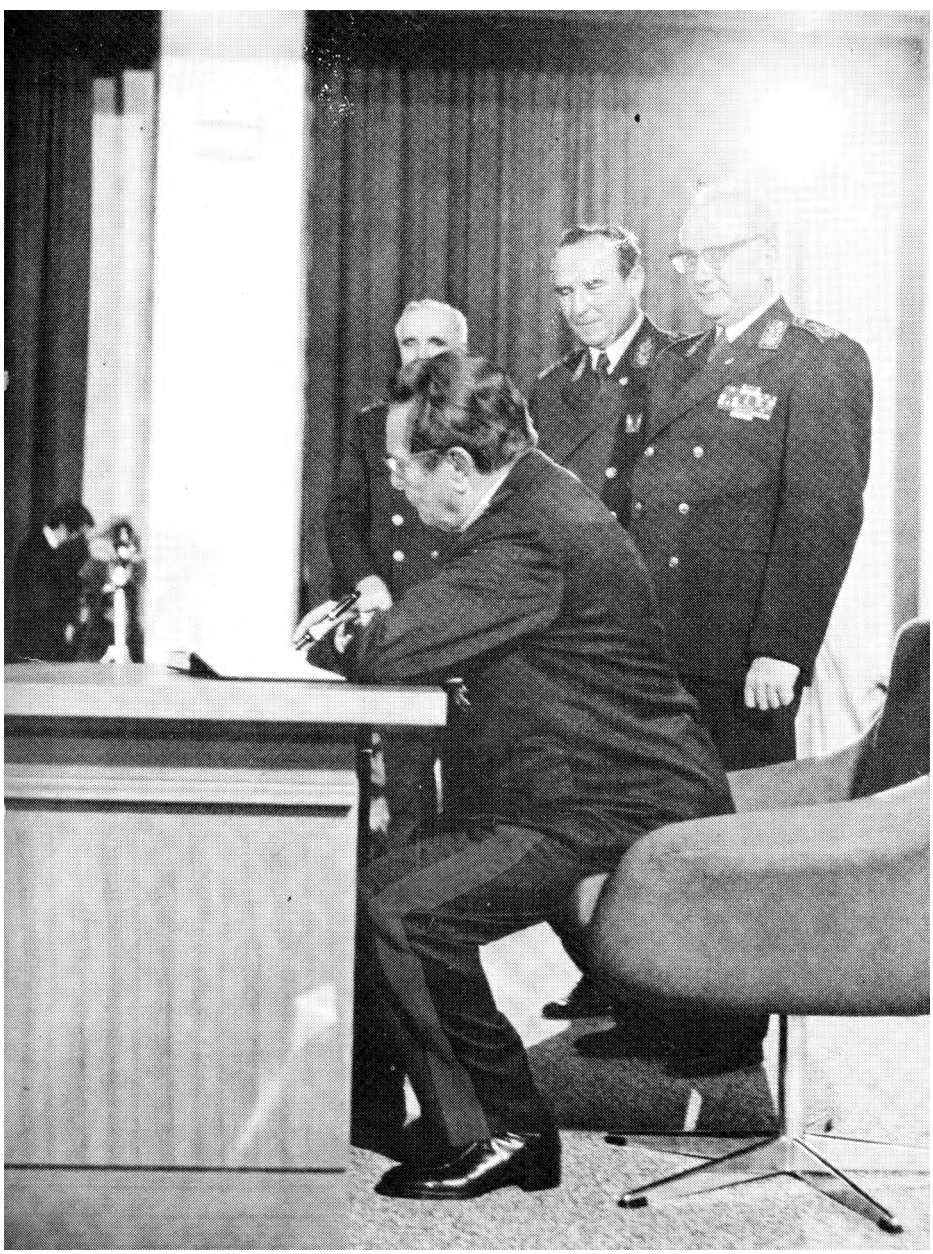

Priznanje najhrabrijima. Orden narodnog heroja ustanovljen je ukazom* FS *NOV i POJ 15. avgusta 1943. godine. Na fotografiji, tri ordena Narodnog heroja Jugoslavije dodeljena drugu Titu

Vrhovni komandant oružanih snaga SFRJ, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, u Centru Visokih vojnih škola u Beogradu, prilikom prijema diplome doktora vojnih nauka, 21. decembra 1916. godine (levo)

Diploma o dodeli doktorata vojnih nauka, sa značkom Centra visokih vojnih škola (levo gore)

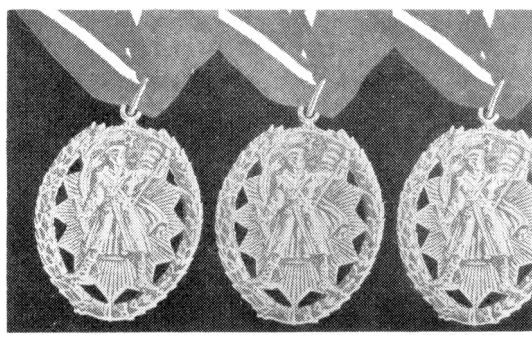

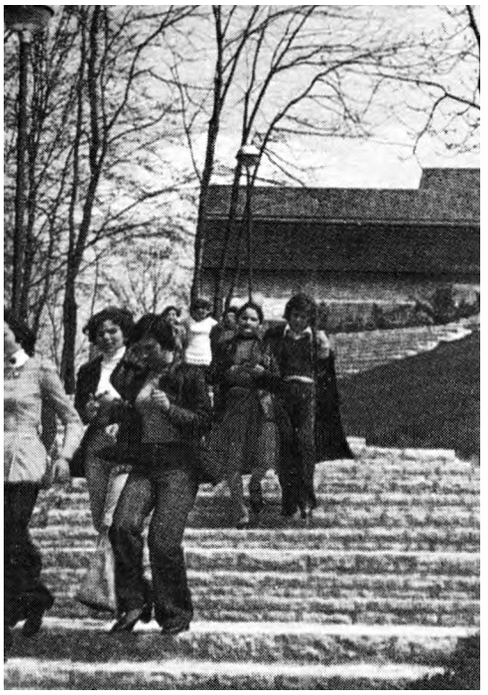

Spomen dom Josip Broz Tito u Kumrovcu često posećuju delegacije mladih

Naši i Titovi jubileji

Cela 1977. godina protekla je u znaku velikih jubileja — 85. godišnjice života druga Tita i 40. godišnjice njegovog dolaska na čelo jugoslovenskog revolucionarnog pokreta.

Pod oznakom »Naši i Titovi jubileji« Jugosloveni su širom zemlje, pa i svuda gde žive u inostranstvu, održavali svečane priredbe i druge manifestacije da bi obeležili ove godišnjice i izrazili poštovanje i privrženost prema svom predsedniku. I u najmanjim selima održavani su skupovi na kojima se govorilo o Titu i njegovom delu. Bilo je i dosta zapaženih naučnih simpozijuma i zanimljivih izdavačkih poduhvata o toj temi.

Osnovno u svim ovim manifestacijama bilo je da se ukaže na kontinuitet jugoslovenske revolucije koja je, sa dolaskom druga Tita na čelo Partije u 1937. godini, pokrenula sve progresivne, demokratske i rodoljubive snage u borbu za nezavisnost zemlje i njeno izvlačenje iz zaostalosti i oslobađanje od svih vidova ugnjetavanja i podjarmljivanja. Od tada, kako je isticano, jugoslovenska revolucija nije skrenula sa svog osnovnog kursa — Titovog kursa. U toku te četiri decenije izvojevano je oslobođenje zemlje sopstvenim snagama; uspostavljeno je samoupravljanje i učvršćena vlast samih radnih ljudi.

Iz ovih manifestacija potekla je i jedinstvena želja da se drug Tito po treći put proglasi za Narodnog heroja. O tome se posebno raspravljalo pa sednici Predsedništva Savezne konferencije SSRNJ koje je te želje uobličilo u predlog za Skupštinu SFRJ. Na svečanoj skupštinskoj sednici od 16. maja taj predlog je i usvojen. A nekoliko dana docnije, na svečanoj sednici CK SKJ, drugu Titu je treći orden Narodnog heroja uručio predsednik Skupštine Kiro Gligorov.

Uvodnu reč na toj sednici imao je Vladimir Bakarić koji je ocrtao životni put druga Tita i njegovo istorijsko delo, da bi na kraju izrazio jednodušnu rešenost ljudi i naroda Jugoslavije da nastave Titovim putem.

U toku ove jubilarne godine proslavljale su godišnjicu svog osnivanja organizacije Saveza komunista Slovenije i Hrvatske koje su kao samostalne komunističke partije konstituisane upravo ıı vreme dolaska druga Tita na čelo jugoslovenskog revolucionarnog pokreta. Tako je 25. aprila održana u Ljubljani svečana sednica CK SK Slovenije, a 27. septembra svečana sednica CK SK Hrvatske. Drug Tito je govorio na obema sednicama. Kao najvažnije i za protekli period i za buduću socijalističku izgradnju on je označio napore na stalnom učvršćivanju jedinstva u redovima komunista i svih radnih ljudi, kao i na jačanju bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

Povodom naših i Titovih jubileja održana je i svečana akademija u Sarajevu na kojoj je govorio Titov saborac Cvijet in Mijatović

Monumentalnim spomenicima narodi i narodnosti Jugoslavije su posle rata, prilikom jubilarnih proslava trajno obeležavali sećanja na svoje velike bitke i epopeje u oružanoj revoluciji

Spomenik palim borcima na Sutješci (sasvim levo), spomenik na Kozari (levo) i streljanim rodoljubima u Kragujevcu (dole)

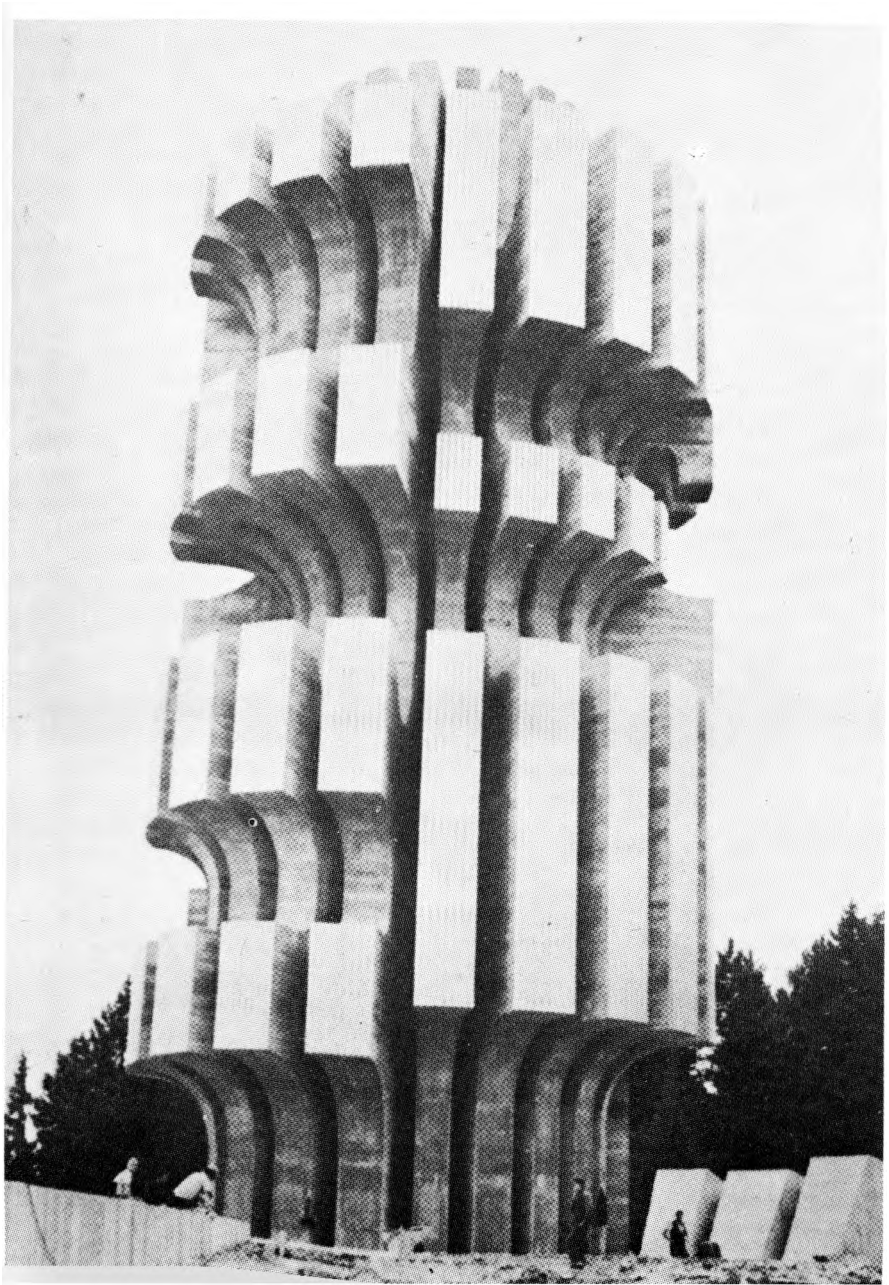

Rudari Raše pred odlazak u okno raspravljaju o tekućim ^ problemima svoje organizacije udruženog rada

Vodeća snaga

»Mi nismo za vladavinu manjine«, — kaže Kardelj — »iako je Savez komunista manjina. On i mora da bude manjina jer samo kao takav može u našim uslovima da bude avangarda društvenog napretka, to jest da sagledava socijalističku praksu u njenoj- celini. Ali, on ne nameće neku svoju monopolističku vlast društvu. Tek udružen s radnim ljudima u njihovim demokratskim zajednicama interesa u političkom sistemu samoupravne demokratije, u delegatskom sistemu i u Socijalističkom savezu radnog naroda, on može da bude vodeća idejna i politička snaga većine.«

Pluralizam samoupravnih interesa

U središtu političkog života bile su u 1977. godini rasprave koje su pokrenute studijom Edvarda Kardelja »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«. Ova studija bila je i osnova za opsežan referat o problemima političkog sistema koje je sam autor podneo na posebnoj sednici Predsedništva CK SKJ 13. juna te godine. Najbolje je suštinu pokrenutih problema izrazila sledeća misao koju je Kardelj, kao moto, naknadno uneo u svoju studiju: »Sreću čoveku ne može doneti ni država, ni sistem, ni politička partija; sreću čovek može sebi jedino stvoriti sam«.

U Kardeijevoj studiji kao i u raspravama koje je ona pokrenula u najširoj javnosti, podvrgnuta je temeljitoj analizi celokupna nadgradnja našeg socijalističkog samoupravljanja i ukazano je na buduće pravce demokratskog razvitka zemlje. Uporedo s tim izneta su zapažena mišljenja o nekim ključnim pitanjima socijalizma i demokratije uopšte.

Na dnevni red stavljeni su novi problemi političke teorije i prakse. Oni su sazreli na tlu dalekosežnih promena koje su proizilazile iz borbe za sprovođenje novih ustavnih načela o odnosima u udruženom radu, iz napora za izgrađivanje uslova u kojima će radni ljudi iz svojih osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica moći odlučujuće da utiču na sve bitne odluke u društvu. Napominjući da je tim ustavnim načelima Jugoslavija dobivala svoju »društveno-ekonomsku dušu«, Kardelj je istakao da je na toj osnovi bilo mogućno pristupiti rešavanju novih problema demokratije u socijalističkom društvu.

Izgradnja novog političkog sistema u Jugoslaviji predstavlja, prema Karđelju, definitivan raskid sa tradicionalnim oblicima predstavničke demokratije, izražene u vidu jednopartijskih i višepartijskih sistema. Umesto toga, ceo politički život dovodi se u trajnu i neposrednu povezanost sa samoupravljanjem u bazi.

Kako ističe Kardelj, najviše slobode za savremenog čoveka jc u tome da on, zajedno sa svim drugima, može sam da odlučuje o svemu što se u društvu zbiva. Radni ljudi polaze od svojih interesa koje slobodno izražavaju i prevode ih na zajedničke imenitelje i sinteze. Reč je, u stvari, o đemokratiji zasnovanoj na pluralizmu samoupravnih interesa kojom se zamenjuju jednopartijski i višepartijski sistemi koji A'eć sami po sebi isključuju samoupravljanje. O tome Kardelj kaže da radni čovek kao samoupravljač jednostavno ne može da se zamisli ukoliko bi ga predstavljala i umesto njega odlučivala neka politička snaga izvan njegovog direktnog uticaja.

U Kardeijevoj studiji, kao i u raspravi na sednici Predsedništva CK SKJ, posebno je naglašavano da se izgradnja novog političkog sistema ne postavlja kao stvar nekog gotovog modela, već kao stvar neposredne prakse koju sami radni ljudi treba dalje da unapređuju. Ne radi se o vizijama budućnosti, već o konkretnoj borbi za prava radnih ljudi ovde i sada. A sve je to upravo izraz kontinuiteta naše revolucije. Jer, prema rečima jednog od diskutanata na sednici Predsedništva, nisu naši radni ljudi ušli u revoluciju zato da bi demokratiju novog društva sveli na buržujsku ili dogmatsko-birokratsku meru, već zato da bi demokratiju oblikovali prema svom klasnom interesu koji pred očima ima izgradnju besklasnog društva i jednakih prava i sloboda za sve.

Cela ova rasprava je posebno dobij ala na aktuelnosti time što je Jugoslavija upravo u tom trenutku bila domaćin Konferencije o evropskoj bezbeđnosti i saradnji. Ovaj značajni međunarodni skup, i pored svoje pretežne usmerenosti na pitanja borbe za mir, bio je dobrim delom ispunjen i blokovskim prepucavanjima, naročito u vezi s problemom zaštite demokratskih prava građana,

oko čega je bilo dosta raznog propagandističkog nadmetanja oko prednosti višepartijskih i jednopartijskih sistema. Kardeljeva studija ukazala je na svu ograničenost tih nadmetanja sa stanovišta stvarnog položaja čoveka u savremenom društvu. Samoupravno socijalističko društvo, prema Kardelju, ne priznaje pravo nikakvoj političkoj partiji — ni jednoj, ni dvema ni nekolikima — da prisvajaju političku vlast nad ljudima ili ma kakvo pravo koje otuđuje čoveka od neposrednog upravljanja sobom, svojim radom i plodovima rada i društvom u celini. Ali, upravo takvo društvo onda otvara ogromnoj većini potpuno nova područja demokratije i slobode.

Poseban značaj u Kardeljevoj studiji i u raspravama o njoj pridat je ulozi društveno-političkih organizacija sa Savezom komunista na čelu. Ovim organizacijama, pa i samom Savezu komunista, osporeno je pravo da odlučuju u ime radnih ljudi i umesto njih. Ali, izrazito je naglašena potreba da se radni ljudi, u okviru ovih društveno-političkih organizacija, svuda i na svakom koraku, bore za realizovanje svojih ustavnih prava da o svim društvenim pitanjima sami odlučuju na samoupravnoj osnovi.

Rasprava o daljem razvoju političkog sistema, koja je pokrenuta Kardeljevom studijom i 13. sednicom Predsedništva CK SKJ, predstavljala je poziv svim radnim ljudima i stvaralačkim snagama da se uključe u razmatranja ovih značajnih pitanja.

»Suština i karakter udruženog rada ispoljava se prvenstveno u odnosima među ljudima koji stiču jednaka prava na osnovu prava rada društvenim sredstvima, a pre svega u njegovoj međusobnoj dohodovnoj isprepletenosti i međuzavisnosti. Dohodovni odnosi moraju ispunjavati sadržinu socijalističkog samoupravnog udruženog rada u kome dohodak udruženih radnika predstavlja jedinstvenu kategoriju kojom oni upravljaju u osnovnim organizacijama udruženog rada. Pri tome radnici u svakoj osnovnoj organizaciji moraju voditi računa o tome da je reč o dohotku koji se nalazi u društvenoj, a ne u nekoj grupnoj ili nekom sličnom obliku svojine.«

(Edvard Kardelj)

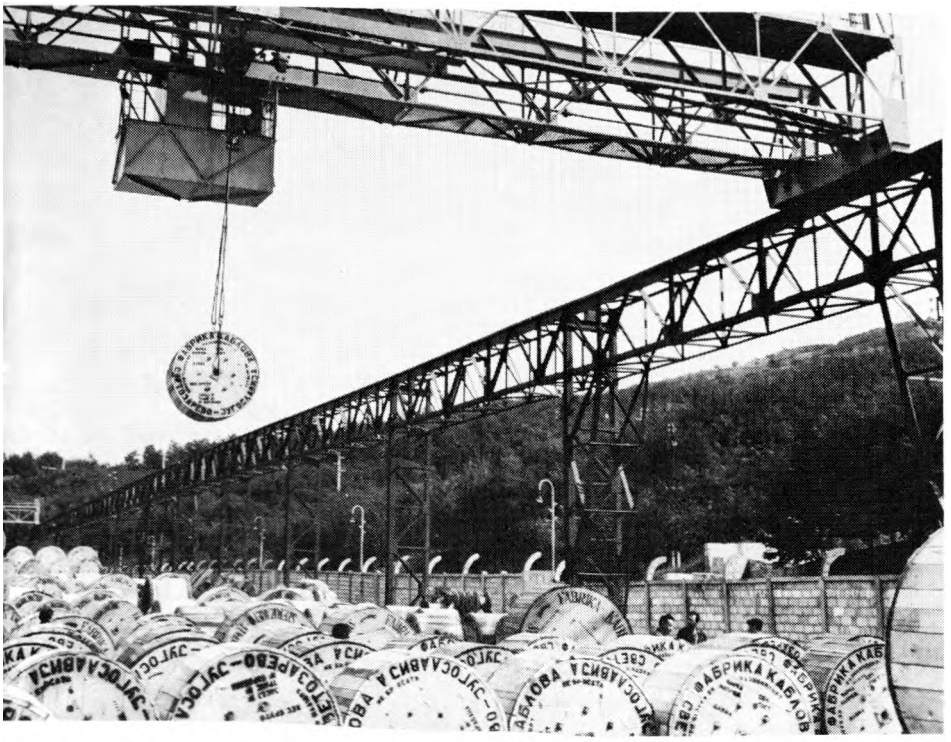

Kablovi iz Fabrike kablova »Moša Pijade« u Svetozarevu izvoze se u gotovo sve zemlje sveta (levo)

Zbor radnika jedne osnovne organizacije udruženog rada u »Prvomajskoj« (Zagreb) raspravlja o programu svog rada (levo dole)

Dohodovni odnosi stalno se izgrađuju između Zavoda »Crvena zastava« iz Kragujevca i »21. maja« iz Beograda

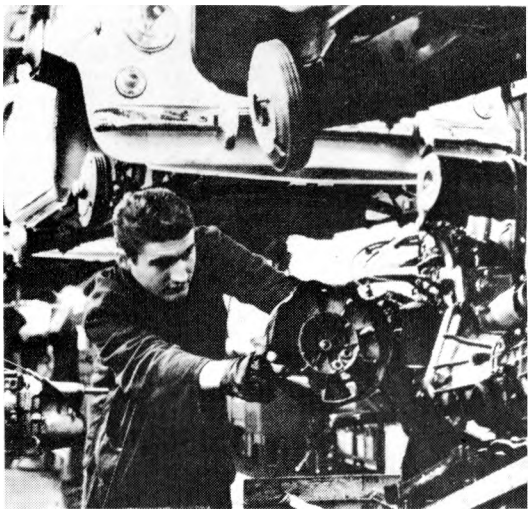

»Društvo neće naći ravnotežu dok se ne bude okretalo oko sunca rada.«

(K. Marks)

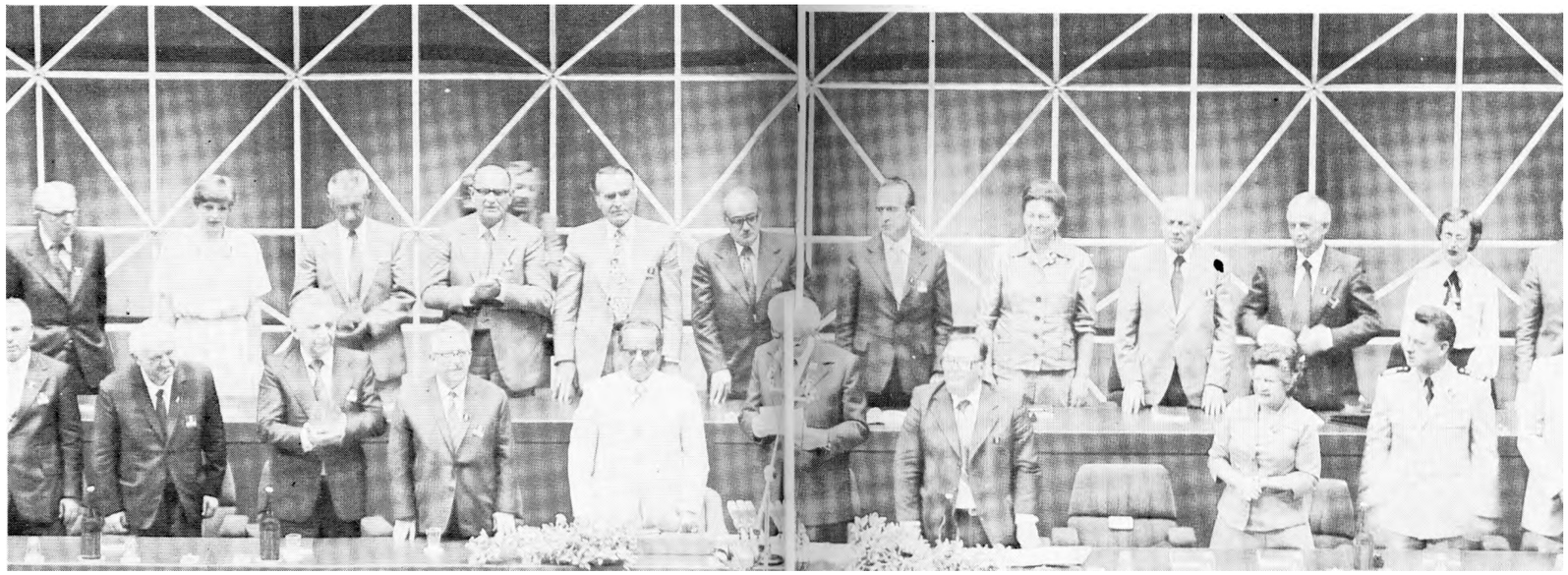

Radno predsedništvo Jedanaestog kongresa (desno)

Dve rezolucije

Na Kongresu su usvojene dve rezolucije.

U prvoj rezoluciji govori se najpre 0 daljem izgrađivanju društveno-ekonomskih odnosa na osnovama Ustava i Zakona o udruženom radu i ukazuje se na potrebu bržeg ostvarivanja uslova u kojima će sve važnije društvene odluke biti pod uticajem 1 kontrolom radnih ljudi. U drugom delu iznose se zadaci u oblasti razvijanja političkog sistema i delegatskog odlučivanja kao i uloge organizovanih socijalističkih snaga. Treći deo posvećen je daljem demokratizovanju kadrovske politike, naročito u pogledu ostvarivanja principa ravnopravne nacionalne i socijalne zastupljenosti, reizbornosti i ograničenja mandata, stalnog obnavljanja kadrova i ocenjivanja rada svih nosilaca javnih funkcija. Četvrti deo sadrži zadatke u oblasti obrazovanja, kulture, nauke i informisanja, naročito u smislu daljeg samoupravnog preobražavanj a ovih delatnosti. A peti deo tiče se daljeg izgrađivanja sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Druga rezolucija je takođe podeljena na pet delova. U prvom su izneti opšti problemi međunarodnih odnosa; u drugom — rezultati i zadaci politike nesvrstavanja; u trećem — novi problem i procesi u međunarodnom radničkom pokretu; u četvrtom — dostignuća i zadaci u spoljnoj politici Jugoslavije; i u petom — problemi demokratizovanja i podruštvljavanja celokupne sfere spoljnih političkih aktivnosti.

Kongres akcije

Za Jedanaesti kongres SKJ, čije je održavanje određeno za jun 1978. godine, rečeno je da će to biti kongres akcije. A to se videlo i po najavljenom dnevnom redu.

U stvari, na dnevni red bila su stavljena pitanja koja su već četiri godine pre toga bila predmet temeljite partijske rasprave — za vreme pripremanja i održavanja Desetog kongresa. Tada su dati odgovori na ključna pitanja daljeg razvitka društva u uslovima kada celokupna ekonomika i politika treba da dođu pod uticaj i kontrolu samih radnih ljudi i njihovih osnovnih organizacija i zajednica. Na Jedanaestom kongresu trebalo je oceniti šta se u međuvremenu postiglo na realizovanju ovih dalekosežnih društvenih preobražaja i šta će se još morati da pokreće u narednom periodu.

Jedanaesti kongres je bio usmeren na to da u borbu za ove ciljeve pokrene sve društvene snage.

Po već ustaljenoj praksi, prethodno su održani kongresi, odnosno konferencije Saveza komunista u svim republikama i pokrajinama kao i u JNA. Na njima su analizirani rezultati proteklog perioda i utvrđivani elementi za izgrađivanje jedinstvene platforme jugoslovenskih komunista. Celokupno članstvo SKJ, koje je tada brojalo 1,6 miliona, bilo je uključeno u ovu aktivnost. Svaka osnovna organizacija i svako rukovodstvo izvlačili su na taj način pouke i zaključke za budući rad.

Delegatima je unapred podeljen referat »Saveza komunista Jugoslavije u borbi za dalji razvitak socijalističke samoupravne i nesvrstane Jugoslavije« koji je pripremio drug Tito. Iz njega je drug Tito na početku pročitao samo najvažnije delove.

Napominjući da je period između dva kongresa bio jedan od najstabilnijih u našem razvitku, drug Tito je istakao da to proizlazi kao rezultat suštinskih promena koje smo izvršili u našem društvenom biću u pravcu vladavine udruženog rada i stvarne političke moći radničke klase i radnih ljudi. »Time se zaokružuje djelo dugogodišnjih revolucionarnih pregnuća jugoslovenskih komunista, prije svega ono što je stvarano i stvoreno za protekle tri decenije u miru, slobodi i nezavisnosti.«

Drug Tito je u svom referatu dao i opsežnu analizu svetskih kretanja i ukazao na pojačanu borbu naroda i progresivnih pokreta za ravnopravnost i pravednije odnose u svetu. Istovremeno je osvetlio glavna pitanja protivrečnosti u međunarodnim odnosima i napore nesvrstanih zemalja za izgradnju jednog boljeg sveta. A posebno se osvrnuo i na pitanja ravnopravnosti u odnosima između radničkih i komunističkih pokreta i partija.

Ističući da naša spoljna politika i unutrašnja izgradnja organski proizilaze jedna iz druge, drug Tito je rekao:

»Naša spoljnopolitička aktivnost odvija se na najširim društvenim osnovama, i na tom polju naši radni ljudi imaju odlučujuću riječ. Oni su, dakle, u svakom pogledu gospodari svoje sudbine i samostalnog razvoja. Utoliko više izgledaju besmislena razna nagađanja o budućnosti Jugoslavije. Ona ostaje takvom kakvu su je izgradili i kakvu grade njeni narodi i narodnosti.«

Posebno mesto dao je u svom referatu drug Tito pitanjima borbe za stabilnost i usklađene odnose na domaćem tržištu i u međunarodnoj ekonomskoj razmeni. Pri tom je naglasio da gro ovih poremećaja proizlazi iz nedograđenosti društveno-ekonomskih odnosa, pre svega, iz još uvek vladajuće prakse da se odluke o sticanju i raspodeli dohotka donose mimo radnih ljudi ili samo uz njihovu formalnu saglasnost. O tome, je, zatim, rekao:

»Društveno-ekonomska pozicija čovjeka i delegatski sistem odlučivanja o društvenim poslovima su dvije strane i dva nerazdvojna obilježja položaja, prava i slobode čovjeka. U prirodi je našeg društvenog sistema da se ljudi, kao proizvođači i samoupravljači, u rješavanju ličnih, zajedničkih i opštih društvenih pitanja, međusobno sporazumijevaju i dogovaraju na bazi ravnopravnosti i uzajamne odgovornosti. Samo tako oni mogu ostvariti i unapređivati ljudske slobode. Apsolutne slobode van međuljudske zavisnosti nema. Na tome se zasnivaju i naša shvatanja slobode i prava građana, naša praksa demokratskih odnosa u društvu.«

Obe rezolucije su jednoglasno usvojene.

Drug Tito je ukazao na značaj uloge organizovanih socijalističkih snaga sa Savezom komunista na čelu, o čemu je, pored ostalog, rekao i sledeće:

»Savez komunista se zalaže za demokratiju koja podrazumijeva i odgovornost i koja je uslov efikasnog obavljanja društvenih poslova. Svojim istrajnim zalaganjem za takvu, socijalističku i samoupravnu demokratiju, mi komunisti se i razlikujemo od malograđana, liberala i sličnih koji demokratiju shvataju samo kao prava, bez društvene odgovornosti«.

Titovo obrazloženje

Svoje izlaganje na Osmom kongresu sindikata drug Tito je zaključio sledećim rečima:

»Ja sam o ovim pitanjima mnogo razmišljao. I duboko sam uvjeren da bi ovakav način djelovanja još više afirmisao kolektivni rad i odgovornost, da bi doprinio daljoj demokratizaciji rada svih samoupravnih i političkih organa i onemogućio ispoljavanje liderskih i drugih nezdravih ambicija pojedinaca. Ukratko, rad bi učinio efikasnijim, a odnose među ljudima boljim i humanijim. Sve bi to doprinijelo da se Jugoslavija i dalje uspješno razvija kao socijalistička, samoupravna i federativna zajednica, u stabilnim uslovima.«

Drug Tito govori na Osmom kongresu Saveza sindikata Jugoslavije (gore)

Titova incijativa

U svom govoru na Osmom kongresu Saveza sindikata Jugoslavije, novembra 1978. godine, drug Tito je pokrenuo inicijativu za doslednije ostvarivanje načela kolektivnog rada, odlučivanja i odgovornosti. Napominjući da se taj princip već sprovodi u Predsedništvu SFRJ i Predsedništvu CK SKJ, drug Tito je naglasio da naš samoupravni sistem nalaže da se on dosledno primenjuje u svim društvenim organima i organizacijama i na svim nivoima — od komune do Federacije.

Titova inicijativa podstakla je najširu aktivnost, usmerenu na dalje demokratizovanje rada mnogobrojnih organa koji u izuzetno razuđenom sistemu socijalističkog samoupravljanja deluju na raznim područjima i raznim nivoima. Svuda su pokrenute temeljite rasprave kako bi se što bolje analizirala dosadašnja iskustva u vezi sa kolektivnim radom i odgovornošću i izgradila praksa koja će potpunije izraziti načela samoupravnog i delegatskog odlučivanja.

Najvažnije što je u smislu Titove inicijative trebalo sprovesti bilo je to da se obezbedi da svaki kolektivni organ deluje na osnovama pune ravnopravnosti i zajedničke odgovornosti članova od kojih se sastoji, uz ukidanje bilo kakvih posebnih ovlašćenja za ljude koji su im na čelu. Za njih je u većini slučajeva predviđen princip jednogodišnjeg mandata, što znači da se posle godinu dana obavezno smenjuju. Iskustva iz rada predsedništva SFRJ i CK SKJ pokazala su od kolikog je značaja da se o svim stvarima kojima se bave ova tela kolektivno odlučuje.

U stvari, ovakvim načinom rada se jedino obezbeđuje da svaki društveni organ bude, u duhu delegatskog sistema i socijalističke demokratije, što više oslonjen na predloge i inicijative iz baze i da deluje pod njenom stalnom kontrolom.

Ubrzo posle Titovog istupanja, početkom aprila 1979. održana je sednica CK SKJ na kojoj su usvojeni zaključci o ostvarivanju Titove inicijative. U tom dokumentu komunisti se pozivaju da se svuda angažuju na svestranom objašnjavanju idejno-političke suštine inicijative i usmeravanju svih napora na njenu doslednu primenu. Kako je rečeno, ne sme se dopustiti nikakvo oklevanje kad je reč o uspostavljanju kolektivnog načina rada i odgovornosti i suzbijanju pojava liderstva, uzurpacija i drugih vidova narušavanja demokratije. Isto tako, treba suzbijati pokušaje da se ove promene svedu samo na pitanja odnosa pojedinaca u raznim kolektivnim telima, budući da se radi o borbi za osnovna ustavna načela koja nalažu da se sva ovlašćenja i odgovornosti u društvu izvode iz samoupravnih prava radnih ljudi i građana u bazi.

U zaključcima je takođe precizirano da treba još u toku sadašnjeg mandata pokrenuti proceduru za menjanje odgovarajućih ustavnih odredaba svuda gde je to neophodno, a da se drugde, pre svega u društveno-političkim i drugim organizacijama, pristupi odmah normativnim, kadrovskim i drugim promenama i da se što pre realizuju pfrincipi jednogodišnjeg mandata, smenljivosti i svega drugog što proizilazi iz Titove inicijative.

Usledile su sednice konferencija svih društveno-političkih organizacija (Socijalističkog saveza. Sindikata, Saveza socijalističke omladine i Saveza boraca), a takođe i drugih organizacija. Tom prilikom su usvojene statutarne i druge promene u duhu Titove inicijative. Pored ostalog, uveden je jednogodišnji mandant za predsednike ovih organizacija.

Istovremeno je počeo i rad na izmeni Ustava SFRJ i ustava socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. Posle dužih priprema, u odgovarajućim ustavnim komisijama pripremljeni su nacrti ustavnih amandmana. Amandmani na Ustav SFRJ stavljeni su na javnu diskusiju 29. oktobra 1980. A približno u isto

Dogovor o sprovođenju Titove inicijative na zajedničkoj sednici Predsedništva SFRJ i Predsedništva CK SKJ, na kojoj su razrađena konkretna pitanja o ostvarivanju principa kolektivnog rada i odgovornosti, što će u toku narednih meseci pokrenuti najšire rasprave u svim društvenim organima i organizacijama kao i u najširoj javnosti

vreme objavljeni su i amandmani na republičke i pokrajinske ustave.

Prema predloženim amandmanima, jednogodišnji mandat^ će, kao i dosad, važiti za predsednika i potpredsednika Predsedništva SFRJ i za predsednike predsedništava republika i pokrajina^ Na godinu dana birače se i predsednik i potpredsednici Skupštine SFRJ i predsednici njenih veća. Slično se predviđa i za većinu republičkih i pokrajinskih skupština. Mandat članova Predsedništva SFRJ, kao i dosad, trajao bi pet godina, a republičkih i pokrajinskih predsedništava četiri godine.

Za članove Saveznog izvršnog veća ostalo je da se biraju na četiri godine, s tim da se na tu funkciju mogu birati još jednom uzastopno. Uglavnom je na sličan način ovo pitanje rešeno i za članove republičkih i pokrajinskih izvršnih veća.

Za predsednike izvršnih veća predviđena su različita rešenja. Predsednik Saveznog izvršnog veća ne bi po isteku četvorogodišnjeg mandata mogao ponovo biti biran na tu funkciju, a postavljena mu je i obaveza da u smislu dobijanja poverenja posle dve godine podnosi većima Skupštine SFRJ izveštaj o stanju u svim oblastima života i rezultatima u ostvarivanju usvojene politike. Što se tiče promena u republičkim i pokrajinskim ustavima, u Makedoniji, Sloveniji i Srbiji predviđeno je da se predsednici izvršnih veća biraju na četiri godine, dok im je u drugim republikama i pokrajinama mandat ograničen na dve godine, s tim što je različito rešeno da li posle toga mogu ili ne mogu ponovo biti birani na istu funkciju.

Na jduži mandat — od osam godina — predviđen je za sudi je Ustavnog suda Jugoslavije i ustavnih sudova republika i pokrajira. Za predsednike ovih sudova predviđa se različito trajanje mandata — od godine dana (za predsednika Ustavnog suda Jugoslavije i ustavnih sudova Makedonije, Hrvatske, Slovenije, Kosova i Srbije), do dve godine (u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori) i do četiri godine (u Vojvodini).

Većina amandmana na republičke i pokrajinske ustave reguliše i pitanja trajanja i izmenljivosti opštinskih funkcionera, sem u Srbiji i Sloveniji, gde se ova pitanja prepuštaju statutima opština. U toku rasprave o ovim statutima potpunije će se normirati sve što je u vezi sa ostvarivanjem principa kolektivnog rada, odlučivanja i odgovornosti.

U predgovoru koji je, na molbu izdavača, napisao za svoja sabrana dela, Josip Broz Tito, između ostalog, kaže: »Nije moje da ocjenjujem vrijednost ovih radova. Historija i nauka će o tome izreći svoju ocjenu ... Ovi radovi su i historijsko svjedočanstvo o našim saznanjima i mogućnostima djelovanja u svakoj fazi naše revolucionarne borbe. Oni su slika našeg vlastitog rasta i onoga što smo uradili i kako smo uradili, ponekad i sa jednostranostima u našim saznanjima i ocjenama, pa i zabludama.«

Titova reč i misao

Uoči 80. rođendana Josipa Broza Tita, Predsedništvo Saveza komunista Jugoslavije donelo je na sednici od 12. maja 1972. godine odluku da se pristupi izdavanju njegovih sabranih dela. U vreme Titovih jubileja 1977. godine, kada je slavljen njegov 85. rođendan i 35. godišnjica dolaska na čelo Partije, iz štampe su izašla prva četiri toma Sabranih dela. Izdanje je naučno pripremio Institut za savremenu istoriju iz Beograda, u saradnji sa četrdesetak jugoslovenskih naučnih radnika, a knjige su izdali Izdavački centar »Komunist«, Beogradski izdavačko-grafički zavod i Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed« iz Zagreba. Početkom 1980. godine pojavio se i deseti tom Sabranih dela koji, kao i prethodni, sadrži radove autora, priloge, napomene, beleške, hronologiju Titove revolucionarne delatnosti i registre. Tih prvih deset tomova, od gotovo pedeset koliko će sadržati celo izdanje, po sadržaju su značajni ne samo za izučavanje odnosa u radničkom pokretu i procesa u KPJ od 1926. do 1942. godine, nego i kao izvor za razumevanje tokova i dostignuća jugoslovenske socijalističke revolucije.

Novi prostori za nauku i kulturu: detalj sa zgrade Makedonske akademije nauka (gore), pogled na Pokrajinsku univerzitetsku i narodnu biblioteku u Prištini (desno) i Pozorište u Zenici (desno gore)

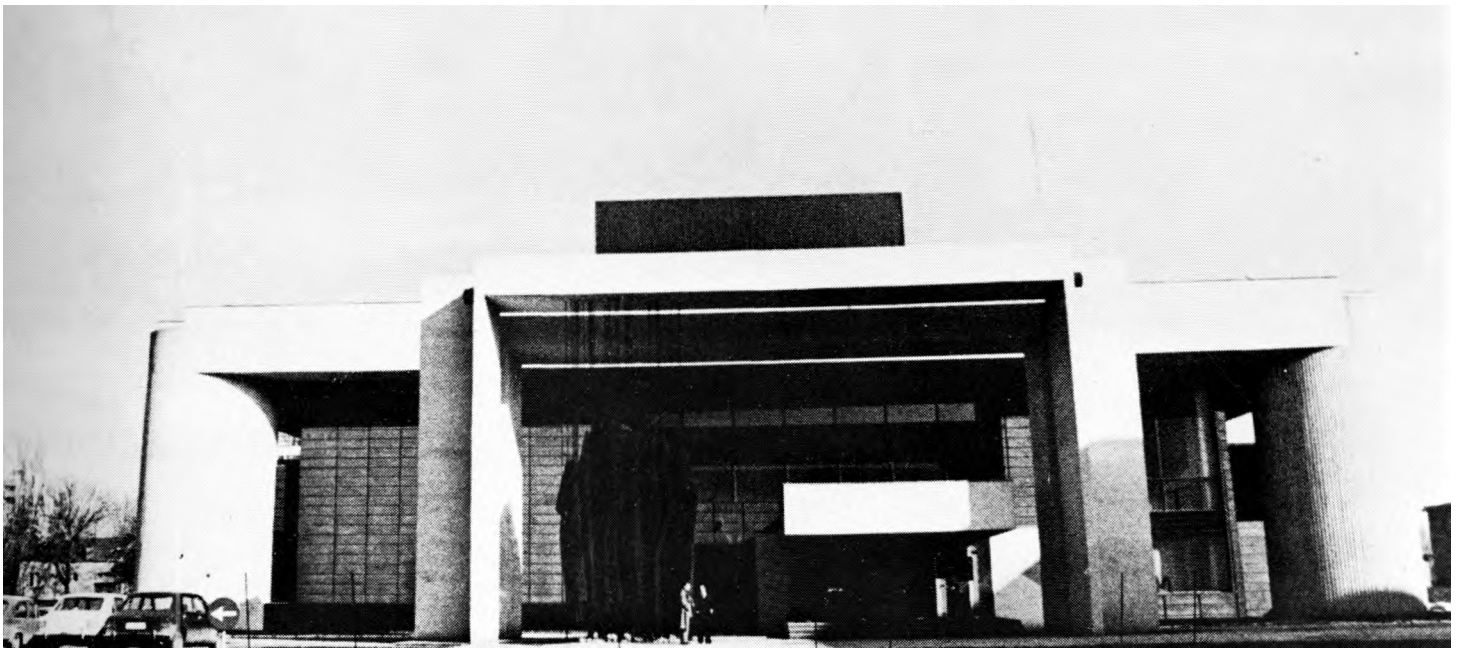

Novi objekti kulture

Simbolično, na dan svog nestanka u plamenu fašističkog bombardovanja Beograda 1941. godine, 6. aprila 1973. godine, na platou kod Karađorđevog parka — svečano je otvorena nova zgrada Narodne biblioteke SR Srbije, prvi za nju namenski građen dom tokom gotovo jednog i po veka duge istorije.

Odluka da se gradi zgrada za Biblioteku doneta je 1954. godine, prilikom proslave 150-godišnjice prvog srpskog ustanka, a kamen temeljac položen je 1966. godine. Zdanje je građeno šest godina po projektu arh. Ive Kurtovića i najmodernije je opremljeno.

Ova najveća investicija u materijalnu osnovu kulture u Srbiji od oslobođenja do danas samo je primer velikih ulaganja u objekte kulture kakvih je bilo širom zemlje.

Ljubljančani su nedavno dobili velelepan Dom kulture »Ivan Cankar«. U Zagrebu su izgrađeni Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, Studentski kulturni centar i iz temelja obnovljena zgrada Hrvatskog narodnog kazališta. U ovoj Republici podignute su i nove zgrade Biblioteke i Arhiva u Karlovcu, obnovljena zgrada Kazališta u Splitu i mnogi domovi kulture u manjim mestima.

Domovi kulture, kao najširа osnova mreže kulturnih institucija, podizani su i u drugim krajevima zemlje, a jedan od najreprezentativnijih i najnovijih je Dom revolucije u Prijepolju. U brzom razvoju mnogih gradova u unutrašnjosti nisu zaboravljene ni potrebe sve brojnijih ustanova nauke, kulture i umetnosti. Tako su, na primer, nove pozorišne zgrade podignute u Zenici i Titovom Užicu.

Ipak, najviše novih zdanja niklo je u republičkim i pokrajinskim centrima. Skoplje je dobilo Muzej moderne umetnosti, Univerzalnu dvoranu. U Prištini je završena Pokrajinska univerzitetska i narodna biblioteka. Muzeji socijalističke revolucije podignuti su u Sarajevu i Novom Sadu, a Muzej savremene umetnosti u Beogradu.

«Sava-centar« u Beogradu i »Skenderija« u Sarajevu primer su velikih građevina složene namene

Sabrana dela klasika marksizma

U dane šezdesetogodišnjice Saveza komunista, 1979. godine, ostvaren je cilj postavljen na svečanoj proslavi četrdesetogodišnjice naše Partije. Završen je rad na izdavanju sabranih dela Marksa, Engelsa i Lenjina.

Ovim izdanjem koje je priredio Institut za međunarodni radnički pokret u Beogradu, a izdala beogradska »Prosveta«, kapitalno je obogaćena riznica marksističke literature na srpskohrvatskom jeziku i krunisana duga tradicija prevođenja dela klasika marksizma — jedan od prvih prevoda »Komunističkog manifesta« u svetu pojavio se još 1871. godine u listu »Pančevac«. Uz SSSR i DR Nemačku, Jugoslavija je postala zemlja s najkompletnijim izdanjem dela Marksa i Engelsa.

Filmski dometi osamdesetih: scene iz »Seljačke bune« (gore), »Okupacije u 26 slika« (gore desno) i »Užičke Republike« (dole)

Oseka i renesansa filma

Početkom sedamdesetih godina društvena kritika uputila je ozbiljne prigovore prevazi tamnih tonova u kritičkoj slici novijeg jugoslovenskog filma. Odnosi u filmskoj proizvodnji su nesređeni, samoupravni preobražaj kinematografije ne sprovodi se dovoljno dosledno, nastupa prolazna oseka jugoslovenskog filma, označena osrednjim delima koja ne uspevaju da privuku publiku. Iz prošeka se izdvaja tek poneko ostvarenje. Žika Mitrović snima 1974. godine »Užičku Republiku«, jedan od najboljih ratnih filmova novije proizvodnje: sledeće godine Vatroslav Mimica stvara »Seljačku bunu« koja izaziva zanimljive rasprave o angažovanom istorijskom filmu i istoriji bez elemenata spektakla.

Ali, dok igrani film stagnira, u dokumentarnom se javlja niz autentičnih stvaralaca koji će se docnije oprobati i u igranom: Vlatko Gilić, Karpo Aćimović Godina, Živko Nikolić, Predrag Golubović i drugi.

Godina 1976. prošla je u znaku debitantskog rada jednog mladog režisera — »Čuvara plaže u zimskom periodu«, Gorana Paskaljevića. Kritičari su ovo delo proglasili »filmom godine« a njime počinje i renesansa interesovanja široke publike za proizvodnju naših filmskih kuća. Tim filmom na scenu stupa skupina mladih režisera koji snimaju filmove pitke i zabavne vizuelne strukture i negovanog filmskog jezika, koji vraćaju publiku u filmske dvorane i vraćaju našu kinematografiju na međunarodnu filmsku kartu. Tako film Srđana Karanovića »Miris poljskog cveća« dobija u Kanu 1978. nagradu međunarodne filmske kritike, a film Lordana Zafranovića »Okupacija u 26 slika« sledeće godine — posle desetogodišnje pauze — u zvaničnoj konkurenciji predstavlja našu zemlju na toj najčuvenijoj svetskoj filmskoj smotri. Slavu našeg filma uspešno brane i autori crtanog i dokumentarnog filma koji dobijaju brojna priznanja na međunarodnim smotrama.

Umetnici sveta kod nas

Paralelno sa nastupima jugoslovenske umetnosti u inostranstvu, tokom šezdesetih i sedamdesetih godina otpočinje i dinamičnije prikazivanje inostrane umetnosti u muzejima i galerijama svih naših kulturnih centara. Pojedinačno su predstavljeni mnogi veliki umetnici 20. veka, a zajedno, na panoramama pojedinih nacionalnih umetnosti ili stilskih pravaca i pokreta, mnoga od značajnih imena današnjice i gotovo sve savremene umetničke tendencije.

Neke od tih izložbi bile su pravi događaj u likovnom životu naše zemlje. **U** takve svakako treba ubrojati izložbe Pabla Pikasa (1967) i Paula Klea (1968) čija su se dela dotle pojavljivala samo u okviru većih izložbi francuske ili nemačke umetnosti, zatim Huana Miroa (1970), Dejvida Hoknija (1970), Ivana Klajna (1971), Emila Noldea (1974) od kojih su neke, pored Beograda, Zagreba i Ljubljane, obišle i druge muzeje i galerije širom Jugoslavije. Od grupnih odnosno tematskih izložbi značajne su izložbe Dado (1971), češkog kubizma (1974), engleskog i američkog pop-arta (1968), belgijskog nadrealizma (1977), Plavog jahača (1977) i mnoge druge.

U novije vreme, sa ekspanzijom broja izložbi, povećao se i raspon likovnih disciplina i medija koje one prikazuju, pa se, pored izložbi iz oblasti tradicionalnih likovnih disciplina — slikarstva, skulpture i grafike — sve češće prikazuju i značajna ostvarenja iz drugih srodnih oblasti kao što su dizajn, arhitektura, građevinarstvo, film, fotografija. Među tim izložbama, veoma su bile zapažene izložbe finskog (1975), danskog (1976) i švedskog dizajna (1977), građevinarstva XX veka (1973), fotografije Anri Kartije Bresona (1973), kubanskog plakata, kompjuterske grafike (1974) .. .

I najzad, za upoznavanje svetske umetnosti i afirmaciju naše u svetu, veoma su značajne i međunarodne likovne manifestacije koje se redovno održavaju u našoj zemlji. Među njima posebno se ističu Međunarodna izložba grafike u Ljubljani pri Modernoj galeriji, Međunarodni bijenale originalnog crteža u Rijeci u organizaciji Moderne galerije i Međunarodna izložba likovnih umetnosti MSU u Beogradu koja se od 1977. priređuje svake treće godine.

Naše izložbe širom sveta

Tokom šezdesetih i sedamdesetih godina međunarodnoj saradnji i razmeni u oblasti likovnih umetnosti u našoj zemlji poklanja se sve veća pažnja.

Tokom proteklih dvadesetak godina u svetu je predviđeno nekoliko veoma značajnih izložbi jugoslovenske umetnosti, počevši od izložbe savremenog jugoslovenskog slikarstva i vajarstva u Parizu 1959, preko izložbe novog jugoslovenskog slikarstva koja je tokom 1959. i 1960. obišla mnoge važne kulturne centre u Sjedinjenim Državama do izuzetno reprezentativne prezentacije savremene jugoslovenske umetnosti krajem 1961. u čuvenoj londonskoj Tejt galeriji, koja je dobila najpozitivnije kritike u engleskoj štampi. Takođe veoma uspešna bila je izložba mlađe generacije naših umetnika u vašingtonskoj Korkoran galeriji 1966, zatim izložba slikarstva, skulpture i grafike u Narodnoj galeriji u Pragu 1968. i 1969. i najzad niz izložbi u SR Nemačkoj, Italiji, Španiji, Portugaliji, Belgiji, Francuskoj. Uspešne izložbe priređene su i u zemljama nesvrstanog sveta — Meksiku, Indiji, Pakistanu, Egiptu i drugim — sa kojima je naša zemlja razvila veoma intenzivnu kulturnu saradnju.

Jugoslavija takođe gotovo redovno učestvuje na svim značajnijim svetskim likovnim manifestacijama kao što su Bijenale u Veneciji, Sao Paolu, Tokiju, Nju Delhiju, zatim Bijenale mladih u Parizu i druge, na kojima su naši umetnici često bili zapaženi a povremeno i nagrađivani.

Naša književnost u svetu

Širenje kulturnih veza sa drugim zemljama i upoznavanje drugih sa dostignućima naše kulture ogleda se i u naglom prodoru prevoda naše beletristike. Samo za 12 godina (od 1968 — do 1980), u 33 zemlje, na 42 jezika prevedeno je 1.008 naslova 254 naša pisca — približno isto toliko koliko je prevedeno za prethodne 24 godine.

Naša literatura najviše se prevodi u SSSR-u (197 naslova od 1968. do 1980. godine), čehoslovačkoj (155), Mađarskoj (98), Poljskoj (72), Rumuniji (68), DR Nemačkoj (61), SR Nemačkoj (60), Francuskoj (52), SAD (37), Bugarskoj (32), Italiji (30), Austriji (23). Na spisku zemalja u kojima su se našla dela naših pisaca, nalaze se i Grčka, Švajcarska, Turska, Velika Britanija, Albanija, Finska, Holandija, Indija, Izrael, Japan, Kina, Norveška, Kuba, Španija, Švedska, Belgija, Brazil, Iran, Kanada.

Među ovim knjigama ima svih književnih žanrova, a među piscima sada preovlađuju savremeni autori. Naš najprevođeniji autor je Ivo Andrić (84 naslova), zatim slede Miroslav Krleža (44), Meša Selimović (28), Miodrag Bulatović (28), Vasko Popa (17), Branko ćopić (15), Ciril Kosmač (14), Mihailo Lalić (13), Eia Peroci (13), Branimir Šćepanović (12), Anton Ingolič (11), Danilo Kiš (11), Desanka Maksimović (11), Ranko Marinković (10) itd. Od klasika su najviše prevođeni Branislav Nušić (18), Ivan Cankar (12), France Prešern (9), Bora Stanković (4), Ivan Mažuranić, Košta Racin i Njegoš (3), Oton Župančič i Vuk Stefanović Karadžić (2).

Samoupravni preobražaj kulture

Godinama razvijana i postepeno ostvarivana zamisao o demokratizaciji i podruštvljavanju kulture dobila je najveći podsticaj i novi kvaiitet u dokumentima Desetog kongresa Saveza komunista Jugoslavije i u odredbama novog Ustava SFRJ.

Fondovi za unapređivanje kulturnih delatnosti iz sredine pedesetih godina prerasli su početkom sedamdesetih u zajednice kulture. Ustavna načela o slobodnoj razmeni rada, o delegatskom sistemu, o presudnom uticaju radničke klase na raspodelu dohotka nametnula je kao neophodnost zamenu postojećeg sistema novim koji će kulturu učiniti sastavnim delom udruženog rada, a pravo odlučivanja u njoj proširiti na sve radne ljude i građane.

Za otelotvorenje tog novog sistema kulture Ustav je predložio i jedan od mogućih organizacionih oblika — samoupravne interesne zajednice. Uvodeći ih kao model udruživanja, Ustav je republičkim zakonima prepustio da regulišu njihovo osnivanje. Ovi zakoni doneti su krajem 1974. godine i počivaju na dva osnovna principa: slobodnoj razmeni rada kroz sporazumno odlučivanje i delegatskom sistemu. Mnoga dalja rešenja, pa i stope doprinosa za kulturu, postala su predmet društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma.

Skupštine samoupravnih interesnih zajednica kulture od 1975. godine bile su sastavljene od delegata udruženog rada iz privrede i onih iz kulture, postale su mesto za usaglašavanje interesa, uslovno rečeno, korisnika i davalaca »kulturnih usluga«. Ciljevi postavljeni pred takve samoupravne interesne zajednice kulture bili su isključivanje automatizma u finansiranju pojedinih kulturnih delatnosti ili ustanova, korenito društveno preispitivanje pojedinih kulturnih delatnosti, utvrđivanje programa od zajedničkog društvenog interesa, uklanjanje stihije tržišta i budžetskog finansiranja kulture, usklađivanje odnosa između kulturnih potreba i realnih društvenih mogućnosti za njihovo zadovoljavanje.

Samoupravne interesne zajednice osnovane su u opštinama i u republikama i pokrajinama, a zakoni ostavljaju mogućnosti da se osnivaju i međuopštinske i granske zajednice kulture.

Novi lik naših gradova

U ovom razdoblju naša arhitektura doživljava novi procvat. Naši graditelji nove, smele objekte podižu ne samo širom naše zemlje nego i u nizu država na nekoliko kontinenata. Po projektu naših arhitekata i u ostvarenju naših izvođača podižu se Kongresni centri u Lusaki, Gabonu i Abu Dabiju, poslovni i hotelski objekti u Sovjetskom Savezu, čehoslovačkoj, DR Nemačkoj .. .

Širom naše zemlje niču nova gradska i prigradska naselja originalnih arhitektonskih i urbanističkih rešenja: »Julino brdo« i »Labudovo brdo« u Beogradu, »Split III«, »Naselje sunca« u Sarajevu, »Mišeluk« u Novom Sadu. Rekonstrukcije i revitalizacije sarajevske »Baščaršije«, skopske »Stare čaršije«, kao i očuvanje istorijskih jezgara Budve, Kotora, Karlovca, Zagreba, Prizrena . . . upotpunjuju akciju da se uspostavi simbioza između nasleđenih i novih urbanih struktura.

Posledice skopskog potresa kao i razaranja u Banjaluci ili na Crnogorskom primorju, oživljavala su planerske i graditeljske aktivnosti na tim područjima. Osim toga, pod okriljem Ujedinjenih nacija izrađene su prostorne studije za pojedine jadranske regije. Tokom osme decenije realizovano je mnogo objekata na osnovu ovih planova. Kao posìedica ovih aktivnosti javljaju se uticaji pojedinih inostranih arhitektonskih škola, što je naročito došlo do izražaja posle doprinosa K. Tangea u Skoplju.

Telekomunikacioni centar, Makedonska akademija nauka i drugi objekti odraz su tih uticaja. Ni druge sredine nisu bile pošteđene uticaja sa strane. Afirmisanjem bosansko-hercegovačkih arhitekata i urbanista nastavljena je decentralizacija ove delatnosti. Hotel »Bosna« i Medicinski centar u Banjaluci, Porodilište u Sarajevu, Pozorište u Zenici .. . zasluženo osvajaju »Borbinu« nagradu. U istaknute autore ove republike ubrajaju se I. Štraus, B. Kurpjel, Z. Ugljen, J. Finci, Ž. Janković.

Izgradnjom visokih poslovnih kula, pa i stambenih »solitera«, naše graditeljstvo je sledilo porast ekonomske moći društva, tehničku osposobljenost i organizacionu strukturu potencijalnih investitora u čijim su rukama bila koncentrisana velika sredstva. Palate »Beograđanka«, »Zagrepčanka« i druge kule po našim gradovima stavile su na ispit domaće projektantske i izvođačke snage. Mada nisu svi autori položili sa uspehom, ostalo je veliko iskustvo.

U velikoj graditeljskoj produkciji teško je odabrati najvrednija dela. Ipak, ne toliko društvenim priznanjima koliko uočljivim vrednostima izdvajaju se ovi objekti: hotel »Kanin« u Bovecu, hotel »Kroacija« u Cavtatu, hala sportova »Pionir« i sportski centar »25. maj« u Beogradu, Bolnica u Novoj Gorici, Spomen-dom u Kumrovcu, Dom starih u Domžalama, Međunarodna ATC u Ljubljani, Spomen-dom u Kolašinu, Univerzitetska biblioteka u Prištini, Elektro-Slavija u Osijeku, »Vatroslav Lisinski« u Zagrebu, Univerzitetski kompleks »Veljko Vlahović« u Titogradu . . . Posebno mesto zauzimaju dva objekta: »Sava-centar« u Beogradu S. Maksimovića (enterijer A. Šaletića) i Gradski stadion u Splitu B. Magaša. Oba objekta po arhitektonskim i inženjerskim svojstvima pripadaju vrhu svetskih ostvarenja ove vrste.

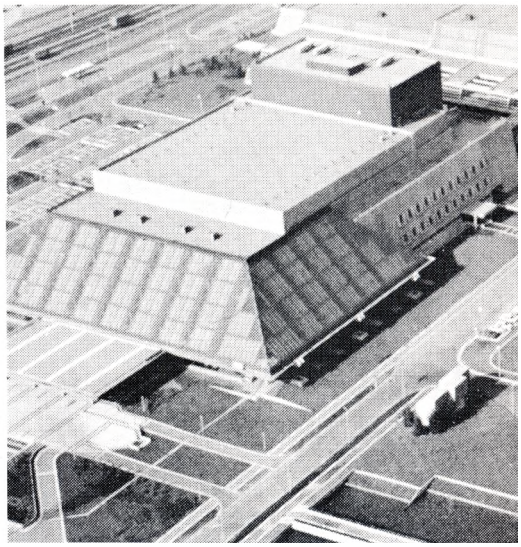

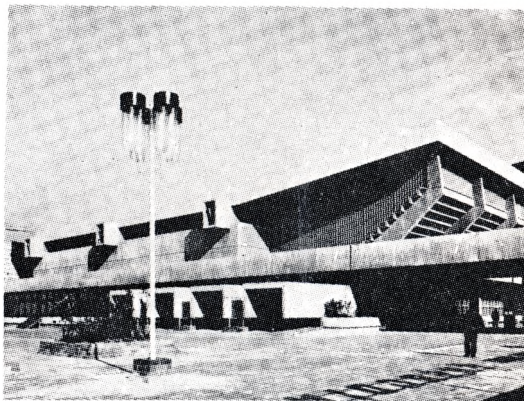

Visoki dometi moderne arhitekture: stadion u Splitu (gore levo), Sava centar u Beogradu (gore), hotel Kanin u Bovecu (dole), Skenderija u Sarajevu (sasvim dole)

Smrt revolucionara

Veljko Vlahović

Godine 1975. umire jedna od najmarkantnijih ličnosti jugoslovenske borbe za socijalizam i samoupravljanje — Veljko Vlahović (1914—1975). Umro je u Ženevi, posle operacije srca, a sahranjen je u Beogradu u Aleji velikana.

U trenutku smrti nalazio se na dužnosti člana Predsedništva CK SKJ.

»Za.druga Veljka može se kazati«, — govorio je Tito — »da je cio svoj život utkao u našu revoluciju i njene tekovine. Ostao je dosljedan u borbi za interese radničke klase, za društveni preobražaj i svestrani napredak naše zemlje, za bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, za ostvarenje svih onih ideala za koje se opredijelio još u svojoj mladosti i kojima je vjerno služio do kraja svog života ... Druga Veljka su krasile i izuzetne ljudske vrline, zračio je jednostavnošću i snagom svog plemenitog lika, isticao se svojom humanošću, pružao je primjer kako se treba odnositi prema ljudima i, posebno, kako na mlade treba prenositi dragocjena revolucionarna iskustva. Jednom riječju, Veljko Vlahović bio je predan revolucionar, koji se cjeni i poštuje kao suborac i saradnik i iskreno voli kao drug i čovjek.«

Drug Tito pred odrom svog dugogodišnjeg saborca Veljka Vlahovića u auli Skupštine Jugoslavije (desno)

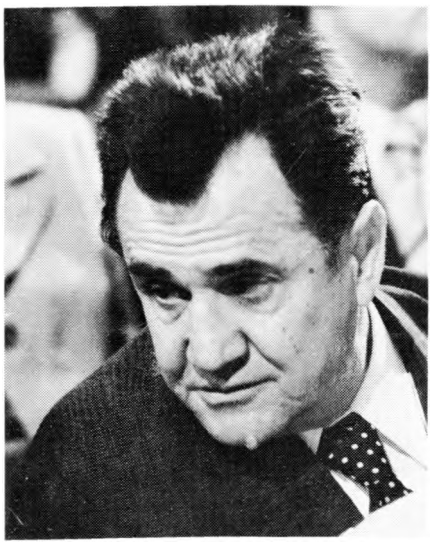

Dušan Petrović

U 1977. godini Jugoslavija je izgubila predsednika Savezne konferencije SSRNJ Dušana Petrovića Šaneta (1914—1977) i predsednika Saveznog izvršnog veća Džemala Bijedića (1917—1977).

Dušan Petrović Šane umro je iznenada od srčanog udara u Beogradu, a sahranjen je na padinama planine Venčac, nedaleko od Aranđelovca.

Na sahrani, u ime CK SKJ od Dušana Petrovića oprostio se sekretar Izvršnog komiteta CK SKJ, Stane Dolane:

»Od onog dana 1933. godine kada je u svom rodnom i slobodarskom crvenom Kragujevcu, kao 19-godišnji mladić, kamenorezački radnik, ušao u klasni sindikalni pokret, drug Šane se svim svojim bićem posvetio revoluciji, našavši u njoj osnovni smisao svog života ... Sve zadatke koje mu je Partija poveravala izvršavao je unoseći u njih celog sebe. Svugde mu je bilo osnovno boriti se za prava radničke klase, za ostvarivanje politike Saveza komunista Jugoslavije. «

Radnici iz Aranđelovca na počasnoj straži pored odra Dušana Petrovića

Džemal Bijedić

U avionskoj nesreći, odlazeći na sednicu CK SK Bosne i Hercegovine, početkom 1977. godine poginuo je kod Kreševa, zapadno od Sarajeva, predsednik SIV Džemal Bijedić. Sa drugom Bijedićem u skršenom avionu našli su smrt i njegova supruga Razija i grupa najbližih saradnika. Sahranjeni su u Sarajevu.

U trenutku Bijedićeve pogibije predsednik Tito je bio u zvaničnoj poseti Libiji i potrešen vešću o smrti izjavio je:

»Džemal Bijedić je decenijama slijedio liniju Saveza komunista Jugoslavije, doprinosio je učvršćivanju tekovina revolucije, bio je za bratstvo i jedinstvo, za ravnopravnost svih naroda i narodnosti Jugoslavije . . . Zahvaljujući njegovim kvalitetima povjerena mu je jedna od najtežih i najodgovornijih dužnosti u našoj zajednici, dužnost predsjednika Saveznog izvršnog vijeća, koju je niz godina sa uspjehom obavljao. . . «

Članovi porodice opraštaju se od poginulog Diemala Bijedića

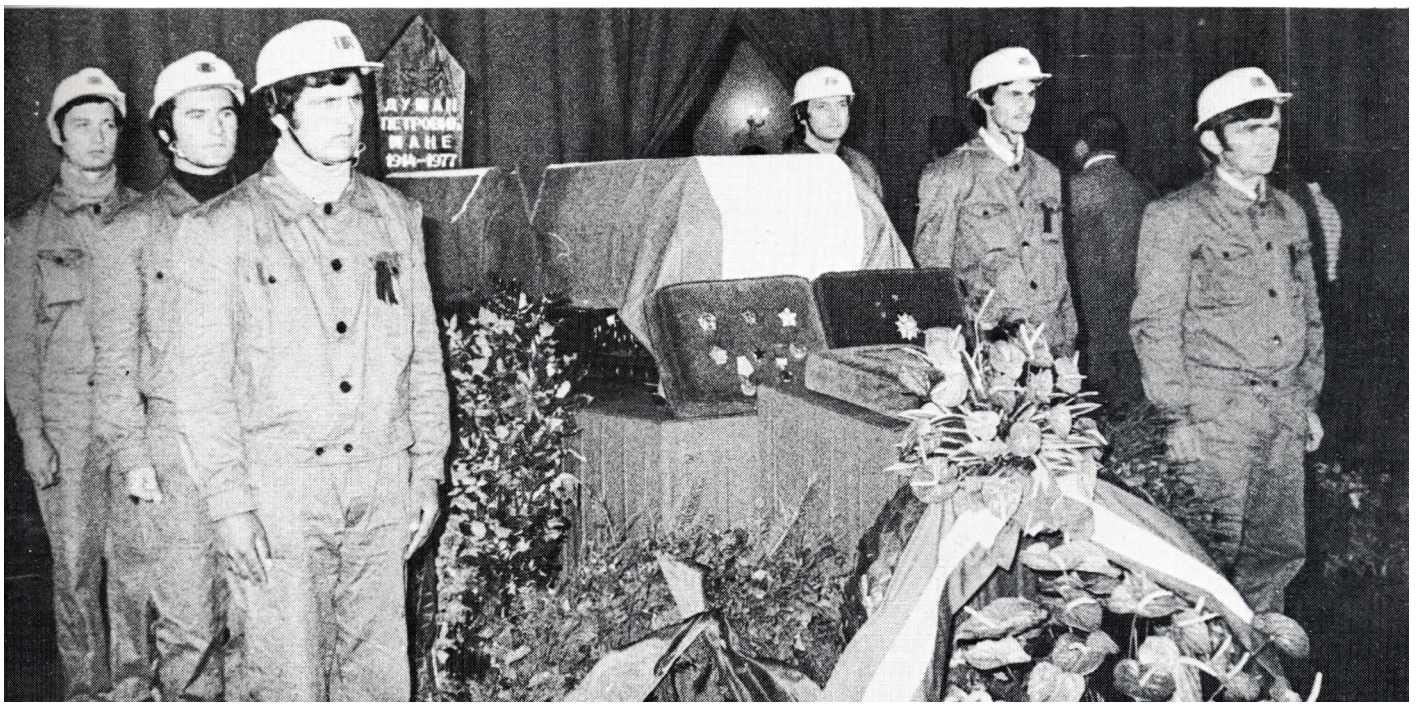

Sa sahrane Đure Pucara u Sarajevu, 15. aprila 1919. godine

Blažo Jovanović

Godine 1976. umro je u Igalu, a sahranjen u Titogradu Blažo Jovanović (1907—1976). Stari revolucionar je tada bio član Saveta Federacije. Na velikom ispraćaju u ime predsednika Tita i svih organa i društveno-političkih organizacija od Blaže Jovanovića se oprostio Fadilj Hodža rečima:

»Drug Blažo Jovanović spada među one jugoslovenske revolucionare koji su pod rukovodstvom druga Tita u presudnim trenucima istorije naših naroda i narodnosti umeli da sagledaju zahteve vremena i povedu radničku klasu i široke narodne mase u revoluciju. Više od 50 godina nalazio se u prvim borbenim redovima KPJ i SKJ, na najodgovornijim dužnostima u Crnoj Gori i Jugoslaviji. .. Svojim doslednim i neumornim radom drug Blažo je stekao veliki ugled u narodu. On je umeo da se oduševljava običnim ljudskim radostima, da se zabrine nad nesrećama i nedaćama ljudi... «

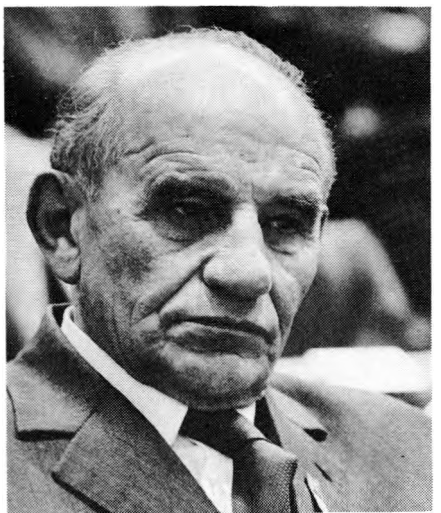

Đuro Pucar Stari

Drug Pucar (1899—1979) je umro u Beogradu, a sahranjen u Sarajevu. Govoreći na komemorativnoj sednici Predsedništva CK SKJ, Branko Mikulić je rekao:

»Umro je Đuro Pucar Stari, kovački radnik i organizator radničkih štrajkova, hrabri čovjek i rukovodilac SKOJ-a i Partije od rane mladosti, dugogodišnji sužanj buržoaskih robijašnica, stari drug i saborac Josipa Broza, Đure Đakovića, tamničarski drug Moše Pijade, Servo Mihalja, legenda Krajine i ustanka, neumorni graditelj Titove socijalističke Jugoslavije, dosljedan borac za kontinuitet klasnog sadržaja revolucije, za nezavisnost zemlje i njen sopstveni i samostalni put u budućnost«.

Zemljotres u Crnoj Gori

U katastrofalnom zemljotresu, koji je 15. aprila 1979. godine zahvatio gotovo celu Crnu Goru, izgubilo je život 96, a povređeno 1.700 lica. Zemljotres je uništio ogromna materijalna dobra. Razoren je, odnosno teško stradao najrazvijeniji deo ove republike. Za 20 sekundi uništen je veliki deo onoga što su ljudska ruka i um stvarali vekovima.

Ova velika stihija najteže je pogodila Crnogorsko primorje i njegovo zaleđe. Međutim, gotovo nije bilo mesta u Crnoj Gori gde nije bilo štete.

Zemljotres u Crnoj Gori

Zemljotresom su razoreni primorski gradovi: Ulcinj, Bar, Petrovac, Budva, Kotor, Tivat, Herceg-Novi i Risan, kao i mnoga sela (naročito Crnica). Oštećen je i veliki deo obale, naročito u Boki Kotorskoj (Kotor, Kamenari, Bijela, Baošići, Kumbor (kao i naselja na reci Bojani.

Na nastradalom području uništeno je i teže oštećeno preko 52 hiljade stanova u svojini građana i preko 2.500 vikendica, zatim gotovo sve škole, zdravstvene ustanove i si.

Posebno su značajne štete koje je stihija prouzrokovala u industriji. Svi veći objekti su bili van stroja, a posebno je teško oštećeno brodogradilište »Veljko Vlahović« — Bijela.

Teško je nastradala i turistička privreda. Srušeni su ili su morali biti porušeni čitavi kompleksi i brojni pojedinačni hoteli. Porušeni hoteli raspolagali su sa oko 4.000, a oštećeni sa 13.500 ležaja.

PredsedniH Tito obilazi porušeno brodogradilište »Veljko Vlahović« u Bijeloj (dole)

Manastir Gradište kod Petrovca na moru pretrpeo je teška oštećenja (gore levo)

Tito o Kardelju

»Sa čvrstinom i upornošću prekaljenog komuniste i sa izvanrednim stvaralačkim poimanjem marksizma, Edvard Kardelj je za sve vrijeme u poslijeratnom periodu nosio ogromno breme u izgradnji zemlje i njenom socijalističkom samoupravnom razvitku, u učvršćivanju naše nezavisnosti. Ja se naročito sjećam naših razgovora u prelomnim trenucima našeg revolucionarnog razvoja. Sjećam se sa koliko je žara učestvovao u pripremama za uvođenje samoupravljanja, sa koliko je duboke analitičnosti osvjetljavao procese u unutrašnjem i međunarodnom razvoju u vrijeme donošenja programa Saveza komunista Jugoslavije, koji ni poslije dvadeset godina nije ništa izgubio na značaju i aktuelnosti« — izjavio je Tito u Damasku neposredno pošto mu je saopštena vest o Kardeljevoj smrti.

Kardelj eva smrt

Edvard Kardfelj (1910—1979), najbliži saradnik Josipa Broza Tita i posle njega najistaknutija ličnost jugoslovenske revolucije i posleratnog razvoja, borac zakonodavac, teoretičar, marksistički mislilac i filozof, umro je 10. februara 1979. godine u Ljubljani, gde je i sahranjen u Grobnici heroja na istoimenom trgu.

U trenutku Kardeljeve smrti, nakon duže i teške bolesti, koju je podnosio s besprimernim mirom i hrabrošću, u neumornom radu i pisanju tako reći do poslednjeg dana, predsednik Tito se nalazio u prijateljskoj poseti zemljama Bliskog istoka. Saznavši za smrt Edvarda Kardelja skratio je posetu Jordanu i doputovao u Ljubljanu da bi se oprostio od prijatelja i saborca na putu dugom više od 40 godina.

U Saopštenju CK SKJ i Predsedništva SFRJ, između ostalog je istaknuto da je Kardelja obeležavala »antidogmatska usmerenost istraživanja, smelost u traganju za istinom, kritičnost prema praksi i dosegnutim saznanjima« ...

»Naučna misao Marksa, Engelsa i Lenjina je za druga Kardelja nezamjenjivo teorijsko oruđe u analizi konkretnih historijskih situacija, kojim on smjelo otkriva suštine novih pojava i procesa suvremenog svijeta i naše socijalističke prakse. On ističe da "naša marksistička misao treba prvenstveno da se bavi zakonitostima, problemima i perspektivama naše sopstvene i savremene socijalističke prakse uopšte i to u realnim odnosima društvenih snaga savremenog sveta"«, — rekao je dr Vladimir Bakarić na Komemorativnoj sednici CK SKJ, Skupštine SFRJ i drugih najviših organa i organizacija Federacije.

Značaj Kardeljevog dela na uvođenju i razradi samoupravljanja, skupštinskog sistema, Ustava iz 1974. i Zakona o udruženom radu i razvoju samoupravne demokratije tih dana je posebno bio istican u svim javnim istupanjima.

Samo dve godine pred smrt, Edvard Kardelj je objavio i svoje kapitalno delo »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, koje je bilo sastavni deo dokumenata XI kongresa SKJ i odmah po izlaženju prevedeno na svetske jezike. Inostranu javnost posebno su interesovali Kardeljevi stavovi o pluralizmu interesa u samoupravnom društvu.

Edvard Kardelj je stekao veliko poštovanje u mnogim zemljama širom sveta, u međunarodnom radničkom pokretu kod svih demokratskih, slobodoljubivih i naprednih snaga. Posle druga Tita, najpoznatiji je državnički mislilac Jugoslavije u svetu koji je i svojim ličnim doprinosom i kao predstavnik naše zemlje na međunarodnom planu i u međunarodnom radničkom pokretu stekao velike zasluge za mir. »Neumorno se borio za jačanje pokreta nesvrstanosti, protiv imperijalizma, kolonijalizma, hegemonizma i svih oblika strane dominacije« — izjavio je Miloš Minić.

Ovaj ugled druga Kardelja, kao teorijskog i praktičnog tvorca sopstvenog puta u socijalizam i socijalizma bez dogmi, došao je do izražaja ogromnim publicitetom u svetskoj štampi, u izjavama saučešća i u prisustvu stranih delegacija na sahrani.

U danima žalosti širom zemlje Jugosloveni su posebno isticali Kardeljevu izuzetnu skromnost, razumevanje za svakodnevni život, za pojedinca, za čoveka. Veliko poštovanje i popularnost ovaj borac, revolucionar i mislilac stekao je i svojim stalnim prisustvom u političkim aktivnostima koje je najčešće sam inicirao.

Kardeljevo delo je tako postalo ne samo fundament jugoslovenskog puta u socijalizam već i nezamenljiv doprinos teorijskoj misli međunarodnog radničkog pokreta.

Fađilj Hodža oprašta se od preminulog revolucionara (gore)

Pogrebna povorka prolazi ulicama Ljubljane (gore levo)

Pripadnici JNA nose urnu sa pepelom Edvarda Kardelja (levo)

Predsednik Tito predaje Orden junaka socijalističkog rada svom najbližem saradniku drugu Kardelju 1970. godine

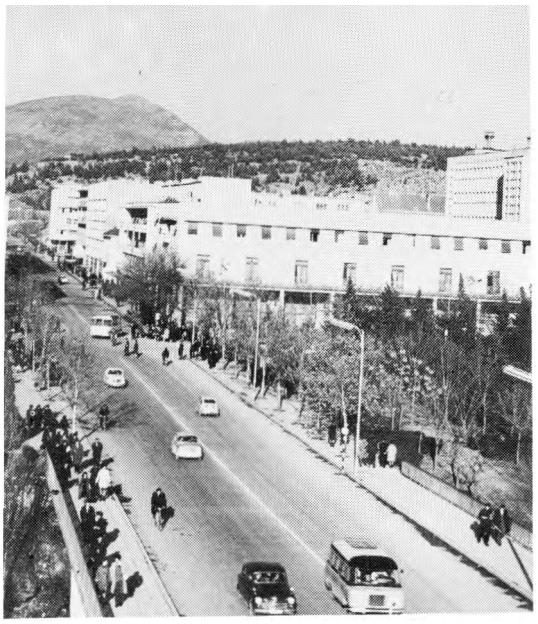

Republičkim zakonom od 10. marta 1976. godine obrazovana je u Titogradu Crnogorska akademija nauka i umjetnosti

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti

Posle bogatih aktivnosti koju je u posleratnom razvitku Crne Gore pokretalo Društvo za kulturu, nauku i umjetnost — nastupio je trenutak da se i u ovoj Republici formira Akademija. Posebnim republičkim zakonom od 10. marta 1976. godine ustanovljena je Crnogorska akademija nauka i umjetnosti koja je ubrzo svečano otvorena. Za prvog predsednika Akademije izabran je prof, dr Branko Pavičević.

Ovaj događaj ocenjen je kao veoma značajan za Crnu Goru. Kako je isticano, novoosnovana akademija će još u većoj meri mobilisati sve naučne i kulturne snage u Republici na zadacima njenog ubrzanog razvoja.

O tome je godinu dana docnije govorio i predsednik Tito kada je, prilikom jedne svoje posete Crnoj Gori, primio plaketu počasnog člana ove Akademije. Izražavajući uverenje da će Akademija doprineti bržem uključivanju naučnih i kulturnih potencijala ove Republike u tokove jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog razvitka, drug Tito je posebno ukazao na njenu obavezu da stalno deluje na vaspitavanju mladih generacija u duhu bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

U Prištini je 18. aprila 1978, formirana Akademija nauka i umetnosti Kosova

Akademija nauka i umetnosti Kosova

Kao događaj od najvećeg značaja i kao izuzetan podsticaj daljem razvoju SAP Kosova označeno je osnivanje Akademije nauka i umetnosti ove Pokrajine. U obrazloženju odluke Skupštine SAP Kosovo o osnivanju Akademije od 18. aprila 1978. rečeno je da će zadatak ove institucije biti da okuplja sve stvaralačke snage koje deluju u oblasti nauke i umetnosti i da ih usmerava na što brže izvlačenje Pokrajine iz stanja nedovoljne razvijenosti.

Prilikom jednog od svojih poslednjih istupanja, za vreme boravka u Prištini, sredinom decembra 1979. godine, predsednik Tito je primio delegaciju ove Akademije i diplomu kojom je proglašen za njenog počasnog člana. Drug Tito je tada ukazao na velike zadatke koje ima Akademija u okviru opštih napora za što brži razvoj SAP Kosova.

U Novom Sadu je 14. decembra 1979. godine ustanovljena Vojvođanska akademija nauka i umetnosti

Vojvođanska akademija nauka i umetnosti

Kao najmlađa ustanova ove vrste u zemlji osnovana je u Novom Sadu 14. decembra 1979. godine Vojvođanska akademija nauka i umetnosti. Svoj rad je počela sa 9 redovnih i 10 dopisnih članova. Za predsednika je izabran dr Bogoljub Stanković.

Svoje napore nova Akademija će — kako je istaknuto prilikom njenog osnivanja — usmeriti na svestrano povezivanje i okupljanje naučnih i umetničkih institucija u Pokrajini i celokupnog njihovog kadra. A radi se o snažnom potencijalu. Pored ostalog, u Prokrajini radi oko 2.200 naučnih radnika i istraživača, dok se istovremeno na 11 vojvođanskih fakulteta i u 12 viših škola priprema novi kadar od oko 20 hiljada-redovnih i 24 hiljade vanrednih studenata sa kojima treba računati u daljem naučnom i kulturnom razvitku Vojvodine.

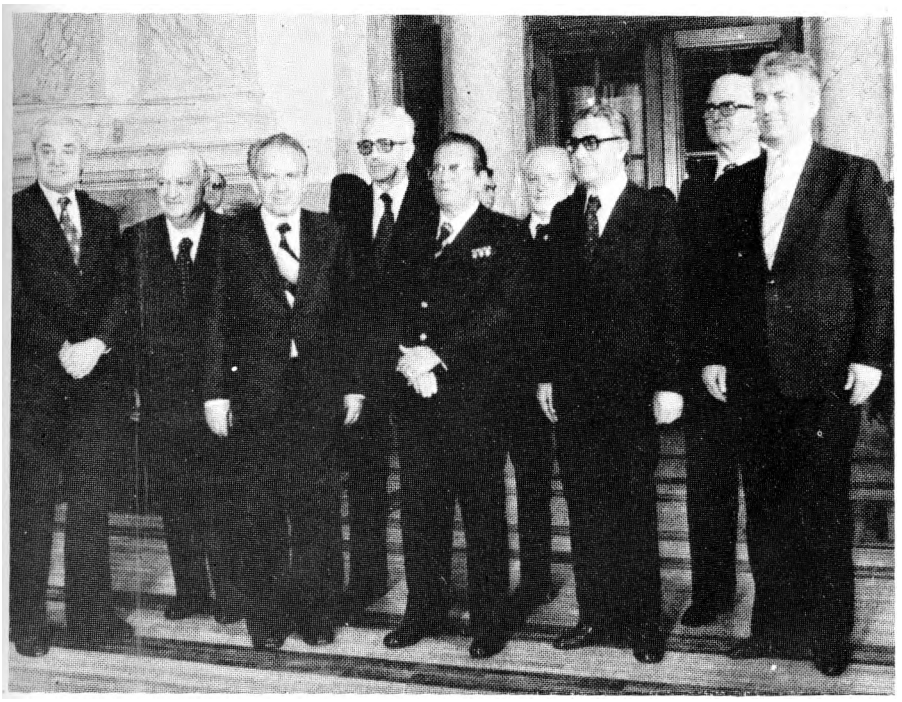

Predsedništvo SFRJ 1979.

Proglašenje izbora Predsedništva SFRJ na zajedničkoj sednici oba veća Skupštine SFRJ, održanoj 15. maja 1979, bilo je prilika da se šire oceni razvoj zemlje u proteklom petogodišnjem mandatnom periodu i da se utvrde naredni zadaci. Skupštini je još ranije bio 0 tome upućen poseban izveštaj Predsedništva. Uvodno obrazloženje podneo je predsednik Tito.

U izveštaju Predsedništva govori se o krupnim rezultatima koji su u proteklom periodu postignuti u samoupravnom preobražaju 1 materijalnom razvoju Jugoslavije. Kako se kaže, izgrađivanje novih odnosa na osnovu Ustava i Zakona o udruženom radu bitno je doprinelo jačanju jedinstva radnih ljudi i građana svih naroda i narodnosti na putu daljeg materijalnog i društvenog razvitka zemlje, učvršćenja njene nezavisnosti i bezbednosti i daljeg afirmisanja politike nesvrstavanja. Zahvaljujući tome, Jugoslavija je zadržala visok tempo privrednog razvitka i dostigla društveni proizvod od 2.000 dolara po stanovniku. Nastavljen je i snažan porast zaposlenosti i životnog standarda.

Uporedo sa ovim rezultatima, u izveštaju se navode i ozbiljne teškoće, naročito u vezi sa ekonomskom nestabilnošću i pogoršanjem odnosa i uslova u ekonomskoj razmeni s inostranstvom. Ukazuje se i na nedoslednosti u ostvarivanju ustavnih rešenja o odlučujućoj ulozi radnih ljudi u raspolaganju društvenim dohotkom, pre svega, u oblasti proširene reprodukcije, planiranja, funkcionisanja jugoslovenskog tržišta i spoljne trgovine. U izveštaju se ukazuje na obavezu svih društvenih faktora da se odlučno zalažu za sprovođenje Zakona o udruženom radu i svih sistemskih rešenja koja otud proističu.

U svom obrazloženju drug Tito je dao pozitivnu ocenu proteklog perioda, ukazujući posebno na široku aktivnost radnih ljudi i građana na svim područjima društvenog života i pojačanu ulogu organizovanih socijalističkih snaga. Napominjući da je takav razvoj učinio naš društveni sistem veoma stabilnim, drug Tito je naglasio da ova stabilnost proizilazi iz samih produkcionih odnosa koji se izgrađuju u temeljima društva i koji se istovremeno ispoljavaju kao odnosi produbljene ravnopravnosti i učvršćenog bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije.

Članovi Predsedništva

Za članove Predsedništva izabrani su: Cvijetin Mijatović, Vidoje Žarković, Vladimir Bakarić, Lazar Koliševski, Sergej Krajger, Petar Stambolić, Fadilj Hodža i Stevan Doronjski. Svaki član Predsedništva biran je tajnim glasanjem na zajedničkoj sednici svih veća odgovarajuće republičke, odnosno pokrajinske skupštine, i to posle širokih političkih konsultacija u svakoj republici i pokrajini. Za predsednika Predsedništva bez ograničenja mandata još ranije je izabran drug Tito.

Titova reč

Govoreći o razvoju delegatskog odlučivanja, drug Tito je rekao i sledeće:

»Članovi delegacija i delegati sve manje prihvataju da se njihova uloga svodi na izjašnjavanje o predlozima odluka. Oni svoje obaveze sve odgovornije primaju i sve se više udubljuju u moguće društvene posljedice konkretnih odluka i stavova. Tu svijest i takvo političko raspoloženje treba dalje podsticati.«

Posebno mesto u Titovom referatu dobili su problemi daljeg jačanja pokreta nesvrstavanja. Pri tom se ukazuje na sve veću ulogu koju ovaj pokret ima u naporima za očuvanje mira i izgrađivanje demokratskih odnosa u svetu kao i na štetnost pokušaja da se taj pokret podeli i prikloni blokovima. Napominjući da je taj pokret progresivan pre svega po tome što nezavisnost i slobodu naroda stavlja iznad svega, drug Tito je zaključio:

»Inspirisani tim uvjerenjem mi smatramo da naša borba za nezavisnost i slobodan socijalistički razvitak naše zemlje može biti uspješan samo ako je istovremeno dio opšte borbe za nezavisnost i nesmetani razvoj svih zemalja.«

Članovi Predsedništva SFRJ sa predsednikom Titom neposredno posle proglašenja izbora ovog tela, 15. maja 1979. godine

Samit u Havani potvrda izvornih načela

Prvi put na tlu Latinske Amerike, u prvoj septembarskoj nedelji 1978. godine, u Havani je bila održana Konferencija šefova nesvrstanih država ili vlada, čiji je pokret, u svom bezmalo decenijskom delovanju, postigao mnoge veoma pozitivne rezultate:

- Äfirmisao je izvorna načela i ciljeve nesvrstanosti kao trajne vrednosti;
- Odlučno se borio za mir, sigurnost i slobodu u svetu;
- Bitno doprineo uspešnom razvoju i ishodu antikolonijalne revolucije;
- Kodifikovao i energično se zalagao za primenu principa aktivne miroljubive koegzistencije;
- Suprotstavljao se politici sile i stranom mešanju u svim oblicima u kojima su se javljali;
- Pokrenuo dugoročne akcije za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka;
- Doprineo ostvarivanju univerzalnosti i jačanju uloge i značaja Ujedinjenih nacija;
- Preduzimao zapažene korake u pokretanju pitanja razoružanja;
- Poveo odlučnu borbu za dekolonizaciju u oblasti tehnologije i kulture u celini.

Pošto je ovako sažeto i impresivno prikazao bogat bilans pokreta nesvrstanih, predsednik Tito je rekao, kao prvi govornik u generalnoj debati Šestog sastanka šefova nesvrstanih država ili vlada, u Havani, da se politika nesvrstavanja, sa smerovima za kakve se opredelila od samog početka, »objektivno potvrdila i kao najprogresivnija snaga u svjetskim razmjerama, koja ruši temelje na kojima počivaju postojeći nepravedni međunarodni odnosi i stvara uslove za izgradnju svijeta pravde, ravnopravnosti i općeg napretka« .

Zbog svog velikog značaja, govor predsednika Tita, jedinog učesnika svih šest konferencija i jedinog živog od utemeljivača pokreta nesvrstavanja, postao je najkrupniji događaj ovog sastanka i stekao najveći mogući publicitet svuda u svetu, sem u istočnom bloku. Tamo je javnost dobila vrlo kratke i sasvim proizvoljno sažete verzije, dok je uvodna reč Fidela Kastra — data kao govor domaćina a sa mnogo vrlo spornih elemenata — bila propraćena u istočnom vojno-političkom bloku ushićenim pohvalama, posle prenošenja širokih izvoda.

Predsednik Tito je podsetio da su se nesvrstane zemlje uvek dosledno izjašnjavale »protiv blokovske politike i strane dominacije, protiv svih oblika političke i ekonomske hegemonije, a za pravo svake zemlje na slobodu, nezavisnost i samostalan razvoj. Nikada nismo prihvatili da budemo bilo čija transmisija ili rezerva, jer je to nespojivo sa suštinom politike nesvrstanosti«, — naglasio je predsednik Tito, čije je reči ogromna većina nesvrstanih pozdravila i kao svoje opredeljenje.

Vrlo je ilustrativan bio sud iz redova nesvrstanih u istočnoj Africi, iz Tanzanije, koji je sažimao bezbroj drugih odobravajućih komentara: Titov govor, naglašeno je, bio je prava reč u pravom trenutku i na pravom mestu.

U pokretu čije je bitno obeležje demokratska rasprava u uslovima pluralizma društveno-političkih orijentacija, gde se sve odluke donose konsensusom, sveopštom sagiasnošću, a ne nadglasavanjem, gde je u stalnom procesu produbljavanja demokratije donesena bila i odluka, na primer, da se broj članova Koordinacionog biroa podigne sa 25 na 36 a sa tendencijom najšireg učešća svih nesvrstanih zemalja u svim debatama i dogovorima — u takvom

Konferencija u Havani

Punopravno učešće imali su na Šestoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Havani: Avganistan, Alžir, Angola, Argentina, Bahrein, Bangladeš, Benin, Bolivija, Botsuana, Burma, Burundi, Butan, Centralno-afrička Carevina (ranije republika, što ponovo postaje u 1980. godini), Džibuti, Egipat, Ekvatorijalna Gvineja, Etiopija, Gabon, Gambija, Gana, Gornja Volta, Grenada, Gvajana, Gvineja, Gvineja-Bisao, Indija, Indonezija, Irak, Iran, Jamajka, Jemenska Arapska Republika, Jemenska Narodna Demokratska Republika, Jordan, Jugoslavija, Kamerun, Kampučija, Katar, Kenija, Kipar, Komori, Kongo, Demokratska Narodna Republika Koreja, Kuba, Kuvajt, Laos, Lesoto, Liban, Liberija, Libija, Malavi, Maldivska Republika, Malezija, Malgaška Republika, Mali, Malta, Maroko, Mauritanija, Mauricijus, Mozambik, Narodna organizacija Jugozapadne Afrike (SVAPO), Nepal, Niger, Nigerija, Nikaragva, Obala Slonovače, Oman, Pakistan, Palestinska oslobodilačka organizacija, Panama, Patriotski front Zimbabvea, Peru, Ruanda, Sao Tome i Prinćipe, Saudi jska Arabija, Sejšeli, Senegal, Sijera Leone, Singapur, Sirija, Somalija, Sudan, Surinam, Svazilend, Sri Lanka, Tanzanija, Togo, Trinidad i Tobago, Tunis, Uganda, Ujedinjeni Arapski Emirati, Vijetnam, Zair, Zambija i Zelenortska Republika. Specijalni status — s pravom istupanja — imala je delegacija Belisea.

Predsednik Tito na čelu jugoslovenske delegacije sa drugovima Vidojem Zarkovićem, Milošem Minićem i Josipom Vrbovcem

pokretu u Havani je jedan mali, usamljeni broj delegacija nastojao, s priličnom dozom insistiranja u svim fazama rada, da suštinu politike nesvrstavanja tumači drugačije nego što je bila utvrđena i potvrđivana na svim sastancima šefova država ili vlada od Prve, Beogradske konferencije do Pete u Kolombu, u Sri Lanki. Pokušavalo se — kao Kuba na primer — da se politika nesvrstanosti poveže sa ciljevima i potrebama jednog bloka i da se glorifikuje pravo na političko mešanje i na vojne intervencije na tlu drugih zemalja.

Polazeći od takvih vlastitih gledišta, kubanska vlada je, kao domaćin, pripremila najpre jednu, a zatim i drugu, navodno popravljenu, verziju projekta završnog dokumenta, na koju je takođe bio stavljen veliki broj primedaba. Toliko je bilo amandmana, da je u Havani, na Konferenciji, zapravo iznova bio pisan projekt političke i ekonomske deklaracije — s potvrdom svih osnovnih, izvornih načela politike nesvrstavanja.

Rasprava je odrazila svu složenost međunarodno-političke situacije tog vremena, a pokazala je i koliki je raspon unutrašnjih i spoljnih pritisaka kojima je pokret nesvrstavanja izložen. Ali — što je najvažnije — debata je, zajedno sa konačno usvojenim dokumentima, još jednom potvrdila da je u pokretu ogromna većina njegovih članova energično opredeljena za autentičnu nesvrstanost.

Na ovoj Konferenciji, na kojoj su novi punopravni članovi pokreta postali Bolivija, Grenada, Iran, Nikaragva, Pakistan, Surinam i Patriotski front Zimbabvea, a novi posmatrački Kostarika, Dominik, Filipini i Santa Lusija, sedište jednog starog člana, Kampučije, ostalo je prazno. Delegacija Kube je to mesto želela da preda režimu koji su u Pnom Pen dovele vijetnamske trupe, dok je ogromna većina nesvrstanih odlučno odbila taj pokušaj legalizacije svršenog čina, političke i vojne intervencije na tuđem tlu. U takvoj situaciji je odlučeno da mesto ostane prazno, a da Koordinacioni biro, delujući kao ad hoc komitet, razmotri celo pitanje i poštara se za nalaženje ispravnog i opšteprihvatljivog rešenja.

Zabeleženo je bilo i povećano uključivanje Evrope u rad nesvrstanih. Pored tri članice — Jugoslavije, Malte i Kipra — u Havani je bilo još osam evropskih delegacija u svojstvu gostiju: Austrije, Finske, Portugalije, Rumunije, San Marina, Švajcarske, Švedske i, prvi put, Španije.

Prisutni su bili i posmatrači sledećih zemalja, odnosno organizacija i pokreta: Barbadosa, Brazila, Dominikanske Republike, Ekvadora, Filipina, Kolumbije, Kostarike, Meksika, Salvadora, Urugvaja i Venecuele, i Socijalističke partije Portorika, Afričkog nacionalnog kongresa Južne Afrike, Organizacije solidarnosti afro-azijskih naroda, Arapske lige, Islamske konferencije, Organizacije afričkog jedinstva, Prvog panafričkog kongresa Azanije i Ujedinjenih nacija.

Kao gosti zastupljeni su bili: Austrija, Portugalija, Rumunija, San Marino, Finska, Švajcarska, Švedska i Španija i još deset pokreta, međunarodnih organizacija, posebnih organa i specijalizovanih agencija Ujedinjenih nacija, među kojima su svoje predstavnike imali i UNESKO, FAO, UNKTAD i drugi.

Grupa avganis tans kih ustanika u oblasti blizu tromeđe sa Iranom i SSSR (gore); irački vojnici u borbama za centar iranske petrolejske industrije Abadan, grad velikih i spaljenih rafinerija (dole)

Međusobni ratovi nesvrstanih i vojne intervencije

Iako ratovanje nesvrstanih protiv drugih nesvrstanih zemalja nikako ne bi trebalo, ni smelo, spadati u mogućne vidove njihovih međusobnih odnosa, u generalno pogoršanim svetskim političkim prilikama sedamdesetih godina i to je počelo da se događa.

Da bude gore, takvi su se ratovi počeli i umnožavati, a uporedo s njima, kao još izrazitija ilustracija opšteg stanja i teške atmosfere, i kao jasan nagoveštaj porekla nevolja, došlo je i do otvorenih vojnih intervencija, sa pozicija blokovskih interesa, na tlu nekoliko suverenih, nezavisnih, nesvrstanih zemalja.

Tako su krajem te decenije u Aziji — kojoj su sudari blokovskih računica i spekulacija ubrzano davali obeležje velikog središta zategnutosti — u dva rata i dve političke intervencije vojnom silom bile umešane tri vanblokovske države i jedna velika sila.

Samo što se završio rat sa SAD, koje su 1975. konačno morale da dignu ruke od decenijski dugih direktnih pokušaja da održe u životu marionetske režime u Seulu, — Vijetnam je, oslobođen i jedva jednom ujedinjen, krenuo u vojnu intervenciju protiv susedne Kampučije. Njenim mnogim već i teškim patnjama Vijetnam je, u ovom ratu dveju nesvrstanih zemalja, hteo da doda još i jedan nametnuti režim. Nova garnitura stigla je s vijetnamskim oružanim snagama u januaru 1979. u Pnom Pen, gde joj je opstanak bio u krajnjoj zavisnosti od prisustva 200.000 vojnika okupacionih trupa.

Već u martu 1979. Vijetnam je bio umešan u još jedan rat. Sa uzajamnim optužbama o neprijateljskom držanju, izazivanju graničnih incidenata i rđavom postupanju s nacionalnim manjinama (kineska je nekad bila velika u Vijetnamu), kineske i vijetnamske trupe su se sukobile da bi, posle žestokih borbi, Kina obustavila operacije, povukla svoje snage sa zauzete teritorije, a delegacije dveju zemalja su otvorile dugo razdoblje pregovaranja o raznim spornim pitanjima bez njihovog pomicanja sa mrtve tačke.

Na samom kraju 1979, u nezavisni i nesvrstani Avganistan ušle su sovjetske oružane snage i u Kabulu je tada bila obavljena i če-

tvrta nasilna, promena vlasti u samo šest godina. Najpre je kralj Zahir bio svrgnut 1973. u puču svog rođaka Mohamada Dauda, koji je ukinuo monarhiju i uveo građansko republikansko uređenje. Daud gine ubrzo, 1977. u puču u kome Nur Mohamed Taraki
* uzima vlast u ime političke levice. Tarakija ubijaju u državnom udaru Hafizulaha Amina, čoveka rivalske leve frakcije, u 1979. godini, u kojoj će, krajem decembra, i sam stradati, da bi, ulaskom snažnih kontingenata sovjetskih oružanih snaga, vlast stekao Babrak Karmal, poreklom iz Tarakijevog krila avganistanskih komunista. Zbog ustanka u svim delovima Avganistana i gotovo potpunog raspada njegove armije, svedene na trećinu nekadašnjih efektiva, nesposobne da se suprotstavi borbi protiv stranog vojnog prisustva i da uguši otpor protiv Karmala, SSSR je morao da drži oko 80.000 vojnika u toj zemlji.

U takvoj krajnje poremećenoj situaciji izbija još jedan rat u Aziji — između Iraka i Irana, dveju nesvrstanih zemalja koje spadaju i među glavne proizvođače nafte u svetu. Povod je bio Šat-el-Arab, ušće Tigra i Eufrata, odnosno spor oko iračkog izlaska na Persijski zaliv.

Nešto pre toga besneo je rat između Etiopije i Somalije zbog Ogadena — područja koje obe države smatraju svojim, a nalazi se unutar etiopskih granica. U tom ratu su učestvovale i jedinice treće nesvrstane zemlje s drugog kraja sveta — Kube — koje su u to vreme operisale i u Angoli, jednoj od nesvrstanih zemalja na jugu Afrike (druge su Zambija, Zimbabve, Mozambik, Botsuana). Izložene su bile stalnim vojno-terorističkim nasrtajima rasističke vlade bele manjine u Južnoafričkoj Republici, svojevrsnom štićeniku nekih zapadnih država zbog kapitala uloženog u eksploataciju njenog prirodnog blaga.

U istočnoj Africi bile su dve nesvrstane zemlje takođe u ratu, krajem sedamdesetih godina. Sumanuti despot Idi Amin pokrenuo je bio ugandsku vojsku u osvajački pohod na Tanzaniju, čije su ga trupe, međutim, porazile u protivofanzivi, izbacile sa tanzanijskog tla, pa je njegovim bekstvom u Libiju Uganda bila oslobođena devetogodišnje košmarne strahovlade.

Početkom osamdesetih godina libijske trupe su se umešale u građanski rat u Čadu, okončale ga za trenutak u kome je u Tripoliju i Ndžameni bila objavljena namera da se te dve zemlje ujedine, što su okolne afričke zemlje mahom oštro osudile.

U Južnoj Americi su 1981. dve vanblokovske zemlje, Peru i Ekvador, zamalo stvorile još jedan nepotreban, besmislen rat oko sporne granice. Krenule su vojske, ali su bile i zadržane pre veće nevolje.

U pozadini oružanih sukoba među nesvrstanima redovno se nalaze nesrećne okolnosti stvorene ranijom tuđom upravom ili uticajima, kada su se povlačile granice onako kako je odgovaralo spoljnim činiocima, njihovim interesima i nagodbama. Tako su te međe, ostavljene u nasleđe, često komadale plemena i narode, ostavljajući neke u pustinji, druge bez prolaza do, inače, bliskog mora, a treće bez prirodnog bogatstva — vodeći, pri tom igru deobe i zavade radi lakšeg vladanja. Kada je kolonijalizam bio zamenjen neokolonijalizmom, i kada je klasično imperijalistička igra ustupila, delimice, mesto novoj varijanti sa interesnim sferama i međublokovskim spekulacijama, mnogi su relativno mali sporovi u Aziji, Africi i Latinskoj Americi postali izvor teških oružanih obračunavanja za udaljene, strane račune.

Jugoslavija je uvek ulagala velike napore da u pokretu nesvrstavanja nastane, odnosno ojača opšte uverenje da ne valja olako posezati za oružjem, već strpljivo, miroljubivo i razumno nastojati da se problemi i sporovi rešavaju pregovorima. Na glavnim sastancima nesvrstanih, naša zemlja je redovno bila među nosiocima predloga da se takvi zaključci donose i razrađuju. Tome je sam predsednik Tito poklanjao veliku pažnju. Ako se od ostalih u svetu traži određeno ponašanje — smatrao je Tito — onda i nesvrstane zemlje moraju tako postupati, davati primer.

Sedamdesete godine bile su tužno doba premnogobrojnih izbeglica — u Aziji i Africi naročito. Na slici je prizor iz jednog izbegličkog logora Kampučijaca, koji su uspeli da se pred invazijom vijetnamskih trupa prebace u susedni Tajland

Nesvrstani svet na početku 1981.

U febraaru 1981. godine, kada su nesvrstani držali, u Nju Delhiju, svoju ministarsku konferenciju, njihov pokret je imao 94 punopravna člana. To su bile sledeće zemlje i pokreti:

Avganistan, Alžir, Angola, Argentina, Bahrein, Bangladeš, Benin, Botsuana, Bolivija, Burundi, Butan, Belise (s posebnim statusom), Centralno-afrička Republika, Čad, Džibuti, Egipat, Ekvatorijalna Gvineja, Etiopija, Gabon, Gambija, Gana, Gornja Volta, Grenada, Gvajana, Gvineja, Gvineja-Bisao, Indija, Indonezija, Irak, Iran, Jamajka, NDR Jemen, AR Jemen, Jugoslavija, Demokratska Kampučija, Kamerun, Katar, Kenija, Kipar, Komori, Kongo, DNR Koreja, Kuba, Kuvajt, Laos, Lesoto, Liban, Liberija, Libija, Madagaskar, Malavi, Maldivi, Malezija, Mali, Malta, Maroko, Mauricius, Mauritanija, Mozambik, Namibija (SVAPO), Nepal, Niger, Nigerija, Nikaragva, Obala Slonovače, Oman, Pakistan, Palestinski oslobodilački pokret, Panama, Peru, Ruanda, Sao Tome i Prinćipe. Saudijska Arabija, Sejšeli, Senegal, Sijera Leone, Singapur, Sirija, Somalija, Sudan, Surinam, Svazilend, Sri Lanka, Tanzanija, Togo, Trinidad i Tobago, Tunis, Uganda, Ujedinjeni Arapski Emirati, Vijetnam, Zair, Zambija, Zelenortska 0-strva i Zimbabve.

Posmatrači u pokretu nesvrstanih bili su: Barbados, Brazil, Dominika, Ekvador, Filipini, Kolumbija,' Kostarika, Meksiko, El Salvador, Santa Lusija, Urugvaj i Venecuela.

Svetska banka i Međunarodni monetarni fond u Beogradu

Jedan od najvećih sastanaka održanih u našoj zemlji bio je skup 2.500 delegata iz 138 zemalja na redovnoj godišnjoj skupštini Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke u jesen 1979. godine. Sa posmatraćima — broj je bio dvostruko veći.

Pozdravljajući ovu veoma značajnu konferenciju, koja je počela 2. oktobra a završila zasedanje 5. oktobra 1979, predsednik Tito je istakao da novi, demokratski, međunarodni ekonomski odnosi, kao i politički, treba da se grade na osnovama ravnopravne, konstruktivne saradnje, za šta se naša zemlja uvek zalagala.

»Jugoslavija pruža primer maštovitosti i upornosti u ostvarivanju originalnih rešenja privrednih problema, pri čemu nas sve impresionira brzi napredak u poslednjim decenijama«, rekao je direktor Međunarodnog monetarnog fonda Žak de Larozije, koji je, zajedno sa novozelandskim premijerom Robertom Maldunom, predsednikom Skupštine, i predsednikom Svetske banke Robertom Maknamarom, izjavio da je za sve učesnike beogradskog skupa velika čast što ih je pozdravio predsednik Tito.

Jugoslavija učestvuje u radu ovih dveju uglednih ustanova međunarodne finansijske saradnje od 1945. godine. Jedno od obeležja ovog zasedanja Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, na čijim se skupštinama ne donose formalne odluke koje obavezuju, ali gde se u širokim debatama jasno vidi razvoj vladajućih tendencija u svetu, bilo je vrlo jasno ispoljeno jedinstvo nesvrstanih zemalja u opredeljenosti za uvođenje novog ekonomskog poretka.

Ovog puta su se snažno odrazile postavke »Programa akcija u reformisanju međunarodnog monetarnog sistema«, koji su, neposredno pred Skupštinu Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke, usvojili ministri finansija zemalja iz takozvane »Grupe 77« — grupe zemalja u razvoju — na svom sastanku održanom, takođe, u Beogradu.

Trideset i drugi predsednik Generalne skupštine OUN

Lazar Mojsov, koji je nekoliko godina bio šef Misije SFRJ u svetskoj organizaciji, izabran je 1977. za predsednika XXXII zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, u čijem je članstvu tada bilo 149 država.

Izbor je bio jedno od mnogobrojnih priznanja i našoj zemlji i njenom predstavniku koji je u svetskoj organizaciji vrlo uspešno tumačio jugoslovenske poglede na međunarodne probleme i situaciju.

Ovaj snimak je foto-služba OUN napravila u trenutku kada se, na samom kraju XXXII redovnog zasedanja pozdravljaju Lazar Mojsov i generalni sekretar OUN dr Kurt Valdhajm.

Mojsov je naredne godine, u aprilu 1978, bio i predsednik Osmog specijalnog zasedanja Generalne skupštine OUN, sazvanog radi razmatranja problema finansiranja mirovnih akcija svetske organizacije u tada već godinama građanskim ratom potresanom Libanu.

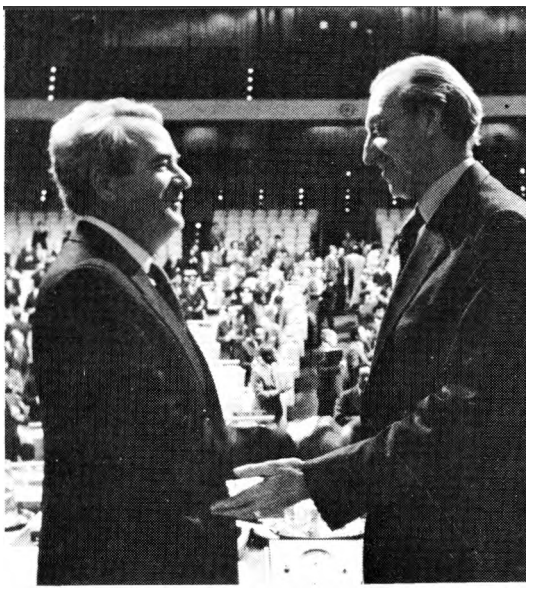

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija dr Kurt Valdhajm i predsedavajući Generalne skupštine svetske organizacije Lazar Mojsov

Veliki sastanak koji su Međunarodni monetarni fond i Svetska banka održali 1979. godine u Beogradu pozdravio je i predsednik Tito

Razoružanje jedan od glavnih problema mira

Jugoslavija je redovno bila među inicijatorima sazivanja specijalnih zasedanja Generalne skupštine OUN da bi se na njima podrobno razmatrali, jedan po jedan, oni najkrupniji problemi mira u svetu, a na njihovom spisku istaknuto mesto pripada neobuzdanom takmičenju velikih sila u gomilanju sve strašnijih ratnih oruđa. Ono se, kao težak teret, prenosi i na mnogobrojne druge zemlje. Tom **nerešenom pitanju bilo je posvećeno Deseto vanredno zasedanje Generalne skupštine OUN, za čijeg je predsednika bio izabran Lazar Mojsov, u** to **vreme zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove.**

Na zasedanju održanom u proleće 1978. godine, jugoslovensku delegaciju predvodio je savezni sekretar za inostrane poslove Josip Vrhovec. Tadašnji naš stalni predstavnik u svetskoj organizaciji bio je Jakša Petrić.

Berlinska i Pariška konferencija evropskih partija

Sredinom 1976. godine, 29. i 30. juna, u Berlinu — glavnom gradu DR Nemačke, održana je konferencija 29 evropskih komunističkih i radničkih partija — posle dugih, veoma ozbiljnih priprema i iscrpne razmene mišljenja. U tim razgovorima i na samoj konferenciji, Savez komunista Jugoslavije bio je vrlo aktivan učesnik.

U obimnom Završnom dokumentu Berlinske konferencije vrlo su jasno bila istaknuta načela ravnopravnosti, samostalnosti, nezavisnosti nemešanja u unutrašnje poslove drugih, prevashodna odgovornost pred vlastitom radničkom klasom, dobrovoljnost međupartijske saradnje, nepostojanje bilo kakvog centra u međunarodnom komunističkom i radničkom pokretu.

Berlinskoj konferenciji je ovako postavljena opredeljenost učesnika dala kvalitet skupa sa obeležjem krupnih promena u pogledima na međusobne odnose komunističkih i radničkih partija, na pravac pozitivnog unapređivanja saradnje.

Završnog dokumenta se nije odrekla, ni u celini, ni u pojedinostima, nijedna partija koja je učestvovala u radu berlinskog skupa, ali je u tumačenju nekih načela bilo i posle sastanka, kao i pre njega, osetnih razlika. To se moglo shvatiti kao da je bilo i sudeonika spremnih da dele prihvaćene principe na prvorazredne i obavezne, i na druge manje važne, i rastegljive prirode.

S faktičnim kategorizacijama ove vrste u nekim partijama Istočne Evrope naročito — gde se dugo insistiralo na takozvanim »opštim zakonitostima« kao na neizmenjivom preduslovu, odnosno kao na pravoj suštini socijalističkih i komunističkih preobražaja, — nacionalne specifičnosti su praktično bile uzimane tek kao nešto sekundarno.

Suprotno takvom stavu, stavu takozvanog »realnog socijalizma«, stajalo je drugačije uverenje mnogih već partija na ovom kontinentu — nekada je to bio samo SKJ, odnosno KPJ — da su autonomnost i nezavisnost bitne pretpostavke za uspešnu izgradnju socijalističkog društva u vlastitim zemljama, za socijalistički preobražaj uopšte.

Za takav pogled opredelile su se mnoge najveće i najuticajnije partije u Evropi: KP Italije i KP Španije, na primer, pa KP Britanije, Belgije i drugih zemalja. I KP Francuske je u Berlinu polazila od potrebe za »socijalizmom francuskih boja« u Francuskoj.

Posle Berlinske konferencije dalje je tekao proces izvesnog neminovnog ublažavanja najtvrđih postavki »realnog socijalizma« u stalnoj borbi starih shvatanja i novih pristupa savremenom svetu i razvoju promena u njemu.

U starim gledištima imala je svoje poreklo i iznenada sazvana Pariška konferencija evropskih komunističkih partija. Na tu konferenciju, čiji su formalni sazivači za kraj aprila 1980. bile KP Francuske i Poljska ujedinjena radnička partija, ni SKJ, ni poveći broj drugih partija, nisu poslali svoje delegacije. Takva je bila odluka KP Italije, na primer, i KP Španije. Te i druge odsutne partije — rumunska, britanska, holandska, jedna od dveju švedskih, albanska, islandska, KP San Marina — i neke koje su, kao belgijska, bile za slanje posmatrača samo, imale su veoma slične povode za neučestvovanje.

Obrazlažući stav Predsedništva CK SKJ, njegov član i predsednik Komisije za međunarodnu saradnju dr Aleksandar Grličkov istakao je, dajući intervju Tanjugu, da je međunarodna situacija toliko pogoršana, da zahteva okupljanje svih progresivnih i miroljubivih snaga, nezavisno od ideološke orijentacije, jer samo tako može borba za obnovu popuštanja zategnutosti u međunarodnim odnosima, za razoružanje i mir postati pokret najširih masa. Za mir i razoružanje životno su zainteresovane, pored komunista,

i sve druge napredne snage na evropskom kontinentu, a za ostvarivanje tog cilja, po mišljenju Predsedništva CK SKJ, u uslovima poznatih razlika u položajima pojedinih komunističkih partija, neophodno je da svaka od njih, u granicama svojih mogućnosti, političkog prostora kakvim raspolaže, aktivno deluje u prilog miru i bezbednosti u Evropi, a u saradnji sa svim progresivnim snagama u vlastitoj zemlji i na međunarodnom planu. Održavanje konferencije na kojoj bi učestvovale samo komunističke partije sužavalo bi osnovu borbe za mir, za popuštanje zategnutosti, za razoružanje.

Pošto je podsetio na to da je Berlinska konferencija potvrdila potrebu za najširim okupljanjem svih miroljubivih i demokratskih snaga u borbi za pomenute ciljeve, kao i na postojanje takvih razlika u pogledima komunističkih partija na stanje međunarodnih odnosa i uzroke njihovog zaoštravanja i kriza koje bi na sastanku poput pariškog mogle samo neželjeno produbi javati razmimoilaženja, dr Grličkov je naveo niz primera jugoslovenskog angažovanja za popravljanje međunarodne političke situacije u svetu i rekao da mi nismo, kao ni do sada, u principu protiv multilateralnog okupljanja komunističkih partija, ali da smo se uvek konkretno opredeljivali prema ovakvim skupovima zavisno od ciljeva svakog od njih posebno.

Gotovo se u svim odlukama o neučestvovanju našlo uverenje (a) da ne može biti ni korisno ni ispravno ograničavati materiju dnevnog reda na debatu u krajnje i proizvoljno suženom sastavu, (b) da je sastanak u Parizu bio sazvan bez dovoljno ozbiljnih priprema i bez saglasnosti svih pozvanih, (c) da je tema preusko postavljena, još i bez konsultovanja kasnije tek pozivanih partija, (d) da bi skup mogao ličiti i na svojevrsno blokovsko opredeljivanje ili svrstavanje ili, možda, na uvod u neke nove pokušaje stvaranja jednog rukovodećeg centra transnacionalnog delovanja i (e) da bi konferenciju bolje bilo ne držati, odnosno — po rumunskom predlogu — bar je odložiti, radi dužih i solidnijih priprema, i pribavljanja saglasnosti mogućnih učesnika.

Zbog svega toga, a i dejstvom okolnosti da Pariškoj konferenciji nisu prisustvovale delegacije partija iz jedne trećine evropskih zemalja, skup je na kraju bio proglašen nekom vrstom savetovanja bez značajnijeg ishoda.

Saradnici predsednika Tita na Berlinskoj konferenciji bili su Stane Dolane, Petar Stambolić i Branko Mikulić, kao i Aleksandar Grličkov, koji je, zastupajući poglede SKJ, imao veliku ulogu u dugom pripremnom radu

Međunarodni kontakti otvorenog društva

Prilikom posete Francuskoj maršal Tito se, oktobra 1977. godine u Parizu sreo sa francuskim ratnicima sa Solunskog fronta

Sa gotovo svim državama učlanjenim u Ujedinjene nacije Jugoslavija ima normalne diplomatske odnose, što pokazuje i visok broj njenih diplomatsko-konzularnih predstavništava. Početkom osamdesetih godina, naša zemlja je imala 94 ambasade — neke, kao što je to uobičajeno, nadležne i za odnose sa više država — i 48 konzulata, kao i jednu posebnu vojnu misiju, u Zapadnom Berlinu. Broj stranih ambasada kod nas bio je 83.

Jugoslavija ima i tri stalne misije pri Ujedinjenim nacijama, a isto toliko i kod regionalnih zajednica za privrednu saradnju.

Na smeni sedamdesetih i osamdesetih godina ukupno je bilo sedam jugoslovenskih kulturno-informativnih centara u inostranstvu.

Velika je uloga u formulisanju i ostvarivanju spoljne politike u Jugoslaviji i društveno-političkih organizacija, koje u našoj zemlji, sve, imaju veoma široko postavljene veze i razvijenu saradnju s mnogim stranim političkim strankama, pokretima, organizacijama. SSRNJ, na primer, održava redovnu vezu sa oko 130 stranih partija i pokreta, a SKJ sa više od stotinu. Sa 125 nacionalnih i međunarodnih sindikalnih organizacija sarađuje SSJ, ili obavlja razmenu mišljenja, dok je SSOJ u redovnom kontaktu sa oko 450 omladinskih i studentskih organizacija — praktično, sa svih kontinenata.

I ovi podaci opisuju, na svoj način, izvanrednu otvorenost jugoslovenskog društva prema svetu, sa čijom je jednom trećinom zemalja, najvećim delom jugoslovenskom inicijativom, potpuno, ili delimice ukinut sistem ulaznih viza. Da je to zavisilo samo od Jugoslavije, broj zemalja bio bi i veći od 52 (karakteristična je, međutim, bila pojava da su naši predloži da se ukinu vize najteže prolazili kod velikih sila, kod dve najveće naročito: ni u Moskvi, ni u Vašingtonu dugo nisu bili spremni na takvo liberalizovanje kretanja ljudi preko granica u širim svetskim područjima, van blokovskih zona. Čak ni početkom devete decenije XX veka!)

Ilustrativan je podatak, pored ostalog, i za ostvarenje zaključaka iz Helsinkija kod nas, gde se, inače, svakovrsna saradnja s drugim zemljama razvijala i unapređivala i pre Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi — da je Jugoslavija u poslednjoj godini osme decenije imala kontakte sa 89 zemalja na polju kulturne i prosvetne međunarodne delatnosti. Naša zemlja je 1979. godine imala sporazume o kulturnoj saradnji sa 76 zemalja, a detaljne radne programe u tom pogledu sa 52 države.

Predsednik Tito i kancelar SR Nemačke Helmut Šmit u Beogradu 27. maja 1977. godine

Čuveni kuvajtski tornjevi predstavljaju simboliku ove male zemlje — najbogatija naftom a siromašna pijacom vodom. Ove tornjeve izgradili su naši građevinari

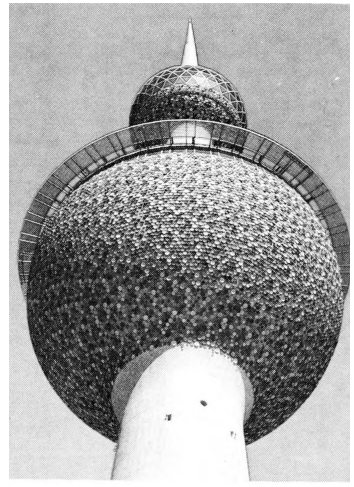

U najveću jugoslovensku luku Rijeka, dolaze brodovi iz celog sveta — oko 50 odsto jugo slovenskog izvoza, koji se transportuje brodovima, ide preko ovog pristaništa. Rijeka je i tranzitna luka za veliki broj inostranih turista koji svake godine posećuju našu zemlju

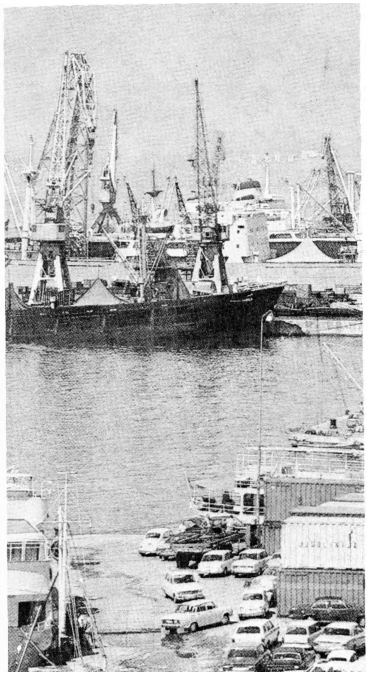

Spoljna trgovina i drugi vidovi privrednih odnosa sa svetom

U svetu malobrojnih, tada još, samostalnih zemalja, u poređenju sa današnjim, Jugoslavija je, obnavljajući svoju ratom teško razorenu privredu, u 1946. imala spoljnotrgovinske odnose sa 35 država. Tri decenije kasnije, na spisku naših partnera u međunarodnoj robnoj razmeni, bilo je već oko 140 zemalja.

Razvoj jugoslovenske spoljne trgovine bio je veoma dinamičan. Već 1947. godine — druge prave mirnodopske godine posle velikog rata u kome je Jugoslavija bila među državama što su podnele najveći teret i imale najveće žrtve — robna razmena je, kod nas, dostigla nivo predratne, one u 1939.

U 1947. naš je izvoz imao ukupnu vrednost od 2.782 miliona dinara, a uvoz — 2.823 miliona. Kako je tri decenije kasnije, 1977, vrednost izvoza bila 89.537 miliona dinara, a uvoza 163.755 miliona, u tom ne mnogo dugom razdoblju postignut je bio porast od 32 puta na eksportnoj strani našeg spoljnotrgovinskog bilansa, a od 58 puta na importnoj.

Tu spada, pre svega, Staljinova namera, krajem četrdesetih godina, da se u borbi protiv Jugoslavije, njene partije, vlade i naroda, posluži u najvećoj mogućnoj meri i privrednim, međunarodno-trgovinskim oružjem. Dva su cilja bila veoma vidljiva: (1) da se naglim prekidom ekonomskih odnosa gurne u spoijno-trgovinsku izolaciju naša zemlja, koja je dotle pretežno bila usmerena na robnu razmenu sa SSSR i tadašnjim zemljama narodne demokratije, kako su se tada nazivale, i (2) da se zamrzavanjem svih jugoslovenskih porudžbina teške opreme u SSSR i istočnoevropskim državama, bez vraćanja datih akontacija i uplaćenih prvih tranši računa, onemogući ili bar oteža ostvarivanje Prvog petogodišnjeg plana industrijalizacije i elektrifikacije, što je trebalo da ima određene posledice i u političkom pogledu.

Nijedan od ovih planova nije uspeo,

Tu je naišla bila, u dva maha kasnije i druga veća i neposrednije delujuća opasnost po našu spoljnu trgovinu: stvaranje privredno-integracionih klubova.

Druga regionalna organizacija s integracijom privrednih interesa je Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć, SEV, čiji su članovi, pored SSSR, uglavnom istočnoevropske socijalističke zemlje.

Naša zemlja je i s jednim i sa drugim klubom uspostavila saradnju — delom iz specifično ekonomskih, spol jnotrgovinskih razloga, a delom i po onom bitnom obeležju Jugoslavije kao otvorenog društva,

Razvoj spoljne trgovine jedne zemlje prirodno odražava promene koje se odigravaju u njenoj privredi. Proces brze industrijalizacije u Jugoslaviji bitno je izmenio strukturu izvoza i uvoza. U 1947. godini, u ukupnom našem izvozu otpadalo je (a) na robu iz kategorije neprerađenih proizvoda 44,6 odsto, (b) na delimično prerađene — 39,1 odsto, (c) na produkte visoke prerade — samo 16,3 odsto. Tri decenije kasnije red veličina bio je obrnut: (a) 9 odsto, (b) 27,5 odsto, (c) 63,5 odsto.

Krajem sedamdesetih godina deficit spoljnotrgovinskog bilansa postao je ozbiljan problem, pa je valjalo preduzeti niz mera usmerenih na povećanje izvoza s privremenim usporavanjem uvoza.

Uporedo sa dinamičnim razvojem spoljne trgovine kretale su se i aktivnosti druge vrste koje su postale krupan izvor deviznih prihoda.

Tako je vrednost radova naših građevinskih organizacija obavljenih u inostranstvu, na primer, porasla sa 1.226 miliona dinara u 1966. godini (kada je to bila jedna desetina ukupne jugoslovenske građevinarske delatnosti) na 22.567 miliona dinara u 1977. godini (što postaje već petina celokupne aktivnosti u toj grani kod nas).

Na sektoru međunarodnog turizma, broj stranih gostiju u Jugoslavije dospeo je do 12-milionske brojke na pragu osamdesetih godina, sa više desetina miliona noćivanja, prema svega 276.000 stranih turista u 1939. i njihovih jedva milion i po noćenja.

Borba za novi ekonomski poredak u svetu

Rađanje zamisli

Zvanično je ideja o uspostavljanju jednog novog međunarodnog ekonomskog poretka bila iznesena u vidu zaključka nesvrstanih na Četvrtoj konferenciji šefova država ili vlada, održanoj u Alžiru 1973, a kao odluka Ujedinjenih nacija deklaracijom Generalne skupštine 1974. godine. O potrebi takvih promena u svetskoj privredi i međunarodnim odnosima decenijama je govorio predsednik Tito, koji je 1954. godine već rekao, dajući izjavu povodom Dana UN, i ovo:

»U uslovima uske povezanosti, koji danas karakterišu međunarodnu zajednicu, nije dovoljno samo konstatovati potrebu koegzistencije između raznih društvenih sistema i shvatanja, nego i ostvariti i razvijati koegzistenciju i pozitivnu saradnju između članova te zajednice. Takva saradnja može se postići ako se rukovodi principima stvarne tolerancije i ako se vodi računa o razlikama koje danas postoje u svijetu. Polazeći s takvih osnova, može se s izgledom na uspjeh prići rješavanju raznih gorućih problema, počev od pitanja ravnomjernog ekonomskog razvoja pa do problema razoružanja i primjene atomske energije u mirnodopske svrhe.«

U »Ekonomskom delu« dokumenta o radu Šeste konferencije šefova nesvrstanih država ili vlada — održane početkom septembra 1979. godine u Havani — »Završne deklaracije«, kako je bio nazvan, vodeći državnici tog velikog dela sveta su objavili:

- Da ponovo potvrđuju svoje duboko uverenje da se trajno rešenje problema zemalja u razvoju može postići samo doslednim i temeljitim restruktuiranjem međunarodnih privrednih odnosa, putem uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka;
- Da izražavaju duboko žaljenje zbog nepopustljivosti većine razvijenih zemalja i njihovog odbijanja da pristupe ozbiljnim pregovorima o oživotvoravanju rezolucije Generalne skupštine UN, usmerenih na stvaranje novog privrednog poretka u svetu;
- Da smatraju da razvijene zemlje treba da pokažu stvarnu spremnost da se pomenuti ciljevi, načelno usvojeni, počnu ostvalivati, i da odustanu od pokušaja da se davanjem nekih marginalnih koncesija odgađaju pravedna rešenja i čuvaju postojeće privilegije;
- Da u akciji za uspostavljanje novog međunarodnog poretka vide deo opšte borbe naroda za njihovo političko, ekonomsko, kulturno i socijalno oslobođenje, protiv imperijalizma, kolonijalizma, neokolonijaiizma, rasizma, uključujući tu i aparthejd i cionizam, i svih oblika strane dominacije i ugnjetavanja;
- Da su uvereni da je došlo vreme da nesvrstane i druge zemlje u razvoju izvuku zaključke iz mnogobrojnih i ponovljenih neuspeha pregovora sa razvijenima i da takvoj strategiji treba da se suprotstave pojačanim svojim jedinstvom i spremnošću na borbu za ostvarenje stvarnog i korenitog restruktuiranja međunarodnih ekonomskih odnosa. Stoga valja preduzeti nove i efikasnije mere protiv taktike odugovlačenja i manevara da se nesvrstane zemlje podele, razjedinjavaju;
- Da ističu potrebu da se očuvaju i odbrane celine ideja, ciljeva i prioriteta novog međunarodnog ekonomskog poretka. Vršenje punog, stvarnog i stalnog suvereniteta i kontrole nad prirodnim i drugim bogatstvima i sirovinama smatraju jednim od načina (a) uklanjanja neravnopravne razmene, (b) kontrolisanja aktivnosti stranog kapitala i poslovanja transnacionalnih korporacija, (c) ostvarivanja prava na ravnopravan tretman u svim međunarodnim privrednim procesima. Sve su to, zapravo, suštinski principi koje razvijene zemlje treba da prihvate.

Prema dokumentima Konferencije šefova nesvrstanih država ili vlada održanoj u Kolombu 1976. godine, i prema pomenutim rezolucijama i deklaracijama Ujedinjenih nacija, novi međunarodni ekonomski poredak, sa uspostavljenim sistemom ravnopravnih odnosa pretpostavlja suverenu jednakost svih zemalja sveta i njihovu najširu saradnju, potpuno i efikasno učešće svih država u rešavanju svetskih privrednih problema, pravo svake zemlje da uvede privredni i društveni sistem kakav joj najviše odgovara, puni suverenitet nad svim prirodnim izvorima, pravedne odnose cena sirovina, primarnih proizvoda uopšte, finalnih industrijskih proizvoda i poluprerađevina, što znači i odgovarajuću promenu u međunarodnim odnosima u razmeni, zatim osiguranje povoljnih uslova za prenošenje finansijskih sredstava u zemlje u razvoju, stvaranje takvih svetskih mehanizama koji bi pospešili transfer tehnologije i znanja u zemlje u razvoju pod prihvatljivim uslovima, promene u međunarodnom sistemu plaćanja i kreditiranja, s tim da sve to bude povoljnije po zemlje u razvoju, kao i brži industrijski razvoj zemalja u razvoju i promene u sistemu međunarodnog odlučivanja o bitnim pitanjima svetske privrede.

Odnos Sever—Jug (karikatura u pariškom dnevniku »Mond«)

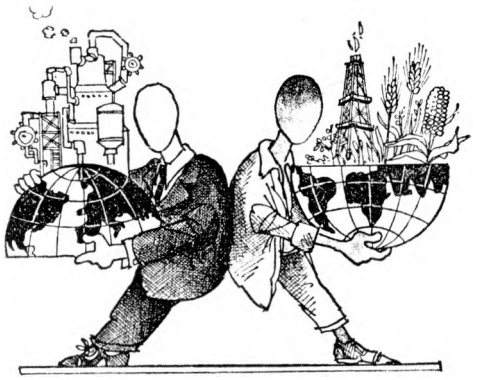

Svetska sindikalna konferencija u Jugoslaviji

Svetska sindikalna konferencija o razvoju, održana u Beogradu krajem aprila 1980, u centru »Sava«, u mnogim komentarima van naše zemlje bila je ocenjena kao izvanredno krupan događaj, a u nekima svrstana, čak, i u istorijske. Polazilo se od toga da je Konferencija:

• Umela vrlo konstruktivno da se bavi najkrupnijim problemima današnjeg sveta — politički i privredno kriznim međunarodnim odnosima i prilikama, što, po pravilu, najteže pogađaju radničku klasu, pri čemu je naročito veliku pažnju bila posvetila traženju načina da se brže premošćuje stravični jaz između industrijski razvijenog i bogatog svetskog Severa i siromašnog Juga, područja zemalja u razvoju;

• Dala bogat doprinos — svojim sveobuhvatnim razmenama mišljenja i obiljem predloga i zamisli — pripremama za Specijalno zasedanje Generalne skupštine UN posvećeno razvojnim pitanjima;

• Okupila — i to prvi put posle rascepa u svetskom sindikalnom pokretu u jeku hladnog rata, u 1948. godini, — sindikate sa svih strana sveta i veoma, inače, različitih idejnih, političkih i drugih opredeljenja na zajednički vlastiti sastanak, u kome se nekim optimistički nastrojenim komentatorima učinilo da bi mogla pružati i izglede na ponovno ujedinjavanje jednog dana, mada se ovom sastanku više od 120 organizacija, iz blizu stotinu zemalja, nije pridružilo nekoliko desetina sindikata — mahom zapadnih — pod pritiskom starih, još nesavladanih predrasuda i ne baš najuspelije procene razvoja prilika.

Vladajuće konstruktivno raspoloženje bilo je na mnogo načina ispoljeno u debati, a izraženo dokumentima. Ilustrativna je bila i odluka Predsedništva Konferencije da ne prihvati zahtev delegacija nekoliko arapskih sindikata da se udalje delegacije iz Egipta i Tunisa.

Mika Špiljak za govornicom na Svetskoj sindikalnoj konferenciji

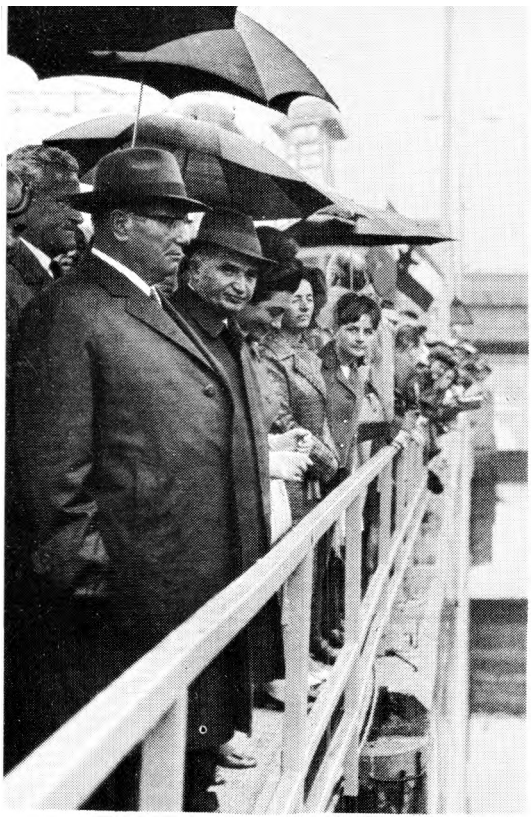

Predsednici Josip Broz Tito i Nikolae Čaušesku na Đerdapu, maja 1972. godine

Prva žena kosmonaut Valentina Terješkova u poseti Beogradu (dole)

Američke astronaute iz posade Apolo XI primio je predsednik Tito prilikom njihove posete Jugoslaviji (gore)

Decenija i po živih razmena mišljenja

U deceniji i po, od 1964. godine, u Jugoslaviji je, kao i u prethodnim razdobljima, boravio veliki broj vodećih stranih državnika u zvaničnim ili privatnim posetama, kraćim ili dužim, koje su, po pravilu imale veoma radnu prirodu. Mnogi od tih državnika dolazili su i po nekoliko puta u našu zemlju, a neki su imali ustanovljene redovne susrete sa predsednikom Titom i njegovim saradnicima, čestu razmenu mišljenja ovde kod nas, ili u njihovim državama.

Spisak šefova država — predsednika republika, glavnih parti jsko-državnih rukovodilaca, suverena •— koji su od 1964. do 1979. godine dolazili u Jugoslaviju dugačak je i impresivan:

Ahmed Ben Bela (Alžir), Antonjin Novotni (ČSSR), car Haile Selasje (Etiopija), Vladislav Gomulka (Poljska), Valter Ulbriht (DR Nemačka), Habib Burgiba (Tunis), Janoš Kadar (Mađarska), Seku Ture (Gvineja), Gamal Abdel Naser (Egipat), dr Sarvapali Rada krišnan (Indija), kralj Olaf V (Norveška), šah Reza Pahlavi (Iran) Leonid Brežnjev (SSSR), Todor Živkov (Bugarska), dr Urho Ke konen (Finska), Huari Bumedijen (Alžir), Nikolaj Podgorni (SSSR) El Hadž Amadu Ahidžo (Kamerun), Nikolae Čeušesku (Rumunija). dr Zakir Husein (Indija), Moktar Uld Dada (Mauritania), Đuzepe Saragat (Italija), Džulius Njerere (Tanzanija), Ričard Nikson (SAD), dr Kenet Kaunda (Zambija), Džafer Muhamed el Nimeiri (Sudan), Žozef Dezire Mobutu (Zair), veliki vojvoda Žan (Luksemburg), An var el Sadat (Egipat), Mohamed Zahir Šah (Avganistan), kraljica Julijana (Holandija), Norodom Sihanuk (Kambodža), Žan Bedel Bokasa (Centralnoafrička Republika), Varahagiri Venkata Giri (Indija), Franc Jonas (Austrija), Edvard Gjerek (Poljska), Moamer el Gadafi (Libija), kralj Boduen (Belgija), Gustav Husak (ĆSSR), Omar Torihos Erera (Panama), Luis Ečeverija Alvares (Meksiko), Hose Figeres Ferera (Kostarika), Hafez el Asad (Sirija), arhiepiskop Makarios (Kipar) Jumžagin Cedenbal (Mongolija), U Me Vin (Burma), Sadam Husein (Irak), El Hadž Omar Bongo (Gabon), Kim II Sung (DRN Koreja), Suharto (Indonezija), Džerald Ford (SAD), Leopold Sengor (Senegal), Marian Nguabi (Kongo), Bi rendra Bir Bikram Šah Deva (Nepal), Fahrudin Ali Ahmed (Indija), Fransisko da Košta Gomeš (Portugalija), Valeri Žiskar d'Esten (Francuska), Fidel Kastro (Kuba), Sijad Bare (Somalija), Gnasingbe Ejadema (Togo), Idi Amin Dada (Uganda), Erih Honeker (DR Ne mačka), kraljica Margareta II (Danska), Agostinjo Neto (Angola) Artur Čang (Gvajana), Hua Guofeng (Kina), Mohamed Daud (Av ganistan), kralj Husein (Jordan), kralj Karl XVI Gustav (Švedska) Aristides Mario Pereira (Zelenortska Ostrva), Ziaur Rahman (Ban gladeš), Mengistu Haile Mariam (Etiopija), Sandro Pertini (Italija) Ramaljo Janeš (Portugalija), Hulio Sesar Turbaj Ajala (Kolumbija) Musa Traore (Mali), Luiš Kabral (Gvineja Bisao), Alber Rene (Sejšeli) i drugi.

Nekih od ovih državnika (navedenih po redosledu spiskova poseta od 1964. nadalje) nema više među živima, neki su se povukli ili promenili dužnost, neki su u kovitlacima jednog burnog vremena morali da siđu sa političke pozornice.

Dugačak je i takođe impresivan spisak premijera koji su u ovoj deceniji i po posećivali našu zemlju:

Dr Erik Vilijems (Trinidad i Tobago), dr Tulsi Giri (Nepal), Indira Gandi (Indija), dr Jozef Klaus (Austrija), Georgis Papandreu (Grčka), dr Milton Obote (Uganda), Lai Bahadur Šastri (Indija), Hasan el Amri (AR Jemen), Aldo Moro (Italija), Eduard Ohab (Poljska), Jon George Maurer (Rumunija), Per Borten (Norveška), Sulejman Demirei (Turska), Jene Fok (Mađarska), Nur Ahmed Etmendi (Avganistan), dr Kofi Abreft Busija (Gana), Forbs

Bernhem (Gvajana), Žak Šaban Delmas (Francuska), Pjotr Jarošević (Poljska), Li Kuan Ji (Singapur), Amir Abas Hoveida (Iran), Dom Mintof (Malta), Pjer Trido (Kanada), Akile Habte Void (Etiopija), Aleksej Kosigin (SSSR), Vili Brant (SR Nemačka), Mudžibur Rahman (Bangladeš), Kalvi Sorsa (Finska), Edmon Lebirton (Belgija), Fam Van Dong (Vijetnam), Hedi Nuira (Tunis), Sirimavo Bandaranaike (Sri Lanka), Negendru Prasad Rijal (Nepal), Gof Vitlem (Australija), Valas Rouling (Novi Zeland), Ulof Palme (Švedska), Salem Džalud (Libija), Konstantin Karamanlis (Grčka), Horst Ziderinan (DR Nemačka), Manea Manesku (Rumunija), Pedro de Verona Rodrigeš Pereš (Zelenortska Ostrva), Ljubomir Štrougal (ĆSSR), dr Bruno Krajski (Austrija), Lopo de Našimento (Angola), Đerđ Lazar (Mađarska), Helmut Šmit (SR Nemačka), Odvar Nordli (Norveška), Majki Menli (Jamajka), Robert Maldun (Novi Zeland), Lui Silven Gone (Kongo), Bilent Edževit (Turska), dr Mustafa Halil (Egipat), Morardži Desaj (Indija), Ž. B. Vieira (Gvineja Bisao), Migel Trovoada (Sao Tome i Prinsipe) i drugi.

Bilo je još mnogo drugih uglednih posetilaca i gostiju — potpredsednici država kao Zaharije Mohijedin (Egipat), Volter Mondejl (SAD) i dr L. A. Siles Suaso (Bolivija); britanski prestolonaslednik princ Čarls i njegov otac princ Filip vojvoda od Edinburga, kao i japanski prestolonaslednik princ Akihito; prinčevi Bernard (Holandija) i Albert (Belgija); poznati diplomati profesor Džordž Kenan, Averel Hariman i Nikolas Kacenbah (SAD); dvoje ministara za razoružanje — Alva Mirdal (Švedska) i lord Čalfont (Britanija). U Jugoslaviji je ukupno bilo znatno više od stotinu ministara spoljnih poslova, pored članova vlada raznih zemalja sa drugim portfeljima, u razdoblju 1964—1980. Mnoge vlade su slale i posebne delegacije — među kojima i DRN Koreja, Filipini, Sijera Leone.

Skupštinu SFRJ su posetili pored predstavnika raznih međuparlamentarnih organizacija, i vodili razgovore mnogi istaknuti poslanici i senatori pojedinačno, ili kao članovi delegacija svojih parlamenata, iz šezdesetak zemalja.

Veliki broj maršala, feldmaršala, generala, admirala i oficira drugih činova, i vojnih ministara, civila i vojnika, posetili su Jugoslaviju bilo pojedinačno, bilo kao šef ili član delegacije oružanih snaga svoje zemlje.

SKJ, SSRNJ, SSJ i svet

Od 1946. pa do početka osamdesetih godina, u našoj zemlji bilo je nekoliko veoma značajnih kongresa naših društveno-političkih organizacija, na koje su dolazile, u stalno rastućem broju, delegacije iz inostranstva. Na VIII kongresu SKJ, na primer, bilo je 30 delegacija iz 27 zemalja. Na IX kongresu već 60 delegacija iz 45 država. Na X kongresu ukupno 94 delegacije političkih partija i pokreta iz raznih delova sveta. Vodeći ljudi tih organizacija dolazili su na razgovore u SKJ, SSRNJ, SSJ, SUBNOR. Među mnogobrojnim poznatim imenima nalaze se i takva kao što su Paimiro Toljati, Enriko Berlinguer, Đankarlo Pajeta — iz KP Italije; Santjago Kariljo i Dolores Ibaruri »La Pasionarija« iz KP Španije; Rože Garodi i žorž Marše iz KP Francuske; Gi Mole i Fransoa Miteran kao šefovi Socijalističke stranke u Francuskoj; Vili Brant i Herbert Vener kao vodeći ljudi zapadnonemačkih socijalista; lider britanskih laburista Džems Kalagan; Andreas Papandreu iz grčkog pokreta PASOK; dr Vasos Lisaridis iz Partije kiparskih socijalista; predsednik norveških socijalista Trigve Brateli kao i mnogi drugi.

Drugom Kongresu samoupravljača Jugoslavije, održanom maja 1971, prisustvovao je veliki broj gostiju iz celog sveta (gore)

Odlučno protiv terorizma

Jugoslavija nikad nije bila spremna da u terorističkom delovanju vidi neki prihvatljivi ili dopustiv vid borbe za bilo šta, pa i za ciljeve koji bi se, inače, ponekad mogli smatrati valjanim, odnosno sami po sebi uživati neku političku podršku. Za zauzimanje takvog stava bilo je dosta razloga:

Pre svega, verovanje u političku borbu, a ne u nasilje;

Privrženost načelima i dokumenti ma Ujedinjenih nacija i doslednosti u poštovanju normi međunarodnog prava;

Neprihvatanje metoda u kojima stradaju životi slučajno prisutnih ljudi;

Krajnja problematičnost pobuda i porekla delovanja mnogih organizacija koje proglašavaju svoje namere i programe revolucionarnim, naprednim, a u stvari su, ne samo po načinu delovanja, nego i po mogućnim posledicama, izmešane sa reakcionarnim, otvoreno fašističkim grupama;

Ograđivanje mnogih oslobodilačkih pokreta ili političkih organizacija od aktivnosti terorističkih grupa koje nastoje da se vežu za njihove ciljeve;

Činjenica da su se i plaćeničke vojske konačno i objektivno našle u kategoriji međunarodnog terorizma, radi čijeg je suzbijanja početkom 1981. u OUN počela priprema još jedne konvencije;

Česte pojave mešanja, čisto kriminalnih poslova (svakovrsne učene s određenim velikim otkupninama, iznuđivanje novca uopšte, provale u banke i slično) sa tobože politički motivisanim terorističkim poduhvatima.

Lavina terorizma u jednoj deceniji

Krajem sedamdesetih godina, takozvani politički terorizam — i u području unutrašnjih odnosa u pojedinim zemljama, i u sferi nerešenih međunarodnih problema — postao je bio toliko već proširena i složena mračna pojava, sa tako brzim porastom broja žrtava, da su postojećim sredstvima za borbu protiv tog velikog zla ovog veka morala da se dodaju i nova — poput jedne konvencije Ujedinjenih nacija o zabrani zauzimanja diplomatsko-konzularnih predstavništava i uzimanja talaca, i o obavezanosti svih država-potpisnica da predupređuju, onemogućavaju takva dela i strogo kažnjavaju njihove počinioce. I poput jedne druge, — o zabrani regrutovanja, finansiranja, obučavanja i korišćenja plaćenika — takođe svrstanih u kategoriju međunarodnih terorista.

Jugoslavija je bila među prvih četrdesetak članica svetske organizacije koje su u 1980. potpisale konvenciju o taocima, čije je donošenje postalo veoma nužno, što je važilo i za drugi dokument o stavu prema plaćenicima, na kojem je tada počelo da se radi.

Ustanovu diplomatskog imuniteta — poreklom iz drevnog običajnog prava i uveliko smatranu važnim delom razvijenog među-

Londonderi u Irskoj — poprište mnogobrojnih sukoba od 1969. godine

narodnog prava u današnjem svetu, — opasno su ugrozili ne samo učestali napadi na strana državna predstavništva u velikom broju zemalja, nego i okolnost da su u nekim od njih takvi poslovi izašli iz sfere delovanja više ili manje tajnih terorističkih grupa i organizacija i otvoreno, ponegde, bili proglašeni instrumentom tekuće zvanične, vladine politike.

Takve otmice su nešto nov.o u inventaru načina terorističkog delovanja s kakvim se, kao naglo veoma otežalim bremenom, stiglo na prag poslednje četvrtine XX veka. Klasičnim vidovima terorističke aktivnosti, u koje spadaju (1) pokušaji ubijanja pojedinaca hladnim ili lakim vatrenim oružjem, ili (2) unesrećivanje većeg broja ljudi postavljanjem, paklenih mašina, pridružile su se i (3) otmice aviona kao i (4) kidnapovanje talaca, sve to često kombinovano raznovrsnim ucenama (nekad sa političkim, a nekad sa čisto kriminalnim zahtevima; pojavilo se i (5) rafiniranije oružje u upotrebi, čak i raketnog tipa, sposobnim za brzo i veliko sejanje smrti — najčešće u masi slučajno zatečenih putnika ili prolaznika, bez ikakve veze s navodnim pobudama i ciljevima napadača, što sve češće operišu kao (6) dobro obučeni i opremljeni atentatori i diverzanti u komandoski organizovanim grupama.

Delimični podaci o delovanju ovako nabujalog terorizma i njegovim posledicama mogu se dobiti iz raznih izvora, ali na pragu osamdesetih godina nije još postojalo mesto gde bi se vodila stvarno sveobuhvatna i razrađena, i pouzdana evidencija. Umesto takve, nepostojeće još, celovite crne statistike proučavanje terorizma u globalnim razmerama moralo je često da se oslanja na procene, ali su i one same već dovoljno jezivo delovale: ukazivale su na brz porast zločina te vrste.

Prema jednoj računici, u sedamdesetim godinama desilo se oko 10.000 teških akata terorizma, čiji motivi izlaze izvan okvira jedne zemlje, pojedinih država. Više od 2.500 ljudi izgubilo je živote od ruke terorističkih atentatora — a među žrtvama bio je veliki broj diplomata. Jugoslavija je izgubila jednog svog ambasadora — Vladimira Rolovića, koga su 1971. ustaški teroristi ubili u Stokholmu, u Švedskoj. Od 1968. do 1979. godine SAD su ostale čak bez devet svojih ambasadora. Jedan ambasador SR Nemačke bio je ubijen 1970. Među takvim žrtvama mnogo je konzula, savetnika, atašea i šefova informativnih punktova u raznim zemljama. Sa Zapada i Istoka, iz nesvrstanog dela sveta takođe.

Na spiskovima ubijenih ima i uglednih državnika (demohrišćanski lider i premijer Aldo Moro bio je ubijen 1978. u Rimu), ministara i drugih funkcionera, poslovnih ljudi, sportista (ubistvo, na primer, izraelskih reprezentativaca otetih 1972. u Olimpijskom selu u Minhenu), žena i dece svih uzrasta. Broj izginulih i osakaćenih se umnogostručava ako se saberu i akti takozvanog unutrašnjeg, domaćeg terorizma, što je zapravo termin problematične vrednosti.

U Italiji je — kao jednoj od zemalja najteže pogođenih organizovanim podzemnim terorom — poginulo, od 1970. do 1980. godine, više od dve stotine osoba u terorističkim atentatima, dok je nekoliko stotina bilo povređeno. U Turskoj je samo u dvogodišnjem razdoblju 1978—1980. bilo oko 2.500 ubijenih u raznim aktima političkog nasilja, koje je na kraju dovelo do zavođenja vanrednog stanja, do vojnog udara, i do otvaranja takvih monstr-procesa na kojima je i po nekoliko desetina ili stotina osoba bilo stavljeno na optuženičku klupu odjednom. U Alsteru, u Sevemoj Irskoj, poginulo je više od 2.000 ljudi u deceniji besomučnog međusobnog obračunavanja terorističkih grupa dveju zavađenih zajednica — nominalno protestantske i katoličke — uvučenih u građanski rat koji je, kao i onaj u Libanu, još krvaviji, istovremeno imao i mnoga obeležja međuklasnog sukoba oružjem.

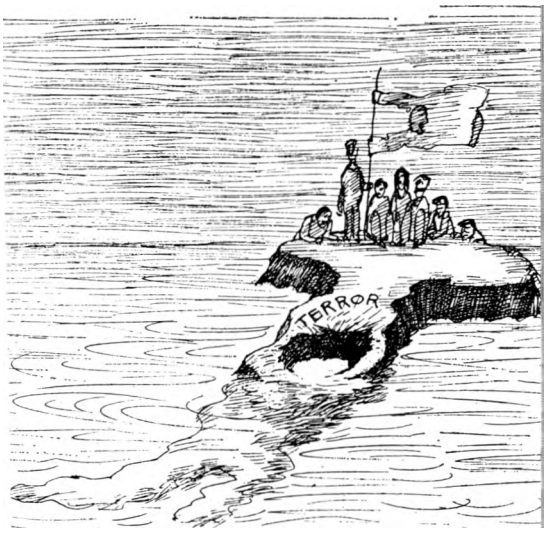

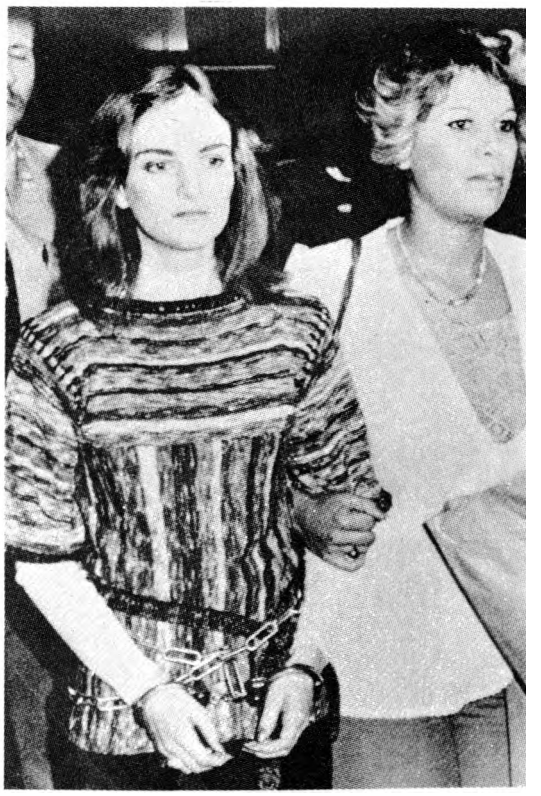

lena — policijski agent vodi u sud kćer magnata američke konzervativne štampe Patrišu Herst, koja je najpre bila oteta, a zatim neko vreme i član terorističke grupe svojih otmičara, takozvane »Simbionističke armije«. I sama je učestvovala u nekoliko prepada na banke i radnje.

Vrhovno komandovanje oružanim snagama

Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita predstavljaju jedinstveni sistem i jedinstven odbrambeno-samozaštitni mehanizam. Ovo povezivanje iziskuje precizno određivanje prava i dužnosti svih nosilaca funkcije u oblasti odbrane i samozaštite. U opštenarodnoj odbrani oružana borba predstavlja najvažniji i odlučujući oblik suprotstavljanja agresiji. Oružane snage su nosilac oružane borbe i zajedno sa drugim snagama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite štite i brane slobodu, nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i ustavom utvrđeno društveno uređenje.

Predsedništvo SFRJ, u skladu sa Ustavom SFRJ je najviši vojni organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ.

Vrhovno rukovođenje i komandovanje oružanim snagama obezbeđuje jedinstvo oružanih snaga, oružane borbe i drugih vidova oružanog opštenarodnog otpora.

Predsedništvo SFRJ u ostvarivanju opštenarodne odbrane utvrđuje osnove planova i pripremnih mera za odbranu zemlje, utvrđuje osnove priprema privrede i društvenih delatnosti za funkcionisanje u ratu, donosi smernice za preduzimanje odgovarajućih mera u oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, utvrđuje mere pripravnosti za slučaj neposredne ratne opasnosti, uređuje opštu i delimičnu mobilizaciju, a ako skupština SFRJ nije u mogućnosti da se sastane, proglašava ratno stanje.

Postavlja, unapređuje i razrešava generale i admirale kao i druge vojne starešine. Ono vrši i druge poslove u oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Predsednik Predsedništva ostvaruje rukovođenje i komandovanje oružanim snagama u skladu sa odlukama i stavovima Predsedništva SFRJ. Predsednik Predsedništva potpisuje akte koje Predsedništvo SFRJ donosi u oblasti opštenarodne odbrane i stara se o sprovođenju tih akata.

Predsedništvo SFRJ određene poslove rukovođenja i komandovanja oružanim snagama može preneti na saveznog sekretara za narodnu odbranu.

Poslednji snimak Vrhovnog komandanta oružanih snaga SFRJ maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, na Dan Armije 22. ***decembra 1979. godine u Karađorđevu (desno)***

Članovi Predsedništva SFRJ i Predsedništva SKJ, kao i drugi funkcioneri, posetili su maja 1980. godine, Stalnu izložbu naoružanja i opreme u Nikincima i upoznali se sa dostignućima naše vojne industrije (gore)

Lovačko-bombarderski avion tipa »Jastreb«, domaće proizvodnje

Sa navoza naših brodogradilišta, pored drugih ratnih brodova, silaze savremene podmornice raznih vrsta i namene

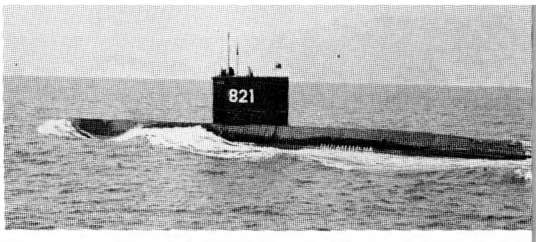

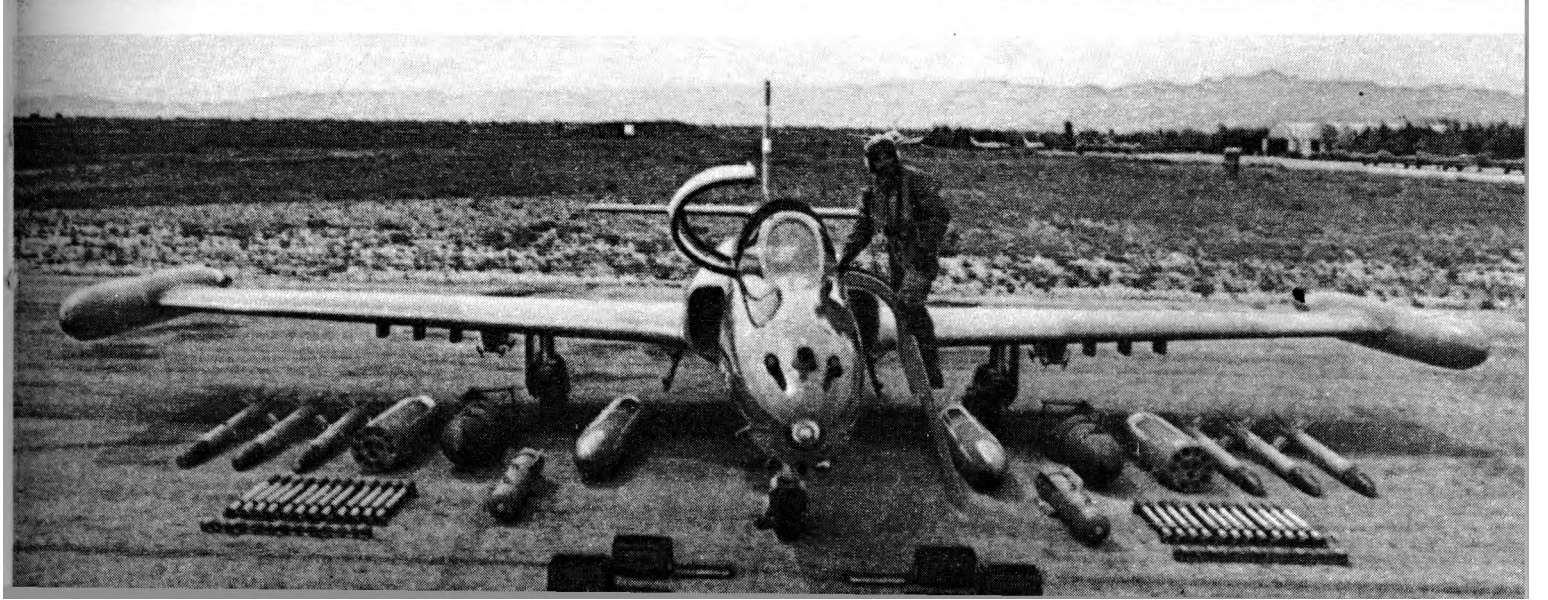

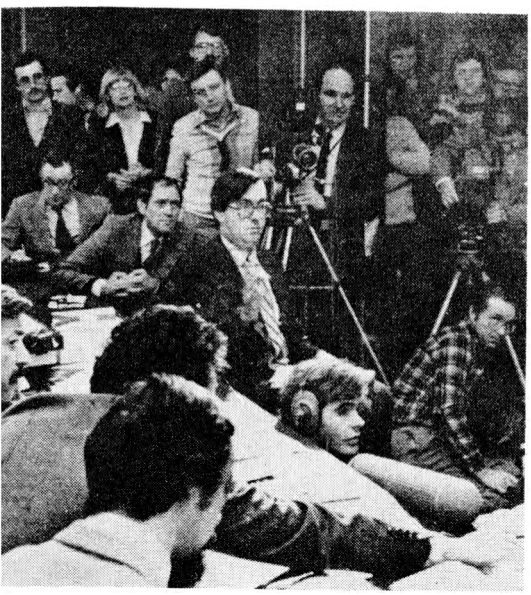

Manifestacija čvrstine i jedinstva

Ceo svet je imao prilike da u toku 122 dana Titove bolesti sazna 0 Jugoslaviji više nego ikad dotad.

Za sve Jugoslovene bili su to dani strahovanja za Titov život 1 nade u ozdravljenje, a istovremeno i nepokolebljive čvrstine i jedinstva u izražavanju privrženosti svemu što Jugoslaviju čini Titovom Jugoslavijom. Na svakom koraku se to osećalo. Politička aktivnost dobijala je stalno na širini i intenzitetu. Učestali su masovni sastanci članstva društveno-političkih i drugih organizacija na kojima se razgovaralo o osnovnim opredeljenjima naše zemlje u odnosu na aktuelne domaće i svetske probleme. U organizacijama udruženog rada, s naglašenom odgovornošću, razgovaralo se o unapređenju proizvodnje i stabilizaciji. A svuda — počev od fabrika, mesnih zajednica i kućnih saveta pa nadalje — pojačana je aktivnost radnih ljudi i građana na planu opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Bili su to dani kada je cela Jugoslavija htela da jasno stavi ćelom svetu na znanje da čvrsto i jedinstveno stoji na Titovom kursu. Radni ljudi i građani bili su još uvek pod dubokim utiskom optimističkih reči svog Predsednika, izgovorenih na novogodišnjem ručku u Karađorđevu, na kraju zdravice: »Uvjeren sam da ste sa mnom saglasni kad kažem da u 1980. godinu ulazimo jedinstveni, kao što smo to bili u ratu i u poslijeratnim godinama. Zahvaljujući tom jedinstvu, mi se ničeg ne bojimo«. Upravo tu čvrstinu i to jedinstvo htela je Jugoslavija u punoj meri da izrazi u vreme Titove bolesti.

Pisma pozdrava i dobrih želja počela su da pristižu drugu Titu od trenutka kada je primljen na lečenje u ljubljanski Klinički centar. Stizala su do poslednjeg dana njegovog života. Bilo ih je na stotine hiljada. Slali su ih pojedinci i grupe, iz Jugoslavije i iz svih delova sveta.

U pismu »poslednjeg mitraljesca sa Kadinjače« poručuje se Titu: »Ti moraš da ozdraviš, Tvojim pobedama dodaj i t:u — nad bolešću«. — U mnogim pismima iz fabrika Tito se obaveštava o novim stabilizacionim programima i radnim pobedama. U pismima iz škola najčešće se upućuju obećanja »najdražem učitelju« da će nove generacije ostati verne njegovom delu. Bivši borci italijanske brigade u sastavu Prve proleterske divizije šalju pozdrave i najlepše želje svom vrhovnom komandantu. A posada i putnici JAT-ovog aviona DC-10 u toku leta za Australiju sastavljaju telegram u kojem kažu: »Ma gde bili, bdimo i čuvamo mir i bratstvo i jedinstvo«.

Veliki broj pisama stigao je od građana iz raznih zemalja sveta. Ubrzo su usledili telegrami šefova država i vlada i drugih istaknutih svetskih ličnosti.

Sva ta jednodušnost u odavanju priznanja drugu Titu i u željama da se što pre vrati na svoju dužnost jasno je govorila o visokom ugledu koji Jugoslavija uživa u svetu.

Najveći deo svetske štampe sam je nalazio ubedljive odgovore na ovakva nagađanja. Od mnogobrojnih novinara koji su sa svih kontinenata pristizali u Jugoslaviju da bi izveštavali o toku Titove bolesti većina je ukazivala na snažno političko jedinstvo i puno samopouzdanje Jugoslovena u gledanju na budućnost. Za svetsko javno mnenje, koje je upravo u to vreme bilo posebno uznemireno stalnim zaoštravanjima međunarodne situacije, ovakvo saznanje o Jugoslaviji bilo je, pogotovo s obzirom na njeno istaknuto mesto u međunarodnim odnosima, od velikog značaja. Ceo svet mogao je da vidi da Jugoslavija, ma koliko bila pritisnuta brigom za život svog Predsednika, ostaje čvrsto na njegovom socijalističkom samoupravnom i nesvrstanom kursu.

Dani nade i strahovanja

Jugoslavija i celokupna progresivna javnost sveta zabrinuto su pratili izveštaje o stanju zdravlja obolelog predsednika Tita koji su svakodnevno pristizali iz Kliničkog centra u Ljubljani. U glavnom gradu Slovenije bio je tih dana formiran poseban Pres centar koji je svakodnevno obaveštavao jugoslovenske i veliki broj inostranih novinara o toku lečenja.

Snimak koji je obišao svet — predsednik Tito sa sinovima Mišom i Žarkom u Kliničkom centru u Ljubljani, 23. januara 1980. godine, samo nekoliko dana posle operacije (desno gore)

Za vreme lečenja u Kliničkom centru drug Tito je primio potpredsednika Predsedništva SFRJ Lazara Koliševskog i predsedavajučeg Predsedništva CK SKJ Stevana Doronjskog (desno)

Za vreme bolesti druga Tita posetio je i sekretar za narodnu odbranu general Armije Nikola Ljubičič (desno dole)

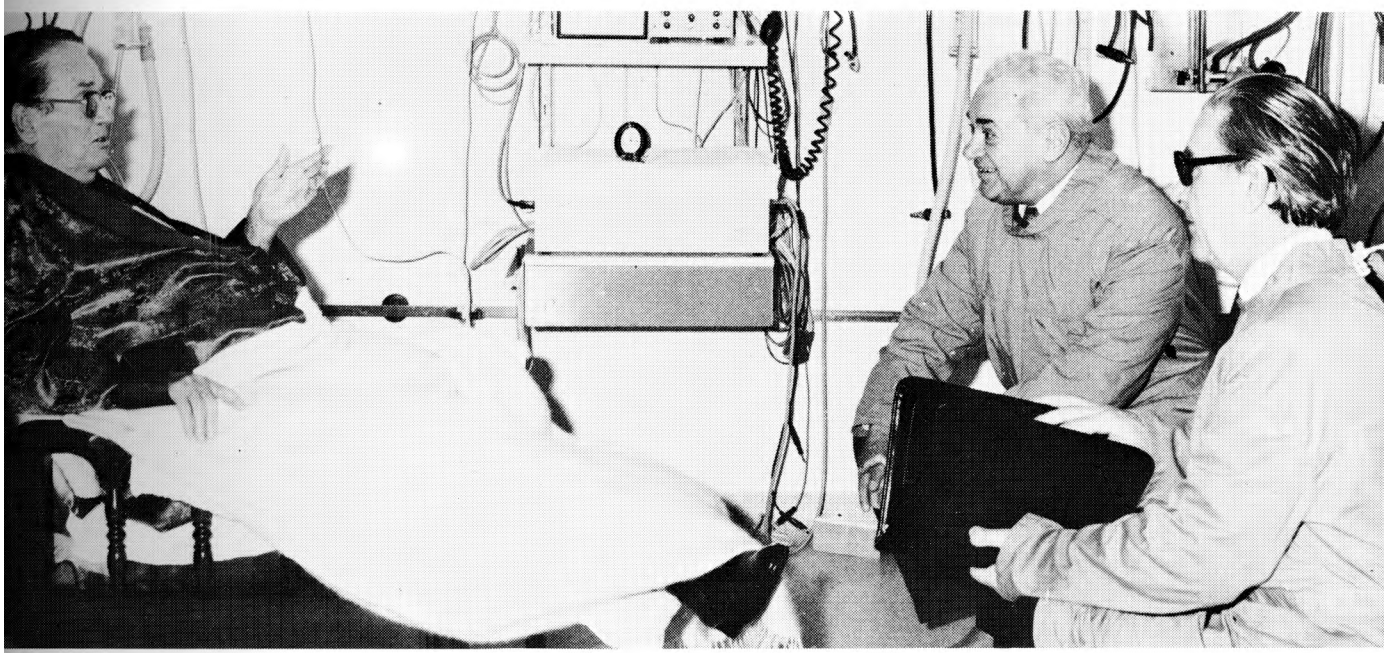

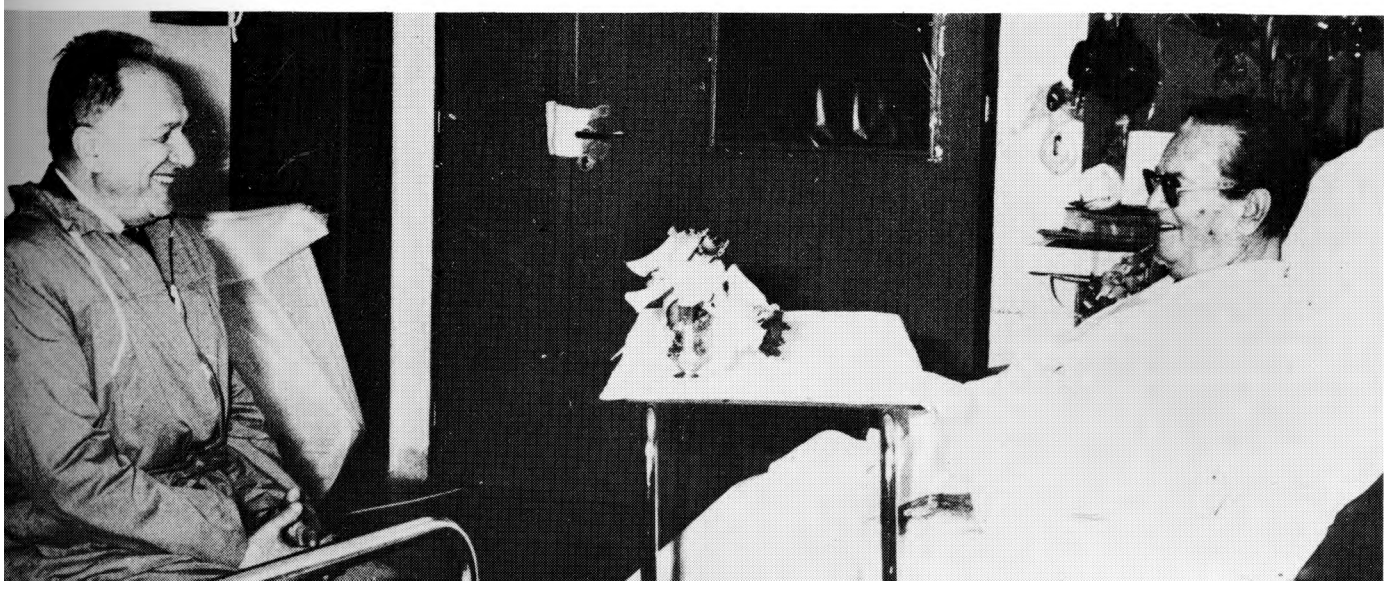

Prvi primerci vanrednog izdanja »Borbe« sa naslovom »Tito je umro«

Sednica Predsedništva SFRJ, održana neposredno posle Titove smrti u Beogradu (desno)

Tito je umro

U nedelju 4. maja 1980, nešto pre 19 časova, poslednjeg dana prvomajskih praznika, sve emisije na radiju i televiziji bile su prekinute, da bi ubrzo, zatim, zvuci ozbiljne muzike najavili vest koje su se svi pribojavali. A on da se čuo glas spikera: »Danas 4. maja 1980, u 15,05 časova u Ljubljani prestalo je da kuca veliko srce Predsednika naše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije«.

Pred uredništvom dnevnih listova ljudi su se okupljali, čekajući prve primerke vanrednih izdanja. Listovi su izašli sa crno uokvirenim Titovim likom na prvim stranicama. U svima je objavljen proglas Centralnog komiteta SKJ i Predsedništva SFRJ.

Nešto pre toga u Palati Federacije, u Novom Beogradu, održana je zajed nička sednica ova dva tela. Najpre je pročitano saopštenje lekarskog konzilijuma ljubljanskog Kliničkog centra, a zatim je minutom ćutanja odata poslednja počast čoveku koji je do poslednjeg dana svog života bio na čelu jugoslovenske države i Partije. Na kraju je sa ovog skupa upućen celokupnoj javnosti zajednički proglas.

Predsedništvo SFRJ donelo je i neophodne odluke: u skladu sa Ustavom funkciju predsednika ovog tela preuzeo je dotadašnji potpredsednik Lazar Koliševski, a za potpredsednika Cvijetin Mijatović.

Kada je sudija na vest o Titovoj smrti prekinuo fudbalski susret »Hajduk« — »Crvena zvezda« u Splitu prepuni stadion prihvatio je poznati refren partizanske pesme »Druže Tito, mi ti se kunemo«

Iz Proglasa Centralnog komiteta SKJ
i Predsedništva SFRJ

Bilo je časno boriti se i živeti s Titom

... Čitav ljudski vek Tito je borac za interese i istorijske ciljeve ladničke klase i svih radnih ljudi, za najplemenitije ideale i težnje naših naroda i narodnosti. Tito je naš najdraži drug. Sedam decenija gorio je u revolucionarnom radničkom pokretu. Šest decenija jačao je redove jugoslovenskih komunista. Više od četiri decenije vršio je na najdostojniji način najodgovorniju dužnost u našoj Partiji. Bio je herojski vođa u velikoj narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Tri i po decenije stajao je na čelu naše socijalističke države i uveo našu zemlju i našu borbu za novo ljudsko društvo u svetsku istoriju, iskazujući se i potvrđujući i sam kao naša najveća istorijska ličnost...

... Tito je postao simbol našeg doba, doba nacionalnog i ljudskog oslobođenja, kada na svetsku scenu sve više stupaju novooslobođene i nezavisne zemlje i narodi. Tito je bio postojan i siguran prijatelj svim narodima i narodnooslobodilačkim pokretima koji su se borili za svoje nacionalno oslobođenje. Inspirisani od Tita uvek smo dosledno pružali i pružamo pomoć i podršku narodnooslobodilačkim i drugim progresivnim pokretima u svetu. Jugoslavija će i dalje odlučno slediti ovaj Titov put. . .

... U svemu što je Jugoslavija danas, sa čim se ponosimo, što razvijamo i što smo odlučni svim silama braniti — nalazi se Titovo delo: socijalistička federativna zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti, bratstvo i jedinstvo, socijalističko samoupravljanje, nesvrstanost, naša nezavisnost, napredak i izgradnja naše zemlje, čvrstina naše armije, opštenarodna odbrana i društvena samozaštita. U svemu se nalazi revolucionarni i stvaralački genij Tito. Bio je hrabar, postojan, pravedan i čovečan. Svi smo ponosni na Titov istorijski lik .. .

... Komunisti Jugoslavije! Obavezni smo prema Titu, našem
i njegovom delu, prema narodima i narodnostima, radničkoj klasi, radnim ljudima i građanima Jugoslavije, prema progresivnim ljudima i prijateljima širom sveta, prema istoriji. Samo jedinstvom, pojačanim kolektivnim radom, odgovornošću i punom mobilnošću Saveza komunista možemo ispuniti golemu prazninu koja je smrću druga Tita ostala u našim redovima.

Građani Jugoslavije! Josip Broz Tito, radnički borac, vojnik revolucije, sin naroda, građanin sveta, u svojoj punoj revolucionarnoj i ljudskoj meri nosio je u srcu radničku klasu, narod i čoveka. U našoj domovini, u ovom trenutku svečane tišine, kucaju srca koja ie voleo i koja ga vole, trepere njegovim zanosom i njegovom opšteljudskom plemenitošću. Čast je pripadati revoluciji i vremenu u kome je delovao drug Tito, pripadati zajednici koju smo s njim stvarali na bojnom polju i gradili u miru. Čast je pripadati zemlji koju je on tako sjajno predstavljao. Čast je i ponos imati u svojoj istoriji Tita.

Bilo je časno boriti se i živeti s Titom.

Današnje i buduće generacije, duboko zahvalne drugu Titu, nastaviće njegovo neumrlo delo.

Sa komemorativne sednice u Beogradu

Gorostasno delo

(Iz govora Vladimira Bakarića na Komemorativnoj sednici u Beogradu)

... Nema nikakve sumnje da će za naše narode, za narode i narodnosti Jugoslavije, ovo stoljeće biti označeno Titovim imenom i da će rezultati njegovog djela ostati trajni. Na ovom našem tlu, historija je obilježena neprekidnom borbom narodnih masa protiv socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja, protiv feudalne tlake i kapitalističke eksploatacije, protiv zavojevačkih planova i interesnih sfera,

... Tito je predvodeći naš revolucionarni pokret, kao nitko prije njega umio pokrenuti i organizirati naše narode i narodnosti i povesti ih u odsudni, pobjedonosni boj za ostvarenje vjekovnih oslobodilačkih težnji. Stvaranje čvrste socijalističke zajednice ravnopravnih naroda i narodno sti, samoupravljanje radnih ljudi, bratstvo i jedinstvo, vlastiti put socijalističkog razvoja, nesvrstavanje i druge velike tekovine naše socijalističke revolucije svjedoci su veličine i značaja Titovog djela ...

... Jedna je velika epoha u historiji čovječanstva našla u Titu svoga čovjeka, čovjeka koji ju je shvaćao i koji je njene probleme gigantskom snagom vodio k rješavanju ...

... Još za života legenda, Tito sada prelazi u legendu historije, među njene vrhove. Odlazeći od nas, ostavlja nam u nasljeđe svoje gorostasno revolucionarno djelo, s kojim smo svi mi, svi naši radni ljudi, svi narodi i narodnosti ove slobodne i ponosne zemlje srasli u granitno jedinstvo koje se više ničim ne može uzdrmati. U tom velikom djelu i leži garant naše budućnosti. A to je opet Tito i sve što pod tim imenom podrazumijevamo: bratstvo i jedinstvo, socijalističko samoupravljanje, naša sloboda i nezavisnost, čvrsta solidarnost sa snagama mira i ljudskog napretka u svijetu ...

Sazreli sa Titom

(Iz govora Stevana Doronjskog pred zgradom Skupštine)

... Rastajemo se od Tita. Ali, on nam je ostavio odgovor na pitanja koja nam se i u ovom trenutku postavljaju — ko smo, što smo, kako ćemo nastaviti naš put, održati se i napredovati. Mi smo sa Titom dovoljno sazreli i očvrsnuli u svesti da možemo opstati kao čvrsta i monolitna zemlja samo kao ravnopravna socijalistička zajednica svih naših naroda i narodnosti. Kao društvo samoupravljača u kome je radni čovek i njegov interes merilo socijalističkog i društvenog napretka. Da je naša budućnost u tome da ostanemo nesvrstana Jugoslavija, da budemo svoji na svojoj zemlji, uprkos svim neprilikama i olujama koje bi nas mogle zadesiti. Bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje i nesvrstanost su tri temeljna principa na kojima je počivala i počiva i na kojima će se i dalje odlučno razvijati Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

Danas, naša sudbina je u našim rukama. Ona je postala naša svest, naše srce i naš um. Nezavisna socijalistička zajednica bratskih naroda, zemlja aktivna u borbi za mir, za svestranu međunarodnu saradnju na principima ravnopravnosti i nezavisnosti naroda to će i dalje biti Titova i naša Jugoslavija.

Rastanak od druga Tita zadaje bolan udarac srcima svih naših ljudi. Srcima mnogobrojnih ljudi sveta koji su ga poznavali, ili slušali o njemu. Tito je istinski čovek ovog veka, čovek epohe, kako su ga ovih dana nazvali poštovaoci u svetu.

Prvi i poslednji bilten

U toku četiri meseca Titove bolesti lekarski konzilijum Kliničkog centra u Ljubljani svakodnevno je izdavao biltene o stanju zdravlja Predsednika.

Prvi bilten od 5. januara glasio je:

»Posle izvršenih ispitivanja krvnih sudova nogu predsednik Republike Josip Broz Tito napustio je u subotu Klinički centar u Ljubljani. Utvrđeno stanje zaliteva dalje intenzivno lečenje.«

A u poslednjem biltenu od 4. maja saopštava se:

»Danas, u ranim popodnevnim časovima, stanje zdravlja predsednika Republike Josipa Broza Tita ponovo je ušlo u kritičnu fazu. Uprkos svim preduzetim merama kardiocirkulatorna slabost sve je izraženija. Preduzimaju se sve neophodne medicinske mere.«

»U nedelju, 4. maja 1980. godine, u ranim popodnevnim časovima, došlo je do daljeg teškog pogoršanja opšteg zdravstvenog stanja predsednika Republike Josipa Broza Tita. I pored preduzimanja svih neophodnih medicinskih mera postepeno su se gasile sve vitalne funkcije, pa je Predsednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, predsednik Saveza komunista Jugoslavije i vrhovni komandant oružanih snaga SFRJ maršal Jugoslavije Josip Broz Tito preminuo u 15.05 časova.«

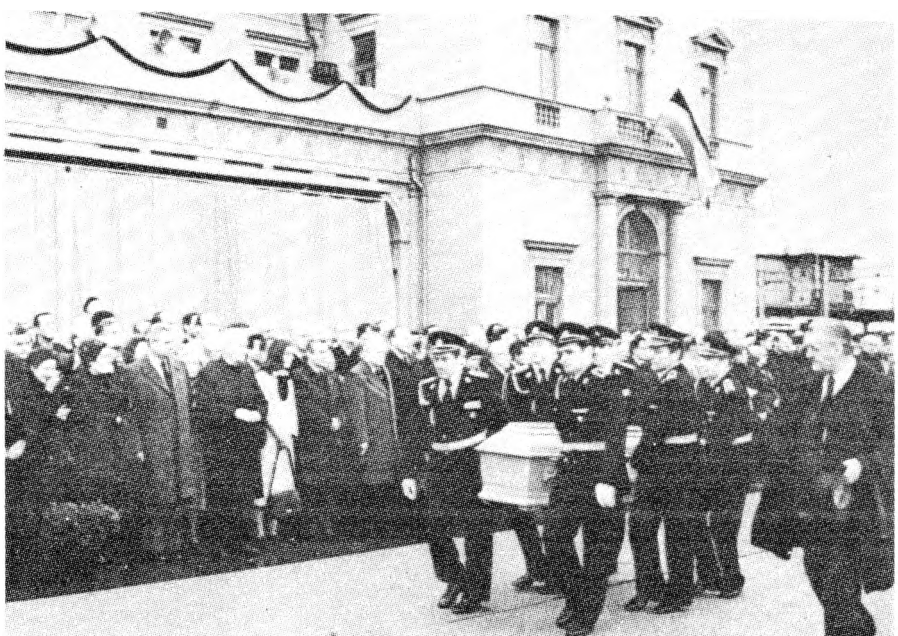

Nezaboravni oproštaj

U toku tri noći i dva dana pored odra preminulog predsednika Tita prošlo je preko pola miliona ljudi.

Beskrajne povorke slivale su se sa glavnih beogradskih ulica i trgova prema zgradi Skupštine SFRJ gde je bio postavljen odar druga Tita.

A još tokom 5. maja ovakve povorke okupljale su se najpre u Ljubljani, u Zagrebu i na dočeku u Beogradu, kao i gotovo svom dužinom železničke pruge kojom je prošao »Plavi voz« sa posmrtnim ostacima druga Tita.

Od 5. maja uveče, kada je postavljen odar, u skupštinskoj zgradi u Bulevaru revolucije u Beogradu počelo je smenjivanje počasnih straža. Prve počasne straže držali su članovi Predsedništva SFRJ i Predsedništva CK .SKJ. A zatim su se smenjivale mnogobrojne delegacije iz cele zemlje — ukupno 7.768 ljudi.

Oko dva časa prolazila je pogrebna povorka od skupštinske zgrade do prizemne kuće u Užičkoj ulici broj 15 na Dedinju gde je drug Tito za života rado boravio i gde je u atrijumu punom cveća u najkraćem vremenu sagrađena mermerna grobnica.

Nastavićemo Titovo delo

(Iz govora Lazara Koliševskog pred grobnicom)

... Druže Tito, sa nama zauvek ostaje Tvoje nerazrušivo i veličanstveno delo. Svesni smo da Tebe možemo zameniti samo svi mi, čvrsto ujedinjeni, na putu stalnog razvoja samoupravljanja i jačanja bratstva, jedinstva i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti.

Iza Tebe ostaje novo, ponosno i čvrsto društvo radničke klase i svih radnih ljudi, društvo samoupravljača, svesnih i slobodnih ličnosti širokog horizonta i otvorenih perspektiva, jasno usmerenih i nepokolebljivih ljudi koji znaju šta su izborili i stekli, šta treba da brane i štite i šta da čine u budućnosti. Ostaje zemlja zbratimljenih naroda i narodnosti, koji su, ostvarujući Tvoje ideale nacionalne slobode, suverenosti i ravnopravnosti, otkrili puteve stalnog jačanja svoje zajednice, svog bratstva i jedinstva. Niko i ništa nas s tih puteva kojima si nas Ti uporno i neumorno vodio neće i ne može skrenuti.

Beskrajne povorke građana Jugoslavije prolazile su četiri dana i noći pored odra preminulog Predsednika (levo)

Građani Ljubljane oprostili su se od druga Tita (levo gore)

Nepregledne mase građana pred zagrebačkom železničkom stanicom prilikom poslednjeg ispraćaja (levo dole)

Izuzetan oproštaj od izuzetnog čoveka

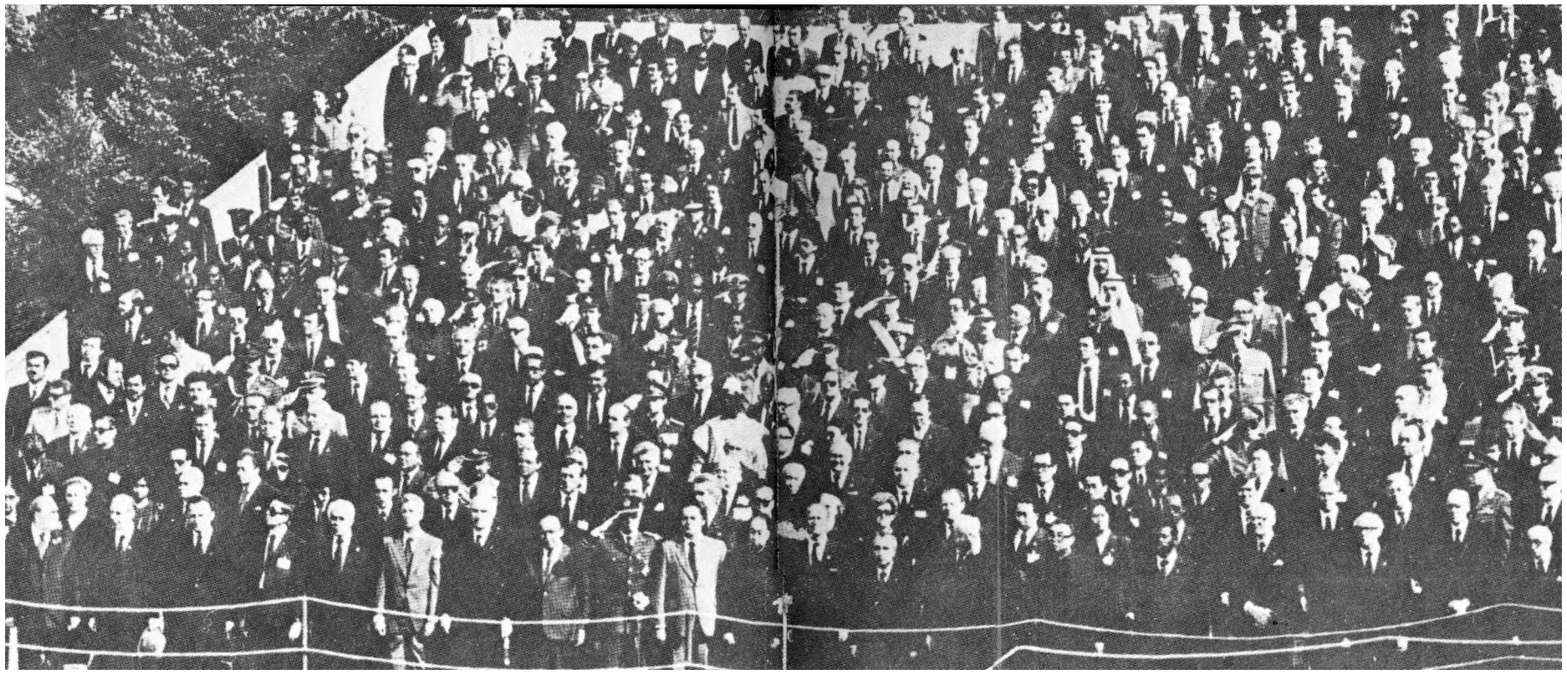

Veoma su bili zastupljeni i predstavnici političkih stranaka sa svih strana sveta. Te delegacije predvodile su njihove najistaknutije ličnosti — iz Evrope Enriko Berlinguer (KP Italija), Santjago Kariljo (KP Španija), žorž Marše (KP Francuska), Vili Brant (SPD SR Nemačka), Fransoa Miteran (SR Francuska), Andreas Papandreu (PASOK Grčka), Džems Kalagan, (Britanski laburisti), Mario Soareš (SP Portugalija), Felipe Consales (SP Španija), Bilent Edževit (NRR Turska) i mnogobrojni drugi lideri.

Strane delegacije pred Kućom cveća

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija dr Kurt Valdhajm polaže venac svetske organizacije na odar predsednika Tita. Pored dr Valdhajma, u Beogradu su 8. maja bili i generalni sekretar Arapske lige Šedli Klibi, predsednik Komisije EEZ za spoljne odnose Vilhelm Haferkamp, predsednik Evropskog parlamenta Simon Vejl, generalni sekretar Evropskog saveta Franc Karasek, generalni sekretar Komonvelta Šridat Ramfat, predstavnik OAJ u Evropi dr Omar Muntaser, generalni sekretar OECD Emil van Lenep, generalni direktor UNESKO Amadu Mahtar M'Bou, na čelu delegacija međunarodnih organizacija ili kao njihovi predstavnici.

Jedinstven skup svetskih državnika

U trenutku kada je Kuća cveća u Užičkoj ulici u Beogradu postala mesto večnog odmora predsednika Tita — »neumornog neimara novog sveta« kako je bezbroj puta bio nazvan u bezbroj zemalja — na platou pred tom malom zgradom, s grobom u belom mramoru, bio je održan najveći skup najviših državnika u čitavoj svetskoj povesti: iz 126 zemalja došlo je bilo 208 delegacija — 123 državne, 68 delegacija političkih stranaka, četiri iz oslobodilačkih pokreta, devet delegacija međunarodnih organizacija i još nekoliko drugih.

U Beogradu su bili šefovi država — predsednici republika i monarsi, te glavni rukovodioci socijalističkih zemalja — na čelu državnih i državno-partijskih delegacija: Sadli Benđedid (Alžir), Rudolf Kirhšleger (Austrija), Ziaur Rahman (Bangladeš), kralj Boduen (Belgija), Todor Zivkov (Bugarska), Gustav Husak (ČSSR), Mengistu Haile Mariam (Etiopija), dr Urho Kaleva Kekonen (Finska), Konstantin Cacos (Grčka), Ahmet Seku Ture (Gvineja), Luiš Kabral (Gvineja-Bisao), Sadam Husein (Irak), Patrik Hilari (Irska), Sandro Pertini (Italija), kralj Husein (Jordan), Eduard Šrejer (Kanada), Kije Sampan (Kampučija), Hua Guofeng (Kina), Spiros Kiprijanu (Kipar), Kim Il Sung (DRN Koreja), veliki vojvoda Žan (Luksemburg), Janoš Kadar (Mađarska), Musa Traore (Mali), Anton Butiđiđ (Malta), Erik Honeker (DR Nemačka), Karl Karstens (SR Nemačka), kralj Olaf V (Norveška), Mohamed Zia ul Hak (Pakistan), Aristides Rojo (Panama), Edvard Gjerek (Poljska), Antonio doš Santoš Ramaljo Janeš (Portugalija), Nikolae Čaušesku (Rumunija), Lilian Karter, majka predsednika SAD kao njegov lični zastupnik, Hafez el Asad (Sirija), Leonid Brežnjev (SSSR), kralj Karl XVI Gustav (Švedska), Džulius Njerere (Tanzanija), Gnasingbe Ejadema (Togo), dr Kenet Dejvid Kaunda (Zambija). Bili su tu prinčevi — Filip vojvoda od Edinburga (Britanija), Henrih od Danske, Klaus i Bernard (Holandija), šeik Abdula al Džaber al Sabah (Kuvajt) i Džanendra bir Bikram (Nepal) — i potpredsednici republika: Kadri Abdel (AR Jemen), Dž. V. S. de Graft Žonson (Gana), Adam Malik (Indonezija), Teng Sang (Kampučija), Gustavo Balkasar-Monson (Kolumbija), Karlos Rafael Rodriges (Kuba), Čarls Ravaodžanhari (Madagaskar), Volter Mondejl (SAD), Šest delegacija predvodili su predsednici parlamenata: Ganga Zazu (Kongo), Dej Uld Sidi Baba (Maroko), Džozef Vajas (Nigerija), Ismail Ali Abukr (Somalija), dr Sadek Mokadem (Tunis), Nzondomio Adokpe Lingo (Zair), a Rabah Bitat (Alžir) i Karim el Alarhi (AR Jemen) bili su u sastavu delegacija svojih zemalja.

Istim povodom istih dana u Beogradu su bili, kao šefovi ili članovi delegacija, i premijeri dr Bruno Krajski (Austrija), Vilfrid Martens (Belgija), Margaret Tačer (Britanija), Al Maung Ka (Burma), Rejmon Bar (Francuska), Andries fan Agt (Holandija), Indira Gandi (Indija), Frančesko Kosiga (Italija), Masajoši Ohira (Japan), Abdel Hamid Šarif (Jordan), Pjer Verner (Luksemburg), Žambin Batmun (Mongolija), Odvar Nordli (Norveška), Pedro Rihter Prada (Peru), Helmut Šmit (SR Nemačka), Adolfo Suares (Španija), Fransisko Sa Karneiro (Portugalija), Ile Verdec (Rumunija), Suiejman Demirel (Turska), Pedro Pereš (Zelenortska Ostrva), Robert Mugabe (Zimbabve).

U velikom broju bili su prisutni drugi najviši skupštinski funkcioneri, potpredseidnici vlada i ministri raznih resora, naročito spoljnih poslova, kao i istaknuti vojnici.

Vođa Palestinskog oslobodilačkog pokreta Jaser Arafat upućuje poslednji pozdrav predsedniku Titu. Na sahrani su bili zastupljeni i sledeći oslobodilački pokreti: ANC iz Južne Afrike, POLISARIO iz Zapadne Sahare, SVAPO iz Namibije. A pored ovih afričkih pokreta i organizacija Čilea Demokratiko, koja se bori za oslobođenje svoje zemlje od desničarske vojne diktature.

Članovi Predsedništva SFRJ odaju poslednju počast tek sahranjenom Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu

Kuća cveća - najposećenije mesto u Jugoslaviji

Neposredno posle sahrane druga Tita, otvorena je Kuća cveća za posete građana koji su, organizovanim posetama, stizali iz svih krajeva zemlje i u dugim redovima strpljivo čekali da prođu pored grobnice druga Tita

U »Kući cveća«

Od prvog dana posle Titove sahrane neprekidne povorke slivaju se prema staklenoj bašti kuće u Užičkoj 15 u Beogradu. Tamo, pored nekadašnje svoje rezidencije, sahranjen je drug Tito. Usred cveća belasa se mermerna ploča »Josip Broz Tito 1892—1980.«

Za samo 72 časa posebna ekipa radnika i vojnika počela je i završila radove na podizanju grobnice i uređenju »Kuće cveća« u kojoj je ona smeštena. Inače, na ovom mestu je još dve godine ranije započeta izgradnja velikog istorijsko-memorijalnog kompleksa, zamišljenog tako da, pored parka oko Užičke 15, obuhvata i dva istorijska muzeja u neposrednoj blizini — »25. maj« i »4. juli«. Ceo kompleks prostire se na površini od 13.820 kvadratnih metara. Već sada je posetiocima omogućeno da vide veći deo znamenitosti.

Prvih dana i nedelja prema Užičkoj 15, protezale su se nepregledne kolone. Ljudi, žene i deca stizali su iz svih krajeva Jugoslavije. Bilo je tu bezbroj organizovanih grupa i delegacija, ali i dosta posetilaca koji su dolazili bez najave i na svoju ruku. Svi oni su satima strpljivo stajali u redu i čekali da stignu do poslednjeg prebivališta druga Tita.

U međuvremenu su uloženi posebni napori da se posete sinhronizuju i bolje organizuju, tako da se ljudima omogući da brže stignu do »Kuće cveća«. Svakog dana se tu sreću delegacije nekadašnjih partizanskih jedinica i sadašnjih pripadnika Armije koji dolaze da se poklone svom slavnom Vrhovnom komandantu. Tu su i gosti iz inostranstva koji su toliko mnogo slušali o Titu, pa predstavnici radnih kolektiva, đačke ekskurzije, porodice, pojedinci...

»Kuća cveća« postala je najposećenije mesto u Jugoslaviji.

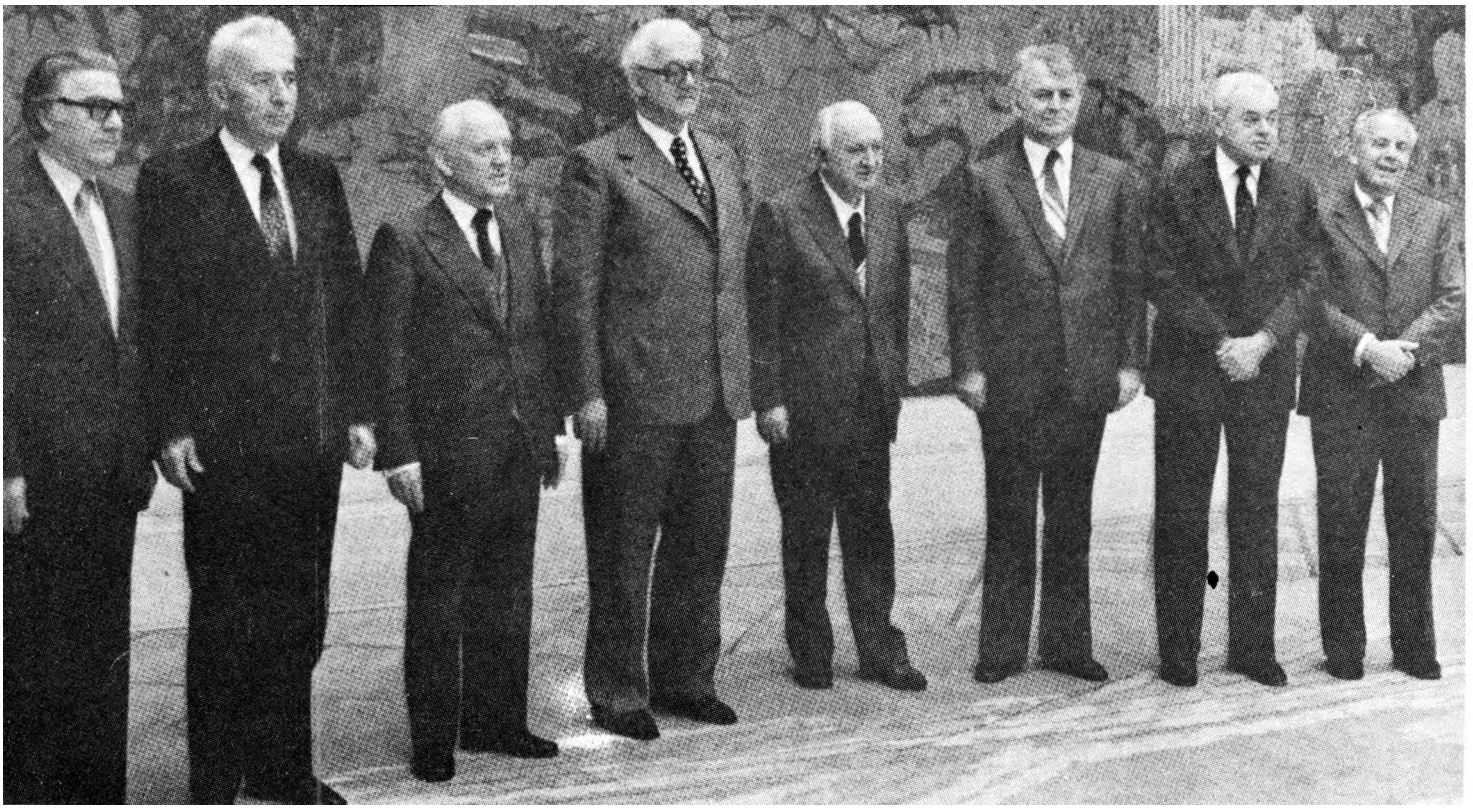

Članovi Predsedništva SFRJ: Lazar Koliševski, Cvijetin Mijatović, Sergej Krajger, Petar Stambolić, Vladimir Bakarić, Vidoje Žarković, Stevan Doronjski, Fadilj Hodža

Predsedništvo SFRJ preuzima ustavne funkcije

Smrću druga Tita automatski je stupila na snagu ustavna odredba po kojoj prestankom funkcija Predsednika Republike sva prava i dužnosti preuzima Predsedništvo SFRJ, s tim što dotadašnji potpredsednik ovog tela automatski postaje njegov predsednik. Na taj način je posle Titove smrti predsednik Predsedništva postao Lazar Koliševski. Međutim, kako mu je ubrzo posle toga ionako već isticao dotadašnji potpredsednički mandat, trebalo je pristupiti izboru novog predsednika, a takođe i novog potpredsednika. Po redosledu koji je utvrđen Poslovnikom Predsedništva, ove funkcije su pripale predstavnicima Bosne i Hercegovine i Slovenije, pa su izabrani Cvijetin Mijatović — za predsednika i Sergej Kraj gei
— za potpredsednika.

Sam čin izbora obavljen je 15. maja 1980. godine u Beogradu.

Dotadašnji predsednik Lazar Koliševski, prilikom predaje dužnosti, ukazao je na nenadoknadiv gubitak koji je nastao smrću druga Tita i na nesalomljivo jedinstvo i rešenost koje su u tim teškim trenucima pokazali svi društveni organi i svi radni ljudi i narodi kako bi odgovorili svojim obavezama i zadacima. »Tito više od svega « — rekao je Koliševski — »svedoči o prirodi i dostignućima naše zajednice, jednog čvrstog, stabilnog i spokojnog društva koje mirno gleda u budućnost i koje je najveća zaostavština druga Tita.«

Novoizabrani predsednik Predsedništva SFRJ Cvijetin Mijatović

Zahvaljujući na izboru, novi predsednik Cvijetin Mijatović istakao je da je spremnost svih radnih ljudi da baš u to vreme pojačaju radne napore i stvaralaštvo bila najbolja podrška i ohrabrenje, a da će Predsedništvo SFRJ, dajući puni doprinos daljem samoupravnom razvoju zemlje, jačanju njene bezbednosti i ostvarivanju politike nesvrstanosti, nastaviti »provjerenim putem kojim nas je drug Tito predvodio nekoliko decenija«.

Preneta ovlašćenja

Na svojoj 11. sednici, održanoj 12. juna 1980. godine, CK SKJ je doneo posebnu odluku kojom se za period do novog kongresa regulišu ovlašćenja i dužnosti koje je dotad vršio Predsednik SKJ.

Posle smrti druga Tita bilo je potrebno utvrditi da njegova ovlašćenja i dužnosti prelaze na Centralni komitet, odnosno, njegovo Predsedništvo. Međutim, funkcija Predsednika SKJ bila je regulisana Statutom, što znači da bi za ovakvu vrstu promene trebalo čekati naredni kongres, ili sazivati vanredni. Stoga je odlučeno da se posebnom odlukom regulišu samo najnužnija pitanja u vezi s tim, kako bi Centralni komitet i njegovo Predsedništvo mogli normalno da rade do narednog kongresa.

Prema ovoj odluci, funkcije Predsednika SKJ vršiće do novog kongresa CK SKJ, odnosno, po njegovom ovlašćenju, Predsedništvo CK SKJ. Radilo se o dotadašnjim ovlašćenjima Predsednika da priprema i saziva sednice Centralnog komiteta, da pokreće pitanja o kojima treba raspravljati, da koordinira aktivnosti i obavlja niz drugih poslova od značaja za rad celog SKJ.

Uostalom, evo kako je to regulisano Statutom, njegovim članom 73:

»Predsednik SKJ rukovodi radom Centralnog komiteta i Predsedništva Centralnog komiteta SKJ; priprema i saziva njegove sednice; pokreće pitanja koja treba raspravljati u Predsedništvu, Centralnom komitetu ili na kongresu SKJ; iznosi i zastupa ocene i stavove Saveza komunista Jugoslavije o svim važnijim pitanjima njegove politike i prakse; inicira razmatranje određenih tekućih pitanja s najodgovornijim funkcionerima i koordinira njihov rad; pokreće i usklađuje aktivnosti u vezi sa aktuelnim političkim zbivanjima; ostvaruje stalnu povezanost sa aktivnostima Saveza komunista socijalističkih republika, socijalističkih autonomnih pokrajina i Organizacijom SKJ u JNA; predstavlja Savez komunista Jugoslavije u odnosima sa drugim komunističkim, radničkim i progresivnim partijama i oslobodilačkim pokretima; otvara kongres i presedava mu do izbora radnog predsedništva.«

Poslovi oko pripremanja i sazivanja sednica CK SKJ preneti su na Predsedništvo.

Ranije je, pored Predsednika SKJ, postojala i funkcija predsedavajućeg Predsedništva. Umesto toga, sada je uvedena funkcija predsednik Predsedništva sa jednogodišnjim mandatom. Njega bira Predsedništvo iz svog sastava, i to svake godine iz druge republike, odnosno pokrajinske organizacije Saveza komunista tako da se u osmogodišnjem periodu na tu funkciju biraju kadrovi iz svake republike i pokrajine.

Utvrđeno je, takođe, da do definitivnog rešenja u Ustavu SFRJ i Statuta SKJ predsednik Predsedništva CK SKJ učestvuje u radu Predsedništva SFRJ.

Jednom odredbom rešeno je i pitanje ovlašćenja koja je dotad imao Predsednik SKJ u pogledu prethodnih konsultacija sa predsedništvom republičkih centralnih i pokrajinskih komiteta i Komitetom Organizacije SK.T u JNA oko predloga za sastav Predsedništva CK SKJ. Ovo ovlašćenje preneto je na posebnu komisiju koja će, na osnovu navedenih konsultacija, podnositi Centralnom komitetu SKJ predlog sastava njegovog Predsedništva.

Kako je naglašeno, sve su ovo privremena rešenja koja će važiti do 12. kongresa SKJ koji će ova i druga još otvorena pitanja regulisati odgovarajućim izmenama i dopunama Statuta SKJ.

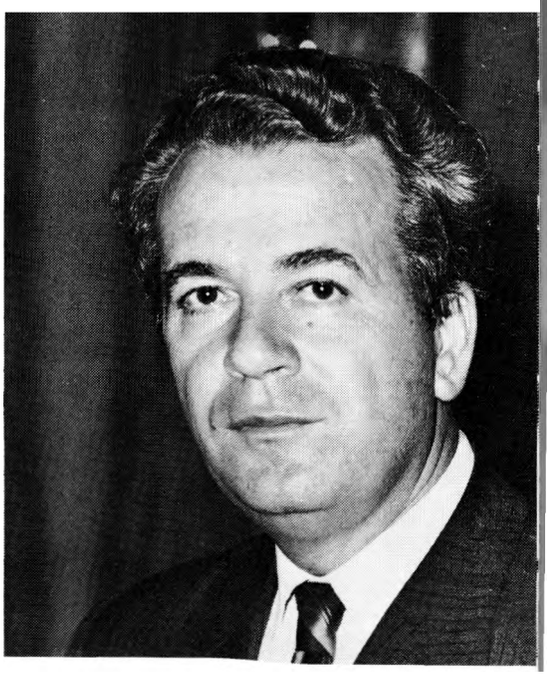

Izbor predsednika Predsedništva CK SKJ

U skladu sa ovim promenama Predsedništvo SKJ je odmah posle njihovog usvajanja održalo sastanak i za predsednika Predsedništva CK SKJ sa jednogodišnjim mandatom izabralo Stevana Doronjskog, dotadašnjeg predsedavajućeg Predsedništva. Budući da mu je u jednogodišnji mandat uračunato i vreme koje je prethodno proveo na funkciji predsedavajućeg, krajem godine izvršena je smena, pa je za novog predsednika izabran Lazar Mojsov.

Predsednik Predsedništva CK SKJ postao je krajem 1980. godine Lazar Mojsov (gore)

UNESKO drži svoje najveće zasedanje u Beogradu

U Beogradu je Amadu Mothar M'Bou ponovo bio izabran za generalnog direktora Organizacije UN za prosvetu, nauku i kulturu (UNESKO)

Učesnike 21. generalne konferencije u beogradskom kongresnom centru pozdravio je, u ime Predsedništva SFRJ, Cvijetin Mijatović

Dvadeset prva generalna konferencija Organizacije Ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu (UNESKO) u septembru i oktobru 1980. godine u Beogradu bila je, po mnogo čemu, najveći i jedan od najznačajnijih međunarodnih skupova održanih u našoj zemlji, a po broju uglednih učesnika i — jedinstveno zasedanje glavnog organa ove specijalizovane agencije, u koju su učlanjene 153 zemlje.

Ukupno je 150 vlada poslalo svoje delegacije, pored kojih su na Konferenciji bili i posmatrači iz oslobodilačkih pokreta, njih 18, pa 49 iz raznih međuvladinih a 157 iz nevladinih međunarodnih organizacija, dok je sistem Ujedinjenih nacija bio takođe snažno zastupljen: imao je 32 predstavnika.

Među učesnicima beogradskog zasedanja bila su i tri dobitnika Nobelovih nagrada, zatim 134 ministra, 316 profesora univerziteta i drugih naučnika, 117 ambasadora i veliki broj poznatnih javnih radnika u raznim sferama prosvetnog i kulturnog rada. Blizu hiljadu ljudi bilo je u Beogradu iz Sekretarijata UNESKO, čije je sedište u Parizu, a oko 200 stranih novinara, specijalnih dopisnika, izveštavalo je svet o radu Konferencije u pojedinim fazama bavljenja dnevnim redom koji je imao 67 tačaka.

Beogradska konferencija ove veoma važne agencije Ujedinjenih nacija okupila je bila više od 4.000 stranaca u glavnom gradu socijalističke, samoupravne i nesvrstane Jugoslavije, što je bilo i veiiko priznanje našoj zemlji i njenoj politici, a ujedno i okolnost koja je na svoj način pozitivno delovala na rad zasedanja, održanog u razdoblju veoma pogoršanih međunarodnih odnosa. Ovo je posebno bilo važno, jer je u nepovoljnoj atmosferi opštih političkih prilika u svetu valjalo razmatrati materiju čiji su neki delovi — o izgradnji, na primer, novog međunarodnog kako ekonomskog tako i informativnog poretka — godinama ostajali teška, sporna, otvorena pitanja.

Pored tih problema, na čijem su terenu donesene bile značajne odluke o (1) doprinosu uvođenju novog međunarodnog ekonomskog poretka, o (2) neophodnosti uspostavljanja novog međunarodnog informativnog poretka, o (3) ostvarivanju međunarodnog programa za razvoj komunikacija, čime će se baviti (4) jedan novoobrazovani Međuvladin savet sa predstavnicima 35 država u svom sastavu. Generalna konferencija se bavila i velikim brojem političkih pitanja današnjeg sveta — raznim elementima bliskoistočnih kriza posebno agresivnom izraelskom politikom, oružanim intervencijama Vijetnama u Kampučiji a SSSR u Avganistanu, ogromnim brojem izbeglica na raznim kontinentima, potrebom da se obuzda jurnjava za oružjem, kao i da se smanji jaz između privredno razvijenih država i zemalja u razvoju, unapređivanjem evropske saradanje itd. Donesena je bila i odluka o proširenju Izvršnog saveta sa 45 dosadašnjih mesta na ukupno 51 ubuduće, s tim da novi članovi budu zemlje u razvoju, što postaje dodatni pozitivni činilac kojim je UNESKO usmeren na bavljenje problemima tog dela sveta.

Jugoslovenska delegacija dala je i ovog puta zapažen konstruktivan doprinos time što je podržavala sve progresivne predloge i što je i sama bila nosilac korisnih inicijativa ne samo u sferi širih, glavnih, ovde već pomenutih problema, nego i u raspravama oko mnogih drugih otvorenih pitanja.

Generalni direktor Amadu Mahtar M'Bou iz Senegala još jednom je bio izabran na tu dužnost, koju je vrlo uspešno obavljao u prethodnim godinama.

Pogled na plenarni skup u trenutku kada je počelo 21. zasedanje generalne konferencije

»Makbrajdov izveštaj«

Pravi naziv je »Izveštaj Međunarodne komisije za probleme komuniciranja«, ali je taj dokument, sastavljen na osnovu nalaza višegodišnjih izučavanja stanja u informisanju javnosti širom sveta, mnogo poznatiji kao »Makbrajdov izveštaj«.

Tako je nazvan po Šonu Makbrajdu, irskom pesniku i dobitniku i Nobelove i Lenjinove nagrade za mir, koji je rukovodio radom na utvrđivanju temelja na kakvima bi se mogao graditi novi informativni poredak, kao nužna pretpostavka stvaranju boljeg, pravednijeg i demokratskijeg i privrednog i socijalnog poretka, a u krajnjoj liniji i sveta s trajnijim mirom i razvijenijom međunarodnom saradnjom.

U ovoj komisiji — u čijem je sastavu bilo, pored Makbrajda, još 15 uglednih ličnosti iz raznih zemalja (po jedan iz Nigerije, Kolumbije, Francuske, Indonezije, SAD, SSSR, Žaira, Tunisa, Japana, Egipta, Holandije, Čilea, Indije i Kanade) — našu zemlju je zastupao Bogdan Osolnik, javni radnik s velikim iskustvima i poznavanjem problema masovnog informisanja i komuniciranja.

Komisija je zaključila da je vreme da zemlje u razvoju smanje svoju zavisnost od informativnih agencija velikih razvijenih zemalja i da se na polju komuniciranja uspostavi jedan novi, pravičniji poredak, sa ravnopravnijim unutrašnjim odnosima.

Novi poredak bi polazio od prava svake zemlje da komuniciranje kod sebe uređuje sama, u skladu s vlastitim uslovima, potrebama i tradicijama. Kako je savremena tehnologija koncentrisana u relativno malom broju razvijenih zemalja i transnacionalnih kompanija, situacija je u tom pogledu doslovno stigla do faze visokog monopolisanja, čemu se valja suprotstaviti i nacionalnim i međunarodnim merama (preispitivanjem valjanosti postojećih zakona i konvencija i stvaranjem novih propisa raznih opsega i nivoa).

Među drugim potrebama, važnim za pripremanje novog informativnog poretka, navode se i podrška nekomercijalnim vidovima masovnog komuniciranja, smanjivanje zavisnosti sredstava informisanja od politike usmeravanja ka dobiti, razvijanje novinarskih znanja i odgovornosti, unapređivanje pristupa javnim i privatnim

Šon Makbrajd je nalazima svojim i svoje komisije ustalasao svet štampe i ostalih sredstava javnog informisanja, a i vlade mnogobrojnih zemalja

Otpor preporukama poteklim iz Makb raj dove komisije

izvorima informacija, osiguravanje slobodnog protoka vesti među državama i područjima, ukidanje cenzura i proizvoljnog kontrolisanja vesti, poklanjanje posebne pažnje problematici ravnopravnosti polova i pitanjima koja se tiču dece, omladine, nacionalnih i etničkih.

Među sugerisanim prr ,nim merama navedeno je (a) ograničavanje procesa koncentracije i monopolizacije, (b) postavljanje zahteva transnacionalnim korporacijama da poštuju specifične kriterije i uslove određene .nacionalnim zakonskim propisima i razvojnim planovima, (c) zaustavljanje tendencija da se donošenje odluka svodi na sve manji broj mesta u vremenu u kome raste i masa korisnika i uticaj sredstava informisanja, (d) smanjivanje dejstva oglašavanja na politiku uređivanja listova i pravljenja programa, (e) traženje i poboljšavanje modela veće nezavisnosti, autonomnosti, informativnih medija (i privatnih, i javnih, i onih u državnom vlasništvu) u vođenju poslova uređivačke politike.

I u samoj komisiji, i izvan nje, zaključci i preporuke nisu mogle u celini proći bez otpora sa raznih strana, mahom proteklih iz redova velikih sila, ili bar bez komentara, sa iznesenim svakakvim rezervama. Ali, »Makbrajdovim izveštajem« ostvaren je, u svakom slučaju, značajan korak u pravcu stvaranja sveta istinski demokratskijih međunarodnih odnosa — klime za njegovu izgradnju.

Palata kongresnog centra u Fritaunu, glavnom gradu zapadno afričke države Šijera Leone, gde je u leto 1981. bila održana Druga konferencija radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja. Na donjoj slici: pogled na jednu plenarnu sednicu ovog velikog skupa.

Današnji, stari, međunarodni informativni poredak — karikatura u francuskom nedeljnom listu »Temoanjai kretijen«

Borba protiv monopola na informisanje

Četiri petine svih informacija o zbivanjima u svetu nacionalne novinske agencije dobijaju preko pet velikih — u suštini transnacionalnih — organizacija iz četiri zemlje. U te agencije, nazivane i svetskim po aspiracijama koje imaju i operacijama kakve vode, spadaju dve iz SAD — Asošijeted pres (AP) i Junajted pres internešenel (UPI), jedna britanska, Rojter, i jedna francuska, Ažans Frans Pres (AFP), kao i telegrafska agencija Sovjetskog Saveza TASS.

Video-materijal za četiri petine televizijskih biltena vesti i sličnih informativnih emisija širom sveta poreklom je iz mreža tri transnacionalne kompanije. To su Junajted pres internešenel televižn njus, koja ima dva glavna sedišta u SAD i Britaniji, američka kompanija Kolumbija i britanska firma Visnjus.

Dve trećine svih radio-propagandnih emisija namenjenih inostranstvu, a velikim delom zemljama u razvoju, dolazi iz tri zapadne i sedam istočnih zemalja, i iz Kine. Trećinu trajanja svih tih emisija drže SAD i SSSR.

UNESKO se mnogo bavio poslednjih godina problemom tako velike prevlasti malog broja zemalja nad ogromnom većinom država u današnjem svetu u oblasti javnog informisanja.

Naša zemlja je dala doista veliki doprinos nastojanjima da se stanje u svetu u tom pogledu promeni, i to, pre svega, veoma određenim i uspelim angažovanjem u dva pravca na najširem planu delovanja u području nesvrstanih država.

Po jednoj od tih inicijativa — zasnovanih na zaključku Alžirske konferencije šefova nevrstanih država ili vlada 1973, koja je u svom »Akcionom programu« navela potrebu za dogovaranjem u domenu masovnih komunikacija, — u Beogradu je 1974. godine, na skupu Unije arapskih novinskih agencija, iznesena bila zamisao o stvaranju jednog pula novinskih agencija nesvrstanih zemalja. Bio je, ubrzo zatim, i osnovan i počeo da radi, posle dogovora 12 agencija iz nesvrstanog dela sveta, na smeni 1974. i 1975. godine. Iz upravo dovršenog telekomunikacionog centra Tanjuga u Beogradu počele su da se emituju prve vesti u okviru originalno uspostavljene saradnje u uzajamnom informisanju, i u inofrmisanju ostalih delova sveta, do kojih mnoge zemlje takozvanog Trećeg sveta nisu mogle dotle da dopru s vlastitim izveštajima.

Do sredine 1980. već je 57 agencija bilo u pulu kroz koji dnevno prolazi 50—60 vesti raznih agencija nesvrstanih zemalja, plasiranih preko Beograda i Tanjugovih kapaciteta i aranžmana u višejezičnim verzijama širom sveta.

Druga značajna inicijativa bila je ostvarena sazivanjem Prve konferencije radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja u Sarajevu 1977. godine, i Druge, u Fritaunu, glavnom gradu Sijere Leone, u 1980. Radio i televizijske organizacije iz više desetina nesvrstanih zemalja, sa četiri kontinenta, brzo su uspostavile plodonosnu međusobnu saradnju i sistem pružanja raznih usluga i pomoći iz razvijenijih centara onim manje razvijenim ili, ponekad, još u fazi osnivanja, početne izgradnje. Kontinuitet održavaju ne samo konferencije radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja, već i njihov Komitet za saradnju koji dejstvuje u trogodišnjim razdobljima izvan glavnih skupova; veliki se posao obavlja i preko drugih vidova savetovanja, dogovora, razmene iskustava — preko radnih grupa, simpozija, radio i televizijskih festivala i smotri, seminara, tematskih rasprava itd.

U malom broju godina mnogi su vredni projekti bili pripremljeni i počeli da se ostvaruju: u pogledu koordiniranih nastupa na važnim širim međunarodnim razgovorima, razmena ekipa, programa, stručnjaka i iskustava, otvaranja programskih regionalnih banaka, obuke i specijalizovanja kadrova, zajedničkih poduhvata bilo informativnih (specijalni radio i televizijski pulovi za izveštavanje o krupnim događajima, o glavnim sastancima u pokretu), bilo u drugim žanrovima (razne koprodukcije), a iznad svega ostalog u propagiranju ciljeva i doprinosu ostvarivanju politike nesvrstavanja koji mogu pružiti ovi mediji javnog obaveštavanja s njihovim mnogomilionskim masama slušalaca i gledalaca.

Sa Fritaunske konferencije — koja je posebnom rezolucijom izrazila duboku zahvalnost predsedniku Titu i veliko poštovanje prema njegovom delu — pošao je i predlog da pokret nesvrstanih zemalja datum početka Beogradske konferencije 1. septembar proglasi Danom nesvrstavanja.

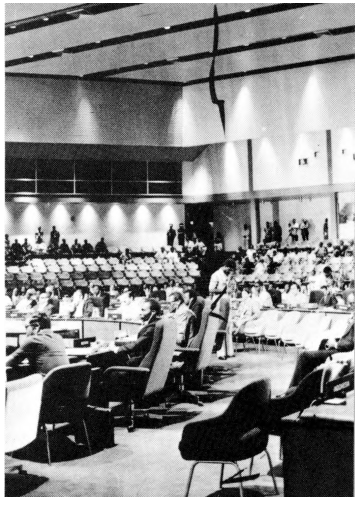

Jugoslavija je, kao nesvrstana zemlja u Evropi, mnogo učinila za uspostavljanje prisnije, stalne saradnje sa neutralnim državama ovog kontinenta

Politika saradnje

Polovinom 1980. godine, u ekspozeu o međunarodnoj delatnosti Jugoslavije, koji je podneo Saveznom veću Skupštine SFRJ 26. juna, savezni sekretar za inostrane poslove Josip Vrhovec izneo je sažet bilans naše zemlje sa svim susednim državama.

Polazeći od konstatacije da Jugoslavija svojom nezavisnom pozicijom i svojom nesvrstanom politikom značajno doprinosi pozitivnom razvoju i stabilnosti opštih prilika na Balkanu, i da stalno ulaže napore u podsticanje multilateralne saradnje među državama tog područja, Vrhovec je rekao sledeće:

»Mi smo uvereni da se samo politikom svestranog dobrosusedstva mogu postepeno uklanjati i teškoće ili otvorena pitanja koja postoje među pojedinim zemljama.

»Odnosi sa Italijom ostaju primer uspešne izgradnje dobrog susedstva, odnosno prijateljstva i saradnje. Sa zadovoljstvom ističemo da su prijateljski odnosi sa Austrijom i dalje pozitivno evoluirali u svim oblastima, što je potvrdila i nedavna poseta kancelara Krajskog našoj zemlji. Verujemo da će se u uslovima takve saradnje brže rešavati i problemi koji se odnose na položaj i prava naših manjina u toj zemlji.

»Odnosi s Mađarskom i Rumunijom su tradicionalno dobri i prijateljski i nastavljaju se u tom pravcu. U odnosima s Rumunijom ustalili smo praksu redovnih susreta na vrhu. Zadovoljni smo i razvojem odnosa sa prijateljskom Grčkom i želimo da oni i dalje jačaju.«

Savezni sekretar za inostrane poslove Josip Vrhovec izneo je sažet bilans naše zemlje sa svim susednim državama

Niz radnih, prijateljskih i plodonosnih kontakata, kakve je predsednik Tito održavao s vodećim političkim ličnostima susednih zemalja, bio je posle njegove smrti produžen susretima članova dvaju naših predsedništava — i SFRJ i CK SKJ. Tako je predsedavajući Predsedništva SFRJ, Cvijetin Mijatović, imao tri veoma značajne posete na smeni 1980. i 1981. godine. Najpre predsedniku Italijanske Republike, Sandru Pertiniju, i papi Ivanu Pavlu II u decembru 1980, a u januaru sledeće godine, zajedno sa članom Predsedništva CK SKJ Stanetom Dolancem, rumunskom predsedniku Nikolae Čaušeskom,

Govoreći u svom skupštinskom ekspozeu o jugoslovensko-albanskim odnosima, Vrhovec je, dalje, saopštio da je bilo napretka i preduzimanja novih pozitivnih koraka naročito u privrednoj i kulturnoj saradnji. Naglasio je, i ovog puta, spremnost i zainteresovanost Jugoslavije za svestrano i prijateljsko unapređivanje odnosa sa Albanijom na obostranu korist, a po načelima pune ravnopravnosti — s uverenjem da je takav razvoj u interesu naroda obeju zemalja.

Na žalost, takvu politiku je dosledno sprovodila — kako se kasnije ispostavilo — samo jedna strana, jugoslovenska, koja je posle decenijski dugog očekivanja pozitivnijih efekata morala da uzme u ozbiljno preispitivanje svoje veliko zalaganje za dobrosusedske odnose sa Albanijom — u svetlu sasvim drugačijeg držanja albanskog rukovodstva.

»Bilateralni, posebno ekonomski odnosi, razvijaju se povoljno i s Bugarskom«, rekao je Vrhovec. »Saradnja se postepeno i stalno širi. Mi se zalažemo za stalan porast te saradnje na najširim osnovama, za jačanje dobrosusedstva. Uvereni smo da je to najispravniji put i za rešavanje poznatih otvorenih pitanja koja se, ne našom krivicom, u poslednje vreme jače ispoljavaju u odnosima između naše dve zemlje.

»Naše je uverenje da se rešenje spornih pitanja može naći u konstruktivnom dijalogu na bazi pune ravnopravnosti i dosledne primene principa zapisanih u Povelji UN i u Završnom dokumentu iz Helsinkija, koji su potpisale obe zemlje.

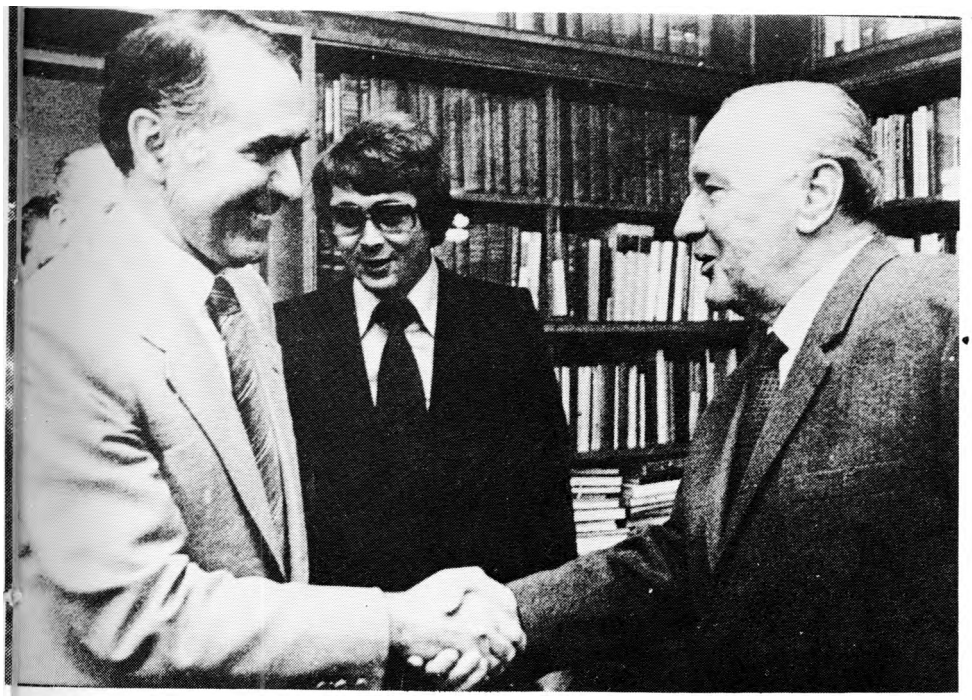

Predsednik Saveznog izvršnog veća Veselin Đuranović sa Janošem Kadarom (desno gore)

»U tom cilju svojevremeno smo dostavili bugarskoj strani odgovarajuće predloge koji daju osnovu za uspešan razvoj dobrosusedskih odnosa i svestrane saradnje u duhu prijateljstva i uzajamnog uvažavanja, kao i za savladavanje spornih problema.

»Mi smo uvereni da u sklopu pozitivnog i plodnog razvoja dobrosusedskih odnosa nacionalne manjine mogu služiti kao čvrsti mostovi prijateljstva i boljeg razumevanja. U našoj višenacionalnoj zajednici sve narodnosti uživaju punu ravnopravnost i imaju sve mogućnosti slobodnog i svestranog razvoja u cilju očuvanja svog nacionalnog identiteta. Mi želimo da to bude opšteprihvaćena praksa i u onim zemljama gde žive delovi naših naroda.

»Mi se u našoj politici dosledno držimo reči druga Tita da će se i pitanje nacionalnih manjina rešavati uspešnije ako nam odnosi s tim susednim zemljama budu bolji, ako nam saradnja s njima u svim oblastima bude što razvijenija.

»Mi — kao što je to često isticao drug Tito — nikada nismo imali niti imamo ikakvih teritorijalnih pretenzija prema bilo kom našem susedu. Mi poštujemo princip nepovredivosti granica.

»Mi želimo dobre i prijateljske odnose sa svim susedima. Mi želimo da naiđemo na isti odgovor i od strane svakog našeg suseda.

U razdoblju od 1974. do 1979, u poslednjih pet godina njegovog rukovođenja ostvarivanjem politike SFRJ i SKJ, predsednik Tito se sastao dva puta sa predsednikom Čaušeskuom u Rumuniji, 1974. i 1977. godine, a dva puta kod nas, 1976. i 1978; dva puta s Janošem Kadarom, 1974. u Mađarskoj, a 1977. ovde; tri puta sa Konstantinom Karamanlisom, u Grčkoj 1976, a u Jugoslaviji 1975. i 1979; sa Sandrom Pertinijem 1979. u našoj zemlji. Predsednik Tito se video i sa drugim vodećim ljudima i istaknutim ličnostima političkog života susednih država kada su posećivali našu zemlju: sa generalnim sekretarom KP Italije Enrikom Berlinguerom 1977, sa potpredsednikom Državnog saveta Rumunije Georgiuom Raduleskuom 1977, sa italijanskim ministrom spoljnih poslova i kasnijim premijerom Arnaldom Forlanijem 1977. i 1979, sa liderom grčkog opozicionog pokreta PASOK Andreasom Papandreuom 1978, sa generalnim sekretarom KP Grčke Babisom Drakopulisom 1977. i drugim.

Dokumenti za razvoj saradnje sa Bugarskom

Želeći dobre odnose sa svim susednim zemljama, Jugoslavija je u januaru 1976. godine predložila Bugarskoj usvajanje nekoliko dokumenata za koje je pripremila bila, i dostavila, svoje nacrte.

Trebalo je da to bude, prvo, jedna zajednička izjava o putevima unapređivanja međusobne dobrosusedske saradnje u političkoj, privrednoj, kulturnoj i drugim oblastima — u obostranom interesu i u interesu razvijanja boljih međunarodnih odnosa i na Balkanu, i u Evropi, i u svetu uopšte — u interesu stvari socijalizma i napretka u najširim razmerama.

Ovakvim dokumentom bilo bi predviđeno i davanje posebne svečane izjave u Jugoslaviji i u Bugarskoj o obostranoj rešenosti da u međusobnim odnosima najdoslednije budu poštovana načela teritorijalnog integriteta i nepovredivosti postojećih jugoslovensko-bugarskih granica.

Za ovaj drugi predloženi dokument Jugoslavija je smatrala da treba da ponese potpise predsednika SFRJ i SKJ Josipa Broza Tita i prvog sekretara CK BKP i predsednika Državnog saveta NR Bugarske Todora Živkova. Dokument bi se pozivao, u preambuli, i na ciljeve i načela Ujedinjenih nacija i na zaključke iz Završnog dokumenta Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi, održane 1975. u Helsinkiju.

Jugoslavija je pripremila bila i projekt svečane izjave koju bi Savezno izvršno veće dalo u Skupštini

SFRJ, a predmet bi joj bio položaj bugarske narodnosti u Jugoslaviji. Bugarskoj narodnosti kod nas ustavne i zakonske odredbe već omogućavaju najširi razvoj kao celine, a uživanje prava takve vrste i svim njenim pripadnicima, pa bi sve to zapravo samo potvrđivao predloženi dokument, čiji zaključni odeljak glasi:

»Jugoslovenska vlada je uverena da bugarska narodnost u Jugoslaviji i makedonska nacionalna manjina u Narodnoj Republici Bugarskoj mogu i treba da budu spona prijateljstva i sporazumevanja između naroda dve susedne socijalističke države i da njihov nesmetan razvoj može samo da doprinese učvršćenju i unapređenju svestranih dobrosusedskih odnosa između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Narodne Republike Bugarske«.

Prema ovom dokumentu valjalo je da se nađe i neki odgovarajući akt bugarske vlade, posvećen položaju i pravima makedonske nacionalne manjine u Bugarskoj, koja je. u međuvremenu, najpre iščezla iz statističkih pregleda o nacionalnom sastavu stanovništva, a kasnije je. 1980, u toj zemlji bio ukinut i sam pojam nacionalne pripadnosti i linearno zamenjen pojmom državljanstva kao jedinim obeležjem, u tom pogledu, u budućoj upotrebi.

Stanje jugoslovensko-bugarskih odnosa prolazilo je kroz razne faze, u kojima su se smenjivala razdoblja zaoštravanja razmimoilaženja sa periodima popravljanja stanja. Predloženi dokumenti, koji su odražavali stalnu želju Jugoslavije da razvija i unapređuje saradnju i sa Bugarskom, kao jednom od svojih suseda, ostali su nepotpisani i na ulasku u osamdesete godine, kada je, inače, bilo više kontakata i razgovora o obostranim težnjama da se poboljšavaju međusobni odnosi.

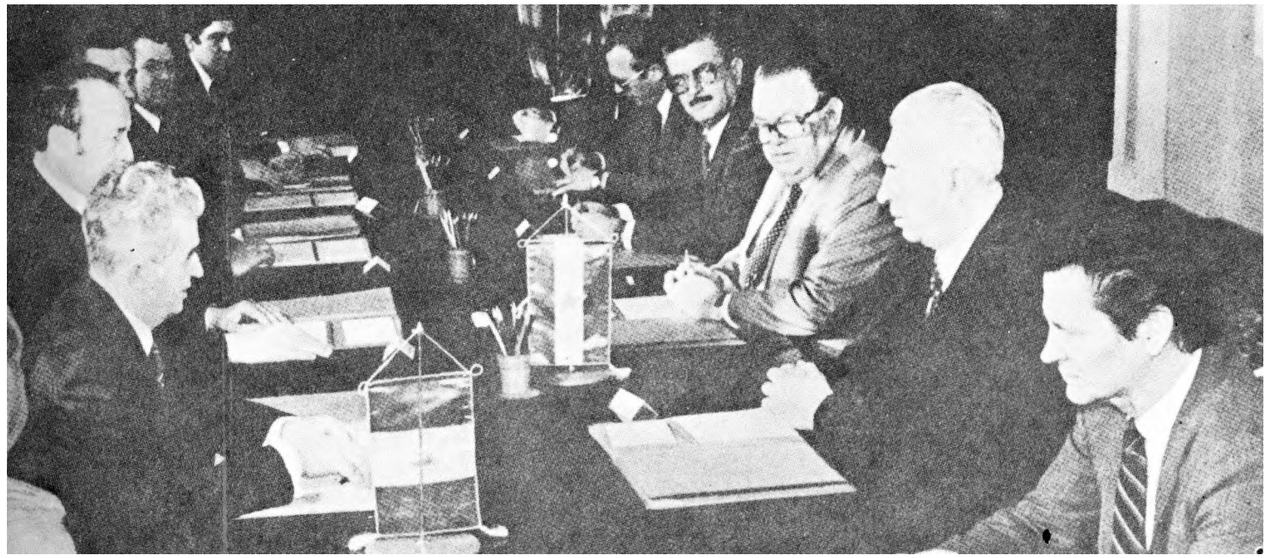

Titovo međunarodnopolitičko delo preuzelo je, posle njegove smrti, Predsedništvo SFRJ. Na slikama su susreti Cvijetina Mijatovića sa predsednikom Italijanske Republike Sandrom Pertinijem u Rimu (levo), sa rumunskim predsednikom Nikolae Čeušeskuom u Temišvaru (gore u sredini) i sa predsednikom SAD Džimijem Karterom u Beogradu (desno). Za Titovog života došlo je bilo do velike promene u jugoslovensko-kineskim odnosima, sa brzim razvojem obostrano korisne saradnje na mnogim poljima; jedna od prvih krupnih ilustracija te pozitivne orijentacije bila je poseta predsednika Saveznog izvršnog veća Dzemala Bijedića Kini (dole).

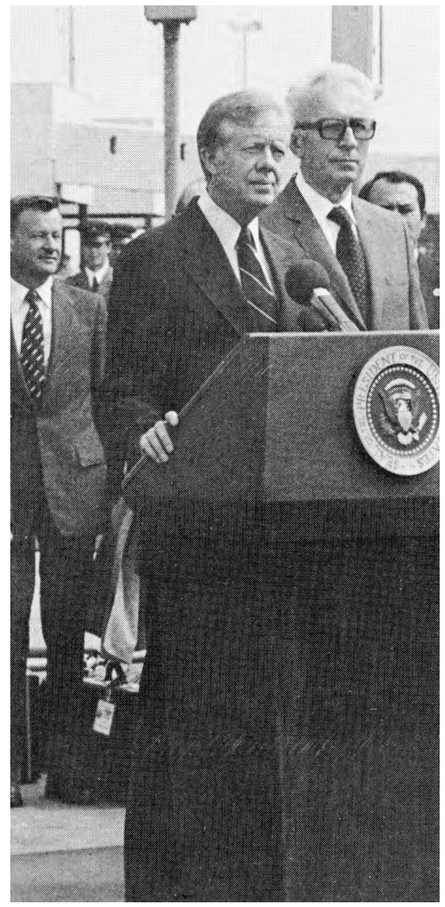

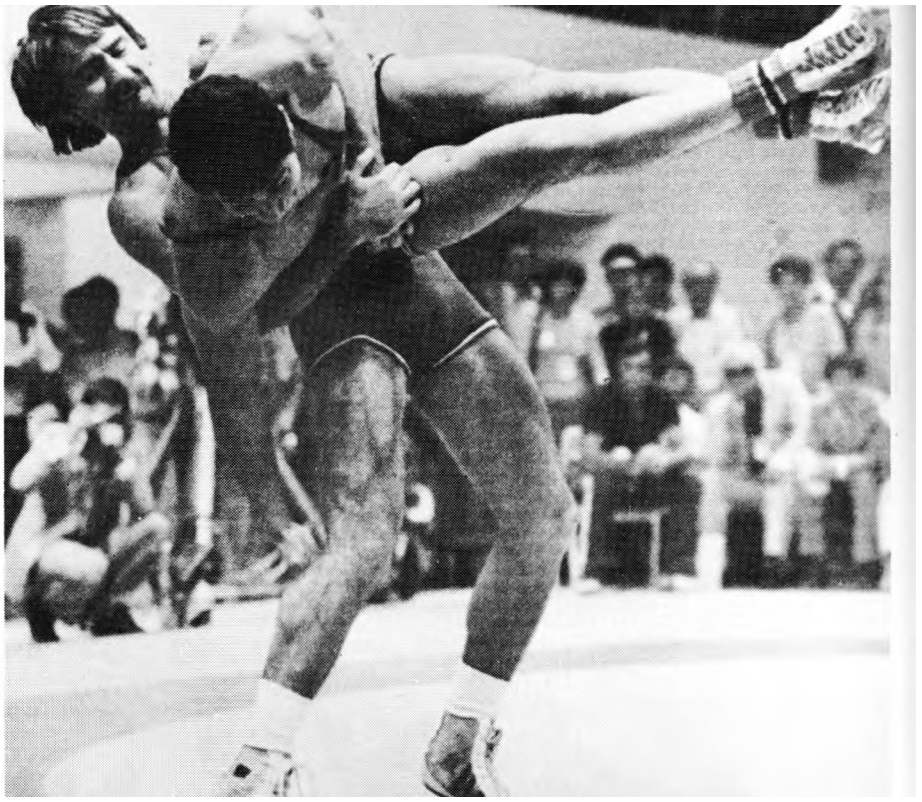

Mate Ljubek (gore) i Momir Petković (gore desno), zlatne medalje iz Mont reala

Amaterizam - osnova našeg sporta

Najviša društveno-politička tela u Jugoslaviji više puta su raspravljala o aktuelnim problemima odnosa i razvoja fizičke kulture u zemlji, čime je dokazana zainteresovanost zajednice za napredak u ovoj oblasti društvenog života. 0 društveno-političkim pitanjima jugoslovenskog sporta najčešće se razgovaralo u Socijalističkom savezu radnog naroda i u Savezu socijalističke omladine. Aktuelna idejno-politička pitanja u fizičkoj kulturi bila su predmet rasprave i na sednici Izvršnog biroa Predsedništva Saveza komunista Jugoslavije početkom 1974. godine.

Na toj sednici zauzeti su jasni stavovi o pravcima daljeg razvoja odnosa u našem sportu. Jedan od osnovnih zaključaka nije nikad ni bio doveden u pitanje kao opredeljenje: fizička kultura u jugoslovenskom društvu mora da se zasniva na amaterizmu. Istaknuta je čvrsta rešenost i neophodna potreba da se pojačanim tendencijama profesionalizacije sporta stane na put. U stvari, bavljenje sportom kao zanimanjem verifikovano je u sportskim forumima jedino u Prvoj saveznoj fudbalskoj ligi i ni u jednom drugom sportu.

Ne negirajući potrebu da jugoslovenski takmičari ostvaruju i vrhunska sportska dostignuća na najvećim međunarodnim priredbama, ponovo je afirmisan stav da masovnost mora da bude osnovno obeležje fizičke kulture, u kojoj udruženi rad treba da ima presudnu reč u odlučivanju, naročito kada se radi o finansiranju sporta.

Izvršni biro Predsedništva SKJ ocenio je da je »oblast fizičke kulture i sporta izuzetno značajno područje za delovanje komunista na ostvarivanju zadataka idejno-političkog i vaspitnog rada sa omladinom«, — rečeno je, između ostalog, u zaključcima posle pomenute sednice, u kojima je još jedanput istaknuto da je »fizička kultura u savremenim uslovima života i rada svakodnevna potreba čoveka, da je od izuzetnog značaja za socijalističko vaspitanje, podizanje radne i odbrambene sposobnosti, zdravlja i rekreacije, zbližavanja dece, omladine i svih građana«.

Ace Rusevski prima srebrnu medalju na Olimpijadi u Montrealu

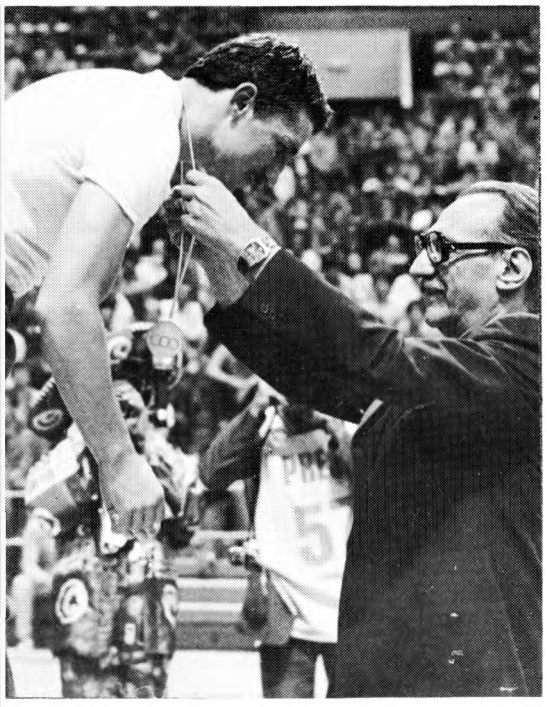

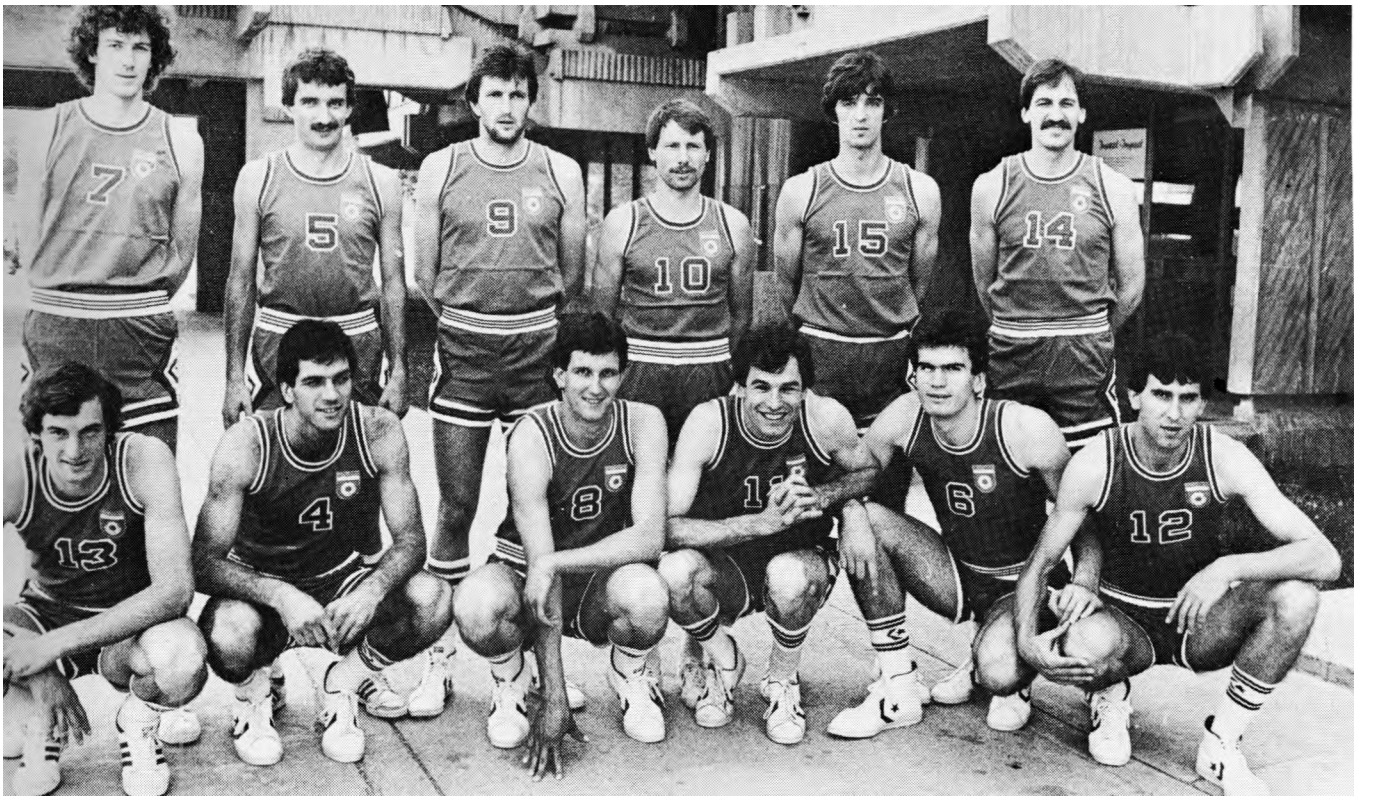

Junak na Olimpijadi u Montrealu

I u Montrealu su Jugoslovenima pripale dve zlatne medalje, ali je bilo više onih drugih: ukupno osam, što odgovara vrednosti našeg sporta u poređenju sa dostignućima asova u svetskim razmerama.

Naš junak u Montrealu 1976. bio je kajakaš Mate Ljubek, koji je osvojio dve medalje: zlatnu za prvo mesto u trci na 1.000 metara i bronzanu za treće mesto na 500 metara.

Vrativši se u zemlju, doživeo je mnoge počasti, proglašen je sportistom godine, a on sam kaže da je za njega bilo najveće priznanje kada je bio primljen kod druga Tita, kome je poklonio zlatnu olimpijsku medalju.

Drugu zlatnu medalju na 21. olimpijskim igrama 1976. osvojio je rvač Momir Petković. Sportista, koji je od svoje šeste godine na strunjači posle 16 godina bavljenja sportom došao je do olimpijskog trona.

Uspeh u Montrealu svedočanstvo je ogromne upornosti u sportu. U svojoj sportskoj karijeri Momir Petković imao je kriza, menjao je klubove i trenere, ali nikad nije menjao naviku da uči: od trenera, od drugova, od protivnika. Gledao je i — učio, vežbajući iz dana u dan.

Na ovoj olimpijadi srebrne medalje osvojili su bokser Tadija Kačar, rvač Ivica Frgić i košarkaška reprezentacija, a bronzane Mate Ljubek, bokser Ace Rusevski i džudista Slavko Obadov.

Sjajni su bili košarkaši Kićanović, Slavnić, Georgijevski, Jelovac, Delibašić, Jerkov, Knego, ćosić, Šolman, Dalipagić, Zižić i Varajić. Na putu do finala, posle drugih pobeda, napravili su i dva podviga. Savladali su prvo Italiju (88:87), iako su »azuri« vodili sa 16 koševa prednosti, a zatim i SSSR, mada su, posle našeg vodstva od 15 poena prednosti, sovjetski košarkaši bili izjednačili na 42:42 na kraju prvog poluvremena. U finalnom meču, kao što se i očekivalo, Amerikanci su bili bolji.

Trijumf košarkaša u Manili

Drugu zlatnu medalju na svetskom prvenstvu u košarci Jugoslavija je osvojila 1978. u Manili, na Filipinima. Na dramatičnom turniru, na kojem su se za najviši plasman borile reprezentacije SSSR, SAD, Brazila, Italije i naše zemlje — »plavi« su trijumfovali u velikom stilu pobedama nad svim rivalima u odlučujućim utakmicama.

Ovaj podvig ostvarili su igrači: Peter Vilfan (tada igrač Jugoplastike, Split), Dragan Kićanović (Partizan, Beograd), Rajko žižić (OKK Beograd), Andrò Knego (Cibona, Zagreb), Željko Jerkov (Jugoplastika), Branko Skroče (Zadar), Zoran Slavnić (tada igrač Badalone), Krešimir ćosić (tada igrač Bolonje), Ratko Radovanović (Bosna, Sarajevo), Duje Krstulović (Jugoplastika), Dražen Dalipagić (Partizan), Mirza Delibašić (Bosna). Trener ekipe bio je Aleksandar Nikolić.

Prvaci sveta u Manili, olimpijski pobednici u Moskvi — košarkaška reprezentacija Jugoslavije (gore)

Sedam medalja na svetskom bokserskom prvenstvu

Jugoslavija je bila domaćin mnogih svetskih i evropskih šampionata: u košarci, boksu, fudbalu, rukometu, odbojci, sportskom vazduhoplovstvu, plivanju i vaterpolu, gimnastici, Stonom tenisu i tenisu, dizanju tegova, kajaku . . . Ali, malo je bilo finala tih priredaba u kojima su na takav način učestvovali naši sportisti kao na svetskom prvenstvu u boksu, održanom 1978. u Beogradu. U 11 finalnih mečeva, Jugoslavija je imala predstavnike u šest, da na kraju osvoji ukupno sedam medalja: šest srebrnih i jednu bronzami.

Tu zbirku medalja Jugoslaviji su doneli: Fazlija Šaćirović iz Prokuplja (bantam kategorija), Bratislav Ristić iz Prokuplja (perolaka), Memet Bogujevci iz Prištine (poluvelter), Miodrag Perunović iz Titograda (velter), Tadija Kačar iz Novog Sada (poluteška), Dragomir Vujković iz Banjaluke (teška) — svi srebrne, i Slobodan Kačar iz Novog Sada (srednja kategorija) — bronzanu.

Za desetak dana, na ringu u sportskoj dvorani »Pionir« održana su 183 meča između 208 boksera iz 39 zemalja sveta. Publika je videla 15 klasičnih i 27 tehničkih nokauta, videla je uzbudljive borbe pravih majstora ringa i ogromno požrtvovanje jugoslovenskih boksera. S malo više sreće pa i sudijske pravde — Jugoslovenima bi pripale i dve zlatne medalje. Ali, prvo je bio oštećen Fazlija Šaćirović u meču s Kubancem Ortom. Dobio je dva glasa sudija, ali trojica drugih arbitara bila je naklonjena Kubancu.

Naš pravi junak bio je titogradski bokser Miodrag Perunović, koji se ravnopravno nosio sa sovjetskim predstavnikom Valerijom Račkovim lako umoran od napornih susreta do finala, u poslednjoj borbi Perunović je prevazišao sva očekivanja, jer se borio sa favoritom kao sa sebi ravnim bokserom. Bio je bolji sredinom druge runde i u finišu treće. Poslednjih tridesetak sekundi gledaoci su dočekali na nogama, bodreći našeg mladog šampiona, koji je godinu dana kasnije postao i evropski prvak. U sjajnom stilu završio je meč, ali od petorice sudija samo mu je jedan poklonio poverenje. Publika je protestovaia, bilo je i suza, ali Perunović je ponosno stao na počasno postolje da primi srebrnu medalju: baš kao pravi šampion.

Inače, od 11 zlatnih medalja pet je pripalo Kubancima, zaista odlično pripremljenim bokserima, zatim tri Sovjetskom Savezu i po jedna Keniji, Poljskoj i Nigeriji.

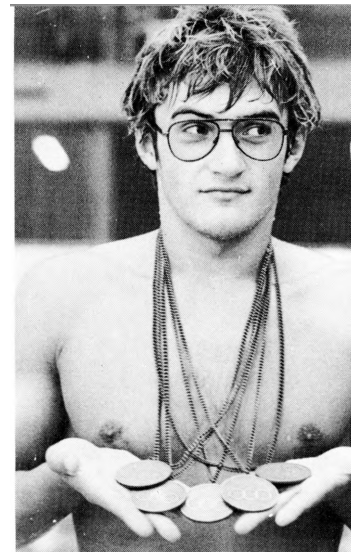

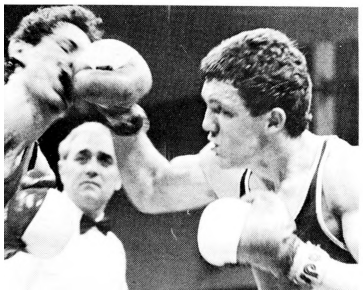

Miođrag Perunović, junak Svetskog bokserskog prvenstva 1978. godine u Beogradu

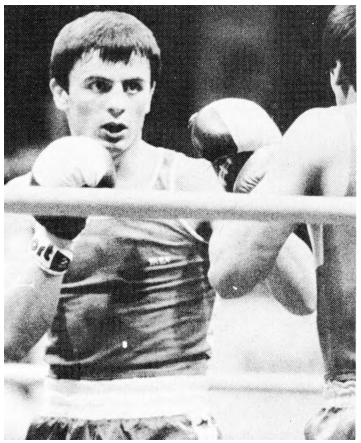

Najveća sportska priredba u nas

Pod pokroviteljstvom predsednika Republike druga Tita, u jesen 1979. godine u Splitu — a delom takođe i u Zadru, Šibeniku, Makarskoj, Omišu, Sinju, Trogiru, Hvaru i Supetru — održana je jedna grandiozna sportska priredba, najveća do sada u Jugoslaviji. To su bile Osme mediteranske igre, koje su okupile više od 4.000 sportista iz 14 zemalja Sredozemlja. Za organizaciju takmičenja, izgradnju novih objekata, adaptaciju postojećih i drugo utrošeno je 2,53 milijarde novih dinara, od čega je više od polovine obezbedio grad Split, oko 31 odsto SR Hrvatska, a oko 15 odsto Federacija. Prvi put je na ovaj način finansirano održavanje jednog velikog takmičenja u našoj zemlji.

Jugoslovenski sportisti postigli su najveći uspeh otkako se ovo takmičenje (od 1951) održava: osvojili su 127 medalja, od kojih 54 zlatne, 37 srebrnih i 36 bronzanih. Naših 415 takmičara učestvovalo je u svih 25 sportskih grana na programu Igara. Inače, sem Jugoslavije, takmičili su se Alžir, Egipat, Francuska, Grčka, Italija, Liban, Malta, Maroko, Monako, Sirija, Španija, Tunis i Turska.

Najveće uspehe postigli su naši bokseri, atletičari i rvači. Osam zlatnih medalja u boksu pripalo je »plavima« (Šaćiroviću, Labudoviću, Rusevskom, Bogujevciju, Perunoviću, TadijM Slobodanu Kačaru, Vujkoviću). Osam atletičara i atletičarki šampioni su Mediterana: Životić na 800 m, Pisić na 110 m, Kopitar na 400 m s preponama, Stekić u skoku u dalj, Milić u bacanju kugle, Pavličićeva na 400 m i ženska štafeta 4x400 m. Jedanaest rvača koji su postali mediteranski prvaci: u grčko-rimskom stilu Frgić, Čaba, Kasap, Petković, Nišavić, Memišević i Ilić; u slobodnom stilu — Evremov, Darlev, Sejdiu i Ristov.

Međutim, najboljim našim sportistom na takmičenju proglašen je plivač Borut Petrič, koji je osvojio tri zlatne medalje (400 si, 1.500 si, 400 mešovito) i dve srebrne (200 si i 200 leptir).

Jugosloveni su osvojili titule i u najvećem broju ekipnih sportova: u fudbalu, vaterpolu, rukometu, hokeju na travi, u muškoj odbojci i u drugim disciplinama.

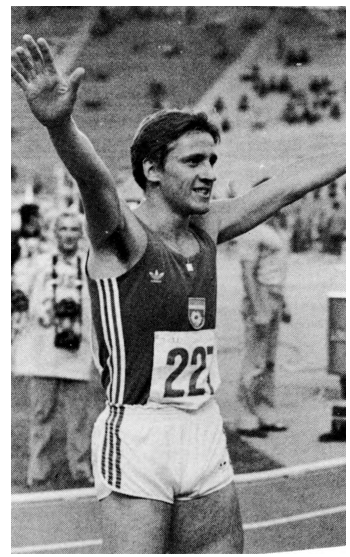

»Zlato« iz Moskve: Slobodan Kačar

Moskva: zlatne medalje za košarkaše i Slobodana Kačara

Na »krnjoj« Olimpijadi u Moskvi 1980. Jugosloveni su dobili dve zlatne, tri srebrne i četiri bronzane medalje, što je najveći broj olimpijskih trofeja na jednim igrama do sada, ali realno — očekivao se i veći uspeh. Međutim, podbacili su fudbaleri ne uspevši da osvoje ni treće mesto; nisu ispunili očekivanja ni rvači, a od boksera — prošao je samo jedan itd.

Dve zlatne medalje osvojene su zaista efektno.

Slobodan Kačar postao je olimpijski šampion kao pobednik na bokserskom turniru u poluteškoj kategoriji. Njegovo hrabro srce izdržalo je sve napore, a njegovom stilu boksovanja — agresivnim napadima — nije mogao da odoli nijedan protivnik. Veoma atraktivno boksovao je i u finalnom meču s Poljakom Skžečom, koga je ubedljivo savladao. Po opštoj oceni jugoslovenskih sportskih novinara, on je načinio najveći sportski podvig u 1980. i zasluženo je proglašen sportistom godine.

Čovek koji je proslavio jugoslovenski stoni tenis na evropskim i svetskim prvenstvima: Stjepan Šurbek

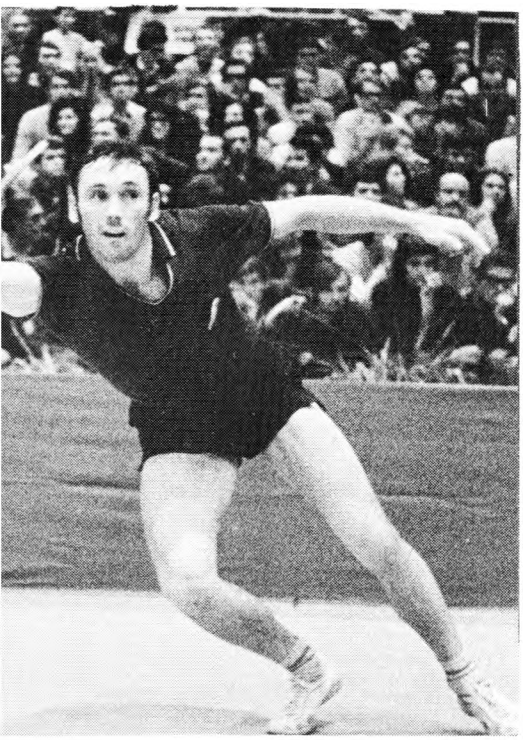

Drugu titulu olimpijskog pobednika osvojili su košarkaši. Tako je zaokružen bilans jugoslovenske košarke: posle titula prvaka Evrope (3) i sveta (2), naši najbolji igrači doneli su i olimpijsko zlato. Na putu do prvog mesta, za koje su se grčevito borili i o njima sve vreme maštali domaći košarkaši — Jugosloveni su pobedili niz ekipa, a među njima i Italiju, Brazil i na kraju Sovjetski Savez. Taj podvig ostvarili su: Knego, Kićanović, žižić, Nakić, Jerkov, Skroče, Slavnić, ćosić, Radovanović, Krstulović, Dalipagić i Delibašić, s trenerom, izvanrednim stručnjakom, Rankom Žeravicom.

Do Mosve 1980. Đurđa Bjedov je bila jedina jugoslovenska sportistkinja koja je osvojila olimpijske medalje. Na poslednjim Olimpijskim igrama u ženskom sportu pripale su nam još dve medalje: srebrna u rukometu, bronzana u košarci.

Na ovoj Olimpijadi srebrnu medalju osvojili su i veslači dubl--skula Milorad Stanulov i Zoran Pančić, a bronzane veslači dvojca s kormilarom Zlatko Celent i Duško Mrduljaš (kormilar Josip Reić), rvač slobodnog stila Šaban Sejdiu i džudista Radomir Kovačević.

Sarajevo domaćin Zimske olimpijade 1984.

U atinskom hotelu »Karavel«, 18. maja 1978. godine, Međunarodni olimpijski komitet, na svom dvadesetom zasedanju, većao je o budućem organizatoru Zimskih olimpijskih igara 1984. godine. Jedan od kandidata bilo je i Sarajevo, čija je delegacija bila pozvana da izloži svoje planove, programe i mogućnosti. Međutim, uoči glasanja veći favoriti bili su Japan i Švedska.

Ali, ishod glasanja članova MOK-a pokazao je da su se olimpijski moćnici odlučili za naš grad, za našu zemlju. Tako je Sarajevo dobilo Olimpijske igre. Gotovo istog dana počele su i pripreme za ovo takmičenje, koje su sve intenzivnije.

Najvažniji poslovi koji stoje pred Organizacionim komitetom zaista nisu mali, jer treba urediti staze za alpsko smučanje na Jahorini i na Bjelašnici, izgraditi stadion za nordijske discipline i biatlon na Igmanu, skakaonice na Igmanu, sportsku dvoranu, pistu za brzo klizanje na stadionu u Sarajevu, adaptirati dvoranu u »Skenderiji«, izgraditi staze za bob i sankanje na Trebeviću itd.

SARAJEVO'84

Tereni na Bjelašnici na kojima će se 1984. godine održati takmičenja u alpskim disciplinama na sarajevskoj Zimskoj olimpijadi. Simbol olimpijade (gore)

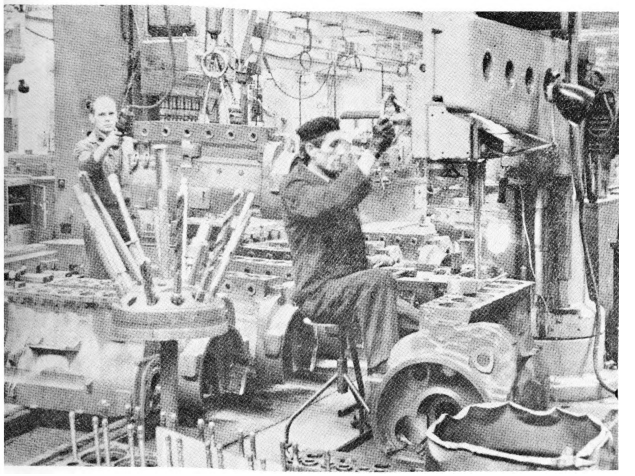

U novom srednjoročnom planu do 1985. predviđa se završetak Auto-puta »Bratstvo-jedinstvo«

Satelitska stanica u Ivanjici mnogo je doprinela unapređenju telefonskih i drugih veza sa svetom

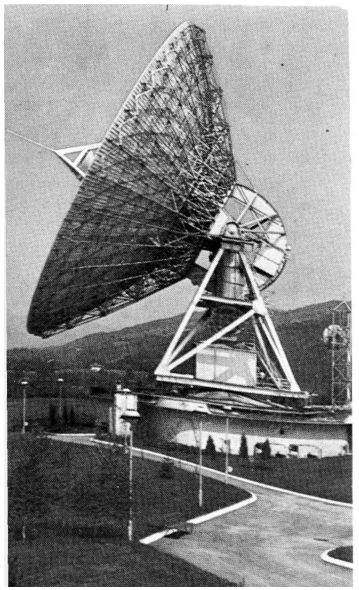

Novi srednjoročni planovi

U 1980. godini u Jugoslaviji su pripremani novi srednjoročni pia novi kojima su sve samoupravne organizacije i zajednice utvrđivale razvojnu politiku za period do 1985.

Ovi planovi su pripremani istovremeno — kako za celu zemlju, odnosno za svaku republiku i autonomnu pokrajinu, tako i za sve organizacije udruženog rada i društveno-političke i samoupravne interesne zajednice. Ukupno je na taj način doneto oko 55 hiljada planova, s tim što se proces njihovog pripremanja odvijao tako da se pre svega planiranjem u samoj društvenoj bazi obezbeđuje ostvarivanje celokupne razvojne strategije Jugoslavije u narednom petogodišnjem periodu.

Najvažniji posao bio je obavljen time što su bazični nosioci planskih odluka uzajamno usaglašavali razvojne programe, nastojeći da na osnovu samoupravnog udruživanja i dohodovnog povezivanja stvaraju uslove koji obezbeđuju postizanje zajedničkih ciljeva. Naročito intenzivno se radilo na koordiniranju planova u okviru širih proizvodnih grupacija, pogotovo na vertikalnom povezivanju učesnika proizvodnih celina, počev od proizvođača energije i sirovina do prerade i plasmana.

Išlo se za tim da se radni ljudi u okviru svojih osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica što neposrednije opredeljuju o budućim tokovima proizvodnje i dohotka, polazeći od realnih ekonomskih okolnosti i tržišnih zakonitosti kao i od međusobnih dogovora o kooperaciji i podeli rada. Bilo je jasno da od takvog demokratskog i ekonomski utemeljenog puta zavisi koliko će radni ljudi biti stvarno zainteresovani i odgovorni za realizovanje usvojenih planova, naročito kad se budu postavljala pitanja štednje, tehnoloških inovacija, radne discipline i produktivnosti i slično.

Međutim, kako je ocenjeno, samoupravni karakter planiranja, naročito kad je reč o ustavnoj poziciji radnog čoveka u odlučivanju, ipak nije u tim procesima bio u dovoljnoj meri izražen. I dalje su preovlađivale tendencije da se odluke o razvojnoj politici donose sa tehnokratskih i etatističkih pozicija, što je u mnogim slučajevima usporavalo i otežavalo sporazumevanje i dogovaranje i omogućavalo da se donose odluke mimo radnih ljudi a i protivno usvojenim ekonomskim kriterijumima.

Na ove probleme ukazano je na sednici Centralnog komiteta SKJ od 4. decembra 1980. godine. U zaključcima ove sednice ističe se izuzetan značaj širokog angažovanja ljudi na preostalim poslovima u vezi sa pripremanjem srednjoročnih planova i pozivaju se komunisti da ulože maksimalne napore u tom pravcu, naročito na ostvarivanju strateških zadataka razvojne politike i ekonomske stabilizacije.

Razvojna politika će biti naročito usmerena ka pojačanim ulaganjima u energetiku, sirovine, poljoprivredu, saobraćaj i tulizam. To je neophodno radi strukturnog usklađivanja proizvodnih snaga kao jednog od bitnih uslova stabilizacije. Tako će u prvom redu biti favorizovana ulaganja u korišćenje hidroenergetskih potencijala i rezervi uglja, u crnu i obojenu metalurgiju, u hemijsku industriju, proizvodnju žitarica i stoke i inostrani turizam. Biće svestrano podsticana zainteresovanost organizacija udruženog rada da putem udruživanja sredstava i zajedničkih ulaganja što više usmeravaju ulaganja u ove grane koje se označavaju kao prioritetne.

Samoupravno udruživanje biće, uz postojeći sistem finansiranja preko odgovarajućeg fonda federacije, veoma značajni instrument ostvarivanja i politike bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova. Kako je predviđeno, ovakvom politikom treba u narednom periodu obezbediti brži razvoj ovih republika od prošeka zemlje, a najbrži za SAP Kosovo. Pri tom će samoupravno udruživanje i dohodovno povezivanje širom celokupnog jugoslovenskog tržišta dobijati sve više na značaju.

Dva osnovna zadatka

Razvojnu politiku u narednom periodu opredeljivaće dva osnovna zadatka: stabilizovanje privrede i uravnoteženje platnog bilansa u razmeni sa inostranstvom. Dalji razvoj treba da se zasniva, pre svega, na ubrzanom povećavanju produktivnosti i podizanju tehnološke osposobljenosti privrede. To i jeste ono što je ukazivalo na sav značaj novog načina planiranja koje polazi od samoupravljanja i odlučivanja iz same proizvodne baze. Naime, najviše efekata u daljem privređivanju i investiranju očekuje se upravo od napora na dogovornom usklađivanju razvojnih programa i samoupravnom udruživanju rada i sredstava. A takve efekte je neophodno postići da bi se u sve zaoštrenijim uslovima konkurencije, pre svega na inostranom tržištu, mogao održati dinamičan privredni razvoj.

Društveni proizvod će, prema planskim predvidanjima, biti povećavan po prosečnoj godišnjoj stopi od 4,5 odsto, što je ispod stopa koje su dosad postizane, ali i iznad većine stopa koje se danas ostvaruju u Evropi. No, biće potrebno mnogo napora i društvene discipline da se održi i taj usporenij i tempo razvoja. A najvažnije će biti da se osetno povećava izvoz, i to čak po stopi od 8 odsto, što se svakako postavlja kao izuzetno veliki zahtev pred jugoslovensku privredu.

Kooperacija i saradnja pojedinih organizacija udruženog rada značajna je komponenta u novom srednjoročnom planu. Tako u izradi autobusa i kamiona sarađuju »Famosa iz Sarajeva (gore) »FAP« iz Priboja i »11. oktomvri« iz Skoplja

Savremeno poslovanje zahteva sve više elektronsku obradu podataka i pružanja potrebnih informacija. Rad u ERC-u Poštanske štedionice u Beogradu

Zakon o vojnoj obavezi (1980)

Skupština SFRJ usvojila je 26. juna 1980. godine novi Zakon o vojnoj obavezi posle šestomesečne javne rasprave. Zakon je pobudio veliko interesovanje naše javnosti, posebno omladine, i dobio je opštu društvenu podršku. Suštinu novina u Zakonu o vojnoj obavezi čine nova rešenja u pogledu služenja vojnog roka, njegovog trajanja i odlaganja.

Zakonom su izjednačeni svi regruti i služenje vojnog roka traje za sve 15. meseci, nezavisno od školske i stručne spreme. Izuzetno, samo lica, jedini hranioci porodice, služe vojni rok 12 meseci.

Prema ranijem Zakonu veliki broj omladine od 19 do 27 godina koristio se pravom da odlaže služenje vojnog roka zbog studija na višim i visokim školama. Prema novom Zakonu regruti se upućuju na služenje vojnog roka odmah po završetku škole srednjeg usmerenog obrazovanja. Svakom obavezniku-budućem studentu ostavljeno je da po svojoj želji vojni rok odsluži u jednom delu od 15 meseci, ili u dva dela, prvi u trajanju od 12 meseci (od oktobra do narednog septembra), a drugi deo od tri meseca po završetku studija, odnosno do 23 godine ako do tada ne položi sve ispite iz prve dve godine studija.

Novim Zakonom uvedena je novina u pogledu zdravstvene sposobnosti. Naime, obavezi služenja vojnog roka podležu svi građani SFRJ koji imaju *opštu radnu sposobnost.* **Po ranijem kriterijumu tražila se takozvana** *kvalifikovana sposobnost,* **zapravo povećan stepen zdravstvene sposobnosti. Stoga samo invalidi mogu da se ocene nesposobnim za vojnu službu.**

Zakonom se predviđa da Predsedništvo SFRJ može za pojedina godišta vojnika skratiti rok najviše za tri meseca, ukoliko to dozvoljavaju interesi zemlje.

Svečano se obavezujem da ću braniti nezavisnost, ustavni poredak, nepovredivost i celokupnost Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i da ću čuvati i razvijati bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti. Uvek ću savesno i disciplinovano izvršavati obaveze i dužnosti branioca svoje samoupravne socijalističke domovine i biti spreman da se borim za njenu slobodu i čast, ne žaleći da u toj borbi dam i svoj život.

Davanje svečane obaveze ispred Muzeja »25. maj« (desno gore)

»Ja vojnik ... obavezujem se …« Trenutak koji prerasta u svest i postaje sastavni deo ličnosti (desno)

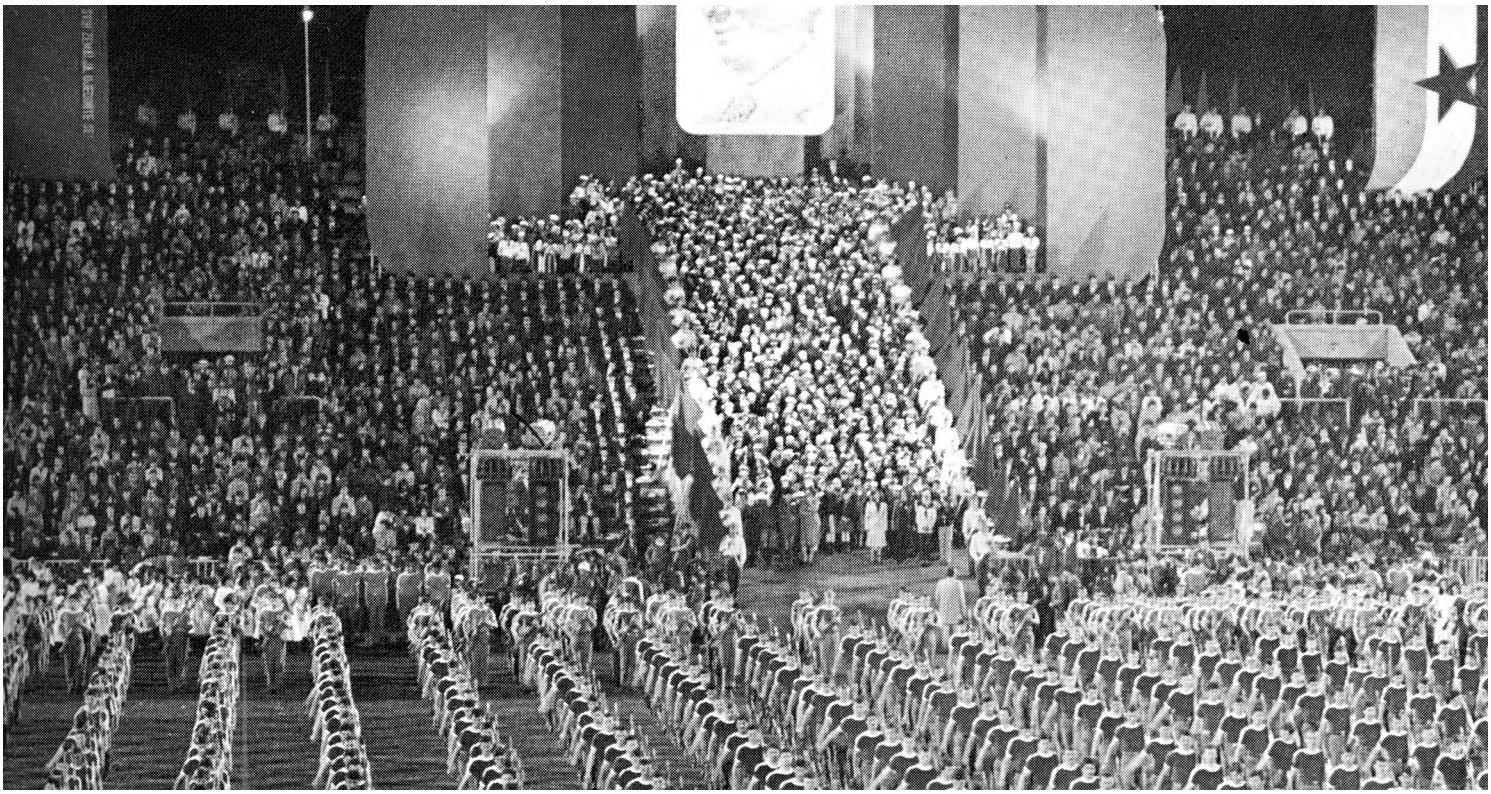

Kulturno-prosvetni rad u oružanim snagama je organizovana delatnost usmerena na podizanje i razvijanje kulture i obrazovanja starešinskog i vojničkog sastava. Sa prvim partizanskim jedinicama 1941. obrazuju se i prvi kulturno-prosvetni odbori. Ta delatnost u NOR bila je od izuzetnog značaja i sa stanovišta jačanja borbenog morala i za prevazilaženje zaostalosti i stvaranje uslova za kulturni preobražaj i progres i s pravom se smatra svojevrsnom kulturnom revolucijom.

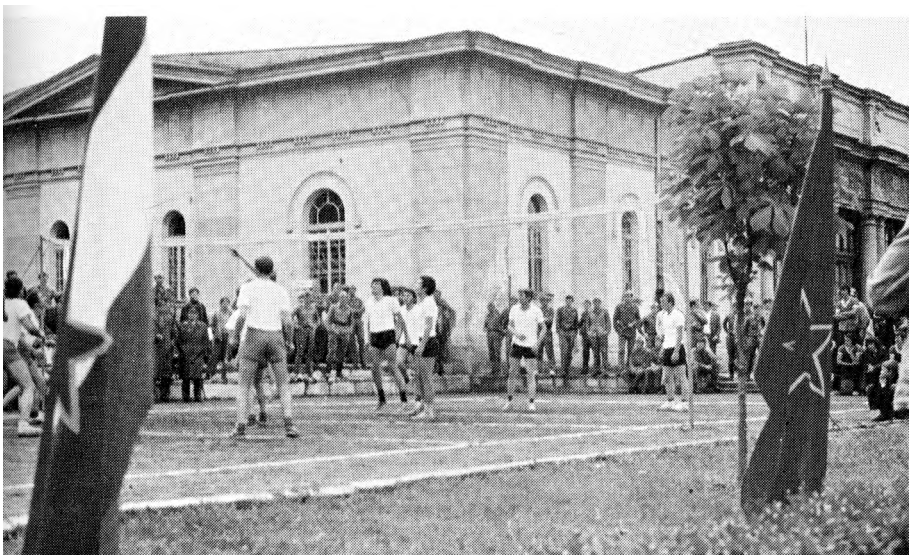

Fizičko vaspitanje i sport čine skup sistematski organizovanih aktivnosti koje se svakodnevno odvijaju u jedinicama JNA i čini sastavni deo borbene obuke. Detalj sa jednog sportskog popodneva u kasarni

Dobitnici nagrade AVNOJ-a

Nagrada Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije dodeljuje se za objavljena dela i druga najviša dostignuća koja su od opšteg značaja za unapređivanje uslova života radnih ljudi i građana i njihovog naučnog, kulturnog, umetničkog i drugog stvaralaštva i za razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, za negovanje i produbljivanje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije i za jačanje njenog ugleda u svetu.

(Član 2. Zakona o nagradi AVNOJ-a)

Nagrada AVNOJ-a je posebno priznanje, a dodeljuje se radi javnog isticanja najznačajnijih dostignuća, koja su od opšteg značaja za razvitak SFRJ. Njen cilj je održavanje kontinuiteta u daljem razvitku SFRJ između dela socijalističke revolucije i rada savremene generacije, koje podsećaju na odluke AVNOJ-a.

Nagrada AVNOJ-a dodeljuje se svake godine, pod jednakim uslovima organizacijama udruženog rada, samoupravnim organizacijama ili zajednicama, društveno-političkim organizacijama, udruženjima građana, radnom čoveku — kao pojedincu ili grupi stvaralaca. Pojedinci, dobijaju novčanu nagradu i diplomu, a organizacije i udruženja diplomu i plaketu AVNOJ-a.

Odluku o dodeljivanju ovih nagrada donosi Odbor za nagradu AVNOJ-a koji sačinjavaju po tri člana iz svake socijalističke republike i po dva člana iz pokrajina. Članove Odbora biraju republičke, odnosno pokrajinske skupštine, a predsednika sa mandatom od godinu dana imenuje Savezna skupština.

Nagrade AVNOJ-a uručio je dobitnicima iz 1980. godine predsednik Skupštine SFRJ Dragoslav Marković

Prirodne i medicinske nauke:

Jovan Hadži, Franjo Kogoj, Pavle Savić, Alojz Tavčar, Košta Todorović, Vladimir Čavka, Čedomir Simić, Siniša Stanković, Bogdan Brecelj, Milan Luković, Isidor Papo, Alija Košir, Ivan Popović Dani, Dušan Kanazir, Stanoje Stefanović, Teodor Varićak, Petar Martinović, Milivoje Sarvan, Branimir Gušić, Petar Drezgić, France Novak, Ernest Grin, Janez Milčinski, Ivo Babić, Branislav Božović, Srečko Brodar, Miladin Peić, Božana Ravnikar, Slavko Borojević, Dragiša Ivanović, Alojz Benac, Branislav Bukurov, Đuro Kurepa, Ljubomir Rašović, Ethem Čamo, Branislav Đurđev, Trajko Prokopijev, Ljubiša Rakić, Radoslav Anđus, Svetozar Ilešić, Mioljub Kičić, Robert Blinc i Branko Zogović.

Umetnost i kultura:

Antun Augustinčić, Rodoljub Čolaković, Miroslav Krleža, Petar Lubarda, Ismet Mujezinović, Ivo Andrić, Božidar Jakac, Mihailo Lalić, Nikola Martinovski, Vanja Radauš, Josip Vidmar, France Bevk, Velibor Gligorić, Slavko Janevski, Frano Kršinić, Miško Kranjec, Dušan Vukotić, Veljko Bulajić, Branko Ćopić, Oskar Davičo, Oskar Danon, Vojo Dimitrijević, Marjan Detoni, Krsto Hegedušić, Ljubiša Jovanović, Vjekoslav Kaleb, Mile Klopčić, Desanka Maksimović, France Mihelič, Meša Selimović, Risto Stijović, Aco Šopov, Vinko Žganec, Marko Ristić, Esad Mekuli, Dimitar Mitev, Boris Kalin, Miloš Vušković, Krešimir Baranović, Ivan Radović, Jakov Gotovac, Dušan Kostić, Skender Kulenović, Petre Prličko, Vjekoslav Afrić, Stojan Aralica, Metaj Bor, Miroslav Čangalović, Vlado Maleski. Aleksandar Prijić, Marko Čelebonović, Eli Finci, Ciril Kosmač, Gustav Krklec, Vuko Radović, Mirko Deanović, Miroslav Feldman, Nikola Hercigonja, Zdenko Kalin, Bratko Kreft, Dušan Matić, Georgije-žorž Skrigin, Ivan Tabaković, Jure Franičević-Pločar, Radomir Plaović, Vika Podgorska, France Štiglic, Mica Todorović, Dubravka Tomšič, Ilija Džuvalekovski, Cvito Fisković, Gabriel Stupica, Aleksandar Vučo, Radmila Bakočević, Mirko Božić, Vangel Kodžoman, Čedo Vuković, Marijan Matković, Haralampije Polenaković, Mihailo Vukdragović, Midhat Begić, Sinan Hasani, Jure Kaštelan, Hugo Klajn, Zinka Kune, Vasko Popa, Marino Tartalja.

Tehničke nauke:

Branko žeželj, Đorđe Lazarević, Miladin Pećinar, Luka Marić, Aleksandar Trumić, Branislav Kujundžić, Ilija Stojadinović i Stanko Sram, Rajko Tomović.

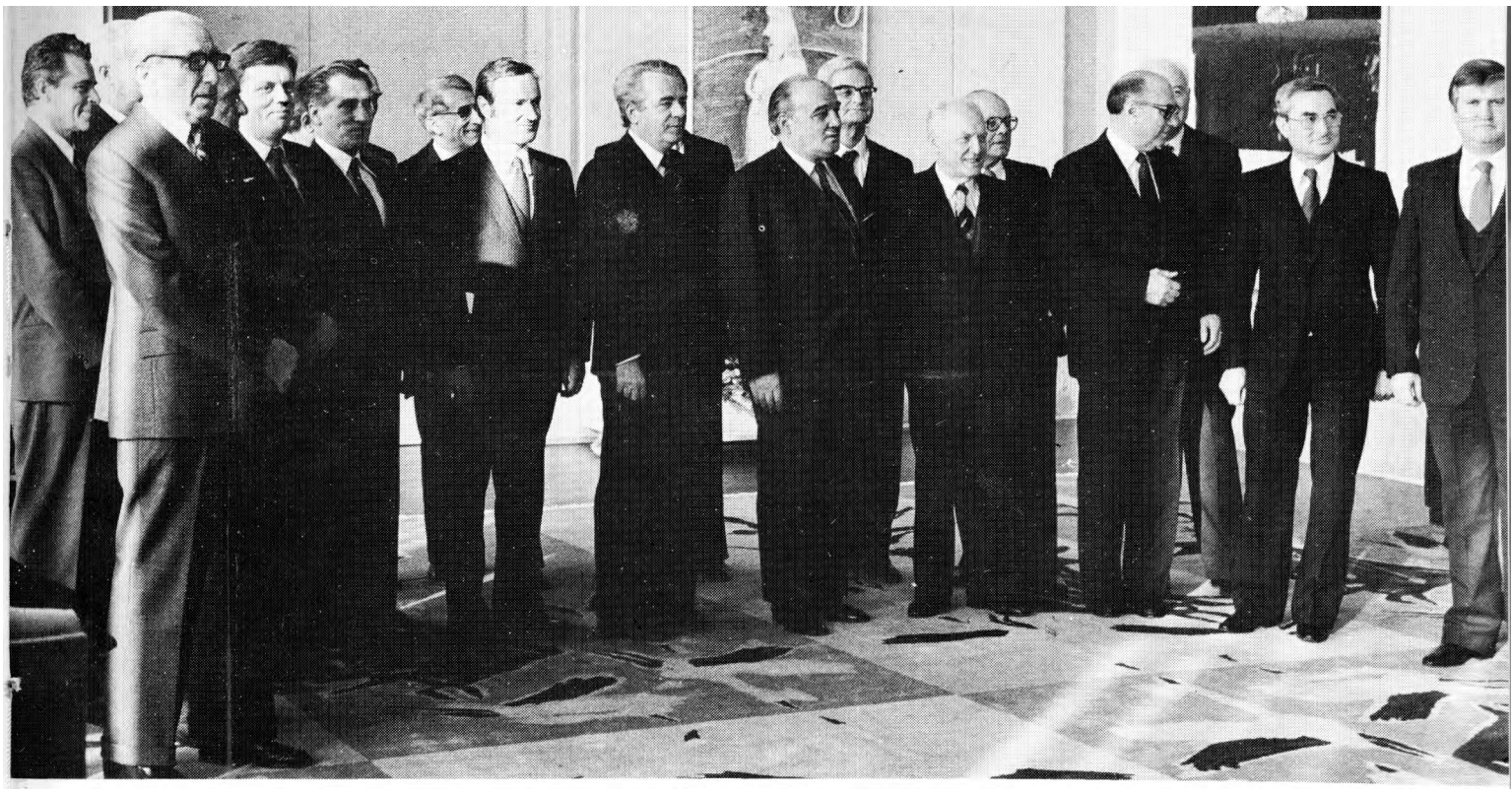

Privreda:
Emerik Blum, Alojz Derling, Panta Jakovljević, Petar Zečević, Stanko Tomić, Živko Mučalov, Norbert Veber, Ivan Atelšek, Abaz Deronja, Vlada Popović, Ante Marković, Bruno Suša, Tihomil Marković, Andrija Mijušković, Svetozar Zimonjić.

Sport i šah:

Miroslav Cerar, Svetozar Gligorić.

Radne organizacije i institucije: Institut za vodoprivredu« Jaroslav Ćerni« — Beograd, Crtani film, Zagreb, Institut za kukuruz — Zemun Polje, Zemun, Univerzitet »Kiril i Metodij, Skoplje, Jugoslovenski leksikografski zavod — Zagreb, Sterijino pozorje — Novi Sad, Rudarsko topioničarski bazen Bor, Građevinsko preduzeće »Hidrogradnja« — Beograd, Narodna biblioteka SR Srbije — Beograd, Institut za voćarstvo — čačak, Viša Vojna akademija — Beograd, Crveni krst Jugoslavije — Beograd, Institut za makedonski jezik Skoplje, RO »Prvi maj« — Pirot, NIP »Rilindja« — Priština, Vazduhoplovni tehnički institut — Beograd, Vunarski kombinat »Todor Cipovski-Merđan« — Tetovo, RO »Balkan« — Suva Reka, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU — Zagreb, SOUR Dunav— Tisa—Dunav — Novi Sad, SOUR »Titovi rudnici uglja« Tuzla, Građevinska radna organizacija »Pelagonija« — Skoplje, Institut za ratarstvo i povrtarstvo Poljoprivrednog fakulteta — Novi Sad, Pokrajinsko Narodno pozorište — Priština, Metalurški institut »Hasan Brkić« — Zenica, RO »Nacionalni park Plitvička jezera« — Plitvice, SOUR hemijska industrija »Zorka« — Šabac, Brodarski institut — Zagreb, Industrija hidraulike i pneumatike »Prva Petoletka« — Trstenik, IPK »Servo Mihalj« — Zrenjanin, Institut za nacionalnu industriju — Skoplje, OOUR »Hoteli Sveti Stefan« — Sveti Stefan, RO Rudnik sa flotacijom Trepča — Stari Trg — Kosovska Mitrovica, SOUR »Iskra« — Ljubljana, RO livnica željeza
i tempera — Kikinda, Vojnotehnički institut JNA — Beograd, Zavodi »Crvena Zastava« — Kragujevac.

Kulturno umetnička društva:

AKUD »Branko Krsmanović — Beograd, KUD »Abrašević« — Beograd, Partizanski pevski hor — Ljubljana.

Imena dobitnika nagrade AVNOJ-a objavljuju se 29. novembra u godini u kojoj se dodeljuju. One se predaju dobitnicima na svečanoj sednici Odbora.

Prve nagrade dodeljene su 1966. godine.

U vremenu od 1966. do 1980. godine dodeljeno je 215 nagrada, od čega su pojedinci dobili 175, a organizacije i udruženja 40 ovog najvećeg društvenog priznanja.

Pojedinci dobitnici nagrada su iz sledećih oblasti:

— prirodne i medicinske nauke	**43**
— umetnost i kultura	**88**
— tehničke nauke	**8**
— društvene nauke	**19**
— privreda	**15**
— sport i šah	**2**

Među dobitnicima pojedincima nagrada nalaze se društveni radnici, naučnici, umetnici, književnici, istaknuti privrednici, jedan sportista, jedan šahista i dva radnika.

Grupa dobitnika nagrade AVNOJ-a sa Dragoslavom Markovićem, Lazarom Mojsovim i Sergejem Krajgerom u Palati Federacije, 10. decembra 1980. (gore)

Jugoslovenska odlikovanja

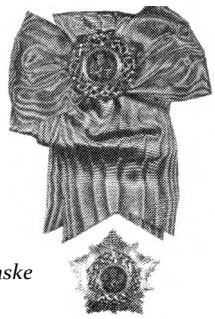

Orden jugoslovenske zvezde sa lentom

Oko 1,800.000 odlikovanja dodeljeno je jugoslovenskim građanima i inostranim državljanima za dela koja zaslužuju opšte priznanje i isticanje. Od ukupnog broja odlikovanih oko 850.000 su ordeni, a 950.000 medalje. Prosečno se godišnje dodeli oko 50.000 odlikovanja.

Najveći broj odlikovanja dodeljen je u prvom posleratnom petogodištu, pri čemu su, što je razumljivo, dominirala odlikovanja za zasluge u narodnooslobođilačkoj borbi, a zatim u petogodištu 1961—1965, jer je u tim godinama obavljana velika akcija za odlikovanje učesnika rata, posebno onih koji pre toga nisu bili uopšte odlikovani.

Prva mirnodopska odlikovanja uvedena su neposredno posle završetka rata, kada se pristupilo obnovi zemlje. Posebnim zakonom, uz ratna odlikovanja, dodana su tri nova — ordeni rada I,

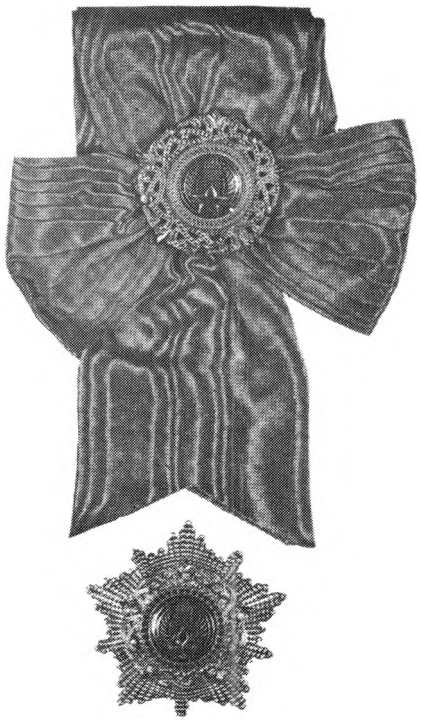

Orden jugoslovenske velike zvezde

Partizanska spomenica 1941.

Za velike zasluge stečene na delu oslobođenja naših naroda dodeljeno je 27.750 »Partizanskih spomenica 1941. godine«. Ovaj znak državnog priznanja dobili su svi oni koji su u naše oružane snage stupili 1941. godine (NOPJ, NOV i POJ i JA) i borili se do kraja rata, odnosno svi oni koji su radili u institucijama NOP (van vojske). Spomenicu su takođe dobili i svi oni koji su na oslobođenoj, polu-oslobođenoj teritoriji ili okupiranim područjima po direktivama rukovodstva Partije, vojske, vlasti radili za NOP do kraja rata, zatim pripadnici NOP koji su zarobljeni, uhapšeni, internirani, ali ako su dokazali da padanje u ruke neprijatelja nisu mogli izbeći i ako su nastavili da rade za NOP do svog oslobođenja.

Prvi akt o dodeljivanju posebnih priznanja organizatorima NOR i revolucije, kao i prvoborcima donelo je Povereništvo narodne odbrane NKOJ 14. septembra 1944. godine, »kao znak posebnog priznanja za neprekidno učešće u NOR i za odanost idealima i ciljevima borbe za slobodu«. Spomenicu su dodeljivali štabovi korpusa i glavni štabovi. Narodna Skupština FNRJ usvojila je 5. maja 1946. godine Zakon kojim je potvrđen propis Povereništva za narodnu odbranu o »Partizanskoj spomenici 1941. godine«.

Nosioci povelje rada

Nosioci povelje rada su dobitnici Prvomajske nagrade, koja se dodeljuje svake godine radnicima — neposrednim proizvođačima.

Od 1974. godine, kada je ovo priznanje uvedeno, Povelju rada je dobilo 180 radnika — novatora, racionalizatora i boraca za povećanje produktivnosti rada. Svi su oni istaknuti radnici, koji su svojim angažovanjem dali značajan doprinos u razvoju samoupravnih odnosa i privrednom prosperitetu naše zemlje.

Prvomajsku nagradu dodeljuje na osnovu Zakona Odbor u kome se nalaze predstavnici svih republika i pokrajina.

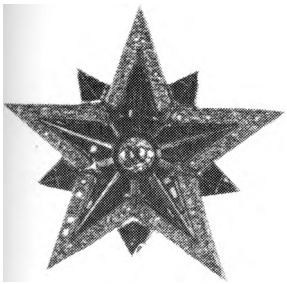

Orden slobode

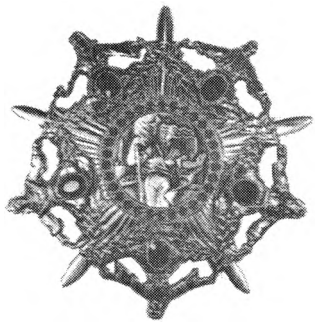

Orden junaka socijalističkog rada

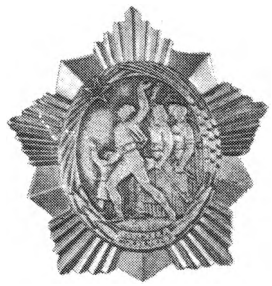

Orden narodnog oslobođenja

II i III reda. Danas za razne vrste priznanja predviđeno je 35 vrsta ordena i 6 medalja. Najznačajniji su Orden jugoslovenske velike zvezde, Orden slobode, Orden narodnog heroja, Orden junaka socijalističkog rada, Orden narodnog oslobođenja i Orden jugoslovenske zvezde sa lentom.

Orden jugoslovenske velike zvezde se dodeljuje šefovima država za naročite zasluge u razvijanju i učvršćivanju miroljubive saradnje i prijateljskih odnosa između SFRJ i drugih zemalja. Ugledni strani državljani koji imaju naročite zasluge u razvijanju međunarodnih odnosa između SFRJ i drugih zemalja, odlikuju se Ordenom jugoslovenske zvezde sa lentom.

Odlikovanja se dodeljuju Ukazom Predsedništva SFRJ, a na osnovu Zakona o odlikovanjima.

Orden narodnog heroja

Junak socijalističkog rada

Predsednik Republike Josip Broz Tito, odlikovao je 1949. godine Mošu Pijade Ordenom junaka socijalističkog rada. Tako je ovaj poznati revolucionar i veliki pregalac posleratne izgradnje postao prvi nosilac ovog visokog mirnodopskog odlikovanja.

U 1950. godini Savezna skupština odlikovala je Ordenom junaka socijalističkog rada druga Tita, a iste godine taj orden dobio je i Boris Kidrič.

Do kraja 1980. godine Orden junaka socijalističkog rada dobila su 92 istaknuta radnika, zatim Narodna omladina Jugoslavije i Grad Skoplje.

Pored Tita, Pijade i Kidriča, nosioci Ordena junaka socijalističkog rada su: Miroslav Krleža, Ivan Regent, Aleksandar Ranković, Božidar Maslarić, Nikola Kovačević, Edvard Kardelj (dva puta 1955. i posmrtno), Đuro Salaj, Pavle Gregorić, Franc Leskošek, Ivan Karaivanov, Đuro Pucar (dva puta, 1955. i posmrtno), Vladimir Simić, Rodoljub Čolaković, Miha Marinko, Josip Vidmar, Ivan Ribar, Vladimir Bakarić, Ivan Gošnjak, Blažo Jovanović, Lazar Koliševski, Petar Stambolić, Mijalko Todorović, Jovan Veselinov, Veljko Vlahović, Svetozar Vukmanović, Karlo Mrazović, Spasenija Babović, Anka Berus, Tomo Brejc, Vlajko Begović, Koča Popović, Ivan Maček, Krste Crvenkovski, Strahil Gigov, Mile Počuča, Ljupčo Arsov, Boris Ziherl, Lidija Šentjurc, Milentije Popović, Košta Nađ, Jovan Beljanski, Jakov Blažević, Vicko Krstulović, Ivo Andrić, Đoko Pajković, Cvijetin Mijatović, Uglješa Danilović, Vida Tomšič, Sergej Krajger, Isa Jovanović, Dušan Petrović, Vlado Janjić, Šefket Maglajlić, Andrija Mugoša, Krsto Popivoda, Vidoe Smilevski, Fadilj Hodža, Rato Dugonjić, Nikola Ljubičić, Ivan Krajačić, Veljko Zeković, Josip Hrnčević, Mika Špiljak, Džemal Bijedić (posmrtno), Josip Cazi, Rudi Kolak, Slavko Komar, Pavle Savić, Dobrivoje Vidić, Oskar Davičo, Džavid Nimani, Mitja Ribičič, Mihajlo Lalić, Moma Marković, Miloš Minić, Stane Dolane, Radivoje Davidović, Ivan Božičević, Borko Temelkovski, Stevan Doronjski, Todor Vujasinović, Dobrivoje-Bobi Radosavljević, Marjan Brecelj, Antun Biber, Dragoslav Marković, Franjo Herljević, Marijan Cvetković, Pavle Jovičić, Milutin Baltić.

Orden narodnog heroja

»Dodeljuje se naziv Narodnog heroja drugu Petru Lekoviću zameniku komandanta bataljona u II. NOPU brigadi«, — objavljeno je u Biltenu Vrhovnog Štaba broj 14—15. u februaru 1942. godine. Tom prilikom je takođe, saopšteno da »Vrhovni štam narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske ustanovljava kao najveće priznanje za borce, komandire, komandante i političke komesare, koji se svojim junaštvom u NOB protiv okupatora i domaćih izdajnika naročito istaknu — zvanje Narodnog heroja. Ovo zvanje dodeljuje borcima samo Vrhovni štab.«

Za zasluge u revolucionarnoj borbi u periodu pre rata, a posebno za heroizam ispoljen u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika u toku drugog svetskog rata, Ordenom narodnog heroja Jugoslavije odlikovan je 1.321 učesnik NOB i 17 stranih državljana. Ovaj orden dobili su i gradovi: Beograd, Cetinje, Drvar, Ljubljana, Novi Sad, Prilep, Priština i Zagreb i 28 jedinica JNA.

Dve trećine narodnih heroja, tačnije 886, izgubilo je život u ratu, od čega 145 u zatvorima i logorima. Od ukupnog broja poginulih 42 odsto su bili omladinci od 16—26 godina, a 38 odsto imalo je od 27 do 34 godine. Njih 24 u trenutku pogibije nisu imali ni 20 godina, a dvojica su bili mlađi od 17 godina.

Nosioci ovog ordena nose počasni naziv Narodni heroj.

Sadržaj

2 Aprilski slom
4 Teror okupatora
6 Pripreme za oružanu borbu
7 Napad Nemačke na SSSR
9 Poziv na ustanak
10 Oružane akcije širom zemlje
11 Partizanski rat — najpogodnija forma borbe
12 Savetovanje u Stolicama
14 Užička Republika
16 Stvaranje Prve proleterske brigade
18 Druga ofanziva
19 Igmanski marš — izdržljivost pred naletima ledene smrti
20 Fočanski period
22 Razvoj pokretnih i udarnih jedinica
24 Pohod brigada u Bosansku krajinu
25 Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
26 Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije
28 Štampa narodnooslobodilačkog pokreta
30 Jedinstvo fronta i pozadine
32 Prodor istine o zbivanjima na jugoslovenskom ratištu
33 Pojačana aktivnost snaga NOVJ u vreme bitke na Neretvi i Sutjesci
34 Neretva — bitka za ranjenike
36 Bitka na Sutjesci
38 Polet NOP u vreme kapitulacije Italije
40 NOVJ — spona između nemačko-sovjetskog fronta i fronta u Italiji
42 Saradnja i pomoć NOP antifašističkim i oslobodilačkim pokretima susednih zemalja
43 Narodnosti Jugoslavije u NOP
44 Temelji nove jugoslovenske države
46 Zimske operacije protiv NOVJ 1943—1944. godine

Rasplamsavanje oružane borbe 48
Drugi svetski rat u završnoj etapi — jugoslovensko ratište 50
Desant na Drvar 52
Vis — strategijski značaj u NOR-u 55
Završne operacije NOVJ 56
Oslobođenje Dalmacije, Makedonije i Crne Gore 58
Narodnooslobodilački front i narodna vlast (u završnoj 60
etapi rata)
Borba za međunarodno priznanje nove Jugoslavije, 62
stvaranje privremene vlade DFJ
Završna ofanziva Jugoslovenske armije 64
Oslobođenje Istre, Trsta i Slovenskog primorja 68
Doprinos Jugoslavije pobedi nad fašizmom 70
Narodni front 72
Treće zasedanje AVNOJ-a 74
Agrarna reforma 76
Bezuspešni pokušaj 78
Prvi izbori 80
Proglašenje Republike 81
Prvi Ustav 84
Armija revolucionarnog kontinuiteta 86
Osnivanje Organizacije ujedinjenih nacija 88
Ratni gubici 90
Mirovna konferencija u Parizu 1946. 91
Priključenje domovini 92
Tršćanska kriza 93
Prva premijera u oslobođenom Beogradu 94
Nova umetnička udruženja 95
Razmah izdavačke delatnosti 96
Prvo pozorište Makedonaca 97
Obnova sporta 98
Prva fudbalska takmičenja i. . . 99
Obnova 100
Suđenje ratnim zločincima i izdajnicima 102
Razvlašćivanje buržoazije 104
Prvi koraci socijalističke privrede 106
Kratkotrajna kolektivizacija 107
Omladinske radne akcije 108
Gradimo fabriku, ona će nas 110
Prvi petogodišnji plan 112
Tri života »Ohridske legende« 114
Dva veka jugoslovenskog slikarstva 114
Prvi koraci filma 115
Procvat amaterizma 116
Naša kultura u svetu 117
Produženi život 118
Skromni obedi — za sve 118
Dugoročna klasna orijentacija 3 20
Škole za sve 121
Puna ravnopravnost 122
Novi položaj crkve 123
Napad Informbiroa 124
Peti kongres KPJ 126
Republički partijski kongresi 129

130 Ekonomska blokada
132 Spoljnopolitički program
133 Priznanje kineskoj revoluciji
134 Šumadijski manevri
134 Društvena uloga Armije
136 Ratno vazduhoplovstvo
137 Ratna mornarica
138 Upoznavanje sveta s novom Jugoslavijom
138 Prvi izbor u Savet bezbednosti
139 Stotine nota
140 Temelji nove arhitekture
141 Polet kulture narodnosti
142 Skupštinski izbori 1950. godine
143 Dnevni listovi i radio-stanice
144 Istorijski zakon
146 Šesti kongres Partije
148 Krležin referat o slobodi stvaranja
149 Kapitalno delo nacionalne kulture
150 Ustavni zakon
152 Razvoj operativne i teritorijalne komponente odbrane
154 Obuka i školski sistem
155 Manevri 1953. godine
156 Borba za ravnopravne međunarodne odnose
158 Koruška i državni ugovor sa susednom Austrijom
158 Sporazum o američkoj pomoći
159 Londonski memorandum
160 Korejski rat
161 Balkanski savez
162 Izborne novine
162 Narodni front postaje Socijalistički savez
163 Obračun sa malograđanskim liberalizmom
164 Novi privredni sistem
165 Smeli potezi
166 Ne mora sve samo jedna generacija
167 Oživljavanje poljoprivrede
168 Novi gradovi
170 Beogradska i Moskovska deklaracija
172 Veliki potres u Mađarskoj
174 Snažan razvoj sistema obrazovanja i vaspitanja
174 Visoki dometi zdravstvene zaštite
175 Nastava na jezicima narodnosti
176 Sazrevanje filmskog izraza
178 Smrt revolucionara - Boris Kidrič, Đuro Salaj, Moša Pijade
180 Od Brionske deklaracije do Beogradske konferencije
182 Suecka kriza
184 Titova misija mira
186 Vreme burne dekolonizacije
188 Samoupravljanje u javnim službama
189 Kongres radničkih saveta
190 Reforma obrazovanja
191 Nauka u privredi
192 Opštinski statuti
193 Ukupno 18 i po miliona Jugoslovena
194 Osnivanje Sterijinog pozorja

Susret s velikanima scenske umetnosti 195
Sport, delatnost od opšteg značaja 196
ballisti Jugoslavije — olimpijski pobednici 197
Novi programi Partije 198
Plan 1961—1965. godine 201
Težište akcije — u bazi 202
Energično protiv devijacija 203
Auto-put bratstva i jedinstva 204
Prvi koraci samoupravljanja u kulturi 206
Međunarodni sajam knjiga 207
Prvi programi u TV studiju 207
Značajne posete Jugoslaviji 208
Previranja u likovnoj umetnosti 210
Prodor u svet ?11
Nobelova nagrada Ivi Andriću 212
U traganju za graditeljskim izrazom 213
Susret pesnika u Strugi 214
Nove pozorišne tendencije 215
Povelja samoupravljanja 216
Ustavi narodnih republika 218
Izbori 1963. godine 219
Osmi kongres 220
Privredna reforma 222
Prepreke i otpori Reformi 224
Brionske odluke 226
Posle Brionskog plenuma 227
Teritorijalna odbrana i društvena samozaštita 228
Kairo 1964: Druga konferencija nesvrstanih 230
Trojni sastanak u Nju Delhiju 232
Ustavni sud 233
Dva bliskoistočna rata 234
1968: vojna intervencija Varšavskog saveza u ČSSR 236
Deveti kongres SKJ 239
Prva Akademija nauka i umetnosti BiH 240
Makedonska akademija nauka i umetnosti 241
Studentske demonstracije 241
Priznanje borcima 242
Novi funkcioneri u skupštinama i izvršnim većima 243
Prvi amandmani 243
Nova ustavna reforma 244
Izbori 1969. godine 246
Jubilej Partije 247
Filmski uzleti i padovi 248
Razmah graditeljstva 249
Svetska rekorderka Vera Nikolić 250
Tri zlatna olimpijska trofeja 251
Uspesi naših rvača 252
Dve zlatne na Olimpijadi u Minhenu 253
Jugoslavija i borba Afrike za punu slobodu 254
i nezavisnost
Lusaka 1970: polovina UN u pokretu nesvrstavanja 256
Plan 1971—1975. godine 258
Saglasnost o nedovoljno razvijenim 259
Drugi kongres samoupravljača 260

262 Odlučno protiv nacionalizma
263 Naši radnici u inostranstvu
264 Odluke u Karađorđevu
266 Radnici protiv nacionalista
267 Konferencija i Pismo
268 Obračun sa liberalizmom
270 Manevar »Sloboda '71«
272 Razvoj nauke
273 Izdavačka delatnost
274 Milion stranih turista
276 Dvesta hiljada Skopljanaca bez krova
277 Razorena Banjaluka
278 Smrt revolucionara — Boris Krajger, Slobodan Penezić Krcun, Milentije Popović
280 Rat na Indijskom potkontinentu
281 Politika dobrog susedstva
282 1973: veći deo sveta u redovima nesvrstanih
284 Novi Ustav
286 Prvi delegatski izbori
288 Deseti kongres
291 Izveštaj Predsedništva SFRJ
292 Helsinki, leto 1975: značajan trenutak istori je
293 Osimski sporazumi sa Italijom
294 Kolombo 1976: peti sastanak nesvrstanih država ili vlada
296 Zakon o udruženom radu
298 Plan 1976—1980.
299 Naučna dostignuća
300 Pruga Beograd—Bar
301 Peti na svetu
302 Nauka i tehnika u poljoprivredi
303 Gigantski hidrosistem DTD
304 Bezbednosni sistem
306 Ustav i odbrana zemlje
307 »Golija '76«
308 Maršal Tito doktor vojnih nauka
310 Naši i Titovi jubileji
312 Pluralizam samoupravnih interesa
314 **Kongres akcije**
316 **Titova inicijativa**
318 **Titova reč i misao**
319 **Novi objekti kulture**
320 Oseka i renesansa filma
321 Umetnici sveta kod nas
322 Samoupravni preobražaj kulture
323 Novi lik naših gradova
324 **Smrt revolucionara — Veljko Vlahović, Dušan Petrović, Džemal Bijedić, Blažo Jovanović, Đuro Pucar Stari**
327 Zemljotres u Crnoj Gori
328 Kardeljeva smrt
330 Crnogorska akademija nauka i umjetnosti
330 Akademija nauka i umetnosti Kosova
330 Vojvođanska akademija nauka i umetnosti
331 Predsedništvo SFRJ 1979.
332 Samit u Havani — potvrda izvornih načela

Međusobni ratovi nesvrstanih i vojne intervencije 334
Svetska banka i Međunarodni monetarni fond u Beogradu 336
Trideset i drugi predsednik Generalne skupštine OUN 337
Berlinska i Pariška konferencija evropskih partija **338**
Međunarodni kontakti otvorenog društva **340**
Spoljna trgovina i drugi vidovi privrednih odnosa sa svetom 340
Borba za novi ekonomski poredak u svetu **342**
Svetska sindikalna konferencija u Jugoslaviji **343**
Decenija i po živih razmena mišljenja **344**
Lavina terorizma u jednoj deceniji **346**
Manifestacija čvrstine i jedinstva **350**
Bilo je časno boriti se i živeti s Titom **353**
Prvi i poslednji bilten **354**
Nezaboravni oproštaj **355**
Jedinstven skup svetskih državnika **356**
Kuća cveća — najposećenije mesto u Jugoslaviji **358**
Predsedništvo SFRJ preuzima ustavne funkcije **360**
Preneta ovlašćenja **361**
UNESKO drži svoje najveće zasedanje u Beogradu **362**
»Makbrajdov izveštaj« **363**
Borba protiv monopola na informisanje **364**
Politika saradnje **366**
Amaterizam — osnova našeg sporta **370**
Junak na Olimpijadi u Montrealu **371**
Sedam medalja na svetskom bokserskom prvenstvu **372**
Najveća sportska priredba u nas **373**
Moskva: zlatne medalje za košarkaše i Slobodana Kačara **374**
Sarajevo domaćin Zimske olimpijade 1984. **375**
Novi srednjoročni planovi **376**
Dobitnici nagrade AVNOJ-a **380**
Jugoslovenska odlikovanja **382**
Junak socijalističkog rada **383**